

anemnon

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2020 • CILT/VOLUME: 8 • SAYI/NUMBER: 1

Geleneğin Savunusu: Türkiye'de Geleneksel Şark Medreseleri ve
Müdürlüklerinin (Seydaların) Modern Din Eğitime Eleştirileri
Deniz AŞKIN

Görme Yetersizliği Olan Öğrencilere Yönelik Geliştirilen
Fen Etkinliklerinin Analizi: Madde ve Isı

Aydın KIZLASLAN, Seraceddin Levent ZORLUOĞLU, Mustafa SÖZBİLİR

XVIII. Yüzyılda Avusturya'da Alla-Turca Anlayışı ve Buna Etki Eden Unsurlar
Emrah İSTEK

Siyasi Teması Olan Eserlerde Sembolik Anlatım Üslubu
Hasan Emir AKTAŞ

Türkiye Tarımının Genel Görünümü ve
Küçük Üreticilerin Varlığı Üzerine Sosyolojik Bir Analiz
Emrah BAŞARAN

Eğitim Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Üniversite Yaşamına Uyumları:
Akran Desteğinin Yordayıcı Rolü
Nilgün ÖZTÜRK

Görüntülere Yansıyan Ortak Dil ve Toplumsal Hafıza:
Türkiye ve Venezuela Askeri Darbelerine İlişkin
Hazırlanan Belgesellerin Göstergibilimsel Analizi
Onur ÖNÜR MEN

Belçika'da Biyolojik İrkçılıktan Kültürel İrkçılığa : Vlaams Belang Örneği
Müşerref YARDIM

Havacılıkta Emniyet Kültürü: Reason'ın Emniyet Kültürü Modelinin İncelenmesi
Temel Caner USTAÖMER, Ferhat ŞENGÜR

Futbol ve Kimlik: K-Pet Süper Lig (KKTC) Takım Armaları Özelinde Bir Analiz
Ceren YEGEN, Metin KARAYOL

Sağlık Yöneticisi Kavramına İlişkin Bir Metafor Analizi
Necla YILMAZ, Elif ÖZER, Rabia FETTAHOĞLU

İznik-Mekece Arasında Jeomorfolojik Gözlemler
Öznur YAZICI

Yeni Türk Ticaret Kanununun Ortak Yönetim Kurulu Üyelikleri Üzerindeki Etkisi
Merve ÖZDEN ÇAKA

İkinci Dil Yazım Araştırmalarında Nedensellik ve
Korelasyon Bakımından Duygusal Alanlar: Bir Kapsam İncelemesi
Oktay YAĞIZ, Kemalettin YİĞİTER, Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU

Hemşirelerin Hastane Etik İklim Algılarının Performansları Üzerindeki Etkisi
Fuat KORKMAZER, Mahfure PİROL, Elif GÜNEYSU

Uluslararası Ticaret ve Elektronik Konişmentonun (BOLERO) Rolü
Yurdagül MERAL

Determination of Influential Countries by Cultural and Geographical Parameters
İhsan TUĞAL, Ali KARCI

Bireysel Banka Müşterilerinin Hizmet Kalitesi Algılarının
Müşteri Sadakati Üzerine Etkisi
Yusuf ÖCEL, Nesrin ŞEN

İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli; Katılım Endeksi Üzerine Bir Uygulama
Sedef SONDEMİR, İstemi ÇÖMLEKÇİ

Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı Açısından Türk Sinemasında Aile Filmleri:
Münir Özkul ve Adile Naşit Filmleri
Gülşah TURA, Berna GÜL

Ontological Background of Literature at the Sample of the Evolution
of Homo Muslimus – I - : Theoretical Frame and Preliminaries
Hacı Mustafa AÇIKÖZ

The Impact of Human Capital and Innovation Output on Economic Growth:
Comparative Analysis of Malaysia and Turkey
Nueraili WUSIMAN, Abubakary Nulambeh NDZEMBANTEH

Reel Döviz Kurları İle Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Çin Örneği
Özgür UYSAL

Yeni Fizikten Kaynaklı Dilde Meydana Gelen Dönüşümler
Ayhan AKSAKALLI

İş Hukuku Sözleşmelerinde Şekle Uymamanın Hüküm ve Sonuçları
Osman ÇİFTÇİ

Kişisel Dijital Arşivin Oluşturulmasında Zotero'nun Rolü
Celal ÖNEY

Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin Maslach
Tükenmişlik Envanteri İle İncelenmesi: Batman İlinde Yapılan Bir Araştırma
Mehmet Ali USLU, Safa ACAR

Bilsem Öğrencilerinin Seçmeli Atölyelerinin
Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi
Ali ÖZDEMİR, Derya Ülhatun BOZKURT

Devlet Politikalarının Şirket Açılış ve Kapanışı Üzerindeki Etkileri:
Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz, 2010-2018
Hakan ERYÜZLÜ

OECD Ülkelerinde Uzun Dönemli Bakım Hizmetlerinin
Etkinliğinin Değerlendirilmesi
Şenol DEMİRCİ, Birol YETİM, Murat KONCA

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2020 • CILT/VOLUME: 8 • SAYI/NUMBER: 1

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
24/02/2019	:	Basım Tarihi	Published Date	:	24/02/2020
Şubat 2020	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	February 2020
8	:	Cilt	Volume	:	8
1	:	Sayı	Number	:	1
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına Sahibi / Owner	Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör) Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Baş Editör / Editor-in-Chief	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Editörler / Editors	Dr. Öğr. Üyesi Abdülmecit YILDIRIM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet GÜNEK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Ayça KARTAL Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Ejder ULUTAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Özgür YEŞİLYURT Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Yunus KOÇ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDIN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members	Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Alper KARADAĞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Prof. Dr. Robert FREDERICKS Universidad Autonoma Benito Juarez De Oaxaca/ Meksika Doç. Dr. Gabur OZIEV International Islamic University / Malezya Doç. Dr. H. Mustafa AÇIKÖZ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya Doç. Dr. Murat KAYACAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Rahmi SAYLIK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Şirin GÜL Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Sekreteryaya / Secretariat	Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Dizgi/ Layout Editor	Öğr. Gör. Osman TEKELİOĞLU
Teknik Redaksiyon / Redaction	Arş. Gör. Ayşe Nur LEBLEBİCİER
Grafik Tasarım / Design	Öğr. Gör. Yahya ADANIR Öğr. Gör. Serdar DİK

Yıl/Year: 2020 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 1

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)

TUBITAK ULAKBIM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Saim KAYADİBİ International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Súdabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

<i>Editörden</i>	7
------------------------	---

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

<i>Deniz Aşkın</i>	9
Geleneğin Savunusu: Türkiye'de Geleneksel Şark Medreseleri ve Müderrislerinin (Seydaların) Modern Din Eğitime Eleştirileri The Defense of Tradition: The Traditional Orient Madrasas and The Critiques of Its Muderrises (Seydas') to Modern Religious Education in Turkey	
<i>Aydın Kızlaslan, Seraceddin Levent Zorluoğlu, Mustafa Sözbilir</i>	19
Görme Yetersizliği Olan Öğrencilere Yönelik Geliştirilen Fen Etkinliklerinin Analizi: Madde ve Isı Analysis of Science Activities Developed for Students with Visually Impaired: Matter and Heat	
<i>Emrah İstek</i>	33
XVIII. Yüzyılda Avusturya'da Alla-Turca Anlayışı ve Buna Etki Eden Unsurlar The Perception Of Alla-Turca In Austria In The 18th Century and Its Impacted Elements	
<i>Hasan Emir Aktaş</i>	45
Siyasi Teması Olan Eserlerde Sembolik Anlatım Üslubu Symbolic Narration Style in the Works Comprising Political Theme	
<i>Emrah Başaran</i>	55
Türkiye Tarımının Genel Görünümü ve Küçük Üreticilerin Varlığı Üzerine Sosyolojik Bir Analiz The Overview of Agriculture in Turkey and A Sociological Analysis on the Existence of Small Producers	
<i>Nilgün Öztürk</i>	63
Eğitim Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Üniversite Yaşamına Uyumları: Akran Desteğinin Yordayıcı Rolü Adaptation of Freshmen of Faculty of Education to University Life: Predictive Role of Peer Support	
<i>Onur Önürmen</i>	73
Görüntülere Yansıyan Ortak Dil ve Toplumsal Hafıza: Türkiye ve Venezuela Askeri Darbelerine İlişkin Hazırlanan Belgesellerin Gösterebilimsel Analizi Images Reflected Common Language and Social Memory: Semiotic Analysis Of The Prepared documentary on the military coup in Turkey and Venezuela	
<i>Müşerref Yardım</i>	87
Belçika'da Biyolojik Irkçılıktan Kültürel Irkçılığa : Vlaams Belang Örneği From Biological Racism to Cultural Racism in Belgium: The Case of Vlaams Belang	
<i>Temel Caner Ustaömer, Ferhat Şengür</i>	95
Havacılıkta Emniyet Kültürü: Reason'ın Emniyet Kültürü Modelinin İncelenmesi Safety Culture In Aviation: Investigation Of Reason's Safety Culture Model	
<i>Ceren Yegen, Metin Karayol</i>	105
Futbol ve Kimlik: K-Pet Süper Lig (KKTC) Takım Armaları Özelinde Bir Analiz Football and Identity: An Analysis on K-Pet Super League (TRNC) Teams' Emblems	
<i>Necla Yılmaz, Elif Özer, Rabia Fettahoğlu</i>	115
Sağlık Yöneticisi Kavramına İlişkin Bir Metafor Analizi A Metaphor Analysis to Related The Health Manager Concept	
<i>Öznur Yazıcı</i>	125
İzmit-Mekece Arasında Jeomorfolojik Gözlemler Geomorphological Observations Between Izmit-Mekece	
<i>Merve Özden Çaka</i>	139
Yeni Türk Ticaret Kanununun Ortak Yönetim Kurulu Üyelikleri Üzerindeki Etkisi The Effect of the New Turkish Commercial Code on Interlocking Directorates	

<i>Oktaç Yağız, Kemalettin Yiğiter, Nalan Büyükkantarçioğlu</i> İkinci Dil Yazım Araştırmalarında Nedensellik Ve Korelasyon Bakımından Duygusal Alanlar: Bir Kapsam İncelemesi The Affective Domains in L2 Writing Research in Terms of Causality and Correlation: A Scoping Review	147
<i>Fuat Korkmaz, Mahfure Pırol, Elif Güneysu</i> Hemşirelerin Hastane Etik İklim Algılarının Performansları Üzerine Etkisi The Effect of Hospital Ethical Climate Perception of Nurses On Employee Performance	163
<i>Yurdağül Meral</i> Uluslararası Ticaret ve Elektronik Konişmentonun (BOLERO) Rolü International Trade and Role of Electronic Bill of Lading (BOLERO)	171
<i>İhsan Tuğal, Ali Karıcı</i> Determination of Influential Countries by Cultural and Geographical Parameters Kültürel ve Coğrafi Parametrelere Göre Lider Ülkelerin Tespiti	179
<i>Yusuf Öcel, Nesrin Şen</i> Bireysel Banka Müşterilerinin Hizmet Kalitesi Algılarının Müşteri Sadakati Üzerine Etkisi The Effect of Service Quality Perceptions of Individual Bank Customers on The Customer Loyalty	189
<i>Sedef Sondemir, İstem Çömlekçi</i> İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli; Katılım Endeksi Üzerine Bir Uygulama Islamic Three Factor Asset Pricing Model: An Application On Participation Index	203
<i>Gülşah Tura, Berna Gül</i> Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı Açısından Türk Sinemasında Aile Filmleri: Münir Özkul ve Adile Naşit Filmleri Family Films in Turkish Cinema in Terms of Structural Family System Theory: Munir Özkul and Adile Naşit Films	213
<i>Hacı Mustafa Açıköz</i> Ontological Background of Literature at the Sample of the Evolution of Homo Muslimus – I - : Theoretical Frame and Preliminaries Homo Muslimus'un Evrimi Örneğinde Literatürün Ontolojik Arkaplanı -I-: Teorik Çerçeve ve Öncelikler	223
<i>Nueraili Wusıman, Abubakary Nulambeh Ndzebanteh</i> The Impact of Human Capital and Innovation Output on Economic Growth: Comparative Analysis of Malaysia and Turkey Beşeri Sermaye ve İnovasyon Çıktısının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Malezya ile Türkiye'nin Karşılaştırmalı Analizi	231
<i>Özgür Uysal</i> Reel Döviz Kurları İle Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Çin Örneği Relationship Between Real Exchange Rate And Foreign Trade: China Sample	243
<i>Ayhan Aksakallı</i> Yeni Fizikten Kaynaklı Dilde Meydana Gelen Dönüşümler The Transformations in Language Due to New Physics	251
<i>Osman Çiftçi</i> İş Hukuku Sözleşmelerinde Şekle Uymamanın Hüküm ve Sonuçları According to Labour Law Agreement The Consequence and Provision of Disobey	259
<i>Celal Öney</i> Kişisel Dijital Arşivin Oluşturulmasında Zotero'nun Rolü The Impact of Zotero for Doing Personal Digital Archive	265
<i>Mehmet Ali Uslu, Safa Acar</i> Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin Maslach Tükenmişlik Envanteri İle İncelenmesi: Batman İlinde Yapılan Bir Araştırma Analysis of Burnout Levels of Teachers with Maslach Burnout Inventory: A Study in Batman Province	277
<i>Ali Özdemir, Derya Ülhatun Bozkurt</i> Bilsem Öğrencilerinin Seçmeli Atölyelerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi Determination of Bilsem Students Optional Ateliers by Multiple Criteria Decision Making Method	285
<i>Hakan Eryüzlü</i> Devlet Politikalarının Şirket Açılış ve Kapanışı Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz, 2010-2018 Effects of Government Policies on Firm Openings and Closures: An Econometric Analysis for Turkey, 2010-2018	297

Yıl/Year: 2020 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 1

<i>Şenol Demirci, Birol Yetim, Murat Konca</i>	305
OECD Ülkelerinde Uzun Dönemli Bakım Hizmetlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi Assessing the Efficiency of Long-Term Care Services in OECD Countries	
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	315
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	319
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	321

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN
a.gokcen@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okurlarımız,

Dergimizin sekizinci yılının ilk sayısı olan 2020 Şubat sayısını selam ve muhabbetlerimizle birlikte sizlere sunuyoruz. Geride kalan 7 yıl içerisinde bizlere her anlamda destek sağlayan DergiPark'a ve TR Dizin'e özel teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, her sayıda daha nitelikli çalışmalarını yayınlama ve sizlere ulaştırma hedefiyle daha nitelikli süreçlerle ve indekslerle yoluna devam etmektedir. Dergimizin yayınlanma sürecinde aktif olarak yer alan Sayın Rektörümüze, saygıdeğer alan editörlerimize, kıymetli yayın ve danışma kurullarımıza, çalışmaların nitelikli hale gelmesinde katkıda bulunan değerli hakemlerimize, başta bu sayıda olmak üzere dergimize çalışmalarlarıyla katkıda bulunan bütün yazarlara ve teknik süreçte yer alan diğer çalışanlarımıza şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Dergimiz 2013 yılından bu yana oldukça disiplinli bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürmekte olup aynı disiplinle daha birçok yıl akademik yazına katkılar sunmaya devam edecektir. Alan editörlerimiz, dergimize gelen makalelerin süreçlerini en hızlı ve nitelikli bir biçimde işletmek ve yayına hazır hale getirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Dergimize yönelik oluşturduğunuz yoğun taleplere en iyi bir biçimde cevap vermek için çalışmaktayız. Bizden bağımsız işleyen hakemlik süreci, bazı makalelerin sürecinin uzamasına sebep olabilmektedir. Bunun için kıymetli yazarlarımıza özrü bir borç bilip, onların sabırlarını temenni etmekteyiz.

Geçen sayıda olduğu gibi bu sayıda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 30 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz. Özgün ve nitelikli çalışmalarını bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN

Baş Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

Geleneğin Savunusu: Türkiye’de Geleneksel Şark Medreseleri ve Müderrislerinin (Seydaların) Modern Din Eğitime Eleştirileri

The Defense of Tradition: The traditional Orient madrasas and the critiques of its muderrises (seydas’) to Modern Religious Education in Turkey

Deniz Aşkın^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 13000, Bitlis/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0827-0534

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 17 Temmuz 2019

Kabul tarihi: 23 Ağustos 2019

Anahtar Kelimeler:

Şark Medreseleri

Medrese Eğitimi

Din Eğitimi

Seyda

ÖZ

Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin toplumsal yapısının birçok alanında olduğu gibi eğitim politikasında da radikal değişiklikler meydana geldi. Ancak bu süreçte toplumsal dönüşüme katılmayan dini eğitim merkezlerinden bir kısım medreseler, bazı bölgelerde müderrisler ve halk tarafından günümüze kadar devam ettirilmişlerdir. Bu süreçte medreselerin müderrisleri ve bu kurumların baş aktörü olan seyda günümüz modern din eğitimine bazı eleştiriler getirerek bir anlamıyla kendileri ve kurumları için güven tazelemeye çalışmaktadırlar. Bu eleştiriler, çoğunlukla sınırlı din eğitimi, eğitim-öğretim yöntemi, öğrenci-öğretmen ilişkisi, din eğitiminin yeterli olmaması ve geleneksel eğitime ait bir takım özellikler etrafında şekillenmektedir. Nitel verilere dayanan bu çalışma süresince Türkiye’nin farklı illerine dağılan seydalara ve medreselere kartopu örnekleme metodu ile ulaşılarak toplamda 30 seyda ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019

Received in revised form 17 July 2019

Accepted 23 August 2019

Keywords:

Oriental Madrasas

Education of madrasa

Religious Education

Seyda

ABSTRACT

Fundamental changes took place in the education policy and other fields of the social structure in the Turkish Republic which was founded after the collapse of Ottoman Empire with a secular state structure. However, madrasas as a center of religious education didn’t participate in the social transformation totally especially in the eastern and southeastern of Turkey in the process. Although madrasas were illegal they have been continued by mudarris and local people in the regions of Turkey. Seydas as muddaris and the leading actor of madrasas criticize the modern Turkish religious education system in order to restore trust both for themselves and for their institutions. The critiques are centered on the religious education limited by the state, teaching method, student-teacher relationship, not being enough, and a set of features related to traditional madrasa education. The method of this study is qualitative. Due to the fact that seydas and madrasas were scattered across different cities and snowball sample technique was used to reach 30 seydas with whom in-depth interviews were conducted.

1. Giriş

İnsanın var oluşundan beri devam eden eğitim, süreç içerisinde sosyal ve kültürel hayatın argümanları ile kurumsallaşırken, çoğunlukla gelecek kuşağın nasıl olması gerektiği üzerine odaklanır. Ancak gerek insanoğlunun her zaman ve her mekânda karşılaştığı sorunların farklı olması gerekse de bilginin ve deneyimin birikerek ileriye doğru

yeni kapılar açması hem eğitimin yenilenmesini hem de bireyin sosyalleşmesini ya da sosyalleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu yönden bakıldığında toplumsal dönüşümler, eğitimde olması gereken reformların habercisi olarak önceki kriterlerin bugünkü problemlere yetersiz kaldığına işaret etmektedir (Durkheim, 1977: 92). İslam toplumlarında İslamiyet’in doğuşundan itibaren devam eden, dini eğitimin temel amacı birey iyi bir Müslüman

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: denizaskin13@gmail.com

olarak yetiştirmek ve temel dini değerleri ileriye taşımaktır. İlk zamanlar ibadet mekânları etrafında gelişen ve küçük ders halkaları ile başlayan eğitim, İslam dininin eğitime verdiği büyük öneme bağlı olarak kısa sürede gelişme imkânı bulmuştur. Bu süreçte Müslümanlar arasında okuma yazma bilenler az olduğundan Yahudi öğretmenlerden destek alınmış ve ilk etapta 17 kişi olan okuryazar sayısı kısa zamanda 42'ye yükseltilmiştir. Bunun sonucu olarak da eğitim, daha geniş alanlara yayılma imkânı bulmuştur. Mescitlerin inşa edilme sürecine değin, evlerde devam eden eğitim sistemi, Medine'de açılan mescit ile İslam tarihinde ilk eğitim kurumu olan *Suffa* inşa edilmiş oldu (Gül, 1997:1-2). Ancak bu sistem günümüz anlamıyla kurumsallaşmış değildir. Bu nedenle Osmanlı eğitim sistemi, her ne kadar İslamiyet'in bu ilk eğitim kurumların kültürel mirasından faydalanmışsa da, kurumsal anlamda 11. yüzyılda büyük Selçuklular döneminde Vezir Nizâmülmülk öncülüğünde kurulan Nizamiye medreselerine dayanır.

Selçuklular döneminde kurulan ve İslam'ın kurumsal eğitim merkezi özelliğini kazanan Nizamiye Medreseleri'nin kurulma gerekçesinde, klasik anlamda eğitim ve öğretime verilen önem ile birlikte o dönemde Büveyhoğulları (Irak, Suriye ve Mısır) ve Fatımilerin yaymaya çalıştıkları Şii mezhebinin de etkisi oldukça büyüktür. Bunun yanında mescitlerin artan nüfusun eğitim ihtiyacına cevap verememesi, ibadet mekânlarının kalabalık olması da yine Selçuklulara kurumsal bir eğitim sistemine geçilmesini bir nevi zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca Fatımiler'in Selçuklu topraklarını ele geçirme gayeleri yine halkın Sünnilik mezhebi doğrultusunda iyi bir şekilde eğitilmesini gerekli kılıyordu. Bu amaçla Selçuklular bu tür sosyal ve siyasal tehlikelere karşı önlem almak için "*gayesi ve hedefi yüksek eğitim kurumları kurdular, Şiiliğe karşı savaştılar ve Fatımi propagandasını tesirsiz hale getirmek için tedbir almakta gecikmediler*" (Talas, 2000: 29). Bu tür nedenler etrafında şekillenen yeni eğitim kurumu, hem devletten hem de zengin kişilerden destek almasından ötürü kısa zamanda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu topraklarına da taşınan eğitimin bu kurumsal mirası Osmanlı Devleti'nin faydalandığı önemli bir kültürel sermaye olmuştur.

İslamiyet'in yayılmaya başlaması sürecinde kurulan küçük çaplı eğitim kurumları Büyük Selçuklu Devleti döneminde Nizamiye medreselerinin de temelini oluşturmuştur. Osmanlı eğitim sistemi de bu kurumsal yapının bir devamı olarak sürmüş ve eğitimin kurumsal yapısına katkı sağlamıştır. Devlet politikaları ile paralel bir şekilde devam eden eğitime süreç içerisinde gittikçe önemli bir misyon yüklenmiştir. Bu anlamıyla süreç sadece eğitim boyutuyla kalmayıp bu kurumlar zihinsel dönüşümün gerçekleştirildiği mekânlar haline gelmiştir. Osmanlılar, hem Selçuklulardan hem de İslam kültüründen almış oldukları miras üzere gittikleri yerlerde yeni mescit ve medreseler inşa ederek eğitim sistemini hem sosyal hem de siyasal istikrar gözetilerek geliştirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'da kurulan ilk kurumsal medrese Orhan Gazi tarafından İznik'te kurulan İznik Orhaniye'si adlı medresedir (Maltaş, 2011: 250). Bununla beraber medreseler Osmanlı döneminde yönetici sınıfın eğitimi için önemli bir kuruma dönüşerek devletin ihtiyaç duyduğu uzman kadro, bu tür eğitim kurumlarından sağlanmıştır. Ayrıca eğitim bu kurumlarda eğitilen kişilerce

sürdürüldüğünden (Türk 1999: 33) kurum içinde radikal anlamda dönüşümler meydana gelmemiştir.

Osmanlı'nın sosyal, siyasal, ekonomik, eğitim ve diğer askeri alanlarda üstün başarı elde ettiği ilerleme döneminde medreseler oldukça önemli bir konum kazanmıştır. Bunun nedeni medreselerin sadece dini eğitime değil fenni ilimlere de yoğunlaşmasıydı. Gerileme döneminde ise, azalmaya başlayan devlet gücünün bu olumsuz etkisi eğitim kurumu olan medreselere de sirayet etmiştir. Medrese eğitiminin artık sosyal ve siyasal ihtiyaçları karşıla(ya)madığı düşünülerek Tanzimat döneminde Batı tarzı eğitim veren ve Osmanlı eğitim sisteminin "medrese-mektep ikilemi" içerisine girmesine neden olan "mektep ithali" olarak tabir edilen yeni modern bir form kabul edilmiştir (SDAM, 2016: 1-3). Medreselere alternatif olarak kurulan mekteplerden mezun olanların devlet kurumlarında istihdam edilmeleri; ancak buna karşılık medrese mensuplarının bu tür görevlerin dışında bırakılması, medreselerin de süreç içerisinde halka mal olmasına neden olmuştur. Bu tarihten sonra 1923'te modern anlamda ulus devlet temelinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924) çıkarılarak daha önce meydana gelen eğitimdeki bölünme tekrar bir elde toplanarak modern anlamda okul çatısı altında birleştirilmiştir. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden kısa bir süre sonra çıkarılan 447 sayılı yeni bir genelge ile medreselerin eğitim ve öğretim faaliyetine son verilmiş ve ülke genelinde yasaklanmıştır (Çağlayan, 2018: 52). Buna rağmen medreseler¹ özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde günümüze kadar varlıklarını korumuşlardır. Ancak medreselerin illegal bir zeminde varlığını sürdürmesi kendi üzerinde bir özelleştirme mekanizmasını geliştirememesi için önemli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kurumu devam ettirenlerde yakalanma ve medreselerinin kapatılma korkusu eğitim kurumlarının müfredatlarına dışardan gelebilecek herhangi bir eleştirinin önünü kapatmasının yanında, kurum müdavimlerinin bu geleneğin kurumsal faaliyetlerini devam ettirme konusuna yoğunlaşmaları onların bu şekilde dar bir alana kapanmasına neden olmuştur (Doğan, 2013, 11). Medresenin müderrisi ve kültürel bir aktör olarak ön plana çıkan ve Kürtler arasında *seyda*² olarak tabir edilen kişiler günümüz Şark medreselerinin öncü aktörleri olarak öne çıkmaktadır. Bu yönüyle son zamanlarda seyda'nın siyasal anlamda bir meşruiyet arayışına girmesi (Aşkın, 2018) klasik anlamdaki medrese eğitimi üzerindeki tartışmaları yeniden canlandırmıştır. Bu çalışmanın temel problemi de, Osmanlı Devleti'ndeki medrese geleneğine dayanan günümüz Şark medreseleri müderrislerinin yani seyda'nın hangi konularda modern din eğitimi eleştirerek kendileri için meşruiyet zemini inşa etmeye çalıştıklarına odaklanmaktadır.

¹ Günümüz medreselerinin çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunmalarından dolayı, anlam karışıklığını önlemek için, bu çalışmada klasik Osmanlı eğitimi sisteminin devamı olan bu medreseler "Şark medreseleri" olarak tanımlanmıştır.

² Bu çalışmada görüşme yapılan bütün seyda'nın kişisel bilgileri kendi istekleri üzerine değiştirilmiştir.

2. Türkiye Cumhuriyeti'nde Din Eğitimi

Türkiye'deki din eğitimi üzerine geniş bir literatür olmakla beraber bu konunun tam olarak net bir görüntü kazandığı söylenemez. Daha önceleri sadece kendi Müslümanları değil ama bununla beraber tüm İslam âleminin (ümme) siyasi liderliğini bünyesine katmış olduğu halifelik ile sürdüren bir devletin seküler bir devlete evrilmesi muhakkaktır ki kısa zamanda yerleşmeyecek bir takım radikal değişiklikleri meydana getirmiştir. Bu nedenle, kurulan laik devlet kendi argümanlarını oluştururken ortaya koyduğu siyasal uygulamalar eğitim sistemini de şekillendirmiştir. Cumhuriyet döneminin önemli siyasetçilerinden olan Falih Rıfkı'nın (1933:16) kendilerinden önceki Osmanlı yöneticilerini eleştirerek onların yapamadıkları 'millet inşa'sını kendilerinin oluşturacağını ifade etmesi doğal olarak ulus devlet modelini ortaya koymayı gerektirmiştir.

Türkiye'nin modern laik, ulus devlet modelinde inşa edilme sürecinde geleneksel olarak kabul edilen tekke ve zaviyelerin kapatılmasını, Türkiye'nin aydınlanma çağını belirtileri olarak değerlendiren Bodur (2007: 35) bu inşa sürecinde eğitimde birliği sağladığını ifade etmektedir. Bayar'a göre (2012: 21) Cumhuriyet döneminden bugüne kadar Türkiye'de eğitim genel olarak elit bir sınıfın elinde bulunmuştur. Eğitim ile devlet içindeki farklı gruplar bir araya getirilerek eğitilir ve onlarda 'teklik' ve 'birlik' bilinci oluşturulur. Vahide'ye (2006: 57-58) göre Mustafa Kemal'in açık hedefi Batı medeniyetini Osmanlı'dan kalan küller üzerine inşa etmektir. Böyle bir niyet öncelikle kurumsal anlamda eski yapıların yenilenmesi ile mümkün olduğu göz önünde bulundurulursa askeri, yasal ve siyasal alanda atılan adımlar anlam kazanır. Bu yönüyle kurucu parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) parti programında yer alacak olan altı ilke doğrultusunda özellikle eğitim alanı "ulusal, evrensel, seküler, pozitivist" değerler ile yeniden inşa edilmiştir. Daha sonraki politikalar ile bireylerin sisteme entegre edilmesini sağlamak için (Russel, 2001: 24) eğitim zorunlu hale getirilmiştir.

Cumhuriyet'in kurulması ile beraber din ve dini değerler, toplum için birleştirici bir olgu olarak kabul edilmiştir. Daha açık bir ifade ile İtalya, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerindeki gibi din ulusal bir ruha büründürülmüş ve ulusal değerler ön plana çıkarılmıştır. Dolayısıyla, uhrevi hayata atıfta bulunan, insanları manevi kardeşlik ruhu ile besleyen dini duygular, devlet ve ulusal aidiyetin kutsallaştırılması ile bayrak, marş ve mitler üzerine inşa edilen yeni bir yoruma kavuşturulmuştur. Dini eğitimin içeriği bu doğrultuda güncellenmiş, buna yönelik olarak da İslamiyet öncesi ahlaki değerler ön plana çıkarılmış ve yeni din yorumuyla birleştirilmiştir (Bayar, 2012: 32). Bu yönüyle Türkiye'de ulusalcılık inşasında eğitimin önemi azımsanmayacak ölçüde değerlidir. Ulusal eğitim yoluyla düzene tehlike unsuru olabilecek grupların tek bir kimlik etrafında buluşturulması hedeflenmiştir (Yavuz, 1999:205).

Ulus devletin din ile olan bu kısa ilişkisinden sonra Türkiye'de din adamlarının nasıl yetiştirilmesi gerektiği de önemli bir konu olarak yeni laik cumhuriyetin önünde durmaktaydı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra Türkiye'nin toplamda 29 yerleşim yerinde temel düzeyde dini bilgisi olacak kişileri yetiştirmek amacı ile imam hatip okulları açılmıştır.

Daha sonra yeni açılanlar da dâhil olmak üzere bu kurumlar öğrenci yokluğu gerekçesiyle tamamen kapatılmışlardır. Ancak bu okulların kapatılması toplumsal olarak bir takım sorunları doğurmuştur. Bunların başında Türkiye toplumunun gündelik hayatında İslam dinindeki ritüelleri icra ederken yaşadığı sıkıntılar gelir. Ölü yıkama, gömme, Cuma namazlarında hutbeyi okutacak veya namaz kıldırarak kişilerin yeterince bulunamaması gündelik hayatta bazı tepkileri doğurmuş ve siyasilere bu konuda çalışmalar üretmesine neden olmuştur. Sonuç olarak 1948 yılında imam ve hatip yetiştirmek üzere kurslar açıldı (Şimşek 2013: 24). Aradan geçen bu süreçten sonra imam ve hatip kurslarının yetersizliği ve halkın memnuniyetsizliği ile beraber 1951 yılında 7 ilde tekrardan imam hatip okulları eğitim vermeye başladı. Bu okullar da 1973 yılında Milli Eğitim'in Temel Kanunu'na girerek 'İmam Hatip Lisesi' olarak yeni bir statü kazandı. Ancak temel amacı din adamı yetiştirmek olan bu liseler dahi Türkiye'nin siyasi serüvenin de bir takım programlar etrafında şekillenmiştir (Akşit ve Coşkun 2004). Buna rağmen bu tarihten sonra gerek okul gerekse de öğrenci sayısında önemli bir artış yaşanmış ve günümüzde de yaşanmaya devam etmektedir. Ancak bu tarihler arasında sadece Türkiye'de post-modern darbenin yaşandığı 28 Şubat (1997) sürecinde imam hatip liselerindeki öğrenci sayısı önemli oranda azalmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı 2017 yılı verileri itibari (MEB, 2017, 122) ile 138802 açık lisede ve 506516 örgün lisede olmak üzere toplamda 645318 lise düzeyinde din eğitimi alan öğrenci bulunmaktadır.

Aynı süreçte 1924 yılında kapatılan medreselerin yani din eğitimi veren kurumların yerine, o zamanlarda ülkenin tek üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi'ne (Darül Fünun) bağlı olarak lisans düzeyinde İslam dini eğitimi veren bir ilahiyat fakültesi de açıldı. Bu tarihten 1933 yılına kadar faaliyet gösteren ilahiyat fakültesi bundan sonra bir takım gerekçeler ile kapatılmış ve yerine 'İslam Tetkikleri Enstitüsü' açılmıştır. Ancak bu da 1936'da gerek bazı hocaların emekliye ayrılması gerekse de başka görevlere kaymaları sonucu kapatıldı. Bunu izleyen süreçte 1949 yılında Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak yeni bir ilahiyat fakültesi açıldı. Kapatılan bu dini eğitim merkezlerinin tekrardan açılmasının da Türkiye özelinde bazı nedenleri mevcuttur. Bunlar arasında Türkiye'nin 1946 yılı itibari ile çok partili sisteme geçmesi ve Rusya'da başlayan komünizm propagandasının etkisi oldukça önemlidir. Bununla beraber çok partili sistem içerisinde seçimlere giren Demokrat Parti'nin (DP) kendi propagandasında öne çıkarmış olduğu dini ve kültürel değerler onun yönetime dâhil olmasını sağlamıştır. Bu sosyo-politik etkilerden sonra Türkiye'nin farklı yerlerinde dini eğitim merkezleri sınırlı da olsa açılmış ve gerekli bütçe için görüşmeler yapılmıştır (Şimşek 2013: 23). Bunları da ülkenin bazı yerlerinde ilahiyat fakülteleri ve İslam enstitülerinin açılması takip etti (Öcal, 2008: 403). 2017-2018 yılı itibari ile Yüksek Öğretim Kurumu verilerine göre³ dini anlamda yüksek eğitim veren 62 İlahiyat Fakültesi- ilahiyat ön lisans, 23 İslami İlimler Fakültesi ve 1 Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi olmak üzere toplamda 95 birim ve bunlarda eğitim gören toplamda 120152 öğrenci bulunmaktadır.

³ <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim tarihi: 27.08.2018)

3. Yöntem

Bu çalışmanın saha uygulaması 2017 yılının Mart ayında Türkiye'nin farklı illerinde bulunan medreselerle iletişime geçilerek kurumun öncü aktörü olan seydalar ile yapılan mülakatlara dayanmaktadır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, medreselerin ve medrese eğitiminin yasal zeminden mahrum olmasından dolayı bu kurumlar çoğunlukla birbirlerinden bağımsız bir şekilde devam etmektedir. Her bir seyda medresesini sahiplenmekte ve bu durum onun medresesinde eğitim gören tüm öğrenciler tarafından da koşulsuz olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde her bir seyda kendi medresesine istediği sayıda öğrenci almak ve eğitmek hakkına sahiptir. Bunun yanında özellikle büyük ve köklü medreselerin zamanla daha da genişlemesi ile Türkiye'nin çeşitli yerlerine gönderilen talebeler seydalarına bağlı olarak yeni medreseler açmışlardır. Bu nedenle örneklem Türkiye'nin farklı bölgelerinde görüşmeyi kabul eden seydalar ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma nitel bir araştırma olması hasebiyle yorumlayıcı metodolojinin temel referanslarına dayanmaktadır. Bunun yanında bu süreçte kullanılan teknikler ve verilerin elde edilmesi aynı şekilde yorumlayıcı metodolojinin sunduğu imkânlarından faydalanılmıştır. Bu çalışmada böyle bir metodolojinin kullanılmasının temel iki nedeni mevcuttur. Birincisi örneklem grubunun gayri resmi olması hasebiyle onların kültürel ve kurumsal yapıları hakkında kamuoyunca yeterli bilginin olmaması; ikincisi ise yorumlayıcı metodun araştırmacıyla sunmuş olduğu bir rehberlik ile çalışma konusuna ait parça ve bütün ilişkisini kurmasına (Neuman, 2012: 130-131) imkân vermesidir. Çünkü bu metot ile araştırmacı olarak sahada yapılan gözlem ve görüşme sonrasında elde edilen veriler birleştirilerek görünenin derin bilgisine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bununla beraber nitel çalışmaların bir özelliği olarak doğal ortama olan sadakat (Büyüköztürk vd, 2012: 235) bu çalışmanın gözlem, görüşme ve yorum bilgisi ile çalışma alanına odaklanılmasına imkân tanımıştır. Örneklem grubunun geleneksel eğitimlerinin sürdüğü medreselere gidilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu tekniğin kullanılmasının temel nedeni ise örneklem grubunun yönettiği medreseleri yakından görüp onun ve öğrencileri arasındaki ilişkiyi gözlemlemektir. Bununla beraber kartopu örneklem bulma yöntemi ile görüşülen bu kişilerin her birinin farklı yerlerde bulunması onların ancak ziyaret edilerek diğer kişilere ulaşmayı mümkün kılmasıydı. Görüşülen bu 30 kişilik örneklem grubunun sözlü anlatım yoluyla aktarmış olduğu verilerin daha sonra analizleri yapılmıştır. Bu yönüyle çalışmanın örneklemeleri ile görüşmeler Muş, Bitlis, Van, Diyarbakır, Siirt, Batman, Bingöl, Şanlıurfa, Mardin, Konya, Ankara ve İstanbul illerinde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplamda 30 seyda ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Onların kendi meşruiyetlerini sağlamak amacıyla geliştirdikleri stratejiler ve hangi yönlerden modern din eğitimini ve eğitimcilerini eleştirdiklerini anlamak amacıyla sorular sorulmuştur.

4. Veriler ve Analiz

Bu çalışmanın temel analiz nesnesi seydalar ile yapılan görüşme kayıtlarıdır. Ancak saha çalışması sırasında yapılan gözlemlerden de faydalanılarak konunun bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın aktörü medresenin müderrisi konumundaki seydadır. Verilerin iyi bir şekilde

anlaşılması için de 'seyda'nın kim olduğuna kısaca bakmak yerinde olacaktır. Etimolojik kökeni Arapça'ya dayanan 'seyda' Kürt toplumunda geleneksel olarak din ve dünyevi ilişkileri tayin eden kültürel bir içeriğe sahip olmakla beraber Arapça'daki *efendi* anlamına gelen seyitten türemiştir (Aşkın, 2018: 6). Ancak Yalar'a (2012: 459) göre ise seyda Kürtler arasında Farsça'daki *efendim*, büyüğüm anlamına gelen *seyyida*'dan gelerek zamanla seydaya inkılap etmiştir. Bu yönüyle seyda günümüzde medrese sahibi olmayı ve onun bünyesinde ders vermeyi gerekli kılan ancak buna karşılık toplum içinde önemli bir prestije karşılık gelen kültürel/geleneksel bir statüdür. Çalışma süresince kullanılacak 'imam' ise resmi devlet okullarında eğitim görmüş din adamlarını tanımlamaktadır.

Seydalığın cumhuriyet döneminde medreselerin yasaklanması ile beraber halk arasında özellikle dini yönüyle öne çıktığını söylemek mümkündür. Bir anlamıyla Weber'in geleneksel eylem tiplemesinin (Weber 2012: 132) temel özelliklerini içinde barındıran örneklem grubu seydaların, buldukları toplum içinde geleneksel anlamda kazanmış oldukları meşruiyetlerinin de devamı için onların resmi din eğitimine getirdikleri eleştirileri sıklaştırdıkları görülmektedir. Buradaki meşruiyet kaynakları seydaların resmi ve modern anlamda yetişmiş kişileri eleştiriye tabi tutmalarına sevk ettiğini görmek de mümkündür. Ancak verilere bakıldığında eleştirilerin tek bir noktada gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Bu eleştirilerde gizli olarak ulus devlet ve onun din eğitimi üzerine kurmuş olduğu denetim göze çarpmaktadır. Bununla beraber modern eğitim kurumlarında yetişen din adamlarının temel anlamda dini bilgilere sahip olup, ancak bilgi anlamında derine inemediği yönündeki eleştiriler de aslında geleneksel toplumdaki eğitime yönelik özellikleri ortaya koymaktadır.

Gerçekten de seyda sosyolojik olarak Arapça'daki karşılığına uygun bir şekilde anlam kazanmıştır. Günümüzde her ne kadar seydalar arasındaki iletişim zayıflasa da onların kendi özellerinde geleneksel/kültürel statülerini korumak için bir takım stratejiler geliştirdikleri muhakkaktır (Aşkın, 2019: 198). Saha çalışması sırasında öncelikle geleneksel medrese eğitimini devam ettiren bu seydalara, seydanın kim olduğu ve toplumsal olarak karşılığının ne olduğu sorularak onların bir din adamından beklentileri anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu soruya karşılık;

Seyda kelimesi efendi demektir, müşerref demektir, hoca demektir, büyük demektir, halkın dilinde ise üstat demektir. Yani ders veren yönlendiren kişi demektir. Mesela Arapça'da üstat kelimesi biraz akademik bir kelimedir. Ancak seyda ise insanları eğiten, insanlara hocalık edebilen kişidir. Seyda ayrıca medreselerde ders verebilen kişidir. Seydalar sadece baş müderris değildir. Seyda kelimesi sadece ilme has bir kelime ya da sadece imama bağlı bir kelime de değildir. Bu ikisini bir araya getiren kişidir (Musa, 58 Yaşında).

Seyda Musa, halk tarafından şehir merkezinde olmasına rağmen çok iyi tanınmaktadır. Muhtemelen bu arka plandan dolayıdır ki, Seyda Musa halkın seydaya atfettiği anlamı bu şekilde geniş almaktadır. Ancak burada önemli olan seydanın normal bir imam veyahut medresede ders veren bir müderrisin çok daha ötesinde kendisini konumlandırmasıdır. Bunu ortaya çıkaran bir takım sosyal şartlardan da bahsetmek mümkündür. Örneğin özellikle Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu şartları

düşünüldüğünde okuma, yazma ve dini bilgilerin tek elde toplanması seydanın öne çıkmasına yardımcı olduğu düşünülebilir. Diğer bir ifade ile özellikle kırsal bölgelerde seyda İslam hukukuna hâkim olmakla toplumdaki davaları çözerken aynı zamanda medresede hem imamlık yapmakta hem de ders verebilmektedir. Bu bağlamda, halk arasında gerek tarihsel ve kültürel gerekse de ilmi birikimi ile ön plana çıkan ve saygı gören seydanın resmi devlet okullarında yetişen kişilere yönelttiği eleştiriler, aslında onların sahip oldukları ve kendileri gibi bir din adamından beklentilerini kapsadığını sonraki ifadelerden anlamak mümkündür:

Medresede eğitim alan bir din görevlisi ile resmi din eğitimi alan kişiler arasındaki farka yönelik soruya karşılık Seyda Ömer:

Medrese mezunu ve medrese eğitimi almamış din adamları arasında gördüğüm en büyük fark; benim talebem topluma gittiğinde hiç bir zaman yabancılık çekmez. Topluma kendisini kabul ettirebilir. Ama diğer taraftaki imam (resmi okulda yetişmiş) bir köye, bir yere gittiği zaman orada gün sayıyor. Acaba ben ne zaman buradan gidebilirim. Toplum zaten onu kabul etmiyor. Medrese mezunu ise askere gittiğinde bile ne zaman tezkere alacağım kendi yerime gideceğim diyerek tezkere günlerini sayıyor. En büyük fark budur. Yani bizimkiler halkın içerisinde, halkla birlikte oluyor kendisini halka kabul ettirmiş, halkın dertleriyle dertleniyor (Ömer, 52 Yaşında).

Yaklaşık yüz yıl boyunca yasal zeminden yoksun olarak devam eden medreselerin en büyük kaynağı halkın kendisidir. Ancak bu konuda madalyonun diğer yüzüne bakmak ve halkı böyle bir tercihe sevk eden nedenleri görmek gerekir. Örneğin, halkın merkezi atamalar ile bölgeye gelen din adamının kendisi ile iletişime girmekte zorlanması, mezhebi olarak pratikte bir takım farklılıkların ortaya çıkması, toplumsal problemler olması durumunda din görevlisinin konuya yabancı olması gibi sıkıntılar bölge halkının kendi din görevlilerini yetiştirmeye ve bunu sağlayan seydaya ve medreseye da büyük önem vermelerini gerekli kılmıştır. Bu çalışmayı önemli kılan noktalardan biri olan seydanın toplumsal rolü günümüzde dahi bölgesel de olsa sürmekte ve seyda bu rollerini güncel kılmak için resmi eğitimden de destek alarak bir nevi uzmanlaşmaya doğru gitmektedirler. Benzer bir çalışmada Çiçek (2009:159) modern eğitim kurumlarında dini bilimlerde akademisyenlik yapan kişilerden ziyade medrese hocalarına –seyda- din âlimi gözüyle bakıldığını aktarmaktadır. Bununla beraber halk bu kişilere karşı iyi niyetle yaklaşırken, halk arasında medrese öğrencilerinin bulunduğu bir meclisin duasının kabul olacağına yönelik inanç hâkimdi. Bu durum günümüzde büyük çoğunlukla aşınmasına rağmen medresesi ve seydası olan köylerin daha fazla ‘muteber’ kabul edildiği açık bir şekilde görülmektedir. Alan araştırması sırasında gidilen bazı köylerde, seydası olan köylere merkezi atama ile atanan imamlar seyda tarafından daha disiplinli çalışmak durumunda bırakılırken, seydası olmayan yerlerde merkezi atamalar ile gelen imamların hem çalışma saatleri düzensiz hem de halk ile kurmuş olduğu ilişki çok daha zayıf olduğu alan gözlemleri ve halk ile yapılan görüşmelerde sabittir. Örneğin X köyüne gidildiğinde halka resmi imam ile ilgili sorular sorulduğunda çoğunlukla ona karşı hoşgörüsüz bir şekilde “bilmiyoruz ki nereye gitmiş zaten başka bir yerden

gelmiş, kendisine bir de araba almış her gün ilçeye gidiyor” şeklindeki ifadeleri imamın halk ile kurmuş olduğu ilişkisinin derecesini yansıtmaktadır. Buna karşılık seydası olan bir köye atanan resmi bir köy imamı seydanın varlığından dolayı, çok fazla görünür olamamakta ve sadece seydanın kendisine belirlediği görevleri yapmanın hem avantajını hem de dezavantajını yaşamaktadır. Alan araştırması sırasında merkezi yerleştirme ile gelen bir imam ile yapılan bir sohbette seydanın kendisine onun köyde olmadığı durumlarda gerekli olan dini ritüelleri gerçekleştirmesini isterken, bunun dışında bir fonksiyonu bulunmadığını, bu nedenle halk arasında öne çık(a)madığı ve kendi statüsünü kullan(a)madığını aktarması dikkat çekicidir. Bu durum bir din adamı için bir dezavantaj olarak değerlendirilebilir. Fakat genel olarak düşünüldüğünde imam, seydanın kendisine çizdiği sınırların dışına çıkmadığı takdirde seydanın onu topluma kabul ettirme ve onun onaylanmasına katkı sağlaması bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Nitekim alan araştırması sırasında hem seydası olan köyün bu tür avantajları ve dezavantajları ile karşılaşan hem de seydanın otoritesine karşı geldiği için bir an önce köyden ayrılmak isteyen imamlar ile karşılaşmıştır. Burada dikkat çeken bazı noktalar mevcuttur. Bunlardan birincisi resmi devlet okullarında eğitim alan din görevlilerinin yerel dini ve toplumsal sorunlara yabancı kalması ve seydanın yerelden olması hasebiyle görmüş olduğu saygınlıktır. Çalışma kapsamında medresede yetişen ve o müfredata tabi olan kişilerin imam hatip ve ilahiyatçıları hangi açıdan eksik gördüklerini ve onlardan ne bekledikleri yönündeki düşünceleri tespit etmenin önemli olduğu görülmüştür. Çünkü din eğitimi verilen Türkiye Cumhuriyeti eğitim sisteminde medreselerin neden halen alternatif bir eğitim kurumu olarak devam etmekte ısrar ettikleri kurum aktörlerinin dayandıkları temel nedenleri anlaşılması ile mümkün olabilir. Örneğin, medreselerde eğitim veren seydaların resmi okullardaki din eğitimine karşı bakışlarına yönelik sorulara;

Bugün kesinlikle sistemin desteklediği ilahiyatçıların ve imam hatiplilerin din eğitiminde çok eksikleri vardır. Yani bugün oradan mezun olan kişi topluma inemiyor. Mezun olan öğrenci topluma kanaat önderi olamıyor. Topluma rehber olamıyor. Topluma öncülük edemiyor. Toplumun içine düştüğü çıkmaza, derdine çare olmuyor. Yani onun için medrese hem ilahiyatçıların hem de imam hatiplilerin medreseden geçmesi lazım. (İlyas, 43 Yaşında).

Seydaların büyük ihtimalle kendi icra ettikleri fonksiyonları imam hatip ya da ilahiyat fakültelerinden mezun olan din adamlarından da bekledikleri ve buna karşılık gelen bir icraatlarını görmedikleri için onları eksik ve yetersiz gördükleri anlaşılmaktadır. Resmi okullardan mezun olup medrese eğitimi almayan kişilerin topluma inemediğini, kendilerinin yaptığı gibi topluma rehber olamadıklarını ve çeşitli konularda öncülük edemediğini belirten Seyda İlyas aslında genel olarak seydaların medresede okumamış din görevlilerine bakışını yansıtmaktadır. Diğer bir ifade ile geleneksel kurumların temsilcilerinin modern eğitime yönelttiği eleştiriler çoğunlukla daha önceki yerel-geleneksel din anlayışının izlerini taşımaktadır.

İmam hatip liselerinden mezun olanlar bizim toplumda yapamazlar zaten. Akaitleri fıkıhları, insanların örf ve adetlerini bilmezler. İnsanların sorunlarını bilmezler

dolayısıyla çare üretmezler, halka hitap edemezler. Şimdi bir toplumun örf ve âdetini bileceksin ki çözüm üretebilesin. Onların dilinden konuşulması lazımdır ki, başkalarını barıştırılabilsin (Yunus, 64 Yaşında).

Benzer bir şekilde, resmi devlet okullarında eğitim gören kişilerin ilim ve önderlik yönünden eleştirildiği görülmektedir. Bu durum geleneğin aktörlerinin neden hala mevcut sistemlerini devam ettirmeye gayret ettiklerini ve kendilerini meşurlaştırma stratejilerini göstermektedir. Bununla beraber aynı seydaya geleneksel medrese eğitimi ve modern eğitimi karşılaştırmaları sorulduğunda;

Günün şartlarında daha araştırmacı bir kimliğe bürünmek için aslında ilahiyatı okumak lazım. İlmî almak içinde medreseye gitmek lazım. Şimdi okuyan okumayan (ilahiyat) aradaki farklar barizdir. Yani elde etme imkânı azdır, okuyanların ise aletlerini almak için medreseye devam etmesi gerekir (Yunus, 64 Yaşında).

Soru sormayı gerektiren bu açıklamaya karşılık resmi din eğitimindeki öğrencilerin bilgi seviyesini nasıl değerlendiriyorsunuz? Sorusuna karşılık Seyda Halil;

İmam hatipte ilim yok, yani bu kitapları⁴ onların önüne koyun bir kelime dahi okuyamaz. Arapça bilmiyor ki. Bu kitaplar harekesiz Arapça ile yazılmış. Yani şimdi siz bunu okuyamazsınız. Ama kişi medrese okumuşsa bunun ne olduğunu bilir. Fail meful nasıldır bilir. Yani geçmiş zaman kipi, emir kipi her kip var Arapçada. Bunlar için ilim gerekir (Halil, 33 Yaşında).

Benzer bir şekilde ‘Sizce ilahiyat ve imam hatip liseleri öğrencilerinin eksik yönleri var mıdır varsa nelerdir?’ Sorusuna karşılık Seyda İbrahim:

Bence devletin resmi kurumları halkın gerçek İslamiyet’i öğrenmesini istemiyor. Öğrencileri çok gerekli olmayan şeylerin etrafında dolandırıyorlar. Bence birazda mesleğin dışına çıkıyorlar. Yani en fazla olarak Kur’an ve hadis öğrenilmesi, İslam fıkının öğrenilmesi gerekirken; fizik, kelam gibi ilahiyatçılara çok ait olmayan şeyler öğretiliyor. Yani bütün ilimler mutlaka faydalıdır, yani öğrenilmesi gereklidir, zararlı değildir. Fakat ağırlıklı olan dersler var. Bu derslerden Kur’an’ın hadislerin tam olarak öğrenilmesi, detayına kadar inilmesi gereklidir (İbrahim, 61 Yaşında).

Yukarıda görüldüğü üzere medresede eğitim veren Seyda Halil, bu kurumda öğretilen Arapça’yı kıstas olarak imam hatip öğrencilerinin kalitesini değerlendirebilmektedir. Bu durum medreselerin geleneksel boyutu ile ilgilidir. Osmanlı Devleti’ndeki medreselerde Arapça ilim dili olarak kullanılmış ve etkisinin halen devam ettiğini görmek mümkündür. Modern eğitimde Türkçe’nin temel eğitim dili olması doğal olarak Arapça’nın ikinci planda kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle geleneksel medreselerde Arapça’ya olan vurgu onların resmi eğitimi ve buradan mezun olan kişileri Arapça konusunda yetersiz görmelerine ve onlara karşı kendilerine bu noktada meşruiyet zemini inşa etmeye çalıştıkları görülmektedir. Ancak bu durum geleneksel medrese müdavimlerinin Arapça’yı önemli oranda önceleme riskini de doğurmaktadır. Çünkü normal şartlarda araç olan bu dilin amaç haline getirilmesi medreselerde öğrencilerinin dikkatlerinin dağıtmasına

neden olmaktadır. Saha çalışması sırasında birçok seyda tarafından dolaylı da olsa resmi eğitime benzer eleştirilerin getirildiği görülmüştür. Bunun altında yatan temel nedenini, İslam’ın tüm yönleri ile öğretilmesi yerine sadece modern ulus devletinin izin verdiği ya da bazı durumlarda hükümetlerin dine yönelik politikaları ile genişleyen veya daralan bir içerikte görmek mümkündür. Türkiye’de din eğitiminin ve politikalarının devletin denetiminde ve gereksinimlerin doğrultusunda şekillendiğini aktaran Shively’e (2008: 684) göre, bu yöntemle bir taraftan İslam dini ‘ehlileştirilmekte’ diğer taraftan da dine artık devlete tehlike teşkil etmeyecek bir boyut kazandırılmaktadır. Benzer bir sonuca Yanmış’ın (2017: 243) da ulaştığı görülmektedir. Ona göre medrese çevresi, modern eğitimlerin, oraya katılan öğrencileri dinden çıkartacağına yönelik bir takım söylemler geliştirdiğini ve böylece bu eğitim sistemini ötekileştirmektedirler. Bu noktada aynı seydaya kendi öğrencilerini resmi eğitimdeki öğrenciler ile karşılaştırdıklarında hangi tür farklar gördükleri sorulduğunda;

Şimdi bana gelen öğrencilerin bir kısmı, imam hatip mezunuydu. İmam hatipten bize gelirken ben onları yüzdelik olarak yüzde onluk seviyesinde dahi görmedim, göremedim o kadar zayıftılar. Yani mesleki bilgi olarak sıfırdılar. Fakat bunlar mezun olunca imamlık yapıyorlar. Onlar memurdur, memurlardan başka bir şey değildirler. Şimdi imam olabilmeleri için veya imamlıktan sonraki bir aşamaya ulaşabilmeleri için mutlaka bir Arapça ilmi bilmelidirler. Çünkü dinimizin ana kaynağı Arapça’dır. Kur’an’ı, hadisleri çözebilmek için Arapça gereklidir. Ama imam hatipten mezun olanlar Arapça konusunda sıfırdılar. Aynı şekilde ilahiyattan mezun olanlarda öyle (İbrahim, 61 Yaşında).

Bu doğrultuda aktörlerin resmi eğitim ile bütünleşmek isteyip istemedikleri sorulduğunda onların bu konuya isteksiz yaklaştıkları dikkat çekicidir. Çünkü resmi eğitimden uzak durmak isteyerek bu kurumu diğerleri ile entegre etmek istemedikleri anlaşılmaktadır.

Medreselerle ilahiyatların birleştirilmesi konusunda ümit var değilim. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun amacı da buydu zaten. Çünkü ilahiyatların medreseleştirilmesi, medreselerin ilahiyatlaşması çok zor. Medreseleri özgün bir eğitim kurumu olarak ele almak gerekir (Süleyman, 55 Yaşında).

Medreselerin kendilerini ilahiyata alternatif bir kurum olarak gördüklerini yukarıdaki ifadelerden anlamak mümkündür. Bu nedenle Seyda Süleyman’ın ifade ettiği üzere Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun eğitim ve öğretimi birleştirme kapsamında yürürlüğe konulması onların birleşmesini ve kendilerini ayrı bir kurum olarak devam ettirmelerine neden oldu. Medreselerin seyda tarafından bu şekilde ayrı olarak konumlandırılması tarihsel bir kültüre dayanmalarının da etkisi oldukça büyüktür. Bu nedenle yeni oluşan bir kurum bünyesinde faaliyet göstermek onlar için bazı özelliklerinden ve yöntemlerinden taviz vermeyi gerektireceğinden onların bu tür birleşmeye sıcak bakmadıklarını anlamak mümkündür. Medreselerde yetişen din adamlarının devlet eliyle verilen din eğitimi tasvip etmemeleri doğal olarak onların alternatif yöntemler geliştirmelerine neden olmuştur. Bu geleneksel kurumun devam ettirilmesinde her ne kadar kültür ve iktidar ilişkileri önemli bir rol oynasa da, en azından Türkiye’nin Doğu ve

⁴ Medreselerde okutulan, resmi eğitimden farklı ve tamamı Arapça olan müfredat kitapları

Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yerleşmiş bir kültür olarak din adamlarının medreseden mezun olmaları bu kurumu sahiplenen din adamlarının varlıklarını korumalarını ve resmi devlet kurumlarını eksik görmelerine neden olmaktadır. Örneğin bu konuda devletin din adamı yetiştirme müfredatını nasıl değerlendiriyorsunuz sorusuna karşılık Seyda Ebubekir:

Din adamı yetiştirme hususunda devletin müfredatı sıfırdır. Şimdi neler eksik diyorsunuz? Hali hazırda devletin o din adamını yetiştirme hususunda kendi zihniyetine göre yerleştirmiş olduğu müfredat olduğu için sıfırdır diyorum. O müfredat ilmi olsa, bunlar edepten yoksun olurlar. Edepten yoksun olmasa bile tasavvuftan yoksundur. Bu üç kıstas olmadığından dolayı biz bunu eksik görüyoruz (Ebubekir, 38 Yaşında).

Alan çalışması sırasında postnişin makamında bulunanlar ve köklü bir şeyhlik silsilesine dayanan seydaların tasavvufa yönelik çok fazla övücü sözler söylediği fark edilmektedir. Görüşme sırasında hemen hemen her fırsatta *ilim, edep ve tasavvuf üçlüsünün* birlikteliğinden ve birinin eksik olması halinde kişinin yetkin bir din adamı olamayacağını ısrarla belirten Seyda Ebubekir'in bu duruşu, aslında medresede verilen ve bir dereceden sonra kutsallaştırılan kendi eğitimlerini farklı kılma gayreti içine girildiğini göstermektedir. Bununla beraber Seyda Ebubekir'in İlkokulu resmi devlet okulunda okuması ve yurtdışında medrese eğitimi alması onun bu tutumunu sergilemesinde önemli bir neden olduğunu ifade etmek mümkündür. Medreselerin içinde bulunduğu mevcut durum onların diğer gerek resmi gerekse gayri resmi eğitim kurumlarından ayırırken kullandıkları en önemli argüman daha öncede ifade edildiği üzere Arapça konusundaki bilgileridir. Arapçaya herhangi bir ilahiyat öğrencisinden çok daha fazla vakıf olan bu medrese öğrencilerinin daha sonra bunu maddi sermayeye dönüştürmekte oldukça mahir davrandıkları görülmektedir. Zaten yukarıda da görüldüğü üzere onlara medrese kurumunu ve ilahiyatları karşılaştırma ile ilgili herhangi bir soru yönelttiğinde referans noktaları Arapça olması bunu göstermektedir. Bu kapsamda Seyda Ahmet şunları aktarmaktadır:

Ben bunları söylediğim zaman bazen itirazlar çıkabiliyor. Bana, medreseleri çok abartıyorsun diyenler var. Biz kendi içimizdeyken bunları çok karıştırmam; çünkü burada zaten bir saldırı var. Sistematiği orada savunurum. Medreseden olmayan arkadaşlar bize şu sorunuz var. Bakın işte yazım tekniklerinde sıkıntı var. Bilgisayar kullanımında sıkıntı var. Ama bunlar aşıyor. Şimdi ben medresedeki sıkıntıları okullardaki Arapça sıkıntısıyla karşılaştırdığımda bizimkiler çok önemsiz kalıyorlar. Sempozyumlar düzenleniyor, YÖK'te toplantılar düzenleniyor, bu sorunu nasıl halledelim, nasıl sınıf koyalım ya da koymayalım gibi. Ama çözüm yok. Medreseye bir bilgisayar hocasını getir iki hafta üç hafta öğrencilerin hepsine bilgisayar kullanmasını öğretir. Ben medreseden çıktığım da kimse bana bilgisayarla ilgili bir yardımda bulunmadı, öğretmedi. Çıktım kendim öğrendim Ama Arapça kendi kendine öğrenebilecek bir dil değil. Daha doğrusu öğrenciler talep etmiyor, böyle bir merakları da yok (Ahmet, 30 Yaşında).

Zahiren bakıldığında gerçekten de medrese öğrencilerinin eksik kaldığı bilgiler en azından Türkiye şartlarında bir din adamından beklendiği dikkate alındığında daha kabul

edilebilir olduğu görülmektedir. İslam dininin temel referans kaynaklarının Arapça olması ve Arapça dil yeteneğinin bu bilgilere hâkim olduğu hissini uyandırması doğal olarak medrese mezunlarının da ilahiyat mezunlarını dini bilgi yönünden yetersiz görmelerine neden olmaktadır. Fakat buna bağlı olarak kendi eksiklikleri olan özellikle teknolojik, akademik veri edinme ve kullanma becerilerinin oldukça basite indirildiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen yukarıda aktarıldığı üzere Türkiye'de medrese eğitim sistemi yasal zeminden mahrum olmakla beraber çıktılarının da kamusal alanda hiçbir karşılıkları mevcut değildir.

Saha çalışması sırasında görüşme yapılan dini aktörlerin birçoğu özellikle açık öğretim lisans ya da ön lisans programlarına kayıtlı iken bazılarının da yüksek lisans ve doktora programlarına kayıt yaptıkları fark edilmiştir. Bu durum onların geleneksel ancak yasal olmayan medrese eğitimlerinin resmi anlamada bir karşılığının olmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki görüşme notlarından da anlaşılacağı üzere gerek dini aktör olarak medresenin ana unsuru seydanın gerekse de okuttuğu öğrencilerinin bir taraftan medreseye devam ederken diğer taraftan da resmi eğitimin açık öğretim olarak sunmuş olduğu imkânlarından faydalanarak geçerli bir diploma almaya çalışmaları dikkat çekmektedir. Ancak görüşmelerden de anlaşılacağı üzere geleneksel din eğitiminin müdavimleri resmi eğitimi birçok noktadan eksik görmelerine rağmen kendi kurumlarından aldıkları belgelerinin devlet kurumlarında bir karşılığı olmadığı için resmi eğitim diplomaları almakta ve daha sonra bu diplomaları kullanarak çok büyük çoğunlukla devlet dairelerinde kamu görevlisi olarak çalışmaktadırlar. Bu noktada Türkiye'de 1924 yılında yasaklanan medrese eğitim sisteminin süreç içerisinde devam etmesinin de temel dinamiklerini ve referans noktalarını oluşturan din adamlarına-görevlilerine yönelik eleştirilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Yerelin sorunlarından habersiz çoğunlukla teorik eğitim almaları
2. Yerel aktörlerin kendi meşruiyetlerini kaybetme endişesine bağlı olarak resmi din adamlarını ve aldıkları eğitimi eksik görmeleri
3. Resmi okullarda din eğitimi ile beraber temel kaynaklara ulaşma noktasında Arapçaya yönelik eğitimin eksikliği
4. İlmi yönden yetkin bir din görevlisi olamama
5. Toplumsal sorunların çözümüne öncülük veya aracılık edememe
6. Resmi din eğitiminde modern, laik, ulus devletin denetimi

Cumhuriyet felsefesinin en önemli aktarım organı olarak eğitim diğer alanlar gibi dini eğitiminde kendi denetiminde olması ile kurumsal olarak daha güçlü bir konum kazanır. Sistemin toplumdaki talep ettiği bireyin yetişmesi ve içinde yetiştiği sistemin de önemli bir savunucusu olarak hareket etmesi deyim yerinde ise bu kişinin kültürlendiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Türk eğitim sisteminin üzerine temellendiği pozitivist-pragmatist felsefi düşünce sistemi açık bir şekilde bireyi sahada ortaya koyduğu işlev ile ele alıp değerlendirir (Şapolyo, 1966: 385-386). Bu yapının geleceğe aktarımı doğal olarak bu çalışmanın örneklem grubunu dışarıda bırakmış ve daha ulusal bir

bireyi inşa etme misyonu ile şekillenmiştir. Çünkü geleneksel medreselerdeki din eğitimi bireyi öne çıkarmaktan ziyade talebenin benliğini köreltirken kişinin aldığı eğitimi ön plana çıkarmaya çalışmaktadır (Aşkın, 2018: 122). Bu noktada eğitimin sistem içerisinde dinden istifade ettiğini görmekle beraber onun belli bir yöne kanalize edilmesine de aracılık etmektedir (Şener, 2009:261). Bunun da ötesinde yeni kurulan ve kendisini seküler değerler ile tanımlayan devlet yönetiminde farklı eğitimlerin tek ve yine seküler bir zeminde toplanması (Shively, 2008: 684) bir anlamda buna uygun olmayan grupların yeni eğitim sistemine dâhil olmasını önlemiştir.

5. Sonuç

Osmanlı döneminde eğitimde meydana gelen ikililik, Cumhuriyet döneminde sona ermiş ve eğitimin hangi yönde olacağı tartışmasına, çıkarılan Tevhidi Tedrisat Kanunu ile son verilmiştir. Buna göre eğitim laik bir sistem üzere devam edecekti. Ancak Türkiye toplumunun gerek kültürel gerekse de tarihsel olarak İslam ile kurmuş olduğu ilişkinin özellikle Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde din eğitimi veren medreselerin devam etmesine neden olduğu görülmektedir. Özellikle son 10 yılda gerek molla alımı (2011 yılında) gerekse de medrese eğitiminin söz konusu bölgelerdeki halk üzerindeki etkileri Diyanet İşleri Başkanlığı'nca fark edilmesi yeni bir meşruiyet zeminin inşa edilme sürecini doğurmuştur. Müderris olarak medreselerde ders veren ancak halk arasında seyda olarak tabir edilen aktör eğitim kurumları olarak medreselerin sosyal ve siyasal olarak meşru kabul edilmeleri için modern eğitime ve ondan mezun olan din görevlilerine eleştiriler yöneltilmektedirler.

Bunların başında resmi din eğitimi olarak mezun olan din görevlilerinin toplumu anlama ve yönlendirme konusu gelmektedir. Seydalara göre, sadece resm-teorik eğitim olarak din görevlisi olan bir kişi kendisini halka kabul ettirmekte zorluk çekebilirken onları anlamaktan da uzak kalmaktadır. Bu din görevlileri topluma rehberlik ve öncülük etmede, kendisine intikal eden sorunlara çözüm bulmada, gelenek ve göreneklere anlamlandırmada yetersiz kaldıkları düşünülerek seyda tarafından eleştirilmektedirler. Görevli bazında yapılan eleştirilere ek olarak seyda, resmi eğitimin içeriğine de çeşitli eleştirilerle getirerek medreselerdeki özellikle Arapça eğitimi öne çıkarılmaktadır. Arapça'nın dilbilgisi yapısı ve medrese kitaplarının Arapça olması deyim yerinde ise seyda'nın elini güçlendirmekte ve resmi eğitim bu minvalde sıkı bir eleştiriye tabi tutulmaktadır. Bu noktada seyda resmi eğitimdeki Arapça dil eğitimi ve mezunlardaki Arapça dil bilgisi eksikliği her fırsatta dile getirilmekte ve bunun dini terminolojiye hâkim olmak için taşıdığı önem öne çıkarılmaktadır. Devletin din eğitimindeki denetim ve din görevlilerinin tabi olduğu sistem yine seyda tarafından eleştirilen konular arasında yer almaktadır.

Yukardaki görüşmelerden anlaşılacağı üzere medrese müderrisleri olarak seyda'nın eleştirileri belli noktalarda yoğunlaşmaktadır. Bunların ise çoğunlukla onların kendi medreselerinin devam etmesine bir dayanak olarak sunulmaktadır. Bir taraftan laik-ulus devletinin din eğitimi üzerindeki denetimi diğer taraftan resmi din eğitiminin kendi içindeki eksiklikleri ile ilgili düşünceleri onların

eleştirilerine kapı aralamaktadır. Böylece eleştiriler Arapça eğitimi, yetersiz ve kalitesiz müfredat, eğitimcilerin yetersizliği ve en önemlisi de onların kültürel ve tarihsel olarak toplumda kazanmış oldukları toplumsal kabul ve prestijlerine sahip olmamaları seyda'nın tekrardan geleneksel medrese eğitimi öne çıkarmaya yönelik çalışmalarına yön ve bir anlamda da onlara moral verdiği görülmektedir.

Kaynakça

- Akşit, B. Ve Coşkun, M. K. (2004) Türkiye'nin Modernleşmesi Bağlamında İmam *Hatip Okulları Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık İçinde*, (Ed. Y. Aktay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aşkın, D. (2018). *Din, Gelenek ve Modernleşme: Türkiye'de Şark Medreseleri ve Seydalar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aşkın, D., Suğur, N. (2019). Geleneksel Otorite ve Liderlik: Dini Aktörler Olarak Seydalarda Dinsel İtibarın İnşa Süreçleri. *MUKADDİME*, 10 (1), 195-212. DOI: 10.19059/mukaddime.460718
- Bayar, Y. (2012). The Dynamic Nature Of Educational Policies And Turkish Nation Building: Where Does Religion Fit In? *Secular State And Religious Society: Two Forces In Play In Turkey* İçinde. (Ed: B. Turam). New York: Palgrave Macmillan. Ss. 19-38.
- Bodur, H. E. (2007). Küreselleşme, Din Ve Ulus-Devlet. *Küreselleşme Ulus-Devlet Ve Din* İçinde, (Ed: Ş. Gürsoy Ve İ. Çapcıoğlu). Ankara: Platin Yayınları. Ss.17-42.
- Büyüköztürk, Ş. Vd. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çağlayan, E. (2018). *Kemalist Ulus Devletin İnşası*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Çiçek, H. (2009). *Şark Medreselerinin Serencamı*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Durkheim, E. (1977). *On Education And Society. Powder And Ideology In Education*. (Ed. J. Karabel Ve A.H. Halsey), 92-105. New York: Oxford University Press.
- Gül, A. (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Ve Bunlar Arasında Daru'l Hadislerin Yeri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Maltaş, R. (2011). *Sümerlerden Günümüze Eğitim: İlk Ve Ortaçağ*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). (2017). Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2016/2017 (National Education Statistic Formal Education 2016/2017). [Http://Sgb.Meb.Gov.Tr/Www/Icerik_Goruntule.Php?Kno=270](http://Sgb.Meb.Gov.Tr/Www/Icerik_Goruntule.Php?Kno=270)
- Neuman, W.L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel Ve Nicel Yaklaşımlar* (1.Cilt). (5. Baskı). (Çev: S. Özge). Ankara: Yayın Odası.
- Öcal, M. (2008). Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (2), 399-430.

- Rıfki, F. (1933). Bizim Köy. *Kadro*. (Cilt: 2) (Kadro-1933, Cilt:2, Tıpkıbasım, Yay. Haz. C. Alper. Ankara: Ankara İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 130, 1979), (18). 15-17.
- Russel, B. (2002).*Eğitim Üzerine*. (Çev.N. Bezel). İstanbul: Say Yayınları.
- Shively, K. (2008). Taming Islam: Studying Religion in Secular Turkey. *Anthropological Quarterly* 81(3):683-71.
- SDAM (Strateji Düşünce Ve Analiz Merkezi). (2016). *Türkiye'de Medreseler Ve Din Eğitimi*. [Http://Www.Stratejidusunce.Org/Detay/Haber/1005/Turkiyede-Medreseler-Ve-Din-Egitimi.Aspx](http://www.stratejidusunce.org/detay/haber/1005/turkiyede-medreseler-ve-din-egitimi.aspx)
- Şapolyo, E. B. (1966). Atatürk Ve Maarif Misakı-Pragmatizm-. *Türk Kültürü*. (40). 383-394.
- Şimşek, E. (2013).Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi Ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960). *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (49). 391-414.
- Talas, M. A. (2000). *Nizamiye Medreseleri Ve İslam'da Eğitim-Öğretim* (S. Cihan, Çev.). Samsun: Etüt Yayınları.
- Türk, E. (1999). *Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler: Türk Eğitim Sistemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Vahide, Ş. (2006). Bediuzzaman Said Nursi's Approach To Religious Renewal And its Impact On Aspects Of Contemporary Turkish Society, *The Blackwell Companion To Contemporary Islamic Thought*. İçinde (Ed: İ. M. Abu-Rabi). Malden: Blackwell Publishing. Ss.55-74.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi Ve Toplum*. Cilt: 1. (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Yalar, M. (2012).Seyda, Mela Ve Feqilerin Bölgenin Dini Kültürel Hayatındaki Yeri. *Medrese Geleneği Ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu* (Yayına Hazırlayan: F. Gedikli). Muş: Muş Alparslan Üniversitesi, Cilt: 1, Ss.459-470.
- Yanmış, M. (2017). *Yakın Dönemde Kürtler: Kimlik, Din, Gelenek*. İstanbul: Grifon Kitap.
- Yavuz, H. (1999). The Assassination Of Collective Memory: The Case Of Turkey, *The Muslim World*. 89 (3-4). Ss. 193-207.

Araştırma Makalesi • Research Article

Görme Yetersizliği Olan Öğrencilere Yönelik Geliştirilen Fen Etkinliklerinin Analizi: Madde ve Isı

Analysis of Science Activities Developed for Students with Visually Impaired: Matter and Heat

Aydın Kızılaslan,^a Seraceddin Levent Zorluoğlu,^{b,*} Mustafa Sözbilir,^c Dilek Teke^d

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ağrı/Türkiye
ORCID: 0000-0003-3033-9358

^b Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Isparta/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-8958-0579

^c Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6334-9080

^d Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7407-2806

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 03 Nisan 2019

Kabul tarihi: 12 Nisan 2019

Anahtar Kelimeler:

Fen Eğitimi

Fen Etkinlikleri

Fen Materyalleri

Görme Yetersizliği Olan Öğrenciler

ÖZ

Bu çalışmada görme yetersizliği olan öğrencilerin ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlanan etkinlik ve materyallerin analizi yapılmıştır. Çalışmada durum çalışması kullanılmıştır. Çalışma grubu iki kör ve beş az gören öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Fen Etkinlik Gözlem Formu Etkinlik Değerlendirme Boyutu (FEGFEDB) kullanılmıştır. Çalışma üç basamakta gerçekleştirilmiştir: (I) görme yetersizliği olan öğrencilerin ‘Madde ve Isı’ ünitesine yönelik öğrenme ihtiyaçları tespiti, (II) basamakta ihtiyaçlar dikkate alınarak etkinlik ve materyaller geliştirilmesi ve uygulanması, (III) bu öğretim materyal ve etkinliklerinin değerlendirilmesi. Çalışmadan elde edilen veriler, betimsel analiz ile analizlenmiştir. Veri analiz sonuçlarına göre ‘Madde ve Isı’ ünitesinde yer alan kavramların öğrencilere etkili bir şekilde öğretilmesi amacıyla hazırlanan etkinliklerin ve etkinlik malzemelerinin öğretim, öğrenme, işlevsellik ve kullanılabilirlik boyutlarında belirlenen ölçütlerin pek çoğunu sağladığı tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 February 2019

Received in revised form 03 April 2019

Accepted 12 April 2019

Keywords:

Materials

Science Activities

Science Education

Students with Visually Impaired

ABSTRACT

In this study, the activities and materials prepared by taking into account the needs of the students with visual impairment were analysed. The case study was used in the study. The study group consisted of two blind and five low vision students. The Science Activity Observation Form Activity Evaluation Dimension (SAFED) was used as the data collection tool. The study was carried out in three steps: (I) the learning needs of the students with visual impairment were determined for the ‘Matter and Heat’ unit, (II) efficiency and materials were developed, (III) these teaching materials and activities were evaluated. Since the data were analysed by taking into consideration the steps in SAFED. Data was subjected to descriptive analysis. According to the results, it was determined that the activities and activity materials prepared for the purpose of teaching the students in the ‘Matter and Heat’ unit effectively provided many of the criteria determined teaching, learning, functionality and usability dimensions.

1. Giriş

Görme, öğrenmelerimizin temelini oluşturan duyumları ve çevremizdeki uyaranları algılamada en çok ihtiyaç duyduğumuz ve bu sebeple diğer duyumlarımız içinde önemli

yere sahip olan duyudur (Hritcko, 1989). Öğrendiklerimizin %80-85’ini görme duyusunu kullanarak edindiğimizi düşünürsek, görme duyusunun herhangi bir şekilde

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: leventzorluoglu@hotmail.com

zedelenmesi ya da tamamen kaybolması durumunda, öğrenme sürecimiz ve günlük yaşam becerilerimizin bu durumdan oldukça olumsuz etkilenebileceği aşikârdır (Cavkaytar ve Diken, 2012). Özellikle erken yaşlarda görme duyusunu yitirmek, kavram gelişiminde ciddi sorunlara neden olabilmektedir (Mann, 2006). Zira görme yetersizliği, çocukluktan itibaren bilişsel ve sosyal gelişimin gerilemesine neden olabilen, öğrenme becerilerinin kazanımını ve günlük yaşam aktivitelerini etkileyerek kişisel yeteneklerin gelişimini güçleştiren, görme gücünün normalden daha düşük olmasıyla ortaya çıkan bir durumdur (Bailey ve Wning, 1994).

Yetersizlik türleri, yetersizlikten etkilenen duyu veya durumlara göre isimlendirilmektedir. Görme duyusunun yetersizlikten etkilenmesi sonucu ortaya çıkan durum da buna bağlı olarak 'görme yetersizliği' olarak nitelendirilmektedir (Kargın, 2012). Görme yetersizliği yasal ve eğitsel olarak iki şekilde açıklanmaktadır. Görme yetersizliğinin yasal tanımı, görmenin ve görme alanının ölçümüne bağlıdır. Yasal tanım, tıp alanında çalışanlar ve diğer ilgililer tarafından kullanılmaktadır. Bu tanıma göre; tüm düzeltmelerle birlikte, gören gözün olağan görme gücünün onda birine yani 20/200'lük görme keskinliğine ya da daha azına sahip olan ya da görme açısı 20 dereceyi aşmayan bireylere 'kör'; normal görme gücü 20/70 ile 20/200 arasında olan ve yardımcı araçlarla görme gücünden faydalanabilen bireylere ise 'az gören' denilmektedir (Özyürek, 2000; Tuncer, 2005). Eğitsel tanımı ise; görme yetersizliğinden çok ağır derecede etkilenen, mutlaka kabartma alfabeye (Braille) ya da konuşan kitapların kullanılmasına ihtiyaç duyan bireyler 'kör'; büyütücü araçlar yardımıyla ya da büyük puntolu yazılı materyali okuyabilen bireylere 'az gören' denir (Gürsel, 2012; Özsoy, Özyürek ve Eripek, 2002).

Eğitimde eşitlik ilkesi gereği gören öğrenciler ile görme engelli öğrencilere uygulanan öğretim programları arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak öğretim programlarındaki bu durum özel eğitime gereksinim duyan görme engelli bireylerin öğrenme ihtiyaçlarını göz ardı eden bir durumdur. Her bireyin bilişsel gelişim süreci genel olarak benzer özelliklere sahip olmasına rağmen, görme engelli bireyler görme duyusu eksikliğinden kaynaklanan sebeplerden dolayı bilişsel gelişim ve öğrenme açısından birçok dezavantaja sahiptirler. Bu nedenle bu dezavantajları ortadan kaldırmak amacıyla dersler işlenirken öğrencilerin görme düzeylerine uygun yöntem, teknik veya stratejiler seçilmeli ve buna uygun olarak tasarlanmış öğretim materyalleri kullanılmalı, bir başka deyişle öğretim programında bazı uyarlamalara gidilmelidir (Levack, Stone ve Bishop, 1991). Bu şekilde düzenlenen uygun öğrenme ortamları ile görme engellilerin bilişsel yeteneklerde ve kavramsal becerilerde gelişme gösterecekleri beklenmektedir (Cavkaytar ve Diken, 2012).

Öğretim süreci içinde görme yetersizliği olan öğrencilerin gören öğrencilerden hem bilişsel açıdan hem de öğretimsel açıdan daha geride kaldıkları en önemli dersler, alan bilgisi gerektiren derslerdir (Kandaz, 2004). Özellikle görsel bilgilerin yoğun olarak kullanıldığı fen bilimleri dersinde görme yetersizliği olan öğrencilerin diğer öğrenciler kadar etkili bir öğrenme gerçekleştiremeyeceği açıktır. Öğrenme sürecinde bireylerin zihinsel faaliyetleri etkin bir şekilde kullanılmakta ve zihinde çeşitli örüntüler kurularak bilgi

oluşturulmaktadır (Kalaycı, 2001). Bilginin bireyler tarafından alınması, zihinde o bilgiye ait yapıların oluşması, bireysel ve çevresel düşüncelerle şekillenerek hayata aktarılması gerekir. Bu bağlamda fen eğitimi, süreç içinde edinilen bilgilerin günlük yaşamda uygulanabilir olması ile anlam kazanır. Günlük yaşamda uygulanabilir bilgilerin edinilmesi açısından fen eğitiminin amacı, içinde bulunduğumuz bilgi çağında bilimin farkında olan bir bilgi toplumu oluşturmak ve çağın gerektirdiği bilgi, beceri, tutum ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir (Topor ve Erin, 2000). Bu amaca bağlı olarak gerçekleştirilen fen eğitimi bireysel ve toplumsal gelişmelere büyük katkılar sağladığı gibi bilimsel gelişmelerin de temelini oluşturur (Ayas, Çepni ve Akdeniz, 1993). Bu nedenle görme yetersizliğine sahip olsun olmasın eğitim-öğretim sürecine dâhil olan her öğrencinin fen dersine ait bilgi, beceri ve tutumları kazanmış olması gerekir. Bununla beraber görme yetersizliği olan bireylere verilen fen öğretimine yönelik bilgi, beceri ve tutumların kazandırılmasında farklı duyuvarın kullanımı önemlidir (Rule, Stefanich, Boody ve Peiffer, 2011). Zira görme yetersizliği olan bireyin bir nesneye ilişkin imgesi; dokunma, hissetme ve beden hareketlerinin birleşimine dayanır. Buna "haptik duyum" denir. Görme yetersizliği olan birey, nesneye farklı zamanlarda tekrar tekrar dokunarak elde ettiği duyumları bir araya getirerek haptik bir imge yaratır (Turnbull, Turnbull ve Wehmeyer, 2007). Bunun için nesne parça parça dokunularak incelenir ve nesneye ait kavram geliştirilir. Gören birey ise nesne kavramını gözünüyle tarayarak gerçekleştirir. Görme yetersizliği olan birey görsel bir imgeyi tamamen kavrayamazken normal gören bireyler de doğuştan görme yetersizliği olan bir insanın yarattığı haptik bir imgeyi anlamada güçlük çekerler (Zatta ve Pullin, 2004). Görme yetersizliği olan bireyler kendi dünyasını düzenleme ve anlayabilme için mutlaka haptik duyumunu kullanmalıdır ve bunun için (Bishop ve Barraga, 2004; Cox ve Dykes, 2001; Bülbül ve Eryılmaz, 2012; Nepomuceno vd., 2016; Okcu ve Sözbilir, 2019; Özyürek, 1998; Smith ve Kelley, 2007);

- Görme yetersizliği olan çocuk sınıfta eşyaların tümünü elleriyle yoklayarak tanımalıdır. Eşyalar tanıtılırken gerçek adları söylenerek tanıtılmalıdır.
- Zaman zaman çocuğun dokunma duyarlılığını geliştirmek için parmak uçlarıyla hissedeceği işler verilmelidir. Örneğin, küçük düğmeler, nohut ve mercimekler kendisine gösterildikten sonra karıştırılır ve daha sonra çocuktan parmak uçlarıyla dokunarak birbirinden ayırması istenir.
- Çevresindeki nesnelere dokunmasına fırsat verilmelidir.
- Çocuğa tutabileceği nesnelere verilmelidir. Bu sırada tutmakta olduğu nesnenin ne olduğu, neye benzediği ve nasıl kullanıldığı açıklanmalıdır.
- Çocuğun çevresinde bulunan eşyaları iyi tanıyabilmesi için bu eşyaların özellikleri ayrıntılı olarak anlatılmalıdır.

Alan yazında görme yetersizliği olan öğrencilere fen öğretimine yönelik birçok çalışma (Bandyopadhyay ve Rathod, 2017; Bülbül, Garip ve Özdemir, 2017; Hasper vd., 2015; Fantin, Sutton, Daumann ve Fischer, 2016; Kızılaslan,

2019; Kızılaslan, Sözbilir ve Zorluoğlu, 2019; Okcu ve Sözbilir, 2019) bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalarda bir öğretim yapılmasına rağmen etkinliklerin ya da öğretimin genel olarak bir değerlendirilmesi yapılmamaktadır. Bu çalışmada ise görme yetersizliği olan öğrencilerin ihtiyaçları dikkate alınarak 'Madde ve Isı' ünitesindeki kavramların öğretimine yönelik tasarlanan etkinlikler ve materyallerin öğretim, öğrenme, işlevsellik ve kullanılabilirlik boyutlarında değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorusuna cevap aranmıştır:

- 'Madde ve Isı' ünitesindeki kavramların öğretimine yönelik tasarlanan etkinlikler ve materyallerin öğretim, öğrenme, işlevsellik ve kullanılabilirlik boyutlarına göre nasıl bir değişim göstermektedir?

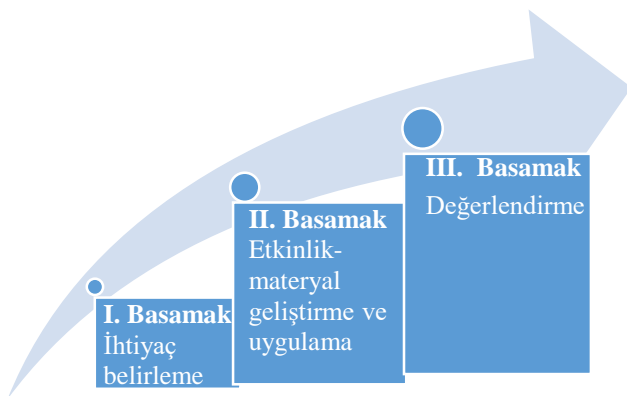
2. Yöntem

Bu bölümde çalışmanın araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, veri analizi, çalışma kapsamında geliştirilen materyaller ve çalışmanın uygulanması hakkında bilgiler verilmektedir.

2.1. Araştırma Modeli

Çalışmada durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışmaları, mevcut durumların ya da oluşan durumların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır (Creswell, 2007). Bu tür çalışmalarda durum ile ilgili olarak araştırmacılar nasıl ve neden sorularını cevaplandırmaya çalışmaktadırlar (Yin, 2013).

Çalışmanın ilk aşamasında görme yetersizliği olan öğrencilerin fen öğrenimi konusundaki ihtiyaçlar belirlenmiştir. İkinci basamakta ise hazırlanan etkinliklerin sınıf ortamında uygulanması gerçekleştirilmiştir. Üçüncü basamakta ise yapılan etkinliklerin Fen Etkinlik Gözlem Formu Etkinlik Değerlendirme Boyutu (FEGFEDB) kullanılarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın yürütülme basamakları Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Çalışmanın yürütülme basamakları

İlk aşamada Madde ve Isı ünitesine ilişkin öğrencilerin kavramsal öğrenme güçlükleri tespit edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda sınıf içinde ilgili ünitenin işlendiği haftalarda video kamera kaydı ile sınıf içi gözlemler ve ünite bittikten sonra ise öğrencilerle yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. İkinci aşamada bu belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda etkinlik, etkinlik materyali ve ders modülleri geliştirilmiştir. Örnek bir derse ilişkin modül Ek 1'de yer almaktadır. Az gören ve kör öğrenciler için geliştirilecek materyallerin özellikleri (hitap etmesi gereken duyu,

materyalin büyüklüğü, güvenlik boyutu, vb.) az gören öğrenciler için dokümanların satır aralıkları ve punto büyüklükleri kör öğrenci için ise Braille dokümanların içerikleri tasarlanmıştır. Az gören öğrenci için hazırlanan dokümanların Century Gothic yazı tipinde ve en az 18 punto olmasına özen gösterilmiştir. Yapılan araştırmaya göre Century Gothic ve 18 punto yazı tipi görme yetersizliği olan öğrenciler tarafından en iyi okunabilir yazı tipi olarak belirlenmiştir (Çakmak, Karakoç, Şafak ve Kan, 2014).

Ders için hazırlanan modüller değerlendirilmek üzere fen eğitimi alanında uzman iki uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanlar kılavuzları kapsam, yapı, dil ve görünüş açısından incelemişlerdir. Daha sonra kılavuzlarda yer alan etkinlikleri ders saatlerine göre düzenlemek amacıyla görme engelliler okulundaki fen bilimleri dersi öğretmeninin görüşlerine başvurulmuştur. Uzmanlardan ve öğretmenden alınan görüşler doğrultusunda kılavuzlar yeniden revize edilerek düzenlenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, Görme Engelliler Ortaokulu 6. sınıfta öğrenim gören iki kör ve beş az gören olmak üzere toplam yedi öğrenciden oluşmaktadır. Tablo 1'e göre öğrencilerin üçü kız, dördü ise erkek öğrencidir. Yaş aralığı 12 ile 15 arasında değişmektedir. İki öğrenci bağımsız hareket için erişim desteği alırken beş öğrenci ise bağımsız hareket için erişim desteğine ihtiyaç duymamaktadır. İki öğrenci okumak için yardımcı materyale ihtiyaç duyarken beşi ise herhangi bir şekilde okumak için yardımcı materyale ihtiyaç duymamaktadır (Tablo 1). Ayrıca öğrencilerin fen öğrenme düzeyleri hemen hemen birbirine yakın oldukları belirlenmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubu

Öğrenciler	Cinsiyet	Yaş	Görme Düzeyi	Bağımsız hareket için erişim desteği	Okuma için yardımcı materyal ihtiyacı
Ö ₁	Kız	13	Kör	Alıyor	Yok
Ö ₂	Kız	15	Az gören	Almıyor	Var
Ö ₃	Kız	14	Az gören	Almıyor	Var
Ö ₄	Erkek	14	Az gören	Almıyor	Yok
Ö ₅	Erkek	13	Az gören	Almıyor	Yok
Ö ₆	Erkek	12	Az gören	Almıyor	Yok
Ö ₇	Erkek	13	Kör	Alıyor	Yok

2.3. Veri Toplama Aracı

Çalışma kapsamında veri toplamak amacıyla FEGFEDB (Ek 2) alan yazında yer alan etkinlik ve materyal değerlendirme boyutları dikkate alınarak hazırlanmıştır (Bundsgaard ve Hansen, 2011). Buna göre geliştirilen FEGFEDB'de öğretim boyutu, öğrenme boyutu, işlevsellik boyutu ve kullanılabilirlik boyutunu içeren dört değerlendirme boyutundan oluşmaktadır. Geliştirilen form görme yetersizliği olan bireyler, fen eğitimi, program geliştirme ve hem görme yetersizliği olan bireyler hem de fen eğitimi alanlarında çalışan uzmanlara uzman görüşü amacı ile yollanmıştır. Uzmanlar ilk geliştirilen halin sert ifadeler içerdiğinden dolayı bunları yumuşak sorulara dönüştürmemizi istemiştir.

Ayrıca kategorilendirilmeden oluşturulan form ile ilgili olarak benzer maddelerin farklı değerlendirme kategorileri altında toplanılması gerektiği uzmanlar tarafından belirtilmiştir. Uzman görüşleri dikkate alınarak Ek 2’de yer alan FEGFEDB kullanılmıştır. Uzman görüşleri dikkate alınarak geliştirilen form, pilot uygulama sonucunda değerlendirilmiş ve formun altına gözlemci notları eklenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Çünkü öğretim esnasında kategorilerde yer alan soruları tam olarak cevaplamayan ya da cevaplasa bile farklı durumları betimlemede yetersiz kalan sorular olabilmektedir. Bu gibi durumların engellenmesi ve gözlemcinin objektifliğinin artırılması amacıyla gözlemci notları bölümü eklenmiştir.

2.4. Verilerin toplanması

Uygulama esnasında kayıt altına alınan kamera görüntüleri ve sınıf içi gözlemler dikkate alınarak her bir etkinliğe yönelik FEGFEDB değerlendirme boyutları ile ilgili veriler toplanmıştır. Ayrıca çalışmanın güvenilirliğinin sağlanması amacıyla ders esnasında kaydedilen videolar bağımsız araştırmacılara ayrı ayrı izletilerek FEGFEDB’yi doldurmaları istenmiştir. En son olarak ortak kararlar doğrultusunda gözlem formu doldurulmuştur.

2.5. Veri Analizi

Çalışma verileri betimsel analiz dikkate alınarak analizlenmiştir. Betimsel analizde, önceden belirlenmiş bazı temalara, kategoriler veya kodlar dikkate alınarak betimlemeler yapılmaktadır (Glesne, 2013). Çalışmanın gerçekleşmesi esnasında yapılan sınıf içi gözlemler ve ünitenin işlenmesinden sonra yapılan yarı-yapılandırılmış görüşme neticesinde ‘Madde ve Isı’ ünitesine ilişkin görme yetersizliği olan öğrencilerin FEGFEDB’de yer alan boyutlar (eğitim ortamı, öğretim, öğrenim ve ölçme-değerlendirme boyutları) dikkate alındığından dolayı betimsel analiz yapılmıştır.

Her etkinlik geliştirilirken etkinliğin hedeflediği değerlendirme boyutları belirlenmiştir. Etkinliklerin değerlendirme boyutları analiz edilirken ‘Evet’, ‘Hayır’ ve ‘Kısmen’ olmak üzere üç kategoriye göre analiz edilmiştir. Bu hazırlanan etkinlik ve materyaller dersi yürüten öğretmen ve bağımsız araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir.

Her bir etkinliğin kapsadığı konu ve kazanım ayrıntılı olarak Tablo 2’de verilmiştir. Buna göre ısı iletkeni ve ısı yalıtkanı konularına ilişkin etkinlikler hazırlanırken yakıtlar konusuna ilişkin uygun etkinlik bulunamamıştır. Toplamda beş etkinlik hazırlanırken bu etkinlikler dört kazanımı kapsamaktadır.

Tablo 2. Ders Bilgi Paketlerinin Analizi

Ders Bilgi Paketi (DBP)	Konu	Kazanım	Etkinlik
DBP 1	Isı iletkeni ve Isı yalıtkanı	6.6.1.1 Maddeleri, ısı iletimi bakımından sınıflandırır.	Etkinlik 1: Hangi kaşık ısıyı daha az iletir? Etkinlik 2: Çayı hangi bardakla taşımahyım?
	Yalıtım ve Yalıtım Malzemeleri	6.6.1.2.Binalarda ısı yalıtımının önemini, aile ve ülke ekonomisi ve kaynakların etkili kullanımı bakımından tartışır. 6.6.1.3.Binalarda kullanılan ısı yalıtım malzemelerinin seçilme ölçütlerini belirler.	Etkinlik 3: Evlerimizde pencerelerde neden çift katlı cam kullanırız? Etkinlik 4: Hangi bardak ısıyı en çok yalıtır?
DBP 3	Yalıtım ve Yalıtım Malzemeleri	6.6.1.4. Alternatif ısı yalıtım malzemeleri geliştirir.	Etkinlik 5: Kavanozdaki suyu nasıl daha sıcak tutarız?
DBP 4	Yakıtlar	6.6.2.1. Yakıtları, katı, sıvı ve gaz yakıtlar olarak sınıflandırarak yaygın olarak kullanılan yakıtlara örnekler verir.	Etkinlik yok
DBP 5	Yakıtlar	6.6.2.2 Farklı türdeki yakıtların ısı amaçlı kullanımının, insan ve çevre üzerine etkilerini araştırır ve sunar.	Etkinlik yok
DBP 6	Yakıtlar	6.6.2.3. Soba ve doğal gaz zehirlenmeleri ile ilgili alınması gereken tedbirleri araştırır ve rapor eder.	Etkinlik yok

2.6. Materyaller

Çalışma kapsamında geliştirilen ve kullanılan materyallerin bir kısmı Şekil 1’de yer almaktadır. Şekil 1’de geliştirilen materyaller öğrencilerin etkinlik sırasında karşılaşabilecekleri kazaların önlenmesi amacıyla bir zemine yerleştirilmiştir. Ayrıca öğrencilerin materyalleri tanıması açısından materyaller öğrencilerin dokunmalarına olanak sağlayacak şekilde dizayn edilmiş ve her bir materyal ile ilgili tanıtım hem Braille yazı hem de büyük puntolu yazı ile yazılmıştır. Ayrıca Ders Bilgi Paketlerinde (DBP) yer alan çalışma yaprakları ve bilgi yapraklarında da hem Braille hem de büyük puntolu yazı bir arada kullanılmıştır.

Şekil 1. Geliştirilen Materyaller

2.7. Uygulama

Öğretim planında yer alan 6 adet DBP bulunmaktadır. Hazırlanan DBP'lerin uygulaması 2 ders saati olmak üzere toplam 12 ders saati sürmüştür. Uygulama süreci her bir DBP için ayrı ayrı aşağıda açıklanmıştır:

DBP I: Bu bilgi paketinde 6.6.1.1 kazanımına bağlı olarak ısı iletkeni ve ısı yalıtkanı kavramları öğrenciye kazandırılmak istenmiştir. Öğrencilerin ısı iletkeni ve ısı yalıtkanı kavramları çıkarımını yapabilmeleri amacıyla Çalışma Yaprağı 1 öğrencilere görme yetersizlikleri dikkate alınarak sunulmuş ve etkinliği gerçekleştirebilmeleri için öğrencilere sıcak su bulunan cam kaseye tahta kaşık ve demir kaşık koyularak verilmiştir. Yapacakları etkinlikte öğrencilerin objektif olabilmesi amacıyla ısı iletiminin el ile kontrolünün sağlanması dışında öğrencilere konuşan termometre kullanılmıştır. Daha sonra öğrencilere DBP I'de yer alan sorular öğrencilere yöneltilmiştir. Öğretmen bu kısımda öğrencilere beyin fırtınası yaptırarak öğrencilerde kavramlarla ilgili bir fikir oluşmasını sağlamıştır. Öğrencilerin zihinlerinde oluşan kavram tanımlarının kesinleşmesi ve tanımlarla ilgili bir genelleme yapabilmeleri amacıyla Çalışma Yaprağı 2 dağıtılmıştır. Çalışma yaprağında yer alan etkinliğin gerçekleştirilmesi amacıyla daha önceden tasarlanan ısı iletkeni ve ısı yalıtkanı bardak düzeni öğrencilere dağıtılmış, öğrencilerin materyali tanıması sağlanmıştır. Kör öğrencilerin materyal hakkında detaylı bilgi edinebilmeleri için öğretmen tarafından materyal betimlemesi yapılmıştır. Öğretmen materyal tanıtımından sonra öğrencilere TGA kâğıdı dağıtmış ve "Bu bardakların içine sıcak su koysak sizce hangi bardak en sıcak olur, hangisi en soğuk olur? Bana bardakların sıcaklıklarıyla ilgili tahminde bulunabilir misiniz?" sorusu sorularak öğrenci tahminlerinin TGA kâğıdına yazılması istenmiştir. Yazma işlemi bitince düzenekteki bardaklara sıcak su konulmuş ve öğrencilerden konuşan termometre yardımı ile suların sıcaklıklarını ölçmeleri istenmiştir. Etkinlik sırasında elde ettikleri gözlem verilerini TGA kâğıdına yazmaları istenmiş ve tahminleri ile gözlemleri arasındaki benzerlik

veya farklılıkların nedenini açıklamaları istenmiştir. Yapılan etkinliğin öğrenciler tarafından anlaşılması için Çalışma Yaprağı 2'de yer alan "Şimdi aşağıdaki soruları cevaplayalım" kısım soruları sorulmuş ve öğrencilerden ısı iletkeni ve ısı yalıtkanı kavramları tanımları istenmiştir. Her bir öğrenciye söz hakkı verilerek tanımların yapılması sağlanmıştır. En son olarak dersin sonunda öğretmen ısı iletkeni ve ısı yalıtkanı tanımlarını yaparak dersi bitirmiştir.

DBP II: Bu paket yardımıyla 6.6.1.2 ve 6.6.1.3 kazanımlarına bağlı olarak ısı yalıtımı ve yalıtım malzemeleri kavramları öğrenciye kazandırılmak istenmiştir. Öğrencilerin ısı yalıtımı kavramı ile ilgili çıkarımını yapabilmeleri için derse Çalışma Yaprağı 3 ile başlanılmıştır. Görme yetersizliklerine bağlı oluşabilecek kazaları önlemek amacı ile etkinlikte kullanılacak malzemeler bir düzenek haline getirilmiş ve öğrencilerin önüne sunulmuştur. Düzenek öğretmen tarafından total görmeyen öğrencilere hem dokundurulmuş hem de öğretmen tarafından betimlenerek tanıtılmıştır. Ayrıca az gören öğrencilerin bireysel olarak düzeneği tanımlarına imkân sağlanmıştır. Materyal öğrencilere tanıtıldıktan sonra küçük kavanozlara öğretmen kontrolünde sıcak su konulmuş ve konuşan termometre ile sıcaklıkları ölçülerek kaydedilmiştir. Daha sonra küçük kavanozların kapakları ve büyük kavanozun kapağı kapatılmış ve öğrencilerden 10-15 dakika beklenilmesi istenilmiştir. 10-15 dakikalık süre öğrencilerin kavramlarla etkinliği bütünleştirebilmesi amacıyla bir önceki derste işlenen ısı iletkeni ve ısı yalıtkanı kavramlarına yönelik hatırlatmalarla geçirilmiştir. Etkinliğin ısı yalıtımı kavramı ile ilgili olduğu çıkarımını yapabilmeleri için öğrencilere "Sizce hangi düzenekteki suyun sıcaklığı daha fazla düşer? Neden?" sorusu yöneltilerek tahminde bulunmaları ve hipotez kurmaları istenmiştir. 10-15 dakikalık süre sonunda öğrenciler kavanoz kapaklarını açarak suların sıcaklıklarını ölçmüştür. Öğrenci tahminlere bağlı olarak tahminlerinin doğru olup olmadıkları sorulmuş ve doğruluğu veya yanlışlığı ile ilgili açıklama yapmaları istenmiştir. Öğretmen tarafından bir açıklama yapılmayarak öğrencilere kavramın çıkarımını daha iyi yapabilmeleri için Çalışma Yaprağı 4 dağıtılmıştır. Öğrencilerin etkinliği gerçekleştirebilmesi için öğrencilere "plastik kavanozların içine farklı tür bardaklar yerleştirilmiş" düzenek dağıtılmış ve bu düzenekte öğrenciler tarafından tanınması sağlanmıştır. Ayrıca öğretmen düzenek ile ilgili betimleme de yapmıştır. Düzenekteki bardakların içine eşit miktarda sıcak su ve plastik kavanozun içine de eşit miktarda soğuk su konularak kavanozların ağızları kapanmıştır. Daha sonra öğrencilerden hangi bardaktaki suyun daha az ve hangi bardaktaki suyu daha çok soğuyacağı sorusu sorulmuş ve öğrencilerden tahminleri alınarak nedenleri açıklaması istenmiştir. En son olarak tahminlerinin doğruluğunu ispatlamaları için kavanozların kapakları açılmış ve her bir bardaktaki su konuşan termometre aracılığıyla ölçülmüştür. Kavramın anlaşılması ve öğrenciler tarafından çıkarım yapılabilmesi amacıyla öğretmen tarafından sıcaklığı çok azalandan en az azalan bardağa doğru sıralama yapmaları ve bu sıralamanın neden böyle olduğunu açıklamaları istenmiştir. Öğrencilere kavramın tanımlarını bulmaları amacıyla Çalışma Yaprağı 4'te yer alan sorular sorulmuş ve ısı

yalıtımı, yalıtım malzemeleri ve yalıtım malzemeleri seçilme ölçütleri ile ilgili video izletilmiştir. Daha sonra öğrencilere ısı yalıtımı, yalıtım malzemeleri ve ısı yalıtımı seçilme ölçütleri kavramlarıyla ilgili sorular sorularak Bilgi Yapağı 2’de yer alan bilgiler öğrencilere aktarılmıştır.

DBP III: Bu bilgi paketi, yalıtım malzemeleri kavramının öğrencilere kazandırılması amacıyla 6.6.1.4 kazanımına yönelik hazırlanmıştır. Derse ısı yalıtımı malzemeleri kavramının temelin oluşturan ısı iletkeni, ısı yalıtkanı ve ısı yalıtımı kavramları sorgulanarak giriş yapılmıştır. Kavramların öğrenciler tarafından pekiştirilmesi için bu kavramlara yönelik örnekler sorulmuş ve öğretmen tarafından kavramlara yönelik farklı örnekler sunulmuştur. Bir önceki dersi hatırlatma ve DBP III’te işlenecek kavramlarla ilişki kurulması amacıyla yalıtım sınıfı ısı yalıtım malzemeleri sınıfa getirilerek öğrencilerin deneyim elde etmeleri sağlanmıştır. Isı yalıtım malzemeleri hakkında bilgi edinen öğrencilerden ısı yalıtım malzemeleri geliştirmeleri için Çalışma Yapağı 5 dağıtılmıştır. Daha sonra ısı yalıtım malzemeleri geliştirmeleri için büyük plastik kavanoz, küçük cam kavanoz ve Çalışma Yapağı 5’te yer alan ısı yalıtım malzemeleri öğrencilere tanıtılarak öğrenci tasarımları için dağıtılmıştır. Öğrencilerin ısı yalıtım malzemelerinden ısı yalıtımı için büyük plastik kavanoz ile içi sıcak suyla doldurulmuş küçük cam kavanoz arasına dolgu malzemeleri yapması istenmiştir. Cam kavanoz ile plastik kavanoz arası dolgu malzemesi ile doldurulmadan önce sıcak suyun sıcaklığı konuşan termometre aracılığıyla ölçülmüş ve dolgu malzemeleri doldurulduktan sonra kavanoz bir kenarda 10-15 dakika bekletilmiştir. Bekleme süresince her bir öğrenciye kullandığı dolgu malzemesi, kullandığı dolgu malzemesinin iletken mi yalıtkan mı olduğu ve bu malzemeleri kullanmasaydı başka hangi malzemeler kullanılabilirdi gibi sorular sorularak tahtaya yazılmıştır. Sürenin bitmesiyle sıcak suyun sıcaklığı tekrar ölçülmüş ve öğrencilerin tasarladığı ısı yalıtım malzemelerinin hangisinin daha iyi yalıtım malzemesi olduğu tartışılmıştır. Ders sonunda öğrencilere “Haydi, Soruları Cevaplayalım” kısmındaki soruları sorularak derste öğrenilen bilgiler hatırlatılmıştır. Dersin toparlanması ve öğrenilenlerin kalıcılığının artırılması amacıyla öğrencilere dağıtılan Bilgi Yapağı 3 az gören öğrencilerden birisine okutularak ders sonlandırılmıştır.

DBP IV: 6.6.2.1 kazanımının öğrencilere kazandırılması amacıyla DBP IV işlenmiştir. Bu paket sayesinde yakıt, yakıt çeşitleri, yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları kavramları öğrencilere kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla dersin başlangıcında hedeften haberdar edilmiştir. Öğrencilerin tanınması için sınıfa getirilen her bir yakıt çeşidi farklı özellikleri ile öğrencilerin deneyimine sunulmuştur. Kavramları öğrencilerin kendilerinin keşfetmesi amacıyla Çalışma Yapağı 6 dağıtılmış ve çalışma yapağının sonunda yer alan sorulara öğrencilerin cevap bulması sağlanmıştır. Dersin ikinci kısmında fosil yakıtların çevreye olan etkisi, yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynaklarına giriş amacıyla video izletilmiş ve daha sonra kavramlarla ilgili Çalışma Yapağı 7 dağıtılmıştır. Az gören öğrencilerden birisine çalışma yapağı okutulmuştur. Ders süresince

öğrenilen bilgiler öğretmen tarafından gerek soru-cevap gerekse öğretmen tanımlamalarıyla özetlenmiştir. Dersin sonunda deve cüce oyunu ile öğrencilerin konuyu anlayıp anlamadıklarını test edilmiştir.

DBP V: Bu paketle görme yetersizliği olan öğrencilere 6.6.2.2 kazanımının kazandırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla farklı türdeki yakıtların insan ve çevreye etkileri öğrencilere öğretilmeye çalışılmıştır. Ders bir önceki derste öğrenilen kavramların tekrarıyla başlamıştır. Öğretmen öğrencilerin derse ilgisini çekmek için dersin sonunda öğrenileceklerden haberdar etmiştir. Öğrencilerin öğrenilecek bilgiyi kendilerinin çıkarım yaparak bulması için öğretmen sınıfı iki gruba ayırmış ve bir gruba yakıtların olumlu etkileri ile ilgili gazete haberleri verirken diğer gruba olumsuz etkileriyle ilgili gazete haberleri vermiştir. Öğretmen, gruptaki öğrencilerin her birinin haberi okuyarak içeriğini arkadaşlarına anlatmasını istemiştir. Daha sonra yakıtlarla ilgili olumlu haberleri okuyan grup öğrencilerinden yakıtların olumlu etkilerini, diğer grup öğrencilerine ise yakıtların olumsuz etkilerini savunmaları istenmiştir. Daha sonra öğrenilen bilgilerin sınıflandırılması için Çalışma Yapağı 8 dağıtılmış ve haberlerin olumlu ve olumsuz özellikleri dikkate alınarak sınıflandırılması istenmiştir. Konuyu özetleyecek ve öğrenilen bilgilerin hatırlanmasını kolaylaştıracak videolar izletilmiştir. Öğrencilerin öğrenmelerini belirlemek amacıyla ders bilgi paketinin son kısmında yer alan sorular sorulup öğrencilerden cevaplar alınmış ve öğretmen tarafından yanlış ya da eksik olan cevaplar tamamlanmıştır. Ders bir sonraki derste yapılması gereken görev öğrencilere açıklanarak bitirilmiştir.

DBP VI: Bu pakette soba, doğal gaz zehirlenmelerinde alınması gereken önlemleri içeren 6.6.2.3 kazanımının görme yetersizliği olan öğrencilere kazandırılması amaçlanmıştır. Derse bir önceki ders kavramları hatırlatılarak başlanılmıştır. Daha sonra öğrencilerin konu kavramlarına yönelik hazırlanmış oldukları belirlenmesi amacıyla ders bilgi paketinde yer alan sorular sorulmuştur. Öğrencilerin verdikleri cevapların doğru ya da yanlış olduğu ile ilgili çıkarım yapmalarını ve var olan bilgilerini yapılandırmalarını soba zehirlenmesiyle ilgili video izletilmiş ve soba zehirlenmeleriyle ilgili sorular öğrencilere tekrar yönlendirilmiştir. Öğrencilerin verdiği eksik ya da yanlış cevaplar öğretmen tarafından düzeltilmiş ve soba zehirlenmesi ve alınması gereken önlemleri kısaca özetlemiştir. Öğretmenin doğalgaz zehirlenmesi ve alınması gereken önlemlerle ilgili bir önceki derste vermiş olduğu görev sonucunda topladıkları bilgileri her bir öğrencinin arkadaşlarına sunmasını istemiştir. Öğrencilere doğal gaz zehirlenmesi yaşanmaması için alınması gereken tedbirlerle ilgili bir poster hazırlama ödevi verilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde çalışmanın birinci basamağında elde edilen ihtiyaçlar ve üçüncü basamağında elde edilen değerlendirmeye yönelik bulgulara yer verilmektedir.

3.1. İhtiyaçlar

Ders içi gözlemler sonucunda görme yetersizliği olan öğrencilere yönelik fen dersleri işlenirken öğrencilerin yetersizlikleri dikkate alınarak fen etkinliklerinin yapılmadığı, dokunsal materyallerin kullanılmadığı, öğrencilerin etkinlikleri gerçekleştirmelerine yönelik yetersizliklerine uygun dokümanların bulunmadığı, etkinlikler yapıldığında güvenlik önlemlerinin alınmadığı ve öğrencilerin görmediğinden dolayı etkinliklere dâhil edilmediği tespit edilmiştir. Bu tespitler ihtiyaç olarak belirlenmiş ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda modül, etkinlik ve etkinlik materyalleri hazırlanırken şu ilkelere dikkat edilmesi gerektiği belirlenmiştir:

1. Hazırlanan materyallerin birden fazla duyuya hitap etmesine önem gösterilmelidir.
2. Az gören öğrenci için hazırlanan materyaller üzerindeki yazıların dekoratif amaçlı süslü yazı yerine Century Gothic yazı tipinde ve en az 18 punto olmalıdır.
3. Öğretim materyalleri ve bilgi amaçlı verilen dokümanlarda üzerinde oluşturulacak kontrast (zıtlık) algılanabilecek şekilde olmalıdır.
4. Öğretim materyalleri hazırlanmasında öğrencinin dokunsal (tactile) duyusu dikkate alınarak materyalin benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilebilecek şekilde olmasına özen gösterilmelidir.
5. Hazırlanan materyalde oran-ölçek, bütünlük, vurgu ve ahenk uyumu bir bütün olarak sağlanmalıdır. Yani bir objenin diğer objeye göre uyumu ve bütün ile arasındaki ilişkisine önem verilmelidir.
6. Hazırlanan materyaller öğrencilerin özelliklerine (yaş, zekâ ve geçmiş yaşantıların düzenine) en önemlisi az görenlerin görme düzeylerine uygun olmalıdır.
7. Materyalin anlamlı olması öğrenmeyi kolaylaştırır. Bunun için materyalin öğretimi amaçlanan konu veya kavramla birebir örtüşmesi gerekmektedir.
8. Materyalin bilişsel bilginin yanı sıra duyuşsal ve psikomotor becerileri kazandırmasına önem verilmelidir.
9. Etkinlikle bütünleştirilmiş materyal tasarımında öğrencilerin görme düzeylerine göre heterojen gruplar oluşturulmalıdır.

3.2. Değerlendirmeye Yönelik Analiz

Araştırma kapsamına hazırlanan etkinlik ve materyallerin değerlendirilmesi FEGFEDB'e göre analiz edilmiştir. Hazırlanan etkinliklerinden birinin sınıfta uygulanmasına ilişkin gözlem verileri Tablo 3'te yer almaktadır. Tablo 4'te ise hazırlanan tüm etkinlik ve materyallerin FEGFEDB'de yer alan öğretim, öğrenme, işlevsellik ve kullanılabilirlik boyutlarına göre analizi yer almaktadır.

Tablo 3. Üçüncü etkinliğin sınıfta yürütülmesine ilişkin gözlemler

DBP III, yalıtım malzemeleri kavramının öğrencilere kazandırılması amacıyla 6.6.1.4 kazanımına yönelik hazırlanmıştır. Derse ısı yalıtımı malzemeleri kavramının temelini oluşturan ısı iletkeni, ısı yalıtkanı ve ısı yalıtımı kavramları sorgulanarak giriş yapılmıştır.

Öğretmen: evet arkadaşlar biz geçen haftaki derslerimizde neler görmüştük? Isı iletkeni görmüştük, ısı yalıtkanı görmüştük, ısı yalıtımını görmüştük değil mi? Şimdi bana ısı iletkeninin ne olduğunu kim söyleyebilir?

Ö3: Isıyı daha iyi iletendir.

Öğretmen: Evet, ısıyı iyi iletebilen maddelere ısı iletkeni maddeler denir. Peki, ısı yalıtkanı nedir?

Ö7: Isıyı iyi iletemeyen maddelere denir tabiki.

Öğretmen: evet doğru ısıyı iyi iletemeyen maddelere ısı yalıtkanı maddeler diyoruz. Peki, çocuklar ısı yalıtımı deyince ne anlıyoruz?

Ö2: Isının tutulmasıdır hocam.

Kavramların öğrenciler tarafından pekiştirilmesi için bu kavramlara yönelik örnekler sorulmuş ve öğretmen tarafından kavramlara yönelik farklı örnekler sunulmuştur. Bir önceki dersi hatırlatma ve DBP III'te işlenecek kavramlarla ilişki kurulması amacıyla sınıfa ısı yalıtım malzemeleri getirilerek öğrencilerin deneyim elde etmeleri sağlanmıştır.

Öğretmen: Şimdi size yapacağımız etkinliğin kâğıtlarını dağıtacağım ne yapacağınızı okuyun ve anlamaya çalışın.

Öğrencilere ısı yalıtım malzemeleri geliştirmeleri için Çalışma Yapağı 5 dağıtılmıştır. Daha sonra ısı yalıtım malzemeleri geliştirmeleri için büyük plastik kavanoz, küçük cam kavanoz ve Çalışma Yapağı 5'te yer alan ısı yalıtım malzemeleri öğrencilere tanıtılarak öğrenci tasarımları için dağıtılmıştır.

Öğrencilerin ısı yalıtım malzemelerinden ısı yalıtımı için büyük plastik kavanoz ile içi sıcak suyla doldurulmuş küçük cam kavanoz arasına dolgu malzemeleri yapması istenmiştir. Cam kavanoz ile plastik kavanoz arası dolgu malzemesi ile doldurulmadan önce sıcak suyun sıcaklığı konuşan termometre aracılığıyla ölçülmüş ve dolgu malzemeleri doldurulduktan sonra kavanoz bir kenarda 10-15 dakika bekletilmiştir.

Bekleme süresince her bir öğrenciye kullandığı dolgu malzemesi, kullandığı dolgu malzemesinin iletken mi yalıtkan mı olduğu ve bu malzemeleri kullanmasaydı başka hangi malzemeler kullanılabirdi gibi sorular sorularak tahtaya yazılmıştır. Sürenin bitmesiyle sıcak suyun sıcaklığı tekrar ölçülmüş ve öğrencilerin tasarladığı ısı yalıtım malzemelerinin hangisinin daha iyi yalıtım malzemesi olduğu tartışılmıştır. Ders sonunda öğrencilere "Haydi, Soruları Cevaplayalım" soruları sorularak derste öğrenilen bilgiler hatırlatılmıştır.

Dersin toparlanması ve öğrenilenlerin kalıcılığının artırılması amacıyla Bilgi Yapağı 3, öğrencilerden birisine okutularak ders sonlandırılmıştır.

Tablo 3 ve Ek 1 dikkate alındığında DBP'lerinin Tablo 4'te yer alan boyutlar dikkate alınarak hazırlandığı kolaylıkla

belirlenebilmektedir. İhtiyaç aşamasında belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda DBP'lerin ve etkinliklerin düzenlenmesinin yapıldığı ve buna bağlı olarak uygulamanın yapıldığı da Tablo 3 ve Tablo 4'e birlikte bakıldığında anlaşılmaktadır.

Tablo 3 incelendiğinde *öğretim boyutuna* göre derste öğrencilerin ön bilgilerin tespit edilmeye yönelik soru sorulduğu, etkinlik öncesinde etkinliğe yönelik farkındalık oluşturulmaya çalışıldığı, malzeme ve etkinlik tanıtımının yapıldığı, etkinliğin ise konu amacına uygun olduğu; *öğrenme boyutuna* göre dokunsal, sesli materyaller, Braille ve büyük punto ile yazılmış etkinlik kâğıtlarının kullanılması öğrenme için farklı duyuların aktif edildiğini, günlük hayatta kullanılan malzemeler yoluyla ısı yalıtım malzemelerinin tasarlanması ise etkinliğin günlük hayattaki olaylar dikkate alınarak hazırlandığı, önceden öğrendiği bilgilerle ilişkili etkinliğin olduğu, öğrencinin aktif katıldığı, kullanılan materyaller sayesinde etkinliğin ilgi çekici olduğu ve etkinliği kolay bir şekilde yapmalarına bağlı olarak hedef grubun bilişsel özelliklerine uygun olduğu; *işlevsellik boyutuna* göre etkinliklerin kazanımların kazandırılmasına yönelik olduğu, etkinlikte kullanılan düzeneklerin tekrar tekrar kullanılabilmesi ve bireysel farklılıkları dikkate alınarak bireysel kullanımları aktif kılacak şekilde hazırlandığı; *kullanışlılık boyutuna* göre uygun zamanlama düzeylerinin belirlendiği, kullanılan malzemelerin ekonomik ve kolay ulaşılabilir düzeyde olduğu ve etkinliklerde öğrenci güvenliklerinin dikkate alındığı görülmektedir.

Tablo 4. Etkinliklerin Değerlendirme Boyutlarına Göre Analizi

Değerlendirme Boyutları	Etkinlik 1		Etkinlik 2		Etkinlik 3		Etkinlik 4		Etkinlik 5	
	Evet	Kısmen	Evet	Kısmen	Evet	Kısmen	Evet	Kısmen	Evet	Kısmen
Öğretim Boyutu										
Etkinlik başlangıcında sorulan sorular ön bilgileri test etmeye uygun mu?			X	X			X	X		X
Etkinlik öncesindeki hazırlık soruları etkinliğe ilişkin farkındalık oluşturabiliyor mu?	X		X		X		X		X	
Etkinlik ve kullanılacak malzemelerin tanıtımı için verilen zaman yeterli mi?	X		X		X		X		X	
Etkinlik planlanan konunun amacıyla uyumlu mu?	X		X		X		X		X	
Öğrenme Boyutu										
Etkinlik farklı duyuların kullanıma fırsat tanıyor mu?	X		X		X		X		X	
Etkinlik günlük hayattaki olaylardan yararlanarak kurgulanmış mı?	X		X		X		X		X	
Etkinlik önceki öğrenmelerle ilişki kurmaya yardımcı olabiliyor mu?	X		X		X		X		X	
Etkinlik öğrencinin fiziksel ve zihinsel olarak katılımını sağlıyor mu?	X		X		X		X		X	
Etkinlik öğrencilerin ilgisini çekebiliyor mu?	X		X		X		X		X	
Etkinlik hedef grubun bilişsel özelliklerine uygun mu?	X		X		X		X		X	
İşlevsellik Boyutu										
Etkinlik ilgili hedeflere ulaşmayı sağlayacak nitelikte mi?	X		X		X		X		X	
Etkinlik kapsamında kullanılan malzemeler tekrar kullanıma uygun mu?	X		X		X		X		X	
Etkinlik öğrencinin bağımsız kullanımına fırsat tanıyabilecek nitelikte mi?	X		X		X		X		X	
Etkinlik bireysel farklılıklara göre uyarlanabilir özelliğine sahip mi?	X		X		X		X		X	
Kullanışlılık Boyutu										
Etkinlik için planlanan zaman yeterli mi?	X		X		X		X		X	
Etkinlikte kullanılan malzemelerin maliyet açısından ekonomik mi?	X		X		X		X		X	
Etkinlikte kullanılan malzemeler kolay ulaşılabilir nitelikte mi?	X		X		X		X		X	
Etkinlikte kullanılan malzemeler kolay kullanılabilir nitelikte mi?	X		X		X		X		X	
Etkinlik öğrencinin güvenliğini ön planda tutuyor mu?	X		X		X		X		X	

Tablo 4'teki verilere göre birinci ve üçüncü etkinliğin ön bilgileri test edemediğine karar verilmiştir. Öğretim boyutunda ise etkinlik öncesi hazırlık sorularının etkinliğe ilişkin farkındalık oluşturduğu, etkinlik malzemelerinin tanıtımı için yeterli zaman verildiği ve etkinliklerin

planlanan konuya uygun olduğu tespit edilmiştir. Öğrenme boyutunda ise etkinliğin farklı duyuların kullanımına olarak sağladığı, etkinliğin günlük hayattaki olaylardan uyarlandığı, önceki öğrenmelerle ilişkili olduğu, fiziksel ve zihinsel olarak öğrencileri sürece çekebildiği ve öğrencilerin bilişsel özelliklerine uygun olduğu tespit edilmiştir. İşlevsellik boyutunda ise etkinliğin hedeflere uygun olduğu, etkinlik malzemelerinin tekrar kullanıma uygun olduğu, öğrencilerin bağımsız kullanımına olanak sağladığı ve bireysel farklılıklara göre uyarlanabilir olduğu tespit edilmiştir. Kullanışlılık boyutunda ise etkinlik için planlanan zamanın yeterli olduğu, etkinlik malzemelerinin ekonomik ve ergonomik olduğu, etkinlik malzemelerinin kolay kullanılabilir olduğu ve öğrencilerin güvenliğini ön planda tutabildiği tespit edilmiştir.

Tablo 4'te yer alan boyutlardan gerçekleşme durumlarına yönelik bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Öğretim Boyutu

“Öğretim boyutunda yer alan sorular ön bilgileri test etmeye uygun mudur?” sorusuna yönelik olarak DBP'de yer alan ve Şekil 2'de siyahla işaretlenmiş bölgede öğretmenin bir önceki derste öğrendikleri kavramlarla ilgili öğrencilerin ön bilgilerini açığa çıkarmasını istemektedir. Yönergeye göre ders işlenişinde öğretmenin ön bilgileri yokladığı ve öğrencilerin buna yönelik cevaplar verdiği belirlenmiştir:

Öğretmen: “Isı iletkeni görmüştük, ısı yalıtkanı görmüştük, ısı yalıtımını görmüştük değil mi? Şimdi bana ısı iletkeninin ne olduğunu kim söyleyebilir?”

Ö3: “Isıyı daha iyi iletendir.”

Öğretmen: “Evet, ısıyı iyi iletilebilen maddelere ısı iletkeni maddeler denir. Peki, ısı yalıtkanı nedir?”

Ö7: “Isıyı iyi iletilemeyen maddelere denir tabiki.”

Dersin İşleniş

- Çalışma Yaprağı 3 ve 4'deki etkinlik için öğrencileri görme yetersizlikleri açısından heterojen bir yapı oluşturacak şekilde iki gruba ayırınız.
- Öğrencilerin ilgisini derse çekmek amacıyla derse “Çalışma Yaprağı 3” teki etkinlik düzenini hazırlayarak ve yapılacak etkinliği öğrencilere anlatarak derse başlayınız.
- Deneysel düzeneklerini hazırlayıp suların ilk sıcaklıklarını ölçüp soğumaya bırakarak derse aşağıdaki sorularla devam ediniz.
- Ön bilgileri harekete geçirmek için bir önceki derste öğrenilen ısı iletkeni ve yalıtkanı kavramlarını sorgulayınız ve gerekli ise tekrar ediniz.
- Öğrencilerden bu kavramlara ilişkin örnekler isteyiniz.
- Soru-cevap ve beyin fırtınası tekniğini kullanarak maddenin ısıyla olan ilişkisine

Şekil 2. Ön bilgileri test etmeye yönelik yönerge

“Etkinlik ve kullanılacak malzemeler için verilen zaman yeterli mi?” sorusuna yönelik olarak DBP'de yer alan ve Şekil 3'te siyahla işaretlenmiş bölgede öğretmen tarafından her bir öğrencinin materyalleri incelemesi ve tanımlarının sağlanmasını istenmektedir. Yönergeye göre etkinlik öncesi dağıtılan materyaller için öğretmenin tanımları ve etkinliği gerçekleştirmek için yeterli süre verdiği belirlenmiştir:

Öğretmen: “Önünüze ısı yalıtım malzemesi oluşturabileceğiniz bir sürü madde bıraktım. İnceleyin bakalım ne önünüzdekiler.”

Ö7: “Kum”

Ö5: “Sünger”

Öğretmen: “İnceledin mi hepsini Ö2? İncelediysen şimdi bunları kullan ve ısı yalıtımı sağlayabileceğin bir model oluştur bakalım. Oluşturduğunda söyle etkinlik yapman için sıcak su dolduracağım.”

Ö2: “Tamam öğretmenim.”

Yaklaşık 5-7 dakika beklenir. Ve her bir öğrencinin etkinliği gerçekleştirmeye başlamadan önce konuşan termometre ile ölçüm alması sağlanır. Sonra düzenek tamamen kapatılır ve yaklaşık 10 dakika beklenir.

Öğretmen: “ilk sıcaklığı ölçmüştük şimdi kavanozların ağzını açacağız ve ölçüm yapacağız.”

Uygulama Yönergesi

- Çalışma Yaprağı 5'teki etkinlikte yalıtım malzemesi olarak öğrenciler tarafından seçilmeyen malzemeler olursa onları da siz deneyiniz.
- Öğrencilere bu ders kapsamında getirilen ısı yalıtım malzemelerinin her birini öğrencilerin incelemesini ve tanımlarını sağlayınız.

Dersin İşlenişi

- Önceki derslerde öğrenilen ısı yalıtımı, ısı iletkeni ve ısı yalıtımı kavramlarını sorulunuz ve açıklanınız.

Şekil 3. Uygun zamana yönelik yönerge

Öğrenme Boyutu

“Etkinlik farklı duyu organlarına hitap ediyor mu?” sorusuna yönelik olarak etkinlikte konuşan termometrenin kullanılması ve etkinlikler esnasında materyallere dokunarak etkinlikleri gerçekleştirmelerinin sağlanması farklı duyu organlarına hitap edildiğini göstermektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Etkinlik ve materyallerde farklı duyu organlarının kullanılması

“Etkinlikler öğrencilerin ilgisini çekebiliyor mu?” sorusuna yönelik olarak Şekil 4'te kullanılan materyallerin öğrencilerin ilgisine de arttırdığı ve etkinliklere gönüllü olarak katıldığını göstermektedir:

Ö6: “Hocam şunu ben açayım. Açayım mı?”

Öğretmen: “Şimdi hangi bardak var?”

Ö4: “Karton bardak var.”

Ö5: “Bunu da bende açayım.”

Ö7: “Ben ölçeyim mi?”

İşlevsellik Boyutu

“Etkinlik öğrencinin bağımsız kullanımına fırsat tanıyabilecek nitelikte mi?” sorusuna yönelik olarak gerek etkinlik kâğıtlarının öğrenci yetersizlikleri dikkate alınarak dağıtılması (Şekil 5) gerekse etkinlikte sesli ve dokunsal materyallerin kullanılması (Şekil 4) öğrencilerin bağımsız etkinlik yapmasını destekler niteliktedir. Ayrıca bu belirtilen durumlar işlevsellik boyutunda “Etkinlik bireysel farklılıklara göre uyarlanabilme özelliğine sahip mi?” sorusuna da cevap vermektedir.

Şekil 5. Braille ve büyük puntolu etkinlik kâğıdı

Kullanışlılık Boyutu

“Etkinlik için planlanan zaman yeterli mi?” sorusuna yönelik olarak DBP’de verilen sürelerde (Şekil 6) öğretimin gerçekleştirildi belirlenmiştir. Bu nedenle etkinlikler için verilen sürelerin yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Ders Bilgi Paketi - III

Konu: Yalıtım ve Yalıtım Malzemeleri

Kazanım: 6.6.1.4. Alternatif ısı yalıtım malzemeleri geliştirir.

Süre: 40+40 dk.

Şekil 6. DBP’de yer alan süre

“Etkinlikte kullanılan materyaller maliyet açısından ekonomik mi?” sorusuna yönelik olarak sesli termometrenin maliyetinin 80-100 tl arasında değiştiğinden dolayı kısmen ekonomik olduğu söylenebilir. Fakat etkinliklere bütüncül olarak bakıldığında etkinliklerde kullanılan materyallerin günlük hayatta kolaylıkla çok cüzi bir miktarda elde edilebileceği ve bu nedenle etkinlikte kullanılan materyallerin maliyet açısından ekonomik olduğu belirlenmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada görme yetersizliği olan öğrencilerin fen öğrenmeleri önündeki engelleri en aza indirmek amacıyla farklılaştırılmış öğretim materyalleri ve etkinlikleriyle fen kavramlarının öğretimi yapılmış ve bu etkinlik ve materyallerin verimliliği incelenmiştir. Sonuç olarak hazırlanan etkinlikler ve materyallerin öğretim, öğrenme, işlevsellik ve kullanılabilirlik boyutlarının alt basamaklarını karşılandığı fakat Etkinlik 1 ve Etkinlik 4’ün formatına uygun olmadığından dolayı bu etkinliklerin ön bilgileri test etmediği tespit edilmiştir. Görme yetersizliği olan öğrencilere uyarlanarak hazırlanan kullanışlı ve işlevsel etkinlik ve materyallerle öğrencilere fen kavramlarının öğretimi sağlanabilir. Ayrıca Okcu ve Sözbilir (2019)’in belirtmiş olduğu gibi az gören öğrencilerin ise öncelikle görme duyusundan yararlanmalarını sağlayacak öğretim yöntemleri kullanılabilir.

Tasarım modelinde yer alan etkinliklerin FEGFEDB’te yer alan öğretim, öğrenme, işlevsellik ve kullanılabilirlik boyutlarındaki analiz verilerine göre etkinliklerin büyük çoğunluğu belirtilen boyutlardaki ihtiyaçları karşılamıştır. Öğretim boyutunda bazı konu ve kavramların öğrenciler için yeni olması öğrencilerin ön bilgilerini harekete geçirmeyi imkânsız kılabilmektedir (Campbell, Schwier ve Kenny, 2006). Görme yetersizliği olan öğrenciler arasında; sahip oldukları görme engelinin düzeyi ve ilave bir engele sahip olup olmama durumu, eğitim fırsatlarından yararlanabilme durumu, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ve eğitime bakış

açısı gibi birçok sebepten kaynaklanan bireysel farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar aynı yaş ve sınıf düzeyindeki öğrencilere verilecek eğitimi de farklılaştırmayı gerekli kılmaktadır (Heward, Alber-Morgan ve Konrad, 2017). Bu nedenle çalışmada yapılan uyarlamaların görme yetersizliği olan öğrencilerin öğretimlerini destekleyeceği düşünülmektedir.

Görme yetersizliği olan öğrenciler görme duyası dışında, bilgiye erişim amacıyla daha çok işitme, dokunma, koklama ve tatma duyularını kullanmaktadırlar (Demir ve Şen, 2009). Sahip olunan görme yetersizliği ve görme yetersizliğine bağlı olarak değişen öğrenme stilleri sebebiyle, görme yetersizliği olan bireylerin öncelikle eğitimsel ihtiyaçları belirlenebilir; bireysel farklılıkları dikkate alınabilir (Rosenblum ve erzberg, 2011; Sözbilir, Zorluoğlu ve Kızılaslan, 2019; Şafak, 2012;) ve eğitim süreci yeniden yapılandırılabilir. Özel eğitime muhtaç olan görme yetersizliği olan öğrenciler için bu yapılandırma 'bireyselleştirilmiş öğretim programı' (Cavkaytar ve Diken, 2012) ile gerçekleştirilebilir. Çalışma kapsamında hazırlanan DBP'leri öğrencilerin bireysel ihtiyaçları dikkate alındığından dolayı değerlendirme boyutlarının hemen hepsinin karşılandığı düşünülmektedir.

Görme yetersizliği olan öğrencilere yönelik araç-gereç ve materyal seçimi ile uygun öğretim teknik, yöntem ve stratejilerin rahatlıkla kullanılabilmesi amacıyla, her eğitim-öğretim kademesinde ve türünde kullanılabilen öğretim tasarımı modellerinden (Akakandelwa ve Munsanje, 2012) de yararlanılabilir. Görme yetersizliği olan öğrencilerin eğitim süreci içinde kavramsal anlamda öğrenme güçlüğü çektikleri fen bilimleri dersinde yer alan bazı öğrenme alanlarının öğretiminde de bu öğretim tasarımı modellerinden yararlanılabilir. Etkinliklerin bireysel farklılıklara göre uyarlanabilme özelliğine sahip olması ve etkinlik için planlanan zamanın yeterli olması çoğu eğitimcinin görme engelli öğrencilerin eğitiminde karşılaştıkları önemli sorunların (Healy ve Fernandes, 2011) üstesinden geldiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak görme yetersizliği olan öğrencilerin fen dersi programına güvenli ve tam olarak erişebilmeleri için Rosenblum ve Herzberg (2011)'in belirttiği olduğu bazı uyarlamalar yapılabilir. Bu uyarlamalar bizim 'Madde ve Isı' ünitesi için belirlediğimiz materyal tasarlama kriterleri ile uyumaktadır. Ders yılı içerisinde müfredat, hedefler ve içerik görme yetersizliği olan öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenebilir. Öğretim materyallerin nasıl erişilebilir hale getirileceğini belirlerken öğrencilerin bireysel görsel ihtiyaçları (Kızılaslan ve Zorluoğlu, 2019; Zhou, Parker, Smith ve Griffin-Shirley, 2011) dikkate alınabilir. Fen öğretim malzeme veya materyalleri Freeland, Emerson, Curtis ve Fogarty (2010)'in belirtmiş olduğu ölçüm cihazları, çizelgeleri, okuma ekipmanı içerebilir. Görme bozukluğu olan öğrenciler, ortamları hakkında bilgi edinmek için dokunsal ve kinestetik girdileri kullanmaktadırlar. Sınıflarda kullanılan görsel materyallerin, görev için gerekli görsel becerilere sahip olmayan öğrenciler tarafından kullanılması için uyarlanabilir. Grafikler, modeller, haritalar ve grafikler dokunma hissini kullanarak 'okunabiliyorsa' (Heward, 2000), görme yetersizliği olan öğrenciler için daha fazla eğitim değerine sahip olacağı düşünülmektedir. Bu küçük çaplı araştırmanın sonuçlarına dayanarak, görme yetersizliği olan öğrencilerin fen eğitimi sisteminin bir parçası olmaya devam etmesine yardımcı olmak için ne gerekiyorsa sağlanabilir. Ayrıca bu çalışmada

belirtilen deneyimlerden, görme yetersizliği olan öğrencilerin öğrenmekte zorlandıkları fen alanlarını keşfetmeye başlamaları için yararlanılabilir.

Teşekkür

Bu çalışma 114K725 no'lu TÜBİTAK projesi kapsamında finanse edilmiştir. Bu çalışmaya gönüllü katılan öğretmenlere, öğrencilere ve TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Akakandelwa, A. ve Munsanje, J. (2012). Provision of learning and teaching materials for pupils with visual impairment: Results from a national survey in Zambia. *British Journal of Visual Impairment*, 30, 42-49.
- Ayas, A., Çepni, S. ve Akdeniz, A. R. (1993). Development of the Turkish secondary science curriculum. *Science Education*, 77(4), 433-440.
- Bailey, B. R. ve Wning, J. D. (1994). Using visual accents to enhance attending to communication symbols for students with severe multiple disabilities. *Re:View*, 26(3), 101-118.
- Bandyopadhyay, S. ve Rathod, B. B. (2017). The sound and feel of titrations: a smartphone aid for color-blind and visually impaired students. *Journal of Chemical Education*, 94(7), 946-949.
- Bishop, V. E. ve Barraga, N. C. (2004). *Teaching visually impaired children*. Springfield: Charles C Thomas.
- Bundsgaard, J. ve Hansen, T. (2011). Evaluation of learning materials. *Journal of Learning Design*, 4(4), 31-44.
- Bülbül, M. Ş. ve Eryılmaz, A. (2012). *Görme engelli öğrenciler için fizik ders araçları*. Ankara: Murat Kitapevi.
- Bülbül, M. Ş., Garip, B. ve Özdemir, Ö. F. (2017). Using a force concept inventory test with visually impaired and blind students. *European Journal of Physics Education*, 6(3), 20-31.
- Campbell, K., Schwier, R. A. ve Kenny, R. F. (2006). Conversation as inquiry: A conversation with instructional designers. *Journal of Learning Design*, 1(3), 1-18.
- Cavkaytar, A. ve Diken, İ. (2012). *Özel eğitim 1- özel eğitim ve özel eğitim gerektirenler* (1.baskı). Ankara: Vize Basın Yayın.
- Cox, P. R. ve Dykes, M. K. (2001). Effective classroom adaptations for students with visual impairments. *Teaching Exceptional Children*, 33(6), 68-74.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions* (Second edition). London: Sage.
- Çakmak, S., Karakoç, T., Şafak, P. ve Kan, A. (2013, Temmuz). Awareness of students with low vision on their present level of visual acuities. *8th ICEVI European Conference on the Education and Rehabilitation of People with Visual Impairment, ICEVI Europe kongresinde sunulan sözlü bildiri*, İstanbul.

- Demir, T. ve Şen, Ü. (2009). Görme engelli öğrencilerin çeşitli değişkenler açısından öğrenme stilleri üzerine bir araştırma. *The Journal of International Social Research*, 2(8), 154-161.
- Fantin, D., Sutton, M., Daumann, L. J. ve Fischer, K. F. (2016). Evaluation of existing and new periodic tables of the elements for the chemistry education of blind students. *Journal of Chemical Education*, 93(6), 1039-1048.
- Freeland, A. L., Emerson, R. W., Curtis, A. B. ve Fogarty, K. (2010). Exploring the relationship between access technology and standardized test scores for youths with visual impairments: Secondary analysis of the national longitudinal transition study. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 104, 170-182.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. Ankara 2013.
- Gürsel, O. (2012). *Görme yetersizliği olan öğrenciler*. İ. H. Diken (Ed.). Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim içinde (ss. 217-249). Ankara: Pegem Akademi.
- Hasper, E., Windhorst, R. A., Hedgpeth, T., Van Tuyl, L., Gonzales, A., Martinez, B., ... ve Baluch, D. P. (2015). Methods for creating and evaluating 3D tactile images to teach STEM courses to the visually impaired. *Journal of College Science Teaching*, 44(6), 92-99.
- Healy, L. ve Fernandes, S. H. A. A. (2011). The role of gestures in the mathematical practices of those who do not see with their eyes. *Educational Studies in Mathematics*, 77, 157-174.
- Heward, W. L., Alber-Morgan, S. R. ve Konrad, M. (2017). *Exceptional children an introduction to special education* (11th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Hritcko, T. (1989). *Assessment of children with low vision*. Editor: Jose R. T. Understanding Low Vision. NY: AFB Press.
- Kalaycı, N. (2001). İki boyutlu görsel öğrenme ve öğretme araçları. H. İ. Yalın (Ed.). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme* içinde (ss.67-80). Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Kargın, T. (2012). *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kandaz, Ş. (2004). *Görmezlerin fizik dersine bakış açıları, fizik öğrenmelerindeki zorluklar ve görmezlerle fizik deney uygulamaları* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 148750)
- Kızılaslan, A. (2019). An instructional design to teaching science concepts to visually impaired students. *Science Education International*, 30(1), 56-64.
- Kızılaslan, A. ve Sözbilir, M. (2017). Görme yetersizliği olan öğrencilere için tasarlanan etkinliğin bilimsel süreç becerilerine göre analizi. *SDU International Journal of Educational Studies*, 4(2), 86-95.
- Kızılaslan, A., Sözbilir, M., & Zorluoğlu, S. L. (2019). Making Science Accessible to Students with Visual Impairments: Insulation-Materials Investigation. *Journal of Chemical Education*, 96(7), 1383-1388.
- Kızılaslan, A., & Zorluoğlu, S. L. (2019). contribution of activities developed for visually impaired students to scientific process skills. *European Journal of Physics Education*, 10(1), 49-58.
- Levack, N., Stone, G. ve Bishop, V. (1991). *Low vision: A resource guide with adaptations for students with visual impairments*. Austin: Texas School for the Blind and Visually Impaired.
- Mann, C. (2006). *Educational placement options for blind and visually impaired students: A literature review* (SESRC Document No. 06-01-2202). Social & Economic Sciences Research Center-Puget Sound Division. Olympia, Washington: Washington State Institute for Public Policy.
- Nepomuceno, G. M., Decker, D. M., Shaw, J. D., Boyes, L., Tantilillo, D. J. ve Wedler, H. B. (2016). The value of safety and practicality: Recommendations for training disabled students in the sciences with a focus on blind and visually impaired students in chemistry laboratories. *Journal of Chemical Health and Safety*, 23(1), 5-11.
- Okcu, B. ve Sözbilir, M. (2019). Designing a bulb to teach electric circuits to visually impaired students. *The Physics Teacher*, 57(2), 99-101.
- Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (2002). *Özel eğitime muhtaç çocuklar, özel eğitime giriş*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Özyürek, M. (1998). Görme engelliler. S. Eripek (Ed.), *Özel eğitim içinde* (s.126-152). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.
- Özyürek, M. (2000). *Görme özürlülerin eğitimi*. Ankara: Körler Federasyonu Yayını.
- Rosenblum, L. P. ve Herzberg, T. (2011). Accuracy and techniques in the preparation of mathematics worksheets for tactile learners. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105, 402-413
- Rule, A., Stefanich, G.P., Boody, R.M. ve Peiffer, B. (2011). Impact of adaptive materials on teachers and their students with visual impairments in secondary science and mathematics classes. *International Journal of Science Education*, 33(6), 865-887.
- Smith, D. W. ve Kelley, P. (2007). A survey of assistive technology and teacher preparation programs for individuals with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 101(7), 429-433.
- Sözbilir, M., Zorluoğlu, S. L., & Kızılaslan, A. (2019). Görme yetersizliği olan öğrencilere yönelik geliştirilen fen etkinliklerinin bilimsel süreç becerileri öğrenimine etkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 8(1), 172-192.
- Şafak, P. (2012). Bireyselleştirilmiş eğitim programı. A. Ataman (Ed.), *Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim içinde* (s. 83-99). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Topor, I. R. ve Erin, J. N. (2000). *Educational assessment of vision function in infants and children*. Barbara Silverstone, Mary Ann Lang, Bruce Rosenthal & Eleanor

- E. Faye (Eds.), *The lighthouse handbook on vision impairment and rehabilitation* içinde (s. 821-831). New York: Oxford University.
- Tuncer, T. (2005). Görme yetersizliği olan çocuklar. A. Ataman (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş* içinde (s. 291-309). Ankara: Gündüz.
- Turnbull, A. P., Turnbull, H. R. ve Wehmeyer, M. (2007). *Exceptional lives: Special education in today's schools* (3rd ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall.
- Yin, R. K. (2013). *Case study research: Design and methods* (5. Baskı). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zatta, M. C. ve Pullin, D.C. (2004). Education and alternate assessment for students with significant cognitive disabilities: Implications for educators. *Education Policy Analysis Archives*, 12(16), 1-27.
- Zhou, L., Parker, A. T., Smith, D. W. ve Griffin-Shirley, N. (2011). Assistive technology for students with visual impairments: Challenges and needs in teachers' preparation programs and practice. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105, 197-210.

EK 1.

Örnek Ders Bilgi Paketi

Ders Bilgi Paketi 1

Öğrenci Bilgi Paketi:

Konular: 1.1. Maddelerin ısı iletim özellikleri

Öğrenme Amaçları:

- Öğrenci Yaprağı 1 ve 2'de belirtilen konularla ilgili deneyleri yapabilecektir.
- Öğrenci Yaprağı 1 ve 2'de belirtilen konularla ilgili deneyleri yapabilecektir.
- Günlük yaşamda ısı iletimini etkileyen faktörleri belirleyebilir ve bu faktörleri kullanarak ısı iletimini etkileyebilir.
- Bu konularla ilgili TGA çalışmaları hakkında bilgi sahibi olabilir.

Deney Bilgisi:

- Bu çalışmada amaç, ısı iletimini etkileyen faktörleri belirlemek ve bu faktörleri kullanarak ısı iletimini etkileyebilir.
- Deneyin amacı, ısı iletimini etkileyen faktörleri belirlemek ve bu faktörleri kullanarak ısı iletimini etkileyebilir.
- Deneyin amacı, ısı iletimini etkileyen faktörleri belirlemek ve bu faktörleri kullanarak ısı iletimini etkileyebilir.

Çalışma Yaprağı 1

Etkinlik: Hangi kaşık ısı daha az iletir?

Gerekli Materyaller:

- 2 adet demir kaşık
- 2 adet tahta kaşık
- 2 adet kâğıt
- Sıcak su
- Buzlu su
- Konuşan termometre, normal termometre

Haydi, Etkinlik Yapalım

1. Kaşıkları sıcaklığı termometre ile ölçelim ve aynı anda dokunalım. Gözlemlerimizi aşağıdaki tabloya kaydedelim.

2. Resimdeki kâğıt düzeniği kullanarak ve kâğıtlardan birine sıcak su dökülmeye izin verelim.

3. Daha sonra her iki kâğıta birer adet demir ve tahta kaşık koyalım.

4. Üç dakika sonra her kâğıdteki kaşıkların sıcaklıklarını termometre ile ölçelim ve aynı anda dokunalım. Gözlemlerimizi tabloya yazalım.

Kaşık Çeşidi	Deney Öncesi		Deney Sonrası	
	Sıcaklık	Dokunarak Hissettiklerimiz	Sıcaklık	Dokunarak Hissettiklerimiz
Demir				
Tahta				

Şimdi aşağıdaki soruları cevaplayalım

1. Kaşıklardan hangisi ısıyı daha az iletir?
2. Kaşıklardan hangisi ısıyı daha çok iletir?
3. Kaşıkların ısı iletme hızları en azından en çok ortanca doğru sıralayınız.
4. Kaşıkların sıcaklığı en az olanlardan en çok olanına doğru sıralayınız.

Çalışma Yaprağı 2

Etkinlik: Çayı hangi bardağa içelim?

Gerekli Materyaller:

- 1 adet demir bardak
- 1 adet kâğıt bardak
- 1 adet cam bardak
- 1 adet köpük bardak
- Sıcak çay

Haydi, Etkinlik Yapalım

1. TGA çalışmasını tahmin et kısmına içine çay doldurulan bardaklardan hangisinin ısı iletme hızını tahmin edelim.

2. Resimdeki düzeniği kullanarak bardakların her birine eşit miktarda çay dökülmeye izin verelim.

3. İçinde çay bulunan bardaklara sırasıyla köpük bardak, kâğıt bardak, cam bardak ve demir bardak dökülmeye izin verelim.

4. Konuşan termometre ile sırasıyla köpük bardak, kâğıt bardak, cam bardak ve demir bardak yüzeylerinin sıcaklıklarını ölçelim.

5. Gözlem sonuçlarını TGA çalışma kâğıdının gözlem kısmına yazalım.

6. Hangi bardağın dış yüzeyinin neden daha sıcak olduğunu açıklayalım.

Şimdi aşağıdaki soruları cevaplayalım

1. Hangi bardak ısı iletme hızı daha azdır? Neden?
2. Hangi bardak ısı iletme hızı daha çoktur? Neden?
3. Bardakların ısı iletme hızları en azından en çok olanına doğru sıralayınız.
4. Tercih ettiğiniz bardağın ısı iletme hızını düşürmek için hangi önlemler alınır? Neden?

Etkinlikten Çıkardığımız Sonuç

- Isı yalıtkanı sadece ne demektir?
- Isı iletkeni sadece ne demektir?
- Bir madde ısıyı çok iyi iletmiyorsa ısı yalıtkanı mıdır yoksa ısı iletkeni midir?

TGA Çalışma Yaprağı

TAHMİN ET
GÖZLEMLE
AÇIKLA

Bilgi Yaprağı 1

Her madde aynı derecede ısıyı iletmez. Maddeler ısıyı iletme hızlarına göre ısı iletkeni ve ısı yalıtkanı olarak adlandırılır. Isı iletme hızını engelleyen veya ısıyı iyi iletken maddelere **ısı iletkeni madde** denir. Altın, gümüş, bakır, alüminyum, demir ve çelik gibi metaller ısıyı iyi iletken maddelere örnek olarak verilebilir. Isıyı iyi iletmeyen maddelere **ısı yalıtkanı maddeler** denir. Plastik, tahta, saman, deri, elyaf ve pamuk gibi maddeler ısı yalıtkanı maddelere örnek olarak verilebilir.

EK 2.

Fen Etkinlik Gözlem Formu Etkinlik Değerlendirme Boyutu

Değerlendirme Boyutları	Evet	Kısmen	Hayır	Açıklamalar
1. Öğretime Hazırlık Boyutu				
1.1. Etkinlik başlangıcında sorulan sorular ön bilgileri test etmeye uygun mu?				
1.2. Etkinlik öncesindeki hazırlık soruları etkinliğe ilişkin farkındalık oluşturabiliyor mu?				
1.3. Etkinlik ve kullanılacak malzemelerin tanıtımı için verilen zaman yeterli mi?				
1.4. Etkinlik planlanan konunun amacıyla uyumlu mu?				
2. Öğrenciye Uygunluk Boyutu				
2.1. Etkinlik farklı duyarların kullanımına fırsat tanıyor mu?				
2.2. Etkinlik günlük hayattaki olaylardan uyarlanarak kurgulanmış mı?				
2.3. Etkinlik önceki öğrenmelerle ilişki kurmaya yardımcı olabiliyor mu?				
2.4. Etkinlik öğrencinin fiziksel ve zihinsel olarak katılımını sağlıyor mu?				
2.5. Etkinlik öğrencilerin ilgisini çekebiliyor mu?				
2.6. Etkinlik hedef grubun bilişsel özelliklerine uygun mu?				
3. Etkinliğin İşlevselliği Boyutu				
3.1. Etkinlik ilgili hedeflere ulaşmayı sağlayacak nitelikte mi?				
3.2. Etkinlik kapsamında kullanılan malzemeler tekrar kullanıma uygun mu?				
3.3. Etkinlik öğrencinin bağımsız kullanımına fırsat tanıyabilecek nitelikte mi?				
3.4. Etkinlik bireysel farklılıklara göre uyarlanabilme özelliğine sahip mi?				
4. Etkinliğin Kullanışlılığı Boyutu				
4.1. Etkinlik için planlanan zaman yeterli mi?				
4.2. Etkinlikte kullanılan malzemeler maliyet açısından ekonomik mi?				
4.3. Etkinlikte kullanılan malzemeler kolay ulaşılabilir nitelikte mi?				
4.4. Etkinlikte kullanılan malzemeler kolay kullanılabilir nitelikte mi?				
4.5. Etkinlik öğrencinin güvenliğini ön planda tutuyor mu?				
5. Öğretimin Gerçekleştirilmesi Boyutu				
5.1. Öğrencilere kazandırmayı planladığı davranışlar için onların gerekli ön koşul becerilerine sahip olup olmadıklarını değerlendiriyor mu?				
5.2. Derse girişte öğretilecek konunun amacını öğrenciye açıklıyor mu?				
5.3. Derse girişte ön bilgilerin öğrenilecek bilgilerle bağlantısı kuruluyor mu?				
5.4. Öğrencilerin bireysel farklılıklarını gözетerek belirlenen öğretim yöntemi uygulanıyor mu?				
5.5. Onenilen grup ya da bireysel öğretim düzenlemelerine uygun olarak öğretim sürdürülüyor mu?				
5.6. Planlanan zamana uygun olarak öğretimi sürdürüyor mu?				
5.7. Derste planlanan ölçme değerlendirme etkinliklerini amacına göre uyguluyor?				
6. Fiziksel Ortam Boyutu				
6.1. Bireysel farklılıklara uygun ışık düzenlemesi yapılıyor mu?				
6.2. Bireysel veya grup çalışmasına göre oturma planı düzenleniyor mu?				
6.3. Derste kullanılacak araç-gereç ve materyaller yerleştirilirken öğrencilerin erişimine uygun bir şekilde yerleştiriliyor mu?				

Gözlemci Notları

--

Araştırma Makalesi • Research Article

XVIII. Yüzyılda Avusturya’da Alla-Turca Anlayışı ve Buna Etki Eden Unsurlar

The Perception Of Alla-Turca In Austria In The 18th Century and Its Impacted Elements

Emrah İstek ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ ABD, Ağrı/Türkiye.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1407-3609>

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 21 Eylül 2019
Kabul tarihi: 04 Ekim 2019

Anahtar Kelimeler:

Alla-Turca
Türkenmode
Osmanlı Devleti
Avusturya
XVIII. Yüzyıl

ÖZ

Osmanlı Devleti ile Avusturya’nın birbiri ile teması XVI. yüzyılda başlasa da, XVIII. yüzyıla kadar kültürel anlamda ciddi bir etkileşimden bahsedilemez. XVIII. yüzyılda ise her iki ülkenin birbiriyle anlaşma zemini arama çabası, Osmanlı Devleti’nin Avrupa’ya geçici elçiler göndermesi; Avusturya’da Türklerle ilişkilerin artırılması için Şark Akademisinin kurulması ve Türk modasının ülke içerisinde yayılmaya başlaması gibi etkenler karşılıklı etkileşimi artırmıştır. XVIII. yüzyıl başlarından sonuna kadar Avusturya’da Türk usulüne uygun veya da Alla-Turca anlayışına özgü yapılan düğünler, resmigeçitler ve merasimler, yiyecek, içecek ve giyecek anlayışı ile mimari yapılar, müzik aletleri ve müzikaller, Türk modasının Avusturya’daki hâkimiyetini göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada Avusturya’daki Alla-Turca akımı örneklerle gösterilmeye çalışılmış ve araştırmayı somut verilere dayandırmak amacıyla XVIII. yüzyıla ait görseller çalışmanın sonuna eklenmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019
Received in revised form 21 September 2019
Accepted 04 October 2019

Keywords:

Alla-Turca
Turkish Fashion
Ottoman Empire
Austria
18th Century

ABSTRACT

The contact between the Ottoman Empire and Austria XVI. century, XVIII. Century until a serious cultural interaction can not be mentioned. In the 18th century, both countries tried to seek a treaty ground with each other, the Ottoman Empire sent temporary envoys to Europe; In order to increase relations with Turks in Austria, factors such as the establishment of the Orient Academy and the spread of Turkish fashion in the country have increased the interaction. From the beginning of the 18th century until the end of this period, weddings, parades and ceremonies food, beverage and clothing culture, architectural structures, musical instruments and musicals made in Austria according to Turkish duty or Alla-Turca concept are important for demonstrating the dominance of Turkish fashion in Austria. Therefore, this study was tried to illustrate the Alla-Turca flow in Austria and was added to the end of the 18th century study to base the research on concrete data.

1. Giriş

Mohaç Meydan Muharebesi (1526) sonrası karşı karşıya gelen Avusturya ve Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar yoğun bir mücadele içinde olmuştur. Bu zaman zarfında her iki devlet arasında yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler, söz konusu devletlerarasında bir kültür transferini de beraberinde getirmiştir. Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında Avusturya’da “Erbfeind (Ezeli Düşman)” (Mayr, 1607, s. 2) olarak tasvir edilen Osmanlı Devleti, yazılı ve görsel yayınların da etkisiyle bütün imparatorluk coğrafyasında kötülüğün kaynağı olarak

gösterilmiştir. Türklere karşı düşmanlığı artırıcı yazılı ve görsel aktarımlar, aynı zamanda yöneticilerin kendi nüfuzlarını artırmak için de bir malzeme olarak kullanılmıştır.

XVII. ve XVIII. yüzyıllar önceki yüzyıllardan çok da farklı olmamış, basit mevzuların dahi çarpıtılarak aktarılmasına, önyargıların ve korkuların görsel içeriklerle güçlendirilmesine devam edilmiş, ancak bunlar geçmiş yıllara oranla nicelik bakımından daha az sayıda olmuştur. Nitekim yüzyıllar boyunca birbirine düşman olan bu iki devlet arasında XVIII. yüzyıldan itibaren kültürel

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: eistek@agri.edu.tr

benzeşmelerin arttığı görülmektedir. Tesadüfi olamayacak bu durumun ardında elbette ki bazı sebepler bulunmaktadır. Öncelikli olarak, II. Viyana kuşatmasıyla beraber Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki etkinliğinin zayıflamaya başlaması, hemen sonrasında yaşanan Selankamen ve Zenta Savaşları ve nihayetinde imzalanan Karlofça Antlaşması Osmanlı'nın Avusturya nezdindeki prestijini düşürmüştür. Bunların yanı sıra Rusya ve Venedik'e karşı kazanılan başarılarla rağmen, Avusturya ile yapılan Petervaradin Savaşı ve akabinde imzalanan Pasarofça Antlaşması (1718) Osmanlı Devleti'ni Balkanlara çekilmek zorunda bırakmıştır. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru ise Avusturya'da yaşanan bazı hadiseler iki devlet arasındaki ilişkilerin mevcut antlaşmaların uzatılmasıyla devam etmesine neden olmuştur. Zira Roma-Germen İmparatoru VI. Karl, erkek bir varis bırakmadığından, tahtını kızı Maria Theresia'ya bırakmış ve yeni imparatoriçe de Osmanlı ile savaşmaktan ziyade merkezi otoritesini güçlendirmek ve tahtını sağlamlaştırmak için Prusya ile savaşmak mecburiyetinde kalmıştır. Maria Theresia'nın ölümüne kadar yaşanan barış dönemi, XVIII. yüzyılın sonlarında Theresia'nın oğlu II. Joseph'in Rusya yanlısı bir politika izlemesi nedeniyle sona ermiş ve iki devlet arasında son kez gerçekleşecek olan bir savaş daha yaşanmıştır. Söz konusu bu savaş II. Leopold döneminde imzalanan Zıştovi Antlaşması (1791) ile sona ermiştir. (Koçak, 2018, s. 280)

Savaşlar sonrasında imzalanan antlaşma metinlerini ve taht değişikliği haberlerini götüren veya devlet yöneticilerinin emriyle herhangi bir sebepten ötürü yollanan elçiler, mal getirip götüren tüccarlar ve seyyahlar devletler arasındaki kültür etkileşiminde önemli roller üstlenmişlerdir. Söz konusu durum Osmanlı Avusturya arasındaki faaliyetler için de geçerlidir. Tüccarların getirdiği Türk malları kısa zamanda Avusturya'da kendine bir pazar bulmuş ve Türklerin kullandığı silahlar, giydikleri kıyafetler, kıyafetlerin dikildiği kumaşlar, enstrümanlar ve hatta porselen Türk eşyaları dahi aranan ürünler arasında olmuştur. Bunun yanı sıra Avusturya sarayı da Alla-Turca veya da Türk modası olarak adlandırılan bu akımdan etkilenmiş, resmigeçit törenlerinde, evlilik merasimlerinde ve sarayda yapılan özel balolarda zevk ve gösteriş unsuru olarak kullanılması hususu açıkça görülmüştür. Bunun yanı sıra Türklere veya Türk kültürüne ait bazı eşyaların zevk ü sefa dışında Türk düşmanlığını artırmak için de kullanıldığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Nitekim Veziriazam Kara Mustafa Paşa'nın II. Viyana Kuşatmasındaki mağlubiyeti bir sikke üzerine bastırılmış ve sikkede vezirin kavuğunun Avusturya'nın simgesi olan çift başlı kartal tarafından alınması mizahi bir şekilde yansıtılmıştır. (Resim 1)

2. XVIII. Yüzyılda Avusturya'da Alla-Turca

XVIII. yüzyıl Almanca kaynaklarda Osmanlı Devleti, doğrudan Türk devleti olarak algılandığından, Türklere/Osmanlı'ya özgü olan eşya, kıyafet, yiyecek, silah, ev tekstili ve hatta eğlence şekli "Alla Turca" veya da "Türkischer Art (Türk tarzı)" olarak adlandırılmıştır.

Alla Turca kapsamında değerlendirilen maddelerin başında Türk kahvesi, ayçöreği gibi yiyecekleri; halı ve sembolik dekorasyon malzemeleri (lale, hilal vs.) gibi ev eşyalarını, doğuya özgü kıyafetler gibi görsel eşyaları ve ayrıca düğün, harem ve oyun gibi kültürel değerleri saymak mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin baharat, çay ve kahve gibi lüks sayılacak ihtiyaçların transfer ülkesi olması, Batı dünyasının Doğu'yu, Osmanlı Devleti üzerinden okumasını zorunlu kılmıştır. Bunlara ek olarak harem hayatı ve "Orient(Doğu)"e has kültürel ve sosyal olgular, Osmanlı ile sınırdış olan Avusturya'da "Türk" topraklarına olan ilgiyi artırmıştır. Bu ilginin artmasında Alman topraklarından gelen seyyahların da önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nin savaşların dışında kendini Batıya tanıtmaya, ancak XVIII. yüzyılda elçilerini daha sık ve uzun süreli olarak Avrupa'ya yollamasıyla mümkün olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıla kadar özellikle yabancı devletlerle olan diplomatik ilişkilerini, o devletin elçisiyle İstanbul'da görüşmek suretiyle çözüme yoluna gitmiştir. Bu durum ise elçilerin Osmanlı ile ilgili edindikleri izlenimleri ülkelerine döndüklerinde, abartılı ve subjektif bir surette ülkesinin yöneticilerine ve kaleme aldıkları seyahatnamelerle de halka aktarmasına sebep olmuştur. Ancak, XVIII.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Paris, Berlin ve Viyana gibi Avrupa başkentlerine -süreli de olsa- elçiler göndermesi, müreffeh ve zengin Doğu'nun yakından tanınmasına neden olmuştur. Bu elçilerin görev yapacakları şehre oldukça gösterişli törenlerle girmesi, bazı balolardaki kibar davranışları ve cömert hediyeleri Türklere karşı bir yakınlık hissinin uyanmasını sağlamıştır. Türklerin bu davranışları uzaktaki bilinmeyen "Barbar Türk imajı" yerine, gözle görülen "onlar gibi bir insan olan Türk" ü temsil anlamına gelmekteydi. Onun içindir ki her gelen elçi halk tarafından merakla izlenmiştir. Örneğin 1719 yılında Avusturya'da bulunan elçi İbrahim Paşa'nın her hareketinin dönemin basını tarafından gözlemlendiği görülmektedir. Hatta kurban bayramındaki kurban kesimi ve diğer İslami ritüeller yadırganmadan gazetede detaylarıyla yer bulmuştur. (Wienerisches Diarium, 25 Ekim 1719, s. 2) İmparator ve eşinin Türk elçiye olan merakı aslında Avusturya halkının duygularının bir yansıması gibidir. Zira İbrahim Paşa'nın gelişinden endişe ile karışık merak duygusu imparatorun ve eşinin tebdili kıyafet ile halkın içine karışmasına ve buradan da sefirin Viyana'ya görkemli girişini ve mola yerlerindeki davranışlarını takip etmesine neden olmuştur. Ayrıca 1748 yılında Viyana'ya giden Mustafa Hattı Efendi'nin gösterişli heyeti, Viyanalıların sokaklara dökülmesine sebep olmuştur. (Savaş A. İ., 1991, s. 237) Ancak söz konusu yüzyılda Avrupa saraylarında görülen Türk modasının Osmanlı Devleti ve Türklere beslenen hayranlıktan ziyade, lüks ve oryantal yaşamın verdiği mistik coşkudan kaynaklandığını da ayrıca belirtmek gerekir.

Fransa'dan başlayarak tüm Avrupa'yı etkisi altına alan Türk modasının Avusturya'yı da etkilediği bilinmektedir.(Kruschkova & Lipp, 2004, s. 77) Zira bu dönemde Maria Theresia ve Şansölye Kaunitz Prusya'ya karşı bir müttefik arayışına girmiş ve bu nedenle Fransa ile yakın ilişkiler kurmuştur. İki ülke arasındaki bu yakınlık, Avusturya prensesi Maria Antoinette ile Fransa veliahdının evlendirilmesi ile daha da pekişmiş ve bu durum kültür transferini ve beraberinde Alla-Turca anlayışının Avusturya'ya girmesine neden olmuştur. Avusturya'daki Alla-Turca anlayışı kendisini en belirgin olarak 1723-1739 yılları arasında bir camii mimarisiyle inşa edilen ve günümüzde de kilise olarak kullanılan "Wiener Karlskirche" adlı yapıda göstermektedir (Resim 2). (Richter, 2008, s. 121) Avusturya'nın düşmanı durumunda olan Prusya da Türk

modasında etkilenme hususunda diğer Avrupa ülkelerinden geri kalmamıştır. 1773 yılında Schweitzingen Sarayı'nın bahçesine bir camii mimarisi şeklinde inşa edilen ve günümüzde de "Die Schwetzingen Moschee" olarak isimlendirilen bu yapıda İslâm'ı ve Osmanlıyı temsil eden hilaller ve hatta duvarlar üzerine yazılmış Kuran'dan ayetler bulunmaktadır. (Richter, Die Schwetzingen Moschee-ein Tempel der Weltweisheit?, 2008, s. 115) (Resim 3)

Avrupa'daki Türk modası, Avusturya coğrafyasındaki balolar veya resmi toplantılarda da kendini göstermeye başlamıştır. Öncelikle Türklerin akınlarıyla doğrudan karşılaşmayan ve ülkenin kuzey ve batı tarafında bulunan Saksonya bölgesi gibi eyaletlerde Türk modasının daha da çok takip edildiği görülmektedir. Bunun en çarpıcı örneği Saksonya prensi II. Friedrich August ile Avusturya Arşidüşesi Maria Josepha'nın düğünündeki konsepttir. Ağustos 1719 tarihinde Viyana'da, 17 Eylül 1719 tarihinde ise Dresden şehrinde gerçekleşen ve yaklaşık olarak 4 Milyon Taler harcanan bu düğün, 4 hafta sürmüştür. Düğün hazırlıkları öncelikle şehrin doğu tarafından bulunan Elbe* kıyılarındaki çayırlara Türk çadırları kurulmasıyla başlanmış ve hem çadırlar hem de dekorasyonda kullanılan kumaşlar, egzotik doğu usullerine göre süslenmiş ve birçok hilal motifi de kullanılmıştır. Merasim yeniçeri kostümü giymiş kişilerin şenlik ateşini elinde tutarak içeri girmesiyle başlamıştır. Damat, Türk zırhı ve başlığı takarak bir tuğ ile Türk kıyafetleri giyen dört kişi eşliğinde düğün alanına gelmiş, gelin ve damat Türk çadırı şeklinde tasarlanmış masaya oturtulmuş, (Mikosch, 1995, s. 236) davete katılan misafirlerin de Türk kıyafetleri giymesi mecburi tutulmuştur. (Rexheuser, 2015, s. 229; Schuckelt, 2010, s. 247vd) Düğün alayının şehre girmesi de yine Türk usullerine göre yapılmış ve Osmanlı sarayında olduğu üzere 24 at; Türk eğeri, dizgini ve eğer örtüsü ile süslenmiş, gelin arabasını süren siyah tenli birisine de, sarı atlas kumaştan giysi giydirilmiş, başına Türk başlığı takılmış ve silah olarak da Türk gürzü taşınması emredilmiştir. Arabanın arkasında ise Türk kıyafeti giydirilmiş 24 siyah tenli insan altışarlı sıra halinde dizilmiş ve ellerine de çift taraflı Osmanlı baltası verilmiştir. (Resim 4) (Mikosch, 1995, s. 236) Ayrıca düğünde bir şair tarafından yeni evli çiftlere yine Türk temalı bir şiir seslendirilmiştir. Şiir, Mikosch'un eserinde şu mısralarla aktarılmaktadır: (Mikosch, 1995, s. 242)

"Türklerin başı

Hessen ve Cassel bölgesinin saygıdeğer ve heybetli Prensi

Cesarete bir Müslüman'dan daha fazlası

Anu artık geri çekilmeye hiçbir düşman zorlayamaz

Böyle bir zarafette dahi

On ikiden fazla Saracen taşıyorsunuz

Türk kadınlarının başı

Vitzthum eyaletinin düşesi

Oldukça etkili konuşuyorsunuz

Mükemmel derecede iyi yazıyorsunuz

Anlayışta ne zenginsiniz

Ve cesarete de öyle

Sağınızdaki ve solunuzdaki düşmana karşı (cesurca) dönersin

Aynı bir Türkün devletini savunduğu gibi."

Bir eyalet prensinin bu denli Osmanlı kültürü ile hemhal olması Avusturya coğrafyasında pek de alışık olunmayan bir durumdur. Bunun altında yatan sebepleri bazı açılardan irdelemek gerekir. Birincisi, daha önce de bahsedildiği üzere Saksonya Eyaleti'nin Osmanlı saldırılarına doğrudan maruz kalmaması ve bu nedenle Osmanlı Devleti'ne karşı belirgin bir nefretinin olmamasıdır. İkincisi, VI. Karl'ın erkek bir evladı olmaması nedeniyle bu evliliğin Prens August'un imparator olması hususunda ona büyük bir şans vermesidir. (Schuckelt, 2010, s. 245) Zira August, düğününde kurulan tahtla Osmanlı Sultanı kadar güçlü olduğunu göstermek istemiş ve imparatorluğu daha da zengin hale getireceğine dair siyasal mesajlar vermeye çalışmıştır. Ancak VI. Karl tarafından ilan edilen "Pragmatische Sanktion" adlı belgeyle August bu şansını kaybetmiş ve Avusturya tahtına imparatorun büyük kızı Maria Theresia oturmuştur. Üçüncüsü ise Osmanlı Devleti'nin başında bulunan sultanın yetkilerine ve haklarına özenilmesi ve böylesine özel bir günde sultan veya vezirler gibi davranılmak istenmesidir. (Mikosch, 1995, s. 235) Çünkü düğünde damat, Osmanlı'da sadece padişah ve vezirlere ait bir ayrıcalık olan tuğ taşınmış ve ayrıca evlenecek çiftler için hazırlanan masa bir çadır içine konulmuş, böylelikle çadırın Osmanlı kültüründeki yerine atf yapılarak gelin ile damadın makamının sultanlara veya vezirlere denk olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Bir diğer neden ise, söz konusu düğünün 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndan hemen sonra yapılması ve her iki devlet arasındaki ilişkilerin daha iyiye gittiğinin Türk usulü bir düğün yapılarak somut bir şekilde gösterilmesi olarak düşünülebilir. (Schuckelt, 2010, s. 246vd) Zira düğünün Viyana'da gerçekleşen bölümüne davet edilenler arasında Pasarofça Antlaşmasının karşılıklı teyidi amacıyla Viyana'ya 763 kişilik maiyeti ile gelen Osmanlı büyükelçisi Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa da vardır. Viyana'nın Favoriten köyünde yapılan bu düğünde, İbrahim Paşa hem Kayser ve davetliler, hem de yeni evli çift tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. İbrahim Paşa ise yeni evli çiftlere kırmızı Şam kumaşıyla sarılmış bir kutu içinde Türk şerbetleri hediye etmiştir. (Schuckelt, 2010, s. 245; Mikosch, 1995, s. 236) İmparatorun bu düğünde elçiye olan alakası ve düğünde Türk kültürüne yer verilmesine müsaade etmesinin nedeni ise Osmanlı Devleti ile yapılan bu barışa oldukça önem vermesi ve yeniden bir tehdidin ortaya çıkmasını istememesidir. Ayrıca imparator, oğlunun düğünü için oldukça cömert davranmış ve özellikle Osmanlı Devleti karşısında devletin mali durumunun yüksek ve güçlü olduğunu göstermek istemiştir. (Doubek, 2007, s. 102) Ancak genel olarak bakıldığında Saksonya ve Habsburg Hanedanlığının Osmanlı'ya karşı birbirinden farklı bir tutum sergilediği izlenimine ulaşılsa da, August der Starke'nin düğününde ön plana çıkardığı hususların genellikle askeri unsurlar olması düşündürücüdür. Zira yeniçeri kostümü giyen askerler, mehteran, tuğ ve sultan çadırı bu düğünde oldukça ön plandadır. Ayrıca düğünün Saksonya halkının açlık ve kıtlıkla mücadele ettiği bir dönemde yapılması ardında başka sebeplerin de olabileceğini düşündürmektedir.

Açık ve gizli politik mesajlarla dolu olan bu düğün, aslında Saksonya prensi için bir sınav durumundadır. August bir taraftan Roma Germen İmparatoru'na olan bağlılığını

göstererek her iki hanedanlığın nesiller boyu Osmanlı'ya karşı mücadele ettiğini ve Osmanlı ile ilişkiler düzelse de savaşların asla unutulmayacağını bildirmek istemiş, diğer taraftan da yakın zamanda Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tahtına oturacağını düşündüğünden Osmanlı ile dostane ilişkiler kuracağını da sinyallerini vermiştir. (Mikosch, 1995, s. 243)(Resim 5-6)

Avusturya'daki Türk modası, Osmanlı Devleti ve Avusturya'nın sınır komşusu olmasından dolayı Fransa ve Almanya'ya oranla daha yoğun yaşanmıştır. Zira her iki devlet uzun yıllar boyunca mücadele etmiş ve yaşanan askeri mücadelelerden sonraki gergin ortam ancak Pasarofça Antlaşmasından sonra sakinleşmeye başlamıştır. Ayrıca Pasarofça Antlaşması'ndaki Avusturyalı tüccarlara Doğu'da ticaret yapma müsaadesinin tanınması da söz konusu etkileşime ivme kazandıran bir etkidir. Bahsedildiği üzere Saksonya ve Habsburg Hanedanlığı arasında gerçekleşen evlilik merasiminde bir Osmanlı elçisinin hazır bulunması, her iki devlet arasında gümrük serbestliği tanınması ve Avusturya'dan Osmanlı Devleti'ne mütercim-tercüman olması için gönderilen kişilerin Osmanlıca'yı gayet iyi öğrenmesi ve devletlerarasında olumlu fikirler bildirmesi, iki devlet arasındaki ilişkilerin iyiye gitmesinde etkili olmuştur. (Galter, 6 April bis 4. November 2018, s. 97)

Her ne kadar Türk adetleri taklit edilmeye çalışılsa da bazı tiyatral ve spor etkinliklerinde Türklere karşı her an tetikte olunması gerektiği izlenimi üstü kapalı bir şekilde verilmiştir. Zira 1740 yılında Avusturya tacını giyen İmparatoriçe Maria Theresia, hem Osmanlı Devleti ile barış yapılmasına rağmen onlarla savaşabilecek kadar güçlü olduğunu diğer Avrupa devletlerine göstermek hem de Avusturya sarayında kendisine muhalif olan sesleri bastırmak için Türklerin rencide edildiği tiyatro ve spor etkinliklerine katılmıştır. (Schumann, 2003, s. 237) Ayrıca söz konusu yıllarda gazete kültürünün çok yaygın olmamasından dolayı bu tür etkinlikler, imparatoriçenin şahsi düşüncelerini açığa vurduğu, toplumun nabzını tuttuğu ve onlara yanında olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Nitekim 2 Ocak 1743 tarihinde Prag'ın yeniden fethi nedeniyle Maria Theresia tarafından Hofburg'daki Kış Binicilik Okulu'nda saat 10'da başlayıp öğleden sonra 14.00'a kadar süren bir merasim düzenlenmiş ve burada bayanlar için "Frauen-Carrousel" adlı bir oyun oynanmıştır. (Wiener Zeitung, 5 Januar 1743, s. 7; Wienerisches Diarium, 9 Januar 1743, s. 11; Lau, 2016, s. 178) Bu oyuna Theresia'nın kız kardeşi Maria Anna, saray ve devlet adamları ile soylu beyefendilerin eşleri de gösterişli kıyafetleriyle katılmıştır. Oyuna göre; imparatoriçe kadın binicilerin öncülüğünü yapmakta, arabalar süvariler tarafından sürülmektedir. Kadınlar ise tahtadan veya kâğıttan yapılarak kazıklara geçirilmiş Türk kafalarını kılıç darbeleriyle vurarak bu oyunu devam ettirmektedirler. (Resim 7-8)

XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Habsburg İmparatorluğu'nda devam eden bu oyun, hem sarayda hem de halk arasında oldukça yaygın bir eğlence türü olmuştur.

3 Ekim 1743 tarihinde, Avusturya'da Türk modası zirveye taşınmış ve imparatorluğun yönetim merkezi olan Schönbrunn Sarayı'nda "Orientalisches Fest" adıyla bir Türk festivali düzenlenmiştir. Bu festival hakkında Saray Kâhyası General Prens Johann Josef Khevenhüller-Metsch şunları söylemektedir: "Burada sadece büyük bir balo

düzenlenmedi. Akşam balosunda yemek yenilecek alanın yanı sıra saray ve bahçenin orta kısmı da birçok fenerle aydınlatıldı ve yerel opera takımı Doğu kostümüyle bahçeye giriş yaptı ve bu kostümlerden birini giyen bir balet salonda dans etti". (Khevenhüller-Metsch, Graf, & Schlitter, 1907, s. 179) Başta İmparatoriçe Maria Theresia olmak üzere devlet erkânı da Türk modasından etkilenmiş ve hatta Theresia ve kızı Maria Antoinette Türk modasından ne kadar etkilendiğini göstermek istercesine Türk kıyafetleri giyerek portrelerini yaptırmışlardır (Resim 9 ve 10). Türk kostümleri içinde Cenevrelî ressam Jean-Etienne Liotard'a portrelerini çizdiren sadece Theresia değildir, bazı hanedan üyeleri de bu moda kapılanlar arasındadır. (Knoch, 1960, s. 86)

Türklere ait simgeler veya onları çağrıştıracak eşyaların, sarayların balo salonlarını ve özel konutları süslemesinin dışında, kilise gibi ibadet mekânlarında da kullanıldığı görülmektedir. 1744 yılında Avusturya Kraliyet Kilisesi olarak da bilinen Loreto-Kapelle, Avusturya prensesi Maria Anna ve Prens Karl Alexander von Lothringen'in düğün merasimi için hazırlanmış, gelin ve damadın hemen arkasında oturacak alan bulamayan leydiler için bir yer düşünülmüş ve bu kısım da Türk halıları ile kaplanmıştır. Küçük bir detay gibi görülse de, bu halıların dönemin gazetesinde yer bulması geçirililmemesi gereken bir durumdur. (Wiener Zeitung, 1 Februar 1744, s. 16) Ancak aynı yılda (1744) yapıldığı tahmin edilen Maria Theresia'nın madalyonlu portresinde Osmanlı-Avusturya arasındaki ilişkilerin hala çok gergin olduğu görülmektedir. Bahsi geçen kabartmalı madalyonda imparatoriçenin resmini Türklere taşıyan madalyonda imparatoriçenin resmini bakıldığında madalyondaki portrenin Maria Theresia'ya ait olduğu ve onu taşıyan yeniçeri görünümü "Türklerin" madalyonun altında diz çöktürülmüş bir vaziyette ezildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu resmin yer aldığı Viyana Milli Kütüphanesi'nin internet sitesindeki "Bildnismedaillon Maria Theresias, getragen von Osmanen" cümlesi de, Maria Theresia'nın Osmanlılar (Yeniçeri) tarafından taşındığı vurgulanmıştır. Resimden çıkartılabilecek birinci sonuç; imparatorluğunda ciddi dış problemlerle uğraşan imparatoriçenin Türklerin yardımına ihtiyaç duyması ve Osmanlı Devleti olmadan ayakta duramayacağı gibi; Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı, Habsburg İmparatorluğu altında ezildiği ve artık eskisi gibi güçlü bir pozisyonda olmadığı, yani alt edildiği düşüncesi olabilir. Madalyonu imparatoriçenin kendisinin yaptırdığı düşünüldüğünde gücünü zayıf gösteren böyle bir durumu sembolize etmesi mantıksızdır. Bu sebeple ikinci yorum daha mantıklı durmaktadır.

1748 yılında ise Osmanlı-Avusturya ilişkilerini hareketlendiren yeni bir gelişme yaşanmış ve Mustafa Hattî Efendi Avusturya'ya orta elçi unvanıyla gönderilmiştir. Osmanlı Devleti'ni temsil eden bu elçi başta İmparatoriçe Maria Theresia, İmparator I. Franz ve Viyana halkı tarafından merakla karşılanmıştır. Öyle ki, imparator ve imparatoriçe Osmanlı heyetinin şehre girişini ve Türklerin nasıl görüldüğünü yakından takip edebilmek için kılık değiştirerek heyetin mola verdiği yerde gizlice onları takip etmiştir. (Savaş A. İ., 1991, s. 251)

Theresia ve eşinin iktidarda olduğu bu dönem, aynı zamanda Avusturya'da Veraset Savaşlarının yaşandığı ve komşuları tarafından sık sık tacize uğradığı bir dönemdir. Bu nedenle Prusya gibi bir düşmanla mücadele ederken, Osmanlı

Devleti ile iyi geçinmek ve diğer Avrupalı devletler ile birlikte imparatorluğa bağlı ülkelerle de ilişkileri evlilik yolu ile güçlendirmek bir devlet politikası olarak görülmüştür. Nitekim bu dönemde Avusturya ile mücadeleye girmek istemeyen Osmanlı Devleti, imparatoriçenin ve Avusturya halkının büyük bir takdirini kazanmıştır. (Unat, 1968, s. 95)

Ayrıca Avusturya, Osmanlı Devleti'ne gönderdiği hediyeler ve elçilerle de bu durumun sadece sözden ibaret olmadığını göstermeye çalışmış ve imparatoriçe Mustafa Hattı Efendi ile görüşmesinde çocuklarını Türk dostu olarak yetiştirdiğini ısrarla vurgulamıştır. (Savaş A. İ., 1999, s. 1-2) Mustafa Hattı Efendi'nin Viyana sefreti ve onun beraberinde Avusturya sarayına getirdiği hediyeler Avusturya'daki Türk imajını farklı bir boyuta taşımıştır. Nitekim Osmanlı Devletine dost gözükme amacıyla Hattı Efendi'nin sefreti esnasında bizzat onun tarafından kaleme alınmış ve Sultan I. Mahmud'un altın yıldız ile tuğrası çekilmiş bir dörtlük Avusturya sarayının salonuna asılmıştır. (Unat, 1968, s. 96) Ayrıca Hattı Efendi'nin gelişine, 22 Mayıs 1748 tarihinde yayımlanan Wiener Zeitung Gazetesi'nin çarşamba günündeki "Extra-Blatt" adlı ekinde oldukça geniş yer verilmiştir. Söz konusu haberde Osmanlı elçilerinin gelişinin her iki ülke arasındaki negatif durumu değiştireceğine ve Belgrad Antlaşmasının uzatılmasıyla gerçekleşen bu barış sürecinin önemine değinilmiştir. (Wiener Zeitung, 22 Mai 1748, s. 13) Bu sırada Avusturya sarayı tarafından İstanbul'a da Herrn von Penkler gönderilmiştir. Hattı Efendi'nin seyahati, dönemin gazetesinde şu sözlerle aktarılmıştır:

"Bu yılın Ocak ayının sonunda yaklaşık 100 kişilik maiyeti ve 50'den fazla at ile Osmanlı elçisi, İstanbul'dan buraya doğru yola çıktı ve 12 Mart'ta Belgrad'a ulaştı. Burada birkaç gün kaldıktan sonra 18 Mart'ta Graenitz'den bu tarafa doğru ilerledi ve heyet gözükünce de ona İmparatorluk Sarayı'nın Doğu dillerine hâkim olan danışmanlarından Sekreter Schwachheim eşlik etti. En nihayet 8 Mayıs'ta elçi ve beraberindekiler Schwechat'a ulaştı. Daha sonra arabasından indi ve kahvesini aldı ve saat 8.00'de atına bindi ve maiyetindekiler de onu Marxer-Linie (marxer hattı) boyunca takip etti. Şehre Viyana merkezdeki Landstrasse'de bulunan taş köprü üzerinden oradan da kırmızı kule kapısından geçerek girdi... (Bu kısımda Hattı Efendinin maiyetindekiler ve ona Avusturya tarafından eşlik edenler tek tek sayılmıştır). 14. sırada Hattı Mustafa Efendi, astarlı samur yeşil kürk giyinmiş bir halde oldukça gösterişli bir atın üstünde 15-20 Çuhadar'ın yaya eşlik etmesiyle gözükte, onların arkasında da omzunda tüfek taşıyan Bostancılar..." (Wiener Zeitung, 22 Mai 1748, s. 12-16)

Görüldüğü üzere, gazetede Hattı Efendi'nin Viyana'ya giriş merasimine, oldukça geniş yer verilmiştir. Avusturya yönetimi Hattı Efendi'nin karşılanmasında Türk kültürüne uygun olarak bir karşılama tertiplemiştir. Bu bağlamda Mustafa Hattı Efendi'nin karşılanması sırasında 6 koşumlu bir araba hazırlanmış ve atlar da Türk usulüne uygun olarak süslenmiş, sürücüye de Türk kıyafetleri giydirilmiştir. (Wiener Zeitung, 1 Juni 1748, s. 13; Wiener Zeitung, 19 Juni 1748, s. 11) Elçiyi karşılamakla yükümlü olan saray danışmanlarından Graf von Harrach, doğu dillerini akıcı bir şekilde konuşan sekreter Momarz'ı da her daim yanında hazır bulundurmak suretiyle, yanlış anlaşılmanın önüne geçmeyi amaçlamıştır. (Wiener Zeitung, 1 Juni 1748, s. 13-16)

Ancak Hattı Efendi'nin imparatoriçe Maria Theresia ile görüşmesinde karşılıklı ılımlı gözükme çabası az da olsa zarar görmüş ve Hattı Efendi'nin imparatoriçeyi Avusturya saray adabına uygun olarak selamlaması istenmiştir. Ancak Hattı Efendi ve maiyetindekiler, Vizekanzler Graf von Colledero'nun söz konusu selamlama hususunda ısrarına rağmen imparatoriçeyi Türk usullerine göre selamlamış –diz çökmeden, tahtın önündeki basamağın yanında durarak İmparatoriçenin mantosunu öpmüştür- ve yine Türk usulüne uygun olarak da üçlü reverans selamlaması yaparak arkaya yürüyerek huzurdan ayrılmıştır. (Wiener Zeitung, 19 Juni 1748, s. 14)

Hattı Efendi'nin sefreti esnasında 13 Nisan 1748 tarihinde Avusturya gazetelerinde enteresan bir reklama rastlanılmış ve reklamda -Türk elçisinin etkisinden mi yoksa Türk eşyalarına talebin gitgide artmasından mıdır bilinmez- Türklere ait çeşitli silahların, bıçakların ve kavisli Türk kılıcının 18 Nisan 1748 tarihinde Berghof'da bulunan "Schwertfegerischenhaus" da 9-12 saatleri arasında satışa çıkarılacağı bildirilmiştir. (Wiener Zeitung, 13 April 1748, s. 12) Bu tür silah reklamlarına ilk kez bu dönemde rastlanılmamaktadır. Nitekim Türklerle ilişkilerin oldukça gergin olduğu dönemlerde silah veya da askeri malzeme reklamları gazetelerde yer almaktadır. Örneğin, 1728 tarihli Wiener Zeitung gazetesinde yer alan bir haberde; II. Viyana kuşatması esnasında ele geçirilen Türklere ait birçok eşyanın da sergileneceği ve bunların satışa çıkarılacağı reklamı bir sergi reklamı yapılmıştır. (Wiener Zeitung, 11 Februar 1728, s. 8) 1754 tarihli başka bir haberde ise terk edilmiş eşya satışı reklamı verilmiş ve bu eşyaların çoğunluğunun Türklere ait eşyalardan oluştuğu görülmüştür. (Wiener Zeitung, 12 Juni 1754, s. 7) Benzer bir açık artırma silahlar üzerinde değil de dekorasyon malzemeleri üzerinde yapılmıştır. 11 Mart 1761 günü yayınlanan gazetede ilanda Türk motifli cam ürünlerin en yüksek teklifi verene satılacağı ilanı verilmiştir. (Wiener Zeitung, 11 Marz 1761, s. 11)

Mustafa Hattı Efendi'nin 169 günlük seyahati Avusturyalıların Türkleri yakından tanınması için bir fırsat sağlamıştır. Zira Hattı Efendi'nin her hareketi ilgiyle izlenmiş ve onun Schwechat kasabasında mola verdiğinde kahvesini içmesi dahi bilahare belirtilerek haberleştirilmiştir. II. Viyana Kuşatması sonrasında Türklere Avusturyalılara ganimet olarak kalan kahve, tütün tabakaları, Türk kılıçları ve Kara Mustafa Paşa'ya ait çadır bu tarihten sonra Avusturya'da Türkleri ifade eden semboller olarak kullanılmıştır.

Gerçi 1645 yılından itibaren Türk elçileri için saray masrafları arasında Türk kahvesi harcaması gözükse de halkın kahve kültürü ile tanışması II. Viyana Kuşatmasından sonra olmuş ve 1685 yılında Viyana'da ilk kez Luigi Conte Marsigli tarafından Türk kahvesinin de özellikle yapıldığı bir kahvehane açılmıştır. (Czeike, 2004, s. 409-410) Lüks bir tüketim olan ve halkın geneli tarafından pahalı olmasından dolayı alınmayan kahve, 1748 yılında Avusturya topraklarına ayak basan bir Osmanlı elçisi ile toplum nezdinde yeniden karşılık bulmuştur.

1754 yılında Viyana'da açılan ve "Orientalische Institut" olarak bilinen Şark Bilimleri Akademisi, iki devletin ilişkilerinde yakınlaşma sağlanması amacıyla açılan ilk müessesedir. Aslında bu okulun açılması siyasi ve askeri bir politikanın gereğidir, zira Avusturya'nın komşusu olan Osmanlı Devleti ile savaşmadan diplomatik ilişkiler

yürütebilmesi ancak Osmanlıca, Arapça ve Farsça bilen diplomatların yetiştirilmesi ile mümkündür. (İstek, 2017, s. 162) Söz konusu akademiden başarıyla mezun olanlar, her iki devlet arasındaki antlaşmaların uzatılması ve ilişkilerin sulh içinde devam etmesi amacıyla İstanbul'da veya Viyana Sarayı'nda görevlendirilmiştir. Nitekim 1792 yılında Viyana'ya elçi olarak gönderilen Ebubekir Ratip Efendi'ye Viyana'daki gezilerinde yardımcı olan bu akademi mezunu Joseph Purgstall von Hammer'dir. Ayrıca bu akademide Kraliyet ailesi üyeleri Türkçe tiyatrolar da izlemektedirler. (Wiener Zeitung , 11 Marz 1761, s. 6)

Şark Bilimleri Akademisi'nin kurulmasından tam 3 yıl sonra, Osmanlı Devleti'nde bir taht değişikliği yaşanmış ve tahta geçen Sultan III. Mustafa'nın cülusunu bildirmek üzere Ahmet Resmi Efendi (Resim 12) Viyana'ya gönderilmiştir. (Kütükoğlu, 1989, s. 121) Avusturya'nın Prusya ve Fransa tehdidi altında olmasından dolayı Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin bozulmamasına dikkat ettiği Resmi Efendi'nin sefaret sırasında bir kez daha görülmektedir. Bu dönemde Avusturya'da Türk elçilerine gösterilen hürmetin yanı sıra Türk ürünlerine rağbet de vardır. Nitekim 1765 yılında Maria Theresia'nın ikinci büyük oğlu Arşidük Leopold'un İspanya prensesi Maria Ludovica ile Innsbruck eyaletindeki bir kilisede evlilik merasimi gerçekleşmiş ve merasimde tören yapılan zeminin büyük bir kısmı Türk halıları ile kaplanmıştır. (Hanzl-Wachter, 2004, s. 50-52)

1740-1773 arasındaki yıllar Avusturya'da Türk lalelerinin de oldukça revaçta olduğu bir dönem olmuştur. 28 Eylül 1740 tarihinde yayımlanan gazetede Montani kardeşler tarafından ülkeye getirilen çiçekler ve çiçek soğanları reklamı yapılmış ve bunlar arasında her çeşit ve renkten Türk laleleri de yerini almıştır. (Wiener Zeitung, 28 September 1740, s. 12) Montani kardeşlerin Türk laleleri satışının 1773 yılına kadar da devam ettiği anlaşılmaktadır. (Wiener Zeitung , 27 November 1773, s. 20) Bu durum da Avusturya'da hala Türk etkisinin ve Türk lalelerine talebin sürdüğünü göstermektedir. Ancak 1768 yılından itibaren artık Türk laleleriyle beraber Hollanda'dan getirilen lalelerin de ithalatının yapıldığı göze çarpar. Lalelerin yanı sıra gazetelerde reklamı yapılan diğer bir Türk ürünü de "İnce Türk kâğıdı" veya "Çiçekli Türk kâğıdı" olarak özellikle belirtilen Türk usulüne uygun olarak hazırlanmış kâğıtlardır. (Wiener Zeitung, 28 Juli 1734, s. 4)

"Alla Turca" modası sadece günlük yaşam ve mimari de kullanılmamış, sanat ve musikiye de sıçrayarak 1770 yılına kadar birçok Avrupa ülkesinin askeri bandolarını da etkilemiş ve mehterhane tarzında müzikler bestelenmeye başlanmıştır. (Groote, 2011, s. 70) Ordu mensuplarının haricinde ünlü bestekârlar da bestelerinde bu akımdan etkilenmiştir.

Bestelerinde Türkleri konu alan bestekârların başında Avusturyalı ünlü bestekâr Wolfgang Amadeus Mozart gelmektedir. Mozart "Zaide", "Saraydan Kız Kaçırma" ve "Alla-Turca-Marşı" gibi çalışmalarında Türk esintilerinden faydalanmıştır. 16 Temmuz 1782 yılında gösterime giren "Saraydan Kız Kaçırma" adlı komedi müzikali, Avusturya'daki Türk akımını günümüze taşıyan bir proje olmuştur. (Wiener Zeitung, 7 August 1782, s. 10) Müzikalde konseptte uygun olarak davul, üçgen, zurna ve zil gibi Türk/Doğu enstrümanları da kullanılmıştır. Ancak söz konusu gösterinin II. Viyana Kuşatmasının 100. yıldönümüne bir yıl kala yapılması tesadüfi olmasa gerektir.

Müzikal, Türklerin elinde esir olan genç bir kadın ve hizmetçi üzerinde kurgulanmış ve özellikle Osmanlı'daki cariyeye sistemi kastedilerek "kadınların alınıp satılabilecek bir meta olmadığı" düşüncesi verilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Osmanlı ve Avusturya arasındaki ilişkilerin Rusya'nın dâhil olmasıyla gerginleşmesi, müzikal içine bazı politik mesajların sığdırılmasına ve Türklere karşı beslenen negatif duyguların Selim Paşa karakteri üzerinden ortaya konulmasına neden olmuştur. Zira Kayzer II. Joseph oyun sonrasında Mozart'a "Sevgili Mozart! Kulaklarımız şenlendi ve birçok önemli notlar aldılar" diyerek oyunun vermek istediği asıl mesajın yerine ulaştığını belirtmiş ve Mozart da imparatora "Majesteleri, dediğiniz gibi verilmesi gereken birçok mesaj vardı" cevabıyla karşılık vermiştir. (Friebs, 20.01.2019)

Mozart masonlardan aldığı maddi ve manevi destekle oyunlarını birçok Alman şehirlerinde oynatmayı başarmış ve onların fikriyatına da hizmet etmiştir. "Zaide" ve "Saraydan Kız Kaçırma" oyunu her ne kadar hümanist ya da insan sevgisiyle yazıldığı öngörüle de (Kanca & Yücel, 2003, s. 242), aslında Osmanlı'ya karşı gizli mesajlar içeren ve imparatorluğun şemsiyesi altına saklanarak politik meselelerden yararlanan bir etkinlik olmuştur. Nitekim Mozart, Maria Theresia döneminde devlet ricalinin arzusu üzerine Türk temasını müziğine yansıtmış ve bu nedenle de kendisine ihsanlarda bulunulmuştur. (Kanca & Yücel, 2003, s. 244) Ancak II. Joseph döneminde Mozart'ın müziği beğenilmesine ve oyunlarında imparatorun politik düşüncesine hizmet eden mesajlar vermesine rağmen, bu oyunlar onu sarayda istediği makama getirememiştir.

1780 yılında Maria Theresia'nın vefatı sebebiyle tek başına Avusturya tahtına çıkan Kayser II. Joseph, ülkesindeki iç karışıklıkları bastırabilmek için Rusya'dan yardım istemiş ve Rusya'nın da kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti ile neredeyse 40 yıl ara verilen mücadeleler yeniden başlamıştır. Ancak 1790 yılında tahta çıkan İmparator II. Leopold kardeşinden farklı düşünerek, iki devlet arasındaki askeri mücadeleleri 1792 yılında imzalanan Zıştovi Antlaşması ile sonlandırmıştır. Osmanlı Devleti antlaşmanın karşılıklı onayı ve antlaşma nüshalarının verilmesi amacıyla Ebubekir Râtib Efendi'yi Viyana'ya göndermiş, Râtib Efendi'nin görevlerinden birisi de Avusturya'nın idari askeri ve ekonomik sahalardaki yeniliklerini öğrenmektir. (Uçman, 2012, s. VI-VII)

Ratip Efendi'nin sefaretini bu yüzyılın sonlarında Avusturya-Osmanlı ilişkilerini aktarmada ve Avusturya'daki Osmanlı imajını ortaya koymakta oldukça önemlidir.

Zira Râtib Efendi'nin oldukça entelektüel olması, cömertliği, yeniliklerden haberdar oluşu ve iyi bir devlet adamı portresi çizmesi Avusturyalıları hayran bırakmış ve girilmesi zor olan askeri kurumlara dahi girişini kolaylaştırmıştır. (Yeşil, 2010, s. 95) Râtib Efendi'nin farklı güzergâhlarda karşılanması ve ona tahsis edilen konak, at ve hizmetlilerin Türk adetlerine ve usulüne uygun olarak süslenmesi bu dönemde Avusturya'daki Türk imajı ve Türklere bakışın nasıl olduğu hakkında bir fikir verebilir. (15 Februar 1792, s. 398-399; Wiener Zeitung, 22 Februar 1792, s. 463-464)

Avusturya'daki Türk akımını 19. yüzyılda da görmek mümkündür. 1880 Avusturya Prensi Rudolf'un çalışma odasını Türk usulüne uygun olarak döşemesi (Resim 13) kanaatimizce o zamana kadar geçen Alla-Turca modasında

görülme bir husustur. (Mattes, 2002, s. 53) Eva B. Ottilinger, 1886 tarihli Allgemeine Illustrierte Zeitung gazetesinden aldığı haberde bu odanın şu şekilde aktarıldığını görmüştür: “Genel olarak doğu halıları iç mekânın en önemli ve en güzel kısımları. Odanın sol köşesinde İran halılarının üzerinde yer alan sofalar ve divanlar mevcut. Çadır benzeri çatı devasa bir kartalın pençeleriyle tutturulmakta. Divanda, eşek cepleri olarak adlandırılan iki büyük yastık sırtlık kısmını oluşturmaktadır. Divanın önünde ise masif gümüşten yapılmış ve büyük bir ustalıklı oyulmuş Arap usulü bir orta sehpa var ve masanın etrafında ise gümüş, sedef ve fildişi kakmalarla yapılmış birçok Türk usulü tabureler var” (Ottilinger, 1997, s. 96). Prens bu kadar doğu hayranı olmasında 1878 yılında Bosna- Hersek’in Avusturya tarafından işgali ve Avusturyalılarının bunun sonucunda Osmanlı medeniyetini daha yakından görmesi etkilidir. (Haberlandt, 1894, s. 25) Ayrıca prensin 1881 yılında Kahire, Yukarı Mısır, Süveyş Kanalı ve Filistin’e yaptığı “Doğu Gezisi” nin böyle bir odanın oluşturulmasında büyük bir etkisi olmuş ve prens, bu seyahatinde Doğu’nun yaşam kültürünü yakından tanıma fırsatı bulmuştur. (Ottilinger, 1997, s. 94)

3. Sonuç

Toplumlar tarafından üretilen kültürel olguların dönem dönem dalgalar halinde diğer toplumları etkilemesi, devletlerin güçleri ve aralarındaki münasebetle doğru orantılıdır. Günümüze kadar süregelen genel yargıya göre; Osmanlı toplumu son yüzyıllarını Batı’dan etkilenerek geçirmiştir. Ancak bu çalışma sonucunda, söz konusu etkilenmenin, 18. yüzyılda karşılıklı olduğu ortaya konmuştur. Özellikle Batı’ya yönelimin miladı olarak görülen “Lale Devri”, aynı zamanda -ışığın ayna tarafından yansıtılması gibi- Osmanlı kültürünü, Osmanlı Devleti’nin yüzyıllarca komşusu olmuş Avusturya topraklarına taşınmasında etkili kıldı ve Türk laleleri bu dönemden sonra Avusturya pazarında yer buldu. Alla-Turca olarak isimlendirilen Türk modası sadece Lale Devri’nin bir sonucu olmaktan ziyade Osmanlı-Avusturya arasında yapılan savaşların da bir neticesidir. II. Viyana Kuşatmasıyla Viyana’da yaygınlaşan Türk kahvesi ve ayçöreği bunun önemli bir göstergesidir. Ayrıca Pasarofça Antlaşması ile başlayan Avusturyalı tüccarların Osmanlı ülkesinde ticaret yapma serbestliği, Doğu’nun mallarını ve haliyle kültürünü ülkelerine taşımalarını mümkün kılmıştır. İleriki dönemlerde Orient/Türk kıyafetlerinin saray içlerine kadar ulaşması bu tüccarların çabasının bir sonucu olsa gerektir. Bütün bunların yanı sıra ezeli düşman olarak görülen Osmanlı Devleti, bilhassa İmparatoriçe Maria Theresia’nın tahtının koruma politikasının da bir sonucu olarak Türk modasının etkisinin en çok görüldüğü dönem olmuştur. Bu dönemde düğünler, kilisedeki törenlerde göze çarpan doğuya has sergiler, Avusturya’ya seyahat eden Osmanlı elçilerinin ilgiyle karşılanmaları ve dönemin gazetelerinin elçilerinin kıyafetlerinden yeme içmelerine kadar her hareketlerini takip etmeleri, Türk kültürü ve modasına olan yakın alakayı ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Avusturyalıların savaş meydanlarında duydukları Mehteran müziği sadece Avusturya’da değil Avrupa’nın birçok bölgesinde seslendirilmeye başlanmıştır. Yine opera ve tiyatro oyunları da -bir hiciv tarafının olduğunu yok saymayarak- Avusturya saraylarının vazgeçilmezleri arasında girmiştir.

Son söz olarak, 18. yüzyıl Avusturya’sında Alla-Turca etkisinin görülmesi Alman toplumunun bu modayı içselleştirmesi veya Türklerle yakınlaşmanın bir resmi gibi okunmamalı, ancak bir moda ve Doğu mistisizminin yansıması olarak idrak edilmelidir.

Kaynakça

- (13.09.2019).
http://www.eslam.de/begriffe/s/schwetzingen_schlossgarten.htm adresinden alındı.
- (08.01.2019).
<http://www.zacherlfabrik.at/all/geschichte.html> adresinden alındı
- (09.01.2019).
<https://onb.ac.at/forschung/forschungsblog/artikel/news/mozart-ein-freimaurer/> adresinden alındı
- (10.01.2019).
<http://www.zacherlfabrik.at/all/geschichte.html> adresinden alındı
- Friebs, J. T. (2019, 01 10). Türken in Wien! Die "Entführung aus dem Serail" am Wiener Burgtheater. www.habsburger.net:
<https://www.habsburger.net/de/kapitel/tuerken-wien-die-entfuehrung-aus-dem-serail-am-wiener-burgtheater> adresinden alındı.
- Arslan, M. (2008). Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri. Manzûm Sûrnâmeler (Cilt I). İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.
- Auffgebot ... so die Chur- und Fürsten zu Sachsen ... an alle Landstende ... des Türcken ... halben ... verkündigen lassen . (1541).
- Cantemir, D. (1745). Geschichte des osmanischen Reichs nach seinem Anwachs und Abnehmen. Hamburg.
- Czeike, F. (2004). Historisches Lexikon Wien (Cilt III). Wien.
- Doubek, K. (2007). August Der Stark. Hamburg .
- Galter, H. (6 April bis 4. November 2018). Passarowitz Und Die Anfaenge Der Orientalistik İn Österreich. Wir Und Passarowitz. 300 Jahre Auswirkungen Auf Europa, Universalmuseum Joanneum, 94-102.
- Groote, I. M. (2011). Musik in der Geschichte - Zwischen Funktion und Autonomie. München: Herbert Utz Verlag.
- Haberlandt, M. (1894). Aus Bosnien Und Herzegowina. Österreichische Monatsschrift Für Den Orient.
- Hammer, J. V. (1836). Geschichte Des Osmanischen Reiches (Cilt IV). Pest: C.U.Hartlebens’s Verlag.
- Hanzl-Wachter, L. (2004). Hofburg Zu Innsbruck. Wien/Köln/Weimar: Böhlau Verlag.
- İstek, G. (2017). İlk Yenileşme Döneminde Avusturya’da Eğitim Ve Osmanlı Sistemi İle Mukayesesi (1774-1824). (Basılmamış Doktora Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kanca, Ş. F., & Yücel, F. (2003). Mozart Ve Şark. KKEFD(8), 239-245.
- Khevenhüller-Metsch, Graf, R., & Schlitter, H. (1907). Aus Der Zeit Maria Theresias. Tagebuch Des Fürsten Johann Josef Khevenhüller- Metsch (1742-1744). Wien/Leipzig.
- Knoch, W. J. (1960). Short History Of Austria And The Habsburgs. Knoch.
- Koçak Z. (2018). Son Osmanlı-Avusturya Mücadelesinde Değişen Dengeler ve Zıstovi Antlaşması. Akademik Bakış Dergisi. II(22). 261-289..
- Kruschkova, K., & Lipp, N. (2004). Tanz Anderswo: İnter- Und İnterkulturell, Jahrbuch Tanzforschung (Cilt XIV). Münster.
- Kütükoğlu, B. (1989). Ahmed Resmî. TDV İslam Ansiklopedisi, II, 121-122.
- Lau, T. (2016). Die Kaiserin Maria Theresia. Wien/Köln/Weimar : Böhlau Verlag.
- Mattes, S. (2002). Orient im Film. Die Geschichte des Bauchtanzes von Seinen Anfaengen Bis Zur Gegenwart. Wien.
- Mayr, J. (1607). Wachtshausel wider die Tüchter. München.
- Mikosch, E. (1995). Ein Serial Für Die Hochzeit Des Prinzen. Turquerien Bei Den Hochzeitsfeierlichkeiten in Dresden im Jahre 1719. Im Lichte Des Halbmonds. Das Abendland Und Der Türkische Orient, 235-243.
- Otilinger, E. B. (1997). Kronprinz Rudolfs- Türkisches Zimmer” Und “Die Orientmode İn Wien”. Orient : Österreichische Malerei Zwischen 1848 Und 1914. (E. M. Oehring, Dü.) Residenzgalerie Salzburg (20 Temmuz - 24 Eylül).
- Rexheuser, R. (2015). Die Personalunionen Von Sachsen-Polen 1697-1763 Und Hannover-England 1714. Ein Vergleich (Cilt XVIII). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Richter, S. (2008). Die Schweitzinger Moschee- Ein Tempel Der Weltweisheit? H. Neuhaus içinde, Archiv Für Kulturgeschichte (s. 109-129). Köln/ Weimar/ Wien: Böhlau Verlag.
- Savaş, A. İ. (1991). Mustafa Hattı Efendi'nin Viyana Sefaret Raporu Üzerine. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, VI(1), 241-260.
- Savaş, A. İ. (1999). Mustafa Hattı Efendi. Viyana Sefaretnâmesi. Ankara : TTK Yayınları.
- Schuckelt, H. (2010). Die Türckische Cammer. Sammlung Orientalischer Kunst in Der Kurfürstlich-Sächsischen Rüstammer Dresden. Dresden .
- Schumann, J. (2003). Die Andere Sonne. Kaiserbild Und Medienstrategien im Zeitalter Leopolds I. Berlin.
- Uçman, A. (2012). Ebübekir Râtib Efendi'nin Nemçe Sefaretnâmesi. İstanbul: Kitabevi.
- Unat, F. R. (1968). Osmanlı Sefirleri Ve Sefaretnâmeleri. (B. S. Baykal, Dü.) Ankara: TTK Yayınevi.
- Wiener Zeitung . (1 Februar 1744).
- Wiener Zeitung . (11 Marz 1761).
- Wiener Zeitung . (15 Februar 1792).
- Wiener Zeitung . (22 April 1758).
- Wiener Zeitung . (27 November 1773).
- Wiener Zeitung. (1 Juni 1748).
- Wiener Zeitung. (11 Februar 1728).
- Wiener Zeitung. (12 Juni 1754).
- Wiener Zeitung. (13 April 1748).
- Wiener Zeitung. (19 April 1758).
- Wiener Zeitung. (19 Juni 1748).
- Wiener Zeitung. (22 Februar 1792).
- Wiener Zeitung. (22 Mai 1748).
- Wiener Zeitung. (28 Juli 1734).
- Wiener Zeitung. (28 Juli 1734).
- Wiener Zeitung. (28 September 1740).
- Wiener Zeitung. (5 Januar 1743).
- Wiener Zeitung. (7 August 1782).
- Wienerisches Diarium. (9 Januar 1743).
- Wienerisches Diarum . (25 Ekim 1719).
- Yeşil, F. (2010). Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi- Ebubekir Râtib Efendi. İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ekler

Resim 1: Vezir Kara Mustafa Paşa'nın II.Viyana Kuşatması'nda yenilmesi üzerine hazırlanmış bir sikke. (Hans Jakob Wolrab, Staatliche Museen zu Berlin im Münzkabinett. Im Lichte des Halbmonds, Katalog zur Ausstellung (1995) 204 Nr. 225)

Resim 33: Die Schwetzingener Moschee (http://www.eslam.de/begriffe/s/schwetzingener_schlossgarte_n.htm (E.T. 13.09.2019))

Resim 2: Viyana'da bulunan Karlskirche (<http://www.karlskirche.at/> E. T. 13.09.2019)

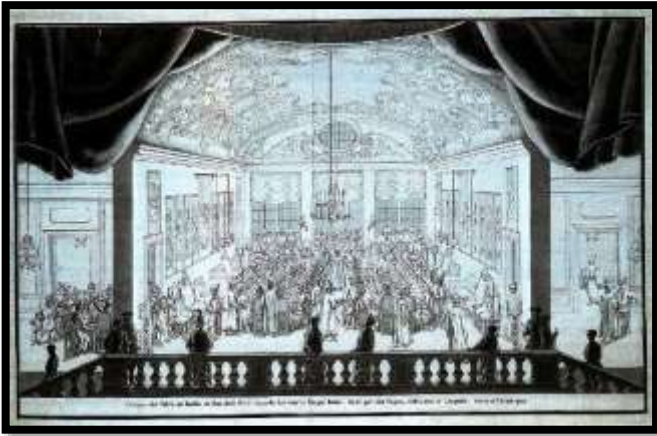
Resim 4: Anna Maria Werner tarafından resmedilmiş 1719 yılındaki düğünün girişinde bekleyen Osmanlı kıyafeti giymiş bir kişi. (Kupferstichkabinett Dresden-Inventarnummer: C 6751. Bu resim; Claudia Schnitzler, "Zwischen Kampf und Spiel. Orientrezeption im höfischen Fest", Im Lichte des Halbmonds. Das Abendland und der türkische Orient, hrsg. Staatliche Kunstsammlung Dresden/Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland Bonn, Dresden 1995, s. 237'den alınmıştır.)

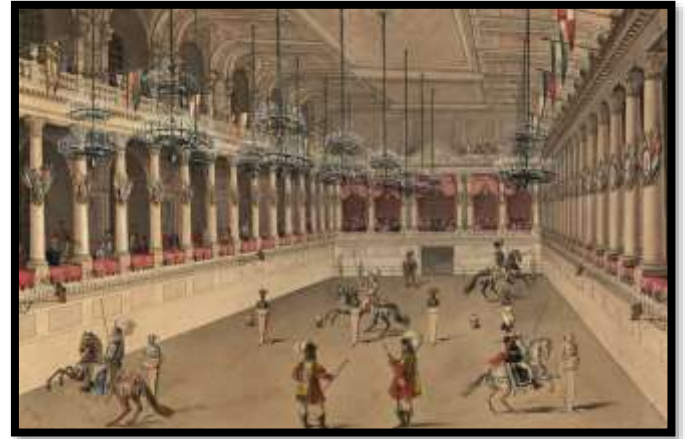
Resim 55: Louis Gérard Scotin tarafından resmedilmiş 20 Ağustos 1719 tarihinde gerçekleştirilen düğün. (Andreas Gugler, Peter Parenzan (Hrsg.), Tafeln bei Hofe. Zur Geschichte der fürstlichen Tafelkultur, Hamburg/Dölling/Galitz 1997, s.5)

Resim 77: Martin van Meytens und Werkstatt: "Carussel in der Winterreitschule d. Hofburg v. 2. Jänner 1743", Ölgemälde, nach 1763

Resim 66: Carl Heinrich Jacob Fehling tarafından 1729 yılında resmedilmiş Türk Sarayına Davet-1719 temalı balo. (Kupferstichkabinett Dresden, Inv.-Nr. C 6681. Resim; Claudia Schnitzler, "Zwischen Kampf und Spiel. Orientrezeption im höfischen Fest", Im Lichte des Halbmonds. Das Abendland und der türkische Orient, hrsg. Staatliche Kunstsammlung Dresden/Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland Bonn, Dresden 1995, s. 239'dan alınmıştır)

Resim 88: "Türkenkopfstechen" am Hof (<http://www.habsburger.net/de/kapitel/tuerkenkopfstechen-am-hof>)

Resim 99: Martin van Meytens: Maria Theresia mit Maske in einem türkischen Gewand, um 1744

Resim 1010: Maria Theresia und ihre Tochter mit den türkischen Kleid- <http://harmonie-der-herzen.at/habsburger-und-osmanen-2/>

Resim 1212: Ahmet Resmi Efendi
(<http://www.bildarchivaustria.at/Preview/7920185.jpg>)

Resim 1111: Götz, Gottfried Bernhard. Kupferstich-nach 1744. (Österreichische National Bibliothek - PORT_00047710_01)

Resim 1313: Wilhelm Gause: „Türkisches Zimmer“ von Kronprinz Rudolf, um 1885, Gouache (Wien Museum)

Araştırma Makalesi • Research Article

Siyasi Teması Olan Eserlerde Sembolik Anlatım Üslubu*

Symbolic Narration Style in the Works Comprising Political Theme

Hasan Emir Aktaş^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, 25240, Erzurum /Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5808-8576

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 25 Eylül 2019

Kabul tarihi: 04 Ekim 2019

Anahtar Kelimeler:

Sembolik Anlatım

Siyasi Alegori

Edebiyat

Siyaset

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019

Received in revised form 25 September 2019

Accepted 04 October 2019

Keywords:

Symbolic Narration

Political Allegory

Literature

Politics

ÖZ

Gerek Türk edebiyatı geleneğinde ve gerekse başka ülkelerin edebiyatlarında geçmişten bugüne siyasi alegorik eserler yazılmıştır. Bu eserlerin yazılmasının amaçlarından biri bilhassa otokratik yönetim dönemlerinde siyasi otoritelerin ağır bir yaptırımına maruz kalmadan verilmek istenen siyasi mesajları verebilmek, uyarı ve tenkitleri aktarabilmektir. Bazen de bu temsili kurgulardaki imaj zenginliği ve orijinal benzetmeler yazar açısından bir marifet tezahürü olarak değerlendirilmiş ve gerek okuyucunun ve gerekse muhatabı olan siyasi kesimlerin ilgi ve takdirini celbetmiştir. Bu makalede Türk ve dünya edebiyatlarındaki sembolik anlatıma sahip önemli bazı siyasi eserlere yer verilmiştir. Bu eserlerin hikâye yapısı özet olarak verilmiş, belli başlı kahramanları incelenmiş ve daha sonra imkân ölçüsünde bu sembolik hikâyelerin siyasi çözümlemesi yapılmıştır. Farklı dönemlerden ve ülkelerden verilen bu örnekler, hem bu alanda bir mukayese imkânı verecek, hem de siyasi alegori tarzının sürekliliğini ve yaygınlığını göstermiş olacaktır.

ABSTRACT

Political allegoric works have been written throughout history in both Turkish and other literatures. One of the main purposes in writing these works is to give political messages and to communicate warning and criticism without facing a heavy sanction by especially autocratic rules. Moreover, rich imagination and original analogies have been considered a skilful design for the writer and appreciated by the readers and even sometimes by the political circles referred. This study examines some prominent political works having an allegoric style from the Turkish and other literatures. The plots of the works have been summarized, the main characters have been analysed and finally the story was examined with regard to political representation. These examples provided from different periods and countries will allow a comparison in this field and will prove that allegoric style has a continuous and widespread use in literature.

1. Giriş

Türk edebiyatında alegoriye tekabül eden yapıya temsili istiare veya mürekkebi istiare denilmektedir. Mürekkebi istiare zihinde belli bir tasavvur meydana getirecek şekilde benzetilene ait özelliklerle benzeyene ait özelliklerin düşündürülmesi biçimidir (Bilgegil, 1980: 163'ten aktaran Aktaş, 2011: 3).

Bazı yazarlar temsili istiare ile alegori arasında metnin boyutuna bağlı olarak bir ayrım olduğunu belirtse de bu

çok kullanışlı bir ayrım değildir. Diğer bir ifadeyle teşbih (benzetme) olayı iki varlık arasında iki boyutlu bir düzlemde ve sadece statik sıfatlar düzeyinde ise, buna basit benzetme, eğer çok boyutlu, olay ve oluşları içine alan, zaman boyutunu içeren bir benzetme söz konusu ise buna temsili istiare, mürekkebi istiare veya alegori denilebilir. Alegori bir anlatım biçimi olarak ifadeye etki ve parlaklık kazandırmakta, öğretim amaçlı eserlerde anlaşılmayı kolaylaştırmakta, siyasi amaçlı eserlerde ise mesajın zımnî şekilde verilebilmesine imkân sağlamaktadır (Aktaş, 2011: 2, 3).

* Bu çalışma yazarın 2011 yılında Turgut Karabey danışmanlığında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yürüttüğü "Klasik Türk Edebiyatında Sembolik Anlatım Üslubunun Gelişimi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: hasanaktas@atauni.edu.tr

Teşbih sanatının oluşumunda Benzetilen, Benzeyen, Benzetme Edatı ve Benzetme İlginin bulunması gibi, alegorik bir anlatımın olabilmesi için de 5 unsurun mevcut olması gerektiği söylenebilir: 1. Temsil (sembolize) eden 2. Temsil (sembolize) edilen 3. Temsil edene ait olaylar ve oluşlar 4. Temsil edilene ait olaylar ve oluşlar 5. Benzerlik ilgisi. (Aktaş, 2011: 10). Bu öğeleri siyasi bir alegori örneği olan George Orwell'in Hayvan Çiftliği adlı alegorik eserindeki yapı bağlamında değerlendiresek: Bu hikâyede temsil eden, domuzlar yönetiminde bir çiftlikte yaşayan hayvanlardır. Temsil edilen Sovyetler Birliğinin komünist bir rejim olarak kuruluş süreci ve Stalin dönemindeki siyasi aktörler ve uygulamalarıdır. Temsil edene ait olay ve oluşlar: Hayvanların kendi özelliklerine uygun şekilde yaşadıkları çeşitli hayat kesitleridir. Temsil edilene ait olay ve oluşlar: Yönetici sınıfın ve liderin daha çok Sovyetler Birliğindeki keyfi, totaliter, çifte standartlı, propagandacı yapıya benzeyen teşhis (kişileştirme) tarzındaki hareket ve eylemleridir. Benzerlik ilgisi ise hayvan ve insanların siyasi anlamda yaşadıkları baskılar, istismlarlar, komplolar arasında mevcut olan benzerliktir.

Türk ve dünya edebiyatlarında temsili eserlerin yazılmasının belli başlı sebepleri şunlardır: 1. Bir düşünceyi, gerçekliği, kavramı açıklamak, aydınlatmak ve öğretmek için. 2. Hayal gücünün imkânlarından yararlanarak, edebi ve fantastik bir eser meydana getirmek için 3. Siyasi bir mesajı bir yaptırıma maruz kalmadan veya daha çarpıcı şekilde verebilmek için (Aktaş, 2011:334).

Bazen siyasi ortam gereği ve özellikle demokratik olmayan ortamlarda yazar, mesajını açık bir biçimde vermek yerine, alegorik semboller aracılığıyla iletmeyi tercih etmektedir. Bu şekilde hem siyasi otoritenin gazabından kurtulmuş, hem de zekâ eseri bir çalışma ortaya koyduğu için okuyucuların takdir ve sempatisini kazanmış olur (Aktaş, 2011: 321).

Temsili kurgunun izahının verilmediği edebi kaygı taşıyan sembolik siyasi eserlerde okuyucu, kurgunun açılımını tahmini olarak da olsa adım adım izleyebilmekte ve bu şekilde siyasi imajlarla edebi sezgilerin iç içe geçtiği bu süreç, okuyucuyu farklı bir tasavvur ve tahayyül tecrübesinden geçirmektedir (Aktaş, 2011: 12).

Fabl kahramanları genellikle hayvanlardan seçilen ve olayların sonunda okuyucuya veya dinleyiciye ders verme amacı güden hikâyelerdir. Parabl ise manevi, insani veya ahlaki bir mesajı veya somutlaştırılmak istenen bir kavramı muhataba daha kolay ve zihinde daha kalıcı şekilde anlatabilmek için anlatılan basit ve kurgu olsa bile, vukuu mümkün hikâyelerdir ki dini edebiyatta bunlara "mesel" de denilmektedir.

"Fabl ile parabl arasında belirgin bir fark vardır. Kahramanları hayvanlardan oluşan fablda, anlatılan hikâyenin uydurma olduğu açıktır. Parabl ise günlük hayata ters düşmeyen bir olay anlatılır" (Coşkun, 2006: 52). Mesela aşağıda verilen alegori örneklerinden Kelile ve Dimne, Harname ve Hayvan Çiftliği kahramanları açıkça hayvanlar olmak bakımından fabldır. Semerci Hikâyesi ve Köpek Kalbi ise içinde hem Fabl, hem de Parabl unsurları barındıran hikâyelerdir. Beng ü Bade ve Liberte ise soyut kavramların veya cansız varlıkların teşhis edilmesi yönüyle, farklı bir kategori oluşturmaktadır. Gerçek hayattaki gerçek olgulara uymaması yönüyle fabla benzemekle beraber, hayvan hikâyesi olmadığı için de ondan ayrılmaktadır.

Bu bölümdeki eserlerin belirlenmesinde çalışmanın hacminin elverdiği ölçüde Türk ve Dünya edebiyatlarındaki tanınmış siyasi alegorik eserlere yer verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın çerçevesinin doktora tezimin konu ve muhtevasına bağlı olması, örnek seçiminde daha tutarlı ve bütünlüklü bir seçkinin yapılmasını sınırlayan bir faktör olmuştur. Osmanlı dönemi edebiyatındaki sembolik anlatımlı çalışmaları inceleyen doktora tezimde yer alan siyasi boyutu olan eserler, bu makale için tek başına yeterli olmayacağı için, diğer dönemlerden ve edebiyatlardan çalışmalara da yer verilmesi gerekli olmuştur. Sınırlayıcı diğer bir faktör de sembolik anlatımın daha çok edebi literatürde rastlanan bir tür olmasına karşılık, siyasetle edebiyatın ilişkisinin de nispeten sınırlı olmasıdır.

Siyasi alegorik eserler dediğimiz zaman esasen temsil edilenin siyasi şahsiyetler olduğu eserler kastedilmektedir. Bu çalışmada yer verilen eserler de öncelikle bu gruptaki eserlerdir. Fakat bir de temsil edenin padişah, ordu gibi siyasi kişiliklerden oluştuğu eserler vardır ki çalışmanın son kısmında bunlardan da kısaca bahsedilecektir.

2. Temsil Edilenin Siyasi Aktörler Olduğu Eserler

2.1. Kelile ve Dimne

Kelile ve Dimne Miladi 3. Yüzyılda bir Vişnu rahibinin (Beydaba) Debşelim adlı Hint hükümdarının oğullarını eğitime sürecinde prenslere ahlak ve siyaset dersi vermek üzere Sankritçe hazırlayıp hükümdara sunduğu Pançatantra adlı eserin Arapça şekline verilen addır. Eserde prenslere verilmek istenen mesaj ve dersler çoğunlukla hayvanların yer aldığı alegorik hikâyelerle verilmeye çalışılmıştır. Eserin ismi de bu hikâyelerden birinde yer alan iki çakalın isimlerinden kaynaklanmaktadır (Karaismailoğlu, 1994: 210).

1925'te eseri İngilizce'ye çeviren Arthur W. Ryder da şu ilave bilgileri vermektedir: Güney ülkesinde Küçük Hanımın Mutluluğu (Maiden's Delight) adında bir şehir vardı. Orada Ölümsüz Güç adında bir hükümdar yaşıyordu. Bu hükümdar hem akıllıydı hem de ihtişamlı bir saltanatı vardı. Gelin görün ki bu hükümdarın Zengin Güç, Vahşi Güç ve Sonsuz Güç adında üç prensi vardı ve bunlar son derece budala insanlardı. Kral bunların eğitime ve irfana düşman olduklarını ve cehaletlerinin farkında bile olmadıklarını anlayınca, danışmanlarını çağırdı ve bu durumdan duyduğu rahatsızlığı ifade etti. Tahtım, saltanatım sağlam, ama çocukları bu durumunu görünce huzurum kaçıyor. Öyle bir yol bulmalıyız ki bunların aklını başına getirmeli, bunları bu cahillikten ve budalalıktan kurtarmalıyız dedi.

Danışmanlardan bazıları kavrayışlarını geliştirmek için bunlara bazı teori ve usul ilimlerinin öğretilmesini önerdi. Fakat danışmanlardan biri olan Keen dedi ki "Efendim! Hayat çok kısa. Dolayısıyla bu bilimlerle bu prenslerin zekâsının geliştirilmesi on yıllar alabilir. En iyisi hayatın gerçeklerini müşahhas örneklerle anlatarak, bunların kavrayışlarının daha etkili şekilde ve hızlı bir süreçle geliştirilmesidir. Ben Vişnu Şarman adında bir Brahman tanıyorum. Kendisi çeşitli alanlarda uzmanlık ve irfan sahibidir. Prensleri onun eğitimine tevdi edersek kısa zamanda prenslerin idrak ve kavrayışını geliştirecektir. Hükümdar Brahman Vişnu'yu çağırdı ve ona dedi ki: Muhterem üstat! Eğer bu prensleri alıp onları pratik hayat

sanatının emsalsiz ustaları haline getirebilirseniz, size hediye olarak büyük topraklar bağışlayacağım.

Vişnu dedi ki ben seksen yaşında bir insanım. Artık mala mülke ihtiyacım yok. Fakat çocuklarına yaşama sanatını öğretme konusunda elimden geleni yapacağım ve bunu çocuklar yaşama sanatının emsalsiz ustaları olmazsa bana istediğiniz yaptırımı uygulayabilirsiniz. Hükümdar bu açıklamadan fevkalade etkilendi ve büyük bir inanç ve itimatla çocuklarını ona emanet etti. Vişnu gençleri alıp evine götürdü ve onlara kendisinin kurgulayıp kaleme aldığı şu beş kitabı öğretti: 1. Arkadaşların Kaybedilmesi. 2. Arkadaşların Kazanılması 3. Kargalar ve Baykuşlar 4. Kazançların Kaybedilmesi 5. Kötü Niyetli Hareket. Prenslere altı ay zarfında bu beş kitabı okuyup öğrendiler ve beklenen davranış değişikliğini göstermeye başladılar. Gençlerin kavrayışını geliştirmeyi amaçlayan ve beş kitaptan oluşan Pançatantra adındaki akıllıca yaşama sanatına dair bu eser daha sonra bütün dünyaya yayıldı (Ryder, (1925: 13-16).

Sanskritçe eser ilk olarak 6. yüzyılda Sasani hükümdarı I. Hüsrev'in özel hekimi Bürzeveyh tarafından Pehlevice'ye çevrilmiş, daha sonra da 8. yüzyılda İbn-i Mukaffa bu ilk tercümeyle bazı eklemelerle beraber Arapça'ya tercüme etmiştir (Kelile ve Dimne, 2008: 10-11).

İbn-i Mukaffanın son şeklini verdiği Kelile ve Dimne'de şu hikâyeler yer almaktadır: Aslan ve Öküz Hikâyesi, Kelile ve Dimne Hikâyesi, Tasmalı Güvercin Hikâyesi, Baykuş ve Kargalar Hikâyesi, Maymun ve Kaplumbağa Hikâyesi, Abid ile Gelincik Hikâyesi, Tarla Faresi ile Kedi Hikâyesi, Hükümdar ile Kuş Frenze Hikâyesi, Aslan ile Abid Çakal Hikâyesi, İlaz, Bilaz ve İraht Hikâyesi, Dişi Aslan, Avcı ve Çakal Hikâyesi, Zahid ve Misafir Hikâyesi, Seyyah ve Kuyumcu Hikâyesi, Şehzade ile Arkadaşları Hikâyesi ve Güvercin, Tilki ve Balıkçıl Hikâyesi.

Kelile ve Dimne'de her bölüm bir 'bab' olarak verilmektedir. Her babın başında hükümdar Debşelim ile bilge Beydaba arasında kısa bir diyalog geçmekte, Debşelim Beydaba'dan ahlaki veya sosyal bir meseleyi açıklamasını istemekte, Beydaba da sorulan bu meseleyi temsili hikâyeler yoluyla izaha çalışmaktadır. "Beydaba'nın anlattığı bu hikâye ilerledikçe bu sefer hikâyedeki kahramanlar kendi görüş veya iddialarını örneklendirmek ve ispat etmek için bazen yeni bir hikâye anlatmakta ve bu şekilde bazen hikâyeler iç içe geçmiş iki veya üç katman halinde gelişmekte, sonra her bir hikâye tamamlanarak bir üstündeki hikâyeye ve sonunda ana hikâyeye bağlanmaktadır (Aktaş, 2011: 23).

Kelile ve Dimne'deki hikâyelerin çoğunda olaylar bir yönüyle hikâyede rol alan hayvanların gerçek hayattaki hususiyetlerini ihtiva ederken, diğer yönüyle çeşitli insan tip ve gruplarının davranış biçimlerinden ve yaşantı tarzlarından kesitler yansıtmaktadır. "Bu da hikâyelerin alegorik etkisini güçlendirmekte ve verilmek istenen mesajı sıra dışı bir hayali sahnenin dikkat çekici çağrışımları arasında verme imkânı sağlamaktadır" (Aktaş, 2011: 40).

Kelile ve Dimnenin tercümelelerinden birini yayımlayan Ömer Rıza Doğrul da eserin mahiyet ve içeriği ile ilgili şunları belirtmektedir: "Pratik bilgiden ferde ait olanına ahlaki terbiye, aileye ait olanına ailevi terbiye, cemiyete ve memlekete ait olanına siyasi terbiye denir. Bu eserde bilhassa ailevi terbiye ile siyasi terbiyeye önem verilmiş,

ahlaki terbiyeye ait pratik bilgiler ancak istitrat yoluyla anlatılmıştır." (Doğrul, 1975: 14).

Kelile ve Dimne'deki hikâyelerin siyasi bir alegori olarak değerlendirilmesinin başlıca sebebi, muhatabın hükümdar veya prensler, yani siyasi kişilikler olmasıdır. Dolayısıyla hikâyelerden çıkan mesajlar çoğunlukla insanlar arasındaki genel ilişkilerle ilgili sosyal, ahlaki ve psikolojik boyutlar taşısa da mesajın siyasi bir kişiliğe uyarlanması ile olay siyasi bir hüviyet kazanabilmektedir. Mesela iki hayvan arasındaki ilişkileri üçüncü bir hayvanın bozması sıradan insanların hayatına uyarlandığında ferdi hayatla sınırlı bir olay olarak kalırken, aynı mesaj bir hükümdarın hayatında başka devletler, yönetim odakları, nüfuzlu menfaat grupları vb. siyasi unsurlarla olan ilişkiler bağlamında değerlendirilebilmektedir.

Kelile ve Dimnenin alegorik bir üslupla yazılmasının amacı siyasi alegorilerde sık sık rastlandığı üzere, siyasi otoriteyi tepki ve gazabını çekmeden eleştirmek değil, doğu kültüründeki temsili hikâye geleneği çerçevesinde ahlaki veya sosyal bir mesajı daha canlı, etkili ve kalıcı şekilde anlatma düşüncesidir. Çünkü hükümdar, Beydaba'dan zaten belli bir olayın açıklamasını istemekte, o da siyasi ve sosyal hayatın gerçekleri bağlamında bir takım hayat dersleri vermeye çalışmaktadır. Diğer bir ifadeyle Beydaba'nın ders ve mesajları doğrudan hükümdar Debşelim'in veya prenslerin davranış ve icraatları ile ilgili değil, yönettikleri veya yönetecekleri toplumdaki veya çevre ülkelerdeki farklı insan tipleriyle ilgili uyarıcı tespitlere dayanmaktadır. Zaten Beydaba'nın Hint prenslerinin lalası olması cihetiyle bulunduğu konum da onun geleneksel bir monarşi sistemi içerisinde hükümdarı eleştirmesi ihtimalini oldukça zorlaştırmaktadır.

Mesela Beydaba'nın hükümdar Debşelim'le birlikte hareket edenlerle düşmanına kananların durumunu açıklamak üzere anlattığı 'Baykuşlarla Kargaların Hikâyesi' modern dönemdeki istihbarat stratejileriyle örülmüş devletlerarası ilişkiler açısından da karşılığı olan oldukça çarpıcı bir hikâyedir. Hikâye şu şekildedir: Bir dağda yaşayan Karga ve Baykuş cemaatleri birbirine düşmanmış. Bir gün, Baykuşlar ordusu baskın yapıp Kargaları perişan etmiş. Kargaların başkanı, bilge Kargaları toplayıp ne yapabileceklerini onlarla görüşmüş. Bilge Kargalardan biri gizlice görüştüğü başkana şunu önermiş: Kargalar kendisini döverek ağaçtan aşağı atıp oradan uzaklaşacaklar. Baykuşlar yanına gelince onlarla savaşılmamasına karşı çıktığı için Kargaların kendisini dışlayıp attığını söyleyecek ve bu şekilde kendisini kabul eden Baykuşlar topluluğunun içine girerek aldığı bilgileri Kargalar cemaatine ulaştıracaktır. Bu öneri aynen uygulanmış ve Baykuşlar padişahının danışmanı dışında herkes Karganın anlattıklarına inanmış ve onu içlerine alarak en mahrem bilgilerini paylaşmışlar. Karga vaktin geldiğine kanaati olunca, oradan uçup kendi topluluğuna gelmiş ve şunu önermiş: Baykuşlar ağacı bol bir yerde yaşamaktadır. Çevredeki çobanlardan ateş alıp yuvalarına atalım. Daha sonra ateşin üzerine odun atıp kanatlarımızla alevlendirelim. Karga topluluğu bu planı uygulamış ve düşman Baykuş cemaatini bu şekilde imha etmiştir.

Beydaba'nın muhatabı devletin ve halkın siyasi sorumluluğunu taşıyan siyasi bir kişilik olduğu için, siyasi pozisyonların her türlü tehlikeye açık olduğu o günkü şartlarda kötülükler ve kötü karakterli kişilikler üzerinde daha fazla vurgu yaparak, muhatabını içerden ve dışardan

gelebilecek komplo ve tehlikelere karşı uyarma ihtiyacı hissetmiştir (Aktaş, 2011: 40).

2.2. Şeyhi - Harname

Osmanlı şairlerinden Şeyhi, 15. yüzyılda yazdığı Harname’de öküzlerin mükellef hayatına özenerek onların bulunduğu ekin tarlalarına giren ve tarla sahibi tarafından dövülmekle kalmayıp kulakları ve kuyruğu kesilerek perişan bir duruma sokulan bir eşek alegorisi üzerinden maruz kaldığı ağır bir gasp ve saldırı olayını karikatürize etmiştir. Şair halini çarpıcı bir temsil üzerinden dramatize ettiği bu eserini dönemin padişahına sunarak ondan adalet istemiştir.

Şeyhi’nin nasıl bir saldırı ve mağduriyet yaşadığı ve eserini hangi padişaha sunduğu noktasında klasik tezkireciler ve çağdaş yazarlar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı yazarlar eserin Çelebi Mehmed’e diğer bazılarıysa II. Murad’a sunulduğunu kaydetmektedir. Mine Mengi ve Fuad Köprülü gibi bazı yazarlar sadece bazı nüshalarda bulunan II. Murad’ın isminin zikredildiği bölümü dikkate alarak, Harname’nin II. Murad’a sunulduğu görüşüne varırken (Mengi, 1977:2), Faruk K. Timurtaş, Tahir Olgun gibi diğer bazı yazarlar ise hikâyede geçen Şeyhi’nin saldırıya ve haksızlığa uğradığına ve padişahın adalet beklediğine dair mısraların aşağıda anlatılan Tokuzlar Köyü olayının doğruluğunu teyit ettiğini belirtmekte ve bu olayla bağlantılı olarak eserin Çelebi Mehmed’e sunulmuş olmasının daha mantıklı bir ihtimal olduğunu ifade etmektedirler (Timurtaş, 1981: 9).

Şeyhi’nin maruz kaldığı Tokuzlar köyü olayı şöyle gerçekleşmiştir: Karaman seferi esnasında Çelebi Mehmed Ankara’da rahatsızlanır. Sultanın kendi hekimleri hastalığa çare bulamayınca Germiyan Beyi, yanında bulunan ünlü hekim Şeyhi’yi gönderir ve onun önerdiği tedaviyle sultan iyileşir. Bu iyiliğine karşılık padişah Şeyhi’ye ihsanlarda bulunur ve Tokuzlar Köyü adındaki bir köyün tımarını kendisine bağışlar. Şeyhi verilen köye doğru giderken, tımarın eski sahipleri yolunu keser ve onu ve beraberindekileri ağır şekilde darp edip elindeki her şeyi gasp ederler. Şeyhi ağır yaralı şekilde padişaha ulaşır ve halini anlattığı bu alegorik hikâyeyi sunarak sultandan yardım ve adalet ister. Eserin II. Murad’a sunulduğunu ifade eden tezkirelerde ise olay şöyle gerçekleşmiştir: Şeyhi, Nizami’nin Hüsrev ü Şirin adlı mesnevisine nazire olarak yazdığı aynı isimli bir mesneviyi II Murat’a sunar. Padişah da ona bazı ihsanlarda bulunur. Şeyhi memleketine dönerken haydutların saldırısına uğrar ve elindeki her şeyi kaybeder. Canını zor kurtaran şair halini anlatmak için bu alegorik hikâyeyi yazıp padişaha arz eder (Aktaş, 2011: 205-206).

Şeyhi’nin kendi mağduriyetini çarpıcı şekilde anlatmak için yazdığı eşek hikâyesi, bir Arap darb-ı meseline ve Emir Hüseyin’in Zadü’l-Müsafirin adlı Farsça eserindeki bir fıkraya dayanmaktadır. Bu fıkraya göre kuyruksuz bir eşek vardır. Bir gün kuyruk aramaya çıkar. Tesadüfen yolu bir tarlaya uğrar ve farkına varmadan tarladan içeri girer. Bir köşede onu gözetleyen tarla sahibi hiddetle ayağa kalkar ve eşeğin iki kulağını birden keser. Zavallı eşek kuyruk umarken, kulaklarını da kaybetmiştir. Haddini aşan bir kimsenin akıbeti budur (Timurtaş, 1981: 5-8).

Şeyhi’nin alegorik hikâyesi ise şu şekildedir: Zayıf, cılız ve çok çalışmaktan perişan olmuş bir eşek vardı. Bir gün otlaklarda otlayıp dolaşırken semiz, kuvvetli ve boynuzlu

öküzleri gördü. Eşek öküzleri görünce hem onlara hayran kaldı, hem kendi durumuna üzüldü. Öküzlerin ne semer, ne yük taşıma sıkıntısı vardı ve her tarafta rahatça dolaşabiliyorlardı Kendisi ise her türlü sıkıntıyı ve yükü çekiyor, semerin altında eziliyordu. Eşek bu durumun açıklamasını sormak için bilge eşeğe gitti. “Neden biz yük taşımada daha üstünken öküzlerden daha değersiziz ve boynuza layık değiliz?” Bilge eşek dedi ki “öküzler insanların başlıca geçim kaynağı olan arpa ve buğdayı tarlada işler ve bu arada arpa ve buğdaydan beslenirler. İşte onların sahip olduğu semizliğin, değerinin ve boynuzun sebebi budur.” Cılız eşek bunları duyunca tarlalarda arpa ve buğdayla uğraşıp ben de değer ve itibar bulayım diye düşündü. Bu şekilde yürürken bir ekin tarlası gördü ve büyük bir iştahla ekinleri yemeye başladı. Karnı doyunca da ekin tarlasında yuvarlanıp anırmaya başladı.

Tarlanın sahibi eşeğin sesini duyunca sopasını kapıp eşeğe doğru koşmağa başladı. İlk bağırıp sövdü, sonra eşeği dövmeye başladı, bu şekilde de öfkesi dinmeyince bıçağını çıkarıp eşeğin kulağını ve kuyruğunu kesti. Eşek kanlar içinde ve acıyla koşmaya başladı. Koşarken yaşlı bilge eşeğe rastladı. Bilge eşek “ne oldu, nedir bu halin?” diye sorunca, “senin yanlış telkinlerin yüzünden bu hallere düştüm, boynuz umarken kulaktan oldum. Zavallı ben arpaya muhtaç bir sefil iken, başıma taç vurulmasını umdum” diye yakınmaya başladı.

Şeyhi bu alegorik hikâyesinde, usta “bir karikatüristin ince zekâsını ve realist abartıya dayalı satirik tasvirlerini” başarıyla ortaya koymuştur. Ne var ki alegorik hikâyenin, sembolize ettiği olay ve kişilikleri tam olarak karşılaması noktasında aynı başarıdan söz etmek mümkün değildir. Anlatılan alegorik hikâyede haline ve hakkına razı olmayan cahil ve düşüncesiz bir eşeğin, giriştiği ölçsüz bir hareket sonucunda, hakkından fazlasını umarken elindeki de kaybetmesi teması işlenmektedir. Hâlbuki Şeyhi’nin yaşadığı olayda hak ettiği şeye ulaşmaya çalışan ya da ulaşan bir kişinin, kötü niyetli kişilerce dövülüp gasp edilmesi bahis konusudur. Muhtemeldir ki Şeyhi, yukarıda zikredilen Arapça darb-ı mesel ve Farsça fıkradaki hikâyeyi ana kurgusunda fazla bir değişiklik yapmadan kendi yaşadıklarını anlatmak için bir temsili hikâyeye olarak kullanmak istemiştir. Bu şekilde kendi halinin vahameti noktasında, alegorik olayın akışının uyandıracığı etkiyle değil de daha çok eşeğin düştüğü durumun dehşetini karikatürize ederek, padişahın dikkatini çekebileceğini düşünmüştür (Aktaş, 2011: 211-212).

Eserin ilgili beyitlerinde Şeyhi’nin durumu ile eşek hikâyesi arasındaki bağlantı da şu şekilde kurulmaktadır: “Dünya zevk ü sefa içindedir, ama Şeyhi’nin nimeti zahmet ve beladan ibaret. Bahtı, zenci yüzü gibi ağarmaz; işleri hep tersine gider; çıkmaz düze. O rahat ümit etti, zahmetler gördü; zenginlik istedi, hep sıkıntılar, dertler buldu. Bu halini nasıl edeceğine düşünürken bir hikâyenin münasebeti geldi.” (Özdemir, 2017: 23,27) Buradan anlaşılmaktadır ki Şeyhi yaşadığı durumun hikâyeye ile olan benzerliğini şu şekilde tesis etmiştir: Hayatta hep sıkıntı yaşamış bir şahıs, rahat bekliyor ve hep zahmetlerle karşılaşılıyor; zenginlik, genişlik istiyor, hep sıkıntılara maruz kalıyor.

Şeyhi’nin resmi prosedürün dışındaki bir yolla ve karikatürizasyon içeren bir üslupla şikâyetini padişaha arz etmesini ve padişahın da bu şikâyet biçimini makul karşılayarak onun mağduriyetini gidermesini, şair açısından

demokratik bir cesaretin, sultan açısından ise demokratik hoşgörünün bir ifadesi olarak değerlendirmek gerekir.

Kısaca “Şeyhi’nin Harnamesi siyasi otoriteye zekice kurgulanmış bir eşek alegorisi altında yöneltilen başarılı bir şikâyetname denemesi olarak edebiyattaki müstesna yerini almıştır.” (Aktaş, 2011: 321).

2.3. Fuzuli – Beng ü Bade

Bengü Bade adlı eserinde Fuzuli, Beng (esrar) ile Bade (şarap) isimlerindeki iki hükümdar ve onların maiyet ve orduları arasında cereyan eden çekişme, restleşme ve savaşları konu etmektedir. Eser 16. yüzyılın başlarında yazılmış ve o dönem askeri seferle Bağdat’a gelmiş bulunan Şah İsmail’e sunulmuştur (Aktaş, 2011: 224). Her iki hükümdarın maiyet ve kurmayları da Boza, Nebiz, Afyon, Müferrih, Macun gibi sarhoş eden veya etmeyen bazı keyif verici maddelerdir.

Önce her iki hükümdar kendisini övmekte ve hasmını en ağır ifadelerle yermektedir. Daha sonra iki taraf savaşta tutuşmakta ve ilk başta Beng daha üstün durumdayken, savaşın sonlarına doğru Bade yaptığı bir duanın da tesiriyle galip gelmekte ve Bengin kuvvetlerini yenip kendisiyle beraber esir almaktadır.

Beng ü Bade’deki alegorik hikâyenin çözümlenmesiyle ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Bir görüşe göre eser okuyucuları eğlendirmek, diğer bir yoruma göre ise şarap ve esrarın keyfini anlatmak için yazılmıştır. Başka bir görüş ise hikâyenin tasavvufi bazı semboller taşıdığını ifade etmektedir. Fakat Tahir Olgun’un hikâyenin alegorik anlamıyla ilgili bir yorumu özellikle dikkat çekmiştir ki eseri konumuzla ilişkili hale getiren de işte Olgun’un bu yorumudur. Bu yoruma göre Beng ü Bade mesnevisinde Beng, Osmanlı sultanı II. Bayezid’i, Bade ise İran hükümdarı Şah İsmail’i sembolize etmektedir. Olgun’a göre “Şah İsmail’in şaraba düşkün olması, genç, atılgan ve cevval bir kişilik olması -ki hikâyede Bade genç bir karakter olarak tasvir edilmektedir-, buna karşılık Sultan Bayezid’in gençliğinde beng içmesi, o tarih itibarıyla daha yaşlı ve tabiatı bakımından daha sakin, mütevekkil ve ağırbaşlı bir şahsiyet göstermesi, yine iki taraf arasında gerek şahsi ve gerekse devletler düzeyinde bir husumetin bulunması bu görüşü destekleyen noktalar olarak belirmektedir”. Bu görüşe göre Fuzuli alegorik hikâyesinde savaşın sonunda Bade’yi galip getirmekle, Şah İsmail’i Sünni Osmanlı sultanına üstün tutup tercih ettiğini göstermek istemiştir. Eserin Şah İsmail’e sunulması da şairin bu tavrının başka bir göstergesidir (Olgun, 1936: 3-13, 51-55). Kürkçüoğlu ise bu eserin Şah İsmail adına yazılmasının, Fuzuli’nin Osmanlı sarayından itibar görmemesinden kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedir (Kürkçüoğlu, 1955: VII). Fakat eserin Osmanlıların Bağdat fethinden önce yazılmış olması ve daha sonra Osmanlı döneminde yazılan bazı nüshalarında Şah İsmail methinin yer almaması (Kürkçüoğlu, 1955: VI), Fuzuli’nin Şah İsmail tercihinin konjonktürel bir mecburiyet olma ihtimalini akla getirmektedir.

Uzunçarşılı da Bayezid’in hayatını iki devreye ayırmak gerektiğini, birinci devrenin şehzadelik dönemi ile hükümdarlığının ilk dönemini kapsadığını, kendisinin bu dönemleri zevk ü sefa âlemleriyle geçirdiğini, hükümdarlığının sonrasını kapsayan ikinci döneminde ise ilim ve ibadete yöneldiğini ve edebi ve ilmi meclislere yer

verdiğini belirtmekte ve Bayezid’in hayatındaki bu değişimi teyit etmektedir (Uzunçarşılı, 1983: 245).

Tahir Olgun’un bu yorumu ilim çevrelerinde belli bir kabul görmüş olmakla birlikte, bu yaklaşımı problemlili hale getiren bazı noktalar da yok değildir: Birincisi Fuzuli eserin sonlarında şarap, esrar gibi haram olan maddelerden ilgi çekici bir tarzda bahsettiği için Allah’tan mağfiret dilemiştir. Hâlbuki eski edebiyatın sembollerle dolu yapısı, alegorik bir hikâyede kullanılan kavramlarla ilgili böyle bir esnekliğe fazlasıyla izin vermektedir ve Fuzuli de bunu en iyi biliyor olması gereken şairlerden biridir. İkincisi, müellif, hikâyenin başkahramanları olan Beng ve Bade adlı hükümdarların birbirini en ağır ifadelerle yediği bölümlere yer vermiştir. Bu yergiler zaman zaman hakaret derecesine varmaktadır. Özellikle o günkü otoriter anlayışının hâkim olduğu bir dönemde bir hükümdarın temsili bir kurgu çerçevesinde ve düşmanın ağzıyla bile olsa bu kadar ağır yergilere tahammül göstermesi pek makul görünmemektedir (Aktaş, 2011: 227-228).

Kuşkusuz ki Fuzuli’nin gerçek niyetini mutlak olarak teşhis etmek belki mümkün olmayabilir, fakat eser belirtildiği şekilde bir siyasi mana ve çağrışım ihtiva etmese bile ilmi ve edebi çevrelerde olayın bu şekilde kabul görmesi bile artık Beng ü Bade’yi siyasi alegorik eserler içerisine dahil etmiş olmaktadır. Çünkü siyasette algılama da en az gerçek kadar önemli ve etkilidir.

2.4. Abdulhak Hamit Tarhan – Liberte

Abdulhak Hamit Tarhan Liberte başlıklı eserini 1877’de sadrazamlık makamında bulunan Mithat Paşa’nın azil ve sürgün edilmesi üzerine yazmıştır. Mithat Paşa’nın devlet adamlığını ve icraatlarını beğenen Tarhan onu halkın temsilcisi ve hürriyetin müdafii olarak görmüş ve onu devlet sahnesinden uzaklaştıran siyasi yapıyı protesto etmek üzere bu alegorik eseri yazmıştır. Eser 1877’de yazılmasına rağmen siyasi şartların değişmesinden sonra ancak 1913’te Türk Yurdu dergisinde tefrika edilerek yayımlanmıştır. Yazar bir aşk hikâyesi şeklinde ve bir tiyatro oyunu formatında yazdığı bu eserinde Hürriyet, Despot, Hürriyetçi, Cehalet, Entrika, Sırdaş gibi bazı kavramları şahıslatmış ve bu kavramların karşılığında Liberte, Despot, Liberal, Ignorance, Intrigue gibi Fransızca kelimeleri kullanmıştır.

Eserde geçen hikâye kısaca şöyledir:

Liberte hükümdar Despot’un sarayında esirdir. Sadrazam Liberal’in (Hürriyetçi) oğlu olan Nation (Millet) ile Liberte (Hürriyet) birbirlerini çok sevmekte fakat hükümdar Despot, bunların birbirine kavuşmasına izin vermemektedir. Aslında hükümdar Despot kötü bir insan değildir. Fakat çevresindeki kötü niyetli, entrikacı ve zalim saray ehli ve idare erkânı onu etkileyerek yanlış ve haksız kararlar vermesine yol açmaktadır. Bu çerçevede Prens Ignorance Ambition (Cahil İhtirash), Prens Instrument (Vasita) Papaz Haine Intrigue (Kindar Entrikacı), Mareşal Interet (Çıkarıcı) ve Trahison (Hain), Despot’u yanlış sevkeden alegorik karakterlerdir.

Liberte ve Nation aşkı devam ederken Prens Instrument Liberte’yi Nation’dan vazgeçirmeye uğraşır, ama bunu başaramaz. Sadrazam Liberal, Liberte’yi oğlu Nation’a ister. Despot ise onu Nation’a verip vermemekte kararsızdır. Diğer taraftan Despot’un kendisi de Liberte’yi istemektedir. Sonunda Despot Nation ile Liberte’nin evlenmelerine izin verir. Fakat Despot’un etrafındaki şahıslar onu etkileyerek

Sadrazam Liberal'in onu tahtından indirmeyi ve Cumhuriyeti getirmeyi planladığına inandırırılar ve Despot'un onu azl ile sürgüne göndermesine sebep olurlar. Liberal ise kendisi memleketinden uzaklaşsa bile Nation ile Liberte'nin kavuştuğunu gördüğü için gönlünün rahat olacağını ifade eder.

Gündüz Akıncı (1954: 194-196), eserde geçen belli başlı alegorik karakterlerin tarihteki şu şahsiyetlere tekabül ettiğini belirtmekte ve bunun için makul izah ve gerekçeler sunmaktadır:

Despot: Sultan II. Abdülhamid'i temsil etmektedir. Despot eserde aslında iyi niyetli olan ama çevresindekilerin etkisiyle yanlış işler yapan bir karakter olarak resmedilmiştir.

Nation ve Liberte: Nasyon isminden anlaşılacağı gibi Millet, Liberte ise Despot'un Millete vermek istemediği hürriyeti temsil etmektedir.

Liberal: Liberal ile ise yazar Mithat Paşa'yı temsil etmek istemiştir. Çünkü yazar Mithat Paşa'yı millet hamisi olarak değerlendirmiştir. Onun azledilip Avrupa'ya sürülmesi Liberal'in makamından uzaklaştırılmasına benzemektedir.

Instrument: Sultan Abdulhamid'in kızkardeşi ve akıl hocalarından olan Cemile Sultan'dır.

Ignorence Ambition: Hikayede Instrument'ın kocası olan Ignorance Ambition, gerçek hayatta Cemile Sultanın kocası olan Mahmud Celaleddin Paşa olmalıdır.

Haine Interique: Akıncı, eserde hükümdarın hizmetkarlarından bir papaz diye tanıtılan bu kişinin de Küçük Sait Paşa olabileceğini ifade etmektedir.

Interet: Menfaat anlamına gelen bu karakter eserde mareşal olarak geçmiştir ve Liberal'e sürüleceğini bildirmiştir. Bu sembolik karakterle de Mabeyn Müşiri Eğinli Said Paşa ifade edilmiş olmalıdır.

Les Inspires: "İlham almış olanlar" anlamındaki bu şahıslarla da Jön Türklerin ve Genç Osmanlıların anlatıldığı düşünülmektedir.

Abdulhak Hamit Tarhan Liberte isimli alegorik eserini Mithat Paşa'nın görevden alınıp sürgün edildiği ve Meşruiyetin rafa kaldırıldığı bir sürecin ardından bir tepki olarak yazmış olmalıdır. Muhalefeti ve tepkisini alegorik bir hikâye çerçevesinde edebi bir üslupla kaleme almıştır. Bunun için alegorik ve edebi bir üslup tercih etmesini benzer birçok alegorik eserde olduğu gibi iki şekilde izah etmek mümkündür. Birincisi müellif bu eserini Osmanlı Devletinde neşir faaliyetlerine sansürün hâkim olduğu bir dönemde yazmıştır. Her ne kadar o dönemde yayımlanmış olmasa da kuşkusuz ki yazar bunu herhalde insanlara okutmak için yazmıştır. Dolayısıyla olabildiği kadar sansürden kurtulmak ve kanuni bir takibata uğramamak için sembolik anlatım üslubuyla yazmak durumunda kalmış olabilir.

Tam bu noktada belirtilmesi gereken ikinci bir husus da yazarın Sultan Abdülhamit ile ilgili yaklaşımıdır. Hikâyede Despot karakteriyle sembolize edilen Abdülhamid, aslında Tarhan'a göre iyi kalplidir, velidir, melektir, merhametli ve adaletlidir. Ne var ki saray ve hükümet çevresindeki kötü niyetli ve kötü karakterli insanlar onu yanlış şekilde yönlendirmekte ve yanlış adımlar atmasına sebep olmaktadır. Bu noktada Tarhan'ın Abdülhamid ile ilgili bu tavrını da iki şekilde yorumlamak mümkündür: Ya Tarhan'ın

gerçekten görüşü budur. Yani aslında yanlışlığın sultanın dışındaki saray ve devlet erkânından kaynaklandığına inanmaktadır. Dolayısıyla onların gerçek yüzünü Padişaha göstermek istemiştir. Ya da o günkü monarşi yapısı içerisinde padişaha tenkit yöneltmeyi tehlikeli addederek, diğer erkânı sorumlu ve suçlu göstermeyi tercih etmiştir. Bu durumda amacının sistemli bir muhalefet olmadığını, yani Sultanın iktidarına karşı radikal bir karşıtlığının bulunmadığını vurgulamak için padişahı eleştirmemekle kalmamış, ayrıca onu üstün sıfat ve vasıflarla övmüştür.

Sembolik anlatım tarzının tercih edilmesindeki ikinci bir sebep de siyasi bir olaya edebi bir boyut kazandırmak, diğer bir ifadeyle siyasi bir olayı edebi bir çalışmaya malzeme yapabilmektir. Kuşkusuz ki Hamit her şeyden önce bir şair, bir ediptir. Dolayısıyla eğer bu siyasi mesajı basit ve düz bir manifesto halinde ifade etmiş olsaydı, bu çalışma onun edebiyat ve sanat hanesine dâhil edilmeyecekti. Bu sebeple, dönemin şartları kapalı ve sembolik bir formu zorunlu hale getirmiş olsa da böyle bir sembolik, dolaylı ve çağrışımlı bir tarz bir şairin anlatım üslubuna da uygun düşmektedir.

2.5. George Orwell – Hayvan Çiftliği

Hayvan Çiftliği, İngiliz yazar George Orwell'in İkinci Dünya Savaşı esnasında yazıp 1945'te yayımladığı siyasi alegori tarzında bir eserdir. Kapitalist ve Demokratik Batı ülkelerinin Faşist Mihver cephesi karşısında komünist Sovyetler Birliği ile ittifaka girdiği bir dönemde, Sovyet sisteminin iç yüzünü çarpıcı bir üslupla ortaya koyan böyle bir kurguyu kaleme almış olması, yazarın bu çalışmasını daha bir anlamlı hale getirmiştir. Soğuk Savaş döneminde cephele yeniden şekillenince Orwell'in haklılığı iyice anlaşılmasına başlamış ve bununla orantılı olarak yazarın ve eserin ünü gittikçe daha fazla yayılmıştır.

2.5.1. Hayvan Çiftliğindeki Karakterlerin Analizi

Hikâyede çiftlik, insanlardan alındıktan sonra çiftliğin yönetimini domuzlar üstlenmektedir. Domuzların liderliğini ve dolayısıyla çiftliğin en üst düzeydeki idaresini Napoleon ve Snowball adındaki iki domuz yürütmektedir.

Napoleon: İri yapılı, sert bakışlı bir domuz olan Napoleon, çok konuşmamakla birlikte meselelerini kendi metotlarıyla çözmesiyle ünlü bir karakterdir. Alegorik hikâyede Stalin'i temsil ettiği düşünülmektedir. Çeşitli propaganda ve argümanlarla ideal sistemi yozlaştırıp bozması, hayvanların geleceğine ve refahına ciddi bir katkısının olmaması, oluşturduğu yandaş çevresi ve silahlı bir kuvvetle, diğer hayvanların zararına olmak üzere kendi pozisyonunu güçlendirip koruması bu karakterin Stalin'e benzeyen diğer bazı yönleridir

Snowball: Alegorik hikâyede Trokçi'yi temsil etmektedir. Napoleon'dan daha canlı, atik ve buluşçu bir karakterdir. Napoleon'un aksine hayvancılığın (animalizm) yayılmasına ve çiftliğin üstyapısının geliştirilmesine yönelik planlar yapmaktadır. Trokçi gibi belli bir karizması bulunmakla birlikte, kendisini Napoleon'a karşı savunması için gerekli kaba kuvvete sahip değildir (Bloom, 2006: 17).

Squealer: Çok iyi bir hatip ve propagandacı olan Squealer, ideal sistemden uzaklaşan iktidarın icraatlarını meşru göstermek için retoriğin bütün yollarına başvurmakta ve en kızgın ve kırgın zamanlarında bile hayvanları ikna etmeyi başarmaktadır. Zamanla Napoleon hayvanlardan uzaklaşır

belli bir iktidar alanı oluşturunca, Squealer “liderle” diğer hayvanlar arasındaki iletişimi sağlamaktadır. Dolayısıyla Squealer’in 1930’larda Stalin’in politikalarını meşru göstermek için siyasi propagandanın bütün yollarına başvuran ve tek taraflı siyasi iletişimi etkili şekilde kullanan resmi *Pravda* gazetesini temsil ettiği yönünde bir değerlendirme yapılmaktadır (Bloom, 2006: 17-18).

Koca Reis: Koca Reis (Old Major) hikâyenin başlarında çiftlikteki bütün hayvanları toplayarak onlara bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmadaki söylem ve argümanlar, Koca Reis karakterinin Karl Marx’ı temsil ettiğini belirginleştirmektedir. Koca Reis’e göre İnsanlar çalışıp kazanmadıkları halde hayvanların ürettiği her şeyi sömürmektedir. Hayvanlar bilinçlenmeli, aralarında birlik oluşturmalı ve isyan etmelidir. Bu şekilde İnsanların zorbalığından kurtulup hürriyet ve refah içinde yaşayabileceklerdir. Devrimin ne zaman başarıya ulaşacağı belli değildir. Eğer devrim başarıya ulaşırsa hayvanlar mutlak surette insanlara benzemekten kaçınmalı ve insanlarla uzlaşma tekliflerini de bir tuzak olarak değerlendirmelidir. Koca Reis konuşmasını yaptıktan birkaç gün sonra ve dolayısıyla hayvan devriminin gerçekleşmesinden önce ölmüştür (Orwell, 2015: 17-30). Koca Reis’in söylemi Karl Marx’ın argümanlarıyla çok bariz benzerlikler taşımaktadır. Karl Marx’ın kapitalist sınıf için söyledikleri hikâyede İnsanlara atfedilen pozisyona benzemekte, işçi sınıfına yapılan uyarılar ise Koca Reis’in ifadelerinde hayvanlara yönelik ikazlar ile temsil edilmektedir. Koca Reis’in devrimden önce ölmesi de bu benzerliğin diğer bir yönüdür.

Mr. Pilkington: Hayvan Çiftliğinin yakınında çiftliği bulunan bir İnsan karakteridir. Hikâyenin sonlarında Napoleon ile yakınlaşmış ve insana benzemeye başlayan domuzlarla bir birliktelik yaşamaya başlamıştır. Bu karakterin 2. Dünya Savaşının sonlarına doğru Sovyetler Birliği ile yakınlaşan ve 1943’te Tahran Konferansında Stalin’le bir araya gelen İngiliz hükümetini temsil ettiği düşünülmektedir. Hikâyenin en son aşamasında bu birlikteliğin gerçekleştiği evde Mr. Pilkington ile Napoleon’un oynadıkları kumarda anlaşamayarak kavgaya tutuşmaları da Sovyetler Birliği ile Müttefiklerin daha sonra yaşadıkları gerilim ve Soğuk Savaşa işaret etmektedir (Bloom, 2006: 19).

Mr. Frederick: Hayvan Çiftliğine mücavir çiftliği olan diğer bir İnsan karakteri de Mr. Frederick’tir. Onun da Hitler dönemi Almanya’sını temsil ettiği söylenebilir. Önce Napoleon ile değişik alanlarda ilişkiler kurup daha sonra ani bir şekilde çiftliğe saldırıp yel değirmenini tahrip etmesi ve Çiftlikteki hayvanların bazı kayıplarla birlikte onu ve adamlarını söküp atması, Hitler’in Sovyetlere yaptığı saldırıyı hatırlatmaktadır.

Boxer: Hikâyede çok çalışkan, fedakâr ve azimli bir at karakteri olarak yer almaktadır. Napoleon’a şüphelendiği bazı uygulamalarına ve çelişkili bulduğu bazı söylemlerine rağmen itaati şiar haline getirmiştir. Boxer’ı da Sovyet sisteminin yerleşip güçlenmesi için ve dünyanın diğer bölgelerindeki Komünist hareketlerin başarısı için çalışıp fedakârlık yapan işçi sınıfının temsili olarak değerlendirmek mümkündür.

George Orwell’in Sovyetler Birliği’nin liderlik yapısındaki ve siyasi sistemindeki çarpıklığı ve yozlaşmayı anlatmak için

sembolik anlatım üslubunu tercih etmesini ne şekilde anlamak gerekir? Kuşkusuz ki Orwell eserini ifade hürriyetinin belli bir seviyede bulunduğu İngiltere’de yazdığı için, diğer taraftan alegorik hikâyeye, altında yaşadığı idareyi değil başka bir rejimi hedef aldığı için ilk bakışta siyasi otoritenin tepki ve gazabından kaçınmak için sembolik bir üslubu tercih ettiğini düşünmek çok mantıklı görünmemektedir. Fakat yazar eserin 1945’teki baskısının giriş kısmında “Basın Hürriyeti” başlıklı bir bölüme yer vermiş ve bu bölümde eseri bastırıp yayımlama sürecinde birçok engellemelerle karşılaştığını manifesto derecesinde dikkat çekici ifadelerle ortaya koymuştur. Aslında medya hürriyetinin tarihi açısından çok çarpıcı bilgiler ve yorumlar ihtiva eden bu açıklamada Orwell şaşırtıcı şekilde en büyük baskıyı İngiliz hükümetinden ziyade entelektüellerden ve medya çevresinden gördüğünü ifade etmektedir. İngiliz sosyal ve fikri elitinin savaş döneminde müttefikleri olan Sovyetler Birliğini şaşırtıcı derecede kolladığı ve tolere ettiği ve bu tavrı Sovyetleri haklı olarak eleştirmeye çalışanlara büyük bir “mahalle baskısı” şeklinde yansıttığı anlaşılmaktadır (Orwell, 1945: 4-16).

Kuşkusuz ki hayvanlar âlemi de belli ölçüde otorite ilişkilerinin gerçekleştiği bir alandır ve eski çağlardan beri otorite ilişkilerinin de içinde yer aldığı hayvan hikâyeleri küçük büyük herkesin ilgi, merak ve sempatisini celbetmiştir. Nitekim “ormanlar kralı” diye nitelenen aslanın içinde rol aldığı iktidar ilişkilerine dayanan birçok hikâyeye, birçok milletin edebi folklorunda rastlanan bir kültür ögesi olmuştur.

Fabl, hayvanları teşhis eden bir edebi tür olarak insanların hayal gücünde büyük bir etki uyandırmaktadır. İşte Orwell de bu türün uyandırdığı bu etkiden faydalanarak, Batı siyasi dünyasının bir müttefik olarak makul ve sempatik karşılamaya çalıştığı bir Sovyet siyasi realitesinin iç yüzünü daha çarpıcı bir şekilde anlatabilmek için, adeta sıradanlaşarak kendini kabul ettirmiş olan bir sahnenin rengini, dekorunu ve dizaynını değiştirerek oradaki derin çelişkileri, büyük tezatları görünür ve dikkat çeker hale getirmeye çalışmıştır.

2.6. Mehmet Akif Ersoy – Semerci Hikâyesi

Mehmet Akif Ersoy’un Safahat isimli eserinin Asım bölümünde eşeklerle semer ustaları arasındaki ilişkileri konu alan bir alegorik hikâyeye yer verilmiştir. Hikâyeye özetle şu şekildedir:

Eşekler sırtlarındaki semer yüzünden çektikleri sıkıntıları düşünerek bunun sebebi olarak semer ustasını bilirler ve onun ölümünü temenni ederler. Nihayet semer ustası ölür. Fakat eşeklerin semer altındaki sıkıntıları sona ermez. Çünkü semer ustası ölünce onun yerini acemi bir çırak alır. Çarpık ve kötü yapılmış semerlerle eşekleri hayatından bezdirir. Sırtları yara bere içinde kalır. O zaman ölmüş olan eski ustayı aramaya ve hayırla anmaya başlarlar. Onun yaptığı semerlerin kendileri için aslında ne büyük bir “devlet” olduğunu düşünürler.

Mehmet Akif’in Safahatında yer alan Asım isimli şiirde geçen bu hikâyede, Sultan II. Abdülhamit dönemi ile kendisinden sonra gelen İttihat ve Terakki iktidarı arasındaki bir mukayese alegorik tarzda anlatılmaktadır. İttihat ve Terakki’nin beceriksiz, baskıcı ve keyfi uygulamalarının Abdülhamit’in istibdat diye eleştirilen yönetimini arattığı

ifade edilmektedir. Hikâyenin sonunda geçen şu ifade ise hikâyenin asıl mesajını taşımaktadır: “Nasihatim sana: Herzeyle iştigâli bırak; Adamlığın yolu neredense, bul da girmeye bak. Adam mısın: Ebediyyen cihanda hürsün, gez; Yular takıp seni bir kimsecik sürükleyemez. Adam değil misin oğlum: Gönüllüsün semere; Küfür savurma boyun kestiğin semercilere.” (Ersoy, 2009: 776)

Akif'in Asım şiiri bir diyalog şeklinde yazılmıştır. Semerci hikâyesinin geçtiği bölümü diyalogun taraflarından Köse İmam, hocası olan Hocazade Tahir Efendinin oğluna babasının ağzından anlatmaktadır. Bu hikâye ile Abdülhamid ve haleflerinin kastedildiği de bizzat eserde zikredilmektedir. Hocazade bu temsili hikâyeyi Köse İmamın biraz da onu kızdırmak için “Ah o Yıldız'daki baykuş ölmezse eğer akıbet çok kötü...” demesi üzerine anlatmıştır. İlk bakışta bu tarzın ve mukabilindeki temsili hikâyenin Abdülhamid döneminde söylendiği anlaşılıyor. Fakat Mehmet Akif'in dönemin siyasetini tenkit amacı güdebilecek bu alegorik hikâyenin anlatıldığı diyalogu bir hayal mahsulü olarak da serdetmiş olması mümkün ve muhtemeldir. Eğer olay bu şekilde gerçekleşmişse, Akif ağır bir siyasi baskının olduğu bir dönemde eleştirisini hem başka birine söyleterek hem de alegorik bir hikâyenin kılıfına sokarak doğurabileceği reaksiyonu hafifletmeye çalışmıştı diyebiliriz.

Elbette Yıldız'dan açıkça bahsedilmesi eleştiriyi kamufle etme çabasını zayıflatabilecek bir durumdur. O zaman ikinci bir ihtimal de bu olayın gerçekten vuku bulmuş olması durumudur. Eğer Hocazade bu hikâyeyi gerçekten Abdülhamid döneminde anlatmışsa, o zaman bu alegorik hikâyenin anlatılmasındaki asıl amaç anlamı kuvvetlendirmek ve mesajı daha çarpıcı ve dikkat çekici hale getirmek olabilir.

Üçüncü bir ihtimal de şudur ki Mehmet Akif bir anlatım tarzı olarak Eflatun'un bazı diyaloglarında kendi fikirlerini Sokrates'in ağzından ifade etmesi gibi, kendi fikirlerini diyalog tarzında ve tanıdığı bazı şahısların ağzından ifade etmeyi tepkiyi kendinden uzaklaştırma amacıyla olmasa da farklı bir üslup tarzı olarak tercih etmiştir. Bu ihtimali destekleyen delillerden birisi Akif'in kendisinin de Abdülhamid'i “Yıldız'daki baykuş” nitelemesiyle tenkit ediyor olmasıdır. Bu husustaki ikinci bir dayanak da şudur: Akif'in arkadaşı olan Mithat Cemal Kuntay hatıratında Akif'in Köse İmam Ali Şevki Hoca ile ilişkisini açıkladıktan sonra, onun (Akif'in) bir defasında kendisine, şiirlerinde Köse İmam tiplemesi ile bu Ali Şevki Hoca'yı konuştuğunu söylediğini kaydetmektedir.

Akif'in alegorik semerci hikâyesi çok uzaktan da olsa, Şeyhi'nin Harnamesindeki eşeğin hikâyesini çağrıştırmaktadır. Her ikisinde de zavallılığı ve sefaleti dramatize edilmiş bir eşek hikâyesi görüyoruz ki bu da belki doğu temsiliinde şirin ama ezilmeye müsait bir hayvan olarak eşek metaforunun kullanımı çerçevesinde değerlendirilebilir.

2.7. Köpek Kalbi

Rus yazar Mihail Bulgakov'un Köpek Kalbi başlıklı eseri temsili bir hikâyeyi ihtiva etmektedir. Hikâye şu şekildedir: Alanındaki başarılarıyla tanınmış dünyaca ünlü bir tıp cerrahı olan Filip Filipoviç, Boncuk isimli bir sokak köpeğini alır ve onu ev ve yazıhane olarak kullandığı mekana

getirerek önce bakımlı bir köpek haline getirir. İlk başta köpeğe çok iyi bir şekilde bakılmış ve köpek yediği yemekler ve yaşadığı konforlu ortam sayesinde yakışıklı bir ev köpeği haline gelmiştir. Fakat daha sonra cerrah, asistanı Bormental'in yardımıyla Boncuk'u ameliyat etmiş ve ölmek üzere olan bir bar müzisyeninin beynini bu köpeğe nakletmiştir. Bu adam barlarda balalayka çalmaktadır. Hırsızlıktan 15 yıllık bir mahkûmiyet almıştır ve barda bıçaklanarak öldürülmüştür.

Bu imkânsız gibi görünen ameliyat başarılı geçer ve ortaya çıkan tuhaf yaratığın değişimi adım adım izlenmeye başlanır. Köpek hem beden olarak, hem de zihin ve dil yetenekleri bakımından insana doğru bir metamorfoz yaşamaya başlar. Tüyleri dökülür, vücut yapısı insana benzemeye ve diğer taraftan en basit kelimelerden başlayarak konuşmayı öğrenmeye başlar. Fakat beyni nakledilen barmenin hırsız ve sahtekâr kişiliği de bu yeni yaratıkta ortaya çıkmaya başlamıştır. Mesela evdeki paraları ve bazı eşyaları çalmaktadır. Diğer taraftan da yaratık, taşıdığı köpek kalbinin sevgiyle bazı can sıkıcı işler yapmaktadır. Mesela bir defasında evde beliren bir kediyi kovalarken evi birbirine katmış ve muslukları patlatarak her tarafı su içinde bırakmıştır. Yine tiyatro yerine sirke gitmeyi tercih etmesi onun köpek kalbinden kalan duygu ve alışkanlıkların bir sonucudur.

Bu arada olayın geçtiği dönemde Sovyetler Birliği, sosyalist sistemini toplumun bütün noktalarına yerleştirmeye başlamıştır ve Dr. Filipoviç'in evinin bulunduğu apartmana da başında Şivonder'in bulunduğu Ev İşleri Komitesi nezaret etmektedir. Köpekten insana dönüşen yaratık, Şivonder'in yönlendirmesiyle resmi olarak Poligraf Poligrafoviç Boncukov ismini alır. Şivonder daha sonra da kitaplar vererek ve sözlü telkin yaparak Boncukov'un sosyalist bir kafa yapısına sahip olması için çalışmakta, bu da doktor Filipoviç'i ciddi şekilde rahatsız etmektedir.

Fakat yeni yaratık Boncukov sorumsuz, kontrolsüz, problemlili ve asi tavırlarıyla kendisini dönüştüren doktorlar için büyük bir sıkıntı haline gelmiştir. Operasyonun mimarı profesör Filipoviç büyük bir bilimsel başarı olmasını umduğu ama pek sevimli olmayan bir yaratıkla sonuçlanan bu işlemden pişmanlık duymaya başlamıştır. Bu düşüncesini asistanına şu şekilde ifade etmektedir:

“... Görüyorsunuz ya Doktor, eğer bir bilim adamı doğaya karşı gelip de sınırları zorlar ve o sınırın ötesine geçerse, sonuç olarak Boncukov başına kalır. İster sev, ister terk et!... Evet teorik olarak bu keşif çok ilginç Tıp bilim adamları kendini kaybedecek. Tüm Moskova çıldırarak. Ama uygulamaya bakarsak ne oldu? Elimizde ne var?” (Bulgakov, 2017: 144).

Bu arada asistanı yaratığın problemlerinin gittikçe yoğunlaşması üzerine bir ara onu öldürüp ortadan kaldırmayı düşünmüş, fakat profesör Filipoviç buna mani olmuştur. Sonraki günlerde Boncukov Şivonder'in aracılığıyla Moskova Toplum Sağlığı Departmanındaki sahipsiz hayvan dairesinin başına getirilir ve burada şehirdeki sahipsiz kedileri toplayıp boğazladıkları ortaya çıkar. Daha sonra buradaki sekreter kıza kendisini Kızıl Ordu subayı olarak tanıtarak onu kendisiyle evlenmeye ikna eder. Filip Filipoviç onun bu sahtekârlığını fark edince gerçek durumu kıza açıklar ve kız tepkiyle Boncukov'u terk eder.

Sonraki günlerde doktorun konutuna gelen ve eski hastası olan bir asker Şivonder ve Boncukov'un yazdığı Filip Filipoviç'i tehdit, ruhsatsız silah taşıma ve komünizm karşıtı çeşitli ithamlarla suçlayan bir dilekçenin işleme konulduğunu ve şans eseri eline geçtiğini bildirir. Daha sonra Boncukov eve döndüğünde doktor öfkeyle ondan derhal evi terk etmesini ister. Boncukov ise buna sinirlenir ve cebinden çıkardığı tabancayla rasgele ateş eder. Onun bu hareketi büyük bir panik ve öfke ile birlikte iki doktor için de köpeği insana dönüştürme denemesinin artık tehlikeli ve kontrol edilemez bir noktaya geldiğini ortaya koymuştur. Ve artık doktorlar ortaya çıkan yaratığın gelişimine daha fazla müsaade etmekten vaz geçerek, hatalarını telafi etmeye karar verirler ve ters bir operasyonla yarı insan yarı köpek olan bu bilimsel varlığı eski haline getirirler. Şivonder ortadan kaybolan Departman başkanı Boncukov'un öldürüldüğü ihbarıyla polisi alıp doktorun evine gelince Boncukov eski haline dönmeye başlamış bir köpek olarak karşılına çıkarılır ve hepsi büyük bir şaşkınlık içinde yapabilecekleri bir şey olmadığını görüp geri dönerler.

Köpek Kalbi hikâyesinde Bulgakov siyasi alegorinin örneklerinden birini vermiştir. Bilimsel bir buluş diye tabii bir köpeğin suni bir insana dönüştürülme girişimi ile yazarın Sovyet komünist sisteminin tarihi, sosyal, kültürel, dini ve ahlaki boyutlarıyla birlikte bilimsel yani materyalist süreçlerle yeni bir insan ve yeni bir toplum meydana getirme teşebbüsünü sembolize ettiği söylenebilir.

Yazarın bahsi geçen böyle bir siyasi temayı işlemek ve bu çerçevedeki bir siyasi mesajı iletmek için alegorik bir üslubu tercih etmesinin sebebi ilk etapta, Sovyet iktidarının gazabından kurtulmak gibi görünse de alegorik üslubun diğer önemli fonksiyonu olan dikkat çekme, hayal gücünü harekete geçirme daha ön planda gibi görünmektedir. Bulgakov da canlı, etkili ve çarpıcı tasvirlerle hayal gücünü derinlikli bir efekt halinde harekete geçirmiş, ayrıntılı anatomi ve cerrahi bilgileriyle okuyucuların duygularını alt üst etmiştir. Köpek hariç Bulgakov'un hikâyesindeki kahramanların insanlardan oluşması hikâyeyi parabol formatına sokmakta ve onun realizm boyutunu daha da derinleştirmektedir.

3. Temsil Edenin Siyasi Aktörler Olduğu Eserler:

Asıl konumuz olmamakla beraber, bazı alegorik eserlerde Temsil (sembolize) edilen değil de temsil eden unsurlar siyasi karakterler olabilmektedir. Mesela Feridüddin Attar'ın Mantıku't-Tayr'ında kuşların askeri bir düzen içerisinde padişahlarına ulaşmak için çıktıkları zorlu sefer anlatılmaktadır. Dolayısıyla burada bir taraftan kuşlar, diğer taraftan padişah, ordu gibi siyasi aktörlerin oluşturduğu temsiller üzerinden mutasavvıfların Allah'a ulaşmak için yaptıkları seyrüsüluk yolculuğu sembolize edilmektedir (Aktaş, 2011: 11).

Fettah-i Nişaburi'nin Hüsn ü Dil adlı eserinde sultan, mülk, kale, danışman, meclis, şehir, bekçi, asker, hazine ve savaş gibi siyasi aktör ve motiflerin yer aldığı alegorik bir hikâye yine mutasavvıfların metafizik yolculuğunu sembolize etmektedir (Aktaş, 2011: 98-119).

Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye adlı mesnevi formundaki hikâyesinde ise nefsin kuvvetleri olan tamah, kibir, öfke, cimrilik, haset, gıybet ve iftira, devlet yapısına ve ordu teşkilatına ait kavramların sembolizmi altında

anlatılmakta ve bunların insan ruhuna tasallutunun hangi ruhi hasletlerle savuşturulacağı açıklanmaktadır (Aktaş, 2011: 130).

4. Sonuç

Sembolik anlatım, gerek edebiyatın, gerekse siyasetin sıkça başvurduğu tarzlardan biridir. Sembolik/ alegorik eserlerin bir kısmı da hem edebi, hem siyasi boyutu olan çalışmalardır. Bu makalenin konusu da Türk ve dünya edebiyatlarındaki önemli bazı alegorik siyasi eserlerdir.

Devletin, iktidarın veya siyasi otoritenin var olduğu en eski zamanlardan beri, sivil toplum alanında yaşayan insanlar otoriteyi gözlemlemiş, yorumlamış ve eleştirmiştir. Çünkü otorite, yapısı gereği kuşatma, hegemonya kurma, sınırlama eğilimi taşımaktadır. Kuşatan ve kısıtlayan siyasi otoriteyi eleştirme eğilimi, yine bu otoritenin koyduğu yaptırım duvarları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu takdirde bazı şahıslar geri çekilmeyi, diğer bazıları otoriteyle çatışmayı tercih ederken, başka bazı insanlar ise otoritenin kalın duvarlarını zekâsıyla, muhayyilesiyle ve orijinal buluş ve benzetmeleriyle aşmaya ve aşındırmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada incelenen dünya ve Türk literatürüne ait eserlerin bazılarında yazarlar kavramları, bazılarında cansız nesnelere, bazılarında hayvanları bazılarında ise insanları siyasi bir senaryonun aktörleri halinde kurgulamışlardır. Bilindiği gibi insanların dünyasındaki olay ve gerçeklikleri ifade etmek üzere hayvan hikâyelerinin kullanılmasına fabl, insan hikâyelerinin kullanılmasına ise parabol denilmektedir. Buradaki her türün ayrı ayrı avantajları bulunmaktadır.

Sembolik anlatıma ve siyasi içeriğe sahip eserler kurgularının yapısı bakımından da üç tür olarak değerlendirilebilir: Münazaralar, fabllar ve macera hikâyeleri. Birinci türde eser hikâyenin kahramanları arasında bir diyalog şeklinde cereyan etmektedir ki Tarhan'ın Liberte isimli eserini buna örnek gösterebiliriz. Türk edebiyatında münazaralar, toplumdaki farklı karakterde insanları alegorik bir çerçeve içerisinde karşılıklı bir tartışmaya sokarak, sosyolojik tipler noktasında, hayal gücünü de harekete geçiren bir kurguyla bir karakter analizi imkânı sağlamıştır (Aktaş, 2011: 335). İkinci tür olan fabl ise bu çalışmada Şeyhi'nin Harname'si örneklemektedir. Macera türü eserlere de Beng ü Bade'yi veya Hayvan Çiftliği'ni örnek vermek mümkündür (Aktaş, 2011:335).

Siyasi olayların tasvirinde veya mesajların verilmesinde sembolik/ alegorik anlatım üslubunun tercih edilmesi genellikle şu sebeplere dayanmaktadır: 1. Siyasi olayları ve ilişkileri alegorik/hayali bir olayın kılıfı altına sokarak iktidarın tepkisinden ve gazabından kurtulmak. 2. Anlatılmak istenen konuyu farklı bir düzlemde tasvir ederek onu çarpıcı, dikkat çekici, canlı ve etkili hale getirmek. 3. Esasında siyasi bir mahiyet taşıyan ve dolayısıyla edebiyatçıların ihtisas alanına girmeyen olayları yeni bir format kazandırarak edebiyata uygun hale getirmek. Elbette alegorik bir eserde bu amaçların birden çoğu da güdülmüş olabilmektedir.

Sembolik anlatım tarzının tercih edilmesiyle ilgili yukarıda üç sebeple, incelenen eserleri şu şekilde eşleştirebiliriz: Birinci sebebe dayanan eserler: Beng ü Bade, Hayvan Çiftliği, Liberte, Semerci Hikâyesi. İkinci sebebe dayanan eserler: Kelile ve Dimne, Köpek Kalbi, Harname, Hayvan

Çiftliği, Üçüncü sebebe dayanan eserler: Liberte, Hayvan Çiftliği, Köpek Kalbi.

İncelenen eserler zaman ve mekân bakımından belli bir çeşitliliği de temsil ederek iktidar ve siyasi olaylar karşısındaki edebiyatçı kimliğinin evrensel bazı ifade biçimlerine ve üslup tarzlarına başvurduğunu göstermektedir. Nitekim Kelile ve Dimne, Harname ve Beng ü Bade daha önceki çağların muhayyilesini örneklendirirken, Hayvan Çiftliği, Köpek Kalbi, Liberte ve Semerci Hikâyesi yeni dönemin edebi çalışmalarını temsil etmektedir. Diğer taraftan Kelime ve Dimne, Hayvan Çiftliği ve Köpek Kalbi diğer milletlerin edebiyatlarından örnekler teşkil ederken, Harname, Beng ü Bade, Liberte ve Semerci Hikâyesi Türk Edebiyatından siyasi içerikli ve sembolik anlatımlı eserleri örnelemektedir.

Kaynakça

- Aktaş, G. (1954). Abdülhak Hamit Tarhan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aktaş, H. (2011). Klasik Türk Edebiyatında Sembolik Anlatım Üslubunun Gelişimi. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi
- Beydaba-İbnü'l-Mukaffa (2008). Kelile ve Dimne. İstanbul: Şule Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (1980). Edebiyat Bilgi ve Teorileri 1 Belagat. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Bloom, H. (2006). Introduction. Bloom, H. (Ed.). George Orwell's Animal Farm. New York: Chelsea House Publishers.
- Bulgakov, M. (2017). Köpek Kalbi. E. Aktan (Çev.). Ankara: Tutku Yayınevi.
- Coşkun, M. (2006). Klasik Türk Şiirinde Mürekkep İstiare, Temsili İstiare ve Alegori, Bilig Dergisi, 38, 51-70.
- Doğrul, Ö.R. (1975). Beydaba – Kelile ve Dimne. İstanbul: Toker Yayınları.
- Ersoy, M.A. (2009). Safahat. A.V.Akbaş (Haz.). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Karaismailoğlu, A. (2002). Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde (Cilt. 25, s. 210-212).
- Kürkçüoğlu, K.E. (1955). Fuzuli - Beng ü Bade. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Mengi, M. (1977). Harname Kime Sunulmuştur. Ankara Üniversitesi /Türkoloji Dergisi. C.7, S.1.
- Olgun, T. (1936). Fuzuli'ye Dair. Ankara: Selamet Basımevi.
- Orwell, G. (1945). Animal Farm: A Fairy Story. (Erişim: 04.01.2019), http://orwell.ru/library/novels/Animal_Farm/english/efp_go
- Orwell, G. (2015). Hayvan Çiftliği. C. Üster (Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Ryder, A. W. (1925). The Panchatantra. Chicago. Illinois. University of Chicago Press.
- Şeyhi (2017). Harname. M. Özdemir (Haz.). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Timurtaş, F.K. (1981). Şeyhi'nin Harnamesi. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1983). Osmanlı Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye Tarımının Genel Görünümü ve Küçük Üreticilerin Varlığı Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*

The Overview of Agriculture in Turkey and A Sociological Analysis on the Existence of Small Producers

Emrah Başaran^{a,**}

^a Araş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0389-9069

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Eylül 2019

Düzeltilme tarihi: 10 Ekim 2019

Kabul tarihi: 14 Ekim 2019

Anahtar Kelimeler:

Tarım

Küçük Üreticilik

Hayatta Kalma Stratejileri

Kültür

Sosyolojik Motifler

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 September 2019

Received in revised form 10 October 2019

Accepted 14 October 2019

Keywords:

Agriculture

Small Production

Survival Strategies

Culture

Sociological Motifs

ÖZ

Tarım ve küçük üreticilik meselesi tarihsel süreçte tüm toplumların üzerinde önemle durduğu meselelerin başında gelmektedir. İnsanlığın yerleşik hayata geçmesinden günümüze dek pek çok değişim ve dönüşüm geçiren tarımsal üretim sisteminin en önemli ayağını küçük üreticiler oluşturmaktadır. Gerek dünya geneline gerekse Türkiye tarımına bakıldığında, tarımsal üretimin büyük bir bölümünün küçük üreticiler tarafından gerçekleştirildiği görülebilmektedir. Bu bağlamda ele alınacak olan bu çalışmada, Türkiye tarımsal sisteminin genel bir çerçevesi çizilerek bu sistem içinde en önemli noktayı oluşturan küçük üreticilerin hayatta kalma süreçlerini nasıl oluşturdukları ve yönettikleri anlaşılmasına çalışılacaktır. Küçük üreticiler tarımda ortaya çıkan tüm olumsuz gelişmelere karşın geçmişten gelen kültürel motiflere sarılarak ve yeni değişen şartlara göre strateji belirleme yeteneklerini kullanarak halen güçlü bir biçimde Türkiye tarımsal sistemi içerisindeki varlıklarını devam ettirmeyi başarabilmektedirler.

ABSTRACT

The issue of agriculture and small-scale production is one of the most important issues of all nations in the historical process. Small producers constitute the most important pillar of the agricultural production system, which has undergone many changes and transformations, since the humanity has adopted a sedentary life. When looking at both the world and Turkey, it can be seen that large part of agricultural production has been maintained by small producers. In this study, which will be discussed in this context, a general framework of Turkey's agricultural system will be drawn and tried to understand how they create and manage the process of survival of small producers that make up the most important point in this system. Despite all the negative developments in agriculture, small producers can still be strongly able and successful on maintaining their existence in agricultural system in Turkey by embracing the cultural patterns of the past and using the ability of identifying strategies in the face of new/changing conditions.

1. Giriş

Tarımsal üretimin gerçekleşebilmesindeki en önemli ve kritik aşamayı kuşkusuz ki üreticiler oluşturmaktadır. İnsanların yerleşik hayata geçmeye başladıkları dönem odağa alınıp tüm insanlık tarihi analiz edildiğinde bu süreç boyunca tarımsal üretimin çok farklı türlerde gerçekleştiği

ancak tüm zamanlarda da üreticilerin önemli bir noktada oldukları görülebilecektir. Diğer taraftan tarımsal üretim süreci farklı bir perspektifle incelendiğinde ise tüm bu üretim sürecinde özellikle küçük üreticilerin önemli bir yer tuttukları ve adeta tarımsal üretimin “bel kemiğini” oluşturdukları görülmektedir.

* Bu çalışma Prof. Dr. Mahmut Atay danışmanlığında hazırlanan ve 23.11.2018 tarihinde Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında kabul edilen “Tarımsal Küçük Üreticilerin Hayatta Kalma Stratejileri: Konya Örneği” başlıklı doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

**Sorumlu yazar/ *Corresponding author*.
e-posta: basaranemrah20@gmail.com

Tarım ve kırsal sosyolojisi üzerine yapılan tartışmalara bakıldığında buradaki en önemli başlığı küçük üreticilerin oluşturdukları anlaşılmaktadır. Özellikle küreselleşme süreçlerinin etkisi ve yönlendirmesiyle yapılan bu tartışmalardaki en kritik soruyu küçük üreticilerin varlık problemi veya küçük üreticilerin varlıklarını nasıl devam ettirebildikleri oluşturmaktadır. Diğer taraftan teorik anlamda bakıldığında ise bu tartışmalarda Marksist ve modernleşmeci/gelişmeci paradigmalarının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Kabaca ve genel anlamda bakıldığında bu teorik perspektiflerin, tarımsal üretimde kapitalistleşme süreçlerinin etkin ve yaygın hale gelmesiyle birlikte küçük üreticilerin üretim süreçlerinden uzaklaşacağı ve varlıklarını kaybedecekleri, bunun yerine ise büyük kapitalist üretim süreçlerinin tarımsal üretime hâkim olacağı yönündeki iddialarının tam anlamıyla gerçekleşmemiş olması günümüzde küçük üreticileri bu tartışmaların odak noktasını oluşturmalarını sağlamıştır.

Türkiye tarımına bakıldığında küçük üreticilerin tarımsal üretimin önemli bir kısmını gerçekleştirdikleri görülmektedir. Küçük üreticilerin Türkiye tarımında hâkim bir konumda bulunması ise kuşkusuz ki bugüne özgü bir durum değildir. Osmanlı Devleti'nin tarımsal üretim süreçleri incelendiğinde burada da küçük üreticilerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Osmanlı Devleti yönetimi, özellikle küçük üreticilerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için tarımsal politikalar geliştirmiş ve küçük üreticilerin ayakta kalmaları yolunda önemli adımlar atmışlardır.

Bu çalışmada, Türkiye tarımında önemli bir konumda olan ve tarımsal üretimde güçlü bir biçimde varlığını devam ettiren küçük üreticilerin tarihsel süreçteki ve günümüzdeki durumları sosyo-ekonomik ve kültürel değişkenler ışığında ele alınacaktır.

2. Kavramsal Açından Küçük Üreticilik

Genel ve yaygın kullanımıyla, aile emeğini kullanarak kendi arazisi üzerinde tarımsal üretim gerçekleştiren, pazar süreçlerinden olabildiğince yalıtılmış ve hanesinin geçimi ve varlığını devam ettirebilmesi amacıyla üretim gerçekleştirenler küçük üreticiler olarak ifade edilmektedir. Her ne kadar küçük üreticiler böyle tanımlansa da herkesin üzerinde konsensüs sağladığı bir tanımlamadan bahsetmek oldukça güçtür. Küçük üreticilerin tanımlanması üzerinde tartışmalar sürerken aynı zamanda da bu konuda farklı isimlendirmelerin olduğu da görülebilmektedir. Küçük üreticiler; küçük köylüler, aile üreticiliği, aile çiftçiliği, aile işletmesi gibi bunlara benzer pek çok farklı isimlendirmeyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu isimlendirmeler ne kadar çeşitli olursa olsun temel düzeyde aynı anlamı içermektedirler.

Küçük üreticilerin kimler oldukları ve nasıl tanımlanmaları gerektiği üzerindeki bu belirsizliği Bernstein (2014: 13) iki temel noktada ele almıştır. İlk duruma göre, 2 hektardan az bir toprak parçası üzerinde üretim yapanlar küçük çiftçiler olarak ele alınırken diğer bir duruma göre ise bu üreticiler aile emeğini üretim süreçlerinin tümüne yansıtan, teknoloji kullanımları çok düşük düzeyde olan ve asgari geçim seviyeleri bulunan kimseler olarak ifade edilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında ilk ölçüt elde bulunan toprak parçası büyüklüğüne göre yani niceliksel iken, diğer ölçüt sosyolojik motifler içermektedir.

Bernstein'in ilk tartışma düzeyi olarak ele aldığı niceliksel ölçüt küçük üreticilerin anlaşılması ve doğru bir analize tutulabilmesi açısından hatalı gözükmektedir. Çünkü küçük üreticiler niceliksel ölçütlerle değerlendirilmeyecek kadar derin bir üretim sürecinin aktörleridirler. Diğer taraftan ise sadece işlenen arazi büyüklüğüne göre bir değerlendirme yapmak üretim sürecini mekân, coğrafya, iklimsel koşullar gibi pek çok önemli değişkenden soyutlaması bakımından doğru bir sonuç vermeyecektir. Bu çerçeveden bakıldığında ise 100 dönüm kuru bir arazide üretim gerçekleştiren üretici küçük üretici sayılabilecekken, 10 dönüm sulu arazide üretim yapan üretici küçük üretici sayılamayabilecektir. Çünkü elde edilen ürün miktarları ve gelir oldukça farklılaşacaktır.

Küçük üreticilere ilişkin diğer bir ayrımı ise Wegner ve Zwart yapmaktadır. Onlara göre küçük üreticiler pazar ile olan ilişkileri bakımından iki düzeyde ele alınabilecektir. Buna göre ilk grupta yer alanlar geçimlik tarzda üretim yapan ve hanesinin tüketmesi için üretenler, ikinci grupta yer alanlar ise pazar için üretim yapan küçük üreticilerdir. Genel olarak bakıldığında ise küçük üreticiler ürettiklerinin çok az bir kısmını pazarlarda satmakta ve yine mümkün olduğunca pazardan ürün almamaktadırlar. Üretimin temel amacı hanesinin gıda ihtiyacını karşılamaktır. Örneğin, FAO tarafından 2007 yılında Malavi'de yapılan bir çalışmada küçük üreticilerin yüzde 66'sının kendi ürettiklerine güvenmedikleri takdirde pazardan ürün aldıkları ortaya konulmuştur (Unctad, 2014: 2-3).

Dünya geneline bakıldığında 525 milyon küçük aile işletmesinin olduğu bilinmektedir. Diğer bir ifadeyle küçük üreticiler dünyadaki toplam çiftçilerin ve çiftliklerin yüzde 85'ini oluşturmaktadırlar (Ifc, 2013: 2). Türkiye'de ise tarımsal işletmelerin sayısı 3 milyon civarında olup arazi büyüklüğü ortalama 6 hektar (1 hektar 0.1 dönüme denk gelmektedir) civarındadır (Bayaner, 2013: 2). Yine 2001 yılı tarım raporuna göre ise Türkiye'deki tarımsal işletmelerin yüzde 65,5'i 5 hektarın altında bir arazi büyüklüğüne sahipken, yalnızca binde 7'lik bir kısım 50 hektar ve üzerinde bir büyüklüğe sahiptir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 11).

Bu veriler ışığında bakıldığında gerek dünya genelinde gerekse Türkiye'de küçük üreticilerin varlıklarını güçlü bir biçimde devam ettirdikleri ve üretim sürecinin önemli bir aşamasını oluşturdukları görülmektedir. Küçük üreticiler, tarımsal politikalar anlamında pek çok olumsuz duruma karşılaşmalarına rağmen geçmişte olduğu gibi bugünde varlıklarını sürdürülebilmeyi başarmaktadırlar. Bu anlamda küçük üreticilerin üretim sürecine yüklemiş oldukları anlamlar ve duygular onların güçlü bir biçimde ayakta kalmaları noktasında önemli katkılar sağlamaktadır.

3. Teorik Tartışmalar Ekseninde Küçük Üreticilik

Küçük üreticilerin, sosyolojik, ekonomik, siyasi ve diğer pek çok açılardan önemli bir konumda olmaları tarihsel süreç içerisinde onları tartışmaların merkezine yerleştirmiştir. Makro ölçekte tarım ve köylü/lük, mikro ölçekte ise tarımsal küçük üreticiler üzerine geliştirilen sosyolojik açıklamaların kabaca iki başlık altında toplandığı görülmektedir. Bu başlıklardan ilkinin sanayileşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte küreselleşmenin tüm alanlara nüfuz etmesi sonucu tarımsal üretim pratiklerinde köklü değişimler yaşanmakta, tarımdan ve köylerden kopuşlar meydana gelmekte, köylüler

üretim süreçlerinden uzaklaşarak fabrikalarda işçi konumuna gelmektedirler çerçevesindeki tartışmalar oluşturmaktadır. İkinci olarak ise tüm bu yaşanan olumsuz gelişmelere karşın üreticiler ve özellikle de küçük üreticiler varlıklarını devam ettirmeyi nasıl başarabilmektedirler eksenindeki tartışmalar oluşturmaktadır. Özellikle Marksist ve modernleşmeci/gelişmeci teoriler çerçevesinde şekillenen tartışmalar bu konudaki tüm teorik tartışmaların merkezini oluşturmaktadır. Türkiye’de tarım ve küçük üreticilik üzerine yapılan tartışmalarına bakıldığında da bu iki temel teorik yaklaşımdan etkilenildiği çok net bir biçimde görülmektedir.

Tarım ve küçük üreticilik üzerine yapılan tartışmaların dayandığı en önemli teorik noktaların başında kuşkusuz ki Marksist yaklaşımlar gelmektedir. Marx’ın Kapital isimli eserinde ortaya atılmış olduğu bu görüşler gerek kendi dönemi gerekse Marx sonrası dönemde bu konuda çalışanların temel referans noktasını oluşturmuştur. Marx’ın temel çerçevesini çizdiği bu düşünceler Lenin, Kautsky, Chayanov, Berstein gibi pek çok düşünürü de etkilemiş ve onların tarıma ve küçük üreticiliğe ilişkin görüşlerini şekillendirmiştir. Marx, tarıma, köylülüğe ve küçük üreticiliğe ilişkin görüşlerini İngiltere¹ örneği üzerinden anlatmıştır. Ona göre kapitalist süreçler en fazla İngiltere’deki tarım emekçilerinin durumundaki gerilemede belirgin hale gelmektedir. Marx’a göre İngiltere’de tahıl yasasının kaldırılması, tarım üzerinde önemli bir kırılma yaratmıştır. Bu yasanın kaldırılması sonucunda ise tarımsal üretimde yoğun bir biçimde makinalardan yararlanılmaya başlanmış ve tarımsal alanlar yeni yöntemlerin denendiği alanlar haline gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda üretim maliyetleri azalmış, verimlilik artmış ancak bu durum çiftçilerin durumunda bir iyileşme ortaya çıkaramamıştır (Marx, 2003: 580-582). Tarımdaki gelişmeleri kapitalist üretim süreçleriyle açıklamaya çalışan Marx’a göre büyük kitlelerin topraklarından zorla koparılması ilkel birikimin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Bu süreç her ülkede farklı gelişse de en klasik biçimiyle İngiltere’de görülmektedir. Emekçinin elindeki tüm üretim araçlarının alınması sonucunda da emekçiler birer ücretli emekçi haline gelmiş olurlar. Küçük üreticileri ve köylüleri ücretli emekçi konumuna getiren bu süreçler aynı zamanda kapitalistler için bir pazar da yaratmıştır. Eskiden bir köylü ailesi kendisi geçinebilmek için ona yetecek hammaddeleri kendisi üretir ve tüketirdi. Kapitalist süreçler sonucunda ise artık bu hammaddeler birer meta haline dönüşmüştür. Dolayısıyla köylü bu hammaddeleri artık pazardan almak durumunda kalmıştır (Marx, 2003: 642-643).

Marks’ın tarım ve köylülüğe ilişkin düşüncelerine benzer bir teori geliştiren isim Karl Kautsky’dir. Ona göre klasik anlamda bir köylü ailesi kendi ihtiyacı kadar üretim yapar ve fazla ürününü ise diğer ihtiyacı olan ürünleri temin edebilmek amacıyla pazarlara götürerek satardı. Sanayi ve ticaretin gelişimiyle birlikte ise yeni ürünlere duyulan ihtiyaç artmış ve bu durum klasik köylü ailesinin yapısında da önemli değişiklikler yaratmıştır. Sanayi tesislerinde üretilen pek çok ürüne köylülerin ulaşamıyor olması onların zamanla paraya daha çok ihtiyaç duyması sonucunu doğurmuştur.

Köylülerin paraya duyduğu ihtiyaç ise sömürü düzeninin yaygınlaşmasına zemin hazırlamış ve köylüyü pazar süreçlerine bağlı bir üretim yapmaya mecbur bırakmıştır (Kautsky, 1988: 13-16). Marksist çerçevede köylü ve tarım sorununa yaklaşan Lenin ise Rusya ve ABD örneğinde bu konuyu tartışmaya açmıştır. Ona göre tarımdaki kapitalizmin gelişimi en iyi bir biçimde ABD örneğinde analiz edilebilir. Lenin’e göre, sanayi ve teknolojideki ilerlemeler tarımdaki kapitalistleşme süreçlerini hızlandırmıştır. Bunun en net örneği ise ücretli emeğin yaygınlaşmasıdır. Ücretli emeğin yaygınlaşması ve tarımsal üretimde sanayileşme süreçlerinin etkilerinin daha fazla görülmesinin sonucunda ise köylüler hızlı biçimde mülksüzleşme eğilimine girmişlerdir (Lenin, 1989: 10-13). Köylü hane halkı üzerine Rusya’da çalışmalar yapan Chayanov ise iki tip köylü hanesi tespit etmiştir. Ona göre ilk köylü hanesi klasik olup doğal tarzda üretim gerçekleştirmektedir. Diğer köylü hanesi ise meta üretimine dayalı bir tarzda üretim yapmaktadır. Ona göre doğal tarzda üretim gerçekleştiren köylü hanesindeki temel motivasyon ihtiyaçlar doğrultusunda üretim yapmakken diğer köylü hanesinde kar-zarar ilişkisi çerçevesinde üretim gerçekleştirilmektedir (Chayanov, 1991: 92-96).

Marksist yaklaşımların dışında modernleşmeci/gelişmeci yaklaşımlar da tarım, köylülük ve küçük üreticilik konularında önemli bir teorik zemin oluşturmuşlardır. Bu yaklaşımlar bazı tartışmalarda kapitalist düşünce tarzının içerisinde değerlendirilmekte, bazı tartışmalarda ise bağımlılık teorisi veya azgelişmişlik yaklaşımları ekseninde ele alınmaktadır. Bu düzlemden bakıldığında modernleşmeci/gelişmeci yaklaşımlar tüm bu teoriler ışığında değerlendirilse de kendine özgü pek çok farklılıklar içermektedir.

Modernleşme yaklaşımı özellikle 1960 sonrası dönemde yaygınlaşan ve ABD’deki gelişim kuramcılarının Marksist açıklamalara alternatif olarak kullandıkları bir perspektifi ifade etmektedir. Bu yaklaşım, modernleşmeyi teknolojideki ve değerlerdeki değişim sonucunda ortaya çıkan bir süreç olarak görmektedir. Bu sürecin sonucunda ise geleneksel toplumların basit yapıları modern toplumların kompleks yapılarına doğru bir dönüşüm yaşar (Marshall, 1999: 508-509). Gelişme yaklaşımı ise toplum kuramının özellikle gelişmekte olan ve yeni sanayileşme süreçlerine girmiş olan toplumlara uygulanması ile ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu yaklaşım, gelişmenin, köylülük, sınıf ilişkileri gibi toplumdaki farklı kesimler üzerindeki etkilerinin neler olduğu üzerine odaklanmaktadır (Marshall, 1999: 261-262).

“Modernleşme ve gelişme yaklaşımları, kapitalist üretim mantığının veya kapitalizmin gelişiminin sanayi alanından sonra tarımsal üretimde de gerçekleşmesinin zorunluğu olduğu düşüncesindeydi. Bu yaklaşımı savunan teorisyenler, tarımsal üretime teknolojik gelişmelerin yansıtılmasının bu alanda bir gelişmeye ve modernleşmeye katkı sağlayacağına inanmaktaydılar. Bu bakımdan da tarımsal üretimde makineleşmeye hızlı bir şekilde geçilmesinin olumlu olacağını söylemekteydiler. Tarımdaki bu öngörünün gerçekleşmesi için ise batı dışında kalan azgelişmiş ülkelerde bu sürecin işletilmesi gerekmektedir çünkü Batı toplumları

¹ İngiltere’ye bakıldığında sanayi devriminin tarım devriminden sonra gerçekleştiği görülmektedir. Tarımsal üretimde teknolojik imkânların daha fazla kullanılabilir olması, çitleme hareketi sonucu köylülerin topraktan koparılması ve toprakların birleştirilmesi

İngiltere’de ciddi anlamda bir tarım krizini ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler sonucunda ise en büyük zararı aile emeğini kullanarak tarımsal üretim gerçekleştiren küçük aile işletmeleri görmüştür (Polanyi, 2010: 144).

bu süreçlerini tamamlamışlar, bu anlamda da gelişerek modern bir düzeye erişmişlerdi. Modernleşmeci/gelişmeci teorisyenler, Batı özelinde gerçekleşen bu değişim ve dönüşüm sürecinin aynı şekilde Batı dışındaki toplumlarda da gerçekleşeceği tezini güçlü bir biçimde savunmaktaydılar” (Başaran, 2018: 31).

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası döneme bakıldığında modernleşmeci/gelişmeci tezlerin etkinlik alanlarını arttırdıkları gözlenmektedir. Bu dönemde köylülük azgelişmişliğin bir nedeni olarak görülmektedir. Köylülüğün azgelişmişlik kısılacından kurtulabilmesi için modernleşmesi gerekmektedir. Eğer köylülük modernleşmenin önünde bir engel teşkil ediyorsa onun tasfiye edilmesi gerekmektedir (Başkaya, 2016: 73). Yine bu süreçte ABD'nin öncülüğünde başlayan tarımda makineleşme hamlesi özellikle azgelişmiş ülkelerin tarımsal yapılarında ciddi bir bozulmanın yaşanmasına neden olmuştur. ‘Modern tarım için makine kullanmak gerekir’ tarzında bir anlayış tüm tarımsal üretim süreçlerine sokulmaya çalışılmıştır. Makineleşmenin yanında tarımsal üretimde kredi imkânlarının artırılması ve buna benzer pek çok ‘sözde’ iyileştirme hamleleri sayesinde tarımda modernleşme sağlanacaktı (Köymen, 1999: 15-16).

Tüm bu teorik tartışmalara bakıldığında genel anlamda köylülüğe, mikro düzeyde ise küçük üreticilere ilişkin olumsuz bir tablonun çizildiği görülebilmektedir. Köylülük ve küçük üreticiler modernliğin önünde bir engel olarak görülmekte ve bu durumun aşılmasının zorunlu olduğu düşünülmektedir. Oysaki tüm bu gelişmeler ışığında bakıldığında bu teorilerin öngörülerinin büyük oranda gerçekleşmemiş olduğu görülebilmektedir. Kuşkusuz ki yaşanan pek çok gelişmeden köylüler ve küçük üreticiler olumsuz bir biçimde etkilenmiştir ancak bu durum topyekûn bir çöküşten söz etmemize olanak vermemektedir. Diğer bir açıdan bakıldığında, küçük üreticilerin sadece maddi gerekçeleri göz önünde bulundurarak tarımsal üretim gerçekleştirmediği söylenebilecektir. Küçük üreticilerin sahip oldukları toprağı, evi, eşyaları ve diğer tüm unsurları sadece ekonomik çerçevede değerlendirmek hatalı bir yaklaşım olacaktır. Wolf'un (2000: 36) harika ifadesiyle, köylülerin sahip oldukları tüm unsurlar sadece üretim faktörleri değildir. Onlar aynı zamanda atalarından kalan manevi değer yüklü birer mirastır. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde küçük üreticilerin olumsuzlukların üstesinden nasıl gelebildikleri daha net anlaşılacaktır. Küçük üreticilerin üretim süreçlerinde ekonomik faktörlerin yanında duygular, miras algısı, toprağın kutsallığı başta olmak üzere pek çok ekonomi dışı sosyolojik motifler güçlü bir etkiye sahiptir.

4. Türkiye Tarımının Tarihsel Gelişimi ve Küçük Üreticilerin Konumu

Türkiye'nin tarımsal sistemi kapsamlı bir şekilde analiz edildiğinde köklü bir geçmişe uzandığı rahatlıkla görülebilecektir. Tarım üzerine yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında günümüz Türkiye'sinin tarımsal sisteminin pek çok açıdan Osmanlı Devleti'nin tarımsal

sisteminin bir devamı niteliğinde olduğu söylenmektedir. Bu ifade yanlış olmamakla birlikte eksik kalmaktadır. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu coğrafyanın pek çok devlete ev sahipliği yapması bu topraklardaki tarımsal birikimin de zenginleşmesini sağlamıştır. Anadolu coğrafyasının binlerce yıllık tarımsal birikimi kuşkusuz ki günümüz Türkiye'sinin tarımsal sisteminin şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir.

İlk olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yılları, ikinci olarak 1950 ve sonrası dönem ve üçüncü olarak ise 2000'li yıllar ve sonrası bir dönemi kapsayacak tarzda yapılabilecek bir kategorizasyon, Türkiye'nin tarımsal görünümünün kabaca bir fotoğrafını göstermesi açısından önemlidir. Bu anlamda bakıldığında bu dönemlerde ortaya çıkan gelişmelerin tarımsal sistemde önemli değişiklikler yarattıkları söylenebilecektir.

Çok geniş bir coğrafyada uzun yıllar boyunca egemenliğini sürdüren Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin temelini tarım, sınıfsal anlamda toplumsal yapısının en önemli birimini ise köylüler oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti, geçmiş imparatorluklardan elde etmiş oldukları tarımsal birikimi kendi dönemlerinin şartlarına göre güncelleyerek, uzun yıllar boyunca sarsılmayan güçlü bir tarımsal üretim sistemini kurmayı başarmışlardı. Kurulan bu tarımsal sistem yalnızca ekonomik değişkenlerden ibaret olmayıp, köylülerin sosyolojik değerlerini ve motiflerini de kapsayacak bir tarzda inşa edilmişti.

Osmanlı Devleti'nde tarımsal üretim yoğun ve ağırlıklı olarak küçük aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bir çift öküz ile çekilen sabandan oluşan bu ünite, miri arazi sistemi ve çift-hane sistemi olarak bilinen tarımsal yapıların şekillenmesine katkı sağlamıştır. Çok sağlam temellere dayanan bu sistem ise tarımda makineleşmenin ortaya çıkmaya başladığı 20.yy.'ın ortalarına kadar varlığını devam ettirmiştir (İnalçık, 1990: 84). Osmanlı Devleti'nde tarımsal üretimde küçük üreticilerin hâkim bir konumda olmasında merkezi hükümetin destekleyici politikalarının büyük bir önemi bulunmaktadır. Merkezi yönetim daima küçük üreticileri koruyucu bir konumda olmuştur. 16.yy.'da başlayan ekonomik bunalımın akabinde imparatorluğun genişleme sürecinin yavaşlaması, savaşlarda yaşanan kayıplar ve ganimetlerin azalması, merkezi yönetimin vergilerde bir artışa gitmesiyle sonuçlanmıştır. Bu olumsuz tablo tarımsal sistemin de sarsılmaya başlamasına neden olmuştur (Pamuk, 2013: 147-148). Bu süreci takip eden yıllarda ortaya çıkan pek çok olumsuz uygulama, küçük üreticilerin varlıklarını devam ettirebilmelerinde ciddi riskler oluştursa da onların içsel dinamikleri ve maddi olmayan motivasyonlarla hareket etmeleri hayatta kalmalarını sağlamıştır².

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tarımsal üretim sisteminde ciddi bozulmalar ortaya çıkmış olsa da küçük üreticiler halen tarımsal üretimin büyük bir kısmını gerçekleştirmekteydiler. 1900'lü yılların başından ortasına kadar geçen zaman diliminde Türkiye'nin 1.ve 2. Dünya Savaşları ve bir ekonomik buhran(1929) sürecini geçirmiş

² 1913 yılına ait verilere bakıldığında tarımsal üretim gerçekleştiren tüm işletmelerin %87'sini küçük ve orta büyüklükteki aile işletmelerinin oluşturdukları görülmektedir (Geray, 2011: 25). Yine 1930'lu yıllara ait farklı bir çalışmada ise 1.1 milyon olan toplam tarımsal işletmenin %99.7'si 50 dönümden az bir toprak

üzerinde üretim gerçekleştirmektedir (Keyder, 1993: 18). Bu açılardan bakıldığında Cumhuriyet'in ilan edilmesine yakın bir dönemde ve daha sonraki yıllarda küçük üreticilerin güçlü bir şekilde varlıklarını devam ettirdikleri ve tarımsal üretimde hâkim ve belirleyici bir konumda oldukları anlaşılabilir.

olması ve tüm siyasi istikrarsızlıklara rağmen bu süreçte tarımsal anlamda önemli ve olumlu gelişmeler yaşanmıştır (Toprak, 1988: 34).

Cumhuriyet'in ilk yıllarına gelindiğinde her ne kadar tarımsal sistemde aksaklıklar görülse de küçük üreticilerin tarımsal üretimin önemli bir kısmını gerçekleştirdikleri güçlü bir tarımsal sistem varlığını sürdürmeye devam etmekteydi. Atatürk'ün tarıma verdiği önemin somut örneği İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya çıkmaya başlamıştır. 17 Şubat 1923 yılında yapılan bu toplantıda tarım en önemli gündem maddesini oluşturmuş ve tarımsal düzende yaşanan aksaklıkların giderilmesi ve köylülerin var olan sorunlarının ortadan kaldırılması amacıyla yapısal çözümler ortaya konulmuştur. Bu toplantı sonucunda Aşar Vergisi'nin kaldırılmasına karar verilmiş ve bunun yanında tarıma yönelik ilginin artması için tarım derslerinin müfredata sokulması, tarımsal makineleşmenin iyileştirilmesi gibi pek çok olumlu kararın altına imza atılmıştır. Yine bu dönemde Köy Kanunu çıkarılmış, Tarım Kredi Kooperatifleri ve benzeri kurumların kurulmasına başlanarak hem tarımsal üretim arttırılmaya çalışılmış hem de üreticiler desteklenmiştir.

Türkiye tarımında önemli bir kırılma noktasını ise 1950'li yıllar ve devamı oluşturmaktadır. Bu zaman diliminde Türkiye siyasetinde yaşanan gelişmeler tarımın görünümünü ve politikaları önemli ölçüde şekillendirmiştir. Bu süreçte çok partili siyasal sisteme geçilmesi, askeri darbelerin yaşanması ve diğer pek çok önemli siyasi olayın cereyan etmesinin yanı sıra Türkiye ekonomisinin küreselleşme ve dışa açılma süreçlerinin hızlanması da tarımsal üretim ve küçük üreticiler özelinde pek çok değişimin yaşanmasına neden olmuştur.

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra en önemli yatırımlarını tarımsal alanda gerçekleştirmiştir. Tarımda hızlı bir makineleşme sürecine girilmesinin akabinde 1948 yılında 1.750 olan traktör sayısı 1954 yılına gelindiğinde 44 binlere ulaşmıştır. Yine sulanabilen arazi miktarında da ciddi bir artış yaşanarak 11 bin hektardan 170 bin hektara çıkarılmış ve ihracata yönelik üretimin arttırılmasının bir sonucu olarak üzüm, şekerpancarı gibi ürünlerin üretim miktarlarında yüzde 400'lere varan artışlar görülmüştür. Bu iyileşmeler ihracat rakamlarına da yansımış, 1950-1953 yılları arasındaki ihracat 263 milyon dolardan 396 milyon dolara yükselmiştir (Günel, 2012: 169). Böylesine bir iyileşme sürecinin yaşandığı bu dönemde bunlara ek olarak Marshall Yardımlarının da devreye girmesi bu sürece olumlu bir katkı yapmıştır. Bu yardımlar sonucunda özellikle tarımda kullanılan traktör, pulluk, biçerdöver gibi aletlerin sayısında ciddi artışlar yaşanmış ve bunun sonucunda ise işlenemeyen ve boş durumda olan tarım arazileri işlenilebilir hale getirilerek tarımsal üretimde artışların yaşanması sağlanmıştır. Örneğin 1945 yılında Türkiye'de toplam ekilen arazi 8.044.00 hektar iken 1960'lı yıllara gelindiğinde bu alan 15.305.000 hektara kadar yükselmiştir (Özer, 2014: 71). Bu anlamda bakıldığında 1960'lı yıllara gelene kadar geçen zaman diliminde gerek DP'nin yapıcı politikaları gerekse

uluslararası desteklemeler sonucunda tarımsal üretimde ciddi artışlar yaşanmış, bu durum ise köylülerin toprağa tutunmasını güçlendirerek umutlarını canlı tutmalarına katkı sağlamıştır.

İki darbe arasında (1960-80) Türkiye tarımının genel durumuna bakıldığında bu süreçte kooperatifleşme adına önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Köy Kalkınma Kooperatifi adı altında ortaya çıkan bu kuruluşların sayısı 1964-1973 yılları arasında 13'den 3641'e ulaşmıştır (Geray, 1974: 34). Kooperatifleşme süreçlerinin yaygınlaşması kuşkusuz ki küçük üreticilerin hayatta kalmaları adına önemli bir girişimdir. Bu desteklemeler sonucunda ise küçük üreticiler varlıklarını güçlü bir biçimde devam ettirmeye başarmışlardır. Örneğin, 1963 yılında 1-10 hektar arasında bir toprağı işleyen aile işletmelerinin oranı yüzde 68.8'den 1970'li yıllara gelindiğinde yüzde 75'lere kadar yükselmiştir. Bunun yanında bu tarihlerde büyüklüğü 500 dönümden büyük olan işletmelerin sayısında ise önemli bir artışın yaşanmadığı göze çarpmaktadır. Diğer bir açıdan bakıldığında ise bu tarihlerde Türkiye'deki toplam işlenen tarım arazilerinin yarısından fazlasının 1-100 hektar arasında değişen bir büyüklüğe sahip olan işletmeler tarafından işlendiği bilinmektedir (Akşit, 1987: 23). Yaşanan tüm zorluklara rağmen bu süreçte küçük üreticiler varlıklarını devam ettirmeyi başarmışlardır.

1980'li yıllar Türkiye tarımında uluslararasılaşmanın yoğun olarak görüldüğü bir döneme işaret etmektedir. Bu süreçte Türkiye tarımı uluslararası kuruluşların tarım politikalarından önemli ölçüde etkilenmiş ve genel olarak bakıldığında da kötüye doğru bir gidiş göstermiştir. Bu dönemde ortaya çıkan 24 Ocak Kararları ve özellikle tarımsal alanda faaliyet gösteren kuruluşların özelleştirilmeye başlanması tarımsal sistemde bozulmaların meydana gelmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler kuşkusuz ki dünya genelinde hızlı bir şekilde yayılan neo-liberal politikaların bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Uluslararası kuruluşların baskısı sonucu alınan 24 Ocak kararları sonucunda devletin tarıma karşı olan koruyucu görevi sona ermiştir. Bu kapsamda tarımda piyasa koşulları egemen olmaya başlamış, üreticiye yönelik desteklemelerden³ vazgeçilmiş ve Türkiye tarımı dış sermayeye açık bir hale getirilmiştir (Kazgan, 1999: 33). Bu süreçte özelleştirmelere hız verilmesiyle birlikte KİT'lerin özelleştirmelerine başlanmış ve bu kapsamda YEMSAN, TURBAN, TİGEM, ÇAY-KUR, TMO ve buna benzer pek çok teşkilatlar farklı derecelendirme usulleri dikkate alınarak özelleştirilmişlerdir (Suiçmez, 2002: 84). 1980'li yıllarda Türkiye tarımı zorlu bir döneme girmiştir. Osmanlı'dan bu zamana dek her zaman merkezi otorite tarafından desteklenen ve koruma altında tutulan küçük üreticiler ilk kez bu dönemde savunmaz bir duruma sokulmuşlardır. Her ne kadar olumsuzluklar çoğalsa da, bu dönemde küçük üreticiler geçmişten gelen reflekslerle bu dönemi en az zararlı atlatma yollarını keşfetmişlerdir⁴. Küçük üreticilerin değişen yeni şartlara göre üretim süreçlerini ve emek kapasitelerini düzenleyebilme yetenekleri onların yarına

³ 1980 yılının başında desteklenen ürün sayısı 24'den 1985 yılına gelindiğinde 18'e, 1990 yılında ise 10'a düşürülmüştür (Öztürk, 2014: 80-81).

⁴ Örneğin bu dönemde Türkiye tarımı zor bir döneme girmiş olsa da küçük üreticiler güçlü bir şekilde varlıklarını devam ettirmeyi

başarmışlardır. Örneğin, 1980 yılında 0-50 dekar arasında bir işletmeye sahip olanların oranı yüzde 60 civarındayken 1991 yılında bu rakam yüzde 67 civarına yükselmiştir. Bu durum aynı yıllar arasında 200-499 dekar arasında bir işletmeye sahip olanlar arasında ise yüzde 5.46'dan yüzde 4,38 oranına gerilemiştir (Özkaya vd, 2002: 43).

kalmalarında önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Küçük üreticilerin varlıklarını devam ettirebilme adına ortaya koymuş oldukları bu yeni keşifler aynı zamanda gelecek kuşaklara da aktarılmaktadır.

21.yy.'ın başları küreselleşme olgusunun tarımsal politikaları keskin bir biçimde şekillendirdiği bir dönemin başladığını göstermektedir. Bu dönemde gerek dünya gerekse Türkiye tarımında uluslararası kuruluşların etkisi ciddi oranda artmıştır. Uluslararası kuruluşların baskısı sonucunda pek çok kararlar alınmış ve bu kararlar büyük çoğunlukla küçük üreticiler aleyhine olmuştur. Bu süreçte Türkiye tarımı da önemli bir dönüşümün içerisine girmiştir. Zaten 1980'li yıllarda bozulmaya başlayan tarımsal sistem 2000'li yılların başlarında daha da kötüye doğru bir gidiş eğilimi göstermiştir. 2001 yılında TRUP'ın gündeme alınması, DGD uygulamasına geçilmesi, süpermarketleşme süreçlerinin hızlanması, çok uluslu gıda şirketlerinin Türkiye piyasasına girmesi ve buna benzer pek çok sürecin ortaya çıkması tarımsal sistemdeki dengeleri önemli ölçüde sarsmış ve küçük üreticilerin varlıklarını devam ettirebilmeleri noktasında olumsuz bir durum yaratmıştır. 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle pek çok olumlu ve önemli tarımsal düzenlemeler gerçekleştirilse de uluslararası kuruluşların ve politikaların olumsuz etkilerinden tamamen kurtulabilmek mümkün olmamıştır. Örneğin 2005 sonrası dönemde AK Parti yönetimi uluslararası kuruluşların baskılarına rağmen fiyat desteği primini ve girdi desteklerini tekrardan üreticilere vermeye başlamıştır⁵. Bu desteklemeler daha iyi sonuçlar vermiş, 2007 yılında tarımda istihdam yeniden artmaya başlamış ve köylere doğru bir geri göç yaşanmaya başlamıştır (Keyder ve Yenil, 2013: 209-215). Bu bağlamda değerlendirildiğinde 2000'li yıllar Türkiye tarımı açısından pek iç açıcı gibi gözükme de tarımsal sistemin topyekûn çöktüğü yönünde bir iddia da karşılığını bulamayacaktır. Bu süreçte uluslararası gelişmelerden kaynaklanan sorunlar daha baskın görünmektedir.

Tüm bu süreçler ışığında değerlendirildiğinde Türkiye tarımının büyük bir dönüşüm geçirdiği görülebilmektedir. Özellikle 1980 sonrası süreçte klasik tarımsal üretim sisteminin değişmeye başladığı ve küresel süreçlerin tarımsal alanlara hızla nüfuz ettiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede daha önce hiç görülmemiş bir biçimde Türkiye tarımı uluslararası şirketler ve kuruluşlar tarafından bir kısıp alınmıştır. Kuşkusuz ki bu gelişmeler klasik tarımsal üretim sistemimizi değiştirmiştir. Pek çok olumsuz durumun ortaya çıkmasına karşı yapılan düzenlemeler ile bu süreci en az zararla atlatabilmenin yolları siyasi iktidar tarafından aranmıştır. Bu açıdan da Türkiye tarımının toptancı bir bakış ile tamamen bitip yok olacağı yönünde bir değerlendirme de bulunmak hatalı olacaktır. Bunun en büyük göstergelerinden birisi ise küçük üreticilerin tüm bu zorluklara rağmen varlıklarını devam ettirmeleridir. Türkiye tarımında küçük aile işletmeler halen toplam üretimin büyük çoğunluğunu gerçekleştirmektedirler. Bu durum verilere de yansımaktadır. 2001 ve 2016 yılı TÜİK verileri karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde Türkiye tarımında küçük üreticilerin varlıklarını güçlü bir biçimde devam ettirdikleri anlaşılabilmektedir. 2001 yılı verilerine bakıldığında görülmektedir ki Türkiye'deki toplam tarımsal

işletmelerin yüzde 60'ından fazlası 50 dönümden az bir tarım arazisi üzerinde üretim gerçekleştirmektedirler. 200-500 dönüm arasındaki bir arazide tarımsal üretim gerçekleştirenlerin oranı ise yüzde 6 civarındadır (TÜİK, 2001). 2016 yılı verilerine bakıldığında ise 100 dönümden az bir arazi üzerinde tarımsal üretim gerçekleştirenlerin oranının yüzde 80,7 olduğu görülmektedir. Yine bu verilere göre Türkiye'deki tüm tarım arazilerinin ortalama büyüklüğünün 12,9 dönüm olduğu anlaşılmaktadır. Ekonomik gelir düzeylerine göre değerlendirildiğinde ise tarımsal işletmelerin yüzde 21,7'sinin gelirinin 6.600 TL den az olduğu, yüzde 36,3'ünün 6.600-26.640 TL arasında olduğu, 333.000-832.500 TL arasında gelire sahip olan işletmelerin ise yalnızca yüzde 1,4'lük bir orana sahip olduğu görülebilmektedir (TÜİK, 2016). Bu veriler ışığında değerlendirildiğinde küçük üreticilerin küçük ölçekli arazileri üzerinde az bir gelir elde etmelerine rağmen üretimden vazgeçemedikleri söylenebilecektir. Dolayısıyla sadece nicel ve rasyonel bağlamı yapılan değerlendirmeler küçük üreticilerin tüm olumsuzluklara rağmen varlıklarını nasıl devam ettirdikleri sorusunu açıklamada eksik ve yetersiz kalacaktır. Diğer taraftan ise bu veriler tarımın tamamen büyük şirketlerin eline geçtiği ve köylülüğün ve küçük üreticiliğin yok olduğu yönündeki tartışmaları da geçersiz kılmaktadır. Kuşkusuz ki Türkiye tarımında pek çok yapısal sorun söz konusudur ancak bu durum köklü bir geçmişe sahip olan ve beka stratejilerini çok iyi yönetebilen küçük üreticilerin varlığının sona erdirecek bir sonucu ortaya çıkarmaktan uzaktır. Bunun temel nedenlerinin başında ise küçük üreticilerin yalnızca maddi kaygıları gözeterek üretim yapmamaları gelmektedir.

Türkiye'de tarımda geçmişte olduğu gibi günümüzde de küçük üreticiler tarımsal üretimin bel kemiğini oluşturmaktadırlar. Küçük üreticilerin inançları, değerleri, gelenekleri, duyguları ve sosyal ilişkileri hesaba katılmadan yapılacak analizler gerçeği yansıtmaktan uzak kalacaktır. Türkiye'deki küçük üreticiler hem maddi süreçleri hem de maddi olmayan süreçleri çok iyi değerlendirmekte ve bunun sonucunda üretim gerçekleştirmektedirler. Örneğin, iklim koşulları, üretilen ürünün o yılki piyasa ve pazar değeri, girdi maliyetleri, üretimde kullanılacak emek ve buna benzer bir dizi maddi süreci planlayarak varlıklarını devam ettirebilme ve bir sonraki üretim dönemine üretim ünitesini aktarabilmeleri adına en doğru olan stratejiyi belirlemektedirler. Diğer taraftan ise bu süreçte maddi olmayan koşulların etkisi de önemli ölçüde belirleyici olmaktadır. Bu anlamda küçük üreticilerin duyguları, toprağa kutsallık atfetmeleri, topraktan gelen mirasın baba yadigarı olarak görülmesi, köy içerisindeki sosyal ilişkiler ve dayanışma ağları ve yine buna benzer pek çok değişken üretim sürecinin devam etmesinde önemli katkılar sağlamaktadır.

5. Sonuç

Tarımsal üretimin bel kemiğini küçük üreticiler oluşturmaktadır. Tarımsal üretimin başladığı günden bugüne değin varlıklarını devam ettirmeyi başaran küçük üreticiler günümüz dünyasında ve Türkiye'sinde, küreselleşmenin

⁵ Gürel'e göre AK Parti döneminde tarımsal desteklerde ciddi bir artış yaşanmış ve en önemlisi de desteklemeler taban yayılmıştır. Bu bağlamda AK Parti döneminde DGD uygulamasından

vazgeçilerek havza temelli desteklemeye geçilmesi devletin tarımsal üretimi azaltmayı ve tarımı tasfiye etmeyi amaçladığı tezini güçsüzleştirmektedir (Gürel, 2013: 65).

getirmiş olduğu bir takım risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Özellikle çokuluslu şirketlerin ve uluslararası kuruluşların gelişmekte olan ülkelerin tarımsal sistemlerine nüfuz etme isteği gerek kadim tarımsal sistemlerin bozulması gerekse küçük üreticilerin üretimden kopması noktasında risk faktörü olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda özellikle son dönemde dünya genelinde küçük üreticiliğin yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesi noktasında çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda BM 2014 yılını tüm dünya genelinde “Aile Çiftçiliği Yılı” olarak ilan etmiştir.

Türkiye özelinde meseleye bakıldığında, tarımsal üretim sisteminin köklü bir geçmişe sahip olduğu görülebilmektedir. Bu topraklarda üretim yapan küçük üreticiler hemen her dönemde merkezi yönetimler tarafından korunup kollanmış ve hayatta kalmaları sağlanmıştır. Osmanlı Devleti ile başlayan bu politika Cumhuriyet rejimiyle de devam ettirilmeye çalışılmıştır. Tüm bu süreçler sonucunda ise günümüzde küçük üreticiler halen Türkiye tarımında önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Türkiye’deki tarımsal üretim yapan küçük üreticilerin varlıklarını nasıl devam ettirdikleri pek çok açıdan tartışılabilir da kuşkusuz ki buradaki en önemli noktayı sosyolojik paradigmalara oluşturmaktadır. Küçük üreticilerin topraktan kopmamalarında maddi gerekçeler kadar duygusal süreçlerde önemli bir yer tutmaktadır. Gerek toplumsal gerekse dinsel gerekçeler etrafında şekillenen ve tarihsel süreç içerisinde güçlü bir kültürel sarmal oluşturan bu durum küçük üreticilerin üretim motivasyonları üzerinde etkili olmaktadır. Diğer bir ifadeyle söylenecek olursa; küçük üreticiler yalnızca kar-zarar hesabı yaparak üretimlerini gerçekleştirmemektedir. Onlar aynı zamanda bu kültürel birikimin getirmiş olduğu pek çok değeri de göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu bakımdan değerlendirildiğinde örneğin “miras” algısı ve toprağın “kutsal” olarak görülmesi küçük üreticilerin emek potansiyellerini artırıcı bir rol oynayabilmektedir. Yine diğer taraftan geçmişten günümüze dek anlatılan hikâyeler, verilen sözler ve yeminler başta olmak üzere buna benzer daha pek çok kültürel şemalar küçük üreticilerin toprağa bağlı kalmasında ve üretimden kopmamasında etkili olabilmektedir.

Kaynakça

Akşit, B. (1987). Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları, Türkiye’de Tarım Sorunu, 11. Tez Kitap Dizisi, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 11-30.

Başaran, E. (2018). Tarımsal Küçük Üreticilerin Hayatta Kalma Stratejileri: Konya Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Başkaya, F. (2016). Başka Bir Uygarlık İçin Manifesto Nasıl Üretmeli, Nasıl Tüketmeli, Nasıl Yaşamalı?, Yordam Kitap, İstanbul.

Bayaner, A. (2013). Türkiye Tarımı Beklentiler ve Gelişmeler, TEPGE Yayınları.

Bernstein, H. (2014). Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri, (Çev: Oya Köymen), Yordam Kitap, İstanbul.

Chayanov, A. (1991). The Theory of Peasant Co-operatives, (Çev: David Wedgwood Benn), Ohio State University Press.

Geray, C. (1974). Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar, TODAİE Yayınları, Ankara.

Geray, C. (2011). Dünden Bugüne Kırsal Gelişme Politikaları. Ankara: Phoenix Yayınları.

Günal, E. (2012). Türkiye’de Siyaset ve Demokrasi, (Editör: Memet Zencirkıran), Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Bursa: Dora Yayıncılık, 153-187.

Gürel, B. (2013). Türkiye’de Kırsal Sınıf Mücadelelerinin Tarihsel Gelişimi-II (1980-2012), Devrimci Marksizm, Kış/İlkbahar, 47-104.

IFC Report (2013). Working with Smallholders A Handbook for Firms Building Sustainable Supply Chains, <https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/8dc5628042112fdbba2fff494779b2ad/Handbook+-+Working+with+Smallholders.pdf?MOD=AJPERES>, Erişim Tarihi: 10.01.2017.

İnalçık, H. (1990). Köy, Köylü ve İmparatorluk. 5. Milletler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi 1989. A.D.T.K.K. Yayınları, 1990.

Kalkınma Bakanlığı (2014). Tarım Arazilerinin Sürdürülebilir Kullanımı Çalışma Grubu Raporu, Ankara.

Kautsky, K. (1988). The Agrarian Question, London: Zwan Press.

Kazgan, G.(1999). 1980’lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme, (Editör: Oya Baydar), 75 yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 31-37.

Keyder, Ç. (1993). Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Keyder, Ç. ve Yenal, Zafer (2013). Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük, İstanbul: İletişim Yayınları.

Köymen, O. (1999). Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Lenin, V. İ. (1989). 5. Defter Tarım ve Köylü Sosunu, (Çev: İsmail Yarkın), İstanbul: İnter Yayıncılık.

Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, (Çev: Osmank Akınhay, Derya Kömürçü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marx, K. (2003). Kapital (1. Cilt), (Çev: Alaattin Bilgi), Erişim Yayınları.

Özer, S. (2014). Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 31, 61-80.

Özkaya, T., Uzman, A. ve Adanacıoğlu, H. (2002). Türkiye Tarım Ekonomisinin 1980- 2002 Dönemindeki Gelişimi, Küreselleşme ve Türkiye Tarımı, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 39-59.

- Öztürk, Ş. (2014). Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları Küreselden Yerele Tarım Politikaları ve Yoksulluk, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2013). Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914.(8.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polanyi, K. (2010). Büyük Dönüşüm- Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, Çev: Ayşe Buğra), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Suiçmez, B. R. (2002). Tarım Alanındaki Özelleştirmeler, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 74-121.
- Toprak, Z. (1988). Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950, Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000). (Derleyen: Şevket Pamuk, Zafer Toprak) , İstanbul: Yurt Yayınları,19-37.
- TÜİK (2001). Tarımsal İşletme Yapı İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1003, Erişim Tarihi: 23.01.2016.
- TÜİK (2016). Tarımsal İşletme Yapı Araştırması, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1003, Erişim Tarihi: 30.09.2019
- Unctad (2014). Commodities and Development Report 2015 Smallholder Farmers and Sustainable Commodity Development, 1-3. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/suc2014d5_en.pdf, Erişim Tarihi: 13.02.2016.
- Wolf, E. R. (2000). Köylüler, (Çev: Abdulkerim Sönmez), Ankara: İmge Kitabevi.

Araştırma Makalesi • Research Article

Eğitim Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Üniversite Yaşamına Uyumları: Akran Desteğinin Yordayıcı Rolü

Adaptation of Freshmen of Faculty of Education to University Life: Predictive Role of Peer Support

Nilgün Öztürk ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Malatya/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2593-9076

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 09 Eylül 2019
Düzeltilme tarihi: 01 Aralık 2019
Kabul tarihi: 06 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Üniversite yaşamına uyum
Birinci sınıf öğrencisi
Akran desteği

ÖZ

Bu araştırma, akran desteğinin üniversite birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyum düzeylerini yordamadaki rolünü incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 468 eğitim fakültesi öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak “Üniversite Yaşamına Uyum Ölçeği” ve “Akran Desteği Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizi için Basit Regresyon Analizi yöntemi ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, öğrencilerin üniversite yaşamına uyumları ile akran desteği arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Bulgular, akran desteğinin üniversite yaşamına uyumu anlamlı bir şekilde yordadığını göstermiştir. Bulgular alan yazın ışığında tartışılmış ve ileride yapılacak araştırmalara yönelik bazı önerilerde bulunulmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 09 September 2019
Received in revised form 01 December 2019
Accepted 06 December 2019

Keywords:

Adaptation to university life,
University first-year students
Peer support

ABSTRACT

This study was conducted to investigate the role of peer support predicts the level of university adaptation of first year university students. In this study, correlational survey method was used. Study sample of the research consisted of 468 students from the faculty of educational sciences. University Life Adaptation Scale and Peer Support Scales were used for data collection. Data obtained from the research were analysed by Simple Linear Regression Analysis and Pearson Moments Multiplier Correlation Coefficient. As a result of the study, it was determined that there was a positive and meaningful relationship between students' adaptation to university life and peer support. The results showed that peer support was predictors adaptation to university life. Findings were discussed under the light of literature.

1. Giriş

Üniversiteler, evrensel değerlere sahip, akılcı, sorgulayan, bilimsel düşünen, üretken, sorumlu ve etik değerleri geliştirip koruyan bireyler yetiştirmeyi hedefleyen (Gültekin, Çelik ve Nas, 2008), öğrencilerin potansiyellerini geliştiren ve öğrenme fırsatı sağlayan kurumlardır. Üniversite yaşamı, birçok genç için eşsiz bir gelişim ve büyüme dönemidir (Yeh, 2006). Türkiye’de üniversite eğitimi almak isteyen adayların, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından

düzenlenen Yüksek Öğretim Kurumları Sınavı’na (YKS) girmeleri ve bir bölüme yerleşebilmeleri için istenilen puanı elde etmiş olmaları gerekmektedir. 2018’de YYS’ye toplam 2.381.412 aday başvuruda bulunmuş olup, bu adayların 394.945’i lisans, 316.037’si ön lisans ve 146.258’i açık öğretim fakültesi olacak şekilde toplam 857.240’ı YYS sınavında bir programa yerleşmiştir (ÖSYS Basın Duyurusu, 2018). Yüksek Öğretim Kurumları sınavına giren adayların %

* Sorumlu yazar/*Corresponding author.*
e-posta: nilgun.ozturk@inonu.edu.tr

35.99'u bu sınavı başarıyla tamamlayıp üniversite öğrencisi olmaya hak kazanmıştır. Bu oran, üniversite eğitimi almak isteyen adayların büyük çoğunluğunun stresli ve zorlu bir sınav sürecinden geçerek üniversite öğrencisi olmayı başardıklarını gösterir niteliktedir.

Üniversite sınavını kazanıp üniversite öğrenimine yeni başlayacak olan öğrencilerin büyük çoğunluğu, yaşamlarının bu yeni uyum döneminde neşe ve olumlu beklenti duygularını yoğun olarak yaşıyor görünmektedirler (Jackson, Pancer, Pratt ve Hunsberger, 2000). Üniversiteye yeni başlayan öğrenciler ilk haftaları; ebeveyn kontrolünün olmadığı, yeni ve farklı birçok etkinliğin yapıldığı, yeni insanlarla tanışılan bir yaşam olarak öngörmektedir. Ayrıca, öğrenciler bu süreçte üniversitenin kişisel, sosyal ve entelektüel gelişim için önemli fırsatlar sunmasını da beklemektedirler. Bu uyum sürecinde, öğrencilerin beklentilerinin çoğu gerçekleşiyor olmasına rağmen; öğrencilerin üniversite öncesi beklentilerini içeren olumlu duygular zamanla yerini olumsuz duygulara bırakmaktadır (Pancer, Hunsberger, Pratt ve Alisat, 2000). Çünkü, üniversiteye yeni başlayan öğrenciler için üniversite yaşamına başlamak, sadece heyecan verici değil; aynı zamanda sıkıntılı ve zorlayıcı bir yaşantı olarak değerlendirilmektedir (Tao, Dong, Pratt, Hunsberger ve Pancer, 2000). Clinciu (2013) üniversiteye devam etmenin, öğrencilerin yaşam seyrini değiştirebilecek, çok zorlu bir deneyim olduğunu belirtmektedir.

Üniversite yaşamı, her ne kadar ergenlikten yetişkinliğe geçiş sürecinde öğrencilere özerk bir yetişkin olmak için birçok olanak sunsa da (Barker ve Galambos, 2007; Uehara, Takeuchi, Kubota, Oshima ve Ishikawa, 2010) bu süreç farklı bir ortama uyum sağlamakla ilgili bir takım zorlukları da beraberinde getirmektedir (Aspinwall ve Taylor, 1992; Leong, Bonz ve Zachar, 1997). Dolayısıyla üniversite eğitimine başlamak, üniversite birinci sınıf öğrencisi için stres içeren bir yaşantı olabilmektedir (Dyson ve Renk, 2006; Gall, Evans ve Bellerose, 2000; Winter ve Yaffe, 2000). Öğrencilerin stres düzeylerinin kayıt işlemleri sonrası anlamlı bir şekilde arttığı da görülmektedir (Kreig, 2013). Büyük olasılıkla ilk kez ailelerinden ayrılan öğrenciler, bu dönemde birçok sorun ve zorlukla karşı karşıya kalmaktadır (Chang vd., 2007). Evden ayrılmak, ebeveynlere ve yerleşik sosyal ağların diğer üyelerine (örneğin, arkadaşlar, kardeşler) doğrudan bağımlılığın azalması ve bireysel yaşam sorumluluğunun da artmasını beraberinde getirmektedir (Montgomery ve Côte, 2003). Bir başka deyişle, üniversite öğrencilerinden geçmişte yapmadıkları birçok görev ve sorumluluğu (çamaşır yıkamak, bütçeyi yönetmek, vb.) yerine getirmeleri beklenmektedir (Mattanah, Handcock ve Brand, 2004). Öğrencilerin önemli bir kısmı, üniversite yaşamının ilk yılında yabancı bir yerleşkeye ve yaşam düzenine uyum sağlamak (Tao vd., 2000), akademik olarak daha fazla çaba göstermek (Levitz ve Noel, 1989), öğrenme için içsel motivasyon geliştirmek (Mattanah vd., 2004), akademik çalışmalarda karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmek (Dunkel-Schetter ve Lobel, 1990; Tao vd., 2000), zamanı iyi yönetmek (Mattanah vd., 2004), ders seçimi, sınav kaygısı, akademik rekabet, akademisyenlerle ilişkiler, akademik çalışmaları ve kişisel talepleri dengeleme, (Grayson ve Meilman, 1992) yeni bir akran grubu ile tanışmak (Dunkel-Schetter ve Lobel, 1990; Tao vd., 2000) durumunda kalmaktadır.

Bu bulgulardan da anlaşılacağı gibi, üniversite eğitimine başlayan öğrenciler, kendilerini farklı bir sosyal ve akademik

çevre içinde bulmaktadırlar. Bu yeni yaşantının, üniversite eğitimine yeni başlayan öğrenciler için akademik çalışma, insan ilişkileri ve sosyal yaşam açısından birçok değişimi ve zorluğu beraberinde getirdiğine ilişkin araştırma bulgularına rastlanmaktadır (Aladağ, Kağnıcı, Tuna ve Tezer, 2003; Shamionov, Grigoryeva ve Grigoryev, 2014). Üniversite eğitiminin özellikle de ilk yılının, öğrencilerin uyum sürecinin en kritik dönemi olduğu belirtilmektedir (Clinciu, 2013; Giddan, 1988). Bu dönemde, birinci sınıf öğrencisinin uyum sağlama konusunda yaşayabileceği olası zorlukları diğer sınıflarda öğrenim gören öğrencilere kıyasla oldukça fazladır. Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun, yalnızlık (Gerdes ve Mallinckrodt, 1994), aile özlemi (Thurber ve Walton, 2012), sağlık sorunları ve duygusal problemler (Oaten ve Cheng, 2005), akademik çalışmalara ayak uyduramama (Bülbül, 2012), ekonomik sorunlar (Bülbül, 2012; Mercan ve Yıldız, 2011), depresyon (Dyson ve Renk, 2006; Wintre ve Yaffe, 2000) ve hatta artan intihar riskinin (Wilburn ve Smith, 2005) dahil olduğu çeşitli olumsuzlukları yaşadıkları görülmektedir. Bununla birlikte birçok çalışma, üniversite birinci sınıf öğrencilerinin öğrenimlerinin ilk yılında, üniversite yaşamına uyum sağlayamadıkları için öğrenimlerine devam etmediklerini ve okul terki kararını aldıklarını göstermektedir (Ackermann ve Morrow, 2007; Chang vd., 2007; Hamilton ve Hamilton, 2006). Üniversite öğrencilerin % 20 ile % 30'unun ise sonraki yıllarda üniversite öğrenimine devam etmedikleri belirtilmektedir (Grayson ve Grayson, 2003). Üniversite öğrenimini bırakma oranının yüksek olmasında, üniversite yaşamına uyum sağlayamamanın etkili olabileceği vurgulanmaktadır (Buote vd., 2007; Tinto, 1998). Dolayısıyla, üniversite eğitiminin ilk yılı bireyin üniversite yaşamına uyumunun en zorlu dönemidir. Üniversite eğitimine yeni başlayan bir öğrenci, bir taraftan üniversite yaşamına uyum sağlamaya çalışırken diğer taraftan ise ailesinin ve arkadaşlarının beklentilerini karşılayamama kaygısını hissetmektedir (Dyson ve Renk, 2006). Bu etkenlerden ötürü, üniversiteye yeni başlayan öğrenciler eğitime başladıklarında bir uyum aşamasından geçmekte ve her öğrencinin uyum süreci ise gelişim hızına göre değişmektedir (Blimling ve Miltenberger, 1995).

Uyum, bireyin kendi benliğiyle ve çevresiyle dengeli ve etkili bir ilişki kurabilmesi, geliştirebilmesi ve bunu sürdürebilmesi olarak tanımlanabilir (Balcıoğlu 2001; Köknel, 1993). Birey doğumdan başlayan süreçte tüm yaşamı süresince çevresine uyum sağlamak için bir çaba göstermektedir (Yavuzer, 2003). Dolayısıyla birey yaşamının herhangi bir döneminde uyum problemleri ile karşılaşabilir. Bireyin ihtiyaçlarını giderme çabası olarak ele alınan uyum süreci bireyin yaşamında farklılıklar ortaya çıktığı zaman oluşmaktadır. Yaşamdaki her değişiklik uyum sürecini de beraberinde getirmektedir (Erdoğan, Şanlı ve Şimsek Bekir, 2005). Simons, Kalichman ve Santrock'e (1994) göre yeni bir duruma uyum sağlamak, bireyin günlük yaşamındaki sorunları, zorlukları ve talepleri birlikte ele alabilmeyi ve yönetebilmeyi gerektirmektedir. Kurç'a (1989) göre, bireyin yaşamdan doyum sağlaması uyumu gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. Üniversiteye uyum sağlayabilme, bireyin mutluluğu ve psikolojik sağlığı açısından önemlidir (Karahana, Sardoğan, Özkamalı ve Dicle, 2005). Uyumsuzluk birey açısından mutsuzluk ve umutsuzluğa neden olurken, toplum açısından üretkenliğin azalması ve insan gücü kaynağının boşa harcanması anlamına gelmektedir (Kurç, 1989). Alan yazındaki bulgulardan,

uyumun gelişmesinde akran ilişkilerinin önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Baker, 2009; Yun Lee, 2008). Uyum sürecinde ilişkilerin önemli rolünün olduğunu kuramsal bilgiler de desteklemektedir. Youniss (1980) duygu ve düşünceleri tartışmaya açık olmak, işbirliği yapabilmek ve kişiler arası duyarlılığa sahip olmanın uyumu geliştirdiğini belirtmektedir. Üniversite yaşamına uyum sağlamayı etkileyen faktörler arasında akran ilişkilerinin de yer aldığı vurgulanmaktadır (Gerdes ve Mallinckrodt, 1994).

Akran ilişkisi, akran grubunun birbiriyle etkileşimidir (Dursun, 2002). Öğrencilerin akran ilişkilerinin, kendi yeterliliklerini, duygusal olgunluklarını, bağımsızlıklarını, kişilerarası ilişkilerini ve kendini tanımlarını geliştirmede önemli olduğu belirtilmektedir (Huang, 2000). Alan yazında en önemli sosyal destek kaynaklarının aile üyeleri, arkadaşlar ve akrabalar olduğu ifade edilmektedir. Sosyal destek kaynakları yaşanan zorluklar ve stres verici olaylarda bireye araçsal yardım, sosyo-duygusal yardım ve bilgi yardımı sunarlar (House, 1981). Dennis (2003) akran desteğini bir deneyimi paylaşan kişiler arasında kurulan ve hem duygusal hem de bilgi ve değerlendirme desteği sunan doğal ve kendiliğinden oluşan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Horgan, Sweenwy, Behan ve McCarthy'ye (2016) göre akran desteği, kişisel, sosyal ve akademik uyum olmak üzere çok yönlü bir uyumu gerektiren üniversite eğitimi sürecinde, öğrenciler arasında sık kullanılan bir destek mekanizmasıdır. Genel anlamda, bir kişinin çevresini destekleyici olarak algılamasının stresli olayların etkilerini azaltabileceği belirtilmektedir (Thoits, 1985). Toews ve Yazedjian'a (2007) göre, akranlar hem duygusal hem de araçsal destek sağlayarak öğrencilerin üniversitede erişebilecekleri bir sosyal destek kaynağı olarak hizmet ederler. Sosyal desteğin, özellikle üniversite birinci sınıfta öğrenim gören öğrenciler için en önemli koruyucu faktörlerden birisi olduğu belirtilmektedir (Salami, 2011; Solberg ve Villarreal, 1997).

Üniversiteye uyum sürecinde akran ilişkilerinin; destek olma, kimliğin onaylanması ve sosyalleşme için çeşitli olanaklar sunması açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır (Hirsch, 1980). Tokuno'ya (1986) göre, arkadaşlar üniversiteye başlamak gibi yaşamdaki büyük değişikliklerde yaşanan zorlukların ve stres verici olayların etkisini azaltarak önemli bir sosyal destek kaynağı olmaktadır. Arkadaşlık ilişkisi çeşitli işlevlere sahiptir. Tavsiye verme, rehberlik etme, kabul görme, dinleme, cesaretlendirme, geribildirim verme bu işlevlerden bazılarıdır. Bunlara ek olarak, arkadaşlar somut yardım sağlarlar ve başkalarına yardım etme fırsatını verirler (Weiss, 1974). Richey ve Richey (1980) ergenlerin en iyi arkadaş tarafından sunulan sosyal desteğe ihtiyaç duyduklarını ve bu ilişkinin aile üyelerinin yerine getiremeyeceği birçok işlevi yerine getirdiğine değinmektedirler. Öğrencilerin liseden üniversiteye geçişte sosyal ilişkilerinde ve arkadaşlık ilişkilerinde yaşanan hayal kırıklıklarının ise acı dolu bir yaşantı olduğu belirtilmektedir (Langston ve Cantor, 1989). Öğrencilerin bu konuda yaşayabilecekleri sorunların ciddi sonuçları olabilir. Ayrıca, güçlü ve destekleyici sosyal destek ağlarının olmamasının, birinci sınıf öğrencisinin üniversite yaşamına, kişisel, sosyal ve akademik uyumuna zarar verebileceği değerlendirilmektedir (Dyson ve Renk, 2006; Somera ve Ellis, 1996).

Uluslararası alan yazında üniversite yaşamına uyum ile ilgili çalışmaların uzun bir geçmişi olmasına rağmen, Türkiye'de öğrencilerin üniversite yaşamına uyumu konusunda yapılan

araştırmaların yakın bir geçmişi olduğu görülmektedir. Uluslararası alan yazındaki araştırmalarda çalışılan değişkenlerin; stres (Clinciu, 2013), başarı ve başarısızlık (Van Overwalle, 1989), zaman ve yaşam alanlarında değişim (Gall vd., 2000), bağlanma stilleri (Mattanah vd., 2004), ebeveynlerle ilişkiler (Wintre ve Yaffe, 2000) şeklinde olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'de ise denetim odağı, atılgnalık düzeyi (Karahan, Sardoğan, Özkamalı ve Dicle, 2005), yaşam doyumu (Çalışandemir ve Baltacı, 2017; Bulut ve Serin, 2016), akran danışmanlığı (Aladağ, 2009), sosyo-demografik değişkenler (Bülbul ve Acar-Güvender, 2014; Mercan ve Yıldız, 2011; Özkan ve Yılmaz, 2010), sorunlarla başa çıkma (İkiz ve Otlu, 2015), ilişkisel benlik kurgusu, sosyal destek ve başa çıkma (Rahat ve İlhan, 2016), psikolojik dayanıklılık (Kaba ve Keklik, 2016) ve okul tercihi (Sertel, Yıldırım ve Özmen-Akyol, 2017) olduğu görülmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye'de her yıl yaklaşık olarak iki milyondan fazla aday üniversite öğrencisi olabilmek için Yüksek Öğretim Kurumları Sınavı'na girmek ve başarılı olmak için önemli bir çaba göstermektedir. Üniversite sınavını kazanıp eğitimine yeni başlayan öğrenciler için üniversite yaşamı yeni bir başlangıç dönemidir. Öğrenciler bu yeni yaşamlarında farklı zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Öğrencilerin ders seçimi, sınav kaygısı, akademik rekabeti, akademisyenlerle ilişkileri, akademik çalışmalarını ve kişisel talepleri dengeleme ve akademik çalışmalarda karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmeleri beklenmektedir. Üniversite birinci sınıf öğrencileri, üniversite yaşamının zorlukları ile mücadele ederken zaman zaman stres yaşamakta ve uyum sağlamakta zorluk yaşayabilmektedirler (Jackson vd., 2000). Oysaki, üniversite yaşamına uyumun, öğrencilerin akademik ve sosyal gelecekleri, mutluluk ve psikolojik iyilik halinin elde edilmesi açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır (Karahan vd., 2005). İnsanların yaşamları boyunca farklı etkilere sahip birçok yaşam geçişi yaşadıkları bilinmektedir (Ramsey, Jones ve Barker, 2007). Lise eğitimini tamamlayarak üniversite eğitimine başlayacak olmanın gençler için önemli bir yaşam geçişi değişikliği olduğu öngörülmektedir (Salami, 2011). Bu yaşam geçişinde karşılaşılan zorluklarla mücadele ederken öğrencileri olumlu anlamda destekleyen ve yaşamlarında meydana gelen bu değişikliklere uyum sağlamalarında yardımcı olabilecek değişkenlerin birinin de akran desteği olabileceği düşünülmektedir. Üniversiteyi kazanan öğrenciler üniversiteye gitmek için evlerinden ayrılmak ve başka bir şehre gitmek, üniversite yurtlarında ya da öğrenci evinde kalmak, yeni sınıf arkadaşları ile tanışmak durumundadırlar. Öğrenciler, üniversite yıllarında hem kendi sınıf arkadaşları hem de farklı bölümlerde okuyan öğrencilerle iletişim kurmak durumunda kalırlar. Ayrıca bu dönemde benzer yaşantıları paylaşan öğrenciler, birbirlerini daha iyi anlayabileceklerini ve birbirlerine daha çok yardımcı olabileceklerini düşünürler (Buote vd., 2007; Myrick ve Folk, 1999). Son yıllarda akran desteği, ilkokuldan üniversiteye kadar bütün öğretim kademelerinde benimsenen en popüler müdahalelerden birisidir (Bayraktar, 2007; Nazlı, 2008). Bu konuda yapılan araştırmalar gençlerin yaşadıkları problemler karşısında resmi destek aramak yerine arkadaşlarından veya ailelerinden destek aramalarının daha kuvvetli bir ihtimal olduğunu göstermektedir (Constantine ve Arorash, 2001). Sonuç olarak bu yoğun akran ağlarının, üniversitede akran desteği oluşturarak, öğrencilerin uyum sağlamalarında destekleyici bir unsur olabileceği düşünülmektedir.

Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları problemler konusunda yapılan araştırmalarda üniversite yaşamına uyumun en sık dile getirilen problem alanlarından biri olduğu görülmektedir (Myrick ve Folk, 1999). Öğrencilerin ilk yıl yaşadıkları uyum problemlerine yönelik yapılabilecek hizmetler konusunda çözümler üretmek, öğrencilerin bu yeni yaşam geçiş sürecini kolaylaştıracak değişkenlerin belirlenmesi hem kurum için hem de birey için kazanımlar sağlayacaktır. Dolayısıyla bu araştırmadan elde edilen bulgular ve yapılan önerilerin üniversitede öğrenci kişilik hizmeti sunan birimlere, eğitimcilere ve üniversite yönetimine yapılabilecek çalışmalar konusunda yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, akran desteğinin eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum düzeyini yordayıp yordayamadığını belirleyebilmektir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır.

1- Eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum düzeyleri ile akran desteği arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2- Akran desteği, eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversite yaşamına uyumunu anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

2. Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın modeli, örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Akran desteğinin, eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum düzeyini yordayıp yordayamadığını incelemeyi amaçlayan bu araştırma ilişkisel tarama modeline dayalı betimsel bir araştırmadır. Betimsel yöntem, durumlar arası ilişkileri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Betimsel yöntemin türlerinden biri olan ilişkisel tarama yöntemi değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılan araştırma yöntemidir. Bununla birlikte araştırmada, bir değişkendeki değişimin derecesinin ne kadarının diğer değişken tarafından oluştuğunu da belirlemek amaçlandığında ilişkisel tarama modeli kullanılmaktadır (Can, 2018; Cohen, Manion ve Morrison, 2000). Bu araştırmada da üniversite yaşamına uyumun ne kadarının akran desteğinden oluştuğu belirlemek amaçlandığı için bu yöntem tercih edilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında bir kamu üniversitesinin eğitim fakültesi lisans programlarında öğrenim gören birinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemine belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi; zaman, para ve iş gücü açısından var olan sınırlılıklar nedeniyle örneklemin kolay ulaşılabılır ve uygulama yapılabilir olmasını ifade etmektedir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Araştırmanın örneklemini eğitim fakültesi; sınıf öğretmenliği, İngilizce öğretmenliği, fen bilgisi öğretmenliği, Türkçe öğretmenliği, resim-iş öğretmenliği, beden eğitimi ve spor öğretmenliği, bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenliği, okul öncesi öğretmenliği ile rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümlerinde öğrenim gören birinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubuna ait tanıtıcı bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Örnekleme Bulunan Öğrencilerin Bölümlere Göre Dağılımı ve Yüzdesi Özellikleri

Bölümler	N	%
Sınıf öğretmenliği	77	16.5
İngilizce öğretmenliği	57	12.2
Fen bilgisi öğretmenliği	42	9
Türkçe öğretmenliği,	38	8.1
Resim-iş öğretmenliği	24	5.1
Beden eğitimi ve spor öğretmenliği	25	5.3
Bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenliği	7	1.5
Okul öncesi öğretmenliği	97	20.7
Rehberlik ve psikolojik danışmanlık	101	21.6
Toplam	468	100

Öğrencilerin cinsiyetine ilişkin bilgiler ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyete İlişkin Özellikler

Demografik Bilgiler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	316	67.5
	Erkek	152	32.5

Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin %67.5'unun kadın (n=316) ve %32.5'unun (n=152) erkek öğrenci olduğu görülmektedir. Örneklemin yaş ortalaması $\bar{X}=19,55$ 'tir ve yaş aralığı 18 ile 23'tür. Örneklemin eğitim fakültesinin farklı bölümlerinde eğitime yeni başlamış olan toplam 468 kişiden oluştuğu görülmektedir. Öğrencilerin bölümlere göre dağılımı ise şöyledir; %16.5'si (n=77) Sınıf Öğretmenliği, %12.2'si (n=55) İngilizce Öğretmenliği, %9'u (n=42) Fen Bilgisi Öğretmenliği, %8.1'i (n=38) Türkçe Öğretmenliği, %5.1'i (n=24) Resim-İş Öğretmenliği, %5.3'ü (n=25) Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, %1.5'i (n=7) Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği, %20.7'si (n=97) Okul Öncesi Öğretmenliği ve %21.6 (n=101) Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Öğretmenliği şeklindedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla Akran Desteği Ölçeği ve Üniversite Yaşamına Uyum Ölçeği kullanılmıştır.

Akran Desteği Ölçeği (ADÖ): Chien-Lin Kuo ve diğerleri tarafından (2007) yılında geliştirilen ölçek, Çalışkan ve Çınar tarafından (2012) Türkçe'ye uyarlanarak, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Akran desteği ölçeği; fiziksel yardım (örnek madde= *Özel durumlarımızda, iyiliğimiz için birbirimize önerilerde bulunuruz*), akademik yardım (örnek madde= *Sınıf arkadaşları olarak birbirimizle notlarımızı ve kaynaklarımızı paylaşıyoruz*) ve duygusal yardım (örnek madde= *Sınıf arkadaşları olarak aramızda derin bir arkadaşlık ilişkisi vardır*) olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 68, en düşük puan 17'dir. Tüm maddeler olumlu olup, derecelendirmesi 4'lü Likert şeklindedir. Ölçekten alınan puanın artması alınan arkadaş desteğinin arttığını, puanın azalması ise alınan arkadaş desteğinin azaldığını göstermektedir. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .93 iken, ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları ise fiziksel yardım .89, akademik yardım .77, duygusal yardım .81 olduğu saptanmıştır (Çalışkan ve Çınar,

2012). Bu araştırmadaki örneklem grubu için ölçeğin güvenilirlik katsayısı .90 olarak bulunmuştur.

Üniversite Yaşamına Uyum Ölçeği (ÜYUÖ): Aladağ, Kağnıcı, Tuna ve Tezer tarafından (2003) geliştirilmiştir. Ölçek 48 maddeden oluşan 7 dereceli Likert türünde bir ölçme aracı olup, her bir madde 1 “bana hiç uygun değil”, 7 “bana tamamen uygun” aralığında bir değer almaktadır. Yüksek puan uyumu, düşük puan ise uyumsuzluğu ifade etmektedir. Üniversite yaşamına uyum ölçeği; üniversite ortamına uyum (örnek madde= *üniversitedeki topluluklara girmeye çekinirim*), duygusal uyum (örnek madde= *devam etmesini istemediğim ilişkilerimi bitirmekte zorlanırım*), kişisel uyum (örnek madde= *hayatımı istediğim gibi yönlendiririm*), karşı cinsle ilişkiler (örnek madde= *üniversitedeki sosyal/kültürel etkinliklere katılmıyorum*), akademik uyum (örnek madde= *çalıştığım halde sınavlarda başarılı olamam*) ve sosyal uyum (örnek madde= *arkadaş edinmekte güçlük yaşıyorum*) olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin tümüne ilişkin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır. Alt ölçeklerin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları ise üniversite ortamına uyum .80, duygusal uyum .79, kişisel uyum .76, karşı cinsle ilişkiler .73, akademik uyum .70, sosyal uyum .63, olarak hesaplanmıştır (Aladağ vd., 2003). Bu araştırmadaki örneklem grubu için ölçeğin güvenilirlik katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları araştırmacı tarafından 2018-2019 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde uygulanmıştır. Araştırma için ilgili kurumdan izin alındıktan sonra sorumlu öğretim üyelerinin izni doğrultusunda belirlenen sınıflarda ders öncesi uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere çalışma hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, çalışmadaki veri toplama araçları bir takım halinde verilerek ölçek uygulaması gerçekleştirilmiştir. Tüm ölçek uygulamaları araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Uygulamalar yaklaşık 20-25 dakika arasında tamamlanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde SPSS istatistik programı kullanılmıştır. Veri analizlerinde öğrencilerin üniversite yaşamına uyum ile akran desteği arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyini belirlemek amacıyla Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı ve akran desteğinin üniversite yaşamına uyum düzeyini anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı belirlemek için Basit Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Verilerin analizi aşamasına geçilmeden önce veriler analiz için hazırlanmıştır. Araştırmada başlangıçta 533 öğrenciye ulaşılmıştır. Uygulamada her iki ölçme aracına bir kontrol maddesi konularak öğrencilerin ölçeği okuyarak doldurup doldurmadıkları kontrol edilmeye çalışılmış ve veri seti oluşturulurken kontrol maddelerini yanlış dolduran ve eksik olarak kodlanmış olan öğrenciler veri setine dâhil edilmemiş ve değerlendirmeye alınmamıştır. Yapılan bu işlem sonucunda veri setinde toplam 468 öğrencinin olduğu görülmüştür. Öncelikli analizlere geçilmeden regresyon analizi varsayımları incelenmiştir. Değişkenlerin normallik varsayımları için verilerin dağılımında çarpıklık-basıklık değerleri incelenmiştir. Çarpıklık (üniversite yaşamına uyum=-.551; akran desteği= -.422) ve basıklık (üniversite yaşamına uyum=.711; akran desteği -.207) değerlerin +1 ile -1 aralığında olmasıyla verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Kolmogorov-Smirnov test sonuçlarına göre de değişkenlerin ($p > .05$) normal dağılım gösterdikleri

görülmüştür (Can, 2018). Verilerin analizi için anlamlılık değeri $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, üniversite yaşamına uyum ile akran desteği arasındaki ilişkiye dair bulgular ile akran desteğinin üniversite yaşamına uyumu yordama gücüne ilişkin bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

3.1. Betimleyici İstatistikler

Araştırmanın bağımlı değişkeni üniversite yaşamına uyum, bağımsız değişkeni ise akran desteğidir. Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenine ait aritmetik ortalama, standart sapma ile minimum-maksimum değerler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

Değişkenler	\bar{X}	Ss	Min.	Max.
ÜYUÖ	238.76	36.40	98	324
ADÖ	45.89	10.27	18	68

Tablo 3’e bakıldığında eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum ölçeğinden aldıkları en düşük puanın 98, en yüksek puanın ise 324 olduğu görülmektedir. Ayrıca, öğrencilerin üniversite yaşamına uyum ölçeğine ilişkin aritmetik ortalamaları 238.76 olarak hesaplanmıştır.

Üniversite Yaşamına Uyum ile Akran Desteği Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversite yaşamına uyumları ve akran desteği arasında bir ilişki olup olmadığının tespit edilebilmesi amacıyla aralarındaki korelasyona bakılmıştır. Analiz sonucu Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Üniversite Yaşamına Uyum ile Akran Desteği Arasındaki Korelasyona İlişkin Pearson Korelasyon Analizi Sonucu

		UYUÖ
ADÖ	Korelasyon (r)	.249
	Anlamlılık (p)	.000
	N	468

*Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı

** $p < .001$ ADÖ= Akran Desteği Ölçeği, ÜYUÖ= Üniversite Yaşamına Uyum Ölçeği

Tablo 4’de görüldüğü gibi, öğrencilerin akran desteğinden aldıkları puanlar ile üniversite yaşamına uyum puanları arasında ($r = .249$, $p < .001$) düşük düzeyde, anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Akran Desteğinin Üniversite Yaşamına Uyumu Yordama Gücüne İlişkin Bulgular

Akran desteğinin, üniversite birinci sınıf öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum düzeylerini yordama gücünün hesaplanması amacıyla basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Akran Desteği ve Üniversite Yaşamına Uyumu Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Model	R	R ²	F	T	p
1	.249	.062	30.696	5.540	.000

*p<.05 Bağımlı değişken: Üniversite Yaşamına Uyum

Tablo 5'te görüldüğü üzere, öğrencilerin akran desteği düzeyinin üniversite yaşamına uyum üzerinde düşük düzeyde ve anlamlı ($F_{(1-466)} = 30.696$, $p < .05$) bir etkisi bulunmaktadır. Bu modele göre akran desteği üniversite yaşamına uyumdaki varyansın %6.2'sini açıklamaktadır ($R = .249$, $R^2 = .062$).

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, akran desteğinin üniversite birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyum düzeylerini yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulguya göre, eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinde, üniversite yaşamına uyum ile akran desteği arasında düşük düzeyde, pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, öğrencilerin akran desteği düzeyi arttıkça üniversite yaşamına uyum düzeylerinin de arttığı söylenebilir.

Öğrencilerin akran desteği ile üniversite yaşamına uyum düzeyleri arasında anlamlı ilişkilerin olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda; akran desteği toplam puanı ile üniversite yaşamına uyum ölçeği toplam puanları arasında, düşük düzeyde pozitif ve anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin akran desteğini hissetmelerinin üniversite yaşamına uyum düzeylerini olumlu şekilde etkileyeceğinin bir göstergesi sayılabilir. Uluslararası alanda yapılan çalışmalarda da akranlardan alınan desteğin üniversiteye uyum sürecine katkıda bulunduğunu ve ilişkili olduğunu hatta bireyin üniversite yaşamına uyum sağlamasını yordayabileceğini ortaya koymuştur. Bu araştırma bulgusunu destekleyen bir çalışmada Martin, Swartz-Kulstad ve Madson (1999), akranlardan alınan desteğin üniversiteye uyum sürecine katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Salami'nin (2011) yaptığı çalışmada da bu sonucu destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Bir başka çalışmada Buote ve diğerleri (2007), yeni kurulan arkadaşlık ilişkileri ile üniversite yaşamına uyum arasında güçlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Araştırmacılar kurulan bu yeni ilişkilerin hem duygusal hem de somut yardım sunmasının yanı sıra öğrencilerin üniversite yaşamına uyum sağlamada yaşadıkları stresi dengeleme işlevi aracılığıyla eğlenmek için de bir kaynak oluşturduklarına değinmektedirler. Cutrona, Cole, Colangelo, Assouline ve Russel'in (1994) araştırma bulguları yüksek düzeyde akran ve ebeveyn desteğini algılayan üniversite birinci sınıf öğrencilerinin uyum düzeylerinin daha iyi olduğu şeklindedir. Tao ve diğerlerinin (2000) Pekin'de üniversiteye yeni başlayan 390 öğrenci üzerinde, sosyal desteğin problemlerle başa çıkma ve uyum ile ilişkisini araştırdıkları çalışmalarında, öğrencilerin algılanan sosyal destek seviyelerinin ilk dönemin sonuna kadar ki süreçte anlamlı bir şekilde değişmediğini, ancak farklı kaynaklardan (ebeveynler, akranlar, öğretim üyeleri, kardeşler) alınan desteğin belirgin bir değişim gösterdiği bulgusuna ulaşmışlardır. Akran ve ebeveyn desteğinin dönem boyunca artarken kardeş ve öğretim üyesi desteğinin azaldığı belirlenmiştir. Akran desteği, öğrencilerin problemler karşısında olumlu başa çıkma stratejileri

kullanmaları ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Araştırmacılar, akran desteğinin hem akademik problemler hem de üniversite yaşamına uyum sağlamada önemli bir değişken olduğunu belirtmektedirler. Sosyal destek, üniversiteye yeni başlayan birinci sınıf öğrencileri için önemli koruyucu faktörlerden biridir (Solberg, Valdez ve Villarreal, 1994) ve öğrencilerin üniversite yaşamına uyumunu etkilemektedir (Aspinwall ve Taylor, 1992).

Ayrıca, Grant-Vallone, Reid, Umali ve Pohlert (2004) çalışmalarında akran desteği ile sosyal uyum arasında pozitif bir ilişki olduğunu, akran desteğinin üniversite yaşamına uyum sağlamada aile desteğinden daha fazla öneme sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özlük ve Karaaslan'ın (2017) sağlık bilimleri fakültesi birinci sınıf öğrencileri örnekleminde yapmış oldukları çalışmada üniversite yaşamına uyum ile akran desteği arasında pozitif yönde ilişkili olduğu ve üniversite yaşamına uyumun %20'sinin akran desteği ile açıklandığı görülmüştür. Gerdes ve Mallinckrodt'a (1994) göre çevrelerinden yeterince destek aldığını düşünen öğrenciler uyum açısından daha iyi bir düzeydedirler. Dennis, Phinney ve Chuateco'nun (2005) yaptıkları araştırma sonuçları da akran desteğinin üniversite yaşamına uyumda ailenin desteğinden daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuştur. Zea, Jarama ve Bianchi (1995), üniversite öğrencilerinin iyi bir sosyal destek sistemine sahip olduklarında üniversite yaşamına daha iyi uyum sağladıklarını belirtmektedir.

Akran desteğinin bileşenleri; duygusal, akademik ve fiziksel yardımdır. Duygusal destek, doğrudan daha iyi fiziksel ve zihinsel sağlıkla ilişkilidir ve genellikle büyük yaşam olaylarının ve kronik zorlanmaların zararlı etkilerini önlemektedir (Thoits, 1995: 64). Dolayısıyla, akranlar çoğu zaman birbirlerine duygusal destek sunma potansiyeline sahiptirler (Brown, Eicher ve Petrie, 1986). Duygusal destek, stresli yaşam olaylarının eşlik ettiği olumsuz duyguları iyileştirmeye yardımcı olmaktadır (Thoits, 1986). Köknel (1999) arkadaşlık ilişkisinde, dertleşmenin, konuşmanın, birlikte çalışmanın, çatışmanın, eğlenmenin gençlerde bireysel sorunların çözümünde endişe kaygı, gerilim sıkıntı ve tedirginliğin azalmasında önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Ayrıca araştırmacılar, akran desteğinin öğrencilerin üniversiteye devam etmesini sağlamada ve akademik başarıda önemli bir rol oynadığını belirtmektedir (DeBerard, Spielmans ve Julka, 2004). Üniversite öğrencileri, diğer öğrencilerle sosyal ve akademik bağlar oluşturduklarında, bu durum üniversitede daha fazla kalıcı olmalarını sağlamaktadır (Tinto, 1997). Özellikle akranlarından gelen desteğin, üniversite öğrencilerinin akademik uyumlarında önemli bir faktör olduğunu araştırma bulguları göstermektedir (Dennis vd., 2005; Hurtado, Carter ve Spuler, 1996). Ramsey ve diğerleri (2007) çalışmalarında, üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin genel olarak daha fazla destek aradıkları bulgusuna ulaşmışlardır. Bu destekler duygusal ve bilgi paylaşmaya yönelik yardımlar şeklindedir. Araştırmadan elde edilen bulgular üniversite yaşamına iyi uyum sağlamış olan öğrencilerin daha fazla yardımlaşma davranışlarına sahip olduklarını göstermektedir.

Üniversiteye yeni başlayan öğrenciler genellikle ilk yıl daha fazla desteğe ihtiyaç duyarlar (Earwaker, 1992). Alışmış oldukları geleneksel destek kaynaklarının olmadığı bu yeni ortamda, öğrenciler diğer öğrencilerden destek isterler (Giddan, 1988). Dolayısıyla, diğer insanlardan destek almak

stresli yaşam olaylarının olumsuz etkilerine karşı bir tampon görevi sağladığı için psikolojik bir yarar sunmaktadır (Cohen ve Wills, 1985). Ergenlik ve genç yetişkinlik döneminde akran ilişkilerinin hem öneminin artması hem de etkileşimlerin ortaya çıkma sıklığının artması nedeniyle, akranlardan alınan destek, özellikle genç yetişkin olan üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin yeni bir çevreye uyum sağlamalarında (Whiteman, Barry, Mroczek, MacDermid ve Wadsworth, 2013) belirgin bir etki sağlamış olabileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak duygusal, akademik ve fiziksel desteğin olumlu etkilerinin olması üniversite öğrencilerinin üniversite yaşamına uyumunu olumlu şekilde etkilemiş olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, akran desteğinin öğrencilerin üniversite yaşamına uyumlarının %6.2'sini yordadığı görülmektedir. Dolayısıyla üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin akran desteğini hissetmeleri üniversite yaşamına uyumlarını etkileyen kaynaklardan birisini oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuç öğrencilerinin üniversite yaşamına uyumlarını etkileyen farklı ve göreceli değişkenlerin var olduğunu ortaya koymuştur. Bu değişkenlerin araştırmacılar tarafından bulunması ve test edilmesi gerekir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular çerçevesinde bazı önerilerde bulunulabilir. Üniversiteye yeni başlayan birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyum sağlamalarını desteklemek için eğitim-öğretim yılının başlangıcında oryantasyon çalışmaları düzenlenebilir. Bu kapsamda öğrencilerin bilgi almalarını sağlayacak farklı materyallerde oluşturulabilir. Ayrıca akran desteğinin, birinci sınıf üniversite öğrencilerinin üniversite ortamına uyum sağlamasını etkileyen bir faktör olduğu göz önüne alındığında, öğrencilerin ilgi alanlarına göre bir araya gelmelerini sağlayan toplulukların oluşturulması ve oryantasyon çalışmalarında bu toplulukların öğrencilere tanıtılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu süreçte üniversite yaşamına uyum sağlamakta problem yaşayan öğrencilere yönelik bireysel ve grupla psikolojik danışma hizmeti ve/veya problem çözme becerilerini geliştirilmeye yönelik psiko-eğitim çalışmalarının yapılmasının da öğrencilerin üniversite yaşamına uyum sağlamalarını kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda üniversite yaşamına uyum problemi ve uyumu etkileyen değişkenlerin belirlenmesine yönelik nitel çalışmalar yapılabileceği gibi boylamsal çalışmalar yapılarak sınıf düzeyleri arasındaki farka bakılabilir.

Her araştırmanın olduğu gibi bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmadaki tüm katılımcılar üniversiteye yeni başlamış olan eğitim fakültesinin birinci sınıfına devam eden öğrencilerinden oluştuğu için çalışma grubu tüm üniversite nüfusunu temsil etmemektedir. Araştırmanın ikinci sınırlılığı ise, çalışmanın bir kurumla sınırlandırılmış olmasıdır. Dolayısıyla bu çalışma, genellebilirliği sınırlayan tek bir üniversite içinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, değişkenlerin farklı fakülte ve yükseköğretim öğrencileri açısından da incelenmesi yararlı olabilir. Gelecekteki araştırmalarda daha geniş bir örneklem üzerinde çalışma gerçekleştirilebilir. Çünkü öğrencilerin üniversite yaşamındaki deneyimleri ve koşulları kampüsler arasında ve bölgeler arasında farklılık gösterebilir. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise tek bir yordayıcı değişken kullanılmış olmasıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda uyum kavramının çok geniş kapsamlı bir kavram olması nedeniyle uyumu etkileyebilecek farklı değişkenlerin (benlik yapısı,

kişilik özellikleri) neler olabileceğini ortaya koyacak araştırmaların yapılmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Aladağ, M., Kağmıcı, D. Y., Tuna, M. E., & Tezer, E. (2003). Üniversite yaşamı ölçeği: Ölçek geliştirme ve yapı geçerliği üzerine bir çalışma. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(20), 41-47.
- Aladağ, M. (2009). Evaluation of the peer helping program conducted for university adjustment. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(31), 12-22.
- Ackermann, M. E., & Morrow, J. A. (2007). A principal components analysis and validation of the Coping with the College Environment Scale. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 9(2), 133-148.
- Aspinwall, L. G., & Taylor, S. E. (1992). Modeling cognitive adaptation: A longitudinal investigation of the impact of individual differences and coping on college adjustment and performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(6), 989-1003.
- Balcioglu, İ. (2001). Stres, gençlik, kentleşme, şiddet. *Yeni Symposium*, 39(1), 49-56.
- Barker, E. T., & Galambos, N. L. (2007). Body dissatisfaction, living away from parents, and poor social adjustment predict binge eating symptoms in young women making the transition to university. *Journal of Youth and Adolescence*, 36(7), 904-911.
- Baker, S. E. (2009). *An examination of friendship quality and affective representations of friendship in children perinatally infected with hiv, children with asthma and healthy children of hiv- positive mothers* (Doctoral thesis). Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 3399836).
- Bayraktar, F. (2007). Olumlu ergen gelişiminde ebeveyn/akran ilişkilerinin önemi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14(3), 157-166.
- Blimling, G. S., & Miltenberger, J. L. (1995). *The resident assistant: Working with college students in residence halls*. Dubuque: Kendall/Hunt Publishing Company.
- Brown, B. B., Eicher, S. A., & Petrie, S. (1986). The importance of peer group "crowd" affiliation in adolescence. *Journal of Adolescence*, 9(1), 73-96.
- Buote, V. M., Pancer, S. M., Pratt, M. W., Adams, G., Birnie-Lefcovitch, S., Polivy, J., & Wintre, M. G. (2007). The importance of friends: Friendship and adjustment among 1st-year university students. *Journal of Adolescent Research*, 22(6), 665-689.
- Bulut, C., & Serin, N. B. (2016). Öğretmen adaylarının üniversite yaşamına uyum düzeyleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 5(4), 1-7.

- Bülbül, T. (2012). Yükseköğretimde okul terki: Nedenler ve çözümler. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 219-235.
- Bülbül, T., & Acar Güvendir, M. (2014). Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin yükseköğretim yaşamına uyum düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 397-418.
- Can, A. (2018). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Chang, E. C., Sanna, L. J., Riley, M. M., Thornburg, A. M., Zumberg, K. M., & Edwards, M. C. (2007). Relations between problem-solving styles and psychological adjustment in young adults: Is stress a mediating variable?. *Personality and Individual Differences*, 42(1), 135-144.
- Clinciu, A. I. (2013). Adaptation and stress for the first year university students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 78, 718-722.
- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2000). *Research methods in education*. London New York: Routledge Falmer.
- Constantine M., & Arorash T. (2001) Universal-diverse orientation and general expectations about counselling: Their relation to college students' multicultural counselling expectations. *Journal of College Student Development*, 42(6),535-544.
- Cutrona, C. E., Cole, V., Colangelo, N., Assouline, S. G., & Rusell, D. W. (1994). Perceived parental social support and academic achievement: An attachment theory perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(2), 369-378.
- Çalışandemir, F., & Baltacı, H. Ş. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının üniversiteye uyum düzeylerinin yordayıcıları olarak yaşam doyumu ve genel öz-yeterlik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 229-249.
- Çalışkan, T., & Çınar, S. (2012). Akran Desteği: Geçerlik güvenilirlik çalışması. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 1-7.
- DeBerard, M. S., Spielmans, G. I., & Julka, D. L. (2004). Predictors of academic achievement and retention among college freshmen: A longitudinal study. *College Student Journal*, 38(1),66-80.
- Dennis C. (2003) The effect of peer support on postpartum depression: A pilot randomized controlled trial. *Canadian Journal of Psychiatry*,48(2), 115-124.
- Dennis, J. M., Phinney, J. S., & Chuateco, L. I. (2005). The role of motivation, parental support, and peer support in the academic success of ethnic minority first-generation college students. *Journal of College Student Development*, 46(3), 223-236.
- Dunkel-Schetter, C., & Lobel, M. (1990). Stress among students. *New Directions for Student Services*, 49,17-34.
- Dursun, G. (2002). *Aile psikolojisi ve eğitimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dyson, R., & Renk, K. (2006). Freshmen adaptation to university life: Depressive symptoms, stress, and coping. *Journal of Clinical Psychology*, 62(10), 1231-1244.
- Earwaker, J. (1992). *Helping and supporting students: Rethinking the issues*. Philadelphia: Open University Press.
- Erdoğan, S., Şanlı, H. S., & Şimşek Bekir, H. (2005). Gazi üniversitesi, eğitim fakültesi öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum durumları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(2), 479-496.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw Hill.
- Gall, T. L., Evans, D. R., & Bellerose, S. (2000). Transition to first-year university: Patterns of change in adjustment across life domains and time. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(4), 544-567.
- Gerdes, H., & Mallinckrodt, B. (1994). Emotional, social, and academic adjustment of college students: A longitudinal study of retention. *Journal of Counseling & Development*, 72(3), 281-288.
- Giddan, N. S. (1988). *Community and social support for college students*. Springfield, Illinois: Thomas Publisher.
- Grant-Vallone, E., Reid, K., Umali, C., & Pohlert, E. (2004). An analysis of the effects of self-esteem, social support, and participation in student support services on students' adjustment and commitment to college. *Journal of College Student Retention*, 5(3), 255-274.
- Grayson, P. A., & Meilman, P. W. (1992). *Beating the college blues: A student's guide to coping with the emotional ups and downs of college life*. New York: Facts on File.
- Grayson, J. P., & Grayson, K. (2003). *Research on retention and attrition. Does money matter: Millennium research series*, Canada: The Canada Millennium Scholarship Foundation.
- Gültekin, N., Çelik, A., & Nas, Z. (2008). Üniversitelerin kuruldukları kente katkıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 264-269.
- Hamilton, S. F., & Hamilton, M. A. (2006). School, work and emerging adulthood. In J. J. Arnett & J. L. Tanner (Ed.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st Century* (pp. 440-473). Washington, DC: American Psychological Association.
- Hirsch, B. J. (1980). Natural support systems and coping with major life changes. *American Journal of Community Psychology*, 8(2),159-172.
- Horgan, A., Sweeney, J., Behan, L., & McCarthy, G. (2016). Depressive symptoms, college adjustment and peer support among undergraduate nursing and midwifery students. *Journal of Advanced Nursing*, 72(12), 3081-3092.
- Hurtado, S., Carter, D. F., & Spuler, A. (1996). Latino student transition to college: Assessing difficulties and factors in

- successful college adjustment. *Research in Higher Education*, 37(2), 135-157.
- Huang, Y. (2000). A theory foundation in college student affairs-psychosocial development of college students in taiwan. *Bulletin of Civic and Moral Education*, 9, 161-200.
- House, J. S. (1981). *Work stress and social support*. Addison-Wesley: Reading Publishing.
- İkiz, F. E., & Otlu, B. M. (2015). Üniversite yaşamına uyum sürecinde yaşanan sorunlar ve başa çıkma yolları. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 35-52.
- Jackson, L. M., Pancer, S. M., Pratt, M. W., & Hunsberger, B. E. (2000). Great expectations: The relation between expectancies and adjustment during the transition to university. *Journal of Applied Social Psychology*, 30(10), 2100-2125.
- Kaba, İ., & Keklik, İ. (2016). Öğrencilerin üniversite yaşamına uyumlarında psikolojik dayanıklılık ve psikolojik belirtiler. *The Journal of Educational Research*, 2(2), 98-113.
- Karahan, F., Sardoğan, M. E., Özkamalı, E., & Dicle, A. N. (2005). Üniversite 1. sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyum düzeylerinin sosyokültürel etkinlikler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(30), 63-71.
- Kreig, D. B. (2013). High expectations for higher education? Perceptions of college and experiences of stress prior to and through the college career. *College Student Journal*, 47(4), 635-643.
- Köknel, Ö. (1993). *İnsanı anlamak*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Köknel Ö. (1999). *Ergenlik dönemi. Ana-Baba okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurç, G. (1989). *Bazı kişisel sosyal ekonomik ve kültürel değişkenlerin lise öğrencilerinin uyum alanları ve uyum Yöntemlerine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Langston, C. A., & Cantor, N. (1989). Social anxiety and social constraint: When making friends is hard. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(4), 649-661.
- Leong, F. T., Bonz, M. H., & Zachar, P. (1997). Coping styles as predictors of college adjustment among freshmen. *Counselling Psychology Quarterly*, 10(2), 211-220.
- Levitz, R., & Noel, L. (1989). Connecting Students to institutions: Keys to retention and success. In M. L. Upcraft & J. N. Gardner (Ed.), *The freshman year experience: Helping students survive and succeed in college* (pp. 65- 81). San Francisco: Jossey-Bass.
- Martin Jr, W. E., Swartz-Kulstad, J. L., & Madson, M. (1999). Psychosocial factors that predict the college adjustment of first-year undergraduate students: Implications for college counselors. *Journal of College Counseling*, 2(2), 121-133.
- Mattanah, J. F., Hancock, G. R., & Brand, B. L. (2004). Parental attachment, separation-individuation, and college student adjustment: A structural equation analysis of mediational effects. *Journal of Counseling Psychology*, 51(2), 213-225.
- Mercan, Ç. S., & Yıldız, S. A. (2011). Eğitim fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversiteye uyum düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 135-154.
- Montgomery, M. J., & Côté, J. E. (2003). College as a transition to adulthood. In G. R. Adams & M. D. Berzonsky (Ed.), *Blackwell handbook of adolescence* (pp.149-172). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Myrick, R. D. & Folk, B. E. (1999). *The power of peervention: A manual for the trainers of peer facilitators*. Minneapolis: Educational Media Corporation.
- Nazlı, S. (2008). *Kapsamlı gelişimsel rehberlik*. Ankara: Savaş Yayıncılık.
- Oaten, M., & Cheng, K. (2005). Academic examination stress impairs self-control. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(2), 254-279.
- ÖSYS Basın Duyurusu. (2018). (Erişim: 01.02.2018), <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/YKS/YER/SayisalBilgiler31082018.pdf>
- Özkan, S., & Yılmaz, E. (2010). Üniversite öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum durumları: Bandırma örneği. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 5(13), 151-173.
- Özlük, B., & Karaaslan, A. (2017). Sağlık bilimleri fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin üniversite yaşamına uyumunda akran desteğinin etkisi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(4), 209-222.
- Pancer, S. M., Hunsberger, B., Pratt, M. W., & Alisat, S. (2000). Cognitive complexity of expectations and adjustment to university in the first year. *Journal of Adolescent Research*, 15(1), 38-57.
- Rahat, E., & İlhan, T. (2016). Coping styles, social support, relational self-construal, and resilience in predicting Students' adjustment to university life. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 16(1), 187-208.
- Ramsay, S., Jones, E., & Barker, M. (2007). Relationship between adjustment and support types: Young and mature-aged local and international first year university students. *Higher Education*, 54(2), 247-265.
- Richey, M. H., & Richey, H. W. (1980). The significance of best-friend relationships in adolescence. *Psychology in the Schools*, 17(4), 536-540.
- Salami, S. O. (2011). Psychosocial predictors of adjustment among first year college of education students. *US-China Education Review*, 8(2), 239-248.
- Sertel, E., Yıldırım, H., & Özmen-Akyol, S. (2017). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin okul tercih sebepleri ve uyum durumları: Sivrihisar örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 101-117.
- Simons, J. A., Kalichman, S. C., & Santrock, J. W. (1994). *Human adjustment*, Madison, WI: Brown & Benchmark Pub.

- Shamionov, R. M., Grigoryeva, M. V., & Grigoryev, A. V. (2014). Influence of beliefs and motivation on social-psychological adaptation among university students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 112, 323-332.
- Solberg, V. S., Valdez, J., & Villareal, P. (1994). Social support, stress and Hispanic college adjustment: Test of a diathesis-stress model. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 16(3), 230-239.
- Solberg, V. S., & Villarreal, P. (1997). Examination of self-efficacy, social support, and stress as predictors of psychological and physical distress among Hispanic college students. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 19(2), 182-201.
- Somera, L. P., & Ellis, B. H. (1996). Communication networks and perceptions of social support as antecedents to college adjustment: A comparison between student commuters and campus residents. *Journal of the Association for Communication Administration*, 2, 97-110.
- Tao, S., Dong, Q., Pratt, M., Hunsberger, B., & Pancer, S. (2000). Social support: Relations to coping and adjustment during the transition to university in the people's republic of China. *Journal of Adolescent Research*, 15(1), 123-144.
- Thoits, P. A. (1985). Social support and well-being: Theoretical possibilities. In I. G. Sarason & B. R. Sarason (Ed.), *Social support: Theory, research and applications* (pp. 51-72). The Netherlands: Martinus Nijhoff.
- Thoits, P. A. (1986). Social support as coping assistance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54(4), 416-423.
- Thoits, P. A. (1995). Stress, coping, and social support processes: Where are we? What next?. *Journal of Health and Social Behavior*, 53-79.
- Thurber, C. A., & Walton, E. A. (2012). Homesickness and adjustment in university students. *Journal of American College Health*, 60(5), 415-419.
- Tinto, V. (1997). Universities as learning organizations. *About Campus*, 1, 2-4.
- Tinto, V. (1998). Colleges as communities: Taking research on student persistence seriously. *The Review of Higher Education*, 21(2), 167-177.
- Toews, M. L., & Yazedjian, A. (2007). College adjustment among freshmen: Predictors for white and hispanic males and females. *College Student Journal*, 41(4), 891-900.
- Tokuno, K. A. (1986). The early adult transition and friendships: Mechanisms of support. *Adolescence*, 21(83), 593-606.
- Uehara, T., Takeuchi, K., Kubota, F., Oshima, K., & Ishikawa, O. (2010). Annual transition of major depressive episode in university students using a structured self-rating questionnaire. *Asia-Pacific Psychiatry*, 2(2), 99-104.
- Weiss, R. (1974). The provisions of social relationships. In Z. Rubin (Ed.), *Doing unto others* (pp. 17-27). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Wilburn, V. R., & Smith, D. E. (2005). Stress, self-esteem, and suicidal ideation in late adolescents. *Adolescence*, 40 (157), 33-45.
- Whiteman, S. D., Barry, A. E., Mroczek, D. K., & MacDermid Wadsworth, S. (2013). The development and implications of peer emotional support for student service members/veterans and civilian college students. *Journal of Counseling Psychology*, 60(2), 265-278.
- Wintre, M. G., & Yaffe, M. (2000). First-year students' adjustment to university life as a function of relationships with parents. *Journal of Adolescent Research*, 15(1), 9-37.
- Van Overwalle, F. (1989). Success and failure of freshmen at university: a search for determinants. *Higher Education*, 18(3), 287-308.
- Yavuzer, H. (2003). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yeh, S. K. (2006). Campus life of and its meaning to university students. Integrated higher education database system, (Erişim: 20.04.2019). <http://www.cher.ntnu.edu.tw/epaperi/topics/nindex2.php?no=3>
- Youniss, J. (1980). *Parents and peers in social development: A Sullivan-Piaget perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Yun Lee, S. (2008). *Peer reciprocity, acceptance and friendship quality in children with autism in general educational settings*. (Doctoral thesis). Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 3335941).
- Zea, M. C., Jarama, S. L., & Bianchi, F. T. (1995). Social support and psychosocial competence: Explaining the adaptation to college of ethnically diverse students. *American Journal of Community Psychology*, 23(4), 509-531.

Araştırma Makalesi • Research Article

Görüntülere Yansıyan Ortak Dil ve Toplumsal Hafıza: Türkiye ve Venezuela Askeri Darbelerine İlişkin Hazırlanan Belgesellerin Göstergibilimsel Analizi

Images Reflected Common Language and Social Memory: Semiotic Analysis Of The Prepared Documentary on The Military Coup in Turkey and Venezuela

Onur Önürmen,^{a,*} Faruk Temel^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Tv Sinema Bölümü, Kayseri/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7500-2869

^b Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Kayseri / Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7103-0790

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Eylül 2019
Düzeltilme tarihi: 01 Aralık 2019
Kabul tarihi: 06 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:
İletişim Araçları,
Teknoloji,
Askeri Darbe,
Türkiye,
Venezuela,
Darbe

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 September 2019
Received in revised form 01 December 2019
Accepted 06 December 2019

Keywords:

Communication Tools,
Technology,
Military Coup,
Turkey,
Venezuela,
Coup

ÖZ

İletişim araçlarının gelişimi, siyasal ve toplumsal alışkanlıkların da değişimini ortaya çıkarmıştır. Tarihten bugüne çeşitli toplumlarda görülen askeri güç odaklarının yönetimi ele geçirme girişimlerinin özellikle son dönemde sekteye uğratılmasında iletişim araçları ve teknolojik ilerlemelerin önemli payı vardır. 2002 yılında Venezuela'da, 2016 yılında Türkiye'de gerçekleştirilmek istenen askeri darbe girişimlerinin püskürtülmesi bu duruma örneklik teşkil etmektedir. Bu bağlamda Venezuela'da (2002) ve Türkiye'de (2016) gerçekleştirilmek istenen başarısız darbe girişimlerine ilişkin hazırlanan "The Revolution Will Not Be Televised" ve "15 Temmuz Destanı" adlı belgeseller göstergibilimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma neticesinde; toplumsal bütünlüğün sağlanmasında tarihi, kültürel ve dini değerlerin önemli unsurlar olduğu, değerler bütünüünün sunumu ve toplumun kanalize edilmesinde de sosyal medya ve geleneksel medya gibi araçların üretimlerinin etkin olduğu saptanmıştır.

ABSTRACT

The development of communication tools has revealed the change of political and social habits.. Communication tools and technological advances have played an important role in the recent disruption of the attempts by the military power centers in various societies since history to seize management. In 2002, in Venezuela, in 2016, to take place in Turkey spraying the desired military coup poses exemplary in this situation. In this context, Venezuela (2002) and Turkey (2016), prepared for the desired unsuccessful coup attempt carried out to "The Revolution Will Not Be Televised" and "15 July Epic" documentary were examined. In a comparative approach, documentaries examined by semiotic analysis are the sample of the research. As a result of the research; It has been determined that historical, cultural and religious values are important factors in ensuring social integrity, and the production of tools such as social media and traditional media are effective in the presentation of the whole values and channeling the society.

1. Giriş

İnsanların bir düzen içinde ve bir arada yaşayabilmesinin en temel koşullarından biri, rızanın sağlanmasıdır. Söz konusu rızanın sağlanması için egemen güçler tarafından topluma kimi

zaman otoriter ve baskıcı kimi zaman da daha yumuşak, oydasım sağlayıcı yöntemlerle müdahale edilmektedir. Bununla birlikte bazen de silahlı gruplar siyasi birtakım saiklerle yönetimi ele geçirmek adına zorba girişimlerde bulunmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan ve darbe olarak nitelendirilen durumlar sonrasında çeşitli toplumsal travmalar

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: onurmen@erciyes.edu.tr

ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda etkisi nesillerce sürecek kamplaşma ve kutuplaşmalar meydana gelmekte, toplumsal rızanın üretilmesi daha güçleşmektedir. Rızanın üretilmesinde ve dolayısıyla hegemonyanın sürdürülmesinde medyanın rolü büyüktür. Gramsci(2014, s. 347) klasikleşmiş parlamenter sistemlerde egemenliğin işleyişinin güç ve rıza arasındaki denge ile sağlandığını belirterek, gücün ağır basmadığı izleniminin uyandırılmaya çalışıldığını vurgular. Ona göre güç ve rıza arasında bir sahtecilik durumu mevcuttur ve çeşitli gazeteler veya dernekler gibi kamuoyu organları vasıtasıyla - kimi zaman yapay biçimde çoğaltılarak, çoğunluğun rızası oluşmuş gibi gösterilmektedir. Bu noktadan bakıldığında medyanın, yönetimi elinde bulduran egemen güçlerin işlevsel bir aygıtı olduğunu söylemek mümkündür. Zira medya, yaşam tarzlarının oluşturulmasından, değiştirilmesine, ekonomik karar verme süreçlerinden siyasi karar verme süreçlerine kadar pek çok konuda etkin bir araç konumundadır. Bununla birlikte, kitlelere iletilen mesajların yanı sıra iletilmeyen mesajlarla da toplumsal düşünce yapısını şekillendirilmekte ve yönlendirilmektedir. Dolayısıyla herhangi bir iktidar türünün egemenliğini sürekli hale getirmesi için, hükmettiği toplulukların zihinsel yapısını da şekillendirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu da en hızlı, yumuşak ve kitlesele biçimde, medya yoluyla gerçekleştirilebilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, yakın geçmişte benzer siyasal süreçlerden geçen Venezuela'da ve Türkiye'de başarısız olan darbe süreçlerini yansıtan belgeseller incelenmektedir. Venezuela'da 2002 yılında gerçekleşen başarısız darbe girişimi¹ sürecini anlatan *The Revolution Will Not Be Televised* adlı belgesel ve 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleştirilmek istenen darbe girişiminin² püskürtülmesi sürecini anlatan *15 Temmuz Destanı* adlı belgesel Youtube'da yayımlanmıştır. Bu belgesellerin, darbe süreçlerini yansıtmaları ve sonrasında yaşananların toplumsal belleğe aktarılmasındaki rolü, belgesel videolarının göstergebilimsel analiz yöntemiyle karşılaştırılarak incelenmesiyle saptanmıştır.

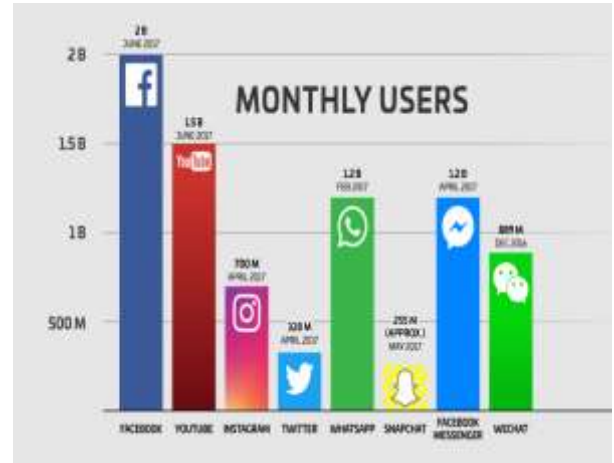
1. Toplumsal Hatırlamanın Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya

Medya, hâkim sınıf ile onun karşıtları arasındaki mücadelenin en çok görünür olduğu alanlardan biridir. Dolayısıyla aynı zamanda kamuoyunun düşüncesini etkileyebilmek adına pek çok yazılı, işitsel ya da görsel argümanın, söylemin ortaya çıktığı bir propaganda alanıdır. Aziz (2007, s. 15)propaganda kavramını işlevsel bir bakış açısıyla tanımlayarak mesajların otoriter bir biçim ile tek taraflı olarak tutum ve davranışları değiştirmesi amacıyla kullanılan bir yöntem olarak ifade etmektedir. Buradan hareketle geleneksel medyanın yapısal özellikleri itibarıyla propaganda için uygun bir mecra olduğunu söylemek mümkündür. Ne var ki, özellikle geleneksel medyanın mülkiyet yapısı, bu argüman ve söylemlerin ne sıklıkla veya hangi frekanslarda yayımlanacağı konusunda belirleyicidir. İçeriğe ilişkin bazı hukuki, teknik

veya etik kaygılar, yayın teknolojisi, dağıtım ve fiyatlandırma gibi sebeplerle birleşince medyanın sunmuş olduğu bu propaganda alanı muhalif kesim için daralmaktadır. Mülkiyet ve reklamlarla ilgili dolayimler -bilhassa- geleneksel medyanın ekonomik gücü elinde bulduranlara bağımlı olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Shoemaker & Reese, 2002, s. 148). Bu durum ise geleneksel medyanın hakim güçlerin söylemlerinin yeniden üretilmesini ve pekiştirilmesini sağlayan ideolojik aygıt olarak iş gördüğünü kanıtlar niteliktedir.

Geleneksel medyanın yapısal sorunlarına karşılık, yeni medya olgusunun ortaya çıkışı ile yukarıda sözü edilen mücadele alanının görece daha yakın koşullara taşındığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte yine geleneksel medya şirketleri dijital ortama taşınmış ve hem kendi web siteleri hem de sosyal ağlarda yönettikleri sayfalarla varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kullanıcı kaynaklı içerik üretimi, geleneksel medyanın söylem üretim alanına kısmen de olsa ortaklık etmiştir. Yeni medyanın hızlı, sık güncellenen ve en azından bağımsız görünen yapısı, siyasal mücadele ve propaganda pratiklerini dönüştürerek, işleyiş yönüyle daha hantal olan geleneksel medya içeriklerine etki eden bir hal almıştır. Castells (2012, s. 29) bu durumu, siyasal aktörlerin interneti geleneksel medyanın gündemini etkilemek amacıyla kullandığını vurgular ve internet tabanlı yeni medyanın sunduğu olanaklar sayesinde gittikçe daha fazla bu platformları kullandığını belirtir.

Günümüzde dünya çapındaki sosyal ağların milyonlarca kullanıcıya ulaşması ve özellikle taşınabilir cihazlar sayesinde enformasyonun her an ve her yerden iletililebilir hale gelmesi, bilgiyi sınırlandırma ya da engelleme girişimlerini de sonuçsuz bırakmaktadır.

Tablo.1) Çeşitli sosyal ağların 2017 yılı itibarıyla kullanıcı sayıları³

Enformasyon üretiminin ve dağıtımının bu denli hızlandığı, küresel bir boyuta evrildiği günümüzde medya yoluyla rıza üretiminde de biçimsel birtakım değişimler olduğu

¹Venezuela'da "Bolivarcı Devrim" adıyla anılan anayasanın değiştirilmesi, yerleşik petrol şirketlerinin, Katolik kilisesinin, iş adamlarının ve ülkedeki Hugo Chavez karşıtlarının memnuniyetsizliğine yol açmış ve 11 Nisan 2002'de bir darbe girişiminde bulunulmuştur. Darbe girişimi başarısız olmuş ve Hugo Chavez iki gün içerisinde tekrar görevine dönmüştür.

² Devlet içinde illegal olarak faaliyet gösteren Fettullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ / PDY) tarafından devleti ele geçirmek üzere TSK'da yuvalanan teröristlerce 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilmek istenen ancak devlet ve millet ortaklığıyla püskürtülen darbe girişimidir.

³<https://techcrunch.com/2017/06/27/facebook-2-billion-users/> (erişim tarihi: 08.08.2018)

görülmektedir. Egemen gruplar ve onların temsilcileri artık yeni medya yoluyla da propaganda yapma ve kitlelerde rıza oluşturma çabalarını sürdürmektedirler. Buradan hareketle, simge ve sembollerin ortaklaştırılması, bunların belirli sıklık ve yoğunlukla, farklı mecraların biçim ve içerik kodlarına uygun biçimde üretilmesi, paylaşılması ve yaygınlaştırılması hem hegemonyanın hem de hegemonya karşıtlarının yeni bir mücadele alanında karşı karşıya gelmesini sağlamıştır. Diğer yandan bu ortaklaştırma mücadelesinin toplumsal düzeyde istenilen sonuçlara ulaşabilmesi için bir organizasyon ve düzen çerçevesinde olması gerekmektedir.

Medya; gündelik hayata dair pek çok işlevi/etkisi olan bir platform olmasının yanı sıra -yeri geldiği zaman başvurulmak üzere kullanılan- bilgi ve bellek platformu olarak da kullanılmaktadır. Kolektif hatırlamanın toplumsal organizasyonu, Wertsch'in(2015, s. 169) ortaya koyduğu bir kavram olarak, genel hatlarıyla topluluk üyelerinin bilgi, inanç, deneyim vb. düzeylerinin birbirinden farklı olabileceğini ileri sürmekte ve kitleleri ortak anlatılar ve metinler/kaynaklar vasıtasıyla bir araya getirilebileceğini ifade etmektedir. Bu noktada anlatıların nasıl ve kim tarafından şekillendirileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Yakın bir zaman dilimine kadar kolektif hatırlamanın ortak anlatı, simge ve sembollerini geleneksel medya araçları vasıtasıyla üretilmekteydi. Günümüzde ise geleneksel medyanın meslek profesyonelleri sayesinde ortaya çıkan anlatı üretme gücü nispeten azalarak, yerini mobil uygulamalar ve cihazlar vasıtasıyla profesyonel olmayan kişilerin de kitleler için ortak anlatı ve semboller üretmesine bırakmıştır. Başka bir deyişle, geleneksel medya, yeni medyaya üretilen içeriklerin öne çikanlarının yayıldığı, yaygınlaştırıldığı bir mecra haline gelmiştir. Bununla birlikte yerleşik yapısı ve kullanım alışkanlıkları nedeniyle geleneksel medya hala daha güçlü bir anlam üretim mekanizmasıdır. Dünyanın farklı coğrafyalarında da görüldüğü üzere bilhassa kriz dönemlerinde önemli bir referans kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan medyanın ortak bir belleği daha çok görsel imgeler aracılığıyla oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çilingir ve Dursun'un (2017, s. 351) gerçeklik aktarımı olarak ifade ettikleri bu durum sayesinde toplumsal bellek oluşumu ve kültürel hafıza oluşumları meydana gelmektedir. Bu süreç esnasında materyaller, kimi zaman gerçek görüntüler, canlı tanıkların anlatımları, tarihi kaynaklar kimi zaman da akademik bir bakış açısıyla veya sözlü anlatım geleneği içerisinde birleştirilerek kullanılabilir. Böylelikle yalın bir gerçeklik, kurgusal bir süreçten geçerek bireysel ve toplumsal bellekte yer etmektedir.

Seçilmiş bir siyasal iktidarı devirmek amacıyla silahlı bir baskı oluşturma yöntemi, geçmişte geleneksel medya kanallarını ve bilgi akışının denetimini ele geçirerek nispeten daha kolay uygulanmaktaydı. Çünkü bu baskı durumunun hak ihlallerini ve kötü muamelelerini kamuoyunun gündemine taşıyacak, toplumsal belleği diri tutacak ve muhalif söylemi oluşturacak iletişim kanalları sınırlı sayıda ve fiziki bir biçimde ele geçirilmesi kolay bir haldeydi. Günümüzde ise yeni medya, internet teknolojisi, mobil iletişim cihazları (akıllı telefon, tablet vb.) ve sosyal medya uygulamaları sayesinde bu bilgi akışı ve bellek oluşturma yetisi çeşitlenmiş ve her kullanıcının aynı zamanda bir içerik üreticisi olmasına yol açmıştır. Özellikle toplumsal olayların kaydedilmesinde, yayımlanmasında ve istenildiği zaman yeniden erişilebilmesinde video paylaşım sitelerinin etkisi büyüktür. Bu bağlamda dünya çapında önemli bir video paylaşım sitesi

olan Youtube, 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne ilişkin görüntülerin de saklandığı ve paylaşıldığı bir arşiv platformu haline gelmiştir. Yine aynı biçimde The Revolution Will Not Be Televised adlı belgesel de geleneksel medya için çekilmesine rağmen yine aynı mecrada yerini almaktadır.

2. Yöntem

Çalışma nitel bir çalışmadır. Birbirine benzer tarihsel-siyasi süreçleri konu alması ve aynı mecrada (Youtube) paylaşılması nedeniyle *15 Temmuz Destanı* ve *The Revolution Will Not Be Televised* belgeselleri ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda çalışmaya konu olan her iki belgeselin ilettiği görsel mesajların ortaya çıkarılması, benzer imgelerin tespiti ve çözümlenmesi adına göstergebilim yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak belgesellerde yer alan göstergeler ve anlamlarına odaklanılmıştır. Saussure'a göre göstergeler sonucunda toplumsal bir dizge olan dil oluşur. Dilsel gösterge iki parçalıdır, bunlardan biri dilin iştirim imgesi diğeri ise kavramdır. Bunlara gösteren ve gösterilen adı verilir. (Rifat, 1998) Dolayısıyla belgesel filmleri bir metin olarak değerlendirdiğimizde bu metnin anlaşılabilmesi ve karşılaştırılabilmesi için kendi dilsel dizgelerinin söz konusu kavramların ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Adanır (2003, s. 77) Barthes'a göndermede bulunarak, tıpkı edebiyat gibi sinemanın da dünyayı özgürlüğe kavuşturacak bir araç olmadığını ifade eder. Ona göre sanatçının film vasıtasıyla yaptığı seyircinin sıkıştırılan beynini kısa süreli bir gevşetmeye eşdeğerdir ve sinemanın insanlığa en büyük faydasının insanların birbirlerine benzediklerini, acılarının, sevinç ve hüznülerinin ortak köklere dayandığını göstermesidir. Bu anlamda iki farklı ülkede meydana gelen olayları konu alan belgesellerdeki ortak anlatım unsurlarının bulunması, bu ortaklıkların hangi imgelerle ifade edildiğinin ortaya çıkarılması açısından göstergelerin, düz ve yan anlamlarının saptanması gerekmektedir. Barthes'a (1979, s.89) göre metin incelemelerinin geleceği yan anlam incelemelerindedir, çünkü toplum, durmadan dil vasıtasıyla oluşturduğu birinci dizgeden yola çıkarak ikinci anlam dizgelerini geliştirir. Kendisi de bir dizge olan yan anlam, gösterenler, gösterilenler ve bunları birbirine bağlayan bir oluşu kapsar. Dolayısıyla her dizgede anlam düzeylerini bulabilmek için, ilk başta, bu üç ögenin dökümünü yapmak gerekir.

Bu doğrultuda çalışmada Barthes'ın da yukarıda değindiği üç ögenin dökümünü yapmak amacıyla her iki film içerisinde de yer alan ortak/benzer imgeler tespit edilmiş, gösterge – gösteren – gösterilen öğelerinin dökümü oluşturulmuş sonrasında bunların anlamsal boyutları değerlendirilmiştir. Ardından her iki belgesel için yayımlandıkları mecra dolayısıyla nicel bilgilerin yer aldığı bir künye hazırlanmış ve bulgular kısmında verilmiştir. Ardından belgesellerin olay/zaman örgüsü aktarılmıştır. Daha sonra ise belgesellerdeki görüntüler gösteren, gösterilen ve gösterge başlıkları altında tablo halinde sunulmuş ve elde edilen veriler bu bağlamda değerlendirilmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

15 Temmuz Destanı Belgeselinin Göstergibilimsel Analizi

Tablo 1. 15 Temmuz Destanı adlı belgeselin künyesi

Başlık	15 Temmuz Destanı Belgeseli
Kullanıcı Adı	Ekonomi Kulübü
Url	https://www.youtube.com/watch?v=08YG3v5-zCQ&t=1380s
Süre	27 dk. 22 sn.
Yükleme tarihi	28 Temmuz 2016
Görüntüleme sayısı	409.386 (25.02.2017 itibariyle)
Beğenilme	2809
Beğenilmeme	100
Yorumlar	Yoruma kapalı
Etiket	Yok
Tanım	“Ekonomi Kulübü tarafından hazırlanan ve Hukukçular Kulübü'nün katkı sağladığı 15 Temmuz Destanı belgesiyle darbe girişiminin tüm sayfalarını ortaya koymak ve milletimizin destansı direnişini gelecek nesillere aktarmak için yapılmıştır. Bugüne kadar verdiğimiz şehitlerin yanına uğurladığımız 15 Temmuz şehitleri her zaman dualarımızda olacak...”

Belgeselin girişinde Başkent Ankara'nın kuşbakışı bir genel görüntüsünün ardından yine havadan bir Kocatepe Camii görüntüsü, sonrasında Ankara'nın sembol mimari yapılarından biri olan Atakule'nin görüntüsü, Ulus-Hitit heykeli ve Beştepe Cumhurbaşkanlığı Külliyesi görüntüleri arka arkaya verilmiştir. Bu görüntüler Türkiye'nin tarihsel kültürel ve siyasal geçmişine vurgu yapmaktadır. Bunun yanı sıra son olarak gösterilen Cumhurbaşkanlığı Külliyesi de bu girişimin doğrudan devlete ve cumhurbaşkanına yönelik olduğunu göstermektedir. Belgeselde daha sonra Fetö/PDY lideri Fethullah Gülen'in bir vaaz videosunda hâlihazırdaki hükümeti ve cumhurbaşkanını ima ederek sarf ettiği beddua sözlerine yer verilmiştir. Bu görüntüler Fethullah Gülen'in darbe girişiminin planlayıcısı ve azmettiricisi olduğunu ve yaşanan darbe girişimini başlatan örtülü mesajın bu olduğunu vurgulamaktadır. Ardından çeşitli arşiv görüntüleri ile girişimin gerçekleşmesine kadar üst düzey güvenlik bürokrasisinde yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan kimi sorular aktarılmıştır. Bu vesileyle MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar'ın çeşitli toplantılara geliş ve gidiş görüntülerine yer verilmiş ve kurgu ile izleyici de darbe girişimi öncesi bir gerilim yaratılması amaçlanmıştır. Diğer yandan belgesel boyunca ekranın sol alt köşesinde anlatılan olayların saat ve yer bilgisi aktararak olaylar

izleyiciye hem kronolojik bir düzen içinde anlatılmış hem de heyecan duygusunun yaratılması hedeflenmiştir.

Belgeselin giriş kısmında bu materyallere yer verildikten sonra darbe girişimi esnasında yaşananlar ekrana yansıtılmıştır. Güvenlik kameralarından elde edilen ve caddelerde gezen tank, zırhlı araç vb. görüntüleri kullanılarak yaşanan panik ve şaşkınlık durumu vurgulanmıştır. Sonrasında bir amatör kamera çekimi vasıtasıyla halkın üstüne helikopterden açılan ateş görüntülerine yer verilmiş, ardından Ankara ve İstanbul'da gerçekleşen çeşitli saldırı ve işgal eylemleri aktarılmıştır. Görüntülerde panik halinde kaçışan halk ve bombalanan kamu binaları bulunmakta, böylelikle söz konusu darbe girişiminin en başından itibaren yarattığı dehşet ve infial ortamı vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte halkında küçük gruplar halinde bu duruma direniş göstermeye başladığı görülmektedir. İstanbul Atatürk Havalimanı'na el koyan darbeci askerleri protesto etmeye giden halkı gösteren görüntüler de dikkat çeken en önemli detaylardan biri de vatandaşların akıllı telefonları ve amatör kameralarıyla olup biteni kaydetmesidir.

Görsel.1) 15 Temmuz Destanı belgeselinden bir kare.

Bu durum henüz TV ya da radyo gibi geleneksel kitle iletişim araçlarında darbe girişimi hakkında haber verilmemesine rağmen, sosyal medya ve mobil iletişim araçlarıyla halkın durum hakkında bilgi sahibi olmaya ve tepki vermeye başlamasının bir göstergesidir. Hemen ardından saat 22.50'de Başbakan Binali Yıldırım'ın olayla ilgili NTV televizyonuna yaptığı canlı telefon bağlantısının görüntüleri verilmiştir. Bu da yaşanan girişimin ilk kez -hükümetin başındaki isim olması nedeniyle- doğrudan hedeflerinden biri olan Başbakan Binali Yıldırım tarafından hem Türkiye hem de dünya kamuoyuna resmen duyurulmasına da vurgu yapmaktadır.

Bu görüntülerin ardından darbeye direniş gösteren halkın üzerine açılan ateş görüntüleri ve yaşanan çatışmalar aktararak, geçmiş dönemlerde de yönetime el koyan ancak halkın tepkisi ile karşılaşmayan darbeci askerlerin ilk kez karşılaştıkları bu direnişe karşı sert ve acımasız bir tavır takındıkları vurgulanmıştır. Ardından darbecilerin TSK internet sitesinde yayınladıkları darbe bildirisi ekranlara yazılı olarak yansıtılmıştır. Bildiride geçen ve anayasal düzene demokrasi insan hak ve özgürlüklerine vurgu yapan cümleler ekranda akarken, arka planda sokaklarda gezen tanklar ve onları protesto eden halkın görüntüleri ironik bir durum oluşturmaktadır. Devam eden protesto görüntülerinde vatandaşların akıllı telefonlarıyla çekim yapmaları ve protestolarında herhangi bir siyasi parti ya da sivil toplum kuruluşunun bayrağını veya flamasını taşımadıkları, yalnızca Türk bayrağı ile sokaklara çıktıkları görülmektedir. Bu

görüntüler Widginton'ın video aktivizm ile ilgili olarak ileri sürdüğü "dünyanın her yerinden gelen bu tür içerikler çoğaldıkça daha kolay paylaşıp, erişildikçe; farklı mücadelelerin birbirine bağlandığı ve daha çok görüntünün daha büyük bir kitle tarafından izlenmesine ve bunun onları endişelendikleri durum / sorun hakkında eyleme geçtiği ve bilgi dağarcıklarını genişlettiği" tezi ile de uyumludur. (Widginton, 2015, s. 126) Zira kamu yayıncılığı yapan TRT de darbecilerin eline geçmiş,ülkedeki diğer önemli haber kanallarına baskınlar yapılmış ve yayın yapmalarını sağlayan verici istasyonları bombalanmıştır. Bu nedenle güvenilir haber kaynağı olarak bir takım özel TV kanalları ve sosyal medya kalmıştır. Facebook, Periscope vb. platformlar üzerinden yapılan canlı yayınlar, yine diğer sosyal medya platformları üzerinden paylaşılan video ve fotoğraflar hem gelişen olay hakkında anlık, hem de sonrasında bir belge bir kanıt olması nedeniyle tarihsel bir farkındalık oluşturma yetisi göstermiştir.

Ardından gelen görüntülerde TRT canlı yayınında darbe bildirisinin okunması verilmiştir. Kamu yayıncılığı yapan ve aynı zamanda resmi bir kurum olan TRT, cumhuriyet tarihi boyunca gerçekleştirilen darbe girişimlerinin halka duyurulmasında ve böylelikle değişen hegemonik durumun benimsetilmesinde kilit rol oynamıştır. Bu nedenle toplumsal bellekte böyle bir yeri olan TRT'nin ele geçirilmesinin aktarılması önemli bir psikolojik eşiğe karşılık gelmektedir.

Belgeselde daha sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kendisini ölü ya da diri ele geçirmek isteyen darbeci askerleri nasıl atlattığı anlatılmış ve sonrasında bu girişime karşı topyekün bir direniş gösterilmesi için CNN TÜRK televizyonunda bir akıllı telefon uygulaması olan FaceTime⁴ ile gerçekleştirdiği canlı bağlantıya yer verilmiştir. Söz konusu görüntü, yeni medya ile geleneksel medyanın amaç, teknoloji ve etki bağlamında yakınsadıkları, tarihsel öneme sahip bir ana vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda eldeki kısıtlı imkanlar doğrultusunda halka direnişe geçme ve darbecilere ise seçilmiş yöneticiler olarak boyun eğilmeyeceği mesajının verilmesi anlamında bir kararlılığı da göstermektedir.

Görsel.2.) 15 Temmuz Destanı adlı belgeselden bir kare

Bu çağrının ardından belgeselde halkın daha yoğun biçimde sokaklara çıktığı görüntülere yer verilmiştir. Amatör kamera çekimlerinden yansıyan görüntülerde, çoğunlukla genç ve

erkek göstericiler, ellerinde Türk bayrağı olduğu halde meydanlarda toplanmakta ve kol kola yürümektedirler.

Görüntüler cumhurbaşkanının çağrısının halkın çok büyük bir kısmında cevap bulduğunu ve etnik, dini ve siyasi görüş farkı olmaksızın darbeye karşı direnişin tüm ulusun ortak sembolü olan bayrak altında toplandığını göstermektedir. Bayrak, ulusun bağımsızlığını simgeleyen bir gösterge olduğu için, darbeye karşı direnişe geçen halkın bu sembolle, girişimin ardındaki dış güçlere karşı da tepkisini gösterdiği mesajı anlaşılmaktadır.

Halkın direnişinin giderek güçlenmesi ve darbe girişimine destek vermeyen polis ve asker gruplarının da darbecileri engellemeyi çalışmaları, yaşanan çatışma ve bombalama eylemlerinin artmasına ve şiddetlenmesine neden olmuştur. Güvenlik kameraları ve amatör çekimler vasıtasıyla aktarılan bu görüntüler, yaşanan olayların ciddiyetini göstermektedir. Bununla birlikte, bu dehşet veren ve panik yaratan adeta bir savaş atmosferini çağrıştıran olaylar içinde bile halkın akıllı telefonlar, amatör video kayıt cihazları vb. vasıtasıyla çekim yapması, bunları sosyal medya platformlarında paylaşması; bu tür medya araçlarının kullanımının ve etkisinin doğallaştığını ve benimsendiğini göstermektedir.

Belgeselin ele aldığı konu doğrultusunda öne çıkan görüntülerin göstergebilimsel tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. Gösteren, gösterilen ve göstergeler tablosu

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Türk Bayrağı	Egemenlik, bağımsızlık	Ulusal Birlik
Cami	Taş Bina	Dindaşlık, dini aidiyet
Mustafa Kemal ATATÜRK	Tasblo	Ülkeyi düşmandan kurtarma, direniş
TBMM	Tarihi bina	Halk iradesinin görünür olduğu yer
Terkedilen Araçlar, Tutuklanan Askerler	Araç, İnsan	Halkın zaferi Darbecilerin kaçışı, yakalanışları.

Belgeselde verilmek istenen mesajların ortaya çıktığı, farkındalığın yaratılmasına hizmet eden bu görüntülerin, anlatıcı ses, müzik, yazı vb. efektlerle birlikte bilinçli birer tercih olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Darbe girişiminin gerçekleştiği gece camilerden verilen sela görüntüleri, halkla seçilmiş yöneticilerin iletişiminin sağlanması, direnişin devam etmesi, bu girişime karşı çıkmanın bir vatandaşlık ve inanç gereği olduğu mesajını vurgulamaktadır. Bu noktadan bakıldığında söz konusu görüntüler -Althusser'in de belirttiği- devletin ideolojik

⁴ Apple firması tarafından geliştirilen ve internet aracılığıyla görüntülü konuşmaya yarayan bir uygulama.

aygıtlarından biri olan dinin / dini kurumların toplumsal işlevinin doğrudan görünür hale gelmesi bakımından dikkat çekici bir örnektir.

Darbe girişiminin gerçekleştiği gece ilerleyen saatlerde direniş güçlenmiş ve bunun karşılığında darbeciler de saldırılarının şiddetini artırarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni (TBMM) bombalamışlardır. Belgeselde meclisin bombalanması hem dışarıdan, hem de milletvekilleri tarafından çekilen amatör videolar vasıtasıyla içeriden gösterilmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında dahi bombalanmayan, cumhuriyetin ve demokrasinin sembolü olan TBMM'nin savaş uçakları ve helikopterler tarafından bombalanma görüntüleri; bu dehşet verici olayı gelecek kuşakların hatırlamasını amaçlayarak, bu tür girişimlerin doğrudan milletin iradesine ve bağımsızlığını karşı gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla belgeselin hedeflediği farkındalık yaratma amacının en net ortaya çıktığı kısımdır. Çünkü bu saldırı; o an orada bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin içindeki vekilleri ve görevlileri olduğu kadar, milletin kararlarını ve tercihlerini de hedef almaktadır. Bu nedenle görüntülerin gösterdiği şiddet ve dehşet anları dışında yukarıda sözü edilen sembolik yönünün unutulmaması, milletin ortak hafızasında yer etmesi amacıyla kullanıldığı anlaşılmalıdır.

Ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul'a gelişi ve hava alanında yaptığı basın toplantısı görüntülerinin yer verilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün bir fotoğrafının önünde basın toplantısı yapmaktadır. Bu noktadan hareketle, belgeselde cami, bayrak ve ülkenin kurucusunun görüntülerine yer verilerek; Türkiye'deki hakim siyasal ideolojilerin, tarihsel kültürel ve sosyolojik bağların bu girişime gösterdiği direnişin de ortak olduğu vurgulanmıştır. Daha sonra darbecilerin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Facetime uygulaması vasıtasıyla canlı olarak bağlandığı CNN-TÜRK televizyonunu ele geçirme girişimi ve darbecilerin halk ve güvenlik güçleri tarafından engellendikleri görüntüler ekrana gelmiştir. Burada vurgulanmak istenen ise, halkın bağımsızlığına, iradesine ve seçimlerine sahip çıktığı gibi, haber alma kaynağına da (medya) sahip çıkmasıdır. Bunun yanı sıra olaylar hakkında geniş kitlelere bilgi aktarımını sağlayan, ayrıca yetkililerin mesajlarının da halka doğrudan aktarılmasını gerçekleştiren ve bu yönüyle de darbecilere direniş gösteren medyayı desteklemesidir.

Darbe girişiminde bulunan askerlerin yakalanma, kullandıkları araçların ise çekilme görüntüleri verilmiş, devamında yine yeni bir girişimde bulunulmaması için konvoy halinde askeri birliklerin giriş çıkışlarını kapatmaya giden iş makinelerinin görüntüleri kullanılmıştır. Belgeselin başında sokaklara çıkan askeri araçların siviller tarafından kaldırılması, halkın vergileriyle alınan bu araç ve gereçlerin kendisine karşı kullanılmasına gösterdiği bir tepkidir. Dolayısıyla bu araçların asıl sahibi konumundaki halk, kendisinin rızası / onayı olmadan kullanılmasını da engellemiştir. Bu görüntü aynı zamanda ülkenin sahibinin herhangi bir zümre, sınıf veya grubun değil halkın kendisinin olduğunu da vurgulamaktadır.

Belgeselde daha sonra darbe girişiminin başarısız olması sonucunda ortaya çıkan tablo, darbecilerin yakalanma görüntüleri eşliğinde verilmiş, ardından Başbakan Binali Yıldırım, İçişleri Bakanı Efkan Ala, Milli Savunma Bakanı Fikri Işık, Adalet Bakanı Bekir Bozdağ ve darbenin başlangıcında darbeciler tarafından rehin alınan, sonrasında ise başarılı bir operasyonla kurtarılan Genelkurmay Başkanı

Org. Hulusi Akar'ın Başbakanlık Konutu'nda düzenledikleri basın toplantısı görüntüleri aktarılmıştır. Bu görüntü devletin ve hükümetin güvenlik birimlerinin başındaki yöneticilerin bir arada olması ve bu girişimi tamamen engellediklerini sonucunu vermektedir. İlgili sorumlular görevlerinin başında kalmış ve kapısında iki subayın nöbet tuttuğu Başbakanlık Konutu'nun giriş merdivenlerinde, arka planda Türk bayrakları olduğu halde topluca bir açıklama yaparak seçilmiş iktidarın halkın iradesine ve bağımsızlığına sahip çıktığı mesajını vermişlerdir.

Belgeselin sonunda yine Başbakan Binali Yıldırım'ın mecliste milletvekillerine yaptığı konuşma, sonrasında muhalefet partilerinin liderleri Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu hem Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin yine Türk bayrağı önünde, darbe girişimine karşı olan konuşmalarının görüntülerine yer verilmiştir. Bu durum yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'deki hakim siyasal ideolojilerin seçilmiş siyasal temsilcilerinin doğrudan bu girişime ilişkin tavırlarını da vurgulamaktadır.

Belgeselin sonunda bayrakları ile meydanları dolduran, tankların altına yatan, silahlı darbecilere direnen halkın görüntülerine yer verilmiş ve en sonunda bir video geçiş efektiyle dalgalanan bir Türk Bayrağı görseline geçiş yapılmıştır. Burada verilmek istenen mesaj ise Türkiye halkının geçmişte olduğu gibi günümüzde de bağımsızlığına ve iradesine baskı konulmasına razı gelmeyeceğini, bunu açıkça bir vatan ve bekâ sorunu olarak gördüğünü, bu gibi durumlarda ideolojik ve toplumsal farklılıkları bir yana bırakıp, bağımsızlık için bir araya geleceği mesajıdır.

Belgeselin genelinde kullanılan görüntülerin çoğu güvenlik kameralarından, video kaydetme özelliği de olan akıllı telefonlar ile amatör kamera kayıtlarından oluşmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında, spontane bir biçimde aynı anda, birçok yerde gerçekleşen ve çok kişi tarafından şahit olunan bu tür toplumsal olayların kayıt altına alınması; tanıklık edilen olayın aynı zamanda bir parçası haline gelindiğinin de bir göstergesidir. Bu tarz görüntülerin, Widginton'un da gerçek olaylar aracılığıyla, gerçek kişileri takip ederek, gerçekliğin bir parçasını yakalamaya çalışan belgeseller olmadığını vurgulayarak, aktivist video olarak tanımladığı türde görüntüler olduğunu söylemek mümkündür. (Widginton, 2015, s. 118) Fakat bu ve benzeri görüntülerin vatandaşlar veya sivil toplum kuruluşları tarafından derlenerek, bir araya getirilmesi ve bir anlatı formuna (belgesel, film, haber vb.) dönüştürülmesi, sonrasında da zaman ve mekan sınırlaması olmadan, internet üzerinden kolaylıkla ulaşılabilecek bir platformda saklanması, dijital aktivizmin farkındalık yaratma eylem türüne önemli bir örnek teşkil etmektedir.

4. The Revolution Will Not Be Televised Belgeselinin Göstergibilimsel Analizi

Tablo 3. The Revolution Will Not Be Televised adlı belgeselin künyesi

Başlık	The Revolution Will Not Be Televised - Chavez: Inside the Coup
Kullanıcı Adı	Andy Goodall
Url	https://www.youtube.com/watch?v=FEsSf7ARpw8&t=268s
Süre	01 sa. 15 dk. 11 sn
Yüklenme Tarihi	18 Şubat 2014
Görüntülenme Sayısı	223450
Beğenme Sayısı	226
Beğenmemeye Sayısı	4
Yorum Sayısı	29
Etiketler	Yok
Tanım	The revolution will not be televised directed and photographed by Kim Bartley and Donnacha O'brian Ireland, 2003 74 minutes in Spanish with English subtitles Hugo Chavez elected president of venezuela in 1998, is a colorful, unpredictable folk hero, beloved by his nation's working class and a tough-as-nails, quixotic opponent to the power structure that would see him deposed. Two independent filmmakers were inside the presidential palace on April 11, 2002, when he was forcibly removed from office. They were also present 48 hours later when, remarkably, he returned to power amid cheering aides. Their film records what was probably history's shortest-lived coup d'état. It's a unique document about political muscle and an extraordinary portrait of the man The Wall Street Journal credits with making Venezuela "Washington,s biggest Latin American headache after the old standby, Cuba."

Bir devlet başkanının portresini hazırlama amacıyla çekimlerine başlanan belgesel, daha sonra tesadüf eseri olarak gerçekleşen bir darbe teşebbüsünü anbean görüntüleme şansına kavuşmuştur. Bununla birlikte belgeselde ortaya çıkan, seçilen görüntüler ideolojik bakımdan vurgulanan yaklaşımı da göstermektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan görsel analiz tablosu aşağıdadır.

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
ABD Bayrağı	Yıldızlar, düz çizgiler, Mavi, beyaz kırmızı renkler	Emperyalizm
Petrol Rafinerisi	Endüstriyel Bina	Doğal, kaynak Olayların asıl nedeni
Chavez – Nöbetçi Asker sohbeti	Başkan / İnsan	Sevgi, saygı ilişkisi
Simone Bolivar	Tablo	Bağımsızlık
Venezuela Bayrağı	Sarı, Mavi Kırmızı renkler, yıldızlar ve hanedan arması	Ulusal birlik
İncil	Kitap	Dindaşlık
Chavez'in yumruğu	sol İnsan uzvu	Sosyalizm

Belgeselin en başında ellerinde Venezuela bayrakları olduğu halde yoksul görünümü fakat neşeli ve coşkulu bir biçimde şarkılar söyleyen halkın Chavez'e sevgi gösterilerinde bulunması gösterilmiştir. Buradaki görüntülerde hem halkın elinde taşıdığı Venezuela bayrakları, hem de Chavez'in bayrağın renklerini taşıyan giysileri dikkat çekmektedir. Bayrak bir bağımsızlık sembolü olduğu kadar, Chavez'in iktidara gelmesinde oluşturduğu ve ülkenin Bolivarcı köklerine yaptığı bir gönderme haline gelmiştir. Aynı zamanda Chavez'in görüntülerde bordo bir askeri bere ile gösterilmesi, onun askeri geçmişine de bir gönderme yapmakta ve gerektiğinde yeniden ülkesini savunmak için askeri tedbirleri almaktan çekinmeyeceğini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra belgeselin en başında küçük gruplarla başlayan, ardından Chavez'i bir aracın üzerinde ve etrafı giderek kalabalıklaşan, nihayetinde binlerce insanın yer aldığı bir mitinge gelişini gösteren prolog kısmı; hem onun yoksul kitlelerle olan yakın ilişkisini, hem de halkın içinden çıkarak iktidara gelme sürecini anlatmaktadır.

Ardından ekranda 11 Nisan 2002 yazı gözüktür. Amerikan aksanlı bir haber spikerinin Chavez'e yapılan darbe haberini sunduğu gösterilmektedir. Aynı zamanda Chavez'in belgeselin giriş kısmında yaptığı konuşmada kastettiği düşmanların kim olduğuna yönelik ilk ima budur. Ekran kararır ve bu yeni dönemde ABD'nin Venezuela'da ki petrol üzerinden istikrar sağlama umudunu doğduğu söylenir. Bu esnada ekranda petrol üretim tesisleri görülmektedir bu durum ülkenin doğal zenginliklerine ve ABD'nin Venezuela'ya olan ilgisinin nedenine gönderme yapmaktadır. Ekran tekrar kararır, böylelikle darbe sürecine giden olayların başlangıcı ve asıl nedeni hakkında izleyici bilgilendirilmiştir.

Ekran yeniden açıldığında film ekibi Chavez hakkında bir belgesel yapmak için Venezuela'da olduklarının bilgisini verir ve onun günlük çalışmalarından, yakın çevresiyle olan diyaloglarından kesitler verilir. Görüntülerde Chavez güler yüzlü, jest ve mimiklerini sıkça kullanılan, insanlarla konuşurken onlara dokunan, sıcakkanlı bir lider olarak

Tablo 4. Gösteren, gösterilen ve göstergeler tablosu

yansıtılmıştır. Bu da Chavez'in olumlu bir portre olarak sunulmasına hizmet etmektedir.

Daha sonra onun asker üniformasıyla halkın arasındaki görüntüleri ekrana verilmiştir. Görüntülerde giyimlerinden yoksul oldukları anlaşılan Venezuela halkı kendisine yoğun sevgi gösterisinde bulunmakta, fotoğraf çektirmekte, onunla şarkı söylemekte ve isteklerini içeren not kağıtlarını iletmektedir. Bu görüntülerde Chavez'in halka kurduğu güçlü iletişim dikkat çekicidir. Kendisini görmeye gelen, onunla konuşan Venezuelalıların gözlerindeki sevgi ve umut onun adeta bir kurtarıcı, bir kahraman gibi görülmesinin ve darbe girişiminin ardından yine onun hakkını savunmak için sokaklara çıkmasının ipuçlarını vermektedir. Kendisini görmeye gelen halkın elinde ayrıca Che Guevara posterleri ve devrimci sloganların olduğu pankartlar bulunmaktadır. Bu da Chavez'in halkı ideolojik açıdan da örgütlediği / bilinçlendirdiğini göstermektedir. Ardından Chavez'in bu amaçla devlet televizyonu olan Kanal 8'de gerçekleştirdiği "Alo Başkan" adlı programdan kesitler verilmiştir. Burada da Chavez'in halkla olan iletişim kanallarının hem yüz yüze, hem de geleneksel medya aracılığıyla devam ettirmeye çalıştığı ve buna özel önem verdiği görülmektedir. Ne var ki ülkede muhaliflerin elinde bulunan diğer medya kuruluşları Chavez'in halka yönelik bu çalışmalarına yer vermemekte ve karşıt bir yayın politikası izlemektedir. Bu açıdan söz konusu görüntüler Chavez'in bir devlet başkanı olarak ülkesinin medyası tarafından yalnız bırakıldığını göstermektedir.

Belgeselde daha sonraki görüntülerde Chavez'in helikopterle başkanlık Sarayına gelişi verilir. Burada Chavez, kendisini karşılamada görevli olan bir saray muhafızı ile sevecen biçimde konuşmaktadır. Görüntülerde darbe gerçekleşikten sonra halkla birlikte Başkanlık Sarayı'nın tekrar ele geçirilmesinde etkin rolü bulunan saray muhafızlarının Chavez'e duydukları sevgi ve bağlılığın nedenlerine gönderme yapılmaktadır. Bu görüntülerin sonrasında başkanlık sarayı çalışanlarının röportajları gelmektedir. Halktan gelen talepleri inceleyen çalışanlar, bunları uygun biçimde arşivlemektedirler. Raflar ve dosyaları dolusu olduğu görülen bu taleplerin çoğunda iş, ekonomik yardım vb. konular mevcuttur. Bu durum aslında doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülke olan Venezuela'nın gelir dağılımındaki eşitsizliği ve halkın çoğunluğunun yoksul ve yardıma muhtaç olduğunu göstermektedir.

Görsel.3) "The Revolution Will Not Be Televised" Belgeselinin Afişi

Bu görüntülerin akabinde Chavez çalışma arkadaşları ile bir toplantı esnasında gösterilir. Burada iktidar olarak kendilerinin medyayı kullanmaktaki yetersizliğinden bahsederek, medya üzerinden halkla iletişim kuramadıklarını ve başarılı çalışmalarını duyuramadıklarını söylemektedir. Buna karşın medyada kendilerinin başarısız olarak yansıtıldığını da belirtmektedir. Devamında ise Chavez'in bu sözlerini doğrularcasına Venezuela özel televizyonlarının Chavez karşıtı yayınlarından kesitler verilmiştir. Bu yayınlar açık oturum veya haber biçiminde ciddi programlardır fakat Chavez'i cinsel takıntılı, akli dengesi yerinde olmayan biri gibi göstermekte ve çok yakında Chavez'siz bir döneme geçileceğini belirterek, üstü kapalı biçimde darbe iması yapmaktadır. Söz konusu yayınların ve haberlerin bir hiciv ya da eğlence programında değil de, ciddi konuların tartışıldığı programlarda gerçekleşmesi, Chavez'in halk nezdinde itibarsızlaştırılması, halkın darbeye psikolojik olarak hazırlanmasını sağlamaktadır.

Daha sonra Chavez'in 11 Eylül 2001'de New York'ta gerçekleşen terör saldırılarından sonra devlet televizyonunda yaptığı konuşma gösterilmektedir. Chavez burada Latin Amerika ülkelerini sömürgecilikten kurtaran ve özgürleştiren Simone Bolivar'ın üniforma içinde resmedildiği bir tablonun önünde, Afganistan'da ABD öncülüğündeki askeri güçlerin gerçekleştirdiği saldırı sonucu hayatını kaybeden çocukların fotoğraflarını göstererek terörle ve terörizmle mücadele politikalarının yanlış olduğunu söylemektedir. Bu görüntüler düz anlamsal boyutta ele alındığında Chavez'in dünya barışına katkı sağlamak amacıyla ülkesinin kurucu liderine tablosu önünde kamuoyuna yaptığı bir konuşma olarak değerlendirmek mümkündür. Yan anlamsal olarak bakıldığında ise Chavez'in Venezuela Bayrağı ve Simone Bolivar tablosunun önünde yani önemli iki ulusal bağımsızlık sembolünü arkasına alarak, elindeki katliam fotoğraflarıyla bu eylemlerin yanlışlığını dile getirmesi; onun ABD öncülüğündeki batılı kapitalist devletlerin oluşturduğu askeri koalisyonu, onların siyasal, ekonomik ve kültürel hegemonyasına karşı ideolojik bir karşı çıkışının da yansımasıdır.

Chavez'in bu konuşmasının hemen ardından Venezuela özel kanallarında ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın ve diğer yetkililerin bu açıklamalara ilişkin kaygılarını ve karşı suçlamalarını dile getirdiği konuşmaların haberleri verilmektedir. Böylelikle kendi ülkesindeki özel kanallarını muhalefet etmek için onun ideolojik ekonomik ve kültürel olarak hasmı konumundaki ABDli yetkililerin açıklamalarına yer vermesi; yine darbeye giden süreçte Chavez'in içeride baskıncı olduğu kadar, küresel ölçekte de teröre destek veren bir lider gibi yansıtılmasına yardımcı olmuştur.

Daha sonra belgeselde Chavez'in Başkanlık Sarayı'nda bir çocukluk anısını anlattığı bölüm gösterilmiştir. Chavez anlatırken Başkanlık Sarayı'ndan ve çalışma odasından çeşitli detaylar gösterilir. Görüntüler gece çekilmiştir, sarayın bahçesi, koridorları boştur. Bu durum güçlü, halkla kolay iletişim kuran Chavez'in yönetimde ise yalnız olduğunu vurgulamaktadır.

Çocukluk anısında büyükannesinin dedesi için "katil" dediğini anlatan Chavez, aslında onun ailesinin şerefini kurtarmak için bunu yaptığını ve daha sonra devrimcilerin saflarına katıldığını anlatır. Bu esnada duvardaki Simon Bolivar portresi gösterilir. Chavez'in Venezuela'ya bağımsızlığını kazandıran Bolivar ve onun açtığı devrim yolunda savaşa katılan dedesi hakkında anlattığı bu anı ile birlikte onun bağımsızlık düşüncesinin geçmişten gelen güçlü bir yönü olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ayrıca çalışma odasındaki detaylardan birinde İncil de gösterilmektedir. Bu da onun İncil'in temel öğretilerinde⁵ yer aldığı gibi yoksullarla kişisel olarak ilgilenen, onların yaşadığı sıkıntıları bertaraf etmeye çalışan ve onlarla yardımlaşmanın bir gereklilik olduğuna inanmış bir kişi olduğunu ima etmektedir.

Daha sonra Venezuela'nın başkenti Caracas'ın kenar mahallelerinde oturan Chavez taraftarlarıyla yapılan röportajlara yer verilmiştir. Görüntülerde gündüz vakti, çarpık yapılaşmış ve çoğu bakımsız, virane haldeki yoksul mahalleri genel planda gösterilir, sonrasında Chavez taraftarlarıyla yapılan röportajlarda da bu görüntüler arka planlarda görülmektedir. Konuşanlardan biri gelir dağılımındaki bozukluktan söz ederek, "bir grup çok zengin" ifadesini kullandığında ekranda Caracas'ın gökdelenleri ve gelişmiş muhitleri gösterilmektedir.

Öte yandan Chavez karşıtlarının röportajlarına geçildiğinde ise gece, büyükçe bir villanın içinde toplanan insanların görüntülerine yer verilmiştir. Muhalifler, -Chavez taraftarlarının aksine- daha bakımlı ve şık giyimlidir. Protestolarında gece sokaklarda tencere, tava çalmakta ve gösterilere pahalı otomobillerle katılmaktadırlar. Ellerindeki pankartlarda Titanic⁶ filminin afişine gönderme yapılarak Küba Devlet Başkanı Fidel Castro ile Chavez'i hicveden veya terörist El-Kaide örgütünün lideri Usame Bin Ladin ile birlikte oturuyormuş gibi montajlandığı görseller taşımaktadırlar.

Belgeselin yukarıdaki kısmına bakıldığında, Chavez karakterinin ve politikalarının Venezuela toplumunda derin bir kutuplaşma yarattığı anlaşılmaktadır. Yoksul halk kentin dağlık kesimlerinde, kötü yaşam koşulları içinde olsa bile geleceğe dair bir umut içindedir. Yüksek gelirli kesim ise imtiyazlarını kaybetme korkusu içindedir ve bu nedenle yoksullara karşı şüpheli, olumsuz tavırlar içindedir. Bu

nedenle ev işlerinde yardımcı olan çalışanlardan dahi şüpheli duyulması, güvenilmemesi gerektiği toplantılarında özellikle vurgulanmaktadır. Söylemlerde görülen bu karşıtlık, görsel bakımdan da aynı şekilde vurgulanmıştır. Yoksulların röportajları ve eylemleri, gündüz vakti, sokaklarda, müzik aletleri ve şarkılar eşliğinde, ahenk içinde gösterilirken, zengin kesimin eylemleri ise gece vakti karanlıkta, toplantıların kapalı mekanda yapıldığı, eylemlerde tencere tava çalınarak bir gürültü ve kakafoni ortamı içinde, öfkeli, hırçın bir biçimde gösterilmiştir.

Bu bağlamda ele alındığında, belgeselde var olan gün ışığı ve gece karşıtlığını, yaşam / ölüm, umut / sıkıntı, güven verici / kaygılandırıcı vb. çeşitli farklı okumalarla anlamlandırmak mümkündür. Yücel'in de (2013, s. 163) belirttiği gibi, karanlık bir görsel alan ile birleştirilen gösterilenler geceyle, korkuyla, anlaşılamayanla özdeşleştirilebilirken, aydınlatılan bir görsel alan akıl, bilgi, bilgelik veya kutsal ışığın gücü ve her yerde olması gibi kavramlarla özdeşleştirilebilir. Belgeselin dramatik yapısı içinde yer bulan bu durum, karşıt ideolojilerin güç mücadelesi içinde sıkça görülmektedir.

Bununla birlikte ülkedeki özel televizyonların, Chavez'i küçük düşüren ve Chavez taraftarlarını Mussolini ve Hitler'in çetelerine benzeten haber ve yorumlarda bulunarak, ülke içindeki grupları daha da kutuplaştıran bir yayın politikası izlediği gösterilmektedir. Muhalefet liderleri Pedro Carmona ve Carlos Ortega'nın ABD'ye giderek orada gerçekleştirdiği temaslara birlikte istihbarat ve dışişleri bakanlığı yetkililerinin açıklamalarına yer verilmiştir. Görüntülerde yalnızca ABD'li yetkililer vardır ve görüşlerini bir meclis / komisyon toplantısında aktarmaktadırlar. Bu durum, Venezuela'nın iç işlerine müdahale için yapılacak hamlelerin önceden belirlendiği ve ülkedeki diğer kesimlerin görüşlerinin alınmadığını göstermektedir.

Akabinde yine özel televizyonlarda Venezuela ordusundan bir generalin yaptığı açıklamaya yer verilmiştir. General üzerinde üniforması olduğu halde düz bir arka planda tek başına Chavez'i görevi bırakmaya davet etmekte, şayet direnirse bunun zorla gerçekleşeceğini belirtmektedir. Görüntü incelendiğinde generalin açıklamayı yaptığı yer belli olmamakta, kendisinin bu açıklamayı hangi ideolojik veya toplumsal saikle yaptığını gösterebilecek herhangi bir sembol veya nesne bulunmamaktadır. Yalnızca üniforması üzerindedir fakat yanında herhangi bir rütbeli asker mevcut değildir. Bu nedenle generalin böyle bir konuşma yapmasının ardındaki gücün devlet içinden değil devlet ve ülke dışından bazı odaklar olduğu anlaşılmaktadır.

Daha sonra Pedro Carmona'nın basın toplantısı ekrana getirilir. Carmona toplantıda muhalefete protesto ve yürüyüş çağrısı yapmaktadır. Chavez'in gerçekleştirdiği miting ve toplantıların aksine, Carmona'nın önünde onlarca televizyon kanalının mikrofonu vardır, etrafı basın mensupları ile çevrilmiştir. Bu durum, medyanın muhalefetin açıklamalarına daha fazla yer verdiği ve onların amaçları doğrultusunda kullanıldığının da bir göstergesidir.

Carmona'nın çağrısının ardından muhalifler yürüyüşü başlatmışlardır. Diğer yandan Chavez taraftarları ise desteklerini göstermek amacıyla Başkanlık Sarayı çevresinde toplanmışlardır. Muhaliflerin gerçekleştirdikleri protestolarda

⁵ İncil, Luka 4:18 – Matta: 19:21

⁶ Yön: James Cameron, 1997, ABD.

Venezuela Bayrağı ve çeşitli pankartların yanı sıra Amerikan bayrakları da görülmektedir.

Görsel.4) The Revolution Will Not Be Televised belgeselinden bir kare

Diğer yandan Chavez taraftarlarının ellerinde de Venezuela bayrakları mevcuttur, bunun yanı sıra Chavez fotoğrafları ve ülkenin emperyalizme karşı bağımsızlığının kazanılmasını sağlayan SimonBolívar'ın resimlerini taşımaktadırlar.

Görsel.5) The Revolution Will Not Be Televised Belgeselinden bir kare

Bu görüntülerden hareketle; belgeselde Chavez taraftarlarının bu eylemlerin arkasında emperyalist dış güçlerin olduğunu ve Chavez'i desteklemenin aynı zamanda bağımsızlığı da korumak anlamına geldiğini bildikleri vurgulanmaktadır. Nitekim Başkanlık Sarayı önündeki Chavez taraftarları bu durumu belgeselde verilen röportajlarda da ifade etmekte ve medyayı da bu planın içinde olmakla suçlamaktadırlar.

Ekrana gelen muhaliflerin taşkınlık görüntülerinde, bazı kişilerin sokakları yakıp yıktıkları, çevreye zarar verdikleri görülmektedir. Bazı protestocuların ise Venezuela askerlerine sarf ettikleri "Def olun Küba'ya gidin, Castro'nun yanına" sözleri verilmiştir. Bu sırada Başkanlık Sarayı önünde nöbet tutan bir asker görüntüsü ekrana gelir. Silahına sıkıca sarılan asker, oldukça gergin ve ne yapacağını bilmez bir haldedir. Askerin bu durumu Venezuela güvenlik güçlerinin, yaşananlar karşısındaki kararsız halini de göstermektedir.

İki taraf birbirine yaklaşırken kimliği belirsiz kişilerin çatılardan kalabalığın üzerine ateş açtığı görülür. Halk korku ve panikle kaçışmaya başlar. Bu sırada Chavez taraftarlarından silahlı olanlar da silah seslerinin geldiği yöne doğru ateş etmeye başlarlar, aynı zamanda muhalefete yakın bir

televizyon kanalı bu anların görüntülerini çekmektedir. Daha sonra o dönemde özel kanalların birinde editörlük yapan bir gazetecinin bu olayla ilgili röportajı ekrana getirilir. Gazeteci, görüntülerde manipülasyon yapılarak, medyanın Chavez taraftarlarının muhaliflerin üzerine ateş açtığı algısını oluşturmaya çalıştığını ifade eder.

Kızgın halk grupları, polis ve askerinin müdahalesi, halkın üzerine kimliği belirsiz kişilerce ateş açılması, sonrasında ölen yaralanan insanlar, panikle kaçışınlar vb. görüntüler darbeye giden sürecin olgunlaşmasını ve meşrulaşmasını sağlamak için ihtiyaç duyulan toplumsal olayların gerçekleştiği anlardır. Bununla birlikte, görüntülerde yer alan ve -Althusser'in ifadesiyle- devletin baskı aygıtlarını temsil eden asker ve polislerin, bu tür kaos zamanlarında takındıkları tutumun, iktidar için belirleyici olduğu görülmektedir. Zira, genel toplumsal rızanın ortadan kalktığı, kaos ve düzensizliğin ortaya çıktığı anlarda, baskı gücü otoriteyi sağlamak adına -yasal olsun ya da olmasın- gerekli önlemleri almaktadır.

Tüm bu kargaşa görüntülerinin ardından muhalefet lideri Pedro Carmona'nın özel televizyonlardaki açıklamasına yer verilmiştir. Carmona düz siyah bir fonun önünde, yaşananlardan Chavez'i sorumlu tutmakta ve bir an önce istifa etmesini istemektedir. Eski Devlet Petrol Şirketi Direktörü ise, yine siyah bir fonun önünde ve ekranın diğer bölümünde yaşanan kaostun görüntüleri oynatılırken, askerleri yönetime el koymaya çağırılmaktadır. Ardından Venezuela Deniz Kuvvetleri komutanı yanında 9 üst rütbeli subayla birlikte gri bir fonun önünde Chavez'e verdikleri desteği geri çektiklerini açıklamaktadır.

Söz konusu tüm açıklamalarda, daha önce Chavez'in görevini bırakmasını isteyen generalin görüntülerinde olduğu gibi bu açıklamayı hangi ideolojik ya da toplumsal gerekçeye dayandırdıklarını simgeleyecek herhangi bir nesne bulunmamaktadır. Fondaki siyah renk; ışığın olmaması, hiçliği, cehaleti, melankoli ve karanlık düşünceleri çağrıştıran anlamlara sahip bir renktir. Psikolojik düzlemde ele alındığında ise, terk edilme korkusunu, umutsuzluğu, yaşamdan korkmayı çağrıştıran, nadiren farklı anlamlar için kullanılsa da çoğunlukla negatif düşünce ve duyguları yansıtmaktadır. (Yücel, 2013) Belgesel bağlamında değerlendirildiğinde, muhaliflerle ilgili çoğu görüntüde ortaya çıkan (gece, karanlık, siyah fon vb) imgelerle Chavez karşıtlarının olumsuz gösteren ve dolayısıyla taraflı bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bunlar yaşanırken Chavez'in Başkanlık Sarayı önündeki askerlerin görüntüleri ekrana getirilir. Telaşlı bir biçimde beklemekteyken. Chavez ise içeride bakanlarla toplantı yapmaktadır. Başkanlık Ofisi çalışanları da olayların aasını halka duyurabilmek için çaba sarf etmektedirler. Fakat bazı askeri birliklerin devlet televizyonuna el koyduğu haberleri gelmektedir. Gece saat 21:30'da başlayan başkanlık sarayı önünden bir canlı yayın yapmak isterler fakat darbeciler hemen yayını keserler. Gece ve karanlık, artık Chavez taraftarların içinde bulunduğu durumu ve darbecilerin medya vasıtasıyla uyguladıkları karartmayı gösteren bir simge olmuştur.

Daha sonra gergin ve endişeli başkanlık ofisi çalışanları ekrana getirilir ve bir grup asker Chavez'i tutuklamaya gelir. Chavez götürülürken hükümet yetkilileri bunun bir darbe olduğunu söylemekte ve halkın buna sessiz kalmayacağını ileri sürmektedirler. Başkanlık ofisi çalışanlarının sevgi gösterileri

arasında Chavez bir arabaya bindirilerek, götürülür. Sabaha karşı yeniden basın mensuplarının karşısına geçen Pedro Carmona'nın yanında bu sefer Venezuela ordusunun üst rütbeli subayları bulunmaktadır. Söz konusu görüntüler, siyasi bir gücün bertaraf olurken yerine yeni bir gücün gelişini göstermektedir. Fakat buradaki asıl gösterilen, ordunun yani baskı aygıtının desteği ve iş birliğinin elde edilmesidir. Böylelikle kimin iktidara sahip olacağı da belli olacaktır.

Sabah olduğunda Başkanlık Sarayı'nda her yer kalabalıktır ve herkes birbirini tebrik etmektedir. Kutlama için saraya gelenler arasında ülkenin dini liderleri de vardır. Darbecilerin göreve getirdiği yeni Başkan Carmona'nın yemin töreninde daha önceden Chavez'e istifa çağrısı yapan generaller ile Venezuela Deniz Kuvvetleri Komutanı da görülmektedir. Başkanlık yeminini eden Carmona, salondakiler tarafından coşkulu bir biçimde alkışlanır. Burada dikkati çeken asıl detay ise, halk oyuyla gelmeyen ve darbeciler tarafından göreve getirilen Carmona'nın başkanlık yeminini de halkın önünde değil, kendisini göreve getiren bir azınlığın önünde, bir salonda etmesidir. Bu görüntüler aslında darbecilerin dar bir çıkar çevresi olduğunun ve manipülasyonlarla harekete geçtikleri kendi taraftarlarının bile resmi onayını almadan, bir emrivaki yaparak iktidarı ele geçirmeye çalıştıklarının göstergesidir.

Nitekim bu durum -belgeselde de gösterildiği gibi- hemen vatandaşların tepkisini çekmiş ve sokaklarda eylemler başlamıştır. Bu eylemlere darbeci hükümetin tepkisi de şiddetli olmuş, ölüm ve yaralanma olayları meydana gelmiştir. Gösteri ve çatışmalar giderek artmış ve Chavez taraftarları yine ellerinde Venezuela bayrakları ve Chavez posterleriyle Başkanlık Sarayı önüne yürümüşlerdir. Sarayın çevresinde toplanan halk, darbeci hükümeti adeta ablukaya almış haldedir. Durumu gören saray muhafızları da halkın yanında yer almış ve darbecilere karşı bir operasyon hazırlığına başlamıştır. Bu noktada Başkanlık Sarayı'nın kapısındaki bir asker için kısa bir süre için kolunu kaldırıp dışarıdaki halkın sloganına eşlik ettiği de görülmektedir. Ardından saray muhafızları operasyona başlar. Bu sırada darbecilerin de telaşlı biçimde kaçmaya çalıştıkları görülmüştür. Operasyon neticesinde askerler Başkanlık Sarayı'nı ele geçirmiş ve halkı selamlamışlardır.

Bu durum en başından beri medya desteğini yanında göremeyen ancak halkla ve askerlerle iletişimi güçlü olan, halkı anayasal hakları konusunda bilgilendirmek için çeşitli çalışmalar yapan Chavez ve ekibinin bunda başarılı olduklarını göstermektedir. Zira halk seçtiği lidere ve onayladığı anayasaya sahip çıkmıştır. Medyanın uyguladığı yanlış ve yalan habercilik kamuoyunun düşüncesinin oluşmasında etkili olmamış, halk hakkını aramak amacıyla sokakları dökülmüştür. Bu tepkiyi gören ordu da, halkın yanında yer alarak seçilmiş başkan ve anayasayı manipülasyonlarla alaşağı etmek isteyen darbecileri engellemiştir. Daha sonra Başkanlık Sarayı'nı yeniden ele geçiren Chavez yönetimi, onun serbest kalması ve ülkenin diğer kesimlerinde asayişin sağlanması ve ordunun Chavez'e tamamen itaat etmesi için devlet televizyonu Kanal 8'in kontrol altına alınması çalışmalarını başlatmıştır. Bu amaçla yapılan girişimler neticesinde Kanal 8 geri alınır ve halka durumun kontrol altına alındığı bilgisi iletilir. Bu esnada sarayda yayını izleyen Chavez'in Bakanlar Kurulu Üyeleri ve başkanlık ofisi çalışanları "*El pueblo unido jamas sera vencido*"⁷ sloganını atarak, sevinç gösterileri

yaparlar. Bu bağlamda ele alındığında medyanın manipülasyon amaçlı değil de halkı bilgilendirmek amaçlı kullanılmasının ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan devlet televizyonu, iktidarın söylemini ürettiği, aynı zamanda da onun ontolojik bir kanıtı olarak var olduğu bir mecradır. Dolayısıyla devlet televizyonunun hem simgesel hem de işlevsel bir önemi bulunmaktadır.

Belgeselde daha sonra Chavez'in gözetim altında olduğu adadan getirilmesi için yapılan çalışmalar gösterilir. Bu çalışmalar ve yoğun telefon trafiği neticesinde sabaha karşı 02.50 de Chavez'i taşıyan helikopterin ışığı görülür. Saray çevresinde halk onu coşkulu bir şekilde ellerinde Venezuela bayrakları ile sevgi gösterisi yaparak karşılamaya hazırlanmaktadır. Başkanlık Sarayı'nın aydınlatılmış pistine iniş yapan Chavez, askeri bando eşliğinde karşılanır ve sol yumruğu havada bir şekilde halkı selamlar.

Buradaki görüntülerde de yine ışık ve karanlık vurgusu göze çarpmaktadır. Gece karanlığında bir araca bindirilerek, yine karanlıklar içine doğru yol alan Chavez, adeta kutsal ya da mitolojik bir kahraman gibi gece karanlığında gökyüzünden ışık saçarak inmiş ve halkın arasına karışmıştır. Halkın kendisine olan sevgisi ve bağlılığı, onu karanlıklardan geri getirmeye muktedir olmuştur. Diğer yandan yine Hristiyan inancındaki Hazreti İsa'nın çarmıha gerilerek öldükten 3 gün sonra dirilmesi inancı ve Rönesans dönemi ressam ve heykeltıraşlarının İsa'nın dirilişi konulu eserleri ile görsel bakımdan benzerlik gösteren bu olay; demokrasi ve halk iradesinin gücüne de kutsallık kazandıran bir anlam taşımaktadır.

Görsel.6)The Revolution Will Not Be Televised belgeselinden bir kare

Chavez'in halkı selamlarken havaya kaldırdığı sol yumruk ise iktidarı geri almanın bir sevinç gösterisi olmasının dışında, ideolojik açıdan da Venezuela'da sosyalizmin zafer kazandığını göstermektedir.

Belgesel Chavez'in onlarca basın mensubu önünde yaptığı ve halkı sükünete ve anayasaya saygıya çağırdığı açıklamaların ardından darbe girişiminde öncü olan isimlerin akıbetleri ile ilgili bilgilerin verildiği ve en sonunda da Venezuelalı üç gencin neşeli bir biçimde söyledikleri şarkıyla sona ermektedir. Bu görüntülere bakıldığında ise Chavez ve

⁷ İsp. Birleşen halkı hiçbir güç yenemez.

ekibinin yaşadıkları bu olayların ardından olgun davrandıkları, sükûnet ve sorumluluk içinde oldukları gösterilirken, belgesinin bitiminde yine siyah fon üzerine küçültülmüş bir ekran içinde darbecilerin akıbetleri anlatılmıştır. Burada da onların artık Venezuela siyasetinde ve dolayısıyla tarihinde etkin birer figür olamayacakları, önceden televizyonlarda tam ekran görüntüleri verilirken, artık boyutsal olarak da kapladıkları alanın küçüldüğü de ve etkisizleştikleri görülmektedir. Bu görüntülerin siyah fonda verilmesi onların en başından beri yanılgı ve korku içinde olduklarını ve bu hislerin onları küçülterek, çevrelerini kapladığını ve kaçmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. En sonda, aydınlık bir havada birbirine sarılıp, neşeli biçimde şarkı söyleyen üç genç ise ülkenin bu sıkıntılı süreci atlatarak gelecekte daha mutlu, huzurlu ve toplumsal barış içinde günler göreceğine yapılan bir göndermedir.

5. Karşılaştırma ve Sonuç

Her iki belgeselde demokrasi dışı güçlerin, demokratik seçimler sonucu göreve gelmiş siyasal iktidara müdahalesini ve bunun halk desteğiyle başarısız kılınması süreci anlatılmaktadır. Bu bağlamda coğrafi, kültürel, toplumsal, tarihsel ve siyasal bakımdan çok farklı iki toplum, demokratik tercihlerine karşı yapılan hukuksuz eylemleri kabul etmemiş ve iradesini ortaya koymuştur.

Her iki belgesel de darbe girişimi esnasında yaşananları ekrana getirmiştir. 15 Temmuz Destanı belgeseli amatör kayıtlarla, bir sivil toplum kuruluşunun inisiyatifi sonucu derleme biçiminde ortaya çıkarılmışken, The Revolution Will Not Be Televised belgeseli farklı bir amaç için orada bulunan, profesyonel gazeteciler tarafından hazırlanmıştır. Bu nedenle olayların öncesi, sonrası, gelişimi, diğer görsel materyaller, belgeselin dramatik yapısı ve kurgusu da daha profesyonel görünmektedir.

Belgesellerde içerik bağlamında dikkat çeken bir diğer husus ise medyaya özellikle de televizyon kanallarına atfedilen önemdir. Venezuela'da 2002 yılında gerçekleşen darbe girişiminde sosyal medyadan ve onun etkisinden söz etmek için henüz erkendir. Bu nedenle halkın büyük oranda haber alma kaynağı geleneksel medya ve özel televizyon kanallarıdır. Bu kanalların yayın politikaları ise darbeye zemin hazırlamak amacıyla manipülatif haber ve programlar yapmak, gerçekleri saptırmak olmuştur. Medya üzerinde doğrudan bir denetimi ve devlet televizyonu haricinde etkili bir yayın organı olmayan Chavez bunun eksikliğini belgeselde de dile getirmiştir. Zira Başkanlık Sarayı'nı darbecilerden geri aldıktan sonra bile devlet televizyonu Kanal 8'in kontrolü için yoğun çaba harcanmış ve kontrol sağlandıktan sonra hiç vakit kaybetmeden halka bilgi aktarılmıştır. Bu süreçte dahi özel televizyonların durumu farklı aksettirdiği görülmüştür. Dolayısıyla medya, yaptığı haber ve yayınların dışında, yapmadıklarıyla da kamuoyunun düşüncesinin belirlenmesinde önemli bir araç olarak yer kaplamaktadır.

İki belgeselin bir diğer ortak noktası da halkın direnişlerinde bağımsızlık sembolü olan bayrağı kullanmayı tercih ettiğinin gösterilmesidir. Bunun yanı sıra belgesellerde yer verilen bayrak, ülkenin kurucularının tabloları ve dini göstergeler bu tür toplumsal olaylarda halkı birleştirebilecek her türlü manevi

imgenin kullanıldığının göstergesidir. Bunun yanı sıra geniş halk kitlelerinin direniş görüntüleri, önemli ulusal mekânlar, askeri araç ve silah görüntüleri de darbe girişimlerinin ciddiyetini anlatmak için sıkça başvurulan göstergeler olmuşlardır.

Youtube ve benzeri video paylaşım sitelerine yüklenmesi bu belgeselleri, geleneksel medyanın belli bir yayın planı, ticari veya idari birtakım kısıtlamaları dışında, tüm kullanıcılar için açık, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın erişilebilen bir kaynak haline gelmesini sağlamıştır. Bu bağlamda dünya çapında günlük ortalama 30 milyon ziyaretçinin girdiği, seksene yakın dilde kullanım imkânı sağlayan ve kullanıcılarının %60'ı aşan bir bölümü 18 – 44 yaş aralığında bulunan Youtube platformu; yalnızca video paylaşma özelliğiyle değil tarihsel, kültürel ve toplumsal olaylar hakkında görerek ve doğrudan bilgiye ulaşmak için kullanılan, böylelikle farkındalık ve taraftarlık oluşturma amacı taşıyan dijital aktivistlerin sıkça tercih ettiği bir mecra olmuştur.

Türkiye'de gerçekleşen 15 Temmuz Darbe girişiminin yaşandığı 2016 yılına ilişkin Digital in" 2017 Global Review⁸ raporuna göre ülkedeki aktif sosyal medya kullanıcısı yaklaşık 48 milyon kişi civarındadır. Darbe girişiminin başlangıcı ile çeşitli sosyal medya platformlarında bazı görüntüler ve iletilerin paylaşılması sosyal medya kullanıcı sayısının yükseldiğini kanıtlar niteliktedir. Diğer taraftan sosyal medyadaki paylaşımların darbe girişimine işaret ettiği Başbakan Binali Yıldırım tarafından NTV televizyonuna yapılan canlı bağlantıyla teyit edilmiştir. Aynı şekilde daha sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, iktidar ve muhalefet partilerinin yetkilileri, çeşitli sivil toplum kuruluşların yöneticileri de geleneksel medya başta olmak üzere sosyal medyadan da halka seslerini duyurmuşlar ve bu girişime direnmeleri çağrısında bulunmuşlardır. Venezuela'nın aksine hem geleneksel medya kuruluşları hem de aradan geçen zaman ve teknolojik gelişmelerle artan, yaygınlaşan sosyal medya araçları vasıtasıyla halk kendi arasında da iletişim sağlayıp, örgütlenerek hızlı bir direniş gerçekleştirmiştir. Burada dikkat çeken bir önemli nokta da sosyal medya uygulamalarının teknolojisi ve mobil olma özelliği sayesinde geleneksel medya tarafından etkili biçimde kullanılmasıdır.

Darbe girişimi esnasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın önce Periscope uygulaması ile internet üzerinden, ardından Facetime uygulaması ile CNN-TÜRK televizyonunun canlı yayınına bağlanarak halkı bilgilendirmesi ve darbenin püskürtülmesindeki önemli etkisi de, sosyal medya ve geleneksel medyanın güç elde etme organizasyonunda birleşik bir aygıt vazifesi görebileceğini göstermiştir. Diğer yandan yeni medya ve geleneksel medyanın ortaklık ettiği mesajların güçlü bir etki alanı oluşturduğunu da ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak söz konusu çalışmada, Türkiye ve Venezuela gibi kültürel ve siyasal açıdan iki farklı ülkede gerçekleştirilmek istenen benzer darbe girişimlerine ilişkin üretilen belgeseller incelenmiştir. Bu bağlamda çalışma, iletişim araçları ve görsel unsurların, toplumsal bir eylemde her iki kesim adına bir güç unsuru oluşturulmasına yardımcı olduğunu gösterirken diğer taraftan bu araçlar vasıtasıyla

⁸<http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici-istatistikleri-2017/>

üretilen görsel malzemenin toplumsal hatırlamaya yardımcı olacak çeşitli imgeleri taşıdığını öne çıkarmaktadır. Bunu yaparken de tarihi, kültürel ve dini değerlerin toplumsal bütünlüğün sağlanmasında kullanılan önemli unsurlar olduğu görülürken, bu değerler bütünüün sunumu ve toplumsal yönlendirmenin sağlanmasında sosyal medya ve geleneksel medya gibi araçların üretimlerinin etkin bir mecra olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Adanır, O. (2003). *Sinemada Anlam ve Anlatım*. İstanbul: Alfa Yay.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yay.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*. (B. Vardar, & M. Rifat, Çev.) Ankara: 1979.
- Castells, M. (2012). Ağ Toplumunda İletişim, İktidar ve Karşı İktidar . *Yeni Medya Üzerine*. içinde Antalya: Akdeniz Üni. İletişim Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay. .
- Çilingir, A., & Dursun, Z. (2017). Belgesel Sinemada Toplumsal Bellek Oluşumu: “Ahıska Türkleri Sürgün” Belgeseli Örneği. *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu Bildiri KİTABI* (s. 349-356). Erzincan: Erzincan Üniversitesi Yay.
- Gramsci, A. (2014). *Hapishane Defterleri* (7 b.). (A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Belge Yay.
- Ransom, D. (2006, Haziran 01). *Inside the Venezuelan Revolution*. Ocak 06, 2017 tarihinde www.newint.org: <https://newint.org/features/2006/06/01/keynote/> adresinden alındı
- Rifat, M. (1998). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1 Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Shoemaker, P., & Reese, S. (2002). İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi. S. İrvan (Dü.) içinde, *Medya Kültür Siyaset* (s. 148). Ankara: Alp Yay.
- Wertsch, J. V. (2015). Kolektif Bellek. P. Boyer, & J. V. Wertsch içinde, *Zihinde ve Kültürde Bellek* (Y. A. Dalar, Çev., s. 169). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Widgington, D. (2015). Video Aktivizmi İle İlgili Sıkça Sorulan Sorular. A. Langlois, & F. Dubois (Dü) içinde, *Otonom Medya* (s. 126). İstanbul: Kafka Yay.
- www.bbc.co.uk. (2016, Eylül 02). www.bbc.co.uk. Ocak 04, 2017 tarihinde Venezuela profile - Timeline: <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-19652436> adresinden alındı
- Yücel, H. (2013). *İmgeden Yoruma*. İstanbul: Ayrıntı Yay.

Araştırma Makalesi • Research Article

Belçika’da Biyolojik Irkçılıktan Kültürel Irkçılığa : Vlaams Belang Örneği

From Biological Racism to Cultural Racism in Belgium: The Case of Vlaams Belang

Müşerref Yardım ^{a,*}

^a Doç.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya/Türkiye
ORCID : 0000-0001-8090-4146

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15 Ağustos 2018

Düzeltilme tarihi: 01 Ocak 2019

Kabul tarihi: 07 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Aşırı Sağ

Vlaams Belang

İrkçılık

Göçmenler

Müslümanlar

ÖZ

Yükselişe geçen aşırı sağ partiler son yıllarda Avrupa siyaset gündemini oluşturmaktadırlar. Avrupa toplumunun aşırı sağ partilere artan eğilimi hem düşündürücü hem de kaygı verici olarak değerlendirilmektedir. Breivik saldırısı, ırkçı ve aşırı sağ söylemlerin Avrupa toplumunu nasıl etki yarattığını anlamada önemli ipuçları vermektedir. Farklı etnik, dini ve kültürel grupları barındıran Avrupa'nın çok kültürel yapısı, aşırı sağ partilerin yabancı düşmanlığı ve de özellikle İslam ve Müslüman düşmanlığına dayalı söylemleri sayesinde tehlikeye girmiştir. Aşırı sağ geleneğe sadık kalan Belçika Vlaams Belang Partisi de, söylemleri ve faaliyetleri ile Belçika'da yaşayan Müslümanlara karşı kültürel ırkçılığın izlerini taşıyan tutumlar içerisine girmiştir. İslam'ı terör yanlısı, cinsiyetçi ve barbar olarak niteleyen Vlaams Belang'a göre Müslümanların varlıkları Avrupa ve Belçika toplumu için bir tehdittir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 15 August 2018

Received in revised form 01 January 2019

Accepted 07 January 2019

Keywords:

Extrem Rights

Vlaams Belang

Racisme

Migrants

Muslims

ABSTRACT

In recent years, extremist right parties have been on the agenda of European politics. the increasing tendency of Europeans to the extreme right parties is both thought-provoking and worrisome. Breivik's attack gives important clues to the way in which the racist and extreme right discourses have had an impact on European society. The multicultural structure of Europe, which has diverse ethnic, religious and cultural groups, has been endangered by the xenophobia of extremist right parties and its discourse based on Islamic and Muslim hostility. The Belgian Vlaams Belang party, which has been loyal to extreme right thought, has entered into the attitudes of cultural racism against Muslims living in Belgium with their discourses and activities. According to Vlaams Belang, who defines Islam as a terrorist supporter, sexist and barbaric, the muslims' presences are a threat to European and Belgian society.

1. Giriş

2000’li yılların başında aşırı sağ partilerin koalisyon ortağı olmaları bu partilerin meşruiyet kazanmalarına sebebiyet verdiği söylenebilir. Jörg Haider’in başkanı olduğu aşırı sağ partinin koalisyona ortak olması hem Avrupa hem de dünya kamuoyunda şaşkınlıkla karşılanmıştır. Özellikle Avrupalı yetkililer sert tepkiler yöneltmiş ve Haider’in ortaklıktan çekilmesi yönünde baskı yapmışlardır (İnanç & Çetin, 2011:28-29). Ancak ortaya konulan tepkilerin ne kadar etkili ve samimi olduğu tartışma konusu olmuştur. Bütün tepkilere rağmen iktidara ortak olmayı başaran Haider örneğinde olduğu gibi Avrupa’nın aşırı sağ partilerin yükselişini ve

siyasi hayatlarını rahatça devam ettirmelerini engelleyecek gerekli yasal düzenlemeleri hayata geçireceğine şüpheyle bakılmaktadır. Çokkültürlülüğe savaş açan aşırı sağ partilerin hem 2014 Avrupa Parlamento seçimlerinde beklenmedik bir zafer elde etmeleri hem de ulusal seçimlerde yükselişlerini devam ettirmeleri farklı etnik, kültürel, dinsel ve dilsel grupların bir arada yaşadığı Avrupa ülkelerinde kaygıyla izlenmektedir.

Aşırı sağ partilerin Avrupa’nın gündemine oturması 1970’li yıllara dayanırken Avrupa’da etkin hale gelmeleri 1980’li yıllardan itibaren olmuştur. 1984–1998 yılları arasında bakıldığında Front National (Ulusal Cephe-Fransa),

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: myardim@erbakan.edu.tr

Freiheitliche Partei Österreichs (Avusturya Özgürlük Partisi), Alleanza Nazionale (Ulusal İttifak Partisi-İtalya), Vlaams Bloc/Belang (Flaman Çıkartı Partisi-Belçika), Fremskrittpartiet, Dansk Folkeparti ve İsviçre Halk Partisi (SVP) gibi aşırı sağ partilerin oylarını artırdıkları görülmektedir (Hançer, 2005:33-34). Söylemlerini kriz, işsizlik, küreselleşme, göçmenler, yabancılar ve Müslümanlar üzerine kuran aşırı sağ partiler ekonomik kriz, güvenlik tartışmaları ve Avrupa kimliğinin tehlikeye düşmesi gibi sorunlara karşı mucizevi çözümler sunduğunu iddia ederek seçmeni cezbetmeyi hedeflemişlerdir ve büyük ölçüde de bu hedefe ulaştıkları görülmektedir. Her krizi fırsata çeviren Avrupa'nın aşırı sağ partileri farklı olan Öteki'ne karşı tepkisel duruş sergilemişlerdir. Bu ötekileştirme Avrupa'nın kültürel kodlarında uymayan veya yeni olarak değerlendirilen her tür etnik, kültürel ve dinsel farklı gruplara yönelik olmaktadır. Avrupa'nın ırkçı eğilimleri dönem dönem kendine düşman yaratmayı başarmıştır. Bu dönemde de Avrupa'nın ürettiği yeni düşmanlar / yeni "Ötekileri" göçmenler ve Müslümanlar olmuştur. Avrupa'da artan yabancı / göçmen / Müslüman düşmanlığına dayalı kültürel ırkçılığın arka planında oryantalizmin beslediği sömürge tarihine dayalı ırkçılık anlayışının olduğunu söylemek mümkündür.

1990'lı yıllardan itibaren hızlı bir yükselişe geçen aşırı sağ partiler arasında Belçika Vlaams Belang da bulunmaktadır. Vlaams Belang'ın savunduğu göçmen ve yabancı düşmanlığına İslam ve Müslüman düşmanlığını da eklemek gerekir. Vlaams Belang siyasi söylemini yabancılar ve özellikle Müslümanlar üzerinden oluşturmaktadır. Vlaams Belang, parti söyleminde, parti faaliyetlerinde ve uluslararası platformlarda öncülüğünü yaptığı kampanyalarda İslam'ı ve Müslümanları açıkça hedef olarak kültürel ırkçılık yaptığı görülmektedir. Müslümanların mensup oldukları dinlerinin Avrupa değerleriyle bağdaşmadığı ve tehdit ettiği gerekçesiyle Belçika'da İslam'ın tanınmasını sona erdirmek arzusunda. Bu çalışma ırkçı ve aşırı sağ parti Vlaams Belang'ın kültürel ırkçılığa dayanan İslam ve Müslümanlar hakkında nasıl bir nefret söylemi geliştirdiğini; başörtüsü, cami, minare gibi Müslüman görünürlüğünü nasıl hedef aldığını, partinin söylem ve eylemlerinden yola çıkarak somut örnekler üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır.

2. Avrupa'da Yükselişe Geçen ırkçı ve Aşırı Sağ Değerler

2.1. ırkçılık ve Yeni-ırkçılık

ırkçılık kelimesinin modern dönemde ortaya çıktığı düşünülse de, insanlık tarihi kadar eski olan ırkçılık her toplumda varlığını sürdürmüştür. Ancak ırkçılığın kuramsallaşmasının Batı'da başladığı ifade edilmektedir. David Hume'un *Ulusların Kökenleri* (1748) adlı çalışmasında "siyahlar ve öteki yaratıklar doğal olarak beyazdan daha aşağıdadır" açıklaması; Locke'nin Afrikalıların köleleştirilmesine itiraz etmemesi; Hegel'in siyahların insanlığın yüz karası olduğunu düşünmesi, ve Montesquieu'nün çevresel faktörlere göre toplumların farklı karakteristik özelliklere sahip olarak gelişmiş olduğunu iddia etmesi ırkçılığın kuramsal boyutuna dikkat çekmektedir (Sumbas, 2009 : 264). Ancak Bernasconi'ye göre "ırk kavramının kurucuları olarak Kant ve Blumenbach zikredilebilir. Zira Immanuel Kant, ırk kelimesini ilk defa "Çeşitli İnsan Irkları Üzerine" başlıklı makalesinde 1775'te

kullanmış, Johann Friedrich Blumenbach ise *İnsan Türünün Doğal Çeşitleri Üzerine* başlıklı doktora tezini Göttingen Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde bitirmiştir (Somersan, 2012: 200-201).

Robert Miles'e göre (1994) "ırkçılık, sömürgeciliği ve soykırımları meşrulaştırmak amaçlı ortaya çıkmıştır. Sömürgeleştirilenleri "ikinci sınıf ırklar" olarak açıklayan ırkçılığı savunanlar, Aydınlanma neticesi gelişen evrensel hümanizma ile bu topraklarda girişilen soykırımlar arasındaki çelişkiyi açıklamayı çalışmışlardır. Ayrıca 19. ve 20. yüzyıl ırkçılığının bir kısım bilim adamı tarafından da desteklendiği görülmektedir (Hançer, 2005 :12). 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde ırk alttür olarak görülmüştür. Bu doğrultuda insanlar *Homo cinsine* (=genus'una) ve *sapiens* türüne (=species) aittir. Ancak türlerin bir alttürleri (=subspecies) de olduğunu unutmamak gerekir : Batılılar tarafından sadece kendilerini kapsayan bir kavram olarak oluşturdukları *Homo sapiens sapiens* örneğinde olduğu gibi (Somersan, 2012:203-204).

Biyolojik ırkçılık, ırkların üstünlüğünü savunurken, iki tür olarak ifade edilen yeni ırkçılık ise kültürel farklılıklar üzerine kurulmuştur. İlk olarak Martin Baker tarafından kullanılan yeni ırkçılık, bir taraftan ırk yerine kültürün hiyerarşik olarak sınıflandırılması biçiminde görünürlük kazanan kültürel ırkçılık (Silva, 2006: 40), diğer taraftan kültürel hiyerarşiyi reddederken farklılıkların barış ve uyum içerisinde yaşamalarının imkansızlığı üzerinde durmaktadır (Somersan, 2004: 43). Schnapper'e göre (2005) Ötekilerle arasında "mutlak" fark olduğunu ileri süren düşünce ile farkı inkâr eden "asimilasyonculuğun haklılığına dayanan" yaklaşımın her ikisi de, Öteki olarak Öteki'ni reddederek günümüzde ırkçılığın kültürel farklılara dayalı olarak sürdürülmesinin araçlarıdır (Keneş, 2014:411).

Ancak günümüzde de kültürel ırkçılık / yeni ırkçılık hızını kesmeden devam ettiği görülmektedir. Yeni ırkçılık söyleminde ötekileştirme, aşağılama ve ayrıştırma biyolojik özellikler üzerinden değil, kültürel farklılıklara dayanmaktadır. Yeni ırkçılık sömürgecilik çağının sona ermesinden sonra, sömürge ve sömürgeci ülkeler arasındaki nüfus hareketlerinin tersine dönmesiyle oluşan yeni siyasal ve sosyal hayatın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. 11 Eylül olayları da bu düşmanlık ilişkilerinin yeniden üretilmesine ve kültürel ırkçılığın yükselmesine katkı sağlamıştır. Bu yeni ırkçılığın ideolojik arka planı, merkezinde göç karmaşıklığı ve göçmenlik bulunan "ırksız ırkçılıktır". Bu açıdan, yeni ırkçılık da baskın unsur biyolojik özelliklerin farklılığı değil; kültürel özelliklerin farklılığıdır ve göçmenler, mülteciler, yerli olmayanlar, kısaca o ülkenin sahibi olarak kabul edilen hâkim grup dışında kalan, sonradan geldiği düşünülen yabancılar yeni ırkçılığın nesnesidirler (Sumbas,2009:268-269).

2.2. Kültürel ırkçılık ve Ötekiler

Avrupa'nın bugün geldiği noktada, küreselleşme sürecinin ve yoğun göçün etkisiyle "Öteki" olarak tanımlananlar birlikte yaşama kültüründe sorunlar olduğu görülmektedir. Görece homojen bir yaşam pratiğinden heterojen bir düzene geçilmesi ile birlikte Avrupalı'nın Öteki ile iletişime geçmesi siyasal ve sosyal engellerle karşılaşmaktadır. Avrupa örneğindeki gibi kendisini merkeze koyan ve hiyerarşik bir yaklaşım benimseyen toplumlarda, ötekinin önceden kurgulanan ve kuralları belirlenen düzene ayak uydurması

beklenmektedir. Aksi takdirde Öteki'nin güvenlik zaafı yaratan bir tehdide dönüşmesi söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede Öteki'nin kendisini ifade etme, yaşam biçimini seçme ve davranış kalıplarını belirleme talepleri, özgürlük ile güvenlik arasındaki bağın ne şekilde tanımlandığına göre karşılık bulmaktadır. 11 Eylül saldırıları ile birlikte güvenlik için özgürlüklerin kurban edildiği yeni bir dönem başlamıştır. Güvenlik odaklı uygulamaların kurbanları göçmenler ve Müslüman Öteki'lerdir. Bir başka deyişle Avrupa'daki Öteki'lerin varlığı, özgürlüklerin kısıtlanmasının meşruiyet kaynağını oluşturmuştur. Bu süreç Avrupa'daki halklar tarafından da destek görmüş ve bu yönde siyaset yapan partiler öne geçmiştir (İnanç & Çetin, 2011:6).

Avrupa'nın aşırı sağ partilerin ötekileştirdikleri göçmenler hakkındaki söylemleri stereotiplere dayanmaktadır. Bunlardan sıkça dile getirilen "ülkede yaşanan sorunlarının tek sorumlusu göçmenler" söylemiyle aşırı sağ nokta vuruşu yapmaktadır. Ekonomik krizle boğuşan Avrupa çareyi yeni göçmenlerin ülkeye girişini yasaklamak veya sınırlamak ve ülkedeki mevcut göçmen sayısını en aza çekebilme yollarını aramaktadır. Aşırı sağ partilerin sıkça dile getirdikleri kalıp yargılardan sıkça dile getirilenler arasında :

1. Göçmenler, ülkede ortaya çıkan ekonomik krizinin sorumlularıdır ;
2. Yabancılar ve göçmenler Avrupalıların işini aldıklarından dolayı Avrupalılarda işsizlik oranı yüksektir ;
3. Göçmenler ülke güvenliği için tehdide dönüşmüşlerdir;
4. Yüksek cinayet ve hırsızlık oranlarıyla göçmenler ülkede istikrarsızlık oluşturmaktadırlar (Yardım, 2014).

Avrupa'da Müslümanların dışlanmaları ve ötekileştirilmeleri seçimlerde politize edilmeleriyle de yakından ilgilidir. Aşırı sağ partiler işsizlik ve ulusal değerleri seçim kampanyalarının ana teması yaparken, çözüm olarak da dışlayıcı ve ırkçı boyutu olan göçmen-karşıtı politikalar üzerinde durmuşlardır. Müslüman göçmenler karşıtı söylemi siyasetlerinin merkezine koyan aşırı sağ partilerin seçimlerdeki başarıları Avrupa'da yükselmekte olan İslam karşıtlığını yansıtmaları açısından anlamlıdır (Kılınç, 2001: 31-32).

Ancak göçmenler ve Müslümanların Avrupa'da politize edilmesi sadece aşırı sağ partilerle sınırlı kalmamaktadır. Bugün merkez partiler de aşırı sağ söylemlerini kullandıkları görülmektedir. Sarkozy'nin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde "İslam ve Müslümanlar" konusunu tartışmaya açmıştır. Her ne kadar Müslümanların laikliğe karşı tavrı ve İslam'ın laik bir sistemi onaylayıp onaylamadığı tartışmalarının entelektüel boyutta yapıldığı iddia edilse de amacın sadece Müslümanları *stigmatise* ederek Müslümanlar üzerinden seçim kampanyası yürütmek olduğu uzmanlar tarafından açıklanmıştır. Merkez partilerin bu tutumu aşırı sağ söylemlerinin sıradanlaşmasına işaret etmektedir (Slate, 18 Şubat 2011; Le Figaro, 1 Mart 2011). Bir başka ifadeyle 11 Eylül olayları ile birlikte aşırı sağ partilerin önceden daha dar kitleye hitap eden İslam karşıtı söylemleri toplumun geniş kesiminde etkili olmaya başlamıştır. Bu durum İslam karşıtlığının marjinal olmaktan çıkarak, daha sıradan bir hal almaya başladığını göstermektedir. Özellikle Madrid ve Londra saldırıları ile birlikte Avrupa'da İslam karşıtı algının

güçlendiği görülmektedir. Aşırı sağ partiler, 11 Eylül olaylarının Müslümanlar ve İslam hakkında yarattığı bu olumsuz havayı fırsata çevirmişlerdir. Özellikle Samuel Huntington'ın ortaya attığı *Medeniyetler Çatışması* (1993) tezine çokça atıfta bulunularak İslam'ın, Avrupa ve Hristiyan medeniyetine savaş açtığı iddia edilmiştir. Böylelikle İslam, belli kalıplar içerisinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır: İslam; yekpare ve statik, diğer kültürlerin değerlerini paylaşmayan ayrık ve Öteki, irrasyonel, ilkel ve Batı'dan aşağı, saldırgan, şiddet yanlısı, siyasi ve askeri çıkarları artırmak için kullanılan bir ideoloji, Batı eleştirilerine karşı hoşgörüsüz, Müslümanlara karşı dışlamacı ve ayrımcı pratikleri haklılaştıran, Müslüman karşıtı düşmanlığı normal ve doğal hale getiren bir din olarak açıklanmaktadır (Taras, 2013'den aktaran Uzunçayır, 2014:142).

3. Vlaams Belang ve Nefret Söylemi

3.1. Belçika'nın Sosyo-politik Yapısı

1815-1830 yılları arası toprakları Hollanda krallığına bağlı olan Belçika bağımsızlığını 4 Ekim 1830 tarihinde ilan etmiştir. Belçika, üç bölge, üç topluluk, il ve belediyelerden meydana gelen federal bir devlettir (Çelen, 2013:293-294). Ülke, Flamanca'nın resmi dil olduğu Flaman Bölgesi, Fransızca'nın resmi dil olduğu Valon Bölgesi ve her iki dilin de resmi olarak kabul edildiği Başkent Brüksel bölgesi olmak üzere üç özerk bölgeden oluşmaktadır. Ayrıca, Valon bölgesine bağlı olmakla birlikte çeşitli alanlarda özerk bir konuma sahip, Almanca konuşan küçük bir topluluk bulunmaktadır. Resmi diller arasında Almanca da bulunmaktadır (Belçika Raporu, 3). Meşruti krallıkla yönetilen Belçika'da, Federal Hükümet dışında, her üç toplumun kendilerine ait hükümetleri bulunmaktadır. Belçika'nın siyasi arenasını çok renkli ve dinamik. Bu canlılık bir partinin frankofon ve nerlandofon versiyonuna bağlıdır. Örneğin yeşiller partisi frankofon versiyonu *Ecolo*'dur, nerlandofon versiyonu ise *Groen*'dir. Belçika'da mevcut siyasi partiler :

	Frankofon	Nerlandofon
Yeşiller	ECOLO	GROEN
Milliyetçi	DN (Démocratie Nationale)	VB (Vlaams Belang)
Komünist-İşçi	PCB (Parti Communiste de Belgique)	PTB (Parti du Travail)
	LCR-SAP	PSL-LSP
Sosyalist	PS (Parti Socialiste)	Sp.a
Hristiyan Demokrat	CDH	CD&V
Otonomist	N-VA	RWF
Federalist	FDG	ProDG
	ProBruxsel	
Neoliberal Popülist	PP (Parti Populaire)	LDD
Liberal	MR(Mouvement Réformateur)	Open VLD

3.2. Vlaams Blok ve Kültürel İrkçılık

Vlaams Nationale Partij (VNP) Karel Dillen tarafından Ekim 1977'de kurulmuş olup, daha sonra *Vlaams Blok* adını almıştır. 70'li yıllarda milliyetçi Flaman partisi *Volksunie*'nin sağcı unsurlardan oluşan *Vlaams Blok* Partisi Fransız politikacı Jean-Marie Le Pen'in *Ulusal Cephe*'sini (Front National) model almıştır. *Vlaams Blok* Flandre bölgesinin en güçlü ve yapılanmasının en sağlam partisi olma özelliğini taşımaktadır. Flandre bölgesinin bağımsızlığının en büyük savunucusudur. Belçika'nın üniter devlet yapısının sona ermesi gerektiğini dile getiren *Vlaams Blok* aşırı milliyetçi ve yabancı düşmanlığı söylemi geliştirmiştir (Govaert, 1992).

Kuruluş dönemindeki partinin ana ilkesi, Avrupalı olmayan göçmen işçileri geldikleri ülkelere tekrar göndermektir. 1992 yılında başkanı Filip Dewinter, göç olayına karşı değişik çözümler sunmaktadır. Yalnız bu çözümler Avrupalı olmayan ve özellikle Müslümanlara yönelik olmuştur. Bu partinin oyları başlangıçta % 2 iken 2004 seçimlerinde % 24 ulaşmıştır. Flandre bölgesinin ikinci partisi, Anvers gibi Flaman şehirlerinde birinci, Brüksel'de ise Flaman partisi olarak ilk sırada yer almaktadır. Bu yükselişin nedeni, bu partinin milliyetçiliğin yanında geliştirdiği islamofobik tutumdur. İslam karşıtı söylemi Flamanların göç sorunu hakkındaki endişelerine paralellik göstermektedir. İslam ve Müslümanlara karşı açık ve net tavrından dolayı *Vlaams Blok*'un islamofobik bir parti olduğu ifade edilmektedir (Ceppeuns, 2001:143).

Başlarda *Vlaams Blok*, İslam'a karşı sadece eleştirilerle yetinirken, 1989'dan itibaren İslam dininin resmen tanınmasını sona erdirmek için kanun teklifinde bulunmuştur. *Vlaams Blok*'a göre "Avrupa, İslam'ın köleliğinden 300 yıl önce kurtulmayı başardığı hâlde, şimdi İslam dinini tanımak saflık ve şuursuzluktur! Bu saflığın altında İslamı, esaslarını ve geçmişini iyi bilmemek yatmaktadır" (Gijssels, 1993:146-147). Daha da ileri gidilerek "Önümüzde iki toplum seçeneği vardır, biri Avrupa toplumu, diğeri Müslüman toplumu" ayrımı yapılmamıştır (Vérités Bruxelloises, 2002:1).

Vlaams Blok partisinin göçmenler ve yabancılar hakkındaki görüşleri çıkarttıkları *Vérités Bruxelloises*'in 2003 yılı sayılarında daha açık ifade edilmiştir. Örneğin "suç göçle bağlantılıdır. Saldırganların ezici çoğunluğu belirlenmiş etnik gruplara aitken kurbanlar ise yerlilerdir" (Vérités Bruxelloises, Aralık 2003:10), "hepimiz hayatımızda hatalar yaptık, fakat bu barbarların (Müslümanların) yaptıkları insanlığa sığmaz. Bu canavarlık onların (Müslümanların) bir özelliğidir" (Vérités Bruxelloises, Ekim 2003:6).

Aslında *Vlaams Blok*'un göçmenler hakkındaki düşünceleri işsizlik ve ekonomik sorunlar üzerine kuruludur : "genç Belçikalılar umutsuz bir şekilde iş aramaya devam ederken Cebelitarık'tan ötesinden gelen gençlere iş konusunda devlet tarafından ayrıcalık tanınmaktadır" (Vérités Bruxelloises, Nisan 2003:11), "yerli Belçikalılara karşı ırkçılık ve ayrımcılık uygulanmaktadır" (Vérités Bruxelloises, Ağustos 2002:6). 1 Ekim 2000 yılında, *Centrum voor Racismebestrijding* ve *La Liga voor Mensenrechten*'nin bu partinin ırkçı tutumlarından dolayı suç duyurusunda bulunmasıyla başlayan sürecin sonunda, *Vlaams Blok* isim değiştirip siyasi hayatını 14 Kasım 2004 tarihinden bu yana *Vlaams Belang* olarak sürdürmektedir.

3.3. Nefret Söylemi ve Müslüman Düşmanlığı

2004 tarihi *Vlaams Belang* için bir dönüm noktası olmuştur. Yerel seçimlerde Flaman Parlementosunda 124 sandalyenin 32'sini, Brüksel Parlementosunda da altısını kazanmıştır. Ancak *Vlaams Belang* 2007'den itibaren her ne kadar toplum tarafından kabul görmüş ise de düşüşe geçtiği görülmektedir. Bu doğrultuda aldığı en ağır yenilgi 2009 seçimlerinde olmuştur: Federal Parlamento'da 11 sandalye kaybetmiştir. Fakat son dönemlerde *Vlaams Belang*'a, diğer Avrupa ülkelerinde aşırı sağ partilere olduğu gibi, ciddi bir ilgi söz konusudur. *Vlaams Belang*'ın başarısındaki etkenler diğer Avrupa aşırı sağ partilerinininkinden farklı mıdır? Yoksa başarının kaynağı aynı mıdır?

Aşırı sağ partilerin söylemleri üzerine Swyngedouw ve İvaldi'nin yaptığı bir araştırmada Fransa *Ulusal Cephe* örneğinde olduğu gibi *Vlaams Belang*'ın da etnik ve kültürel köklerinden dolayı halkların ve toplumların farklı olduklarını savunan bir etnosantrik görüşü benimsediği vurgulanmıştır. Bu partilere göre inançlarından dolayı göçmenler sosyal tehdit unsuru oluşturmakta ve ülkenin zenginliklerini kurutarak milli gerilemenin sebebi olmaktadır. *Ulusal Cephe* ve *Vlaams Belang*, her ne kadar demokrasiye bağımlılıklarını vurgulasalar da uygulamada demokrasi karşıtı etnosantrik, otoriter ve eşitsizliklerin temelini oluşturduğu bir ideolojiye sahip oldukları görüşü ağır basmaktadır (Swyngedouw et İvaldi, 2001:1). Dün olduğu gibi bugün de *Vlaams Belang*'ın hedefinde bir zamanlar göçmen olan ve bugün hala göçmen olarak görülmeye devam edilen Faslılar ve Türkler, yani Müslümanlar bulunmaktadır. Bunların Batı değerlerine ters düşen değerlere sahip olduklarından dolayı Batı toplumuna uyumlarının ve asimilasyonlarının imkansız oldukları öne sürülmektedir (Pauwels, 2011: 224).

Vlaams Belang İslam'la yakından ilgilenmiştir. İslam'ın tanınmasına karşı çıkarken *Vlaams Belang* "İslam, Hristiyanlık, Yahudilik ve Hinduizm gibi bir din değildir, Hukuk, kültür ve medeniyet açısından gerici bir din", "kadınları kölelik statüsünde tutan, barbar bir yapıya sahip ve fanatik, cahil mensupları olan gerici bir din" olduğunu savunmaktadır (Vérités Bruxelloises, Eylül 2002:7, 10; Mart 2003:18; Haziran 2003:12). *Vlaams Belang* İslam dinini özgürlüğün ve ilerlemenin önünde bir engel olarak görmektedir. Müslümanlar hakkında "ölümden sonra bile bizimle, yani Hristiyan, Yahudi, Hindu, Budist, agnostik ve ateistlerle, yaşamaları mümkün değil. Onlarla bizim aramızda engel olarak dinleri var" görüşünün benimsendiği görülmektedir (Vérités Bruxelloises, Mayıs 2004:14).

Filip Dewinter'in İsrail'in *Haaretz* gazetesinde yayınlanan görüşleri Müslümanları dışlayıcı ve Müslüman düşmanlığını körükleyici mahiyettedir. Haberde yer verilen Dewinter'in görüşlerine göre "İslam sadece Avrupa'nın bir numaralı düşmanı değil, aynı zamanda özgür dünya için bir tehdittir. Avrupa topraklarında 25-30 milyon Müslüman vardır ve gittikçe bir tehdiye dönüşmektedir. Bu gerçek bir Truva atıdır" (Haaretz, Ağustos 2005). Ayrıca bu parti Müslümanların çokkültürlülük politikalarını reddederek topluma uyum sağlayamadıkları ve özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra Avrupa değerlerinin geleceği için bir tehdit oluşturdukları görüşünü de dile getirmektedir (Vural, 2005).

3.4. Vlaams Belang ve Müslüman Görünürlüğü

Alves'e (2004) göre Vlaams Belang, *Vérités Bruxelloises*'in hemen hemen her sayısında Müslümanlara yönelik nefret dili kullanarak İslam ve Müslümanları şiddet, hırsızlık ve terör saldırıları ile ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla dergide yer alan bulmacalar da nefret söyleminin birer yansıması olmaktadır. Alves için « İslamlaşmaya maruz kalmış semt ve ülke: Schaerbeek ve Belçika¹ » ; « Belçika devletinin maaş bağladığı İslam bakanları: Ulema » ; « En saçma olma özelliği taşıyan din : İslam » gibi örnekler Belçika'da Müslüman varlığı ve görünürlüğü üzerine odaklanıldığını göstermektedir.

İslami semboller de *Vlaams Belang*'ın nefret söyleminden nasibini almıştır. Bunların başında camiler gelmektedir. *SOS Cami* hattı kuran *Vlaams Belang* Belçika'da 383 caminin bulunduğunu ve bunlardan 109'unun tanınmak için başvurduğunu, tanınmaları halinde de imamlarının maaşlarının devlet tarafından verilecek olmasını kabul edilemez olduğunu ifade etmektedir. Camileri, kin ve nefretin pekiştiği mekanlar olarak tanımlayan (Alves, 2004:52-53) *Vlaams Belang* bütün camilerin kapatılmasını ve sadece bir caminin Brüksel dışında faaliyet göstermesini önermiştir (Vérités Bruxelloises, Şubat 2003:11).

Görünürlük söz konusu olunca Ramazan ve Kurban bayramları da önemli yer tutmaktadır. Ramazan orucu ve özellikle Kurban bayramı için ortaya atılan sloganlar “katliam”, barbarlık”, “kabul edilemez pratikler” ve “tarif edilemez çileler” şeklindedir (Vérités Bruxelloises, Şubat 2003:11). Müslümanların kendilerine ait bir mezarlık talepleri ve ölümlerini kendi dinlerinin emirleri doğrultusunda defnetme istekleri de *Vlaams Belang* için kabul edilemez mahiyettedir (Vérités Bruxelloises, Ocak 2004:17).

Hedef tahtasına başörtüsü de oturtulmaktadır. *Vlaams Belang*'a göre “başörtüsüne karşı çıkmak Batı medeniyetinin hayatta kalabilmesi için verilen mücadelenin adıdır. İslam'ın gündelik hayatımıza daha fazla yayılmasını önlemek için aşılmasını gereken sınırlar koymak gerekmektedir. Başörtüsü bunlardan sadece bir tanesidir” (Vérités Bruxelloises, Ocak 2004:17).

3.5. “Ya Uyum Sağla, Ya Terket !”

Müslümanların Belçika toplumuna uyumları tartışmasında *Vlaams Belang* tavrını açıkça ortaya koymuştur. Bu konudaki görüşünü “ya uyum sağlayın ya da geri dönün, ülkeyi terk edin” sloganıyla ortaya koymaktadır. *Vlaams Belang*'a göre Belçika toplumunu ve değerlerini sürekli dışladıklarından dolayı Müslümanların Belçika toplumuna uyum sağlamaları imkânsızdır (Vérités Bruxelloises, Ocak 2004:17). Dahası *Vlaams Belang* Belçika'da ikamet izni almak veya Belçika vatandaşlığına geçmek isteyenlere Şeriat'a uzak duracaklarına dair bir sözleşme imzalatma fikrini ortaya atmıştır. Bu tutumun nedenini ise milli kimliğin korunması adına olduğu açıklanmıştır (Le Soir, 6 Haziran 2015).

20 Mart 2015 tarihinde *Vlaams Belang* Müslümanlara karşı “Oost West “ (Doğu-Batı, Evinde olmak) başlıklı yeni bir kampanya düzenlemiştir. Bu kampanya kendilerini evinde hissetmeyen veya Şeriat'ın uygulamaya konulmasını

isteyenler için Belçika'yı terk edip İslam topraklarına yerleşmelerini teşvik etmektedir. Ayrıca kampanya yarışma şeklinde yapılmaktadır : “*arzu edilen İslam ülkesine 10 uçak bileti kazanma imkânı vardır*” (Vlaamsbelang.org). Bu kampanya Müslümanları anavatanlarına dönmeleri için bir teşvik anlamını taşıdığı ifade edilmektedir.

2016 yılında dördüncüsü düzenlenen Brüksel Müslüman Fuarı da *Vlaams Belang*'ın gündemini meşgul etmektedir. *Vlaams Belang*, sempatanlarına fuarın açılışını protesto etmeye çağırmıştır. *Vlaams Belang* için *Müslüman olmayanlara karşı kin ve nefret kusan fundamentalist Müslümanların burada boy göstermeleri kabul edilemez*” (Dreuz.İnfo, 11 Haziran 2016). *Vlaams Belang*'ın İslam ve Müslümanlar hakkındaki görüşleri kısaca özetlenebilir:

1. Müslümanlar ilereyemez ve yeni durumlara ayak uyduramazlar : “*Bir takım Müslümanlar Batı toplumuna uyum sağlayamamaktadırlar. Bunun nedeni ise Batı kültürünü küçümseyerek reddetmeleri. Uyum sağlamayı reddetmeleri toplumda marjinalleşmeye mahkum olduklarının göstergesidir*” (Vérités Bruxelloises, Nisan 2012:4-5).
2. İslam şiddet dinidir ve terör yanlısıdır: *Le Figaro* gazetesinin haberi *Vérités Bruxelloises*'da yer almıştır: “*Yakalanan ve milyonlarca Euro değerinde olan uyuşturucu ve silahların silah ve uyuşturucu ticareti yapan islamcı hareketlerin maddi gelirini sağlamaktadır. Aynı zamanda terörü besleyen de bu kara para. İslamcı terör sadece uçakta veya metroda patlayan bir bomba değildir*” (Vérités Bruxelloises, Ağustos 2012:14-15).
3. İslam işgal edici ve fetih ruhunu taşımaktadır : “*İki farklı kültürün birarada yaşaması için birinin diğeri üzerine tehakküm kurması gerekmektedir. Geçmişte Fransız Cezayir örneğinde olduğu gibi*” (Vérités Bruxelloises, Aralık 2010:16-17). “*Bize karşı medeniyet-etnik bir temizlik ve kültürel bir soykırım uygulanırken kimliğimizin güvende olduğunu kim iddia edebilir ?*” (Vérités Bruxelloises, Ağustos 2012:10-11).
4. İslam, Batı değerlerinin aşağısındadır: “*Avrupa'da İslami prensiplere yer yoktur. Çok geç kalmadan islamcı bombayı etkisiz hale getirmemiz lazım. Açık konuşalım: İslam özgürlüğümüze elimizden alabilir*”.
5. “*İslam'da din-devlet ayrımı yoktur. İslam'a karşı müsamahakâr olmaya devam edersek, Şeriat yerleşir ve uygulanır*” (Vérités Bruxelloises, Aralık 2010:11-13).

3.6. Anti-İslamlaşma Girişimleri

Bu parti ayrıca Müslümanlar arasında Avrupa'yı islamlaştırmak isteyen fundamentalistlerin bulunduğunu ısrarla vurgulamaktadır. *Vlaams Belang* başkanı Dewinter Anvers'in Yahudi seçmenini ikna etmek için “*Müslümanların hedefinde ilk sırada yer alan Yahudilerin yeşil totalitarizme karşı Vlaams Belang'a oy vermeleri gerektiğini*” savunmuştur (Pauwels, 2011: 224). Avrupa'nın islamlaştığı iddiası *Vlaams Belang* tarafından her fırsatta dile getirilmektedir. Bu konuda da Avrupa'nın diğer ırkçı ve faşist parti ve kuruluşlarıyla tereddütsüz işbirliğine gittiği görülmektedir. 17 Ocak 2008 tarihinde Filip Dewinter

¹Brüksel'de Schaerbeek semti ile birlikte Mollenbeek semti de Müslüman nüfusun en yüksek olduğu bölgelerdir.

öncülüğünde Avrupa'nın diğer aşırı sağ oluşumlarını da kapsayan "Stedentegen islamisering" (Şehirlerin İslamlaşmasına Hayır) adlı Avrupa boyutlu bir organizasyon gerçekleştirilmiş ve bir de dernek kurulmuştur (Crespo, 2010:4). Kurulan bu dernek aracılığı ile uluslararası siyasi parti ve organizasyonlarla birlikte hareket edilerek, "Avrupa'nın İslamlaşmasının önüne geçilmesi" kararı alınmıştır. Ayrıca, "Büyükşehirlerdeki islamlaşma ve cami yapımına dur" propagandası ile, Müslümanların ve müesseseler olarak da camilerin şehirlerde düzeni bozduğu ve görüntü kirliliğine yol açtığını iddia eden *Vlaams Belang*, bu amaçla, Hollanda, Almanya ve Avusturya'daki ırkçı partilerle işbirliğini devam ettirmektedir (Akyüz, 2012:23). İslam ve Müslümanlara karşı *Vlaams Belang*'ın Avrupa'nın diğer partileri ile işbirliği yaptığının diğer bir örneği 9 Ekim 2010 tarihinde İsviçre aşırı sağ parti UDC'nin lideri Oskar Freysinger'in Filip Dewinter'in davetlisi olarak Flaman Parlamento'sunda "İslam bir tehdit midir?" başlıklı konferans vermesi olmuştur (Résistances.be, 11 Ekim 2010). Aynı şekilde 16 Eylül 2015 tarihinde Marine Le Pen *Vlaams Belang*'ın onur misafiri olarak Flaman parlamentosunda göç üzerine bir konuşma yapmıştır. Neden *Ulusal Cephe* partisi ve Le Pen sorusuna "göç dalgasına karşı durmak için Avrupalı partnerlerimizle çalışmak istiyoruz" cevabı verilmiştir (MediaPresse, 16 Eylül 2015).

Sakallı erkekler, burkalı (peçeli) kadınlar, helal marketler ve kasaplar ve islami kitap evlerinin varlığından yola çıkan *Vlaams Belang* Belçika'nın bazı semtlerinin tamamen islamlaştığını ve Brüksel'in de Avrupa'nın İslam başkenti olduğu tespitinde bulunarak Brüksel'de *İslam'ı İzleme Merkezi* kurulmasını istemiştir. *Brüksel İslam'ı İzleme Merkezi'nin* amacı federal polis, millî istihbarat, maliye ve dış işleri bakanlığının temsilcileri ve "İslamoglar" (İslam uzmanları)'ın radikalleşmenin önüne geçmek için birlikte çalışmaktır *Vlaams Belang*'a göre siyasilerin "yumuşak" tavırları sayesinde Avrupa toplumunun değerleri hedef alınmış ve dışarıdan ithal edilen İslam gibi bir din tarafından kadın-erkek eşitliği, din-devlet ayrımı ve ifade özgürlüğü tartışılır hale gelmiştir (Sessler).

Belçika'nın birçok semtinin ve şehrinin islamlaşması ve Müslümanların sayısının artmasını Filip Dewinter gazetesine verdiği demeçte ilginç bir tepkiyle ortaya koymuştur : "ileri zamanlarda *Vlaams Belang*'ın seçimleri kazanmasının imkânı yok. Çok gerçekçiyim. Potansiyel seçmen sayımız yıldan yıla azalmakta. Son 10 yılda Anvers'de yarısını Faslıların oluşturduğu "yeni Belçikalıların" sayısı iki katına çıkmıştır. Eğer şimdi olduğu gibi her yıl yabancı kökenlilerin sayısı her yıl %1,5 artarsa, 20 yıl içerisinde Anvers şehrinde yerliden çok yabancı kökenliler olacak. İkiyüzlülük yapmayacağım, her ne kadar partimizde yabancılar bulunsada seçim listelerimizde "Ali"lere yer yok. Ancak Flaman olmak isteyen her yabancıya desteklerimiz sonsuzdur" (Gazet Van Antwerpen, 9 Ekim 2006).

Öte yandan toplumsal eğilime paralel olarak, *Vlaams Belang*'ın temsil ettiği söylemlerden etkilenen kamu görevlilerinin sayısı da giderek arttığının altı çizilmektedir. Bu görevliler, hizmet vermiş oldukları kurumlarda göçmen ve yabancılarla (çoğunlukla Müslümanlarla) ilgili olarak kimi zaman önyargılı davranıp, göçmenlerin işlemlerini tamamen kendi inisiyatiflerini kullanarak zorlaştırmaktadırlar (Akyüz, 2012:23).

3.7. Kadınların İslamlaşmasına Karşı Kampanya

Vlaams Belang'ın İslam'a karşı tutumu Müslüman kadına ilgisini de beraberinde getirmiştir. Müslüman kadın özgürlüklerinin kısıtlandığı ve dayatılan kılık kıyafetlerinden dolayı şiddete onay veren bir dinin kurbanı oldukları ifade edilmektedir. Güzellik yarışmasında Belçika kraliçesi seçilen *Vlaams Belang* milletvekili Anke Van Dermeersch'in 19 Eylül 2013'de öncülüğünü yaptığı "Vrouwen Tegen Islamisering-VTI" kadınların islamlaşmasına karşı "Özgürlük mü? İslam mı ?" başlıklı kampanya için Dewinter'in kızı An-Sofie Dewinter yarı bikini yarı burkalı resim çekmiştir. Dewinter'in kızının ardından, Anke Van Dermeersch de bacaklarını gösterecek şekilde mini etekle poz vererek kampanyaya damgasını vurmuştur. Van Dermeersch bu konuda : "Bu sefer kendim model olmayı tercih ettim ve bacaklarımı kullandım. Bu eylem sadece İslam ülkelerinde değil, kendi sokaklarımızda da kadınların eteklerinin uzunluğu-kısalığına göre ne tür cezalara maruz kaldıklarına dikkat çekmek içindir. Kadınların başörtüsü takmaları için ne kadar baskı ve şiddete maruz kaldıklarını unutmayalım. Anvers'de Şeriat'ı istemiyoruz" (Standaard, 26 Eylül 2013). "Özgürlük mü, İslam mı?" başlıklı afişte Van Dermeersch'n siyah mini etek giyinmiş bacakları arkadan görüntülenmiştir. Etek boyları "Şeriatı uygun" olan topuktan "Recim" olan kalçaya kadar sıralanmıştır. Bir başka afişte Anke Van Demeersch'in bu sefer yere uzanmış bacaklarını görülmektedir. Burada da aynı şekilde milletvekilinin bacaklarında, bir önceki afişte olduğu gibi, bir ölçek bulunmaktadır.

4. Sonuç

Son yirmi yıldır Avrupa siyaset sahnesine aşırı sağ partilerin yükselişi damga vurmaktadır. Her seçimlerde oylarını yükselten aşırı sağ partiler 2014 Avrupa Parlamento seçimlerinde büyük zafer elde etmişlerdir. Avrupa seçmeninin aşırı sağ söyleme destek vermesini nasıl açıklamak gerekir? Siyaset bilimcisi Anton Pelinka'nın da ifade ettiği gibi bütün aşırı sağ partilerin bulunduğu noktada İslam ve çokkültürlülüğün eleştirisi bulunmaktadır (Le Monde, 26 Mayıs 2012). Avrupa siyaset sahnesinin yeni aktörleri olan aşırı sağ partiler Avrupa'da İslam'ın yerinin olmadığı görüşünü açık ifade ederken çokkültürlülüğü de reddetmektedirler. Biyolojik ırkçılıktan ziyade kültürel ırkçılığın üzerine odaklanan aşırı sağ partiler Müslümanları yabancılaştırmakta, ötekileştirmekte ve dışlamaktadırlar.

Vlaams Belang, Belçika'nın aşırı milliyetçi partilerin en büyüğüdür ve seçimlerde en başarıları olanıdır. Diğer aşırı sağ partiler çizgisinde ilerleyen *Vlaams Belang* üç prensibi savunmaktadır: Flandre bölgesinin bağımsızlığı, çokkültürlülüğün reddi ve Batı'nın geleneksel değerlerini korunması.

Belçika'nın konjonktürel şartlarına göre söylem geliştirmiş olduğu görülen *Vlaams Belang* başlarda ırkların üstünlüğünden bahsederken daha sonra kültür boyutlu bir ırçılık söylemi geliştirmiştir. Ancak ister yazılı ister sözlü bildirilerinde olsun *Vlaams Belang* ırkçılıkla mücadele yasalarına takılmamak için kelimeleri itina ile seçmektedir. Ancak her ne kadar dikkatli olunmaya çalışılsa da kelimelerin ötesinde yabancılarla, Müslümanlara, göçmenlere ve mültecilere yönelik hoşgörüsüzlük ve düşmanlık rahatlıkla okunabilmektedir. Müslümanlara karşı kullandığı nefret dili önyargı ve stereotiplere dayanan

Vlaams Belang'ın söylemi ve faaliyetlerinin toplumun önemli kesimi tarafından benimsenmesi Belçika'da birlikte yaşama atmosferini derinden yaralamaktadır. Ancak hem Belçika hem de diğer Avrupa ülkeleri için daha da düşündürücü olan aşırı sağ partilerin söyleminin medya olduğu kadar merkez partileri tarafından da dile getirilmesidir. Avrupa ülkelerinin ileriki dönemlerde aşırı sağ söylemleri ne kadar benimsemeye devam edeceği veya bu söylemlerden ne kadar uzaklaşacağını zaman gösterecektir.

Kaynakça

- Akyüz, M. (2012). Flaman Bloku ve Flaman Menfaati Bağlamında Belçika'da Aşırı Sağ, *Perspektif*, 22-23.
- Alves, B. (2004). *Racisme et Islamophobie dans les publications francophones du Vlaams Blok a Bruxelles*, Mémoire sous la direction de Anne Morelli, ULB, Bruxelles.
- Bernasconi, R. (2007). *İrki Kim İcat Etti ?*, İstanbul:Metis.
- Brouwez, C. Les solutions miracles de l'extreme droite. Erişim Tarihi (24.01.2018), <http://www.centreavec.be/site/Les-solutions-miracles-de-l-extreme-droite>
- Carter, E. (2005). *The Extreme Right in Western Europe: Success or Failure? (L'extrême droite en Europe occidentale: réussite ou échec ?*, Manchester: Manchester University Press.
- Ceuppens, B. (2001). Le Vlaams Blok et le Flamand naturel, *Critique Internationale*, 10: 143-160.
- Chrysochoou, X. (2004), *Cultural Diversity: Its Social Psychology*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Crespo, M.U. (2010). "Droite et Extreme Droite en Europe", *Documents d'Etude de la Formation Léon Leseil*, 1-7.
- Çelen, M. (2013). Belçika'da Yerel Yönetimler, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B Dergisi*, 35(2):293-326.
- D'Atoe, L. (2014). *Extreme droite: L'éternel retour*, CEPAG.
- Gijssels, H. (1993). *Le Vlaams Blok*, Bruxelles, Lun Pire.
- Gendt, P. (2015). "Le Racisme en 2015: L'extrême droite "New Look", vecteur des nouveaux racismes", *Analyses & Etudes Questions Sociales, Sireas*, 1-12.
- Goveart, S (1992). Le Vlaams Blok et ses dissidences, *Revue Hebdomadaire du CRISB*, 20(1365) : 1-42.
- Hainsworth, P. (2000). *The Politics of the Extreme Right*, London, Biddles.
- İnanç, Z. ve Çetin, S. (2011). *Avrupa'nın Kendine Dönen Silahı : Dışlayıcılık ve Ayrımcılık*, SDE Analiz.
- Jamin, J. (2015). Racisme, İslam et Langage Codé. *Nouvelles Figures du Racisme et de l'Antiracisme, Politique*, 34-39.
- Keneş, H. (2014). Yeni İrkçi Söylemlerin Eklemlili Niteliği ve Medyanın İşlevi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(2):407-433.
- Kılıç, S. "Belçika'da Devlet Yapısı ve Siyasi Sistem". (Erişim Tarihi 20.01.2018), <http://www.serdarkilic.be/documents/ho9f8f8c87-Support.pdf?PHPSESSID=18c4d7fcbaf938111b2fd48e20483396>
- Kılınc, R. (2006). İslam ve Avrupa Entegrasyonu, *Liberal Düşünce*, 11(43):137-148.
- Miles, R. (1994). "Explaining Racism in Contemporary Europe", *Racism, Modernity and Identity: on the Western Front*, Rattansi, A & Westwood, S (eds), Cambridge, 189-221.
- Pauwels, T. (2011). "Le Vlaams Belang", Pascal Delwit, Jean-Benoit Pilet, Emilie van Haute (Eds), *Les partis politiques en Belgique*, Bruxelles, Éditions de l'Université de Bruxelles, 219-235.
- Sayın, E. ve Candan, H. (2016). Küresel İrkçılığın Yükselişi, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4:35-46.
- Sessler, P. "Vlaams Belang: Plan Bruxellois d'Action Contre la Radicalisation". (Erişim Tarihi 15.01.2018), <http://www.sessler.be/vlaams-belang-plan-bruxellois-d-action-contre-la-radicalisation/#.V10eHWMfVMB>
- Somersan, S. (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve İrk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Somersan, S. (2012). "İrkların Olmadığı Bir Dünyada İrkçılık", *Ayrımcılık, Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 99-212.
- Sumbas, A. (2009). Batı Avrupa'da Yükselen Yeni-İrkçilik Üzerine Bir Deneme, *Alternatif Politika*, 1(2):260-281.
- Strommen, Y. (2011). A propos d'Utoya et de la banalisation de l'extreme, *Recherches Internationales*, 92:95-104.
- Swyngedouw, M. ve Ivaldi, G. (2001), The Extreme Right Utopia in Belgium and France: The Ideology of the Flemish Vlaams Blok and the French National Front, *West European Politics*, 24, 3: 1-22.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Belçika Raporu*. (Erişim Tarihi 02.01.2018), https://www.tbmm.gov.tr/komisyons/insanhaklari/belge/Belcika_Raporu.pdf
- Uzunçayır, C. (2014). Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(2):131-147.
- Vlaams Belang resmi sitesi, Oost, West ? Thuis best. (Erişim Tarihi 13.01.2018) <http://www.vlaamsbelang.org/nieuws/11014>
- Vural, H. (2005). *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Wieviorka, M. (1994). Racism in Europe: Unity and Diversity, *Racism, Modernity and Identity: on the*

Western Front, Rattansi, A & Westwood, S (eds),
Cambridge, 173-188.

Wilson, R. & Hainsworth, P. (2012). *Les Partis d'extreme droite et leur discours en Europe: Un défi de notre temps*, ENAR & Open Society Foundations.

Yardımlı, M (2014). "Avrupa'nın İflas Eden Çokkültürlülüğünden Aşırı Sağın Yükselişine", *Akademik Perspektif*. (Erişim Tarihi 09.01.2018) <http://akademikperspektif.com/2014/06/23/avrupanin-iflas-eden-cokkulturlulugunden-asiri-sagin-yukselisine/>

Yılmaz, F & Kutlay, M (2011). *Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi*, SETA.

Yazılı Medya

Dreuz.İnfo, 11 Haziran 2016.

Gazet Van Antwerpen, 9 Ekim 2006.

Le Figaro, 1 Mart 2011.

Le Monde, 26 Mayıs 2012.

Le Soir, 6 Haziran 2015.

MediaPresse, 16 Eylül 2015.

Résistances.be, 11 Ekim 2010.

Slate, 18 Şubat 2011.

Standaard, 26 Eylül 2013.

Vérités Bruxelloises, Şubat 2003:11.

Vérités Bruxelloises, Ocak 2004:17.

Vérités Bruxelloises, Aralık 2010:11-13.

Vérités Bruxelloises, Nisan 2012:4-5.

Vérités Bruxelloises, Ağustos 2012:10-11.

Vérités Bruxelloises, Ağustos 2012:14-15.

Araştırma Makalesi • Research Article

Havacılıkta Emniyet Kültürü: Reason'ın Emniyet Kültürü Modelinin İncelenmesi *

Safety Culture In Aviation: Investigation Of Reason's Safety Culture Model

Temel Caner Ustaömer,^{a,**} Ferhan Şengür^b

^a Arş. Gör, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, 26000, Eskişehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2783-5983

^b Prof. Dr, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, 26000, Eskişehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7737-851X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 1 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 31 Mayıs 2019
Kabul tarihi: 12 Haziran 2019

Anahtar Kelimeler:

Havacılık Emniyeti
Emniyet Kültürü
Emniyet Kültür Modeli

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019
Received in revised form 31 May 2019
Accepted 12 June 2019

Keywords:

Aviation Safety
Safety Culture
Safety Culture Model

ÖZ

Havacılığın ilk yıllarında yaşanan kazaların nedenleri incelendiğinde uçak kazalarına daha çok teknik faktörlerin neden olduğu görülmektedir. Günümüzde ise teknik faktörler yerini insan faktörlerine ve örgütsel faktörlere bırakmıştır. Emniyet kültürü iş kazalarının önlenmesinde üzerinde durulması gereken önemli bir kavramdır. Bu çalışmanın amacı Reason'ın Emniyet Kültür Modelini inceleyerek Türkçe literatüre katkıda bulunmaktır. Reason'a göre emniyet kültürünün dört alt bileşeni- adil kültür, raporlama kültürü, esnek kültür ve öğrenme kültürü- birbirleriyle etkileşimde bulunarak bilinen kültürü başka bir deyişle emniyet kültürünü oluşturmaktadır. Cezalandırıcı olmayan adil bir kültürde çalışanlar hem kendi hem de çalışma arkadaşlarının hatalarını korkmadan raporlayarak örgütün hatalardan öğrenmesine olanak sağlar. Bilinen kültürün özellikleri şunlardır; adil çevre, üst yönetimin desteği, örgütün tüm seviyelerinden katılım, açık iletişim, raporlama, bütün örgütün öğrenmesi ve etkili karar verme sürecidir.

ABSTRACT

When the reasons of accidents in the first years of aviation was examined, it is seen that accidents was mostly caused by technical factors. Today, technical factors are replaced by human and organizational factors. Safety culture is an important concept that should be considered in the prevention of occupational accidents. The aim of this study is to contribute to Turkish literature by examining Reason's Safety Culture Model. According to Reason, the four sub-components of the safety culture- just, reporting, flexible and learning cultures- interact with each other to create informed culture, in other words, a safety culture. Those who work in a non-punitive just culture can report both their mistakes and colleagues' mistakes without fear and allow the organization to learn from mistakes. The characteristics of the informed culture are as follows; fair environment, support from senior management, participation from all levels of the organization, open communication, reporting, learning of the whole organization and effective decision making process.

1. Giriş

Havacılığın ilk zamanlarından günümüze dünya genelinde çok sayıda uçak kazası yaşanmıştır. Havacılığın ilk yıllarında meydana gelen uçak kazalarının sebepleri genellikle teknik faktörlerden kaynaklanmaktayken teknolojideki gelişmeler sayesinde teknik faktörlerin uçak

kazalarındaki oranı azalmıştır. Günümüzde uçak kazalarının sebeplerine bakıldığında kazaların genellikle insan ve örgütsel faktörlerden kaynaklandığı gözlemlenmektedir.

Hava taşımacılığı her geçen gün daha emniyetli hale gelmektedir. IATA'ya (International Air Transport Association- Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği) göre

*Bu çalışma, birinci yazarın Prof. Dr. Ferhan Şengür danışmanlığında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sivil Havacılık Yönetimi Anabilim Dalı'nda halen yürütülmekte olan "Türk Pilotların Emniyet Kültürünü Ölçmeye Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: temelcanerustaomer@anadolu.edu.tr

küresel uçak kaza oranı 1.6 milyon kalkışta bir seviyesine kadar gerilemiştir. Bu oran, 2000'li yılların başından itibaren uçuş emniyetinde %42'lik bir iyileşmeyi göstermektedir (Oster vd., 2013:149). Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün (International Civil Aviation Organization-ICAO) 2018 yılında yayınladığı Emniyet Raporuna göre 2017 yılında dünyada 4.1 milyar insan uçakla seyahat etmiştir. Tarifeli ticari uçuş yapan uçakların karıştığı kazalarda toplamda 50 kişi hayatını kaybetmiştir. 2017 yılında küresel çapta ölüm oranı her bir milyar yolcuda 12.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu istatistiğe göre 2017 yılı, havacılığın şu ana kadarki en emniyetli yılı olmuştur. (ICAO, 2018)

Uçuş emniyetinin iyileşmesini sağlayan temel faktörlerden biri, geçmişte yaşanan kazaların incelenerek kazaların sebeplerinin ve bu tip kazaların bir daha olmaması için yapılması gerekenlerin ortaya konmasıdır. Havacılık emniyetinin artırmaya yönelik bu reaktif yaklaşım çeşitli kazaların incelenerek elde edilen verilerin analiz edilmesiyle risk faktörlerinin belirlenmesiyle geliştirilmiştir. Günümüzde ise emniyeti geliştirme yollarını belirleyen proaktif yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. Proaktif yaklaşıma örnek olarak yaşanan bir olayın analiz edilmesiyle kazaya neden olabilecek artan risk alanlarını belirlenmesi verilebilir (Oster vd., 2013:149).

Bu çalışmanın amacı havacılıkta büyük öneme sahip emniyetle ilgili bilgiler vermek ve kullanılan modeller arasında literatürde en çok atıf alan Reason'ın Emniyet Kültür Modeli'ni inceleyerek Türkçe literatüre katkı sağlamaktır.

2. Literatür

2.1. Alanyazın Taraması

Emniyet kültürüyle ilgili yapılmış genel çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların daha çok deniz taşıma işletmeleri ve nükleer tesisler, sağlık kuruluşları gibi alanlarda yapıldıkları görülmektedir (Wiegmann, 2004; Havold, 2005; Morrow, 2014; Sammer vd., 2010). Genel olarak bu çalışmaların sonuçlarına göre, emniyet kültürünün bir örgütte yerleşebilmesi zaman almaktadır. Belli aşamaların sırasıyla geçilmesi sonucunda emniyet kültürü gerçek anlamda bir örgüte yerleşebilmektedir. Emniyet kültüründeki değişimler uzun sürelerde gerçekleşmektedir. Çalışmalar incelendiğinde emniyet kültürü ve emniyet performansı arasındaki ilişkinin deneysel olarak kanıtlandığı görülmektedir. Sammer vd.'nin (2010) sağlık alanında yapmış olduğu çalışma, emniyet kültürünün yedi alt kültürden oluştuğunu ortaya koymuştur. Bunlar; liderlik, takım çalışması, iletişim, öğrenme, adalet, hasta merkezliyeti ve kanıt dayanmadır.

Havacılık alanında emniyet kültürü ile ilgili çalışmalar ise nispeten yenidir. Merrit ve Helmreich (1996) 23 ülkede faaliyet gösteren 36 havayolunun 15,454 pilotuna anket uygulamışlardır. Araştırma sonucunda pilotlar arasında özellikle emretmede, otomasyona yönelik tutumlarda ve kurallara ve prosedürlere yönelik tutumlarda ulusal farklılıkların var olduğu ortaya çıkmıştır. Wiegmann vd. (2003) ticari havacılık sektöründeki emniyet kültürünü değerlendirmek için Ticari Havacılık Emniyet Anketi (Commercial Aviation Safety Survey) adında bir anket

geliştirmişlerdir. Anketi geliştirmek için örgüt kültürü ve örgüt iklimi literatürünü incelemişler ve emniyet kültürünün beş bileşenini tanımlamışlardır. Bu beş bileşen şunlardır; örgütsel bağlılık, yönetim desteği, çalışanların güçlendirilmesi, ödül sistemi ve raporlama sistemidir. 86 sorudan oluşan anket Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bölgesel havayollarının pilotlarına ve yöneticilerine uygulanmıştır. Anketin sonucuna göre çalışanların havayollarına karşı olumlu emniyet kültür algılarının var olduğu ortaya çıkmıştır. Gill ve Shergill (2004) anket yöntemini kullanarak Yeni Zelanda'daki havacılık çalışanlarının emniyet yönetimi ve emniyet kültürü algılarını değerlendirmişlerdir. Araştırmanın sonucuna göre örgütler emniyetin sağlanması noktasında çalışanların emniyet sorumluluklarının, emniyet yönetim sistemi ve olumlu emniyet kültürü uygulamalarından daha önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ek, Akselsson, Arvidsson ve Johansson (2007) İsveç'teki bir idari birim ve ikisi operasyon birimi olmak üzere hava trafik kontrol ünitelerinin emniyet kültürlerini incelemişlerdir. Emniyet kültürü boyutları açısından operasyon birimlerinin idari birime göre daha yüksek ortalamalara sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca hava trafik kontrol birimlerinde genel emniyet kültür seviyesinin daha önce araştırılan yolcu gemi taşımacılığı ve yer hizmetleri işletmelerinin emniyet kültür seviyelerinden daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Alsowayigh (2014) Ticari Havacılık Emniyet Anketi'ni (CASS) Suudi Arabistan Havayolları pilotlarına uygulayarak emniyet performansı ile pilot hataları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 247 pilot, havayolunun tüm pilotlarının %29'una denk gelmektedir. Anketin sonuçlarına göre emniyet kültürü pilotların ihlallere karşı olan tutumları üzerinde doğrudan ve önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca, emniyet kültürünün pilotların hatalı davranışları üzerinde doğrudan ve önemli bir etkiye sahip olmamasıdır. Yurtdışındaki çalışmalar incelendiğinde genellikle pilotların emniyet kültürünü ölçmeye yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Türkiye'deki havacılıkta emniyet kültürü ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde Altınpınar (2015), anket yöntemini kullanarak havacılık ve denizcilik çalışanlarının emniyet kültür algılarını karşılaştırmıştır ve aralarındaki farklılıkları ortaya koymuştur. Serin (2016) ise, kurum emniyet iklimi, emniyetsiz davranışların önkoşulları, özellikle algılanan stres, kontrol odağı, risk algısı ve ekip kaynak yönetimi eğitiminin davranışsal belirteçleri ve pilotların emniyetsiz davranışları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Önen (2017), çalışmasında bir kurumda emniyet kültürünün oluşması için adil kültürün doğru bir şekilde uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Adil kültürün doğru bir şekilde uygulanmaması durumunda çalışanlar çok az raporlama yapar, örgütün bilgi kaynakları kurur, emniyetsiz eylemler artar, kurumun itibarı zarar görür, yasal düzenlemelere uyumda başarısızlık artar, kurum risklerin farkında olmaz ve ciddi olay ya da kazalar meydana gelebilir.

2.2. Emniyet İle İlgili Kavramlar

2006 yılında Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü ICAO, emniyetin modern bir tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre emniyet "kişiye veya mülke zarar verme ihtimalinin kabul edilebilir seviyede veya altında tutulduğu ve sürekli olarak

tehlike tanımlama ve emniyet risk yönetiminin işletildiği durumdur” (Pozzo, 2015:10).

Pek çok akademik çalışmada emniyet ve güvenlik kavramlarının birbirleriyle karıştırıldığı görülmektedir. İngilizcede anlamları birbirlerinden farklı olan “safety” ve “security” kavramları için Türkçe karşılık olarak “emniyet”, “güvenlik”, “kolluk”, “asayiş” gibi kavramlar kullanılabilir (Terzi ve Gazioğlu, 2014:26). Oxford İngilizce sözlüğüne göre emniyet, tehlikeye, riske veya yaralanmaya neden olabilecek durumlardan korunma anlamına gelmektedir. Güvenlik ise tehlikeden veya tehditten muaf olma durumudur (Oxford, 2018). Güvenlikte, suç unsuru taşıyan eylemlere karşı korunma söz konusudur. Suç unsuru taşıyan eylemler genellikle kasıtlıdır. Emniyette ise, insan hayatının ve sağlığının korunması söz konusudur (Albrechtsen, 2003:2).

Bu kısımda emniyet ile ilgili olan tehlike, risk, hata ve ihlal kavramları ayrıntılı olarak açıklamakta yarar görülmüştür. Türk Dil Kurumu’na göre tehlike, büyük zarar veya yok olmaya yol açabilecek durum ve muhtemeldir. Diğer bir tanıma göre ise tehlike gerçekleşme ihtimali bulunan fakat istenmeyen sakıncalı bir durumdur (TDKK, 2018). Havacılıkta en sık karşılaşılan dört tehlike türü şunlardır: Uçağın pervane palinde çentik olması, hatalı yakıt ikmali, pilot yorgunluğu ve uçakta üretici tarafından onaylanmayan donanım kullanılmasıdır (FAA, 2009:1-2).

Risk ise insanların, yapıların veya donanımın zarar görmesi, kaynakların yok olmasına neden olma veya daha önceden tanımlanmış bir işlevin yerine getirilmesini engelleme ihtimalinin olasılık ve etkinin derecesi olarak ölçülmesidir. Havacılık işletmeleri için risk yönetimi, her tür konuda istenmeyen olayların (doğal afetler, mali sıkıntı, yönetim kabiliyeti eksikliği vs.) gerçekleşme olasılığını kabul edilebilir seviyelerde tutmak ve bu durumu yönetmektir. Emniyet riski yönetimi, havacılık kuruluşunun bulunduğu faaliyet çevresinde sadece emniyetle bağlantılı risklerin yönetimidir. Örneğin, tarifeli sefer düzenlenecek bir havaalanının, kuşların göç yolları üzerinde bulunması bir tehlike, kuşların göç yollarının havaalanı yaklaşma koridorunu kapatması tehlikenin sonuçlarından birisi ve uçağın son yaklaşmadayken motorlarına kuş girmesi ise, emniyet riski olarak kabul edilmektedir (ICAO,2013:2-27).

Hata ise, arzu edilen amaca ulaşmak için planlanan eylemlerin öngörülemeyen sebeplerden dolayı başarısızlığa uğramasıdır. Tüm hatalar bir miktar sapma (eylemlerin amaçlanan yoldan ayrılması veya çalışma davranışının uygun işletme prosedürlerinden sapması) içermektedir. Bazen bu sapmalar hız sınırını aşarak araba sürme örneğinde olduğu gibi kural ihlallerinden de kaynaklanabilir (Reason ve Hobbs,2003:39). Helmreich ve Merritt hataları beşe ayırmaktadır. İlk hata türü *kasıtlı uymama hatalarıdır*. Bu hata türünde kokpit ekibi kısa yolu tercih eder veya prosedürleri önemsemez. Bu hata türüne örnek olarak ikinci pilotun kalkış sonrası kontrol listesindeki işlemleri listeye bakmaksızın kafasından yapması verilebilir. İkinci hata türü olan *yöntemsel hatalarda* ise kokpit ekibi düzenlemeleri veya prosedürleri uygulama niyetindedirler ancak uygulama sırasında hata yapmaktadırlar. Bu hata türüne örnek olarak pilotun uçuş yönetim bilgisayarına yanlış veri girmesi ve kontrol listesindeki bir maddeyi kasıt olmaksızın atlaması verilebilir. Üçüncü hata türü olan *iletişim hatalarında*

bilginin yanlış olarak iletilmesi veya anlaşılması söz konusudur. Bu hata türü kendisini yalnızca kokpitte pilotlar arasında göstermez aynı zamanda hava trafik kontrolörleriyle iletişimde de meydana gelebilir (hava trafik kontrolörünün verdiği bilgileri yanlış tekrarlama gibi). Dördüncü hata türü olan *yeterlilik hatalarında* pilotun uçuşla ilgili bir işlemi yapacak yeterli bilgiye veya yeteneğe sahip olmaması söz konusudur. Örneğin, pilot uçuş yönetim bilgisayar prosedürleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmayabilir veya uçağı kontrol etme yeteneği yetersiz olabilir. Son kategori *eylemsel karar hataları* ile ilgilidir. Bu hatalarda standart işletim prosedürlerinin kapsamadığı konularda kokpit ekibinin verdiği keyfi kararların gereksiz olarak uçuşta riski artırması söz konusudur. Bu durum kendisini genellikle resmi prosedürlerin olmadığı durumlarda politikadan sapma olarak gösterir. Buna örnek olarak havayolunun otopilot prosedürlerine uymamasına rağmen kokpit ekibinin son yaklaşma sırasında uçuş yönetim bilgisayarını yeniden programlaması verilebilir.

Yapılan bir çalışmada üç farklı havayolunun (birisi bölgesel besleyici havayoluyken diğer ikisi uzun mesafeli uçuşlar gerçekleştiren büyük havayolları) kokpit ekipleri uçuş boyunca denetlenmişlerdir. Üç havayolu için yaklaşık olarak 300 uçuş bacağı için denetimler gerçekleştirilmiştir. Denetimler sonucunda tespit edilen hata türleri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Uçuş Denetimlerinde Gözlemlenen Hata Türlerinin Yüzdeleri

Hata Türü	Tüm Hatalar İçindeki %
Kasıtlı Uymama	%54
Yöntemsel	%29
İletişim	%6
Yeterlilik	%5
Eylemsel Karar Verme	%6

Kaynak: Helmreich ve Merritt, 1998

Tabloya göre yapılan denetimlerde kokpit ekibi tarafından en sıklıkla yapılan hata türü %54’lük oranıyla kasıtlı uymama hatalarıdır. Bunu sırasıyla yöntemsel (%29), iletişim (%6), eylemsel karar hataları (%6) ve yeterlilik (%5) hataları takip etmektedir.

Tablo 2 İran Havayolları’nın pilotlarının her uçuş aşamasındaki yaptıkları ortalama hata sayılarını ile birbirini izleyen üç hat operasyonu emniyet denetimlerinin sonuçlarını göstermektedir. Bu denetimler sırasıyla 2009, 2011 ve 2015 yıllarında yapılmıştır.

Tablo 2. Hat Operasyonları Emniyet Denetimlerindeki Pilot Hataları (İran Havayolları)

Teknik Hata Türleri	1.Hat Operasyonu Emniyet Denetimi	2.Hat Operasyonu Emniyet Denetimi	3.Hat Operasyonu Emniyet Denetimi
Standart Operasyon Prosedürlerin Çapraz Teyidi	1.86	1.51	1.62
Manuel Uçuş Kontrol Listesi	0.36	0.23	0.14
Teknik Olmayan Hata Türleri	0.35	0.39	0.31
Brifing	0.54	0.35	0.14
Kokpit İçi İletişim	1.12	1.03	0.21
Pilotlar İle Diğer Ekip Üyeleri Arasındaki İletişim	0.56	0.47	0.13
Diğer Ekip Arasındaki İletişim	0.12	0.12	0.11

Kaynak: Khoshkhoo vd., 2018

Tablo 2 incelendiğinde 3. Hat operasyonu emniyet denetiminde pilotlar tarafından en çok yapılan teknik hatanın Standart Operasyon Prosedürlerinin çapraz teyidi olduğu görülmektedir. En sıklıkla yapılan teknik olmayan hata türü ise kokpit içi iletişimidir. Teknik olmayan hataların oranı 3. Denetimde 1. Ve 2. denetimlere kıyasla azalmıştır. Bu azalmanın nedeni pilotlara verilen Ekip Kaynak Yönetimi eğitimleri olabilir. Benzer olarak pilotlar tarafından yapılan teknik hataların da sayısı 3. denetimlerde azalma kaydetmiştir (Khoshkhoo vd., 2018).

Hatalar ve ihlaller arasındaki temel fark kasıttır. İhlal kasıtlıyken, hata kasıtsız bir eylemdir. Hata yapan kişiler doğru olanı yapmaya çalışmakta fakat istedikleri sonuca ulaşamamaktadırlar. Bunun sebebi genellikle yetersiz bilgi veya ne yapılacağına karar vermek için uygulanacak kuralların uygun olmamasıdır. İhlalde ise bilinen kural veya prosedürlerden kasıtlı ve sürekli olarak sapma vardır. Havacılıkta, birçok ihlal insanların görevlerini yerine getirmek için ara çözümler geliştirdikleri sorunlu prosedürlerin sonucudur. Çoğu hata işi iyi yapma arzusundan kaynaklanır. Çok az hata ise ihmalkârlık sonucudur. İhlaller, durumsal ve rutin ihlaller şeklinde ikiye ayrılmaktadır (CAA, 2012:8).

Durumsal ihlaller, yüksek iş yükü veya zaman baskısı gibi o andaki mevcut etkenlerden kaynaklanmaktadır. İhlale neden olacağının bilinmesine rağmen hedefe yönelmiş olmak insanların, bu sapmanın olumsuz sonuçlara yol açmayacağına inanarak normlardan sapmasına neden olur. Avustralyalı bakım personeline yapılan anketin sonucuna göre bakım personelinin %30'u zaman yetersizliği nedeniyle

gerekli bir işlevsel kontrolü yapmamaya karar verdiğini belirtmiştir (Reason ve Hobbs, 2003:58).

Rutin ihlaller, işi yapmanın normal yolu olarak algılanan ihlallerdir. İnsan-teknoloji ara yüz tasarımındaki bozukluklar, uygulanabilirlik vb. sebepleriyle iş grubu mevcut prosedürleri takip ederek işi yapmada zorlandığında ve resmi olmayan şekilde, sonradan rutin haline gelen “daha iyi” prosedürleri uyguladıklarında ortaya çıkarlar. İş grubu rutin ihlalleri nadiren ihlal olarak değerlendirir çünkü hedefleri için yapılmasını sağlamaktır. Bir görevi basitleştirerek çaba ve zaman tasarrufu sağlamayı hedeflediklerinden, cihazların “optimize edilmesi” olarak kabul ederler. Avustralyalı bakım personeline yapılan aynı anketin sonuçlarına göre rutin ihlaller emniyetsiz davranışların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bakım personelinin %30'u işler tamamlanmadığı halde işin bittiğini belirtmişken %90'dan fazlası işi yaparken doğru teçhizatı kullanmadığını belirtmiştir (Reason ve Hobbs, 2003:55).

2.3. Emniyet Kültürü

Emniyet kültürü kavramından ilk kez 1986 yılında yaşanan Çernobil nükleer faciasından sonra hazırlanan raporda bahsedilmiştir. Bu facianın nedeni örgütün emniyet kültüründeki bozulmaya bağlanmıştır (International Atomic Energy Agency- Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, 1986). Emniyet kültürü çeşitli perspektiflerden tanımlanabilir. Waring (1992) emniyet kültürünü kültürün emniyeti etkileyen boyutları olarak tanımlamaktadır. İkinci bir tanıma göre ise emniyet kültürü, emniyete ilişkin paylaşılan tutumlar, değerler, inanışlar ve uygulamalardır (Glendon ve Stanton, 2000). Emniyet kültürü kavramı, iş kazalarının önlenmesinde üzerinde önemle durulan bir kavramdır. Bu konuda son 20-30 yıllık süreçte hem teorik hem de uygulamalı olarak birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmalardan elde edilen ortak sonuç, iş kazalarının önlenerek emniyetli bir çalışma ortamının yaratılmasında emniyet kültürü, diğer bir ifadeyle –olumlu emniyet kültürü-nün anahtar bir kavram olduğudur (Aytaç, 2011:31).

Emniyet kültürü, her bireyin ve kuruluşun kendi faaliyetlerinden kaynaklanan riskleri ve bilinmeyen tehlikeleri bildiği; sürekli olarak emniyeti koruyarak emniyeti arttıracak biçimde davrandığı, emniyet sorunlarıyla karşılaştığında uyum sağlamada istekli olduğu, emniyet problemlerini bildirmek için istekli olduğu ve tutarlı bir şekilde emniyet ile ilgili davranışını değerlendirdiği anlamına gelmektedir (Önen, 2016:12).

Literatürde havacılıkta emniyet kültürünü inceleyen belli başlı modeller, Reason'ın Emniyet Kültür Modeli, emniyet kültürü olgunluk modeli, ECAST'ın (The European Commercial Aviation Safety Team- Avrupa Ticari Sivil Havacılık Grubu) emniyet kültürü modeli ve genel emniyet kültürü modeli incelenecektir. Bu çalışmanın temel konusu olan Reason'ın emniyet kültürü modeline geçmeden önce kısaca diğer emniyet kültürü modellerinden bahsetmekte yarar görülmüştür.

Emniyet kültürü olgunluk modeli beş aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla; ortaya çıkma, yönetme, ilgili, işbirliği ve sürekli iyileştirme aşamalarıdır. Bu modele göre örgütlerin her aşamayı deneyimleyerek bir sonraki aşamaya geçmeleri önerilir (Fleming, 2000). ECAST farklı

emniyet kültürü modellerini inceleyerek altı boyut belirlemiştir. Bu boyutlar emniyet kültürünün özellikleri olarak isimlendirilmektedir. Bu özellikler şunlardır; taahhüt, davranış, farkındalık, adaptasyon, bilgi ve doğruluktur (Piers, Montijn ve Balk, 2009). Genel emniyet kültür modeline göre olumlu emniyet kültürüne sahip örgütler emniyetsiz durumlara karşı daha dayanıklıdır. Olumlu emniyet kültürüne sahip olma iş yeri kazalarının tamamını engellemez ancak sistem hatalarına karşı örgütün proaktif ve işbirlikçi çözümlere olan taahhüdünü gösterir. Modele göre emniyet kültürünün göstergeleri şunlardır; örgütsel taahhüt, operasyon etkileşimleri, resmi emniyet göstergeleri ve gayri resmi emniyet göstergeleridir (Thaden ve Gibbons, 2008).

3. Reason'ın Emniyet Kültür Modeli

James Reason'a göre emniyet kültürü, hemen hemen herkesin kullandığı fakat çok az insanın gerçek anlamı veya nasıl ölçüleceği üzerinde uzlaştığı bir kavramdır. Sosyal bilim literatüründe emniyet kültürünü açıklayan birçok tanıma göre emniyet kültürü iki bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm, örgüt üyelerinin emniyetin gerçekleştirilmesine yönelik paylaştıkları inançlar, tutumlar ve değerlerdir. İkinci bölüm ise daha somuttur ve örgütün sahip olduğu ve daha yüksek emniyet seviyesinin yakalanması için kullandığı yapılar, uygulamalar, kontroller ve politikaları kapsamaktadır. Tek bir kapsamlı emniyet kültür tanımlanması yerine emniyet kültürünün önemli özelliklerinin vurgulanması tercih edilmelidir. Bu özellikler şunlardır (Reason ve Hobbs, 2003:145):

- Emniyet kültürü, organizasyonun mevcut üretim baskılarını veya üst yönetimin mesajlarını dikkate almadan maksimum emniyetle hedefe doğru gitmesini sağlayan bir motordur. Tepe yöneticisinin emniyete bağlılığının işletmenin emniyet değerleri ve uygulamaları üzerinde önemli etkileri olmasına rağmen üst kademedeki yöneticiler gelip geçicidir. Bu sebeple gerçek bir emniyet kültürü, tüm değişikliklere rağmen varlığını sürdürmelidir.
- Emniyet kültürü, örgüt üyelerine tehlikeleri hafife almamaları gerektiğini, insanlar ve ekipmanların başarısız olabileceğini hatırlatır. Emniyet kültüründe bozukluklar norm olarak kabul edilir ve onlarla başa çıkabilmek için savunma katmanları ve acil durum planları oluşturulur. Emniyet kültürü, ters gidebilecek şeylere karşı "kollektif dikkatli" olan ihtiyatlı bir kültürdür.
- Bilinen kültür, çalışanların kendi ve çalışma arkadaşlarının hatalarını raporlamaya gönüllü olduğu bir güven atmosferi yaratılarak gerçekleştirilebilir. Ancak bu şekilde sistem hataya sebep olan durumları tespit edebilir. Geçmiş olaylardan elde edilen ve analiz edilen bilgiler sayesinde emniyetli ve emniyetsiz operasyonlar arasındaki çizgi belirlenebilir. Örgütsel hafızanın olmadığı bir sistemde öğrenme gerçekleşemez.
- Bilinen kültür (Reason'a göre emniyet kültürünün dört ana bileşeni, adil kültür, raporlama kültürü, öğrenme kültürü ve esnek kültür birbirleriyle etkileşimde bulunarak bilinen kültürü oluşturur) aynı zamanda kabahatli ve kabahatsiz eylemler arasındaki farkın açık olduğu adil bir kültürdür. Bazı emniyetsiz eylemler disiplin cezası

gerektirecektir. Bunların muhtemelen sayıları çok azdır ancak göz ardı edilemezler. Etkili bir raporlama kültürünün oluşturulabilmesi için adil kültürün varlığı şarttır.

- Emniyet kültürü, sadece yerel düzeydeki düzeltmeler dışında sürekli ve geniş çaplı sistem gelişmelerine yön vermek için kullanılan tepkisel ve inisiyatifsel önlemlerin her ikisini de kapsayan öğrenen bir kültürdür. Öğrenme kültürü, temel varsayımlarını sorgulamak için hedeflenen ve gerçekte ortaya çıkan arasındaki zıtlıktan yararlanır.

Reason'a göre emniyet kültürünün ana bileşenleri Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Emniyet Kültürünün Ana Bileşenleri

Kaynak: Reason, 1997:196

Emniyet kültürünün dört alt bileşeni- raporlama kültürü, adil kültür, esnek kültür ve öğrenme kültürü- bilinen kültürü oluşturmaktadır (Reason, 1997:196). İlerleyen bölümde emniyet kültürünü oluşturan her bir alt bileşen ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

3.1. Adil Kültür

Adil kültürle ilgili yapılan tüm tanımlarda kabul edilebilir ve kabul edilemez davranışlar arasında bir çizgi çizilmektedir. Adil kültürde kasıtlı bir ihlal kabul edilemezken dürüst hatalar kabul edilmektedir. Adil kültüre sahip bir örgütte çalışanlar hata yaptıklarında hatalarını korkmaksızın itiraf edebilmektedirler (Dekker, 2007:75). Adil kültürün (güven kültürü olarak da adlandırılabilir) oluşturulması sosyal olarak emniyet kültürünün inşa edilebilmesi için ilk önemli adımdır. Cezalandırıcı bir kültürde hiçbir çalışan kendi hatasını itiraf etmeyecektir. Raporlama kültürünün ön şartı güvenlidir. Ancak unutulmamalıdır ki suçlamanın hiç olmadığı bir kültür de uygulanabilir değildir; çünkü bazı emniyetsiz davranışlar, sayıları az da olsa, gerçekten kusurludur ve ciddi yaptırımlar gerektirir. İhmalkâr davranışlar az sayıda da olsa tüm sistemin emniyetini tehlikeye düşürme potansiyeline sahiptir. Eğer bu kişiler cezalandırılmazlarsa yönetim güvenirliliğini kaybeder. Ancak, eğer yönetim bu az sayıdaki ihmalkâr davranış ile çok sayıda yapılan kabahatsiz hatalar arasında ayırım yapmazsa da güvenirliliğini kaybeder. Adil kültür, kabul edilebilir ve kabul edilemez davranışlar arasında ayırımın açık olarak kabul edilmesine ve anlaşılmasına dayanmaktadır. Fakat böyle bir ayırım nasıl yapılabilir? (Reason ve Hobbs, 2003:148).

Bu sorunun cevabı olarak ilk akla gelen yöntem, hatalar ve ihlaller arasında ayırım yapmaktır. Hatalar genellikle kasıtlı değilken ihlallerin çoğunda kasıt unsuru vardır. Bu bakış

açısına göre eğer emniyetsiz davranışta emniyet işletim prosedürüne uymamak söz konusuysa bu tip eylemler kabahatli olarak değerlendirilir. Ancak bu ayrımı yapmak her zaman kolay değildir (Reason ve Hobbs, 2003:149).

Bir örgütte adil kültürü inşa etmenin temel argümanı, örgütte adil kültüre sahip olunmamasının emniyet ve adalet açısından olumsuz sonuçlar doğurmasıdır. Yapılan araştırmalara göre adil kültüre sahip olmayan örgütlerde çalışanların morali, örgüte bağlılığı, iş tatmini ve rolleri dışında iş yapma istekliliği düşük bulunmuştur (Dekker, 2007:25). Bir örgütte adil kültüre sahip olmasının yararları şunlardır (Dekker, 2007:26):

- Yönetimin operasyonların emniyetini izleyebilmesi için adil kültürün varlığı şarttır. Ayrıca, yönetimin çalışanların yeteneklerinin bilincinde olması veya sorunlarla etkin bir şekilde baş edebilmesi adil kültürün varlığına bağlıdır.
- Adil kültür sayesinde çalışanlar işlerini daha kaliteli bir şekilde yapabilir ve zayıf noktaları, hataları ve başarısızlıkları raporlayarak emniyetin geliştirilmesi konusunda kendilerini daha güçlenmiş hissederler.
- Adil kültürün varlığı örgütün ürünlerini ve hizmetlerini tüketenler için de yararlıdır. Adil kültürün olmaması durumunda örgütler yalnızca dokümantasyona odaklanarak emniyetle ilgili zayıflıkları saklama eğiliminde olacaktır. Uzun dönemli emniyet yatırımları yerine yasal ve medya etkisini azaltmak için kısa dönemli önlemler almaya yöneleceklerdir.

Adil kültürün oluşturulması için kasıtlı suiistimallere sıfır tolerans gösterilirken çoğunluğun kasıtsız emniyetsiz davranışlarının cezalandırılmayacağı güven ortamının yaratılması gerekmektedir. Özellikle daha önceden de benzer davranışlar gösteren kasıtlı suiistimalde bulunan çalışanların işten çıkarılması çalışma ortamını daha emniyetli yapar ve ayrıca kabul edilmeyen davranışların sonuçlarına yönelik diğer çalışanlara açık mesaj verir. Bu durum işgücünün büyük kısmının örgütsel kültürü adil olarak algulamalarına neden olarak çalışanların kötü eylem ve affedilebilir hata arasındaki ayrımı bilmelerini sağlar. Yalnızca az sayıdaki kasıtlı suiistimalde bulunan personelin cezalandırılması diğer çalışanları hatalarını ve ramak kala olayları raporlamalarını cesaretlendirir. Yüksek emniyet standartlarına sahip örgütlerin en önemli özelliklerinden bir tanesi yalnızca bu tip raporları memnuniyetle karşılamak değil aynı zamanda raporlayanı takdir etmek hatta ödüllendirmektir (Reason ve Hobbs,2003:151).

Adil kültürde bir çalışan kendi hatalarını tanımlayarak ve değerlendirerek hatalarından öğrenebilir ve kendini geliştirebilir. Adil kültüre sahip örgütler zayıflıklarını ortaya çıkarmak için isteklidirler. Bu örgütlerde çalışanlar endişelerini seslendirirken destekleneceklerini ve güvende olacaklarını bilmektedirler. Çalışanlar çalışma arkadaşlarını rahatlıkla gözlemleyebilmekte ve aşırı iş yükünün tespiti durumunda emniyetin sağlanması için gerekli iş dağılımının yapılmasını sağlayabilmektedirler. Adil kültürde çalışanlar davranışlarının sonuçlarından sorumlu tutulacaklarının farkındadırlar fakat kontrolleri dışındaki sistemsel hatalar karşısında suçlanmayacaklarına emindirler (Frankel vd., 2006:1693).

Adil kültürün oluşturulabilmesi için atılacak ilk adım emniyetsiz olayların örgütsel gelişimin doğal bir parçası olduğunun kabul edilmesidir. Adil kültürün oluşturulabilmesi için yapılabilecekler şunlardır (Dekker,2007:184):

- Emniyetsiz bir olay yönetim ve çalışanlar tarafından bir başarısızlık veya kriz olarak değerlendirilmemelidir. Yaşanan olay bir ders olarak ve toplu bir öğrenme fırsatı olarak kabul edilmelidir.
- Olay gerçekleştikten sonra finansal ve mesleki ceza uygulanmamalıdır. Bu cezalar olayların utanç verici olduğu algısını yaratarak emniyet bilgisinin paylaşımını sektöre ugratır ve güvenin azalmasına sebep olur.
- Olaylardan sonra örgüt stres yönetim programları uygulayarak olayların normal olduğu ve örgütün gelişmesine katkıda bulunduğu mesajı verilmelidir.
- Adil kültürün temelleri henüz mesleki eğitim sırasında verilmeye başlanmalıdır. Adil kültürün geliştirilmesi için eğitim alanlara olayları raporlamanın önemi öğretilmelidir.

Uygulayıcılar olaylar ile ilgili haklarını ve sorumluluklarını açıkça bilmelidir. Bir olaydan sonra nelerin olacağı açıkça belirlenmelidir. Belirsizliğin azaltılması uygulayıcıların değerli olay bilgisini korkmadan ve endişelenmeden paylaşmasını sağlayacaktır.

3.2. Raporlama Kültürü

Adil kültürde çalışanlar kendi hatalarını raporladıklarında suçlanmazlar. Böylece örgüt yapılan hatalardan öğrenme imkânına kavuşabilir. Örgüt için ideal olan insanların kendi hatalarını raporlamasıdır. Ancak genellikle çalışanlar raporlamada bulunmaz. Bunun sebebi raporlamanın belirsizlik nedeniyle riskli olabilmemesidir. Çalışanların kafasında belirsizliğe neden olan sorular şunlardır (Dekker,2007:41):

- Şef, yönetici veya örgüt raporlamayı tam olarak nasıl değerlendirecektir?
- Raporlayanın hakları ve yükümlülükleri nelerdir?
- Raporlanan bilgi örgüt içinde mi kalacaktır? Yoksa medya, savcı gibi üçüncü taraflar da raporun içeriğine ulaşabilecek midir?

Birçok insanın raporlama yapmamasının nedeni dürüst olmamaları değildir. Raporlamamalarının asıl sebebi raporlamanın sonuçlarından korkmaları veya raporda buldukları konuyla ilgili yönetimin herhangi bir şey yapmayacağına olan inancıdır. Örneğin, Sydney Dekker'a bir havayolunun kaptan pilotu kokpitteki emniyetsiz olayları gönüllü olarak raporlamadığından bahsetmiştir. Rapor yazılmadığından ilgili otoriteler de olay hakkında bilgilendirilmemektedir. Sydney Dekker neden olayları raporlamadığını sorduğunda kaptan pilot kendisine şu cevabı vermiştir: "Çünkü başım belaya girebilir. Havayolu bana paylaştığım bilgilerin savcılarla veya diğer üçüncü taraflarla paylaşılmayacağı konusunda güvence vermiyor. Bu nedenle onlara bu konuda güvenmiyorum". Çalışanları raporlamaya ikna edebilmek için örgüt öncelikle raporlamayla ilgili prosedürleri ve kuralları, çalışanların haklarını ve

yükümlülüklerini ve raporlama sonucunda çalışanlara sağlanacak koruma seviyesini net olarak ortaya koymalıdır (Dekker, 2007:17 ve 41).

Etkin bir raporlama sisteminin varlığı emniyeti arttırmaya yönelik yapılan çalışmalarda çok etkilidir. Ancak çalışanlar arasında hata raporlamasının birbirini şikâyet etme mekanizması olarak kullanılabileceği endişesi de vardır. Bu durum emniyet kültürünün oluşturulmasında önemli bir engel oluşturmaktadır. Emniyet kültürünün yaygınlaştırılması için yalnızca kurum çalışanlarına değil liderlere de eğitim vermek gerekir. Liderlerin desteği alınmaksızın yapılan tüm iyi niyetli çalışmalar zamanla birbirini şikâyet etme, suçluyu bulma ve cezalandırma süreçlerine dönüşecektir. Risklerin analiz edilebilmesi için her kurum kendisine en uygun hata raporlama sistemini oluşturmalıdır (Eroğlu vd., 2009:82-83). Başarılı bir raporlama sisteminde şu özellikler bulunmalıdır (O'leary ve Chappell, 1996:12):

- *Kimliğin saklanması.* Bunun nasıl sağlanacağı örgütün kültürüne bağlıdır. Bazı çalışanlar yazdıkları raporlarda isimlerinin gizli kalmasını tercih ederler. Bu durum raporla ilgili daha çok bilgiye gereksinim duyulduğunda bir olumsuzluk yaratmaktadır. Bazı örgütlerde ise raporu yazanın ismi yalnızca birkaç kişi tarafından bilinmektedir.
- *Koruma.* Başarılı raporlama sistemlerini uygulayan örgütlerde genellikle üst yönetim, raporlayanı disiplin cezalarına karşı korumada kısmi güvence vermektedir. Bu güvencenin ön şartı genellikle raporlamanın olay gerçekleşikten sonra belirli bir zaman içinde yapılmasıdır. Bazı davranışlar suç teşkil ettiklerinden tam bir korumanın verilmesi olası değildir.
- *İşlevlerin ayrılması.* Başarılı raporlama programları, raporları toplayan ve analiz eden birimler ile disiplin prosedürlerini işleten birimleri ayırmaktadır.
- *Geri bildirim.* Eğer rapor gönderen çalışanlara geri bildirim verilmezse çalışanlar gönderdikleri raporların değerlendirilmediğini düşünerek rapor göndermeyi bırakabilir. Raporlayanlara hızlı, yararlı, ulaşılabilir ve anlaşılır geri bildirim verilmesi gereklidir.
- *Raporlamanın kolay yapılması.* Örgütler başlangıçta raporlama programlarında cevaplayanlardan yaşadıkları olaylardaki hata tiplerini veya çevre koşullarını dikkate alarak çoktan seçmeli formları doldurmalarını talep etmişlerdir. Ancak, çalışanlardan gelen geri bildirim göstermiştir ki raporlayanlar daha açık ve kendilerini daha az sınırlandıran formları tercih etmektedirler. Bu tip formlarda raporlayanlar başlarına gelen olayı daha ayrıntılı aktarabilmekte ve kendi algılarını ve yargılarını ifade edebilmektedirler. Bu formları doldurmak daha uzun zaman alsa da raporlayanlar tarafından hatanın tekrar yapılmasına yönelik fikirlerini ifade edebildikleri için tercih edilmektedir.

3.3. Öğrenme Kültürü

Bir örgütte öğrenme kültürünün oluşmasının ön şartı raporlama kültürünün gelişmesidir. Eğer olaylar ve ramak kala olaylar etkili bir şekilde toplanamaz ve analiz edilmezse emniyetle ilgili bilgiler gün yüzüne çıkmaz ve örgüt çevresindeki risklerden haberdar olamaz. Ancak unutulmalıdır ki bu şartlar yerine getirilse bile örgütün kendisi için en uygun öğrenme yöntemini benimsemesi şarttır (Reason ve Hobbs, 2003:153).

Argyris ve Schön'e (1978) göre örgütsel öğrenme, hataların belirlenmesi ve düzeltilmesi sürecidir. Sosyal bilimler alan-yazınında iki tür örgütsel öğrenme vardır. Bunlar, tek döngülü öğrenme ve çift döngülü öğrenmedir. Tek döngülü öğrenmede öğrenme hata gerçekleşikten sonra, hatanın belirlenmesi ve düzeltilmesinden ibarettir. Eğer hatanın belirlenmesi ve düzeltilmesi örgütün mevcut politikalarını devam ettirmesine ve mevcut amaçlarına ulaşmasına olanak veriyorsa bu hata düzeltme işlemi tek döngülü öğrenmedir. Çift döngülü öğrenmede ise örgüt bir hatanın hem nasıl düzeltildiğini hem de böyle bir durumun yeniden oluşmaması için ne gibi düzenlemelerin, değişikliklerin yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Mevcut hedeflerin ve prosedürlerin tekrar incelenmesi söz konusudur (Dikmen, 1999:59).

Örgütsel eylemler gerçekleştirildiklerinde gerçek sonuçlar ile arzu edilen sonuçlar arasında uyum olup olmadığı denetlenmelidir. Eğer uyumsuzluk söz konusuysa eylemlerde veya eylemler ile ilgili temel varsayımlarda düzeltmeler yapılması gerekmektedir. Tek döngülü öğrenmede yalnızca eylemler incelenir. Bu tip öğrenmede örgütte bir hata yapıldığında eylemleri gerçekleştiren personelin anormal davranışları araştırılarak bu tip eylemler arzulanana sonuca ulaşmayı engelleyen nedenler olarak görülür. Bu öğrenme süreci hatayı yapan personelin suçlanmasıyla, utandırılmasıyla, yeniden eğitilmesiyle ve konu ile ilgili başka bir prosedür yazılmasıyla son bulur. Çift döngülü öğrenmede ise sadece hataya neden olan eylemler değil bu eylemlere neden olan örgütsel varsayımlar da göz önünde bulundurulur. Bu tip öğrenmede örgütün politikalarının, uygulamalarının, yapılarının ve emniyet tedbirlerinin arzulanana sonuçlara ulaşmayı ne şekilde ve neden engelledikleri ortaya konur (Reason ve Hobbs,2003:154).

3.4. Esnek Kültür

Esnekliğin bir tanımı, hızlı hareket etmek, ortaya çıkan fırsatlardan hızlı olarak yararlanmak, risklerden ise sakınmaktır. Bu bağlamda esneklik, değişime hızlı cevap vermek ve rekabetten geri kalmamak anlamına gelir. Esneklik örgütler özelinde değerlendirildiğinde, belli bir amaca ulaşabilmek için değişiklik yapmak, beklenmeyen değişikliklere sürekli olarak cevap vermek ve değişimin öngörülemez sonuçlarına uyum sağlayabilmek olarak tanımlanabilir (Nemli, 1998:79).

Örgütsel esneklik, değişen durumlara etkili bir şekilde uyum sağlama kültürüne sahip olma anlamına gelmektedir. Yüksek emniyet düzeyini gerektiren örgütler (hava trafik kontrol ve hava kuvvetleri) incelendiğinde bu örgütlerin karşılaştıkları operasyon güçlükleri iki yönlüdür (Reason,1997:214)

- Karmaşık ve zorlu teknolojileri yöneterek örgütü zor duruma düşürecek hatta yok olmasına sebep olabilecek büyük başarısızlıklardan kaçınmak ve
- Aynı zamanda, yoğun talep karşısında üretim kapasitesini sürdürebilmektir.

Yüksek emniyetli örgütlerin özellikleri şunlardır; bu örgütler büyük, içsel olarak dinamik ve yoğun olarak etkileşimlidir; her biri kayda değer bir zaman baskısı altında karmaşık ve titiz görevleri gerçekleştirir ve faaliyetlerini çok düşük bir hata oranıyla yerine getirirler. Örgütsel yapıları yüksek derecede bürokratik ve hiyerarşik olup; bu örgütler yüksek oranda test edilmiş standart işletme prosedürlerine dayanarak iş yapar. Ayrıca bu örgütlerin çalışanları bu prosedürlerin kullanımına ilişkin olarak yoğun bir şekilde eğitilmiştir. Normal durumlarda çalışanların tek yapması gereken şey bu prosedürleri yerine getirmektir. Ancak esnek kültüre sahip örgütlerde iş temposu arttığında bürokratik ve hiyerarşik yapı değişmektedir. Karar verme yetkisi bir süreliğine üst düzey yöneticilerden işi yapan teknik beceriye sahip çalışanlara geçmektedir. İş temposu normale döndüğünde ise eski yapıya geri dönmektedir (Reason,1997:215).

Esnek kültüre örnek olarak Ben Sliney'nin 11 Eylül 2001'de inisiyatif olarak Amerikan hava sahasındaki tüm uçakları yere indirme kararı verilebilir. 11 Eylül 2001 tarihinde teröristler New York'taki ikiz kulelere, Pentagon'a ve Washington'a saldırmak amacıyla dört tane yolcu uçağını kaçırmışlardır. Teröristler ilk üç saldırıyı gerçekleştirdiler fakat Washington'a saldırmayı planladıkları uçak yolcuları tarafından engellendi. Bu durumda kaç tane uçağın kaçırıldığı bilinmediğinden Amerikan hava sahasındaki 4000'den fazla uçak potansiyel risk oluşturmaktaydı. Federal Havacılık Dairesi'nde Ulusal Operasyonlar yöneticisi olarak çalışan Ben Sliney içindeki ilk gününde cesur ve daha önce eşî benzeri görülmemiş bir karar vererek ülke hava sahasındaki tüm uçakların yere inmesi talimatını verdi. Verdiği kararın cesur olarak nitelendirilmesinin sebebi üstündeki bürokratlardan herhangi bir talimat almaksızın tamamen kendi inisiyatifıyla bu kararı almış olmasıdır. Ben Sliney'in işteki ilk günü olmasına rağmen kendisinin 25 yıllık hava trafik kontrolörlüğü tecrübesi ve ayrıca New York TRACON'da (New York'taki havalimanlarının hava trafiğinden sorumlu olan kuruluş) yöneticilik tecrübesi olduğunu unutmamak gerekir (Wert, 2011).

3.5. Bilinen Kültür

Emniyet kültürünün dört ana bileşeni, adil kültür, raporlama kültürü, öğrenme kültürü ve esnek kültür birbirleriyle etkileşimde bulunarak bilinen kültürü meydana getirir. Reason'a göre bilinen kültür ile emniyet kültürü birbirlerinin yerine kullanılabilen kavramlardır (Reason,1997:196). Bilinen kültürünün hâkim olduğu örgütlerde sistemi yönetenlerin tüm sistemin emniyetini etkileyen insan, teknik, örgütsel ve çevresel faktörler hakkında güncel bilgisi vardır. Yönetim, çalışanların yapılan operasyonun doğasında var olan tehlikeleri ve riskleri anlamalarına yardımcı olacak kültürü teşvik etmektedir. Bilinen kültürde çalışanlara emniyetli çalışabilmeleri için gereken bilgi, yetenek ve iş deneyimi sağlanmakta ve ayrıca çalışanlar emniyete yönelik tehditleri belirlemeye ve onların üstesinden gelebilecek değişiklikleri arama konusunda cesaretlendirilmektedirler.

Bilinen kültürün oluşturulabilmesi için güçlü bir raporlama kültürüne ihtiyaç vardır (CANSO,2008:5).

Bilinen kültürün oluşturulabilmesi için çalışanların kendi ve çalışma arkadaşlarının hatalarını raporlamaya istekli olduğu bir güven atmosferi yaratılması şarttır. Bu sayede sistemin emniyetini tehlikeye atan durumlar gün yüzüne çıkarılabilir. Geçmiş olaylardan elde edilen ve analiz edilen bilgiler sonucunda emniyetli ve emniyetsiz operasyonlar arasındaki çizgi ortaya net bir şekilde konabilir. Bazı emniyetsiz eylemler sayıları az da olsa disiplin cezası gerektirecektir. Etkili bir raporlama kültürünün kurulabilmesi için adil kültürün varlığı zorunludur (Reason ve Hobbs, 2003:145). Bilinen kültür şu özelliklere sahiptir; üst yönetimin desteği, açık iletişim, adil çevre, örgütün tüm seviyelerinden katılım, bütün örgütün öğrenmesi, etkili karar verme süreci, eylemler/uygulamalar ve raporlamadır (Eurocontrol, 2008:13).

4. Sonuç ve Öneriler

Hava taşımacılığının emniyeti her geçen yıl artmaktadır. Havacılığın ilk zamanlarında yaşanan kazaların nedenlerini daha çok teknik faktörler oluştururken; teknolojiye yaşanan gelişmeler sayesinde teknik faktörlerin uçak kazalarındaki payı düşmüş, bununla birlikte insan ve örgütsel faktörlerin uçak kazalarındaki ağırlığı artmıştır. İş kazalarının önlenmesinde ve emniyetli bir çalışma ortamının oluşturulmasında emniyet kültürü anahtar bir kavramdır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde emniyet kültürü ve emniyet performansı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Reason'ın Emniyet Kültürü Modeli incelenmiştir. Reason'a göre emniyet kültürünün dört alt bileşeni- adil kültür, raporlama kültürü, esnek kültür ve öğrenme kültürü- bilinen kültürü başka bir deyişle emniyet kültürünü oluşturmaktadır. Emniyet kültürünün oluşturulabilmesi için ilk adım adil kültürün oluşturulmasıdır. Cezalandırıcı bir kültürde çalışanlar hatalarını raporlamaz. Cezalandırıcı bir kültür arzu edilmez ancak sayıları az da olsa çalışanların ihmalkâr davranışları sistemin emniyeti için yaptırımlara tabi tutulmalıdır. Adil kültür, kabul edilebilir ve kabul edilemez davranışlar arasındaki ayrımın çalışanlar tarafından açık olarak kabul edilmesine ve anlaşılmasına dayanmaktadır. Adil kültüre sahip bir örgütte çalışanların örgüte bağlılığı, morali, iş tatmini ve iş yapma istekliliği yüksektir. Örgütlerde çalışanlar genellikle, sonuçlarından korkmaları veya yönetimin raporladıkları konuda bir şey yapmayacağına olan inançları nedeniyle raporlamadan kaçınmaktadırlar. Adil kültüre sahip örgütlerde ise, çalışanlar kendi hatalarını raporlasalar bile suçlanmayacaklarını bildikleri için raporlamada bulunarak örgütün hatalarından öğrenme imkânına kavuşmasına yardımcı olurlar. Örgütte başarılı bir raporlama sisteminin kurulabilmesi için liderlerin desteğinin alınması şarttır. Etkin bir raporlama sisteminin özellikleri şunlardır; kimliğin saklanması, raporlayana kısmi korumanın sağlanması, işlevlerin ayrılması, geri bildirim ve raporlamanın kolay yapılması. Örgütte raporlama kültürünün gelişmesiyle öğrenme kültürü oluşmaktadır. Çalışanların raporladığı olaylar toplanıp analiz edildiğinde emniyetle ilgili bilgilere ulaşılır ve örgüt çevresindeki risklerin farkında olur. Yüksek emniyetli örgütlerden birisi olan havacılık örgütleri yüksek derecede bürokratik ve

hiyerarşiktir. Bu tip örgütlerdeki çalışanların tek yapması gereken prosedürleri uygulamaktır. Ancak esnek kültüre sahip örgütlerde iş temposu yükseldiğinde bürokratik ve hiyerarşik yapı değişerek karar verme yetkisi üst düzey yöneticilerden bir süreliğine teknik beceriye sahip çalışanlara geçmektedir. Emniyet kültürünün dört ana bileşeni birbirleriyle etkileşimde bulunarak bilinen kültürü oluşturur. Reason'a göre bilinen kültür ile emniyet kültürü aynı anlama gelen kavramlardır. Bilinen kültürün özellikleri şunlardır; adil çevre, üst yönetimin desteği, örgütün tüm seviyelerinden katılım, açık iletişim, raporlama, bütün örgütün öğrenmesi ve etkili karar verme sürecidir.

Bu çalışmada ele alınan Reason'ın Emniyet Kültürü Modeli havacılıkta uygulanan temel modellerin başında gelmektedir. Çalışma, Reason'ın modelini inceleyerek Türkçe literatürün oluşmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu konuda uygulamaya dayalı çalışmaların yapılması Türkiye'de havacılık sektöründeki emniyet kültürünün anlaşılması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Albrechtsen, E. (2003). Security vs Safety. <http://www.iot.ntnu.no/users/albrecht/rapporter/notat%20safety%20v%20security.pdf>
- Alsowayigh, M. (2014). *Assessing safety culture among pilots in Saudi airlines: A quantitative study approach*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Embry-Riddle Aeronautical University, Florida.
- Altınpınar, İ. (2015). *Gemi ve uçak personeli arasında emniyet kültürü algısının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Aytaç, S. (2011). İş Kazalarını Önlemede Güvenlik Kültürünün Önemi. *Türk Metal Sendikası Dergisi*, 147, 30-38.
- CANSO (2008). Safety Culture Definition and Enhancement Process. <https://www.canso.org/sites/default/files/Safety%20Culture%20Definition%20and%20Enhancement%20Process.pdf>
- CAS (2012). SMS For Aviation: A Practical Guide Human Factors. https://www.casa.gov.au/sites/g/files/net351/f/_assets/main/sms/download/2012-sms-book6-human-factors.pdf
- Dekker, J. (2007). *Just Culture: Balancing Safety and Accountability*, Surrey: Ashgate.
- Dikmen, Ç. (1999). Organizasyonel Öğrenme ve Öğrenen Organizasyonlar, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi-Yönetim Dergisi*, 34, 57-67.
- Ek, A., Akselsson, R., Arvidsson, M. ve Johansson, C. (2007). Safety Culture In Swedish Air Traffic Control, *Safety Science*, 45, 791-811.
- Eroğlu, E., Berk, Y., Öksüz, A., Keser, N. ve Mercan, F. (2009). Sağlık çalışanlarının hata bildirimi alanında eğitilmesi ve tıbbi hataların değerlendirilmesi, *Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi Bildiriler Kitabı*, 2, 76-84.
- EUROCONTROL (2008). Safety Culture in Air Traffic Management A White Paper. <https://www.skybrary.aero/bookshelf/books/564.pdf>
- FAA (2009), *Risk Management Handbook*, FAA-H-8083-2.
- Frankel, A., Leonard, M. ve Denham, C. (2006). Fair and Just Culture, Team Behavior and Leadership Engagement: The Tools To Achieve High Reliability. *HSR: Health Services Research*, 41(4), 1690-1709.
- Gill, G. ve Shergill, G. (2004). Perceptions Of Safety Management and Safety Culture In The Aviation Industry In New Zealand. *Journal of Air Transport Management*, 10, 233-239.
- Glendon, A. ve Stanton, N. (2000). Perspectives On Safety Culture. *Safety Science*, 34, 193-214.
- Havold, I. (2005). Safety Culture In A Norwegian Shipping Company, *Journal of Safety Research*, 36, 441-458.
- Helmreich, R. (2000). Culture and Error In Space: Implications From Analog Environments. *Aviation, Space and Environmental Medicine*, 71(11), 133-139.
- ICAO (2013). *International Civil Aviation Organization Safety Management Manual (Doc 9859-AN/474)*. Montreal: ICAO.
- ICAO (2018). *Safety Report*. ICAO, Montreal, Kanada.
- International Atomic Energy Agency (1986). *Summary Report on the Post-accident Review Meeting on Chernobyl Accident*, Viyana: IAEA.
- Khoshkhoo, R., Jahangirian, A. ve Sharafbafi, F. (2018). Analysis Of Fleet Type Impact On The Threats and Errors Of An Airline Using Line Operations Safety Audit (Losa), *Aviation*, 22(1), 31-39.
- Lexico (2019). Dictionary. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/security>
- Merritt, H., Merritt, C. ve Sherman, J. (1996). Human Factors and National Culture, *ICAO Journal*, 51(8), 14-16.
- Morrow, S., Koves, G. ve Barnes, V. (2014). Exploring The Relationship Between Safety Culture and Safety Performance In U.S. Nuclear Power Operations, *Safety Science*, 69, 37-47.
- Nemli, E. (1998). Rekabet Avantajı Kazanmada Örgütsel Esnekliğin Önemi, *Amme İdaresi Dergisi*, 31(3), 75-86.
- O'leary, M. ve Chappell, S. (1996). Confidential Incident Reporting Systems Create Vital Awareness Of Safety Problems. *ICAO Journal*, 51, 11-13.
- Oster, C., Strong, J. ve Zorn, C. (2013). Analyzing Aviation Safety: Problems, Challenges, Opportunities, *Research in Transportation Economics*, 43, 148-164.
- Pozzo, R. (2015). *Legal Framework For Safeguarding Air Passenger Rights*, İsviçre: Springer Yayıncılık.

- Önen, V. (2017). Havacılık Endüstrisinde Adil Kültür Üzerine Kavramsal Bir Çalışma, *USBD Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 30-52.
- Önen, V. (2016). *Havacılıkta Emniyet Kültürü- İklimi*, (1.Basım), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Reason, J. ve Hobbs,A. (2003). *Managing Maintenance Error: A Practical Guide*. Surrey: Ashgate.
- Reason,J. (1997). *Managing The Risks Of Organizational Accidents*, Aldershot:Ashgate.
- Sammer, C., Lykens, K., Singh, K., Mains, D. ve Lackan,N. (2010). What Is Patient Safety Culture? A Review Of The Literature, *Journal Of Nursing Scholarship*, 42(2), 156-165.
- Serin, G. (2016). *Organizational safety climate, precondition for unsafe acts and unsafe acts of Turkish commercial airline pilots*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Terzi, H. ve Gazioğlu, C. (2014). Pozitif Emniyet Kültürü Temel Öğelerini Esas Alan Kazasay Olayları (Near Miss) Raporlama Sistemi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 6(1), 23-58
- Wert, R.(2011). Man Who Grounded 4000 Planes On 9/11 Was On First Day Of His Job. <https://jalopnik.com/5838772/man-who-grounded-4000-planes-on-911-was-on-first-day-of-his-job>
- Wiegmann, A., Zhang, H, Thaden, L. ve Gibbons, M. (2004). Safety Culture: An Integrative Review, *International Journal of Aviation Psychology*, 14 (2), 117-134.

Araştırma Makalesi • Research Article

Futbol ve Kimlik: K-Pet Süper Lig (KKTC) Takım Armaları Özelinde Bir Analiz

Football and Identity: An Analysis on K-Pet Super League (TRNC) Teams' Emblems

Ceren Yegen,^{a,*} Metin Karayol^b

^a Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, 33343, Mersin/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9582-0711

^b Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Yöneticiliği Bölümü, 49100, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0809-0410

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 10 Mayıs 2019

Kabul tarihi: 17 Temmuz 2019

Anahtar Kelimeler:

Spor, Futbol

Mesaj

Kimlik

KKTC

K-Pet Süper Lig

ARTICLE INFO

Article history:

Received 12 February 2019

Received in revised form: 10 May 2019

Accepted 17 July 2019

Keywords:

Sport

Football

Message

Identity

TRNC

K-Pet Super League

ÖZ

Kamusal gündemde büyük önem taşıyan bir olgu olarak futbol, bir duygudaşlık ilişkisidir. Sporum en çok izlenen türlerinden olan futbol; bireysel, kültürel ve sınıfsal paydaşlıklara da işaret eder. Futbol kulüpleri ilgili paydaşlığın bir zemini. Futbol kulüpleri armaları ile simgesel mesajlar verir, taraftarın kolektif belleğine seslenirler. Bu armalarda milli kimlik de öne çıkar, armalar kültürel ve tarihsel süreçleri/geçmişi hatırlatır. Bu yüzden armalarda etkili ve retorik güçlendirici metaforlar kullanılır. Bu çalışmada da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) K-Pet Süper Lig takımlarının (2018-2019 sezonunda mücadele eden) armaları incelenmiş, kimlik bağlamında ilgili armalardaki kültürel ve nasyonal kodlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Böylelikle armalarda nelerin öne çıkarıldığı ve hangi değerlere dikkat çekilmek istendiğinin anlaşılması amaçlanmıştır. Çalışmada Hjelmslev'in semiyotik çözümleme modeli kullanılmıştır.

ABSTRACT

Football as a phenomenon that has great importance in the public agenda, is a sympathetic relationship. Football is one of the most watched types of sport, also refers to individual, cultural and class partnerships. Football clubs are the basis of relevant partnerships. Football clubs give symbolic messages with their emblems, they address the collective memory of the fan. National identity is also prominent in these emblems, and these emblems recall cultural and historical processes/history. For this reason, effective and rhetoric strengthening metaphors are used in emblems. In this study, the emblems of the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) K-Pet Super League teams (Competing in the 2018-2019 season) were examined and the cultural and national codes in the related emblems in the context of identity were put forward. Thus, it is aimed to understand what is highlighted in the emblems and which values are desired to be drawn. In the study, Hjelmslev's semiotic analysis model was used.

1. Giriş

En gözde sporlar türlerinden olan futbol, dünyanın hemen her yerinde birçok bireyin gündelik yaşamında, hobileri arasında yer almaktadır. Duygu ortaklığına temellenen futbol, büyük bir sektörü de nitelemektedir ve futbol kulüpleri bu sektörün önemli birer unsurudurlar. Futbol kulüplerinin armalarında kullandıkları argümanlar ise

sembolik birer mesaj vererek, izleyiciyi/taraftarı kolektif bir aidiyete davet eder ve tarihsel ortaklıklardan izler taşır. Bu bağlamda söz konusu armalar için kimliğin göstergesel birer refleksi de denebilir. Bu yüzden bu çalışmanın konusu, futbol takımı armalarının göstergesel olarak incelenmesidir. Çalışmanın amacı, futbol takımı armaları üzerinden verilen

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: cerenyegen@mersin.edu.tr

sembolik mesajı anlamak ve armalarda öne çıkan kolektif değerleri (kültürel ve nasyonal kodlar vb.) ortaya koymaktır.

Çalışmada, “Futbolda Görsel Kimlik Ögesi Olarak Kulüp Armaları” başlıklı çalışmadan (Çamdereli ve Gürer, 2008) yararlanılmış ve ilgili çalışma gibi Türk futbol kulüplerini ele alan farklı çalışmalar da olduğundan, yargısal örneklem ile bu çalışmanın örnekleme olarak KKTC K-Pet Süper Ligi’nde mücadele eden futbol kulüpleri (16 adet futbol kulübü) belirlenmiştir. Bu seçim ile çalışmanın bir öznellik taşıması da düşünülmektedir ve Türklük bağlamında kolektif milli değerlerin ilgili takım armalarındaki yansımalarının ortaya koyulması beklenmektedir. Çalışmanın analiz kısmında, basit rastlantısal örneklem ışığında döneysel seçim olarak, 2018-2019 sezonu tercih edilmiştir. KKTC’de bulunan ve Kıbrıs Türk Futbol Federasyonu bünyesindeki diğer ligler ve farklı sezonlar çalışma kapsamına dâhil edilmemiş, çalışma güncel sezon ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın yöntemi, Hjelmlev’in semiyotik çözümleme modelidir.

2. Futbol ve Tarihi

Futbol bugün bireylerin kitlesel olarak ilgi gösterdiği popüler bir olgudur. İlk ortaya çıktığı zamandan beri yoğun olarak ilgi gösterilen futbol, ayrıca oldukça büyük bir sektörü de nitelendirir. Futbol izlerkitlenin keyif aldığı bir uğraştır ve futbol kulüpleri, taraftarlık bağları ve popüler ligler ile adından söz ettirmektedir. Futbolda en büyük gücün, en fazla paraya sahip olan kurumlarla birlikte, en zengin kulüpler, büyük uluslararası federasyonlar ve son on yılda bir buçuk milyona ulaşan televizyon şirketlerinin tekelinde olduğunu iddia eden yaklaşımlar da vardır. Dünyanın en sevilen oyunu olduğu iddia edilen futbolun çağdaş tarihi 100 yıldan fazladır. Her şey, 1863’te İngiltere’de, rugby futbolu ve dernek futbolunun farklı bağlamlara bölünmesi ve sporun ilk yönetim organı olacak olan Futbol Birliği’nin kurulması ile başlamıştır. Bu bağlamda modern futbolun yaratıcısının 19. yüzyılda en modern ve gelişmiş ülke olan İngiltere olduğu düşünülmektedir. Çünkü ülkenin ekonomik gücü, futbolun evrensel yayılımında da rol sahibi olmuştur. Futbol ilk kez 1900 yılında Paris’teki II Olimpiyat Oyunları’nın programında yer almıştır. Paris Olimpiyatları’nda futbol karşılaşmalarına yaklaşık 300.000 kişi katılım göstermiş, 1928 Amsterdam Olimpiyatları’nda ise futbola Avrupa’dan yoğun talep olmuştur. Tarihsel olarak futbol, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) ilkin düşük bir pozisyonda yer almıştır. Zamanla futbol, dünyaya hızlı şekilde yayılmıştır (Baş, 2008; History of Football - The Origins - FIFA.com; The Olympic Studies Centre, 2017; Hargrave, 2007: 240; Narcotta-Welp, 2016: 40; Cenikli vd., 2017: 54-59).

Giulianotti ve Armstrong’a göre (2010), antik çağlardan beri tarihsel anlayışlar bize, birçok yönden spor, barış ve sosyal uyum arasında önemli bir bağlantı olmadığını da hatırlatır. Sporlar, son derece bölücü veya şiddetli toplumsal tabakalaşma ve dışlama biçimlerinin çoğaltılması için önemli bir sosyo-kültürel alan olarak da kullanılmıştır. Erdoğan’a göre (2008: 4) futbolun örgütlenmiş yapısıyla futboldaki fraksiyonel ilişkiler, profesyonelleşme ile uluslararasılaşma, kapitalist toplumun sömürgeci yapısını andırmaktadır. Öyle ki, izlemenin karşılığı bireylerin tüketim mallarına ödediği yüksek fiyatlar ile vergilerde kendisini göstermektedir.

Cenikli ve arkadaşlarına göre de (2017: 54-60), futbolun gelişimi ekonomi ve siyaset ile iç içedir. Öyle ki futbol, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi neticesinde modernleşirken, I. ve II. Dünya Savaşları arasında siyasileşmiştir. I. Dünya Savaşı’nın ardından futbula savaşta öğrenen askerler, futbolun popülerleşmesinde rol oynamıştır. 1980 sonrası kendisini gösteren neoliberal politikalar ile ticarileşen futbola yönelik akademik ilgi ise, 1980’li yıllarda artış gösterdiği iddia edilen şiddet ve holiganizm olayları ile fazlaşmıştır. Dobson ve Goddard ise (2001), profesyonel takım sporlarına yönelik akademik ilginin 1950’lerde başladığı iddiasındadır.

3. Futbol, Ekonomi ve Küreselleşme

Erdoğan’a göre (2008: 3) futbol söz konusu olduğunda birey, yalnızca bir oyun ya da seyir sınırı içinde kalmaz; içsel ve dışsal ilişkiler de kurar ve sürdürür. Futbolcular da dâhil birçok birey, aslında futbol ile “rekabetçi bireycilik”, “birlik ve beraberlik”, “milliyetçilik”, “cinsiyet farklılığı” gibi olgulara destek verir. Futbol ayrıca, kitlesel bir reklam aracını da niteler. Devcioğlu ve arkadaşlarının (2012: 35) belirttiği üzere bugün spor kulüpleri, ekonomi ve yönetsel süreç bağlamında birer “işletme anlayışı” içerisindedirler. Ağar’a göre de (2006: 271), toplumsal gündemin ağır toparlarından olan futbol sponsorluk, ürün satışı, pazarlama ve reklamcılık özelinde dâhi esaslı bir sektörü simgelemektedir. Sporun bir sektör olarak gelişmesi ve ilerlemesinde büyük rol sahibi olan olguların başında, toplumları birçok açıdan (ekonomik, kültürel, siyasal vb.) kuşatan ve bütünleştirici, “aynı”laştırıcı bir periyodu zorunlu kılan süreçler bütünü olan küreselleşmenin geldiği de belirtilmelidir. Futbolun küreselleşme gibi göç ile de yakından bir ilişkisi vardır. Futbol, göç ve küreselleşme konusundaki tartışmalar 20. yüzyılda tekrar popüler olmuştur (Ustakara ve Aydemir, 2016: 16; Taylor, 2007). Bazı yaklaşımlara göre ise, futbolun tarihsel durumu ve gelişiminin net şekilde anlaşılması, işçi sınıfı ve gündelik hayat kültürüyle bağlantısının araştırılması ile mümkündür. Çünkü modern futbolun ortaya çıkması gibi kurumsallaşması ve yayılmasında da Sanayi Devrimi ile gelişen işçi hareketleri büyük rol oynamıştır. Ayrıca futbolun sınıfsal mücadelede önemli bir araç olarak kullanıldığı da düşünülmektedir (Şahin ve Tunçkol, 2010).

Futbol bugün bir popüler kültür ürünü olarak da sunulmaktadır. Bir futbol liginin kalitesi ilgili ligdeki rekabetçi dengenin mevcut olma durumu ile ilişkili iken, futbol kulüplerindeki sportif başarının derecelendirilmesi ise puantaj sistemi ile sağlanmaktadır (Özdağ vd., 2011; Doğru, 2008; Ulun ve Yetim, 2016: 71-72).

3.1. Futbolda Bağlılık, Etnisizm ve Şiddet

Türkiye’de spor kulüpleri 20. yüzyıl başlarından itibaren kurulurken, ilgili kulüpler 1909 yılında Cemiyetler Kanunu’nun çıkarılmasının ardından resmîyet kazanmışlardır. Söz konusu spor kulüpleri atletizm, eskrim, güreş, jimnastik gibi birçok farklı branş ile sportif bir çeşitliliği de sunmuş, ilk spor kulüpleri ilkin gayrimüslimlerce kurulmuştur. İstanbul’da kurulan Moda, Elpis, Imogene ve Kadıköy (Union) adlı İngiliz ve Rum takımları 1904’de kendi aralarında “İstanbul Futbol Birliği” adlı bir lig kurmuş, Galatasaray ilgili lige 1905 yılında katılırken, Fenerbahçe ise 1908 yılında katılmıştır. 1910’da

ligdeki takım sayısı artması ile gözlenen problemler sebebiyle lig, “İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi” ismi ile yeniden örgütlenmiş ve “Pazar” ile “Cuma” ligi şeklinde ikiye ayrılmıştır (Günay, 2016: 383).

Çağdaş toplumlarda, sporun tüketicileri olan seyirciler büyük önem sahibidir (Soygüden vd., 2016). Seyirciler ve sporcular ile birlikte taraftarlar da sporun önemli bir unsurudur. Bir terim olarak “taraftar”, “bir spor kulübüne bağlı olan, onunla ilgilenen, onu destekleyen” bireyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Giulianotti taraftar tiplerini şöyle sınıflandırmaktadır (Baş, 2008: 33-39):

1. Sadık taraftar,
2. İzleyici-taraftar,
3. Hayranlar (Fan),
4. Gezgin taraftar (Flaneur)

Futbolda taraftar topluluklarını Anderson’un millet yaklaşımı temelinde olan “hayali cemaat” kavramı çerçevesinde değerlendiren bir araştırma, dikkat çekici veriler sunmaktadır. “Ankaragücü” futbol takımının üç taraftar grubu ile gerçekleştirilen araştırmada, “taraftar topluluklarının birer hayali cemaat olarak kuruldukları ve topluluk üyelerinin taraftar kimliğine bağlılığının bununla ilişkili olduğu” sonucuna varılmıştır (Hacısoftaoğlu vd., 2012).

Aşırı bağlılık ve sadakat bağlamında öne çıkan “holiganlar” ve “fanatikler” de önemli taraftar nitelendirmeleridir. Cenikli ve arkadaşlarına göre (2017: 54), futbol fair play temelinde yaygınlaşmalı ve şiddetten, terörizmden uzak olmalıdır. Ne yazık ki şiddet/sporda şiddet, ulusal ya da uluslararası müsabakalarda sıklıkla gözlenen ve önüne geçilmesi noktasında acilen tedbirler alınması gereken bir durumdur.

Özsoy’un (2011) “Spor Gazetelerinin Başlıklarında Militarist ve Şiddet İçerikli Metaforlar” başlıklı çalışması ise spor ve şiddete farklı bir özne temelinde yaklaşmaktadır. Özsoy, yazılı basın temelinde militarist ve şiddet unsuru içeren anahtar kelimedenden yola çıkarak bazı spor gazetelerini incelemiştir. İncelemeye göre, haber ve yorum başlıklarında en fazla “savaş” ve “kavga” kelimelerinin yer aldığı saptanmıştır. Haberlerde anlaşmazlıklar genellikle “kavga”, müsabakalar ise “kayıp” şeklinde nitelenmiştir. Özsoy’a göre, medyanın bir kolu olarak spor medyası misyonu gereği mecazen de olsa şiddeti anımsatan ifadelerden kaçınmalıdır.

Futbol konusundaki önemli tartışmalardan biri de ırkçılık, ayrımcılık konusundadır. Bazı yaklaşımlara göre futbol etnik, dini ya da kültürel kimlikleri referans alarak bir “ötekileştirme aracı” misyonu görmektedir (Agos Gazetesi, 24.02.2009). Zelyurt’a göre de (2013: 180-210), bir toplumdaki etnik, dini ya da kültürel karşıtlık ve anlaşmazlıkların yansımaları futbol olgusunda da görülebilir. Yer yer bir karşıt kimlik olarak gelişen futbol, yer yer bir kamplaşma aracına da dönüşebilir. Bu duruma kolonyalizm döneminde Hintliler’in futbolu milliyetçi, sosyal ve bölgesel kimliklere dikkat çekmek için kullanmaları örnek olarak verilebilir. Etnik kimlik futbol bağlamında bir ötekileştirme aracı olmamalıdır (Agos Gazetesi, 24.02.2009). Etnisite kültürel farklılığı niteler ve milli ulusal kimliğin bir unsurudur. Ancak kesinlikle etnik kimlik, ulusal/milli kimlik ile aynı şey değildir ve etnik kimlik talihsiz şekilde sıklıkla ırkçılık ile milliyetçilik temelinde tartışılmaktadır (Calhoun, 2012; Smith, 1992; Yegen, 2018).

4. Tasarım ve Logo

Güzel sanatlar, doğa bilimleri ya da en yakın zamanda sosyal bilimlerde tasarım düşüncesinin temellerini keşfetme çabalarına karşın, tasarımın tek bir tanımı olmadığı görülmüştür (Buchanan, 1992: 5). Ünlü tasarımcı Charles Eames kendisiyle yapılan bir görüşmede, sizin tasarım tanımınız nedir? sorusunu, “Öğeleri belirli bir amaca en iyi şekilde uyacak şekilde düzenlemek için bir plan” şeklinde yanıtlamıştır. “İhtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlere şekil vermek” (Ulrich, 2011: 394) olarak tanımlanan tasarım kelimesi, çeşitli toplumsal bağlamlarda, örneğin kariyer tasarımı, yemek tasarımı ve topluluk tasarımı gibi giderek artan birçok çeşitlilikte kullanılmaktadır (Taura ve Nagai, 2009). Çünkü insan uzun yıllar boyunca arzu ve ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli tasarım araçları üretmiştir (Enes, 2011: 1). Tasarım sürecinin ya adım adım ya da daha fazla sezgisel biçimde ilerlediğini iddia eden yaklaşımlar da vardır. Tasarım süreci nasıl olursa olsun, kuşkusuz kalbinde ve odağında “yaratıcılık” vardır ve yaratıcılık aslında oldukça geniş bir bakış açısıdır (Pontious, 2013: 3).

Tasarım bağlamında beklenti, ilgi çekicilik ve özerklik gibi kavramlar önemlidir (Zamenopoulos ve Alexiou, 2007: 413). Tasarım araştırması bağlamında öne çıkan bazı teoriler de vardır ve bunlar; “Tanımlayıcı Tasarım Teorileri”, “Sınırlayıcı Tasarım Teorileri” ve “Önleyici/Kuralcı Tasarım Teorileri”dir (Vermaas, 2014: 47-50). İlgili teoriler özetle tasarım sürecindeki amaç/hedef, kapsam ve sınırlılıklara odaklanma amacındadır. Bu noktada çok sayıda yazarın tasarım araştırmasını, “hem tasarım çalışması hem de tasarım eylemiyle ortaya çıkan bilgi üretim süreci” olarak ifade ettiğini de belirtelim (Faste ve Faste, 2012).

Logo ise, tanımlayıcı bir semboldür. Logolar organizasyon, ürün, marka veya fikrin kimliğini temsil eder. Logo basit/anaşılır, geniş ve küçük ölçekte olan siyah ya da beyaz olsa da etkili bir tasarımdır (Logo Design Basics, Erişim: Ekim, 2018). Logo aslında müşterilerin ürünleri hızlı şekilde tanıması için kullanılan ya da ürünlerin/işletmelerin bazı değerlerini aktarmak için oluşturulan grafik tasarımdır. Logo markayı temsil eder, görsel kimlik yaratır; ancak kendi başına bir marka değildir. Logolar basit veya karmaşık olabilir. Bazen bir logo sadece belirli bir yazı tipi veya renkli yazı stili kullanan şirket adıdır, bazen ise Apple için bir ısırtık eksik olan elmada olduğu gibi, ana şirket logosudur (Cornell Maple Bulletin 103, 2007; Hardy, 2011). Logo programlama dili ise çok farklıdır. Logo bir tasarıma yerleştirildiğinde, ona “net alan” verilmeli ve doğru/kaliteli bir tasarım yapılmalıdır (Papert, 1999; Pearson Guidelines 2016; Year Of Light, 2015).

Bir logo okunabilir, anlaşılması kolay, uyarlanabilir, tekrarlanabilir, unutulmaz, zamansız ve basit olmalıdır. Logonun gücü, ürünlerin kalitesini ve değerini garanti eder. Logonun işlevleri rasyonel ve duygusaldır ve aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Adir vd., 2012: 651):

1. İrtibat Fonksiyonu (halkla iletişimi sağlar ve sürdürür)
2. Açıklama Fonksiyonu (organizasyonun kimliğini ve kişiliğini belirler)
3. Düzenlamsal Fonksiyon (ürün/hizmet/olay hakkında bilgi sunar)

4. Tanımlama Fonksiyonu (hedef kitleyi gösterir)
5. Signifikasyon Fonksiyonu (duygusal değerlendirme sağlar)
6. Çeviri Fonksiyonu (mesajın kodunu açıklar)
7. Estetik Fonksiyonu (zevk, duyarlılık ilhama işaret eder)

4.1. Görsel Kimlik Bağlamında Futbol Kulübü Armaları

Kimlik çağdaş toplumlarda önemli bir kavram olarak ele alınır. Bazı yaklaşımlara göre “tahsis edilen”, bazı yaklaşımlara göre ise “seçilen” bir olgu olarak kimlik (Howard, 2000: 367), bireyin kim ya da ne olduğu üzerine düşünmesine işaret etmektedir. Bauman, kimliğin zamansal ilişkiler, geçmiş, şimdiki zaman, gelecek temelinde sosyal alanda yaratıldığını hatırlatır (Kehily, 2009). Dolayısı ile kimlik ve benlik kavramları bireyin içsel ve dışsal sürecinde gelişen ve şekillenen olgulardır.

Milli (ulusal) kimlik ise geniş kolektif aidiyetine işaret eder ve oldukça tartışmalı bir konudur. Kimlik sporda birçok türde önemli bir unsurdur. Örneğin uluslararası mücadeleler milli kimliği öne çıkaran propaganda faaliyetleri (beyaz) noktasında ele alınabilir. Çünkü ilgili mücadelelere ve sporculara nasyonal bir misyon yüklenir. Spor bu bağlamda milli bir güç gösterisini de niteler (Şahin, vd., 2010; Yegen, 2018). Bazı yaklaşımlara göre futbol, milli kimliklerin oluşumunda etkinlik, güç ve karışıklık noktasında rol sahibidir (Agos Gazetesi, 24.02.2009). Celtic kulübünün İskoçya’daki İrlandalı kimliğini temsil etmesi bu iddiaya verilebilecek bir örnektir (Zelyurt, 2013).

Futbol bağlamında kulüplerin armaları da kimliğin görsel formuna işaret eder. Bu armalar çeşitli değerler, etkenler ve unsurlar çerçevesinde oluşturulmuşlardır ve dolayısı ile kültürel elementler taşıdıkları gibi, bir kimlik biçiminin simgeleyicisi de olabilirler. Çamdereli ve Gürer’e göre de (2008: 135), futbol kulüp armaları büyük simgesel değerler taşımaktadırlar ve başlı başına görsel anlatım aracıdır. Armalar çeşitlilik gösteren renk, tasarım ve hikâyeler ile oluşturulmaktadır. Spor kulüpleri birer “marka” olarak düşünüldüğünde kurumsal kimliklerini öne çıkaran bir olgu olarak armaların, logoların büyük önem taşıdığı görülür. Çünkü arma markanın akılda kalmasını sağladığı gibi, etkileyicidir de ve aslından sportif aidiyeti de simgelemektedir (Ustakara ve Aydemir, 2016: 16). Bugün birçok firma kurumsal kimlik oluşturmaya çalışırken, birçoğu da küreselleşme, teknoloji ve yeni hedef kitle özellikleri temelinde kurumsal kimliklerini güncellemektedir. Dikkat çekici tasarımlar, akılda kalıcı logolar öne çıkmakta; hedef kitlenin kolektif belleğinde yer etme çabası gösterilmektedir (Topçu, 2017: 157).

4.2. KKTC K-Pet Süper Lig Takım Logoları Üzerine Bir İnceleme

Bu kısımda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) K-Pet Süper Lig’inde mücadele eden 16 futbol kulübünün armaları incelenmiş; kimliğin hangi formlarının yansıtıldığı, yer verilen değerler ve kültürel unsurlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

4.2.1. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni, Kıbrıs Türk Futbol Federasyonu bünyesinde olan KKTC futbol kulüpleridir. Örneklem ise 2018-2019 sezonunda K-Pet Süper Lig’de mücadele eden 16 adet futbol kulübüdür. Örneklem olarak seçilen futbol kulüpleri şunlardır: BAF ÜLKÜ YURDU, BİNATLI YSK, CİHANGİR GSK, ÇETİNKAYA TSK, DOĞAN TÜRK BİRLİĞİ SK, ESENTEPE KSK, GENÇLİK GÜCÜ TSK, GİRNE HALK EVİ, GÖNYELİ SK, KÜÇÜK KAYMAKLI TSK, L. GENÇLER BİRLİĞİ SK, LEFKE TSK, MAĞUSA TÜRK GÜCÜ, MERİT ALSANCAK YEŞİLOVA SK, TÜRK OCAĞI LİMASOL ve YENİCAMİ AK.

4.2.2. Kapsam ve Sınırlılık

Çalışmanın analiz kısmı, KKTC K-Pet Süper Lig’inde mücadele eden 16 futbol kulübünün armalarının incelenmesini kapsamaktadır. Çalışma K-Pet Süper Lig takımları ve 2018-2019 sezonu ile sınırlandırılmış; diğer ligler ve sezonlar elde edilecek veriler noktasında sınırlılık sağlamak amacıyla kapsam dışı bırakılmıştır. Futbol kulüplerinin analiz sıralaması alfabetik sıraya göre yapılmıştır.

4.2.3. Yöntem

Göstergelerin anlamları konusunda çok uzun yıllardan beri kafa yorulmaktadır. Ortaya çıkışından beri çok tartışılan ve gelişen göstergebilim ise gösterge-gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi kavramayı amaçlayan bir yöntemi niteler ve birçok alanda verilmek istenen mesajı etkili şekilde ulaştırır. Hjelmlev’e göre göstergesel sistemde içerik, ifade gibi unsurlar önem taşır ve semiyotik ile semiyotik kabulleri birbirleriyle ilişkili olarak ifade edilmelidir (Yılmaz ve Saymal, 2013: 168; İlkdoğan, 2017: 3150; Badir, 2014).

Çalışmada Hjelmlev’in “eşbiçimli düzende çözümleme” tekniği kullanılmış, ayrıca bu çalışma ile benzerlik taşıyan Çamdereli ve Gürer’in (2008) “Futbolda Görsel Kimlik Ögesi Olarak Kulüp Armaları” başlıklı çalışmasından yararlanılmıştır. “Anlatımın biçimi ya da sözcük düzeyi (sınırlar, yüzey, renksel örüntü)” ile “İçeriğin biçimi ya da anlamlama düzeyi (sınırlar, yüzey, renksel örüntü)”, analizin temelini oluşturmaktadır. Anlatımın biçimi ya da sözcük düzeyinde sınırlar tasarımsal çerçeveyi, yüzey biçimsel göndergeler bütünü, renksel örüntü ise renksel anlatı birimlerini niteler. İçeriğin biçimi ya da anlamlama düzeyinde sınırlar ise kavramsal alanı çevreleyen işlevsel içerikbirimleri, yüzey biçimlenmiş değerler bütünü, renksel örüntü de renksel içerikbirimleri niteler (Çamdereli ve Gürer, 2008: 143). Hjelmlev’in yaklaşımında, “gösteren” ile “gösterilen” kavramları yerine, “anlatım” ve “içerik” kavramları söz konusudur. Hjelmlev’in yaklaşımında tıpkı Saussure’un yaklaşımında olduğu gibi önemli olan “biçimler”dir (Bayat, 2010: 157-158).

4.2.4. Analiz

BAF Ülkü Yurdu

Armada sol, sağ ve alttan sivrilmiş bir forma formu vardır. Yüzeyde futbol kulübünün adı, yıl (1947), meşale benzeri bir çizim dikkat çekmektedir. Armaya kırmızı ve beyaz renk birimler egemen iken, yeşil renk de görülmektedir. Keskin formlar ve meşale çizimi ateşin gücünü, zaferi

ortaya koymakta, dikkat çekicilik sağlamaktadır. Meşale Yunan mitolojisinde Eros ve Afrodite'yi temsil etmekteydi ve anlamı aşk idi. Meşale, Hristiyanlıkta ise dünyayı aydınlatan Tanrı'nın ruhunu sembolize etmektedir. Ayrıca meşalenin ışığı dünyaya iyiliği yayan bir sembol olarak kabul edilmektedir (<http://www.hurriyet.com.tr>, 12.08.1997). Forma formu sporu simgelerken, formanın üzerinde yer alan yıldız ve ona yatay olarak bakan yumuşak hatlı yarım hilal, Türk bayrağını simgelemektedir. Kırmızı gücü, ateşi; beyaz saflığı, temizliği simgelemektedir. Kırmızı-beyaz Türklüğü (milliliği) ise yeşil verimlilik, yenilenme ve barışı simgelemektedir (Çavdar, 2007). Logodaki renk zıtlığı da dikkat çekicidir.

Binatlı YSK

Armada üst, sol ve sağda sivrilmiş bir forma formu var iken, alt kısım yumuşak şekilde yuvarlanmıştır. Yüzeyde B, S ve Y harfleri ile yıl (1947) ve üst kısımda ay-yıldız formu dikkat çekmektedir. Armaya yeşil ve sarı renk birimler egemen iken, kırmızı-beyaz ve siyah da görülmektedir. Daha fazla dikkat çeken yumuşak

geçiş, yalın bir anlamlama düzeyini göstermektedir. Sivri hatlar ise dikkat çekicilik sağlamıştır. B, S ve Y harfleri Binatlı Yılmaz Spor Kulübü'nün kısaltmasını nitelerken, üst kısımdaki Türk bayrağı milliliği, Türklüğü simgelemektedir. Renkbirimlerden kırmızı-beyaz Türklüğü (milliliği); yeşil verimlilik, yenilenme ve barışı; sarı aydınlık ve özgüveni; siyah ise ciddiyet ve ağırbaşlılığı simgelemektedir (Çavdar, 2007).

Cihangir GSK

Üst ve alt kısımda keskin, ortada yuvarlak hatlar baskındır. Yüzeyde C.G.S.K. harfleri, yıl (1951) ve futbol topu görünmektedir. Beyaz, lacivert ve kırmızı egemen renk birimlerdir. Daha fazla dikkat çeken yumuşak geçiş, yalın bir anlamlama düzeyini göstermektedir. Sivri hatlar ise armayı dikkat çekici kılmıştır. C.G.S.K., Cihangir Gençlik Spor Kulübü'nün kısaltmasıdır.

Futbol topu futbol kulübünü, ay-yıldız ise Türklüğü (milliliği) nitelemektedir. Beyaz renk saflığı, temizliği; kırmızı cesaret ve gücü, lacivert konsantrasyon, düşünce, sezgi, otorite ve sonsuzluğu nitelemektedir (Çavdar, 2007; Doğan, 2017).

Çetinkaya TSK

Üst ve alt kısımda keskin, ortada yuvarlak hatlar baskındır. Yüzeyde ÇETINKAYA yazısı, ay-yıldız formu, T.S.K. yazısı ve yıl (1930) yer almaktadır. Armaya kırmızı ve sarı renkler egemendir. Beyaz ve siyah renkler de mevcuttur. Armadaki yumuşak geçiş yalın bir anlamlama düzeyini göstermekte, sivri hatlar ise dikkat çekicilik sağlamaktadır. T.S.K., Türk

Spor Kulübü'nün kısaltmasıdır. Sol üst kısımda yer alan ay-yıldız Türklüğü (milliliği) simgelemektedir. Kırmızı-beyaz renkler Türklüğü, sarı aydınlık ve özgüveni; siyah ise ciddiyet ve ağırbaşlılığı sembolize etmektedir (Çavdar, 2007).

Doğan Türk Birliği SK

Kırmızı ince bir çizgi ile sınırlandırılmış kırmızı bir daire/yuvarlak form mevcuttur. İçerisinde üst kısımları sivri bir üçgenimsi form vardır. Yüzeyde Doğan Türk Birliği yazısı, DTB yazısı, yıldız ve yaprak (defne) formları görülmektedir. Armada sarı ve lacivert renk birimler

baskındır. Kırmızı, beyaz, yeşil renkler de vardır. Yumuşak hatlar anlamlama düzeyini fonksiyonel kılmıştır. DTB, Doğan Türk Birliği'nin kısaltmasıdır. Türklerin ilk dini Şamanizm'de de önemli bir form olan yıldız Türklüğü simgelerken (Saraçoğlu, 2007: 2670-2672), yaprak (defne)

formu barışı, zaferi simgelemektedir (Şahindoğan, 2017). Baskın renkbirimlerden olan sarı özgüven ve heyecanı/aydınlığı, lacivert kararlılık ve konsantrasyonu simgelemektedir. Beyaz renk saflığı ve temizliği, yeşil renk ise barış ve verimliliği simgelemektedir (Çavdar, 2007; Doğan, 2017).

Esentepe KSK

Yukarı kısım sivri iken, aşağıya doğru yuvarlak hatlar (siyah renk ile çerçevelenmiş) geliştirilmiştir; en alt kısım sivriltilmiştir. Yüzeyle bir meşale, futbol topu ve ESENTEPE yazısı ile yıl (1975) görünmektedir. Baskın renkler kırmızı, beyaz ve siyahtır. Sivriden yuvarlağa doğru gelen hatlar, anlama

düzeyini fonksiyonel kılmaktadır ve dikkat çekicidir. Meşale ateşin gücünü, zaferi ortaya koymaktadır. Meşale Yunan mitolojisinde Eros ve Afrodit'i temsil etmekteydi ve anlamı aşk idi. Meşale, Hristiyanlıkta ise dünyayı aydınlatan Tanrı'nın ruhunu sembolize etmektedir. Ayrıca meşalenin ışığı dünyaya iyiliği yayan bir sembol olarak kabul edilmektedir (<http://www.hurriyet.com.tr>, 12.08.1997). Kırmızı-beyaz Türklüğü (milliliği) simgelerken, siyah ciddiyet ve ağırbaşlılığı simgelemektedir (Çavdar, 2007).

Gençligücü TSK

Yeşil ile çerçevelenmiş yuvarlak bir daire görülmektedir. Yüzeyle GENÇLİGÜCÜ TÜRK SPOR KULÜBÜ yazısı, GG harfleri, yıl (1952) yer almıştır. Yalnızca yeşil ve beyaz renkler hâkimdir. Daire şeklindeki arma, içeriğin biçimini fonksiyonel kılmıştır. GG

Gençligücü'nün kısaltmasıdır. Yuvarlak ve yer yer keskin hatlarla çizilmiş forma sporu/futbolu simgelemektedir. Beyaz saflığı, temizliği; yeşil ise barış ve verimliliği, yenilenmeyi simgelemektedir (Çavdar, 2007).

Girne Halkevi

Üst ve alt sivrilmiş, orta kısım yuvarlaklaştırılarak yumuşatılmıştır. Yüzeyle G, H ve E harfleri, yıl (1932) ve meşale görülmektedir. Armaya kırmızı ve beyaz renkbirimler hâkimdir. Armayı çerçeveleyen renk siyahtır. Sivri ve yuvarlak hatlar içeriğin biçimini fonksiyonel kılmıştır. G,H,E

Girne Halkevi'nin kısaltmasıdır. Meşale ateşin gücünü, zaferi ortaya koymaktadır. Meşale Yunan mitolojisinde Eros ve Afrodit'i temsil etmekteydi ve anlamı aşk idi. Meşale, Hristiyanlıkta ise dünyayı aydınlatan Tanrı'nın ruhunu sembolize etmektedir. Ayrıca meşalenin ışığı dünyaya iyiliği yayan bir sembol olarak kabul edilmektedir (<http://www.hurriyet.com.tr>, 12.08.1997). Baskın renkbirimler olan kırmızı ve beyaz Türklüğü (milliliği) simgelemektedir.

Gönyeli SK

Armada üst iç ve dış kısımlar sivriltilmiş, orta kısım ise yuvarlaklaştırılmıştır. Yüzeyle ay-yıldız formu, GÖNYELİ, yazısı, yıl (1948) ve uzun-kısa kalın şeritler mevcuttur. Armaya kırmızı-beyaz renkbirimler hâkimdir. Armada yukarı kısımdaki sivrilik yatay bir hilal

oluşturmuş, üzerindeki yıldız imgesi ile (renkler de bağlamında) Türk bayrağı simgelenmiştir. Armanın sol üst kısmında yine Türklüğe dikkat çeken ay-yıldız formu görülmektedir. Kırmızı-beyaz renkbirimler Türklüğü (milliliği) sembolize etmektedir.

Küçükkaymaklı TSK

Armada sol, sağ ve üst kısımlar sivri iken, yoğunluk yuvarlatılmış formdadır. Yüzeyle K.K.T.S.K yazısı, yıl (1951), iki (2) güvercin, futbol topu ve bir meşale görülmektedir. Baskın renkler yeşil ve siyahtır. Beyaz renk de mevcuttur. Daha fazla göze çarpan

yuvarlak hatlar, içeriğin biçimini fonksiyonel kılmıştır. K.K.T.S.K. Küçükkaymaklı Türk Spor Kulübü'nün kısaltmasıdır. Meşale ateşin gücünü, zaferi ortaya koymaktadır. Meşale Yunan mitolojisinde Eros ve Afrodit'i temsil etmekteydi ve anlamı aşk idi. Meşale, Hristiyanlıkta ise dünyayı aydınlatan Tanrı'nın ruhunu sembolize etmektedir. Ayrıca meşalenin ışığı dünyaya iyiliği yayan bir sembol olarak kabul edilmektedir (<http://www.hurriyet.com.tr>, 12.08.1997). Bununla birlikte yüzeyle yer alan güvercinler de barışı simgelemektedir. Güvercin Türk mitolojisinde ruhun simgesidir ve Türk-İslam anlayışı ile Anadolu'da ayrı bir öneme sahiptir. Zenginlik ve bolluk getiren güvercin, rüya tabirlerinde müjdenin habercisi konumundadır. Hristiyanlıkta beyaz güvercin ise "Kutsal Ruh"u yani "Tanrı'nın Ruhunu"nu sembolize etmektedir (Şişçi, 2018: 52-53; Boztaş ve Düz, 2014: 323). Yeşil renk barış ve verimliliğe, siyah ise ciddiyet ve ağırbaşlılığa gönderme yapmaktadır (Çavdar, 2007).

Larnaka Gençler Birliği TSK

Armanın sol ve sağ üst kısımları sivriltilmiş iken, aşağıya doğru yuvarlaklaştırılarak inen hatlar, sivri şekilde son bulmuştur. Hatlar siyah renkbirim ile çerçevesizdir. Yüzeyde Larnaka Gençler Birliği Spor Kulübü yazısı, G ve B harfleri, Yunus görseli ve yıl (1934) bulunmaktadır. Baskın renkler siyah, kırmızı ve beyazdır. Yuvarlak hatlar, içeriğin biçimini fonksiyonel kılarken, sivri hatlar dikkat çekicilik sağlamıştır. G ve B harfleri, Gençler Birliği'nin kısaltmasıdır. Armada kullanılan Yunus kurtuluşu ve zaferi simgelemektedir (Üzmez, 2016). Yunus betimi, Erken Hristiyanlıkta ise hem Eski hem de Yeni Ahit ile ilişkilidir ve Eski Ahit konularında "Yunus Öyküsü" bulunmaktadır (Yılmaz, 2016: 758). Kırmızı-beyaz renk Türklüğü, siyah renk ise ciddiyet ve ağırbaşlılığı simgelemektedir (Çavdar, 2007).

Lefke TSK

Armaya dikdörtgen form hâkim iken, alt kısmın yuvarlaklaştırıldığı görülmektedir. Yüzeyde LEFKE Türk Spor Kulübü yazısı, yıl (1943), bir aslan (ayağında futbol topu var) ve bir harita görülmektedir. Baskın renkler mor ve beyazdır. Siyah renkbirim ise çerçevede ve bazı yazılarda kullanılmıştır. Yüzeyde yer alan harita Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni, aslan ise güç ve cesareti sembolize etmektedir. Ezoterizme göre de aslan "ilahî idare"nin sembolüdür. Mesnevi'de ise aslan "mürşid" ya da "İnsan-ı Kamil"i simgelemektedir. Beyaz renk saflığı/temizliği simgelerken, mor renk ise güç ve huzuru simgelemektedir (misirgizemleri.blogspot.com, 2008; Nur, 2013: 22; Çavdar, 2007).

Mağusa Türk Gücü

Armaya yeşil renk ile çerçevesiz keskin sınırlar hâkimdir. Yüzeyde MTG harfleri, V harfi, yıl (1945) ve iki tane yıldız görülmektedir. Armada kullanılan renkler yeşil ve sarıdır. Sarı renk yeşile oranla daha baskındır. Sivri formlar, armayı dikkat çekici kılmıştır. Armada üst kısımda yatay bir hilal çizimi görülmektedir. İlgili hilalin

üzerinde yer alan yıldız ile ay-yıldız formu yaratılmaya çalışılmıştır. MTG Mağusa Türk Gücü'nün kısaltmasıdır. Baskın renk olarak göze çarpan sarı özgüven, aydınlık ve heyecanı simgelerken; yeşil ise barış, yenilenme ve verimliliği simgelemektedir (Çavdar, 2007).

Merit Alsancak Yeşilova SK

Armada sol ve sağ üst ile alt kısmında sivri form dikkat çekmektedir. Orta kısım yuvarlak bir forma getirilmiştir. Yüzeyde MERİT AYSK yazısı, 2 tane kaplan, bir futbol topu, yıl (1956), Merit Alsancak Yeşilova Spor Kulübü ve Alsancak Kaplanları yazısı yer almaktadır. Ayrıca arma çerçevesinin kenarında yapraklar görülmektedir. Armadaki baskın renkler, yeşil ve beyazdır. Armanın çerçeve/sınır rengi ise siyahtır. Sivri hatlar armayı oldukça dikkat çekici kılarken, arma görece kalabalıktır. MERİT AYSK yazısı, Merit Alsancak Yeşilova Spor Kulübü'nün kısaltmasıdır. Armada görülen bir futbol topuna atlayan iki kaplan dikkat çekicidir. Çünkü kaplan güç ve yiğitliği sembolize etmektedir (Çatalbaş, 2011: 51). Armanın kenarında yer alan yapraklar (defne) ise barışı, zaferi simgelemektedir (Şahindoğan, 2017). Armada baskın olan yeşil renk verimlilik, yenilenme ve barışı; siyah renk ise ciddiyet ve ağırbaşlılığı simgelemektedir.

Türk Ocağı Limasol

Armaya sivri hatlar egemendir. Armanın çerçevesi kalın siyah şerit ile sınırlandırılmıştır. Yüzeyde TOL yazısı, yıl (1952) ve ayağında krampon bulunan karmaşık bir aslan görseli (aslan & akrep karması gibi) yer almaktadır. Armadaki baskın renkler, sarı ve siyahtır. Sarı, siyaha nazaran daha baskındır. Sivri hatlar armayı dikkat çekici kılmaktadır. TOL Türk Ocağı Limasol'n kısaltmasıdır. Yüzeyde görünen aslan gücü, kuvveti sembolize ederken (Öney, 1992), armada kullanılan renklere sarı özgüven, aydınlık ve heyecanı; siyah ise ciddiyet ve ağırbaşlılığı simgelemektedir (Çavdar, 2007).

Yenicami AK

Armaya üst, üst kenar ve alt kısmında hâkim olan sivri form egemendir. Armanın orta kısmı yuvarlak bir formda iken, yüzeyde YAK yazısı, yıl (1952), bir futbol topu üzerinde kartal görseli yer almaktadır. Dikkat çeken sivri hatlar, armayı fonksiyonel kılmıştır. Yüzeydeki YAK yazısı Yenicami Ağdelen Kulübü'nün kısaltmasıdır. Baskın renkler siyah ve

beyazdır. Yüzeyde yer alan futbol topu üzerinde yer alan kartal koruyuculuk, güç ve hukuku sembolize etmektedir. Kartal figürü, Türk kültüründe önemli bir yerdedir ve Türklerin (tek ya da çift başlı kartal sembolü birçok Türk eserinde dikkat çekmektedir) milli sembollerindedir. Kartal ayrıca hâkimiyeti, otoriteyi, iyiliği, özgürlüğü, yiğitliği, asaleti, güneşi, talih ve bilginliği de temsil etmektedir. Kartal gelecekte haber veren kuş olarak da kabul edilmiştir (Kafesoğlu, 2000'den akt. Çatalbaş, 2011: 50; Çoban, 2015, 57). Armadaki kartal ayrıca Yenicami AK'nün güç arzusunda işaret etmektedir. Armada kullanılan beyaz renk temizliği, saflığı; siyah renk ise ciddiyet ve ağırbaşlılığı simgelemektedir (Çavdar, 2007).

5. Sonuç

Sporun en popüler türlerinden olan ve kitlesel, küresel ölçekte bir ilgiye haiz olan futbolun, bir kültür ve kimlik taşıyıcısı/aktarıcısı misyonu da vardır. Öyle ki futbol kulüpleri ulusal ve uluslararası müsabakalarda nasyonal misyonlar yüklenirken, kentsel ya da makro milliyetçilikler de yapmaktadırlar. Bununla birlikte kulüplerin geçmişi, tarihsel misyonları hatta armaları dâhi başlı başına bir kimliği ya da kültürü sembolize edebilmektedir. Örneğin bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen göstergebilimsel analizde KKTC K-Pet Süper Ligi'nde (2018-2019 sezonunda) mücadele eden ve Kıbrıs Türk Futbol Federasyonu bünyesinde olan futbol kulüplerinin Türklük bağlamında milli değerleri göz ettikleri ve armaları dolayımı ile aktardıkları söylenebilir.

Çalışmada gerçekleştirilen analizde görülmüştür ki, armalarda gözlenen baskın renkler genellikle Türklüğü simgeleyen kırmızı-beyaz ile yeşil ve sarı olmuştur. İncelenen toplam 16 armanın 4'ünde bariz ay-yıldız formu görülmektedir. Ay-yıldız formu 3 armada ise örtük olarak yer almaktadır. Ayrıca lacivert, mor ve siyah renkleri de kullanım yoğunluğu noktasında dikkat çekicidir. Spor ile özdeşleşen "meşale" görseli de birçok armada kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizde ayrıca Kuzey Kıbrıs K-Pet Süper Ligi'nde mücadele eden futbol kulüplerinin armalarında hayvan metaforlarından yararlandıkları da gözlenmiştir. Öyle ki armaların 1'inde güvercin, 1'inde kartal, 1'inde yunus yer alırken, aslan ve kaplan metaforları da armalarda dikkat çekmektedir. Bu metaforlar ile futbol kulüpleri güç, zafer ve kararlılık mitlerine dikkat çekmek istemişlerdir. Bu noktada Türklerin geçmişten bugüne güç, kudret, irade, zafer gibi bağlamlarda görsel ve yazılı olarak hayvan metaforlarından yararlandıklarını (Şişçi, 2018) da belirtelim.

Ayrıca armaların 2'sinde yaprak görselinin yer alması da önemlidir. Yıllardır süren Kıbrıs Sorunu bağlamında barışa işaret eden yeşil renk ve yaprakların (defne) kullanımı, futbol kulüplerinin ılımlı spor anlayışları ile barışa affettikleri öneme gönderme yapmaktadır.

Bununla birlikte, futbol kulüplerinin çoğunun oldukça köklü kulüpler olduğu da görülmektedir. Öyle ki tüm armalarda kulüplerin kuruluş tarihleri yer almakta ve kulüpler köklü geçmişleri ile dikkat çekmektedir. Kulüplerin armalarındaki beyanlarına göre kuruluş tarihi noktasında en eski kulüp 1930 tarihi ile Çetinkaya TSK iken, en yeni kulüp ise 1975 tarihi ile Esentepe KKS'K'dır. Kulüplerin çoğunun, 1940'lı ve 50'li yıllarda kurulmuş olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak Kuzey Kıbrıs K-Pet Süper Ligi'nde mücadele eden futbol kulüplerinin armalarında Türklük noktasında (özellikle ay-yıldız formu ile kırmızı-beyaz renk kullanımı ile) önemli hassasiyetler taşıdıkları söylenebilir. Armalarda kullanılan hayvan metaforlarında futbol kulüpleri gibi Türklüğün gücü, kudreti ve asaleti de örtük olarak resmedilmiştir. Ezoterik mesajların verildiği ilgili kulüp armaları, Türkiye'nin yavru vatani olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin milli kimliğini ve mevcudiyetini önemli ölçüde yansıtmaktadır.

Kaynakça

- Agos Gazetesi. (2009). "Milliyetçiliğin ve cinsiyetçiliğin yeniden üretildiği alan: Futbol", 24 Şubat 2009, URL: <http://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/milliyetciligin-ve-cinsiyetciligin-yeniden-uretildigi-alan-futbol>.
- Adır, G., Adır, V. & Pascu, N. E. (2012). Logo design and the corporate identity, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 51 (2012): 650-654.
- Ağar, S. (2006). Türk Spor İdaresinde Türkiye Futbol Federasyonu'nun Yeri ve İşlevi -Kurumsal İnceleme-, *TBB Dergisi*, Sayı 63, ss. 271-320.
- Altunay, E. (1999). "Ezoterizm Nedir?", URL: <http://www.hermetics.org/Ezoterizm%20Nedir.html>.
- Badir, S. (2014). The Semiotic Hierarchy, URL: <http://www.signosemio.com/hjelmslev/semiotic-hierarchy.asp>.
- Baş, M. (2008). Futbolda Taraftar ve Takım Özdeşleşmesi (Trabzonspor Örneği), T.C. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Bayat, N. (2010). Şiirde Anlatım ve İçeriğin Dilbilimsel Boyutları, *folklor/edebiyat* 16 (61): 157-168.
- Boydış, O. (2017). Ezoterizm, Mu Uygarlığı ve Mu Kozmogonik Diyagramı, *Kent Akademisi/Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 10 (3): 338-350.
- Boztaş, E. & Düz, N. (2014). İkonografik ve İkonolojik Eleştiri Yöntemine Göre Tintoretto'nun "İsa'nın Vaftizi" Adlı Eserinin Analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (29): 319-329.
- Buchanan, R. (1992). Wicked Problems in Design Thinking, *Design Issues*, 8 (2): 5-21.

- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik*, 3. Baskı, Çev. B. Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cengiz, A. K. (2016). “Bİ(R)Yerli” Olmak: Anlatılar ve İmgeler Üzerinden Antakyalılık, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji (Sosyal Antropoloji) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Cenkli, A., Dalkılıç, M., Yiğit, E. & Bozkurt, V. (2017). Modern Futbolun Tarihi, *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2017, Sayı 14, ss. 53-63.
- Churchward, J. (2015). *Kayıp Kita Mu*, Çev. Pelin Tornay, İstanbul: Omega Yayın.
- Cornell Maple Bulletin 103 (2007). Creating a Logo, by Tara Gustafson and Brian Chabot.
- Çamdereli, M. & Gürer, M. (2008). Futbolda görsel kimlik ögesi olarak kulüp armaları, *İletişim kuram ve araştırma dergisi*, Sayı 26, Kış-Bahar 2008, ss.135-168.
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi, *TURAN-SAM Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 3 (12): 49-60.
- Çavdar, I. (2007). “Renklerin Anlattıkları”, 28.07.2007, URL: <http://blog.milliyet.com.tr/renkler-ve-anlattıkları/Blog/?BlogNo=54541>.
- Çoban, İ. (2015). Türk İkonografisinde Kartal Motifi ve Çağdaş Türk Resmine Yansımaları, *idil*, 4 (16): 57-80.
- Devecioğlu, S., Çoban, B., Karakaya, Y. E. & Karataş, Ö. (2012). Türkiye’de Spor Kulüplerinin Şirketleşmeye Yönelimlerinin Değerlendirilmesi, *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2012, X (2): 35-42.
- Dobson, S. & Goddard, J. (2001). *The Economics of Football*, Cambridge University Press.
- Doğan, T. N. (2017). “Renklerin Anlamları ve Psikolojik Etkileri”, 28.06.2017, URL: <https://paratic.com/renklerin-anlamlari-ve-psikolojik-etkileri/>.
- Doğru, C. (2008). Futbolda Rekabetçi Dengenin Yeniden Tesisi ve Futbol Emek Piyasasının Yeniden Düzenlenmesi: Ücret Tavanı Modeli, 2. Ulusal İktisat Kongresi/20-22 Şubat 2008.
- Enes, Ö. (2011). Spor Ayakkabıların Teknik ve İşlevsel Değişim Yoluyla Gündelik Kullanıma Yönelik Tasarımı, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir.
- Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve futbolu inceleme üzerine, *İletişim kuram ve araştırma dergisi*, Sayı 26 Kış-Bahar 2008, ss.1-58.
- Faste, T. & Faste, H. (2012). Demystifying “Design Research”: Design Is Not Research, Research Is Design, İDSA Education Symposium 2012, August 15, 2012, Boston.
- Giulianotti, R. & Armstrong, G. (2010). Sport, the military and peacemaking: history and possibilities, *Third World Quarterly*, 32, (3): 379-394.
- Günay, M. (2016). Türkiye’de Spor Cemiyetlerinin Kuruluşu ve Bu Cemiyetlerin Etnik Amaçlarla Kullanılması, *International Journal of Science Culture and Sport*, August 2016: 4 (Special Issue 1), pp. 383-393.
- Hacısoftaoğlu, İ., Akcan, F. & Bulgu, N. (2012). Hayali Cemaatler Olarak Taraftar Toplulukları: Ankaragücü Taraftar Grupları Örneği, *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Sciences*, 23 (4): 159-176.
- Hardy, G. (2011). *Smashing Logo Design: The Art of Creating Visual Identities*, Wiley.
- Hargrave, R. (2007). Football Fans and Football History: A Review Essay, *Soccer & Society*, 8: 2-3, 240-249.
- History of Football - The Origins - FIFA.com. (Erişim: Kasım 2018). URL: <https://www.fifa.com/about-fifa/who-we-are/the-game/index.html>.
- Howard, J. A. (2000). Social Psychology of identities, *Annu. Rev. Sociol.* 26: 367-93.
- Hürriyet. (1997). “Semboller: Dünyanın ortak dili”, 12.08.1997, URL: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/semboller-dunyanin-ortak-dili-38011892>.
- International Year of Light 2015. (2015). Logo Use & Identity Application Guidelines, URL: <http://www.light2015.org>.
- İlkdoğan, H. (2017). Göstergenin Toplum Düzlemindeki Yeri: Toplumsal Göstergebilim, *idil*, 2017, Cilt 6, Sayı 39, Volume 6, Issue 39, pp. 3147-3164.
- Kehily, M. J. (2009). What is identity? A sociological perspective. In: ESRC Seminar Series: The educational and social impact of new technologies on young people in Britain, 2 Mar 2009, London School of Economics, UK.
- Khronos Group Logo Usage Guidelines. (May 2018). Proper Logo Usage, URL: <https://www.khronos.org/files/legal/Khronos-Logo-Usage-Guide.pdf>.
- Logo Design Basic. (Erişim: Ekim, 2018). http://www2.latech.edu/~dehall/STEMdiscovery/design/logo_lecture.pdf.
- Meydan, S. (2009). *Atatürk ve Kayıp Kita Mu*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Narcotta-Welp, E. M. (2016). “The future of football is feminine” : a critical cultural history of the U.S. women's national soccer team, PhD (Doctor of Philosophy) thesis, University of Iowa, 2016.
- Nur, İ. H. (2013). Mesnevi’de Hayvan Karakterleri (Metaforları), *AVKAE*, 3 (1): 18-30.
- Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, İş Bankası Yayınları.

- Özbek, M. (1999). Cumhuriyetle Başlayan Antropoloji, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, ss. 105-107.
- Özdağ, S., Duman, S. & Fişekçioğlu, İ. B. (2011). Popüler Kültür: Futbol Mu "Putbol" Mu?, *Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi*, Volume: 4, Sayı:1, ss. 11-22.
- Özsoy, S. (2011). Spor Gazetelerinin Başlıklarında Militarist ve Şiddet İçerikli Metaforlar, *e-gifder*, Sayı:1, Mart 2011, ss. 88-114.
- Papert, S. (1999). "Introduction: What is Logo? And Who Needs It?", Logo Philosophy and Implementation, Graphic design by Le groupe Flexidée©Logo Computer Systems Inc.
- Pearson Brand Guidelines 2016. (2016). Logo, URL: https://www.pearson.com/content/dam/one-dot-com/one-dot-com/global/Files/logos/Pearson_Guidelines_Logo.pdf.
- Pontious, M. F. (2013). Planning Curriculum in Art and Design, Wisconsin Department of Public Instruction Tony Evers, PhD, State Superintendent, Madison, Wisconsin.
- Saraçoğlu, H. (2007). Kuzey Afrika ve Asya Ülkelerinin Bayrakları Üzerine Bir İnceleme, ICANAS 38 (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Tarih ve Medeniyetler Tarihi, 10-15 Eylül 2007, VI. Cilt, ss. 2669-2684, 3135-3139, Ankara, 2012.
- Soygüden, A., Barut, Y. & İmamoğlu, O. (2016). *Profesyonel Futbol Taraftarı ve Stadyum*, Ed. Yahya Polat, 1. Baskı: Kasım 2016, PEGEM Akademi, Ankara.
- Smith, D. A. (1992). Is there A Global Culture?. *Intermedia*, 20 (4-5).
- Şahin, M. Y. & Tunçkol, H. M. (2010). İşçi Hareketlerinin Futbolun Tarihsel Gelişim Sürecine Etkisi, *TSA / Yıl: 14, S: 1, Nisan 2010*.
- Şahin, M. Y., Yenel, F. & Çolakoğlu, T. (2010). Spor ve Milliyetçilik Etkileşimi: Ulusal Kimlik Oluşturmada Sporun Yeri ve Önemi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7 (1): 1244-1263.
- Şahindoğan, B. (2017). "Mitolojinin dili doğanın simgeleriyle oluşmuştur", 22.01.2017, URL: <https://www.evrensel.net/haber/305033/mitolojinin-dili-doganin-simgeleriyle-olusmustur>.
- Şişçi, F. (2018). Türk Mitolojisinde Güvercin Motifi ve Çağdaş Türk Resminde Temsili, *idil*, 7 (41): 47-53.
- Taura, T. & Nagai, Y. (2009). A Definition of Design and Its Creative Features, In: Proceedings of International Association of Societies of Design Research, URL: http://www.research.kobe-u.ac.jp/eng-mech-design/taura/img/taura_pub/72.pdf.
- Taylor, M. (2007). Futbol, Migration and Globalization, www.idrottsforum.org, 2007-03-14.
- The Olympic Studies Centre. (2017). Osc Reference Collection, Football History of Football at the Olympic Games, 19.10.2017.
- Topçu, Ö. (2017). Kurumsal Kimlik Oluşturmada Bir Logonun Markaya Etkisi, *e-Journal of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergi – eJNM*, 1 (2): 157-163.
- Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 5894, Kabul Tarihi: 5/5/2009.
- Ulrich, K. T. (2011). Design Is Everything?, J PROD INNOV MANAG 2011;28:394–398, r 2011 Product Development & Management Association.
- Ulun, C. & Yetim, A. A. (2016). Türkiye'deki Futbol Kulüplerinin Sportif Başarı Düzeyi ve Mali Yapı Açısından Rasyo (Oran) Analizi İle İncelenmesi: Galatasaray ve Fenerbahçe Örneği, *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (1), 70-81, 2016.
- Ustakara, F. & Aydemir, M. (2016). Spor Kulüpleri ve Marka: İletişim Fakültesi Öğrencileri Örneğinde Bir Araştırma, *Journal of Yasar University*, 2016, 11/41, 16-29.
- Üzmez, S. (2016). "Balığın Simgesel Anlamları", 14.11.2016, URL: <https://www.google.com.tr/amp/m.milliyet.com.tr/amp/yazarlar/sureyya-uzmez/baligin-simgesel-anlamlari-2344352/>.
- Vermaas, P. E. (2014). Chapter 2, *Design Theories, Models and Their Testing: On the Scientific Status of Design Research*, A. Chakrabarti and L. T. M. Blessing (eds.), An Anthology of Theories and Models of Design.
- Yegen, C. (2018). *Siyasal İletişim, Propaganda ve Ulusal Kimlik*, Kriter Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, L. (2016). Bizans Sanatında Yunus (Jonah) ve Yunus Sembolü Üzerine, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (44): 757-761.
- Yılmaz, M. & Saymalı, M. (2013). Göstergibilimsel Yöntem Işığında Otomotiv Firmalarının Amblemlerinin Çözümlemesi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, Yıl:12 Sayı:23 Bahar 2013 s.167-179.
- Zamenopoulos, T. & Alexiou, K. (2007). Towards an anticipatory view of design, *Design Studies* 28 (2007) 411-436.
- Zelyurt, M. K. (2013). Dünyanın Çeşitli Bölgelerinde Etnik Gerilimler Bağlamında Futbol, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 2 (2): 179-214.
- <http://misirgizemleri.blogspot.com/2008/08/ezoterizme-greaslan-neyin-semboldr-1.html>, Ezoterizme Göre Aslan Neyin Sembolüdür? – 1, 2008.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sağlık Yöneticisi Kavramına İlişkin Bir Metafor Analizi*

A Metaphor Analysis to Related The Health Manager Concept

Necla Yılmaz,^{a,**} Elif Özer,^b Rabia Fettahoğlu^c

^a Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 32260, Isparta/Türkiye.

ORCID:0000-0002-9847-6888

^b Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, 32260, Isparta/Türkiye.

ORCID:0000-0002-3745-2399

^c Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, 32260, Isparta/Türkiye.

ORCID:0000-0002-5736-7175

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Ocak 2019

Düzeltilme tarihi: 16 Temmuz 2019

Kabul tarihi: 23 Ağustos 2019

Anahtar Kelimeler:

Sağlık yöneticisi,
Sağlık yönetimi,
Sağlık yönetimi öğrencileri,
Metafor analizi,
Nitel araştırma

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencilerinin sağlık yöneticisine ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla tespit edilmesidir. Bu amaca yönelik olarak çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup, fenomenoloji (olgu bilim) deseninden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü'nde öğrenim gören 276 sağlık yöneticisi adayı oluşturmaktadır. Katılımcılardan “Sağlık yöneticisi gibidir; çünkü” şeklinde soru ile veriler elde edilmiştir. Metaforların analizi ve yorumlanması; adlandırma, eleme ve arıtma, derleme ve kategori geliştirme, geçerlik ve güvenilirliği sağlama ile verileri bilgisayar ortamına aktarma olarak beş aşamada gerçekleştirilmiş ve veriler içerik analizi kullanılarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda üretilen metaforlar; yönetsel unsurlar, yönetici nitelikleri, hayati öneme sahip olması, liderlik özellikleri taşıması, çok yönlü olması, sağladığı fayda, mesleğin algılanan olumsuzlukları ve meslekteki konumu bakımından şeklinde 8 farklı kategori kapsamında ele alınmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 02 January 2019

Received in revised form: 16 July 2019

Accepted: 23 August 2019

Keywords:

Health manager,
Health management,
Health management students,
Metaphor analysis,
Qualitative research

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the perceptions of students of the Health Management Department about the health manager through metaphors. For this purpose, qualitative research method was preferred in the study and phenomenology (phenomenology) pattern was used. The study group of the study consists of 276 candidates for health administrators studying at Süleyman Demirel University FEAS Health Management Department. From the participants, “Health manager is like; because ”question has been obtained with data. Analysis and interpretation of metaphors; naming, screening and refining, compilation and category development, ensuring validity and reliability, and transferring data to the computer environment took place in five stages and the data were analyzed using content analysis. Metaphors produced as a result of the research; managerial elements, manager qualifications, vital importance, leadership features, versatility, benefits provided, perceived negativities of the profession and position in the profession are covered in 8 different categories.

1. Giriş

Dünya koşullarının değişmesi neticesinde insanların ihtiyaç ve beklentilerinde dönüşümler yaşanmıştır.

Toplumsallaşmayla beraber insanlar sürekli iletişim halinde olmaya başlamıştır. Ortaya çıkan değişimler neticesinde hizmet işletmelerine olan önem artmıştır. Hizmet işletmeleri adına en fazla öneme sahip alan ise, sağlık hizmetleri olarak

* Bu çalışma, 11-13 Ekim 2018 tarihlerinde Muğla’da düzenlenen 2. Uluslararası 12. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: neclabardak@sdu.edu.tr

ele alınmaktadır. Bu anlamda öne çıkan kuruluşlar ise sağlık kuruluşları olarak ifade edilmektedir. Sağlık kuruluşlarında verilen hizmetin yapısı gereği farklı disiplinlerin bir araya gelmesi nedeniyle hatayı kabul etmeyen bir özellik taşımaktadır. Sağlık kurumları adına hizmetin etkili ve verimli olması için de planlama, örgütlenme, yöneltme ve kontrol işlevlerinin doğru şekilde bir araya gelmesini sağlayacak profesyonel yöneticilere gereksinim duyulmaktadır. Ülkemizde sağlık hizmetlerinin sunumu bakımından hem sosyal politikalar hem de sağlık alanında yaşanan gelişmeler neticesinde Cumhuriyet'in ilk günlerinden bu yana belli değişimler yaşanmıştır. 1980 ile 2000 yılları arasında Dünya Bankası gibi kuruluşların desteğinin alınması nedeniyle hizmet sunumundan finansmana kadar her alanda desteklenen projeler neticesinde, üniversitelerde sağlık yönetimi ve sağlık yönetimi işletmeciliği bölümleri açılmış ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır. (Öztürk ve İlman, 2015: 73; Ayanoglu vd., 2013: 2). Konuya bu açıdan bakıldığında, sağlık hizmeti sunumunda görev alan yöneticilerin alanla ilgili bilgi sahibi olmasının yanı sıra çağın gereklerine uygun hareket etmesi önem arz edebilir. Sağlık yöneticileri, sağlık hizmetlerinde var olan mevcut sorunların üzerine giderek çağdaş yönetim tekniklerini kendi sağlık sistemleriyle entegre bir şekilde yürütebilir; ekonomi, hukuk, finansman, kalite yönetimi ve pazarlama gibi alanının önemli konularına dair eğitim almış olmaları önemli görülmektedir.

Özellikle gelişmiş ülkelerde, II. Dünya Savaşı sonrasında bilimsel bilgi birikiminin artmasıyla birlikte, birçok üniversitede sağlık yönetimi üzerine eğitim verilmeye başlanmıştır. Sağlık yönetimi, sağlık hizmetleri yönetimi ve sağlık kurumları yönetimi lisans ve lisansüstü programları kendi eğitim bünyelerinde aktif hale getirilmiştir. Ülkemizde ilk olarak, 1963'te "Sağlık İdaresi" ismi ile bu alanda lisans düzeyinde eğitim verilmeye başlanmıştır. Zaman geçmesiyle beraber bölüm daha yaygın bir hal almıştır (Öztürk ve İlman, 2015: 73; Çimen, 2010: 137).

YÖK 2018 verilerine göre, ülkemizde sağlık yönetimi adı altında 26 devlet, 23 özel ve 1 açık öğretim programı kapsamında eğitim verilmektedir. Bunun yanı sıra sağlık kurumları işletmeciliği adı altında; 32 devlet, 20 özel ve 3 açık öğretim programında eğitim verilmektedir (YÖK Lisans Atlası ve YÖK Ön Lisans Atlası, 2018).

Mesleki eğitim alan insanların yanı sıra hizmet sunumunda yer alanların mesleğe ilişkin algılarını ortaya koymak adına metaforun kullanıldığı bilinmektedir. Cerit (2008: 694) metafor kavramını; hayatı, çevreyi, olayları ve nesnelere insanların nasıl algıladıklarını ortaya koymak için farklı benzetmelerin kullanılmasında bir araç olarak ele almıştır. İngilizce bir kelime olan metafor (metaphor) Türkçe'de "benzetme, eğretileme" manasına gelirken Eski Türkçe'de "mecaz" ve Arapça'da "istiare" kelimelerine denk gelmektedir. Bir şeyi ya da bir fikri ifade etmek için benzer kavramları gibi ve benzer kelimelerini kullanmadan tanımlama yapmak olarak ifade edilmiştir. Bir kavramı, kelimeyi, terimi daha güzel anlatmak adına kullanılan bir araç olarak ele alınmaktadır (Aydın, 2006: 10).

Kavramlar algılanırken genel olarak diğer kavramlarla ortak yönlerinin kullanılması yöntemine başvurulmaktadır. Bir kavram yeni öğreniliyorsa, yaygın olarak bilinen diğer durumların özellikleriyle eşleştirilmekte veya zihinde benzetme yapılarak bir bağ kurulmaktadır. Bu bağlamda

metaforlar sayesinde anlaşılmasında güçlük yaşanan kavramlar bilinen kavramlara benzetilerek formal ve informal anlamda öğrenme gerçekleşmektedir (Geçit ve Genç, 2011: 2).

Metafor; "kavramsal algıları yansıtan ifadeler" olarak ele alınabilirken, insanların yaşamlarını, çevrelerini ve çevrede olup biten olayları açıklamasına yardımcı olmaktadır (Akan vd., 2014: 169). Yine metafor kavramı, "kelimelerin bir araya gelerek çağrışım yapması işlemi" olarak ifade edilebilir. Bu sayede bir kavrama ilişkin tanımın zihinde nasıl kurgulandığı ortaya konabilir.

Stierand ve diğerleri (2016: 2) metaforu karakterlerin, yaratıcılığın ve oyunun gerçekleştiği girişimsel alan olarak ifade ederken Lakoff ve Johnson (2003: 8) ise pek çok insan açısından şiirsel hayal gücü ve retorik gelişmenin bir sonucu olarak ele almıştır. Düşünce ve eylemlerden ziyade kelimelerin kullanımı sayesinde özellik kazanmaktadır. Bundan ötürü metaforun günlük hayatta kullanımı oldukça yaygınlık göstermektedir.

Metafor, bir kavram veya terimin belirli bir benzerliği ifade etmek amacıyla farklı bir içeriğe uygulandığı bir dil formudur. Metaforlar, kullanım olarak genellikle dil ve felsefe alanına daha yakın gibi gözükse de, 1980'lerden sonra farklı yönleriyle kullanılmaya başlanmış olup, özellikle Lakoff ve Johnson'un 'Metafor We Live By' çalışması ile birlikte bilişsel bir kimlik kazanmıştır. Yalnızca felsefe ve dil alanı ile sınırlanmayacak kadar genişleyen metafor kullanımı, başta eğitim bilimleri olmak üzere sosyal bilimlerde de varlığını sıklıkla göstermektedir. Deneyimli bir gerçeği, duygusal içe aktarımın yanı sıra, söylemsel içeriğe sahip algılanabilir bir nesneye dönüştürür ve kalite, nesneyi üreten yaratıcının hayal gücü ve duygusal tepkiden ayrılan bir yapıda ele alınmamaktadır. Hem fiziksel fenomenlerin nesneliliği hem de insan duyarlılığının özneliliği, içten bir tutku eylemiyle kaynaştırılmaktadır. Kısacası metafor; rasyonel söylem veya duygusal söylemin ötesinde indirgenemeyecek bir anlam taşımaktadır (Hogler vd., 2008: 394). Wittink (2011: 2), dil kullanımında soyut kavramların öneminden bahsederek, metaforların insanların deneyimlerini incelemenin bir yolunu sağladığını belirtmektedir. Jensen'a (2006: 40) göre metaforlar tanıdık bir kavramla ilgisi bulunan bir bilgiyi benzer bir konseptte bağlamakta ve bu karşılaştırma sürecinde yeni bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Nikinitina ve Furuoka'ya (2008: 194) göre metaforlar, insanların gerçek dünya fenomeninin kendi zihinsel imgeleriyle gerçeği filtrelemelerinde bir araç görevi görmektedir.

Sağlık yöneticileri ile ilgili literatürde yer alan araştırmalara bakıldığında oldukça fazla çalışmanın olduğu görülmektedir (Şener vd., 2010; Bulut ve İşman, 2004; Öztürk vd., 2008; Karsavuran, 2014a; Aslan ve Özata, 2006; Bostan vd., 2012; Kahyaoğlu vd., 2013; Karsavuran, 2014b). Literatürde özellikle öğretmenlik mesleğiyle ilgili metaforik çalışmaların (Saban vd., 2007; Koç, 2013; Çetinkaya, 2014; Dös, 2010; Güveli vd., 2011; Tortop, 2013; Saban, 2009; Altun ve Camadan, 2013) yer aldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra hekim, hemşire ve hastaların örneklem grubu olarak tercih edildiği ve metafor analizinin kullanıldığı çalışmalara da rastlanmıştır (Sairanen, 2015; Kale ve Çiçek; Casarett, 2010). Daha kapsamlı olarak sağlık çalışanlarının mesleklerini nasıl algıladıklarını metafor analiziyle ortaya koyan Bozkurt (2012)'un yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Kanser hastalığıyla ilgili yapılan metafor analizi çalışmaları (Levitt vd., 2000; Krieger vd., 2014; Magaña ve Matlock 2018) da literatürde oldukça fazla yer kaplamaktadır. Hastanelerdeki görevlerin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla yöneticiler üzerinden yürütülen bir metafor analizi çalışması da yer almaktadır (Woodside, 2017). Yapılan literatür incelenmesi sonucunda, sağlık yöneticisi adaylarının mesleklerine yönelik algılarını ortaya koyan herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Metafor analizinden yararlanılarak yapılacak olan bu çalışma neticesinde, sağlık yöneticisi adayı olan öğrencilerin “sağlık yöneticisi” algısı ortaya konulacaktır.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, Sağlık Yönetimi Bölümünde öğrenim gören öğrencilerin “sağlık yöneticisi” kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Öğrencilerin “sağlık yöneticisi” hakkında ne tür metafor oluşturdukları ve oluşturulan metaforların ortak özellikleri açısından hangi kategoriler altında toplandığını amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemi ile kurgulanmıştır. Çalışma ayrıca, “sağlık yöneticisi” olgusunun derinlemesine araştırılmasına imkân tanıyan fenomenoloji (olgu bilim) deseni ile yürütülmüştür. Fenomenoloji; daha çok insanın iç dünyasını ve onların bilinç yapılarını anlamaya çalışan bir araştırma desendir (Mayring, 2011: 110). Bu araştırma deseni, daha çok deneyimlere ve yaşanmışlıklara odaklanılmaktadır (Polkinghorne, 1989: 45). Nitel bir araştırma sürecinde olgu ve kavramları incelemek amacıyla kullanılan metafor analizi, konuyla ilgili dilsel metafor örneklerini toplamak, bunları kavramsal metaforlarla genelleştirmek ve bunları oluşturan anlayışların veya düşünce kalıplarının ortaya konması için kullanılan bir yöntemdir. Metafor analizinin amacı, katılımcıların sistematik olarak birbirleriyle bağlantılı olduklarını düşündükleri dilsel ifadelerin analizi yoluyla bir kavramı diğerleriyle ilişkilendirmesini sağlayan sosyo-bilişsel bağlantılardan oluşan kavramsal metaforları anlamaya çalışmaktır (Armstrong vd., 2011: 1). Ayrıca karmaşık kavram, olay ve olguların derinlemesine araştırılmasında etkili bir yöntem olan metafor analizi önemli bir nitel araştırma yöntemi olarak görülmektedir (Güneş ve Fırat, 2016: 125).

2.2. Araştırmanın Katılımcıları

Bu araştırma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılının güz ve bahar döneminde Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümünde 1., 2., 3., ve 4.sınıfta öğrenim gören toplam 276 öğrencinin katılımıyla yürütülmüştür.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	192	69.6
Erkek	84	30.4
Toplam	276	100.0

Tablo 1’de görüleceği üzere, katılımcıların %69.6’lık kısmı kadın iken, %30.4’lük kısmı erkektir.

Tablo 2. Katılımcıların Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımları

Sınıf	Frekans	Yüzde
1. Sınıf	60	21.7
2. Sınıf	77	27.9
3. Sınıf	79	28.7
4. Sınıf	60	21.7
Toplam	276	100.0

Tablo 2 incelendiğinde, tüm sınıf düzeylerinde %20’nin üzerinde bir katılımın gerçekleştiği görülmektedir. En fazla katılım gösteren sınıf düzeyi ise %28.7’lik bir kısım 3. sınıf olmuştur.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılan sağlık yönetimi bölümü öğrencilerine, “sağlık yöneticisi” kavramına yönelik algının ortaya çıkarılması amacıyla öncelikle metaforun ne olduğu farklı kavramlar üzerinden açıklanmış ve sonrasında “Sağlık yöneticisi gibidir. Çünkü” ifadesinin yer aldığı yarı yapılandırılmış formlar dağıtılarak boş olan kısımları doldurmaları istenmiştir. Ayrıca sağlık yöneticisine ilişkin benzetmeleri yalnızca tek bir varlığa benzetebilecekleri ve çünkü ile başlayan ifadenin benzetmeyi açıklayıcı nitelikte olması gerektiğine dikkat etmeleri vurgulanmıştır. Araştırmacı öğrencilerin ders saatlerinde gönüllük esasına dayanarak öğrencilerden “sağlık yöneticisi” kavramına ilişkin kendi metaforlarını yazmalarını istemiş ve doldurulan formlar araştırmacı tarafından toplanmıştır. Aynı zamanda öğrencilerden formda yazılı olan cinsiyet ve sınıf ifadelerini de işaretleyerek belirtmeleri istenmiştir. Öğrencilerin yazdıkları metaforlar, araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmuştur.

2.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanma Süreci

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin incelenmesi amacıyla nitel analiz tekniklerinden biri olan içerik analizi kullanılmıştır. Saban’ın (2008: 424) ele aldığı şekliyle metafor; X olgusunun Y olgusu gibi olduğunu açık ya da örtük bir biçimde belirtilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Metaforu güçlü kılan olgu ise iki benzer olmayan kavram arasında bir bağ kurması sayesinde olmaktadır. Araştırmaya başlanmadan evvel, daha önce bu konu üzerine yapılan çalışmalar (Altun ve Camadan, 2013; Aydın, 2006; Cerit, 2008; Saban, 2008) incelenmiştir. Bu konuda yapılmış çalışmalarda, metaforların analizi ve yorumlanması beş aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar şu şekildedir;

- Adlandırma Aşaması,
- Eleme ve Arıtma Aşaması,
- Derleme ve Kategori Geliştirme Aşaması,
- Geçerlik ve Güvenirliği Sağlama Aşaması
- Verileri Bilgisayar Ortamına Aktarma Aşaması

Bu çalışma kapsamında üstte geçen aşamalar sırasıyla izlenmiş ve sağlık yöneticisinin nasıl algılandığına ilişkin ortaya konan metaforların analizi ve yorumlanması aşağıdaki başlıklar altında gerçekleşmiştir.

2.4.1. Adlandırma Aşaması: Bu aşamada öncelikle araştırmaya katılan öğrenciler tarafından doldurulan formların her birine bir numara verilmiştir. Bu amaçla öğrencilerin ifadelerinde metaforların net bir şekilde dile

getirilip getirilmediği anlaşılmaya çalışılmış ve her öğrencinin sunduğu formda ifade edilen metaforlar kodlanmıştır (örneğin; aslan, su, ağaç, bina temeli vb.). Herhangi bir metaforun ifade edilmediği formlar ise işaretlenmiştir.

2.4.2. Tasnif Etme (Eleme ve Arıtma) Aşaması: Bu aşamada öğrencilerin yazdıkları metaforlar “içerik analizi” vasıtasıyla parçalara ayrılmış ve tek tek okunup gözden geçirilmiştir.

Her bir metafor; (a) metaforun konusu, (b) metaforun kaynağı ve (c) metaforun konusu ile metaforun kaynağı arasındaki ilişki bakımından analiz edilmiştir. Tüm öğrencilerin geçerli metafor üretmedikleri görülmüştür. Herhangi bir metafor kaynağını içermemesi, herhangi bir gerekçenin ya da mantıksal dayanağın sunulmaması, birden fazla kategoriye ait özellikler içermesi, mantıksız veya sağlık yöneticisi kavramının anlaşılmasına herhangi bir katkısı olmaması nedeniyle toplam 35 form araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Söz konusu 35 metaforun Altun ve Camadan’ın çalışmasında yer alan “zayıf metafor” kavramı altında ele alınmasının uygun olacağı düşünülerek, (2013: 889) zayıf metaforlar dört ana başlık altında toplanmıştır:

- a) Metafor kaynaklarından birini içermemesi: Bu ölçütün öne alınması neticesinde 5 adet metafor elenmiştir. Bunlardan biri şu şekildedir; Sağlık yöneticisi meyve bahçesi gibidir; çünkü bütün meyvelere aynı bakımı gösterirsin ama hepsi birbirinden farklı olur. Kimi iyi kimisi kötü (Katılımcı, 136, K).
- b) Benzetme yapılırken arada bir gerekçenin kurulamaması: Bu ölçüt altında ise 13 adet metafor elenmiştir. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir; Sağlık yöneticisi güllaç gibidir; çünkü istediğinde ulaşamazsın (Katılımcı, 112, K).
- c) Özellikleri bakımından birden fazla kategoriye ait olması: Bu bakımdan ele alınan sonuçlar itibarıyla 13 metafor elenmiştir. Bir tanesi ise şu şekildedir; Sağlık yöneticisi midye gibidir; çünkü denizde bir dünya vardır ancak içinden elmas çıkma ihtimali de vardır (Katılımcı, 195, K).
- d) Sağlık yöneticisinin anlaşılmasında mantıklı bir açıklama sunmaması: Bu bakımdan ele alınan metaforlardan 4 tanesi elenmiştir. Bunlardan bir tanesi ise şu şekildedir; Sağlık yöneticisi yeni gelin gibidir; çünkü heyecanlı ve her an ataktadır (Katılımcı, 14, K).

Yukarıda geçen gerekçelerden ötürü toplam 35 form kapsamı dışı kalmıştır. Katılımcıların zayıf metaforlarının elenmesi neticesinde 241 adet geçerli metafor elde edilmiştir. Geriye kalan metaforlar ise, gözden geçirilmiş ve Adlandırma Aşamasında ortaya çıkan tablo tekrardan düzenlenmiştir.

2.4.3. Derleme ve Kategori Geliştirme Aşaması: Bu aşamada, katılımcılar tarafından üretilen metafor imgeleri sağlık yöneticisi kavramına ilişkin sahip oldukları ortak özellikler bakımından değerlendirilmiştir. Katılımcılar tarafından üretilen her metafor, sağlık yöneticisi kavramını yansıttığı düşünülen ve metaforların ortak özelliklerine göre belli bir tema ile ilişkilendirilerek, toplam 8 farklı kavramsal kategori oluşturulmuştur. Bunlardan bir tanesi “yönetimsel unsurlar bakımından sağlık yöneticisi” olarak ele alınmıştır.

Bu kategoride yer alan metaforların sağlık yöneticisinin; yönetim fonksiyonunun yanı sıra planlama, kontrol etme, yol ve yön gösterme, sorumluluk sahibi olma, karar verebilme ve koordinasyon gibi yönetim konusunun asli ve önemli unsurlarına sahip olabilme gerekliliği gibi ortak özellikleri içermesini barındırmaktadır. Bir diğer kategori ise; “hayati öneme sahip olması bakımından sağlık yöneticisi” kategorisidir. Bu kategorinin altında yer alan metaforların hepsi, temelde sağlık yöneticisini hastaneyi ayakta tutan kişi ve hastane için olmazsa olmaz bir unsur olarak değerlendirmektedir. Bu kategorinin altında yer alan metaforlardan bir tanesi “su” metaforudur. İfade ise şu şekildedir: “Sağlık yöneticisi su gibidir. Çünkü vücudumuzun her daim suya ihtiyacı olduğu gibi hastanenin de her daim sağlık yöneticisine ihtiyacı vardır.”

2.4.4. Geçerliliği ve Güvenilirliği Sağlama Aşaması: Araştırma neticesinde Saban’ın (2009) değindiği üzere, metafor çalışmalarının geçerliliğini kabul görmesi bakımında iki ölçüte yer verilmiştir. Bu ölçütler ise; (1) veri analizi sürecinin kapsamlı bir şekilde ele alınması (2) bulguların işlenmesi ve yorumlanması bakımından katılımcılara ait olan metafor ifadelerinin veri kaynağı bakımından temel olarak baz alınmasına önem verilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Nitel bir çalışmada elde edilen verilerin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması geçerliliğin önemli ölçütleri arasında bulunmaktadır (Yıldırım, 2010: 81-82). Bu bağlamda, çalışmada kullanılan yöntemlerin ve desenin neden kullanıldığının gerekçesi, çalışma grubunun özellikleri, verilerin nasıl toplandığı, verilerin nasıl analiz edilip yorumlandığı açık ve ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın güvenilirliği sağlamak amacıyla ise çalışmada ulaşılan 8 farklı kavramsal kategori içinde yer alan metaforların, söz konusu bir kavramsal kategoriye temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşü alınan araştırmacılar; nitel araştırma konusunda daha evvel çalışmaları bulunan ve Sosyal Bilimler alanında çalışma yapan 3 akademisyenden oluşmaktadır. Bu kapsamda uzman araştırmacılara iki liste verilmiştir. Verilen listelerden birinci liste öğrencilerin ifade ettikleri metaforların olduğu, ikinci liste ise, kavramsal kategorilerin isimlerini ve özelliklerini içeren bir listedir. Uzmanların her birinden, bu iki listeyi kullanarak birinci listedeki metaforları ikinci listedeki kavramsal kategorilerle eşleştirmesi istenmiştir. Daha sonra araştırma sürecinde yapılan kategorileştirme ile uzmanın yaptığı kategorileştirme sonuçları karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini elde etmek amacıyla metafor analizi kullanılan çalışmalardan (Altun ve Camadan, 2013; Aydın, 2006; Cerit, 2008; Saban, 2008) yararlanılmıştır. Neticede, araştırmanın güvenilirliğinin elde edilmesinde üretilen metaforlar toplamda 8 kategori altında ele alınmış ve bu kategorilerin uygun olup olmadığı ile ilgili uzman görüşü alınmıştır. Bu görüşler neticesinde 8 kategori dışında kalan metafor ifadeleri tasnif etme aşamasında ele alınmıştır.

2.4.5. Verilerin Bilgisayar Ortamına Aktarılması: Katılımcıların cinsiyetleri ve öğrenim gördükleri sınıf düzeylerini de ele alan çalışma toplamda 241 metafor ifadesini ortaya koymuştur. Bu kategorilerin SPSS programına aktararak analizi sağlanmıştır. Bu sayede

katılımcılara ait olan özellikler ve metaforlar ortaya konan kategoriler ile (f) ve yüzde (%) şeklinde değerleri ortaya konmuştur.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında Sağlık Yönetimi öğrencilerini, "sağlık yöneticisi" kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlara ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 3. Kategori ve Metaforlara Ait Bulgular

Kategori	Metaforlar	Frekans	Metafor Adedi
Mesleğin Algılanan Olumsuzlukları	Çamaşır makinesi (1), Yokuş (1), Uçak (1), Pırasa yemeği (1), Boş teneke (1), Tarih (1), Apandis (1), Çürük karpuz (1), Beyaz pastel boya (1), Karadelik (1), Balık (1), Dilekçe (1), Kapatılmış tren garı (1), Ceviz (1), Görünmez kahraman (1), Deniz (1), Dolaba konmayı unutilan, meyve (1), Gözleri görmeyen bir insan (1), İşsiz (3), Limon (1), Hamal (1), Dolar (1), Ruhsal güçler (1), Erişilmesi zor bir ufuk (1), Hayal (1), Halı (1), Mum (1), Tuz (1), Kitap (1), Ofsayt (1), Kenarda duran vazo (1), Greylfurt (1), Hiçbir şey (1), Bıçak (1), Amele (2), Karanlık (1), Tuvalet kağıdı (1), Çıkmaz yol (1), Türkiye (1), Meyve vermeyen ağaç (1), Cıvık hamur (1), Ayakkabı (1), Marka (1), Ekşi sakız (1)	47	44
Meslekteki Konumu	Yeşillik (1), Paslı bir demir (1), Bebek (1), Evin kapısı (1), Kalp (1), Akraha evliliği (1), Bor (1), Geniş bir ailenin babası (1), İzmir Halkapınar metro istasyonu (1), Çölde yağın kar (1), Gezegen (1), Milyonluk bir eşya (1), Etkileyici film (1), Ağaç (1), Şarap (1), Beton (1), Mutfak robotu (1), Hastane (1), Fidan (1), Güneş (1), Kömür (1), Atanamayan öğretmen (1), Bal peteği (1), Midye (1), Türkiye (1), Gülün diken (1), Altın (1), Dolar (1), Domates (1), Makyaj bazı (1), Engeli olan bir yol (1), Umut (1), İnci (1), Kelaynak (1), Oyuncak (1)	35	35
Hayati Öneme Sahip Olması	Fidana hayat veren can suyu (1), Hastanenin direği (1), Yemek (2), Binanın kaba inşaatı (1), Çay (1), Ağaç kökü (2), Beton (1), Omurga (1), Buğday (1), Arabanın motoru (1), Sağlık (1), Hayat kurtaran (1), Su (8), Maden (1), Ağaç (1), Hastanenin kolonu (1), Puzzle parçası (1), Cankurtaran (1), İskelet (1), Direk (1), Yağ (1), Bina temeli (3), Kalp (1), Makinenin başlangıç düğmesi (1), Bilgisayar anakartı (1), Güneş (1), Orman (1), Beyin (1)	39	28
Sağladığı Fayda	Odun (1), Kişisel gelişim kitabı (1), Mum (1), Köprü (1), Baba (3), Domates (1), Lpg'li araç (1), Güneş (2), Çınar (1), Hastanenin temel taşı (1), Çoban (1), Hesap makinesi (1), C vitamini (1), Atmosfer (1), Sokakları kaplayan çiçek yaprakları (1), Ağaç (1), Şarkı (1), Ev hanımı (1), Tuz (1), Gül (1), Ev işleri (1), Arı (2), Anahtar (1), Kurtarıcı (1), İlaç (1), Işık (1), Ceket (1)	31	27
Yönetimsel Unsurlar	Yapı taşı (1), Aile reisi (1), SAS komandosu (1), Göz (1), Horoz (2), Çoban (4), Ev hanımı (1), Baba (3), Anne (1), Ördek (1), Beyin (3), Bilgisayar (1), Padişah (1), Hastanenin gözlüğü (1), Şemsiye (1), Pusula (1), Yük kamyonu (1), Meyve ağacı (1), Yönetmen (1), Çark (1), Köy muhtarı (1), Cumhurbaşkanı (1), Telefon ayarı (1), Şoför (1)	32	24
Yönetici Nitelikleri	Kral (1), Kral Ragnar Lothbrok (1), Anne (2), Maymun (1), Kalite (1), Teknoloji (1), Aynalı cam filmi (1), Kar (1), Kitap (1), Bilgisayar (2), Oruç (1), Karnıca (1), Dağ (1), Telefon alarmı (1), Köpek (1), Kanguru (1), Teraz (1), Bukalemun (1), Meyve (1), Çanta (1), Teknoloji (1), Robot (1), Öğrenci (1)	25	23
Çok Yönlü Olması	Kısır (1), Ağaç (2), Rubik küpü (1), Anne (1), Nar (1), Ahtapot (3), Bilgisayar (1), Araba kullanmak (1), Çanta (1), Buğday başağı (1), Benzin istasyonu (1), Bukalemun (1), Bilgisayar işletimcisi (1), Kitap (1), Ağaç kökü (1)	18	15
Liderlik Özellikleri Taşınması	Beyin (1), Aslan (8), Kurt (1), Oymak beyi (1), Anayasa (1), Kraliçe arı (1), Mor renk (1)	14	7

Katılımcıların ürettikleri metafor ifadeleri incelendiğinde, bu metaforların ortak özellikleri bakımından 8 adet farklı kavramsal kategori altında toplanabildiği görülmüştür. Bu kategoriler; Yönetimsel Unsurlar, Yönetici Nitelikleri, Hayati Öneme Sahip Olması, Liderlik Özellikleri Taşınması, Çok Yönlü Olması, Sağladığı Fayda, Mesleğin Algılanan Olumsuzlukları ve Meslekteki Konumu bakımından şekildedir.

Kategori 1: Yönetimsel Unsurlar Bakımından Sağlık Yöneticisi

Yönetimsel özellikler kategorisi altında toplanan metaforlar incelendiğinde, Sağlık Yönetimi Bölümünde okuyan öğrencilerin zihinlerindeki sağlık yöneticisi algılarının daha çok yönetimsel özellikler odaklı olduğu görülmektedir. Katılımcıların belirttikleri metaforların ortak noktasının; bir sağlık yöneticisinin yönetim fonksiyonu başta olmak üzere, planlama, kontrol etme, yol ve yön gösterme, sorumluluk

sahibi olma, karar verebilme ve koordinasyon gibi yönetim konusunun asli ve önemli unsurlarına sahip olabilme gerekliliği gibi konulardan oluşmasıdır. Tablo 3 incelendiğinde bu kategoriyi temsil eden 24 metafor üretildiği ve bu metaforların 32 kişi tarafından geliştirildiği görülmektedir. Çoban metaforunun en fazla üretilen metafor olduğu, baba ve beyin metaforlarının üçer kez, horoz metaforunun iki kez üretildiği, diğer metaforların ise birer kez üretildikleri görülmektedir. Bu kategoriyi temsil

eden metaforları üreten katılımcıların ifadelerine bakıldığında, sağlık yöneticisinin hastane içindeki sorumluluğunun fazla olmasına ve hastanenin işleyişinin ona bağlı olmasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Aşağıda bu kategoriye temsil eden bazı metafor örneklerine yer verilmiştir.

Sağlık Yöneticisi; SAS Komandosu gibidir; çünkü elleri kolları bağlı suya atılmış sas komandosu gibidir, her türlü kısıtlama ile yönetmeye çalışır (Katılımcı 51, E).

Sağlık Yöneticisi beyin gibidir; çünkü hastanenin işleyişinden sorumludur. Neler yapılacağına karar veren düşünen, bilen kişidir (Katılımcı 122, K).

Sağlık Yöneticisi çoban gibidir; çünkü yöneticiler de çobanlar gibi belli bir topluluğu yönetir (Katılımcı 115, K).

Sağlık Yöneticisi baba gibidir; çünkü her şeyi üstlenir. Üzerinde çok fazla yük vardır. (Katılımcı 180, E).

Sağlık Yöneticisi yönetmen gibidir; çünkü yapılacak şeyleri daha önceden planlar ve koordine eder (Katılımcı 180, E).

Kategori 2: Yönetici Nitelikleri Açısından

Bu kategori altında toplanan metaforlar incelendiğinde, sağlık yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerin sağlık yöneticisi algılarını daha çok yöneticinin özellikleri üzerinde durarak yansıttıkları görülmektedir. Katılımcılar tarafından üretilen metaforların ortak noktası; bir sağlık yöneticisinin işinin ehli olma, otoriter olma, yeniliklere ayak uydurma, sürekli öğrenme ve kendini geliştirme gibi yöneticinin sahip olması gereken özelliklerden oluşmasıdır. Tablo 3'te de görüleceği üzere, bu kategoriye temsil eden 23 metafor üretildiği ve bu metaforların 25 kişi tarafından geliştirildiği görülmektedir. Anne ve bilgisayar metaforunun iki kez diğerlerinin ise birer kez üretildiği görülmektedir. Bu kategoriye temsil eden metaforları üreten katılımcıların ifadelerine bakıldığında, sağlık yöneticisinin yeterli bilgi donanımına sahip olduğu, zeki olduğu, yeniliklere açık olduğu, otoriter olduğu, vicdanlı ve liyakatli olduğu gibi özelliklere değinildiği görülmektedir. Bu kategoriye temsil eden bazı metafor örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Sağlık Yöneticisi; teknoloji gibidir; çünkü teknoloji sürekli gelişim göstermektedir. Bu yüzden sağlık yöneticisi sürekli yeniliklere ayak uydurmak zorundadır (Katılımcı 20, K).

Sağlık Yöneticisi bilgisayar gibidir; çünkü bütün bilgiyi içinde toplar (Katılımcı 105, K).

Sağlık Yöneticisi anne gibidir; çünkü bir anne evlatlarına karşı hem otoriter hem de daima şefkatli yaklaştığı gibi sağlık yöneticisi de kurumda çalışanlarına öyle yaklaşmalıdır. Bir aileyi ayakta tutabilecek temel güç olan anne gibi (Katılımcı 8, K).

Sağlık Yöneticisi öğrenci gibidir; çünkü sürekli öğrenir ve kendini geliştirir (Katılımcı 151, K).

Sağlık Yöneticisi terazi gibidir; çünkü sağlık yöneticisi eşit davranır (Katılımcı 234, K).

Sağlık Yöneticisi robot gibidir; çünkü işine duygularını karıştırmaz yapabileceğinin en iyisini yapmaya odaklanmıştır. Verilen komutlar doğrultusunda işini yapar (Katılımcı 150, K).

Kategori 3: Hayati Öneme Sahip Olması Bakımından Sağlık Yöneticisi

Bu kategoriye ilişkin ortaya konulan metaforlar incelendiğinde, Sağlık Yönetimi Bölümünde okuyan öğrencilerin sağlık yöneticisini hastane içinde kritik bir unsur olarak ifade ettikleri görülmektedir. Bu kategoride üretilen metaforların ortak özelliği, bir sağlık yöneticisinin hastane yönetimi içinde önemli görev ve sorumluluklarının olması, olmazsa olmaz bir konumda bulunması gibi düşüncelerden oluşmasıdır. Tablo 3 incelendiğinde, bu kategoriye temsil eden 28 metafor üretildiği ve bu metaforların 39 kişi tarafından geliştirildiği görülmektedir. Su metaforunun en fazla üretilen metafor olduğu, binanın temeli metaforunun üç kez, yemek ve ağaç kökü metaforunun iki kez ve diğerlerinin ise birer kez üretildiği görülmektedir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, daha çok sağlık yöneticisinin hastaneyi ayakta tutan kişi olduğu, bir hastanenin her zaman sağlık yöneticisine ihtiyacı olduğuna yani hastane için olmazsa olmaz bir konumda olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca hastanenin düzeninin ve kontrolünün ona bağlı olduğuna kısacası sağlık yöneticisinin hastane için önemli bir kişi olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Aşağıda bu kategori altında toplanan bazı metafor örneklerine yer verilmiştir.

Sağlık Yöneticisi; su gibidir; çünkü vücudumuzun her daim suya ihtiyacı vardır. Hastanelerin her daim yöneticiye ihtiyacı olduğu gibi (Katılımcı 164, K).

Sağlık Yöneticisi; yemek gibidir; çünkü nasıl insan yemek yemeden hayatını devam ettiremezse, hastanelerde sağlık yöneticisi olmadan var olamazlar (Katılımcı 19, E).

Sağlık Yöneticisi; binanın temeli gibidir; çünkü yönetici olmak bir işletmenin en alt kademesinden en üst düzeye kadar o işletmeyi ayakta tutmaktır (Katılımcı 10, K).

Sağlık Yöneticisi; puzzle parçası gibidir; çünkü o parça eksik olduğu sürece tam resim ortaya çıkmaz. Görüntüsü tamamlanmaz (Katılımcı 183, K).

Sağlık Yöneticisi; çay gibidir; çünkü nasıl Rize çaysız düşünülemezse, hastanelerde sağlık yöneticisiz düşünülemez (Katılımcı 43, K).

Sağlık Yöneticisi; omurga gibidir; çünkü hastaneyi ayakta tutar (Katılımcı 78, K).

Kategori 4: Liderlik Özellikleri Taşınması Bakımından Sağlık Yöneticisi

Katılımcılar tarafından üretilen bu kategori altındaki metaforlar incelendiğinde, sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin sağlık yöneticisini bir lider olarak algıladıkları görülmektedir. Bu kategori altında toplanan metaforların ortak özellikleri değerlendirildiğinde; sağlık yöneticisini hastanenin tek sahibi ve karar alıcısı olarak ele aldıkları görülmektedir. Tablo 3'e bakıldığında, bu kategoriye oluşturan 7 metafor 14 kişi tarafından üretilmiştir. En fazla üretilen metaforun aslan olduğu ve diğerlerinin birer kez kullanıldığı görülmektedir. Katılımcıların bu kategori

altındaki ifadeleri değerlendirildiğinde, daha çok hastanenin hâkimiyetinin sağlık yöneticisinde olduğuna dikkat çektikleri görülmektedir. Bu kategoriye ilişkin bazı metafor örnekleri aşağıda verilmiştir.

Sağlık Yöneticisi; aslan gibidir; çünkü hastanenin kralıdır (Katılımcı 198, K).

Sağlık Yöneticisi; kraliçe arı gibidir; çünkü arkasında kalan bireyler ondan komut bekler, o olmazsa düzen belirlenemez karmaşa olur (Katılımcı 251, K).

Sağlık Yöneticisi; aslan gibidir; çünkü hâkimiyeti elinde tutar (Katılımcı 240, E).

Sağlık Yöneticisi; kurt gibidir; çünkü tehlikeyi önceden sezinler. Her konuda bilgilidir. Önceden sezinlediği için bir sorunu yaşanmadan ortadan kaldıracaktır (Katılımcı 70, K).

Kategori 5: Çok Yönlü Olması Bakımından Sağlık Yöneticisi

Katılımcılar tarafından üretilen bu kategori başlığı altında yer alan metaforlara bakıldığında, Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencilerinin sağlık yöneticisinin multidisipliner yönüne vurgu yaptıkları görülmektedir. Katılımcılar tarafından belirtilen metaforların ortak özelliklerine bakıldığında gerek sağlık yöneticisi mesleğini icra edebilmek için alınan bilgi çeşitliliği gerek hastane içinde birçok alanda sorumluluk sahibi olması, gerekse de yönetimi altında bulunan personel çeşitliliği üzerinde durulmuştur. Tablo 3 değerlendirildiğinde bu kategoriye temsil eden 15 metaforun 18 kişi tarafından geliştirildiği görülmektedir. Ahtapot metaforunun üç kez, ağaç metaforunun iki kez diğer metaforların ise birer kez kullanıldığı görülmektedir. Bu kategori içerisinde bulunan katılımcıların ifadelerine bakıldığında daha çok hastane içinde birçok alanla ilgilenmesi gerektiği üzerinde durulduğu görülmektedir. Buna ek olarak ise sağlık yöneticisinin her türlü bilgiye sahip olması gerektiğini vurguladıkları görülmektedir. Bu kategoriye ilişkin bazı metafor örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Sağlık Yöneticisi; anne gibidir; çünkü sorumluluğu çok fazladır. Sağlık yöneticileri sağlık kurumlarının her aşamasında görevlilerdir (Katılımcı 34, K).

Sağlık Yöneticisi; kitap gibidir; çünkü her şeyden bilgi edinmesi gerekiyor (Katılımcı 245, E).

Sağlık Yöneticisi; ağaç kökü gibidir; çünkü bütün dallar onun yönetimindedir (Katılımcı 258, K).

Sağlık Yöneticisi; ahtapot gibidir; çünkü her dala kolu uzanır (Katılımcı 260, E).

Sağlık Yöneticisi; buğday başağı gibidir; çünkü başağın içinde tane tane buğday yer alır. Sağlık yöneticisinin de içinde çok fazla özellik yer almalı (Katılımcı 162, E).

Kategori 6: Sağladığı Fayda Bakımından Sağlık Yöneticisi

Bu kategoriye ait üretilen metaforlara bakıldığında, sağlık yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerin sağlık yöneticisini hastaneye sağladığı katkılar yönüyle ele aldıkları görülmektedir. Bu kategori altında bulunan

metaforların ortak özellikleri incelendiğinde, sağlık yöneticisinin hastanenin büyümesi, gelişmesi ve kaliteli hizmet sunmasında önemli bir rol oynadığı, hastane içinde problem çözücü kişi ve hasta-çalışan iletişimini sağlayan kişi olarak algıladıkları görülmektedir. Tablo 3 incelendiğinde, bu kategoriye oluşturan 27 metaforun 31 kişi tarafından üretildiği görülmektedir. Baba metaforunun en fazla üretildiği görülürken, güneş ve arı metaforlarının iki kez diğerlerinin ise birer kez üretildiği görülmektedir. Bu kategoride yer alan katılımcıların ifadelerine dikkat edildiğinde sağlık yöneticisini hastanenin içindeki karmaşıklığı çözerek hastane içi düzeni sağlayan, çalışanların motivasyonunu sağlayarak onları hastanenin işleri için verimli hale getiren, hastanede kaliteli hizmet sunumu için çabalayan bir kişi olarak hastaneye verdikleri faydaları vurguladıkları görülmektedir. Bu kategoriye ait bazı metafor örnekleri aşağıda verilmiştir.

Sağlık Yöneticisi; baba gibidir; çünkü hastaneyi ayakta tutmak, hastaneyi geliştirmek, güzelleştirmek bir aile ortamı gibi samimi, güvenilir, huzurlu ve sıcak bir yer yapmaya çalışır (Katılımcı 39, E).

Sağlık Yöneticisi; güneş gibidir; çünkü hastane işletmesinin her bölümüne, her çalışanına katkısı olan. Hastaneye güneş gibi doğandır yönetici (Katılımcı 99, K).

Sağlık Yöneticisi; arı gibidir; çünkü sürekli çalışır, didinir. Bazı şeyleri düzeltmek için sürekli çabalar (Katılımcı 230, K).

Sağlık Yöneticisi; hesap makinesi gibidir; çünkü sürekli çözmesi gereken problemler vardır. Nasıl hesap makinesinin tek işlevi hesap yapmaksa sağlık yöneticisi de ona sunulan problemleri çözmeye çalışır (Katılımcı 130, K).

Sağlık Yöneticisi; şarkı gibidir; çünkü bütün notaları bir araya getirerek onu anlamlı bir şarkıya dönüştürmesidir. Yönetici de bütün çalışanları bir araya getirerek onların iyi işler yapmasını sağlar (Katılımcı 178, K).

Kategori 7: Mesleğin Algılanan Olumsuzlukları Bakımından Sağlık Yöneticisi

Bu kategoride katılımcılar tarafından üretilen metaforlar incelendiğinde, sağlık yönetimi bölümünde öğrenim gören öğrencilerinin olumsuz anlam içeren ifadelerinin bu kategori altında toplandığı görülmektedir. Ayrıca sağlık yöneticisi mesleğini zorlu süreci olan bir meslek olarak algıladıkları görülmektedir. Tablo 3'e göre, bu kategori altında 44 metafor üretildiği ve bu metaforların 47 kişi tarafında geliştirildiği görülmektedir. En fazla işsiz metaforunun üretildiği, amele metaforunun iki kez diğerlerinin ise birer kez üretildiği görülmektedir. Bu kategoriye ilişkin katılımcıların ifadelerine bakıldığında, sağlık yöneticisi mesleğini kendilerince zor olan meşakkatli ve belirsizlik içeren yönlerini vurguladıkları görülmektedir. Sağlık yönetimi öğrencilerinin daha çok sağlık yöneticisi mesleğine ilişkin atama sorununun olması üzerinde durduğu görülmektedir. Bununla birlikte iş imkânlarının kısıtlı olması ve sağlık yöneticisinin hak ettiği değeri görmemesi üzerinde durdukları da görülmektedir. Bu kategoriye ait katılımcıların ürettikleri bazı metaforlar aşağıda verilmiştir.

Sağlık Yöneticisi; apandis gibidir; çünkü varlığı kabul edilmiş fakat ne işe yaradığı bilinmiyor (Katılımcı 30, E).

Sağlık Yöneticisi; karadelik gibidir; çünkü içine girince ne olacağı belli değil (Katılımcı 47, E).

Sağlık Yöneticisi; işsiz gibidir; çünkü ataması yok (Katılımcı 108, E).

Sağlık Yöneticisi; balık gibidir; çünkü sağlık yöneticisi akarsuda yol alan sonunu göremeyen bir balıktır (Katılımcı 48, E).

Sağlık Yöneticisi; kitap gibidir; çünkü her yerde vardır, önemlidir fakat hak ettiği değeri görmemektedir (Katılımcı 146, K).

Sağlık Yöneticisi; amele gibidir; çünkü ne iş verilirse onu yapar (Katılımcı 220, E).

Kategori 8: Meslekteki Konumu Bakımından Sağlık Yöneticisi

Bu kategori altında katılımcılar tarafından üretilen metaforlar incelendiğinde, sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin sağlık yöneticisini meslekteki konumu bakımından değerlendirdikleri görülmektedir. Bu kategoriye oluşturan metaforların ortak özelliklerine bakıldığında, sağlık yöneticisi mesleğinin kolay bir şekilde elde edilememesi, mesleki konumun iyi olması için çok çalışılması gerektiği ve kişinin kendisini geliştirmesi gerektiği üzerinde durulduğu görülmektedir. Tablo 3 incelendiğinde, bu kategori altında toplanan 35 metaforun birer kez kullanılarak yine 35 kişi tarafından geliştirildiği görülmektedir. Bu kategoriye temsil eden metaforları geliştiren katılımcıların ifadelerine bakıldığında, sağlık yöneticisi mesleği çok fazla göz önünde bulundurulmasa da aslında sağlık yöneticisi mesleğinin ne kadar değerli olduğunu belirttikleri görülmektedir. Ayrıca mesleki durumları bakımından olmaları gereken yerde olmadıkları ve kolay bir şekilde elde edilen bir meslek olmadığını ifade ettikleri görülmektedir. Ancak çok çalışarak ve kişinin kendisini devamlı geliştirerek elde edilebileceğini vurguladıkları da görülmektedir. Aşağıda bu kategoriye temsil eden bazı metafor örneklerine yer verilmiştir.

Sağlık Yöneticisi; bebek gibidir; çünkü her an gelişmeyi bekleyen devamlı büyüyen bir meslektir. İlgili bekleyen, unutulmayı hak etmeyen bir bebek gibidir (Katılımcı 23, K).

Sağlık Yöneticisi; evin kapısı gibidir; çünkü eve girebilmek için kapıdan geçmek gerekirse sağlık yöneticisi de bir yerlere varabilmek için bir şeylerden başlaması, kapıları açması gerekir (Katılımcı 25, K).

Sağlık Yöneticisi; kömür gibidir; çünkü iyi işlenirse değerli taş haline gelir. İyi işlenmesine göre değer kazanır (Katılımcı 120, K).

Sağlık Yöneticisi; altın gibidir; çünkü değeri sonradan artar (Katılımcı 202, K).

Sağlık Yöneticisi; inci gibidir; çünkü ulaşılması zor ama ulaşıncaya da çok değerli bir meslektir (Katılımcı 243, K).

4. Sonuç

Sağlık yönetimi öğrencilerinin “sağlık yöneticisi” kavramına ilişkin algılarının metaforlar vasıtasıyla tespit edildiği bu çalışmada; beyin, baba, anne, çoban, ağaç gibi metaforların ön planda olduğu 216 farklı metafor geliştirilmiştir. Geliştirilen bu metaforlar araştırmacılar tarafından 8 farklı kategoride toplanarak değerlendirilmiştir. Bu kategoriler; yönetsel unsurlar, yönetici nitelikleri, hayati öneme sahip olması, liderlik özellikleri taşıması, çok yönlü olması, sağladığı fayda, mesleğin algılanan olumsuzlukları ve meslekteki konumu bakımından şeklindedir.

Sağlık yöneticisi kavramına yönelik birçok farklı tür ve kategoride metafor ortaya konmuştur. Üretilen en fazla metaforun (44) sağlık yönetimi mesleğinin algılanan olumsuzluklarına yönelik olması, sağlık yönetimi okuyan öğrencilerin bazılarının ileride icra edecekleri mesleğe yönelik olumsuz bir algıya sahip olduklarını göstermektedir. Öğrenciler bu durumu olumsuz kavram ve ifadelerle dile getirmişlerdir. Dolayısıyla öğrencilerin zihinlerindeki algılara bağlı olarak bu metaforların ortaya çıktığı ve bir öğrencinin gözünden sağlık yönetimi ve sağlık yöneticisi algısının gerçekliğini gözler önüne sermektedir. Bu metafor kategorisinin yüksek frekansa sahip olmasının; bölüm mezunlarının atamalarının yapılmadığı, kamu sektöründe istihdamın yetersiz oluşu ve iş tanımındaki belirsizlikler gibi sağlık yönetimi bölümü mezunlarının hak ettikleri yerde olmayışlarına yönelik görüşlerinden oluştuğu söylenebilir. Ayrıca; öğrencilerin verdikleri cevaplar üzerinde söz konusu olumsuz görüşlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

Olumsuz metaforların yanı sıra olumlu özellikler taşıyan metaforların da geliştirildiği görülmektedir. Öğrencilerin, sağlık yöneticisinin hastaneler açısından hayati bir öneminin olduğu, çevresine birçok fayda sağladığı, çok yönlü olduğu ve liderlik özellikleri taşıdığını belirtmeleri bu mesleği icra edecek kişilerin özelliklerine dair algılarını yansıtmaktadır ve bu metaforların çeşitliliği oldukça fazladır.

Bir diğer metafor teması; sağlık yöneticisinin meslekteki konumuna dair (35) üretilen metaforları kapsamaktadır. Öğrenciler bu metaforlar ile eğitimini aldıkları mesleklerine yönelik olarak; sağlık yönetimi alanının ve sağlık yöneticisinin kıymetli yönlerine vurgu yapmışlar; çalışkanlık, gayret ve sebat ile daha iyi yerlere gelinebileceğini belirtmişlerdir.

Katılımcıların, daha çok yöneticilik nitelikleri ve yönetsel unsurlar üzerine odaklandıkları görülmüştür. Bu kategorilerde özellikle bir yönetici adayının taşıması gereken özellikler, planlama, kontrol, koordinasyon ve yönetsel kararların verilmesinde sağlık yöneticisinin olması gereken rol üzerine odaklanılmıştır. Ayrıca; sağlık yöneticisinin profesyonel bir meslek grubunda yer aldığı, otorite sahibi olması gerektiği, öğrenme ve yenilikçilik gibi konularda kendisini geliştirebilme ve değişimlere ayak uydurabilecek niteliklere sahip olması gerektiği de yine katılımcılar tarafından odaklanılan konular arasındadır. Sağlık sektöründe ve özellikle sağlık kuruluşlarında hayati derecede bir öneme sahip olduğu da su, binanın temeli, omurga gibi metaforlar vasıtasıyla belirtilmiştir.

Tespit edilen metaforlar arasında sağlık yöneticisinin liderlik özelliği taşıdığını belirten aslan metaforunun en fazla belirtildiği sonucuna ulaşılmıştır. Sağlık yöneticisinin birçok

mühim özelliğe sahip olarak multidisipliner bir yapıda olması gerektiğini belirten katılımcılar kitap, ahtapot, buğday başağı gibi metaforlar aracılığıyla konuya yönelik algılarını belirtmişlerdir. Katılımcılar; baba, güneş, arı gibi metaforlar aracılığıyla sağlık yöneticisinin çevresine, mesleğine ve çalıştığı kuruma sağladığı faydalara odaklanarak kaliteli bir hizmet sunumunda etkin rol oynadıklarını ifade etmişlerdir.

Kaynakça

- Akan, D., Yalçın, S. & Yıldırım, İ. (2014). Teachers' Methaphoric Impressions Related to School Manager. *Elementary Education Online*, 13(1), 169-179.
- Altun, T. & Camadan, F. (2013). Rehber Öğretmenlerin Rehber Öğretmen (Psikolojik Danışman) Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 883-918.
- Armstrong, S. L., Davis H. S. & Paulson, E. J. (2011). The Subjectivity Problem: Improving Triangulation Approaches in Metaphor Analysis Studies, *International Journal of Qualitative Methods*, 10(2), 151-163.
- Aslan, Ş. & Özata, M. (2006). Sağlık Yöneticilerinde Duyusal Zekâ Boyutlarının Cooper Sawaf Haritasıyla Araştırılması. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9(2), 197-222.
- Ayanoğlu, Y., Abuhanoğlu, H. & Teke, A. (2013). Sağlık Hizmetleri Yönetimi Eğitiminde Muhasebe ve Finansman Derslerinin Önemi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 1-19.
- Aydın, İ. H. (2006). Bir Felsefi Metafor 'Yolda Olmak'. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 9-22.
- Bostan, S., Kılıç, T. & Acuner, T. (2012). Sağlıkta Dönüşüm Programının Hastaneler Üzerindeki Değişim Etkisi: Hastane Yöneticilerinin Görüşleri. *Tisk Akademi*, 7(14), 108- 123.
- Bozkurt, G. E. (2012). *Sağlık Çalışanlarının Hastane, Hasta, Kalite, Hasta Güvenliği ve Riske Bakış Açılarının Metafor Analizi İle Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bulut, D. & İşman, Ç. (2004). Muğla İli Sağlık Yöneticilerinde Kişisel Değer Analizi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 7(3), 277-293.
- Casarett, D., Pickard, A., Fishman, J.M., et al., (2010). Can metaphors and analogies improve communication with seriously ill patients?. *Journal of Palliative Medicine*, 13, 255-60.
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen Kavramı İle İlgili Metaforlara İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Yöneticilerin Görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Çetinkaya, K. S. (2014). Öğrencilerinin Kendi Mesleklerine İlişkin Algılarının Metafor Analizi İle İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (36), 137-150.
- Çimen, M. (2010). Sağlık yönetimi ve sağlık yönetim eğitimi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 136-139.
- Dös, İ. (2010). Aday Öğretmenlerin Müfettişlik Kavramına İlişkin Metafor Algıları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 9(3), 607-629.
- Geçit, Y. & Gençer, G. (2011). Sınıf Öğretmenliği 1. Sınıf Öğrencilerinin Coğrafya Algılarının Metafor Yoluyla Belirlenmesi (Rize Üniversitesi Örneği). *Marmara Coğrafya Dergisi*, (23), 1-19.
- Güneş, A. & Fırat, M. (2016). Açık ve Uzaktan Öğrenmede Metafor Analizi Araştırmaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 115-129.
- Güveli, E., İpek, A. S., Atasoy, E. & Güveli, H. (2011). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Kavramına Yönelik Metafor Algıları. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 2(2), 140-159.
- Hogler, R., Gross, M. A., Hartman, J. L. & Cunliffe, A. L. (2008). Meaning in organizational communication why metaphor is the cake, not the icing. *Management Communication Quarterly*, 21(3), 393-412.
- Jensen, D. F. (2006). Metaphors as a bridge to understanding educational and social contexts. *International Journal of Qualitative Methods*, 5, 1-17.
- Kahyaoğlu, F., Yanık, A. & Tengilimoğlu, D. (2013). Batı Akdeniz Bölgesi Sağlık Kurumları Yöneticilerinde Mesleki Yeterliliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 3(1), 15-27.
- Kale, E. & Çiçek, Ü. (2015). Hemşirelerin Kendi Mesleklerine İlişkin Metafor Algıları. *Journal of Health and Nursing Management*, 2(3), 142-151.
- Karsavuran, S. (2014a). Sağlık Sektöründe Mobbing: Hastane Yöneticileri Üzerinde Bir Uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26), 271-296.
- Karsavuran, S. (2014b). Sağlık Sektöründe Tükenmişlik: Ankara'daki Sağlık Bakanlığı Hastaneleri Yöneticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 133-165.
- Koç, M. (2013). Student teachers' conceptions of technology: a metaphor analysis, *Computers and Education*, 68, 1-8.
- Krieger, J. L., Parrott, R. L. & Nussbaum, J. F. (2011). Metaphor use and health literacy: a pilot study of strategies to explain randomization in cancer clinical trials. *Journal of Health Communication*, 16(1), 3-16.
- Lakoff G. & Johnsen M. (2003). *Metaphors we live by*. London: The University Of Chicago Press.
- Levitt, H., Korman, Y. & Angus, L. (2000). 'A metaphor analysis in treatments of depression: metaphor as a marker of change', *Counselling Psychology Quarterly*, 13, 23-35.

- Mayring, P. (2011), *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, (Çev. A. Gümüş ve M. S. Durgun), 1. Baskı, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Magaña, D. & Matlock, T. (2018). How Spanish speakers use metaphor to describe their experiences with cancer, *Discourse & Communication*, 1-8.
- Nikinitina, L. & Furuoka, F. (2008). "A language teacher is like..." examining malaysian students' perceptions of language teachers through metaphor analysis. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 5(2), 192-205.
- Öztürk, A., Tolga, Y., Şenol, V. & Günay, O. (2008). Kayseri İlinde Görev Yapan Sağlık İdarecilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Erciyes Tıp Dergisi*, 30(2), 92-99.
- Öztürk, Z. & İlman, E. Z. (2015). Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Bölümü Tercih Nedenleri İle Beklenti ve Motivasyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 71-93.
- Polkinghorne, D. E. (1989). *Phenomenological Research Methods*, in R.S. Valle and S. Halling (Ed.), *Existential-Phenomenological Perspectives in Psychology: Exploring the Breadth of Human Experience*, (p. 41-60), New York: Plenum Press.
- Saban, A. (2008). Primary School Teachers' and their students' mental images about the concept of knowledge. *Elementary Education Online*, 7(2), 421-455.
- Saban, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Öğrenci Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Saban, A., Koçbeker, B. N. & Saban, A. (2007). Prospective teachers' conceptions of teaching and learning revealed through metaphor analysis. *Teaching and Teacher Education*, 17, 123-139.
- Sairanen, I. (2015), *Metaphors in health communication between nurse and patient*. Jyväskylä Ammattikorkeakoulu Jamk University of Applied Sciences, Degree Programme in Nursing.
- Stierand, M. B., Boje, D. M., Feuls, M., Haley, U. C. & Dörfler, V. (2016). Towards a theory of organizational constraints on entrepreneurship, play, and creativity. Paper presented at British Academy of Management, Newcastle upon Tyne, United Kingdom.
- Şener, E., Erdem, R. & Akçakanat, T. (2010). Türkiye'de Lisans Düzeyinde Sağlık Yöneticisi Yetiştiren Kurumların Akademik ve Eğitsel Profili. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 13(1), 29-44.
- Tortop, H. S. (2013). Öğretmen Adaylarının Üniversite Hocası Hakkındaki Metaforları ve Bir Değerlendirme Aracı Olarak Metafor. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2), 153-160.
- Wittink, J. (2011). Reliable metaphor analysis in organizational research. Conference Proceedings from Conference on Organizational Knowledge and Learning Capabilities.
- Woodside, J. M. (2018), Organizational health management through metaphor: a mission-based approach. *Journal of Health Organization and Management*, 32(3), 374-393.
- Yıldırım, K. (2010), Nitel Araştırmalarda Niteliği Artırma. *İlköğretim Online*, 9(1), 79-92.
- YÖK Lisans Atlası, <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php> (Erişim: 26.07.2018).
- YÖK Ön Lisans Atlası, <https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-anasayfa.php> (Erişim: 26.07. 2018).

Araştırma Makalesi • Research Article

İznik-Mekece Arasında Jeomorfolojik Gözlemler*

Geomorphological Observations Between Iznik-Mekece

Öznur Yazıcı^{a,**}

^aDr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 78050, Karabük/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7965-643X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 09 Ağustos 2019
Kabul tarihi: 23 Ağustos 2019

Anahtar Kelimeler:

Jeomorfoloji
İznik Gölü
Sakarya Nehri
Kuzey Anadolu Fay Zonu

ÖZ

Çalışma alanı, Türkiye'nin 5. büyük gölü olan İznik Gölü'nün doğusuyla Mekece arasında bulunmaktadır. Kuzey Anadolu Fay Zonu'na bağlı olarak oluşan depresyon zinciri, batıdaki Gemlik Körfezi'nin devamı olarak doğuya doğru İznik Depresyonu, Karadın Oluğu ve Pamuk Ovası'nın sıralandığı bir graben sistemidir. Bölgedeki jeomorfolojik birimler; dağlık kesim, yüksek ve alçak plâtolar, ovalar ve düzlüklerden oluşmaktadır. Pliosen'de kurulan akarsu şebekesi, Pleistosen'de ortaya çıkan yağışlı-serin iklim şartlarına ve aktif tektoniğe bağlı olarak yeniden düzenlenmiştir. Sakarya Nehri, Göksu Çayı'nın kendisine karıştığı kesimdeki düzlükle Pamuk Ovası'nı birbirine bağlayan bir birleştirme boğazı meydana getirmiştir. Sahada aşınım yüzeyleri, göl ve akarsu sekileri, birikinti konileri, fay diklikleri, kum adaları gibi eski ve yeni yerçekimleri iç içe yer almaktadır. Bu özellikleriyle, çalışma sahasında jeomorfolojik gelişimin ileri gençlik aşamasında olduğu söylenebilir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019
Received in revised form 09 August 2019
Accepted 23 August 2019

Keywords:

Geomorphology
Lake Iznik
Sakarya River
North Anatolian Fault Zone

ABSTRACT

The study area is located between the eastern part of Lake Iznik, which is the 5th largest lake of Turkey, and Mekece. Depression chain which formed by depending on North Anatolian Fault Zone is a graben system in which Iznik Depression, Karadın Trough and Pamuk Plain are sequenced eastward as a continuation of Gemlik Bay in the west. Geomorphological units in the region are studied under the headings as high mountainous, high and low plateaus, plains and flat areas. The river system established during the Pliocene period was rearranged due to the rainy-cool climatic conditions and active tectonics in the Pleistocene. Sakarya River formed a joining strait connecting the Pamuk Plain and the flat area that Goksu Stream is attended to the Sakarya River. Many old and new landforms take place in the field side by side such as lake and stream terraces, alluvial fans, fault scarps, sand islands. With these characteristics, it can be said that the geomorphological development in the study area is in the advanced youth stage.

1. Giriş

Türkiye'nin kuzeybatısında ve Marmara Bölgesi'nin güneydoğusunda yer alan çalışma alanı, İznik Gölü'nün doğu kısmından başlayarak Mekece'ye kadar uzanır (Harita 1). Bölge, genel uzanımı doğu-batı yönlü bir transform fay karakterindeki Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle, oluşumu ve gelişimi üzerinde tektonik hareketler etkin rol oynamıştır. 76 ile 1261 m'ler arasında yükselti değerleri gösteren saha; dağlar, plâtolar, ovalar ve taban düzlükleri halinde çeşitli yer şekli gruplarından meydana gelmiştir (Harita 2).

Arazinin genel eğimi batıda İznik Gölü'ne, Sakarya Nehri'nin her iki tarafında da nehre doğrudur. Buna bağlı olarak, çalışma sahasının batı kesimindeki akarsular topoğrafyanın eğimine uygun şekilde ilerlemekte; bir kısmı İznik Ovası'nın tabanına sızarken, bir kısmı da göle ulaşmaktadır. Orta kesimdeki dar oluk, çevresinde bulunan derelerin sularını toplama havzasıdır. Doğudaki Sakarya Nehri çevresindeki akarsular ise, adı geçen nehre yönelmişlerdir. Saha genelindeki drenaj tipi, dandritik ve paraleldir. Bunun dışında santripetal, radyal ve kafesli drenaja ait örnekler de gözlenir. En önemli akarsuyu, doğudaki Sakarya Nehri oluşturmaktadır. Diğer önemli

*Bu çalışma, yazarın 1999 yılında Prof. Dr. Barış MATER danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "İznik-Mekece Arasının Jeomorfolojisi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

**Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: oznuryazici@karabuk.edu.tr

akarsular batıdan doğuya doğru Karasu Deresi, Kıran Dere, Söğütalan Deresi, Papaz Deresi, çok az bir kısmı çalışma sahasına dâhil olan Göksu Çayı ve Kızılöz Deresi'dir.

Kuzey-güney doğrultusundaki genişliği 10-11,5 km arasında değişen elips biçimindeki gölün yüzölçümü 308 km²'dir. Göl, geniş bir tektonik çukur içerisinde. En derin yeri ise 65 m'dir. Gölün güney kıyılarının büyük bir bölümü kumsaldır. Gölde tatlı su balıkları avlanabilmektedir. Göl, "Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği"nde belirtilen alanlardan biridir (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2017, s. 164). İlkbahar mevsimlerinde yükselen sular bazen

Tablo 1. İznik Gölü'nün Yıllık Ortalama Su Seviyeleri (2006-2018)

Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Ort.
Seviye	84.75	84.24	83.95	83.90	84.28	84.73	84.66	84.37	83.91	84.57	84.61	84.39	84.32	84.36

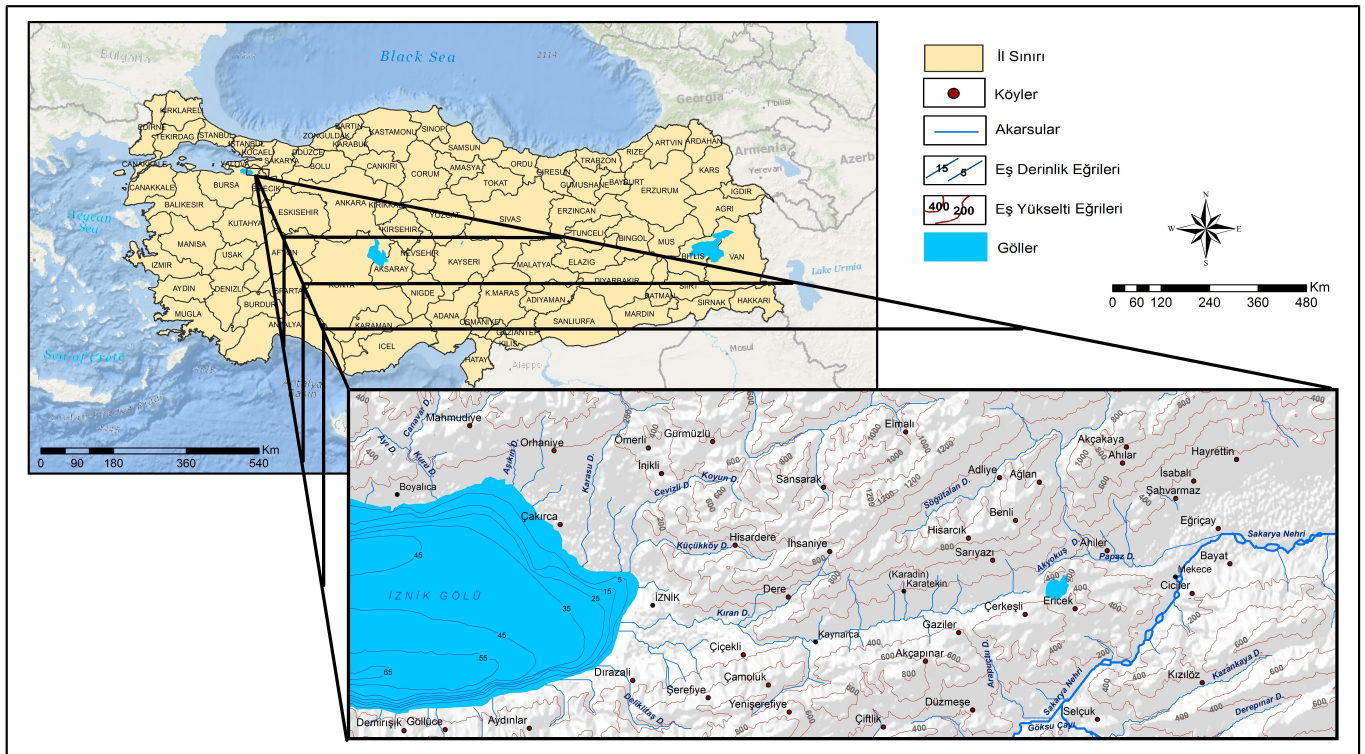
(Kaynak: DSİ 1. Bölge Müdürlüğü, Bursa)

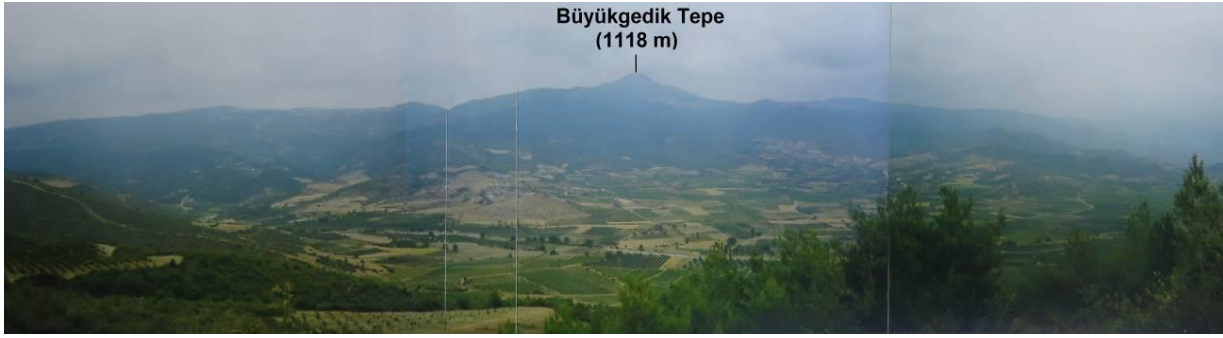
Bu verilere göre, İznik Gölü'ndeki su yüksekliğinin yıllık ortalamasının, deniz seviyesinin 84.36 m üzerinde olduğu belirlenmiştir. 2006-2018 arasındaki 13 yıllık dönemde 2006-2007-2008-2009, 2011-2012-2013-2014, 2016-2017-

göl düzeyini aşar ve gölün batı kenarında yer alan Garsak Deresi yolu ile Gemlik Körfezi'ne boşalır (Meriç vd., 2009, s. 2). İznik Depresyonu'nun en derin yerine yerleşmiş olan İznik Gölü, deniz seviyesinden 85 m daha yüksekte bulunur. Bu özelliği ile, gölün en derin yeri bile deniz seviyesinden yaklaşık 20 m kadar yüksekte olup, bir kriptodepresyon olmaktan epeyce uzaktır. Gölün tabanı, kuzeyden güneye doğru derinleşme göstermektedir.

İznik Gölü su seviyesine ait DSİ 1. Bölge Müdürlüğü'nden alınan güncel verilere göre, 2006 yılından itibaren 2018 yılının ilk 4 ayına kadar her ayın 15. günü ölçüm yapıldığı görülmüştür (Tablo 1).

2018 arasındaki devrelerde seviye düşüşü yaşanırken; 2009-2010-2011, 2014-2015-2016 arasında ise nispeten seviye artışı olmuştur.

Fotoğraf 1. Çalışma alanının yüksek noktalarından biri olan Büyükgedik Tepe (1118 m) ve eteğindeki Papaz Deresi vadisi

Çalışma sahasındaki iklim özellikleri, kuzeyde ve güneyde bazı farklılıklar içerir. İznik Gölü'nün güney ve güneydoğusunda Akdeniz İklimi görülür. Gölün kuzeydoğusuna doğru ise, iklim giderek karasallaşır. Çalışma sahasının iklim özelliklerinin değerlendirilmesinde; İznik Gölü'nün doğusunda İznik (1969-2018), batısında Orhangazi (1977-1995 ve 2013-2018), kuzeyinde Karamürsel (1983-1992 ve 2014-2018) ve güneyinde Yenişehir (1940-1951 ve 1984-2018) ilçelerine ait meteoroloji istasyonlarının verilerinden yararlanılmıştır. Yıllık Ortalama Sıcaklık değeri İznik'te 15°C, Orhangazi'de 13.95°C, Karamürsel'de 14.8°C ve Yenişehir'de 13.2°C olarak belirlenmiştir. Buharlaşma verileri sadece Yenişehir istasyonu için mevcut olup, 934.31 mm'dir. Yıllık Maksimum Sıcaklık Ortalaması İznik için 37.38°C, Orhangazi için 37.4°C, Karamürsel için 34.3°C, Yenişehir için ise 38.27°C olmuştur. Yıllık Ortalama Maksimum Sıcaklık değerleri İznik'te -5°C, Orhangazi'de -6.39°C, Karamürsel'de -4.2°C, Yenişehir'de -12.5°C'dir. Yıllık Toplam Yağış Ortalaması Manuel veriler İznik için 492.2 mm, Orhangazi için 676.05 mm, Karamürsel için 567.6 mm, Yenişehir için ise 525.9 mm'dir. Yıllık Toplam Yağış Ortalaması Otomatik Meteoroloji Gözlem İstasyonu (OMGİ) verileri İznik'te 477.5 mm, Orhangazi'de 664.3 mm, Karamürsel'de 698.3 mm ve Yenişehir'de ise 381.6 mm olarak hesaplanmıştır. Bu değerlere göre, batıdaki Gemlik Körfezi'nden gelen denizel etkilere açık ve kuzeydeki Samanlı Dağları ile kuzey rüzgârlarından korunan İznik'te sıcaklık değerleri yüksektir.

Sahadaki en yaygın toprak tipini, kahverengi orman toprakları oluşturur (Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1995). Bu topraklar, Orhaniye kuzeyinden itibaren doğuya doğru uzanarak yüksek kesim üzerinde yer alırlar. Ayrıca, gölün güney ve güneydoğusu boyunca yer yer devam ederek Sakarya Nehri'ne kadar sokulurlar. Sakarya Nehri'nin doğu kesimi de kahverengi orman topraklarıyla örtülüdür. Kuzeybatıda Mahmutiye çevresinde, Dırazali güneyinde, kuzeydeki yüksek kesim üzerinde, Adliye doğusunda kireçsiz kahverengi orman topraklarına rastlanmaktadır. İznik ve Pamuk ovalarıyla Sakarya Nehri yakın çevresi ise akarsular tarafından taşınıp depolanan genç alüvyal topraklarla kaplıdır. Gölün kuzey kıyısı boyunca Orhaniye'ye kadar kırmızı kahverengi Akdeniz toprakları bulunur. Ayrıca, ovaları çevreleyen plâtoların

eteğinde kolüvyal topraklar görülür. Bunlar; dik eğimlerin eteklerinde yerçekimi, yüzey akışı, yan dereler gibi nedenlerle kısa mesafelerden taşınarak, eğimin azaldığı yerlerde biriktirilen topraklardır (Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995, s. 16).

Doğal bitki örtüsü bakımından Akdeniz flora alanı ile Paleoboreal Avrupa florasının temas alanında yer alan İznik Depresyonu'nda; başta iklim ve yeryüzü şekilleri, eğim, bakı, toprak özellikleri ve beşerî faktörlerin etkisi ile 3 ana bitki gurubu ayırt edilmektedir. Bunlar orman, maki ve psödomakidir (Meşeli, 2010, s. 138). Kuzey yüzlerdeki ormanların tahrip alanlarında psödomaki, güney yüzlerdeki kuru orman sahalarının tahrip edildiği yerlerde ise maki yer alır. Psödomaki, bölgede makiye oranla daha fazla yer kaplar. Ayrıca, Katırlı ve Avdan kütlelerinin kuzey etekleri ile İznik Gölü'nün güney kıyıları arasındaki saha da psödomakiyle kaplıdır (Dönmez, 2014, s. 8). Bu durum, yağış özellikleriyle ilişkilidir. Güngördü'ye (1985, s. 88) göre; Samanlı kütlelerinin kuzey eteğindeki 700-800 mm olan yağışlara bağlı olarak kuzey kesim nemli ormanlarla kaplı iken, kütlelerin güney eteğindeki İznik'te yağışın 543 mm'ye düşmesiyle kuru orman sahası ortaya çıkmaktadır. Çalışma sahasında özellikle tarla açmak için bir yandan bitki örtüsü tahribi görülürken, diğer yandan İznik ve Adapazarı Orman Bölge Şeflikleri tarafından ağaçlandırma ve orman oluşturma çalışmaları yapılmaktadır.

Tarihsel dokusuyla önem arz eden İznik ilçesi, çalışma sahasındaki en büyük yerleşme merkezidir. Bursa iline bağlı olan ilçe, üzerinde kurulan çeşitli medeniyetlerin izlerini taşımaktadır. Diğer önemli yerleşmelerden bazıları; Boyalıca, Kaynarca, Dereköy, Karatekin (Karadin) ve Mecece'dir. Geçim kaynakları genelde hububat tarımı, bağcılık, zeytin yetiştiriciliği, ormancılık, göl çevresinde balıkçılık ve turizm faaliyetleridir.

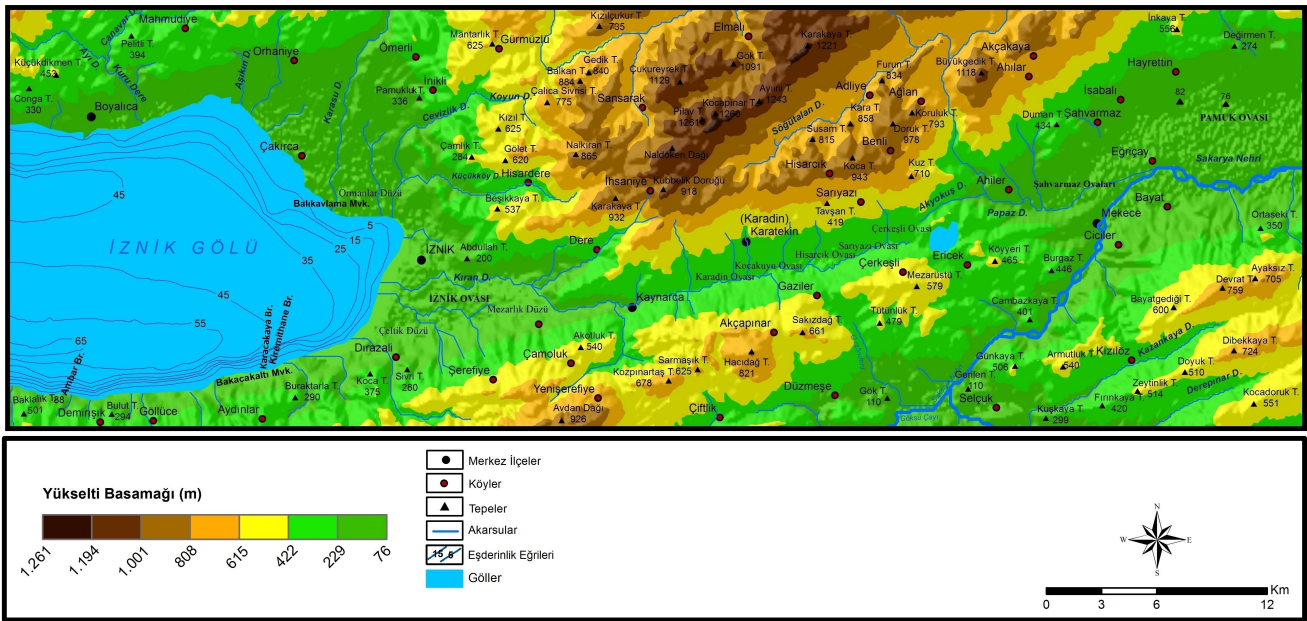
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Gemlik Körfezi'nin doğusunda kalan ve doğuda Sakarya Nehri'nin orta çığırının bir bölümünü içeren saha, bu manzarasıyla eski ve yeni yerşekillerini bir arada bulundurmaktadır. Araştırmada, tektonizmanın ve flüvyal süreçlerin etkisiyle gerçekleşen yerşekillenmesi ele alınmıştır. Bu amaçla; literatür (yazın) taraması, büro çalışması, haritalama ve arazi çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kuzeyde Samanlı Dağları ve güneyde Katırlı Dağları arasında kalan İznik Depresyonu'nun çevresinde, kademeler hâlinde aşınım yüzeyleri gelişmiştir. Bunlar, alçak kesimlere ve ovalara doğru hafifçe eğimlidir. Çıplak dik yamaçlarda, güncel şekillenmeyi gösteren sel yarınları mevcuttur. Aşınım yüzeylerinin sınıflandırılmasında, Prof. Dr. Oğuz Erol (1993)'ün 'Eğimlerle Eş Yükselti Eğrileri Arasındaki İlişki Metodu' kullanılmıştır. Bu metod, öncelikle topoğrafya haritalarından yararlanılarak hazırlanan morfometri haritası üzerinde düzlükler ve yamaçların gösterilmesi esasına dayanmaktadır.

İznik Gölü'nün oluşumu, belirli periyodlarla sahasını daraltması, Sakarya'nın yarma vadisi oluşturmaları, akarsuların kuruluşu ve farklı etkenlere (yapı, litoloji, eğim,

iklim, tektonik) bağlı olarak gelişimi, jeolojik yapının yerşekillenmesindeki rolü, Kuaterner'deki genç hareketlerin sonuçları göz önünde tutularak sahanın jeomorfolojik gelişiminin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma, arazi ve büro çalışmaları yapılarak yürütülmüştür. Çalışmadaki haritalar ArcGIS 10.5 Programı'nda hazırlanmıştır. Mekânsal analiz yöntemiyle sayısal yükselti modeli kullanılarak sahanın fiziki haritası hazırlanmıştır. MTA'dan alınan jeoloji paftaları baz alınarak jeoloji haritası ve arazi hakkında edinilen bilgilere dayanılarak jeomorfolojik haritası sayısallaştırılmıştır. Araştırmada, sahanın jeomorfolojik gelişiminde etkili olan süreçlerle, bunların güncel etkileri üzerinde durulmuş ve geleceğe yönelik problemlere bazı çözüm önerileri sunulmuştur.

Harita 2. Çalışma Alanının Sayısal Yükseklik Modeli (SYM)

3. Jeolojik Özellikler

Çalışma sahasında, Paleozoik'ten Kuaterner'e kadar çeşitli yaş ve cinste formasyonlar yer almaktadır (Harita 3). Temeli oluşturan en yaşlı kayalar; şist-mermer birimi, ofiyolitli şist birimi ve metamorfizma geçirmiş olan volkanik kayalardır. Bozcu (1992, s. 235)'ya göre, metamorfizmanın nedeni, bölgenin ofiyolit yerleşme döneminde tektonizma ile alta gömülmesidir. Bargu (1982) tarafından metamorfik formasyonların, Kaledonien Orojenezi'nden etkilenerek Permien'de su yüzeyine yükseldikleri ifade edilmiştir. Yine Bargu'ya göre (1982, s. 170), metamorfizma öncesinde bu kayaların çökeldiği deniz devamlı olarak alçalıp yükselmiş ve bu sürede zaman zaman derin denizaltı volkanizması meydana gelmiştir. Metamorfik kayalar su yüzeyine yükseldikten sonra, Hersinien ve Alp orojenezlerinden de etkilenmişlerdir. Jura yaşlı tortullar, Permien üzerine açılı diskordanslı olarak gelmiştir. Orta-Üst Jura'da, bölgede genellikle sığ, nadiren derin deniz şartları egemen olmuştur. Jura tabakalarının eğimleri, Hersinien Orojenezi ile çok fazla eğim kazanan, hâttâ bazı yerlerde düşey durumda olan Permien

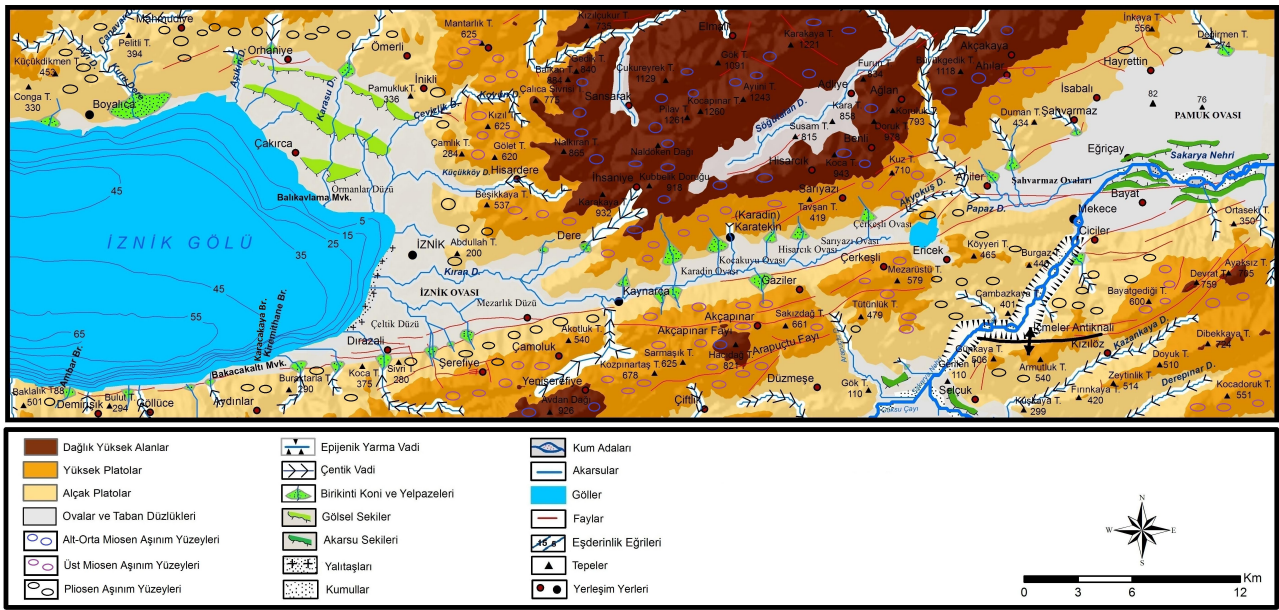
tabakalarına oranla daha azdır. Jura'nın üzerinde, açılı diskordansla gelen Üst Kretase çökelleri bulunur.

Üst Kretase tabakalarının bir kısmı Maestrichtien'de meydana gelen orojenik fazla, bir kısmı da Alpin Orojenezi'nin Laramien Fazı (Akartuna, 1968, s. 12) ile kıvrılmıştır. Bu devirde çökelen fliş fasiyesinin üzerine transgresif olarak Eosen tortulları gelmiştir. Geyve-Sapanca çevresi, Paleosen'de rejyonal regresyona uğrayarak yer yer kara hâline geçmeye başlamıştır (Bozcu, 1992, s. 230).

Pontid içi okyanusun Paleosen-Lütesien arasında kapanmasıyla, Eosen'de mağmatik bir evreye giren bölgede volkanik formasyon oluşmuştur. Orta-Geç Eosen'de derin denizden yükselen bu andezit volkanizmasının ürünleri, alt derin deniz yelpazeleri şeklinde gelişmiştir. Bu volkanizmanın devam etmesi sonucu ortam, Gemlik'ten İznik'e doğru karaya dönüşmüştür (Ece, 1990, s. 132). Neojen'de Kuzey Anadolu Fayı'nın oluşumuyla, fayın iki kolu arasında doğu-batı gidişli uzanan Armutlu Yarımadası yükselmiş, yarımada'nın kuzeyinde ve güneyinde ise önemli çöküntü alanları meydana gelmiştir (Bozcu, 1992, s. 237).

Fotoğraf 2. İhsaniye güneyinden kuzeydeki Söğütalan Deresi'ne ve yamaçlarda erozyona neden olan sel yarıntılarına bakış

Harita 4. Çalışma Alanının Jeomorfoloji Haritası

Adatepe ve Erel (2006, s. 143), M.Ö. 2100-M.S. 1900 yılları arasında KAFZ'a bağlı olarak İznik ve çevresinde meydana gelen önemli depremleri şöyle sıralamıştır: 29 yılı IX şiddeti (İznik'in büyük bir kısmı yıkılmıştır), 33 yılı VIII şiddeti, 69 yılı VII şiddeti, 120 ve 129 yılları VIII şiddeti, 350 (İznik'te) yılı VII şiddeti, 358 yılı IX şiddeti, 362 yılı VIII şiddeti, 368 yılı VII şiddeti, 378 yılı VI şiddeti, 444 yılı (Şiddeti bilinmiyor), 447 ve 715 (Üst merkezi Gemlik Körfezi'nde bulunan) yılları IX şiddeti, 740 ve 985 (Erdek ve İznik'te) yılları VIII şiddeti, 1064 yılı (İznik Fayı üzerinde) IX şiddeti ve 1895 yılı V şiddeti. Bu iki araştırmacı; İznik'teki bazı binalarda yaptıkları gözlemler sonucunda, İznik'i etkileyen depremlerin, tarihî yapılarda küçük deformasyonlara neden olmalarına rağmen, kenti tamamen yıkıp yok etmediğini belirlemişlerdir (Adatepe ve Erel, 2006, s. 147). Uçarkuş (2002, s. 43)'ün çalışmasında yer verdiği son tarihi depremlere bakıldığında; 1855 yılı IX şiddeti, 1857 yılı VI şiddeti, 1863 yılı IX şiddeti, 1895 ve 1897 yılları V şiddeti gösteren değerlere rastlanmaktadır. Ambraseys ve Zatópek (1969), 1967 Mudurnu depreminde İznik Fayı'nın 1.9 m hareket ettiğini belirlemişlerdir.

Çalışma alanındaki ana jeomorfolojik birimleri; çevresine göre dirençli kayalardan müteşekkil ve nispeten yükselti değerleri gösteren dağlık alanlar, plâto alanları, ovalar ve taban düzlükleri meydana getirmektedir.

4.1. Dağlık Yüksek Kesim

Çalışma sahasının kuzeyinde Alt-Orta Miosen dönemine ait aşınım yüzeylerinden oluşan ve geniş yayılım gösteren belirgin reliefin en yüksek yerini, 1261 m ile Pilâv Tepe oluşturur. Dağlık yüksek kesimde yükselti değerleri, 700 m'ye kadar iner.

Sansarak batısında yer alan metamorfik kayalardan müteşekkil kesimin üzerindeki dereler, Paleozoik'e ait kayaları dar, az derin biçimde yarmak suretiyle sık bir vadi ağı meydana getirmişlerdir. Bu kesimde, 735 m'lik Kızılçukur Tepe'nin kuzeydoğusundan gelerek Kızılık Deresi ile birleşen Karasu Deresi'nin dar ve derin vadisi yer alır. Oldukça dik yamaçlara sahip olan dere, metamorfik şistler içerisinde dar bir boğaz oluşturarak temele gömülmüştür. Dere, fay kontrollü asimetrik bir vadiye yer almaktadır.

Fotoğraf 3. İhsaniye çevresindeki yamaçlar üzerinde gelişen yarıntı (gully) erozyonu

Daha güneyde, çalışma sahasının en yüksek bölümünü teşkil eden 1261 m yükseltideki Pilâv Tepe'nin, 1260 m'deki Kocapınar Tepe'nin ve 1243 m yükseltideki Ayıni Tepe'nin yer aldığı dağlık kesim bulunur. Dalgalı görünümlü bu alan, çevreye yayılan pek çok derenin doğduğu yerdir. Daha güneyde İhsaniye Köyü'nün kurulduğu yerde, farklı aşınım artığı kayalık arazi ve güncel morfolodinamiğin delilleri olan genç sel yarıntılarını gözlenmiştir (Fotoğraf 2 ve 3). Ani yağışlara bağlı olarak oluşan seller, yamaçları oyarak erozyona maruz bırakmıştır. Bu kesim, bitki örtüsünden bakımından oldukça çıplaktır.

Orta kuzeydeki dağlık alanda faylanmanın etkisiyle geniş bir taban oluşturan Söğütalan Deresi, doğuya doğru Kelem Deresi adını alarak asimetrik vadiye dönüşür. Vadinin doğudaki yamacı daha diktir. Bu sular, güneye doğru yönelerek Papaz Deresi'ne dökülürler.

Yenişerefiye'nin güneyinde yer alan yüksek kesimde, Avdan Dağı'nın kuzey uzanımları yer alır. Buradaki Avdan Tepe (926 m), Orta Jura yaşlı neritik kireçtaşlarından meydana gelmiştir. Buradan doğan çok sayıda dere, güneybatıdan kuzeydoğuya yönelen Karanlık Dere'yi beslerler. Metamorfizma geçiren kayalar geçirimli olmadıklarından, üzerindeki akarsu vadi ağı sıktır.

821 m yükseltideki Hacıdağ Tepe'nin bulunduğu kesim ise, bir diğer belirgin reliefi oluşturur. Geniş bir alana yayılmış olan bu Permo-Trias yaşlı Alt-Orta Miosen yaşlı aşınım yüzeyi üzerinde çok sayıda zirve yer almaktadır.

4.2. Plâto Alanları

4.2.1. Yüksek Plâto Alanları

Çalışma alanındaki dağlık alanlardan alçak plâtolara geçişi sağlayan yüksek plâto alanları, ortalama 400-700 m arası yükseltiye sahiptir. Kademeli olarak alçalan bu kesimde çeşitli yükseltilerde Üst Miosen aşınım yüzeyleri yer alır. Batıda Boyalıca kuzeyindeki Üst Miosen yüzeylerinden doğan dereler, daha güneyde birleşerek alçak plâtoya ulaşır ve Conga Mevkii civarında İznik Gölü'ne dökülürler. Araziye bütün olarak bakıldığında, İznik Gölü'nün çevresindeki akarsular santripetal drenaj örneği gösterirler.

Karadin Oluğu'nun kuzeyinde, genel olarak Paleozoik'e ait metamorfik kayalardan oluşan yüksek plâto yer alır. Ortalama yükseltisi 550-600 m dolayında olan plâto, bazı kesimlerde devamlı yükselti kaybetmekte, yer yer de oluştuğu farklı dayanıklıdaki kayaların etkisiyle dalgalanma göstermektedir. Karadin'in kuzeyinde, 450-550 m'ler arasında Üst Kretase flişinden oluşan Karadin Sırtı uzanır. Daha doğudaki Akyokuş Deresi, güneybatı-kuzeydoğu yönlü bir faya yerleşmiştir. Fay, yaklaşık 3 km uzunluktadır ve Çerkeşli Ovası'na kadar uzanır. Karadin Oluğu'nun güneyinde, ortalama yükseltisi 500-600 m'ler arasında olan yüksek plâto alanı, batıda Şerefiye çevresinden başlar. Genel olarak Üst Kretase ve Eosen tortullarından müteşekkil olan bu yüksek plâto alanı, aşınım yüzeylerinden ve bunları parçalayan akarsulardan meydana gelmiştir.

Çamoluk'un yer aldığı geniş aşınım düzlüğü, 500-530 m'lerde gelişmiş dalgalı bir düzlüktür. Bu düzlük üzerinde, 530 ve 540 m'lerdeki Akotluk Tepeleri yükselir. Bu tepelerin doğusundan Çerkeşli Köyü'ne kadar Permien-Üst Kretase formasyonları dokanağında düşey bir fay yer alır. Bu fayın yaklaşık 1.5 km'lik kısmı Bargu (1982) tarafından Akçapınar Fayı olarak adlandırılmış ve atım değeri yaklaşık 100 m olarak saptanmıştır. Daha güneyde Hacıdağ Tepe (821 m)'nin doğusunda güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu Arapuçtu Fayı bulunur. Yaklaşık 3 km uzunlukta eğim atımlı bir fay olan Arapuçtu Fayı, Permo-Trias yaşlı sedimanları kesmektedir.

Çerkeşli'nin kuzeyindeki Çorak Deresi'nin iki yanında 450-500 m'lerde yüzeyler gözlenir. Honkura ve Işıkkara, 1991'de Boğaziçi Kandilli Rasathanesi ve Japon işbirliği ile yaptıkları çalışmalarda, Çorak Deresi'nin İznik-Mekece Fayı tarafından 40 m ötelenmişliği tespit etmişlerdir.

Birikinti konileri, dikçe bir yamaçtan hızla inen ve inerken de aşındırma yapan akarsuların, birdenbire etekteki düzlüğe inince hızını, dolayısıyla taşıma gücünü kaybedip taşıdığı materyali biriktirmesi sonucunda oluşurlar (Erol, 1985, s. 229). Karadin Oluşu'na kuzeyden ve güneyden inen akarsular, eğimin azaldığı yerlerde birikinti koni ve yelpazeleri meydana getirmiştir. Bu derelerin çevresinde taban seviyesi değişimine bağlı olarak yüksekte kalan seki sistemleri mevcuttur. Bu kesimdeki derelerden Karanlık, Kulak, Damlarkulağı, Dönemeç ve Erkeç dereleri, fayın etkisiyle sağ tarafa doğru ötelenmişlerdir. Barka (1993), Kaynarca çevresinde yaptığı çalışmalarda, aldığı sismik bir profilden, İznik-Mekece Fayı'nın burada tek bir çizgi hâlinde olmayıp genişleme karakterinde basamaklı faylardan oluşan bir zon oluşturduğunu ve bu yapının, aslında Kaynarca çevresindeki fayın 'pull-apart' oluşturacak şekildeki sıçramasını doğruladığını gözlemlemiştir.

Sakarya Nehri'nin doğusundaki yüksek plâto, genel olarak dar ve uzun sırtlardan meydana gelmektedir. Bu sırtlar arasında parçalı ve dağınık dizilmiş aşınım yüzeyleri bulunur. Bu nedenle saha yerleşmeye de pek uygun değildir. Bu kesimdeki yüksek plâto alanının ortalama yükseltisi 500 m civarındadır. En yüksek zirveyi, 759 m yükseltideki Devrat Tepe teşkil eder. Kuzeyden alçak plâto alanı ile sınırlanmıştır. Bu kesim, genel olarak Üst Kretase ve Eosen flişlerinin faya bağlı oluşturduğu bir dokanak bölgesidir.

600 m'lik Bayatgediği Tepe'yi de içeren uzun bir sırt alanı, kuzeydeki derelerle parçalanarak Pamuk Ovası'na doğru uzanmaktadır. Günkaya Tepe (506 m)'nin bulunduğu Permo-Trias formasyonlarından oluşan yüzey, farklı aşınım nedeniyle kayalık kesimler içerir. İçmeler antiklinal ekseninin her iki yanında bulunan saha, bu yükselmeden etkilenmiştir. Orta kesimde Kazankaya ismine, Sakarya Nehri'ne yaklaştığı yerde de yakınlardaki bir köy ile aynı isme sahip olan yaklaşık 10 km uzunluğundaki Kızılöz Deresi'nde, İçmeler Antiklinali'ne bağlı olarak, yer yer ortogonal drenaj meydana gelmiş ve yan kollar ana dereye dik açılar göstererek birleşmiştir.

4.2.2. Alçak Plâto Alanları

İznik Gölü'nün kuzeyinden itibaren İznik ilçesinin doğusuna kadar uzanan alçak plâto alanının ortalama

yükseltisi 250-300 m civarındadır. Alçak plâto alanı, yüksek plâto ve İznik Ovası arasında yer almaktadır. Bu kısımdaki en yüksek zirveyi, Boyalıca Köyü'nün kuzeybatısında bulunan 453 m yükseltideki Küçükdikmen Tepe oluşturur. Genel olarak ofiyolitli şist birimi ve yer yer de rekristalize kalkerlerden oluşan plâto alanı üzerinde, aşınım yüzeyi parçaları ve plâto yüzeyini parçalayan akarsular yer almaktadır. Bu kesimde, 330 m yükseltide Conga Tepe yer alır.

Tortul kökenli kayaçların düşük derecede metamorfizma geçirerek oluşturduğu bu alçak plâto alanındaki aşınım yüzeyleri kuzeye doğru yükseltilerini arttırarak uzanırlar. İznik Gölü depresyonuna ulaşan dereler santripetal drenaj örnekleri sunmaktadır. Mahmudiye batısındaki aşınım yüzeyinden doğan Canavar Deresi, Ayı Deresi ve bunların birleşmesiyle oluşan geniş bir havzaya sahip olan Kuru Dere, alçak plâtoyu yarmış ve parçalamıştır. Daha doğuda Aşıkın Deresi, Tefçi Deresi, Çamurca Deresi, Sandıklı Deresi, Gâvurpınar Deresi, Karaincirlik Deresi ve en doğuda Soğukpınar Deresi ile birleşen Karasu Deresi uzanırlar. Bu dereler, plâto alanını teşkil eden metamorfik temel üzerinde V şekilli dar vadiler kazmışlardır.

İznik Gölü'nün güneyinde başlayan alçak plâto alanı, ortalama olarak, 250-300 m'ler arasında değişen yükselti değerleri gösterir. Plâtonun en yüksek yeri, gölün güneybatı ucundaki 501 m yükseltili ve dik yamaçlara sahip sırt üzerinde bulunan Baklalık Tepe'dir. Gölün hemen güneyinde ortaya çıkan bu diklikler, İznik-Mekece Fayı'na bağlı olarak ortaya çıkan fay diklikleridir. Bunların eteğinde yer alan ve eğimin azalmasıyla göle doğru sokulan birikinti koni ve yelpazeleri, bu kesimlerde burunlar teşkil ederler. Bunlar batıdan doğuya doğru; Yılandılar, Aydınlı, Ambar, Karacakaya (Fotoğraf 4) ve Kiremithane Burnu'dur. Bu deltalar, kıyının düzgün uzanışını kesintiye uğratırlar.

Dırazali Köyü çevresinde çok sayıda fay belirmiş ve buradaki dere yataklarında ve tortullarda ötelenmelere neden olmuştur. İznik Gölü'nün gerisindeki fay diklikleri, V şekilli ve simetrik vadilere sahip birbirine paralel uzanan derelerle parçalanmıştır. Gerideki dik yamaçları katederek düzlüğe ulaşan derelerin, eğimin azaldığı yerlerde meydana getirdikleri birikinti koni ve yelpazeleri İznik Ovası kenarında batıdan doğuya doğru sıralanmış, kimi yerde birbiriyle kaynaşmıştır.

Sakarya Nehri Taban Düzlüğü'nü ve Pamuk Ovası'nı çevreleyen alçak plâto alanının ortalama yükseltisi, 250-300 m arasında değişir. Pamuk Ovası'nın kuzeyinde kurulmuş yerleşmelerden birini oluşturan Şahvarmaz, buradaki alçak plâto üzerindedir. Çalışma sahasının en kuzeydoğu ucundaki dik yamaçlı sırt üzerinde, yine Üst Kretase-Eosen kireçtaşlarından meydana gelmiş olan 274 m'lik Değirmen Tepe bulunur. Daha güneyde, Sakarya Nehri'nin İçmeler Antiklinali'ne gömüldüğü kesimin hemen batısında 401 m'de Cambazkaya Tepe (Fotoğraf 5) bulunur. Bu kesim, dik bir kayalık görünümündedir. Hemen kuzeydoğusundaki Burgaz Tepe de (446 m), uzun ve dik yamaçlı bir sırt üzerinde yer alır. Osmaneli İçmeleri'nin bulunduğu düzlük 300-360 m'lerdedir. Metamorfik kayaçlardan oluşan bu kesim, yer yer kayalık alanlar içerir. 506 m'lik Günkaya Tepe ve bunun güneyinde yükselen 282 m'lik bir zirve bu kayalık alanlara örnek meydana getirmektedir.

Fotoğraf 4. İznik Gölü güneyinde, Karacakaya Burnu'ndaki fay dikliğinden batıdaki birikinti yelpazesine bakış

Fotoğraf 5. Ericek Köyü'nün güneyinden Cambazkaya Tepe'nin (401 m) görünümü

4.3. Ovalar ve Taban Düzlükleri

4.3.1. İznik Ovası

İznik Gölü'nün doğusunda bulunan İznik Ovası, inceleme alanındaki en geniş alanlı düzlüktür. Alçak plâtoların kenar kısmında 5° dolayında olan eğim, göle yaklaştıkça giderek azalır ve neredeyse 1° 'nin de altına düşer. Ova, gölden çevredeki yüksek sahalara geçişi sağlamaktadır. Gerideki kademelerden gelerek İznik Ovası'nı kateden dereler, plâto sahasından ovaya indikleri yerlerde eğim azalması nedeniyle birikinti koni ve yelpazeleri oluşturmakta; bunlardan bir kısmı göle ulaşırken, bir kısmı ovada

kaybolmaktadır. Bu geniş ova alanı üzerinde meyve ve sebze tarımı yapılmaktadır. Ovada sulama sorunu yoktur. Sulama için çevredeki derelerden, yeraltı suyundan ve gölden yararlanılmaktadır. Sulama suyu, kanallarla ovanın her yerine ulaşmaktadır.

Ovanın en büyük akarsuyu olan Karasu Deresi, kuzeyden güneye akışını sürdürürken eğimin azalması nedeniyle ovada minik menderesler çizer. Dere, Balıkavlama Mevkii'nde batıya yönelerek bir delta oluşturur ve İznik Gölü'ne dökülür. Karasu Deresi, gölün kuzeydoğusunda 273 km^2 kadar bir sahanın sularını drene eder. Derenin

ortalama akımı $2.4 \text{ m}^3/\text{sn}$ 'dir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yayını, 1972, s. 24).

Düzlük sahanın doğu-batı doğrultusunda nispeten daraldığı ve birkaç kilometreye düştüğü orta kesimde, göl kıyısında İznik ilçesi kurulmuştur. Avdan Dağı'nın kuzey aklanından doğan Karanlık Dere, ovada doğudan gelen Ana Dere ile birleşerek Kıran Dere adını alır ve batıya yönelir.

Gölün güneydoğu kıyı kesiminde yalıtışları yer alır (Fotoğraf 6). Erinç'e (1971) göre yalıtışları; kıyıdaki gevşek maddelerin kalkerli bir çimento ile bağlanmaları neticesinde meydana gelen kumtaşı ve konglomera karakterinde oluşuklardır. Yüzeyleri çok defa beton bir plâkayı andırır. Araştırmacı, yalıtışlarına yol açan çimentolaşmayı, yeraltı suyu tablasına bağlamaktadır. Avşarcan (1997) yalıtış teriminin; tropikal ve subtropikal, daha kısıtlı olarak da ılıman bölgelerin kıyılarındaki oluşuklar için kullanıldığı görüşündedir. Yine Avşarcan'a göre; yalıtış tabakalarının doğrultusu genellikle kıyı çizgisine paralel olduğundan, kıyı boyunca birbiri ardına şeritler teşkil edebilmektedirler. Kıyının yavaş bir şekilde gerilemesi, kıyıdaki gevşek unsurların bolluğu, yeraltı suyunun kalker bakımından zenginliği, yeraltı suyu sıcaklığının yüksekliği yalıtış oluşumunu kolaylaştıran başlıca faktörlerdir (Erinç, 1971). İznik Gölü'nün güneydoğu kıyısının gerisinde ard arda sıralanmış olan yalıtışları, gerileyen kıyı çizgisinin kanıtlarını meydana getirmektedir. Buradaki yalıtışları, oldukça düşük bir eğim açısıyla denize doğru dalış sergilerler (Fotoğraf 7).

Kayan, 1993'te göl çevresinde yaptığı araştırmalarda, Holosen başlarında bugünkünden yüksekte olan göl seviyesinin, daha sonra bugünkünden birkaç metre alçakta bulunduğunu, sonraki küçük salınımlarla yükselerek bugünkü konumunu aldığını gösteren veriler sağlamıştır (1993, s. 9). Kayan'a göre, İznik Gölü çevresinde bununla ilgili bir bulgu olmamakla birlikte, güneydeki Yenişehir Ovası'nda yaptıkları araştırmada, ovanın batı kesiminde kurumuş bir göl tabanının varlığı saptanmıştır. Burada yaptıkları sondajlarda, yüzeyden 4-4.5 m derinde, gölsel tabakalar arasında bir turba katmanı bulunmuş ve C^{14} ile yaşlandırıldığında, günümüzden 5750 yıl öncesine ait olduğu anlaşılmıştır. İznik Gölü'nün güneydoğusundaki kıyıda rastladığımız yalıtışlarının hemen gerisinde, ikinci bir kademe hâlinde karşımıza çıkan yalıtışları bunu ifade eden deliller olabilir. Bu gerideki ikinci kademe, kumla karışık birikintilerin altında sert bir tabaka teşkil eder. Bu yalıtış kademesi, gölün geri çekilmesi sırasında oluşmuş olmalıdır. Kayan (1993, s. 10), bugün göl kıyılarını kaplayan yalıtışlarından kumlu kıyı birikintileri altında bulunanları, yaklaşık 6000 yıl önce çevredeki su bilançosunun negatif değişimine bağlamaktadır. Araştırmacıya göre, göl seviyesindeki alçalma, yüzeysel olan göl gidegeninin kapanmasına ve artan buharlaşma sonucu göl suyundaki eriyiklerin, örneğin karbonatların oranının fazlalaşmasına neden olmuş ve yüksekte kalan göl kıyısı kumsalları evaporitik oluşumla çimentolanarak yalıtışlarını oluşturmuştur.

Fotoğraf 6. İznik Gölü'nün güneydoğusundaki yalıtışları

Fotoğraf 7. Göle doğru az eğimli sıralar halinde yer alan yalıtışları, kıyı seviyesinin değiştiğini gösteren kanıtlardandır

Erinç, yalıtışlarının 5-10 yıl gibi kısa bir süre içinde teşekkül edebildiğini, son deniz seviyesine göre meydana gelmiş yalıtışlarının yaşının ise 5-6 bin yıl olduğunu ifade etmektedir (1971, s. 362). Bütün bu verilere göre, çalışma sahasındaki yalıtışları Kuaterner’de oluşmuş genç şekillerdir.

İznik Ovası, sahanın graben hâlinde çökmesi sırasında oluşmuş ve suyla dolarak göl altı topoğrafyasına dâhil olmuştur. Sonradan gölün tedricen çekilerek meydana getirdiği ova, akarsu alüvyonlarıyla dolarak bugünkü şeklini almıştır. İznik Gölü’nün kuzeydoğusunda, göle doğru eğimli ve gölün daha önceki yüksek seviyelerini gösteren üç kademe hâlinde sekiler yer almaktadır. Bunlardan en üstteki 60 m, ortadaki 15-20 m, en alttaki ise 5 m seviyededir. Buna göre, İznik Gölü Pleistosen’in plüvyal salınımlarına bağlı olarak, nemli devrelerde yaklaşık 145 m’ye kadar yükselmiştir. Göl bugün 85 m seviyede bulunmaktadır. Bu gölsel seki sistemi üzerinde, Karasu Deresi’nin getirip yığıldığı akarsu materyali ile oluşan birikinti konileri, aynı derenin, getirdiği alüvyonları yarıp parçalamasıyla birikinti konisi sekisi görünümünü almıştır. Aynı derenin göle döküldüğü noktada Karasu deltası gelişmiştir. Ovada, gölsel ve flüvyal süreçlerin ortak etkisi hâkimdir.

4.3.2. Pamuk Ovası ve Sakarya Nehri Taban Düzlüğü

Araştırma alanının kuzeydoğusunda Pamuk Ovası bulunur. İznik Ovası’ndan sonra sahadaki ikinci büyük ova olan Pamuk Ovası, güneybatıdaki Papaz Deresi vadisine doğru gidildikçe daralarak, Ahiler Köyü civarında dar bir vadi tabanı ile sona erer. Ovada, menderesler çizerek önce kuzeydoğuya sonra doğuya yönelen Sakarya Nehri yer almaktadır. Güneyde, Göksu Çayı ile birleştiği kesimde bir dirsek yaparak akan Sakarya Nehri, kendisinin açtığı geniş

vadi içersinde güneybatıdan kuzeydoğuya doğru akar. Vadisi boyunca Mekece’ye kadar dik yamaçlarla çevrili olan Sakarya Nehri, Mekece ve Ciciler arasındaki kesimden itibaren geniş menderesler çizerek doğuya yönelir. Ciciler’in batısında, 1976 yılında Sakarya Nehri üzerinde yapılmış olan Ciciler Barajı ile, civar yerleşmelere ait tarım arazilerinin sulama ihtiyacı karşılanmakla birlikte, nehrin taşkınlarının kısmen denetlenmesi de sağlanmıştır. Sakarya Nehri’nin ve Pamuk Ovası’na kuzeyden inen derelerin suyu kanallarla alınarak tarım arazileri sulanmaktadır. Pamuk Ovası’nda sebze-meyve tarımı ve bağcılık gelişmiştir.

Ciciler Barajı’nın hemen kuzeydoğusundaki eğim değişme noktasında sert bir kayaca rastlayan nehir küçük bir çağlayan görüntüsü kazanmıştır. Erol’a göre (1985, s. 219), eğim değişme noktalarının yukarısında zayıf bir yatak erozyonu görülmesine karşın, aşağısında güçlü bir derinlemesine erozyon vardır. Bu kesimde hızlı bir derinleşme (gençleşme) görülür. Bu noktalara ‘gençleşme noktası’ da denir. Nehir üzerinde gözlenen kum adaları, suyla taşınan malzemenin fazlalığını da açıkça göstermektedir. Çevredeki yüksek kesimlerden bol malzeme geldiği için, fiziksel parçalanma etkisiyle nehir suyu bulanıktır.

Pamuk Ovası’nın kuzeybatı kesimindeki yan derelerin ağızlarında eğimin azalması nedeniyle çökelen kil, kum ve çakıl malzemeli birikintilerden oluşan ve ovaya doğru eğimli koni ve yelpazeler sıralanmıştır. Pamuk Ovası’nın yükseltisi tekdüze değildir. Batıda Papaz Deresi vadi tabanında 170 m yükseltiden başladığı ve doğuda 76 m’lik seviyeye düştüğü gözlenir. Böylece ova genelinde seviye farkı yaklaşık 95 m’dir. Yükselti düşmesi, batıdan itibaren Mekece civarlarına kadar daha kısa mesafelerdedir. Ova tabanı; çakıl, kum, mil ve çamurdan oluşan tutturulmamış akarsu alüvyon çökellerinden oluşmuştur. Bu alüvyonlar,

M.T.A. Enstitüsü tarafından hazırlanan 1:50.000 ölçekli jeoloji haritasında yaklaşık olarak 300 m kalınlıkta gösterilmiştir.

Mekece-Ciciler kesiminde, güneybatıya doğru daralan ovoidan Sakarya Nehri Taban Düzlüğü'ne geçilir. Tabanın iki yanında uzanan dik yamaçlarla ise, gerideki plâtolar sahası başlar. Bu kesimde geniş çapta meydana gelen tektonik yükselmeler sonucunda Sakarya Nehri, Paleozoik'e ait metamorfik şist ve çeşitli yaşlardaki konglomera, kumtaşı, marndan oluşan dirençli yapıdaki temele gömülmüştür. Pamuk Ovası, karşılıklı dislokasyonlarla meydana gelmiştir. Ovanın kuzey ve güneyindeki sahalardan yükselmesiyle başlayan tektonik hareketler, Pamuk Ovası'nı oluşturan depresyonun çökmesine olanak tanımıştır. Sakarya Nehri Taban Düzlüğü'nü sınırlayan yamaçlar, farklı dayanıklıdaki kayalardan oluşmaları nedeniyle asimetrik bir görünümündedir. Özellikle, Cambazkaya Tepe (401 m) kesimini oluşturan Üst Kretase kayaları, çok dik yamaçlara karşılık gelirler.

Sakarya Nehri Taban Düzlüğü'nün genişliği de, çevredeki kayaların farklı dirençlerde olması nedeniyle, yer yer değişir. Güneybatıdan Göksu Çayı Sakarya Nehri'ne katılmaktadır. Göksu Çayı'nın Sakarya Nehri ile birleştiği kesimin kuzeydoğusunda 110 m yükseltide Gerilen Tepe bulunur. Batı kesimde bu kademeyi karşılayan Gök Tepe de 110 m yükseltidedir. Gerilen Tepe'nin yaklaşık 1 km kadar kuzeyinde, alüvyal taban iyice daralır ve yarma vadi başlar. Sakarya Nehri, dar taban düzlüğü boyunca hafif bükülmelerle menderesler çizer ve yol boyunca kum adaları yer alır. Pamuk Ovası üzerinde, Sakarya Nehri'nin kuzeyinde ve güneyinde 5 ve 10 m'lerde sekiler bulunmaktadır.

4.3.3. Karadin Oluğu

Çalışma sahanın orta kesiminde yer alan güneybatı-kuzeydoğu yönlü uzun düzlük, birçok küçük ovanın birleşiminden oluşmaktadır. Bunlar; Karadin Ovası, Kocakuyu Ovası, Hisarcık Ovası, Sarıyazı Ovası ve Çerkeşli Ovası'dır. Karadin Oluğu, batı kesimde İznik Ovası'na bağlanır.

Karadin Oluğu'nu meydana getiren dar ve uzun ova, İznik-Mekece Fayı'nın oluşturduğu graben sahasının devamını teşkil etmektedir. Çevredeki yüksek plâtolardan gelen alüvyonlarla dolarak bugünkü şeklini alan oluktan doğudaki Pamuk Ovası'na geçiş, eğimin arttığı ve Pliosen aşınım yüzeylerinin yer aldığı alçak plâto sahası ile sağlanır. Bu alçak plâto sahasının yükseltisi 400 m'den başlayarak 150 m'ye iner. Bu kesimin eğimi, Pamuk Ovası'na doğrudur. Karadin Oluğu, İznik-Mekece Fayı'nın meydana getirdiği depresyonlar zincirinin bir halkasıdır. Karadin Oluğu'nun doğu kesiminde, tamamen kapalı bir havza hâlinde bulunan ve ovanın en çukur yerinde suyun kısmen kendiliğinden kısmen de yapay olarak dolmasıyla oluşmuş bir göl mevcuttur. Çerkeşli Göleti'ne ait çanağının oluşumunda, güneyinden geçen fay etkili olmuştur. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından, çalışma sahasının dışında kuzeyde kalan Kemalîye Ormanı'ndan yapay yollarla Çerkeşli Göleti'ne su sağlanmaktadır. Göletin suları zaman zaman iyice azalmaktadır.

85 m rakımlı İznik Gölü'nün suları kimyasal açıdan tatlı kabul edildiğinden, gölde tatlı su balıkları yaşayabilmekte ve balıkçılık çevredeki halkın geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Çalışma sahası içinde göle dökülen derelerin çoğu mevsimlidir ve kurak mevsimin başlamasıyla birlikte kururlar. Bu dereler, yağışlı mevsimlerde göle çok miktarda enkaz taşırken, kurak aylarda içlerinde su yoktur ve yatakları birer sel yatağına dönüşür. İznik Gölü, çevresindeki bu dereler için yerel kaide seviyesidir. Orman tahribi, sahadaki akarsulara yük sağlamaktadır.

Çalışma alanında ekonomi öncelikle tarıma dayandığı için sulama suyu olarak; pompajla alınan İznik Gölü'nün suyu, kanallarla ve Ciciler Barajı ile elde edilen Sakarya Nehri'nin suyu, Çerkeşli kuzeydoğusunda Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kullanıma açtığı göletin suyu, dereler ve yeraltı suyundan yararlanılmaktadır. Bu zengin su kaynakları sayesinde sahada su problemi yoktur. İnceleme alanındaki akarsu ağı, genel olarak Dördüncü Zaman'a aittir. Pleistosen'de teşekkül eden İznik Gölü'nün varlığı, yerşekillenmesinin genelde genç olduğunun göstergesidir. Sahadaki aşınım yüzeyleri ve tektonik yükselmeler sonucu gelişen Kuaterner'e ait seki kademeleri, akarsuların gençleşerek yeni koşullara uygun olacak şekilde aktivite kazandıklarını ortaya koyar.

5. Jeomorfolojik Gelişim

Eosen'de kara hâline geçen çalışma sahası üzerinde yer alan aşınım yüzeylerinin oluşum mekanizmaları, Erol Sistemi'ne göre (1980 ve 1993) yorumlanmıştır. Miosen'de sıcak-denizel bir iklimin etkisi altına giren sahanın yüksek kesimini teşkil eden Alt-Orta Miosen yüzeyleri; bu dönemin ortalarına kadar hafif şiddetteki tektonik hareketlerin etkisiyle oluşumunu sürdürmüş, dalgalı bir yüzey görünümü almıştır. Üst Miosen'de şiddetlenen tektonik hareketlerin etkisiyle, ilk önemli faylanmalar olmuş ve dönemin sonlarına doğru, Alt-Orta Miosen'in yassı reliefine karşılık, Üst Miosen'in kurak-yarı kurak iklimi etkisinde eğimli etek düzlükleri meydana gelmiştir. Pliosen'de, KAFZ'ın bir parçasını teşkil eden saha üzerinde, İznik-Mekece Fayı'nın etkisiyle çöküntü çukurları gelişmiştir. Alt Pliosen'in yarı kurak ve step iklimi, Orta Pliosen'de yerini daha nemli ve yağışlı bir iklime bırakmış; buna bağlı olarak akarsuların hızlanan aşındırma ve taşıma faaliyetlerinin sonucunda Pliosen aşınım yüzeyleri oluşmuştur. Bölgedeki akarsu sisteminin ana çizgileri bu dönemde belirmiştir. Yapıya uyumlu bir akarsu olan Sakarya Nehri, dirençli kayalardan oluşan sert temele gömülerek epijenik bir yarma vadi oluşturmuştur. Bu tektonik hareketler sırasında Pamuk Ovası da çökmüştür. Pleistosen'in serin-nemli devrelerinde gücü artan Sakarya Nehri, Pamuk Ovası'nda yığılmış olduğu alüvyonun bir kısmını boşaltarak taşımıştır. Pleistosen'de, özellikle fay çizgileri boyunca tektonik olaylar meydana gelmiştir. Çek-ayır karakterinde havza oluşturan fay, İznik Gölü'nün güneyinden itibaren fay dikliklerinin belirmesine neden olmuş ve katettiği yol boyunca yer yer birikinti konileri tarafından örtülmüş, yer yer de ötelenmelere neden olmuştur. Grabenin oluşmasına paralel olarak, Pamuk Ovası'nda da tektonik çökme olmuş ve Sakarya Nehri kenarında, taban değişmesi sonucu sekiler oluşmuştur.

Akarsular, yer yer zayıf zonları ve fay çizgilerini izleyerek, yapıya uygunluk göstermişlerdir. Pleistosen'de, akarsuların yük-hacim-yatak eğimi ilişkisinde değişiklikler meydana gelmiş; Sakarya Nehri ve İznik Ovası'ndaki Karasu Deresi gibi ovalarda akan akarsularda, yana aşındırma ve yer yer mendereslenme faaliyetleri başlamıştır. Göl kıyısındaki yalıtışları Holosen'de teşekkül etmiş olan genç şekillerdir. Çalışma sahası, ağırlıklı olarak tektoniğin etkisinde gelişmiş, polisiklik bir saha özelliği taşımaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

İznik-Mekece arasında yer alan çalışma sahası, Miosen ortalarından beri aktivitesini sürdüren KAFZ'ın bir parçasını oluşturur. Batıdan doğuya doğru Gemlik Körfezi-İznik Depresyonu-Karadın Oluğu-Pamuk Ovası çöküntü dizisi, faya bağlı olarak gelişmiş bir graben sahasıdır. Bu nedenle yerşekillenmesinde öncelikle tektonizma hâkim olmuştur. Çevresine göre daha dirençli kayalar teşkil eden ve yükseltisi fazla olan kesimler, belirgin bir relief meydana getirir. Pilâv Tepe ve Çevresindeki Yüksek Kesim, Avdan Dağı'nın Kuzey Uzanımları, Hacıdağ Tepe ve Çevresindeki Yüksek Kesim sahadaki belirgin relief alanlarıdır. Çalışma alanında çeşitli yükseltilerde plâto düzlükleri yer almaktadır. Genel olarak, yüksek plâtolar 400-700, alçak plâtolar 130-400 m yükseltiler arasında bulunurlar. Akarsu sistemi Pliosen'de kurulmuş; Pleistosen'in serin-yağışlı iklim şartlarından, daha sıcak ve kurak olan Holosen'e geçildiğinde, değişen yük-hacim-eğim ilişkisine bağlı olarak vadilerde son taban değişmelerini gösteren alüvyal boğulmalar görülmüştür. Sahada, tabanlı olgun vadiler dışında, V şekilli genç vadiler de bulunmaktadır. Bu suretle, akarsu vadileri Kuaterner boyunca gelişimini sürdürmüştür ve günümüzde de sürdürmektedir. Pliosen sonlarında, İznik-Mekece Fayı'nın etkisiyle enine (veya vev) olarak parçalanma neticesinde İznik Depresyonu teşekkül etmiştir. Garsak Eşiği ile batıdaki Gemlik Körfezi'nden, Karadın Eşiği ile doğudaki Pamuk Ovası'ndan ayrılan İznik Depresyonu, gelişimine Kuaterner'de de devam etmiştir. Pleistosen'in serin-yağışlı devrelerinde suyla dolan depresyon, İznik Gölü'nü oluşturmuştur. Pleistosen süresince iklim salınımlarının etkisi altında kalan göl, negatif seviye değişmeleri sonucu ortaya çıkan kuraklaşmaya bağlı olarak, üç kez duraklayarak geri çekilmiştir. Bu durum, İznik Gölü'nün kuzeydoğusundaki üç seviye hâlindeki seki kademelerine dayandırılabilir. Holosen içindeki güncel seviye oynamaları, gölün güneydoğu kıyısında yalıtışlarının oluşumunu sağlamıştır. Araştırma alanında, muhtemelen Pleistosen boyunca, bölgesel yükselmelerle akarsu ve göl sekileri, gömük menderes, menderes yenikleri, boğaz vadiler, akarsu kumul birikintileri meydana gelmiştir. Sahada, kademeler hâlinde aşınım yüzeyleri yer almaktadır. Bu yüzeylerden en üstte uzananlar, sahanın yüksek kesimlerini oluşturan Alt-Orta Miosen yüzeyleridir. Yüksek plâtolar üzerinde bulunan yüzeyler, Üst Miosen yaşındadır. Alçak plâtolar üzerinde gelişmiş olan en alt seviyedeki yüzeyler ise, Pliosen aşınım yüzeyleridir. Eğim değerleri değişen, bazı yerlerde dike yakın değerler gösteren yamaçlarla birbirinden ayrılmış olan bu yüzeyler, sahip oldukları eğim azlığı nedeniyle yerleşme ve tarım açısından önem arz ederler. Mekece'nin batısındaki Çerkeşli Göleti, İznik-Mekece Fayı'na bağlı olarak oluşan çukur içersinde yerleşmiş yapay bir göldür.

Çalışma sahasında, ova kesimleri dışında yer alan vadiler nispeten daha genç vadi niteliğindedir. Yüksek kesim ve plâto alanlarında, bazı yerlerde faya bağlı oluşan tabanlı vadiler gözlenir. Bu karakteriyle saha için, gelişimin ileri gençlik safhasında olduğu söylenebilir.

Çalışma sahasının güneyinden geçen İznik-Mekece Fayı ve ikincil faylar, karayolunun gidişine uyan bir özellik göstermektedir. Gelecekte, şiddetli bir deprem sarsıntısı gerçekleştiği takdirde, karayolunda önemli hasarlar ortaya çıkabilir. Bu amaçla, önceden düzenlemeler ve değişiklikler yapılarak karayolu boyunca önlemler alınması uygun olacaktır. KAFZ'ın bir parçası olan sahada, yeni yapılacak evlerin olası bir depreme yönelik dayanıklı yapılması gerekir. Özellikle İznik şehrindeki yeni yapılaşmaların, tarıma elverişli ovoidan en verimli şekilde yararlanmayı sağlayacak tarzda plânlanması gereklidir. Yamaç erozyonunun yaygın olduğu yerlerde ağaçlandırma çalışmaları yapılmalı, var olan doğal bitki örtüsünün korunması ve geliştirilmesi için tedbir alınmalıdır.

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nce (2017, s. 164), İznik Gölü'nü besleyen akarsulardan tarımın yanı sıra içme suyu temini için de kullanılan Karadere, Kırandere, Sözlödere ve Olukdere'de su kalitesi sınıfı, çok kirlenmiş su kalitesinde Sınıf IV olarak tespit edilmiştir. İznik Gölü'ne dökülen derelere karışan atık maddeler (göle yakın tüm yerleşmelerin kanalizasyonu ve evsel atıklar) ve tarım ilâçlarının artıkları çevrede kirliliğe sebep olmaktadır. Bu sorunların çözümü için ilgili kurumlara önemli görevler düşmektedir. Gölde mevcut su ürünlerinin sayısını ve çeşitliliğini arttıracak projelere gereksinim vardır. İznik Gölü çevresindeki yalıtışlarının plâj oluşturma amacıyla kıyidan temizletilmesi plânlanmaktadır. Bu doğal oluşumların zarar görmemesi için önlem alınmalıdır. Bölge; Roma, Selçuklu, Bizans ve Osmanlı medeniyetlerinin büyük önem verdikleri ve zaman zaman da başkent yaptıkları İznik'in, günümüze kadar taşınmış olduğu tarihi ve kültürel değerlerine sahiptir. Bunun yanı sıra Van, Beyşehir, Tuz ve Eğridir göllerinden sonra gelen Türkiye'nin 5. büyük gölünün burada yer alması, sahaya önemli bir turizm merkezi niteliği kazandırmaktadır. Bölgeye özgü değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için, tarım ve turizme yönelik aktif değerlendirmelerin planlanması çok daha uygun görünmektedir.

Kaynakça

- Adatepe, F. & Erel, L. (2006). İznik Tarihsel Dönem Deprem Verilerinin İrdelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yerbilimleri Dergisi*, 19(2), 131-150.
- Ak, S., 2017. Kuzey Anadolu Fayı ve İznik. *İznik Gazetesi*, (Erişim: 01.12.2017), <http://iznikgazetesi.com/yazar-kuzey-anadolu-fayI-ve-iznik-257.html>
- Akartuna, M. (1968). Armutlu Yarımadası'nın Jeolojisi. *İ.Ü. Fen Fakültesi Monografileri (Tabii İlimler Kısmı)*, 20, 105 s.

- Ambraseys, N. N. (1970). Some Characteristic Features of the North Anatolian Fault Zone, *Tectonophysics*, 9, 143-165.
- Ambraseys, N. N. & Zátópek, A. (1969): The Mudurnu Valley, West Anatolia, Turkey, Earthquake of 22 July 1967. *Bulletin of the Seismological Society of America*, 59, 521-589.
- Avşarcan, B. (1997). Yalıtışı Oluşumuyla İlgili Kuramlar ve Türkiye Kıyılarındaki Yalıtışlarının Bazı Özellikleri. *İ. Ü. Coğrafya Dergisi*, 5, 259-282.
- Bargu, S. (1982). İznik-Yenişehir (Bursa)-Osmaneli (Bilecik) Yöresinin Jeolojisi. *İstanbul Yerbilimleri*, 3(1-2), 191-234.
- Barka, A. A. & Kadinsky-Cade, K. (1988). Strike-Slip Fault Geometry in Turkey and its Influence on Earthquake Activity, *Tectonics*, 7, 663-684.
- Barka, A. A. & Kuşçu, I. (1996). Extents of the NAF in Izmit, Gemlik ve Bandırma Bays. *Turkish Journal of Marine Sciences*, 2, 93-106.
- Barka, A. A. (1993). Kuzey Anadolu Fayı'nın Sapanca-İzmit ve Geyve-İznik Kolları Üzerinde Paleosismik Araştırmalar. *Proje No: TBAG 1013/YBAG 0021*, İstanbul.
- Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (2015). *İznik Manyetik Rasathanesi*. B.Ü. Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü İznik Deprem Zararlarının Azaltılması Hizmet Merkezi. (Erişim: 20.05.2018) http://www.koeri.boun.edu.tr/iznik/?page_id=160&lang=tr
- Bozcu, M. (1992). *Geyve (Adapazarı İli)-Sapanca Dolayının Jeolojik ve Petrolojik İncelemesi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Dönmez, Y. (2014). Türkiye Bitki Cğrafyası Çalışmaları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 29, 1-27.
- Ece, Ö. I. (1990). Gemlik (Bursa) Bölgesindeki Tersiyer Yaşlı Sedimanter Kayaçların Stratigrafisi. *Türkiye Petrol Jeologları Derneği Bülteni*, 2(1), 123-134.
- Emre, Ö.; Erkal, T.; Tchepalyga, A.; Kazancı, N.; Keçer, M. & Ünay, E. (1998). Doğu Marmara Bölgesi'nin Neojen Kuvaterner'deki Evrimi. *M.T.A. Dergisi*, 120, 223-258.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yayını (1972). *İznik Orhangazi ve Gemlik Ovaları Hidrojeolojik Etüd Raporu*. D.S.İ. Genel Müdürlüğü.
- Eriñç, S. (1971). *Jeomorfoloji II (2. Baskı)*. İstanbul: İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Erol, O. (1980). Türkiye'de Neojen ve Kuvaterner Aşınım Dönemleri, Bu Dönemlerin Aşınım Yüzeyleri ile Yaşıt (Korelan) Tortullara Göre Belirlenmesi. *Jeomorfoloji Dergisi*, 8, 1-40.
- Erol, O. (1985). *Jeomorfoloji I (Jeomorfolojinin Konusu, Kapsamı, Morfojenetik Süreçler ve Bölgeler, Yeriçi, Yerkabuğu, Yeryapısı, Yamaç Gelişimi, Flüvyal Jeomorfoloji)*, Ders Notları, 1-247.
- Erol, O. (1993). Ayrıntılı Jeomorfoloji Haritaları Çizim Yöntemi. *İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 10, 19-38.
- Güngördü, M. (1985). Güney Marmara Bölümü (Doğu kesimi) Bitki Örtüsünün Coğrafi Şartları. *İ.Ü. Coğrafya Dergisi*, 1, 77-94.
- Honkura, Y. & Işıkara, A. M. (1991). Multidisciplinary Research on Fault Activity in the Western of the North Anatolian Fault Zone. *Tectonophysics*, 193, 347-357.
- Kayan, İ. (1993). Kuvaterner Araştırmalarında İznik-Ilıpınar Örneği. Türkiye Kuvaterneri. Workshop Bildiri Özleri. *İ.T.Ü. Maden Fak. Jeoloji Müh. Böl. Genel Jeoloji Anabilim Dalı-TÜBİTAK-GloTek*, 17-19 Kasım 1993, 8-11.
- Ketin, İ. (1969). Kuzey Anadolu Fayı Hakkında. *M.T.A. Dergisi*, 72, 1-27.
- Ketin, İ. (1976). San Andreas ve Kuzey Anadolu Fayları Arasında Bir Karşılaştırma. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, 19, 149-154.
- Koçyiğit, A. (1989). Suşehri Basın; An Active Fault Wedge Basin. *Tectonophysics*, 167, 13-29.
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları (1995). *Bursa İli Arazi Varlığı*. İl Rapor No: 16, Ankara.
- Meriç, E.; Nazik, A.; Avşar, N.; Alpar, B.; Ünlü, S. & Gökaşan, E. (2009). Kuvaterner'de Olası Marmara Denizi-İznik Gölü Bağlantısının Delilleri: İznik Gölü (Bursa-KB Türkiye) Güncel Sedimanlarındaki Ostrakod ve Foraminiferlerin Değerlendirilmesi. *İstanbul Yerbilimleri Dergisi*, 22(1), 1-19.
- Meşeli, A. (2010). İznik Gölü Havzasında Çevre Sorunları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 134-148.
- Öztürk, A.; İnan, S. & Tutkun, Z. (1985). Abant-Yeniçağa Yöresinin Tektoniği. *Cumhuriyet Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, Seri A-Yerbilimleri, 2, 35-52.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü (2017). *Göller ve Sulak Alanlar Eylem Planı (2017-2023)*, 194 sayfa.
- Uçarkuş, G. (2002). *Gemlik Fay Zonu'nun Aktif Tektoniği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Yazıcı, Ö. (1999). *İznik-Mekece Arasının Jeomorfolojisi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yeni Türk Ticaret Kanununun Ortak Yönetim Kurulu Üyelikleri Üzerindeki Etkisi*

The Effect of the New Turkish Commercial Code on Interlocking Directorates

Merve Özden Çaka^{a,**}

^a Öğr. Gör. , Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, Gümüşhane/Türkiye
ORCID: 0000-0001-8086-0008

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 11 Temmuz 2019

Kabul tarihi: 25 Temmuz 2019

Anahtar Kelimeler:

Ortak Yönetim Kurulu Üyelikleri

Yeni Türk Ticaret Kanunu

Türkiye Bağlamı

Gelişmekte Olan Ülkeler

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 February 2019

Received in revised form 11 July 2019

Accepted 25 July 2019

Keywords:

Interlocking directorate

The New Turkish Commercial Code

Turkey context

Emerging markets

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı; Yeni Türk Ticaret Kanunu ile gelen düzenlemelerin, Türk işletme gruplarında yaygın olarak görülen ortak yönetim kurulu üyeliklerinin mevcut yapıları üzerindeki etkisini belirlemektir. Çalışma kasıtlı örnekleme yöntemi kullanılarak 10 işletme grubu ve 53 bağlı kuruluş üzerinden yürütülmüştür. Bu anlamda, örnekleme yer alan firmalar ile ilgili ikincil veriler kullanılarak 2011 ile 2014 yılları kıyaslanarak Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun ortak yönetim kurulları üzerinde yarattığı etkilerin düzeyi belirlenmeye çalışılmaktadır. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde, ortak yönetim kurulu üye sayısının 2011 yılına oranla arttığı görülmektedir. Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun bu artıştaki yayılım üzerindeki yarattığı etkilere bakıldığında ise, doğrudan olan ortak yönetim kurulu üye sayısını arttırdığı, dolaylı olan ortak yönetim kurulu üye sayısını azalttığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte aileden olan ortak yönetim kurulu üye sayısında anlamlı farklılıklara yol açmadığı, bağımsız olan ortak yönetim kurulu üye sayısını anlamlı olarak arttırdığı, profesyonel olan ortak yönetim kurulu üye sayısını ise anlamlı olarak azalttığı görülmektedir.

ABSTRACT

The main objective of this study is to determine the effects of new regulations which come into effect with the recent Commercial Code on the existing structures of shared board memberships commonly seen in Turkish business groups. The study is carried out with purposive sampling using 10 business groups and 53 subsidiary companies. In this regard, secondary data on these companies in the sample are used, and the levels of effects in years 2011 and 2014 created by the New Turkish Commercial Code are studied by comparing these effects. As the results of the analyses are evaluated, the number of shared board members increase in 2014 in comparison to 2011. As the effects of the recent Turkish Commercial Code on the expansion in this growth is checked, it is found that the number of directly shared board memberships increases, whereas the number of indirectly shared board memberships decreases. Besides, this situation does not cause significant differences in the number of family-based shared memberships, a significant increase in the number of shared board members who are independent or a significant decrease in the number of shared board members who are professional.

1. Giriş

Bu çalışmada, işletme gruplarının bağlı kuruluşlarının yönetim kurullarında yaygın olarak görülen ortak yönetim kurulu üyeliklerinin Türkiye bağlamı irdelenmektedir. Ortak yönetim kurulu üyelikleri ile ilgili çeşitli ülkelere ait geçmişe

yönelik çok sayıda ampirik çalışma yapılmasına karşın, Türkiye'deki işletmelerin ortak yönetim kurulu üyelikleri hakkında yapılan araştırma sayısının oldukça az olduğu bilinmektedir. Son yıllarda ortak yönetim kurulu üyelikleri ile ilgili yapılan araştırmaların (Ataay, 2008; Baycan ve Semerciöz, 2013; Şenalp ve Öztürk, 2014) arttığı

* Bu çalışma Merve Özden'in 2016 yılında Prof. Dr. Tülay İlhan Nas danışmanlığında Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "İşletme Gruplarında Ortak Yönetim Kurulu Üye Profili" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Çalışmanın öncül bir formatı Sabancı Üniversitesi ev sahipliğinde 29-31 Mayıs 2016 tarihinde düzenlenen 24. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi'nde "Türk Aile İşletme Gruplarında Ortak Yönetim Kurulu Üye Profili" başlığı altında sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: merve.ozden@gumushane.edu.tr

gözlense de bu araştırmalarda kullanılan örneklemin genellikle ya tek bir yılı kapsadığı ya da tek bir işletme grubunu belirlenmiş tek bir yıl itibarıyla ele aldığı görülmektedir. Bu durum örnekleme yer alan işletme gruplarının ortak yönetim kurulu üyeliklerinin varlığına ilişkin bilgilerinin görülmesine olanak verirken, işletme grupları tarafından yıllar itibarıyla ortak yönetim kurulu üyelikleri stratejisinin hangi koşullar altında uygulanıp uygulanmadığına ilişkin bilgilerin görülmesine olanak vermemektedir.

Maman (1999: 325) ortak yönetim kurulu üyeliklerinin farklı ortamlarda hatta aynı sosyal ortamın içinde bile farklı amaçlara yönelik olarak kullanılabileceğini öne sürmüştür. Bu nedenlerden dolayı Türkiye açısından ortak yönetim kurulu üyelikleri ile ilgili sistematik değerlendirme yapmayı olanaklı kılacak araştırma sayısı oldukça azdır. Bu sebeplerle, çalışmada örnekleme dâhil edilen tüm işletme grupları ve bağlı kuruluşları diğer çalışmalara da ışık tutması açısından kapsamlı bir şekilde hem 2011 hem de 2014 yılları esas alınarak incelenmekte ve örneklem dâhilinde ortak yönetim kurulu üyeliklerinde gerçekleşen farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmaya 2 araştırma sorunsalı yön vermektedir. Bunlardan ilki ortak yönetim kurulu üyelerinin kimlerden (aileden, profesyonellerden, bağımsızlardan) oluştuğudur. Geç endüstrileşmiş ekonomilerde yaygın olarak aile sahipli işletme gruplarının baskın bir örgütsel form oluşturduğu görülmektedir (Amsden ve Hikino, 1994; Buğra ve Üsdiken, 1995; Guillen, 2000; Selekler-Gökşen ve Üsdiken, 2001). İşletme grupları geç endüstrileşmiş diğer ekonomilerden olan Japonya, Güney Kore ve Latin Amerika gibi Türkiye ekonomisinde de önemli bir yere sahiptir.

İşletme grupları varlıklarının sürekliliğini sağlayabilmek, firma faaliyetlerini yönetip kontrol etmek, diğer işletme gruplarından farklı ve ayırt edici bir kimliğe bürünmek gibi çeşitli nedenlerle başlangıç aşamasında olmasa bile şirketlerinin faaliyetlerinin büyümesiyle birlikte ilerleyen dönemlerde bir takım çeşitli düzenlemelere, mekanizmalara, ortaklıklara ihtiyaç duyabilmektedirler. Türkiye piramit sahipli işletme grupları ve aile temelli sahiplik yoğunlaşmasının (aile üyelerinin veya aile üyeleri olarak kabul edilen profesyonel yöneticilerin ağırlıklı olduğu yönetim kurulları) hakim olduğu bir kurumsal yönetim çevresine sahiptir (Yurtoğlu, 2003: 3; Demirağ ve Serter, 2003: 48; İlhan-Nas, vd., 2018a, 2018b).

İşletme gruplarının baskın iş örgütlenme şekilleri olduğu ortamlarda ortak yönetim kurulu üyeliklerinin bilgi paylaşma ve belirsizlikle başa çıkma amacı ile değil daha çok grup içi şirketler arası koordinasyonu ve kontrolü sağlamak amacıyla oluşturuldukları savunulmaktadır (Maman, 1999). Kurucu aile üyeleri hem firmayı yönetmek istemekte hem de işletme grupları ve bağlı kuruluşları arasındaki ilişkide daha fazla kontrolü elinde tutmak istemektedirler (Buğra, 2007; İlhan-Nas vd. 2018a, 2018b). Doğrudan ortak yönetim kurulu üyelikleri, işletme grubunun bağlı şirketlerini kontrol etmesini mümkün kılarken, dolaylı ortak yönetim kurulu üyelikleri ise bağlı şirketler arasındaki koordinasyonu sağlamak için oluşturulmaktadır (Mizruchi, 1996; Atay, 2008). Bu bağlamda, işletme gruplarında ortak yönetim kurulu üyeliklerinin özellikleri, firmalar arası koordinasyonu kolaylaştırma mekanizmaları olarak doğrudan ortak yönetim kurulu üyelikleri ve ana şirket kontrolünü pekiştirme

mekanizmaları olarak dolaylı ortak yönetim kurulu üyelikleri dikkate alınarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

İkinci araştırma sorunsalı ise ortak yönetim kurulu üyelikleri üzerinde Yeni Türk Ticaret Kanunu (YTTK) ile gelen düzenlemelerin herhangi bir etki yaratıp yaratmadığıdır. YTTK kadın haklarını korumaya yönelik yönetim kurullarında en az bir, azınlık haklarını korumaya yönelik yönetim kurullarında en az iki bağımsız üye bulundurma zorunluluğu getirmiştir. Her ne kadar YTTK ile gerçekleştirilen düzenlemelerin içeriği ve işlerliği sorgulansa da (Üsdiken ve Öktem, 2008; Arıkoğa ve Menteş, 2010) bu çalışmada YTTK ile gelen düzenlemelerin ortak yönetim kurulları üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışma sonuçlarının, şirket yönetimlerine ve yerel ortak arayan yabancı firmalara Türkiye’de işletme gruplarının yönetim kurullarında ortak yönetim kurulu profili ile ilgili bir görüş kazandırması beklenmektedir. Aynı zamanda çalışmanın işletme grupları düzeyinde Yeni Türk Ticaret Kanunu’nun uygulamada ortak yönetim kurulları üzerindeki etkisini görme fırsatını sunacağına inanılmaktadır.

Bu çalışma amaç ve kapsamına göre iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde kurumsal yönetimin içsel bir mekanizması olan yönetim kurulları ve ortak yönetim kurulu üyelikleri temel olarak ele alınmakta, ortak yönetim kurulu üyeliklerinin işletme gruplarında oluşturulma sebepleri yazın taraması yapılarak kuramsal ve görgül çalışmalar ışığında araştırma önermesi ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, araştırmanın amacı, örnekleme, yöntemi açıklanmaktadır. Bu bölümün bulgular kısmında ise, araştırmanın sonuçları açıklanarak sonuç ve öneriler kısmında çalışma genel anlamda değerlendirilmekte, çalışmanın kısıtları ve gelecek çalışmalara yönelik önerilere yer verilerek çalışma sonlandırılmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Ortak Yönetim Kurulu Üyelikleri

Organizasyonlar faaliyetlerini ve dolayısıyla yaşamlarını sürdürebilmek için çevrelerinden aldıkları girdileri kullanırlar. Girdi işletmenin mal veya hizmet üretmek için kullandığı her türlü malzeme, enerji, bilgi, yetenek, beceri, işgücü, para ve benzeri tüm unsurlardır. Her işletme için kritik önemde sayılan girdiler olabilir. İşte organizasyonlar, bu şekildeki kritik ve temininde belirsizlik bulunan girdiler için çeşitli önlemler alırlar. Bu önlemlerin başında işletmeler arası birleşmeler, konsorsiyumlar, çeşitli yasal anlaşmalar, stratejik birliktelikler ile ortak yönetim kurulu üyelikleri gelmektedir. İşletmenin ihtiyaç duyduğu kaynakların önemi ve kıtlık derecesi, bu işletmenin çevresine olan bağımlılığının nitelik ve kapsamını belirler. Organizasyonlar kritik nitelikteki bu bağımlılığı güvence altına alabilmek için dış çevredeki organizasyonlarla çeşitli şekilde işbirliği geliştirirler. Firmalar, ürettikleri ürünler ve sahip olduğu kaynaklarla kendileri için belirsizlik ve kıtlık yaratan firmalarla, bazı ilişkiler oluşturarak kıtlığı ve belirsizliği azaltabilirler. Ortak yönetim kurulu üyelikleri bu bağlamlardan biridir.

Ortak yönetim kurulu üyelikleri doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde oluşmaktadır. En basit sekliyle yönetim kurullarının birbirine doğrudan kenetlenmesi bir şirkette çalışan bir yöneticinin bir başka şirketin yönetim kurulunda yer alıyor olmasıyla oluşurken dolaylı kenetlenme ise iki şirketin yönetim kurulu üyelerinin üçüncü bir şirketin yönetim kurulunda yer alıyor olmasıyla oluşmaktadır (Mizruchi, 1996: 271). Doğrudan ve dolaylı yönetim kurulu üyeliklerinin her ikisi de yatay ve dikey koordinasyon faydalarını kazandırmaktadır (Scott, 2000: 7). Bu alanda yapılan araştırmalar doğrudan veya dolaylı ortak yönetim kurulu üyeliklerinin işletme uygulamaları hakkında bilgi aktarımını kolaylaştırdığını, tepe yönetim dayanışmasını sağladığını, şirketler arası işbirliği sağlayıcı bir mekanizma görevi gördüğünü, yöneticilere bireysel kariyer fırsatları sunduğunu, bağımlılıkları azalttığını, denetim ve gözetim aracı görevi gördüğünü, şirketin dış çevrelerde meşruiyetini sağladığı ve fırsatçı bazı davranışları engelleyebildiğini ortaya koymuşlardır (Barringer ve Harrison, 2000: 394).

Ortak yönetim kurulu üyelikleri oluşturularak çevresel belirsizlikleri azaltma eğilimi yaratan özellikle dört fayda ortak yönetim kurulu üyeliğinin varlığı için araştırmacılar (Baycan ve Semerciöz, 2013; Zajac, 1988) tarafından ileri sürülmektedir. Bu faydalar yatay koordinasyon, dikey koordinasyon, uzmanlık ve itibardır (Baycan ve Semerciöz, 2013: 567).

Ortak yönetim kurulu üyelikleri ile ilgili yazında yapılan çalışmalara (Mizruchi, 1996; Bela, 2001; Burris, 2005; Lester ve Cannella, 2006; Ataay, 2008; Duman ve Postalci, 2009; Baycan ve Semerciöz, 2013; Şenalp ve Öztürk, 2014) baktığımızda genellikle ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimlerden oluştuğu, oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin seçiminde ne gibi özelliklerin tercih edildiği, ortak yönetim kurulu üyeliklerinin ağırlıklı olarak hangi işletmelerde görüldüğü, bankaların ortak yönetim kurulu üyeliklerinde etkin bir rol oynayıp oynamadığı, ortak yönetim kurulu üyeliklerinin işletmelerde hangi sebeplerle tercih edildiği, ortak yönetim kurulu üyeliklerinin hangi yönlerinden yararlandığı, ortak yönetim kurulu üyeliklerinin seçiminde siyasi tercihlerin herhangi bir etkisinin olup olmadığı gibi konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

2.2. Türkiye’de Ortak Yönetim Kurulu Üyelikleri

Ortak yönetim kurulu üyeliklerinin yıllar itibariyle değişen sayısı, sıklığı ve bu üyelerin kimlerden oluştuğu belirsizlik ve kıtlık seviyesi ile ilişkilendirilebilir. Literatür incelendiğinde belirsizliklerle ve kıtlık seviyesiyle başa çıkmak için şirketlerin ortak yönetim kurulu üyeliklerini kendi alanlarında bilgi ve uzmanlık sağlayan kişilerle, profesyonel yöneticilerle, siyaset adamlarıyla, tecrübeli emeklilerle oluşturdukları görülmektedir. Bu üyelikler sayesinde şirketlerin hem iç hem de küreselleşmeyle birlikte çok önemli bir konuma gelen dış çevreleri ve rakipleri hakkında bilgi sahibi oldukları, devletle olan yakın ilişkilerden dolayı vergi avantajlarından yararlandıkları, alanlarındaki uzman ve profesyonellerce de değişikliklere tam zamanında ve kolay adapte olunduğu görülmektedir.

Türkiye bağlamına bakıldığında ise ortak yönetim kurulu üyeliklerinin ya aile üyelerinden ya da şirkette uzun yıllar çalışması sonucu hem güven hem de tecrübe kazanan profesyonel yöneticilerden oluştuğu görülmektedir. Aile

sahipliğindeki Türk işletme gruplarında yönetim kurulu üyesi olarak dış üyelere sıcak bakılmadığı bilinmektedir (Buğra ve Üsdiken, 1995; Buğra, 2013; Okan vd., 2013/2014). Türk işletme gruplarında ortak yönetim kurulu üyeliği ile bağlı kuruluşlar arası koordinasyon sorununun çözülmesi ve yönetim güçlendirme engellenerek (İlhan-Nas ve Çarkçı, 2016) bağlı kuruluşların kontrollerinin sağlanması amaçlanmaktadır (Buğra ve Üsdiken, 1995; Buğra, 2013).

Üsdiken ve Öktem (2008), kurumsal yönetim ilkeleri kapsamında Türkiye’deki işletme gruplarına bağlı şirketlerin yönetim kurulu örüntülerini inceledikleri çalışmalarında, yönetim kurullarının, önemli bir ölçüde (yaklaşık % 70), grubun diğer işletmelerinden gelen üyelere oluştuğunu belirtmişlerdir. Bu üyelerin de aile fertleri, işletme grubunun merkezinden veya diğer üye şirketlerden gelen yöneticiler ve bu konulardan emekli olanlardan oluştuğunu ve bu durumun işletme gruplarının merkeziyetçiliğini ve bağlı şirketler üzerinde kurulan hâkimiyetini ve işletme gruplarının dışa kapalılığını yansıttığını belirtmişlerdir.

Aslında dünyada yaşanan finansal krizler ve skandallar Türkiye’nin bu konuda bu kadar temkinli davranmasını haklı çıkarabilecek niteliktedir. Bunun yanı sıra artık içinde bulunduğumuz dünya küreselleşmeyle birlikte değişmekte ve gelişmektedir. Bu gelişmeler değişime ayak uyduramayan işletmeler açısından sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Değişime adapte olabilmek ve uluslararası standartlarını yükseltmek isteyen şirketler ise bu değişimi ilk olarak şirketin en önemli ve yapı taşı olan yönetim kurullarına uygulamak zorundadır. Tüm dünya ekonomileri ülke standartlarını yükseltmek adına kendi ülkelerinde bulunan işletmelerin bu değişime adapte olabilmeleri açısından çeşitli ilkeler, kanunlar çıkarmışlardır. Türkiye jeopolitik olarak uluslararası işletmeler için oldukça cazip bir ülke olmasına karşın yeterli yabancı sermayeyi çekmede sıkıntılar yaşamaktadır (İlhan-Nas, 2012). Türkiye bağlamında ise kurumsal yönetim ilkeleri, Sermaye Piyasası Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu değişime adapte olabilmek ve işletmelerin hayatta kalmalarını kolaylaştırmak adına yapılan çalışmalardır. İşletme grupları da gerek yolunu kaybetmemek gerek kendini kanıtlamak gerek uluslararası arenada iyi bir itibar kazanmak adına zamanla bu çalışmalar ışığında değişmeye başlamıştır. Bu çalışmada yönetim kurullarında meydana gelen gelişmeler ve değişimler 2012 de yürürlüğe giren ve işletme gruplarının yönetim kurullarıyla ilgili önemli değişiklikler getiren Türk Ticaret Kanununun etkilerinin incelenmesiyle literatürde yer alan bu boşluk doldurulmaya çalışılmaktadır.

2.3. Yeni Türk Ticaret Kanununun Ortak Yönetim Kurulu Üyeliğine Etkisi

50 yıldan fazla bir süredir Türk ticaret hayatını yönlendiren ve şekillendiren 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) yerine Türk ticaret hayatını ve ticaretin aktörleri olan şirketleri yeni ve modern bir anlayış ile düzenleyen 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu (“Yeni TTK”), 13 Ocak 2011 tarihli TBMM Genel Kurulu’nda görüşülüp kabul edilmiştir. 14 Şubat 2011 tarihinde Resmi Gazete ’de yayımlanarak 1 Temmuz 2012 yılında yürürlüğe girmiştir. Esas itibariyle şeffaflık ve denetim üzerine oturan Kanun, işletmelerde kurumsal yönetim, kamuoyuna doğru bilgilendirme üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Kanun piyasa disiplini sağlamaya yönelik çağın gereklerine uygun bir dizi yeni

hüküm içermektedir. Bu yenilikler şirket kurulu, sermayesi, yönetimi, denetimi, muhasebe uygulamaları gibi birçok alanı kapsamaktadır (Şengel, 2011). Bu yenilikler ortak yönetim kurulu üyeliğinin bu kanundan etkilenip etkilenmediğini ve eğer etkilenmişse hangi ortak yönetim kurulu üyeliklerinin bu değişimden daha fazla etkilendiği sorunsalını sorgulamamıza sebep olmuştur. Yeni TTK'nun yönetim kurullarında en az iki bağımsız üye bulunmasını zorunlu tutması sebebiyle bu değişimin daha çok bağımsız olan ortak yönetim kurulu üyelerini etkileyeceği beklenmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki önerme geliştirilmiştir.

Hipotez 1: Yeni TTK'nu ile gelen düzenlemeler Türk işletme gruplarındaki ortak yönetim kurulu üyelik profillerinde değişiklik yaratmıştır.

3. Yöntem

3.1. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini, Kadir Has Üniversitesi, KMPG Türkiye, DEİK ve Vale Columbia Center'in 31 Ocak 2011 tarihinde yayınladıkları "Turkish Multinationals Steady on Their Course Despite Crisis, Survey Finds" (Krizle Rağmen Türk Çokuluslu Şirketlerinin Kararlı Seyri) başlıklı araştırmada yer alan 19 büyük Türk işletme grubu ile Çolpan ve Hikino'nun (2008) Türkiye'nin 50 büyük ekonomi listesi oluşturmaktadır. Bu iki çalışmanın tüm firmaları birleştirildiğinde 63 adet işletme grubu bulunmaktadır.

Evrenden örnekleme seçmede hem çalışmanın amacı hem de değişkenlerin içeriği dikkate alınarak daha anlamlı sonuçlar elde edebilmek ve tesadüfi ve sistematik hataları önlemek düşüncesiyle kasıtlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın örnekleme; en az 3 farklı sektörde faaliyet gösteren (SIC kodlarına göre endüstri sınıflandırması gerçekleştirilmiştir), bünyesindeki bağlı şirketlerin en az üçü halka açık olan, bağlı şirketlerinden en az biri ISO500 2014 yılı firma sıralamasında yer alan 10 işletme grubu ve 53 bağlı kuruluştan oluşmaktadır. Örnekleme dâhil edilen işletme grupları, genel özellikleri ve bağlı kuruluşlarının sayısı Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. İşletme Grupları ve Bağlı Kuruluşlarına İlişkin Bilgiler

Sıralama	İşletme grupları	Genel Özellikleri	Bağlı Kuruluş Sayısı
1	Alarko Holding	Aile İşletmesi	2
2	Anadolu Holding	Aile İşletmesi	6
3	Doğan Holding	Aile İşletmesi	7
4	Eczacıbaşı Holding	Aile İşletmesi	2
5	Koç Holding	Aile İşletmesi	9
6	Oyak Holding	Devlet İşletmesi	7
7	Sabancı Holding	Aile İşletmesi	6
8	Şişecam Holding	Devlet İşletmesi	5
9	Yaşar Holding	Aile İşletmesi	6
10	Zorlu Holding	Aile İşletmesi	3

3.2. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada zaman uzanımlı (2011-2014 yılları) ikincil veri kullanılmıştır. Çalışmada ortak yönetim kurulu üyelikleri (doğrudan ve dolaylı üyelikler) Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) (www.kap.gov.tr) kayıtlı veri tabanı

kullanarak, şirketlere tek tek bakılarak tüm faaliyet raporlarının incelenmesi ve karşılaştırılması sonucunda elde edilmiştir. Diğer değişkenler için veri seti bahsedilen veri tabanından, Borsa İstanbul (www.borsaistanbul.com) ve Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği'nde (www.tkyd.org/tr) yayınlanan faaliyet raporlarından ve şirketlerin her yıl yayınladıkları yıllık faaliyet raporlarından elde edilmiştir.

Çalışmada ortak yönetim kurulu üyelikleri göstergeleri 6 değişkenden oluşmaktadır. Bu değişkenler ortak yönetim kurulu üye sayısı, aileden olan, bağımsız olan, profesyonel olan ortak yönetim kurulu üye sayıları ve doğrudan ve dolaylı ortak yönetim kurulu üyeliklerinden oluşmaktadır.

3.3. Verilerin Analizi

Veri analiz sürecinin bu aşamasında ortak yönetim kurulu üye profilini Yeni TTK öncesi ve sonrasında farklılık gösterip göstermeyeceğini tespit etmek amacıyla bağımlı örneklem t-testi kullanılmıştır. Bu aşamada işletme gruplarının ve bağlı kuruluşlarının 2011- 2014 yılı ortak yönetim kurulu üyeliği değişkenleri karşılaştırılarak arada istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığı test edilmiştir.

4. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın ilk adımını, işletme gruplarının özelliklerinin ortak yönetim kurulu üyeliği üzerindeki etkisini test etmeye yönelik istatistiksel analizler oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan değişkenlerin açıklayıcı istatistikleri Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Ortak Yönetim Kurulu Üyeliğini Ortaya Koyabilmek İçin Kullanılan Değişkenlerin Açıklayıcı İstatistikleri

Değişkenler	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std. Sapma
YKUYESAYISI 2011	53	4	14	7,8302	2,26797
OYK 2011	53	0	9	3,8302	2,05441
OYKAİLE 2011	53	0	4	0,9434	1,18346
OYKPROF 2011	53	0	5	2,2642	1,19536
OYKBAGIMSIZ 2011	53	0	2	0,2075	0,49453
OYKDOGRUDAN 2011	53	0	5	0,9623	1,20834
OYKDOLAYLI 2011	53	0	8	2,8679	1,99073
YKUYESAYISI 2014	53	6	15	8,2075	2,49120
OYK 2014	53	0	11	4,1887	2,41833
OYKAİLE 2014	53	0	4	1,0377	1,30033
OYKPROF 2014	53	0	5	1,4906	1,15397
OYKBAGIMSIZ 2014	53	0	3	1,3396	0,89751
OYKDOGRUDAN_2014	53	0	4	1,566	1,16865
OYKDOLAYLI 2014	53	0	7	2,6226	1,94369

Tablo 3'de Yeni Türk Ticaret Kanununun öncesi (2011 yılı) ve sonrası (2014 yılı) dikkate alındığında ortak yönetim kurulu üyeliklerine dair ortalamalar bakımından anlamlı bir farklılık olup olmadığını test eden bağımlı örneklem t-testi sonuçları görülmektedir. Katsayılar incelendiğinde ortak yönetim kurulu üye sayısı ortalamasının 2011 yılında 3,83 ve 2014 yılında 4,18 olduğu görülmektedir. Aileden olan ortak yönetim kurulu üye ortalamasının 2011 yılında 0,94 ve 2014 yılında 1,03 olduğu görülmektedir. Bağımsız olan ortak yönetim kurulu üye ortalamasının 2011 yılında 0,20 ve 2014 yılında 1,33 olduğu görülmektedir. Profesyonel olan ortak yönetim kurulu üye ortalamasının 2011 yılında 2,26 ve 2014 yılında 1,49 olduğu görülmektedir.

Katsayılar incelendiğinde ortak yönetim kurulu üye sayısının, aileden olan ortak yönetim kurulu üye sayısının ve bağımsız olan ortak yönetim kurulu üye sayısının analiz

oranlarının 2011 yılına göre artış gösterdiği sadece profesyonel olan ortak yönetim kurulu üye sayısının analiz oranlarının 2011 yılına göre azalış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3: Yeni Türk Ticaret Kanununun Öncesi (2011 yılı) ve Sonrası (2014 yılı) Dikkate Alındığında Ortak Yönetim Kurulu Üyeliklerindeki Değişimleri Gösteren t-testi Analizi Sonuçları

Değişkenler	Yıl	\bar{X}	Std. Sapma	T	P
OYKÜ sayısı	2014 2011	4,18 3,83	2,41 2,05	1,675	,100
Aileden OYKÜ sayısı	2014 2011	1,03 ,94	1,30 1,18	,896	,374
Profesyonel OYKÜ sayısı	2014 2011	1,49 2,26	1,15 1,19	-5,906	,000
Bağımsız OYKÜ sayısı	2014 2011	1,33 ,20	,89 ,49	8,571	,000
Doğrudan OYKÜ sayısı	2014 2011	1,56 ,96	1,16 1,20	2,672	,010
Dolaylı OYKÜ sayısı	2014 2011	2,62 2,86	1,94 1,99	-1,344	,185

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın temel amacı, Türk işletme gruplarının yönetim kurulu yapılarını daha iyi anlama ve tanımlama amacıyla, bağlı kuruluşların yönetim kurullarında sıklıkla görülen ortak yönetim kurulu üyeliklerinin irdelenmesidir. Bu bağlamda 2011 ve 2014 yıllarını kapsayacak bir biçimde ortak yönetim kurulu üye profilinin alt boyutları olan aileden ortak yönetim kurulu üye sayısı, profesyonel ortak yönetim kurulu üye sayısı, bağımsız ortak yönetim kurulu üye sayısı, doğrudan ortak yönetim kurulu üyeliği ve dolaylı ortak yönetim kurulu üyeliği arasındaki ilişkiyi incelemek için açıklayıcı istatistikler kullanılmış, kurumsal yönetim bağlamında Yeni Türk Ticaret Kanunu (YTTK) ile gelen düzenlemelerin ortak yönetim kurulları üzerinde herhangi bir etki yaratıp yaratmadığını incelemek için 2011 ve 2014 yılı ortalamaları t-testi ile karşılaştırılmıştır.

Bu çalışmada ortak yönetim kurulu üyelikleri her bir işletme grubu için ayrı ayrı değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Alarko İşletme Grubuna ait bulgular değerlendirildiğinde 2011 yılında Alarko İşletme Grubu'nun bünyesinde sadece doğrudan (2) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olmadığı belirlenmiştir. 2014 yılında ise Alarko İşletme Grubu'nun bünyesinde sadece doğrudan (3) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olmadığı tespit edilmiştir. Oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakıldığında Alarko İşletme Grubu bünyesinde 2011 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 1'inin aile üyesi 1'inin profesyonel üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2014 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 1'inin aile üyesi 2'sinin bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Eczacıbaşı İşletme Grubuna ait bulgular değerlendirildiğinde 2011 yılında Eczacıbaşı İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (2) ve dolaylı (4) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olmadığı belirlenmiştir. 2014 yılında ise Eczacıbaşı İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (4) ve dolaylı (3) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olmadığı tespit edilmiştir. Oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakıldığında Eczacıbaşı İşletme Grubu bünyesinde 2011 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 2'sinin aile üyesi 4'ünün profesyonel üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2014 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 2'sinin aile üyesi 2'sinin profesyonel üye 3'ünün bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Zorlu İşletme Grubuna ait bulgular değerlendirildiğinde 2011 yılında Zorlu İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (5) ve dolaylı (1) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla doğrudan (1) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu belirlenmiştir. 2014 yılında ise Zorlu İşletme Grubu'nun bünyesinde sadece doğrudan (3) ve dolaylı (2) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olmadığı tespit edilmiştir. Oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakıldığında Zorlu İşletme Grubu bünyesinde 2011 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 2'sinin aile üyesi 2'sinin profesyonel üye 2'sinin bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2014 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 3'sinin aile üyesi 2'sinin bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Anadolu İşletme Grubuna ait bulgular değerlendirildiğinde 2011 yılında Anadolu İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (2) ve dolaylı (7) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla doğrudan (1) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu belirlenmiştir. 2014 yılında ise Anadolu İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (6) ve dolaylı (7) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla doğrudan (1) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakıldığında Anadolu İşletme Grubu bünyesinde 2011 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 5'inin aile üyesi 2'sinin profesyonel üye 2'sinin bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2014 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 4'ünün aile üyesi 3'ünün profesyonel üye 6'sının bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Şişecam İşletme Grubuna ait bulgular değerlendirildiğinde 2011 yılında Şişecam İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (1) ve dolaylı (1) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olmadığı belirlenmiştir. 2014 yılında ise Şişecam İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (4) ve dolaylı (1) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer

işletme gruplarıyla ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olmadığı tespit edilmiştir. Oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakıldığında Şişecam İşletme Grubu bünyesinde 2011 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 2'sinde profesyonel üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2014 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 1'inin profesyonel üye 4'ünün bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Oyak İşletme Grubuna ait bulgular değerlendirildiğinde 2011 yılında Oyak İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (2) ve dolaylı (3) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olmadığı belirlenmiştir. 2014 yılında ise Oyak İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (3) ve dolaylı (4) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla doğrudan (1) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakıldığında Oyak İşletme Grubu bünyesinde 2011 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 5'inin profesyonel üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2014 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 3'ünün profesyonel üye 4'ünün bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Sabancı İşletme Grubuna ait bulgular değerlendirildiğinde 2011 yılında Sabancı İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (5) ve dolaylı (5) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olmadığı belirlenmiştir. 2014 yılında ise Sabancı İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (7) ve dolaylı (5) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla doğrudan (2) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakıldığında Sabancı İşletme Grubu bünyesinde 2011 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 3'ünün aile üyesi 6'sının profesyonel üye 1'inin bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2014 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 1'inin aile üyesi 5'inin profesyonel üye 6'sının bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Yaşar İşletme Grubuna ait bulgular değerlendirildiğinde 2011 yılında Yaşar İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (2) ve dolaylı (6) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla doğrudan (1) dolaylı (1) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu belirlenmiştir. 2014 yılında ise Yaşar İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (3) ve dolaylı (9) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla doğrudan (2) ve dolaylı (1) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakıldığında Yaşar İşletme Grubu bünyesinde 2011 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 2'sinin aile üyesi 5'inin profesyonel üye 1'inin bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2014

yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 3'ünün aile üyesi 4'ünün profesyonel üye 5'inin bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Doğan İşletme Grubuna ait bulgular değerlendirildiğinde 2011 yılında Doğan İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (5) ve dolaylı (5) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla doğrudan (1) dolaylı (1) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu belirlenmiştir. 2014 yılında ise Doğan İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (3) ve dolaylı (5) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla dolaylı (1) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakıldığında Doğan İşletme Grubu bünyesinde 2011 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 3'ünün aile üyesi 5'inin profesyonel üye 2'sinin bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2014 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 2'sinin aile üyesi 2'sinin profesyonel üye 4'ünün bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Koç İşletme Grubuna ait bulgular değerlendirildiğinde 2011 yılında Koç İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (13) ve dolaylı (8) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla doğrudan (2) dolaylı (1) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu belirlenmiştir. 2014 yılında ise Koç İşletme Grubu'nun bünyesinde doğrudan (13) ve dolaylı (9) ortak yönetim kurulu üyeliği yapıldığı ve diğer işletme gruplarıyla doğrudan (2) ve dolaylı (2) ortak yönetim kurulu ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin kimler tarafından gerçekleştirildiğine bakıldığında Koç İşletme Grubu bünyesinde 2011 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 5'inin aile üyesi 10'unun profesyonel üye 6'sının bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2014 yılında oluşturulan ortak yönetim kurulu üyeliklerinin 5'inin aile üyesi 11'inin profesyonel üye 6'sının bağımsız üye olarak görev yapan yönetim kurulu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

T-testi sonuçlarına bakıldığında ortak yönetim kurulu üye ortalamasında 2011 yılına göre artış yaşandığı görülmektedir. Ortak yönetim kurulu üyeliğinin alt boyutlarına baktığımızda bu artışın bağımsız ortak yönetim kurulu üyelerinde yaşandığı fakat profesyonel olan ortak yönetim kurulu üyeliklerinde artış yerine bir azalış olduğu görülmektedir. Yeni TTK yönetim kurullarının bağımsızlığının işletme grupları için önemine vurgu yaparak yönetim kurullarında en az iki bağımsız üye bulundurulması zorunluluğunu getirmiştir. Bu durumun yönetim kurullarında fazla yönetim kurulu üyesi bulundurmamak istemeyen işletme grupları için yönetim kurullarında yer alan profesyonel yönetici sayılarını azaltıp bağımsız yönetici sayılarını arttırmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmanın en önemli katkısı ortak yönetim kurulu üyeliklerinin (aileden olan ortak yönetim kurulu üyelikleri, profesyonel olan ortak yönetim kurulu üyelikleri, bağımsız olan ortak yönetim kurulu üyelikleri) Türkiye bağlamını araştırmasıdır. Çünkü ilgili yazında gelişmekte olan ülke bağlamını ele alan çalışma sayısı oldukça azdır. Çalışmanın

bir diğer önemli katkısı ortak yönetim kurulu üyeliklerini hem 2011 yılı hem de 2014 yılı kapsamında ele alıyor olmasıdır. Çünkü ilgili yazında Türkiye bağlamında yapılan çalışmaların hepsi tek bir yılı kapsamakta ve ortak yönetim kurulu üyelikleri ile ilgili var olan durumu ortaya koyarken karşılaştırma olanağı sunmamaktadır.

Araştırmanın her incelemenin olduğu gibi bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu nedenle, elde edilen bulguların dikkatle yorumlanması gerekmektedir. Öncelikle bulguların genelleştirilebilmesinin mümkün olmadığını söylemek gerekir. Çalışmanın önemli bir kısıtını araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır. Konu ile ilgili daha kapsamlı bir bakış açısı yakalayabilmek için ileriki çalışmalarda daha fazla şirket üzerinde araştırma yapılmalı, diğer bir deyişle örneklem sayısı yükseltilmelidir.

Gelecek çalışmalarda işletme gruplarının ortak yönetim kurulu üyeliği eğilimleri hakkında kapsamlı bilgi sahibi olmak için özellikle incelenen grupların tüm bağlı şirketlerinin yönetim kurulları ve çoklu üyelik ilişkileri incelenmelidir. Bu alanlarda bilgiye ulaşma sorunları yaşandığı için genellikle örneklem bu bilgilerin halka açık olduğu İMKB şirketleri ile sınırlandırılmaktadır. Öncül sonuçlar firmalarda bu türde sosyal bağların söz konusu olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Takip eden araştırmaların bu konuda daha derinlemesine bilgiye ulaşacak şekilde daha geniş kapsamlı tasarlanması gerekmektedir. Ortak yönetim kurulu üyeliklerinin şirket performansları üzerindeki etkilerine odaklanılması ayrıca boyamsal bir araştırma tasarımı yardımıyla yıllar itibarıyla yönetim kurulları üyeliklerinin incelenmesi ortak yönetim kurulu üyelikleri konusunda şirketlerin gerçek eğilimlerini ortaya koyacak ve hangi koşullar altında daha fazla veya az ortak yönetim kurulu üyeliklerinin gerçekleştiğini anlamamıza da yardımcı olabilecektir.

Kaynakça

Amsden, A. H., & Hikino, T. (1994). Project Execution Capability, Organizational KnowveHow, and Conglomerate Corporate Growth in Late Industrialization. *Industrial and Corporate Change*, 3 (1), 111-148.

Arikboğa, Ş., & Menteş, A. (2012). Türkiye’de Kurumsal Yönetişim İklimi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 59 (2), 85-120.

Ataay, A. (2008). Aile İşletme Gruplarında Karşılıklı Kenetlenmiş Yönetim Kurulları: İMKB 100 Şirketlerinden Bulgular. Tamer Koçel (Ed.), 3. Aile İşlemeleri Kongre Kitabı içinde (s. 19-31). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.

Barringer, B. R., & Harrison, J. S. (2000). Walking a Tightrope: Creating Value Through Interorganizational Relationship. *Journal of Management*, 26 (3), 367-403.

Baycan, N. Ç., & Semerciöz, F. (2013). “Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı Temelinde, İMKB-100 Endeksindeki

Şirketlerde Varolan Ortak Yönetim Kurulu Üyeliklerine Bir Bakış”. Kemal Demirci ve diğerleri (Ed.), 21. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı (s. 565-575). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Bela, T. (2001). Interlocking Directorates Between Banks and Industrial Companies in Hungary at the Beginning of the Twentieth Century. *Business History*, 43(1), 25-42.

Buğra, A., & Üsdiken, B. (1995). Societal variations in state-dependent organizational forms: The South Korean chaebol and Turkish holding company. Emot (European Management and Organization in Transition) Workshop, Helsinki: Finland.

Buğra, A. (2007). Devlet ve İşadamları (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. (2013). Devlet ve İşadamları. Fikret Adaman (Çev.). (8. Baskı). New York: State University of New York Press.

Burris, V. (2005). “Interlocking Directorates and Political Cohesion Among Corporate Elites,” *American Journal of Sociology*, 111 (1), 249-83.

Demirağ, İ., & Serter, M. (2003). Ownership Patterns and Control in Turkish Listed Companies. *Corporate Governance*, 11 (1), 40-51.

Duman, A., & Postalıcı, E. (2009). “Corporate Governance Networks in Turkey”, İzmir University of Economics, Department of Economics Working Paper, İzmir.

Guillén, M.F. (2000). Business Groups in Emerging Economies: A Resource-Based View. *Academy of Management Journal*, 43 (3), 362-380.

İlhan-Nas, T. (2012). Institutional Distance Influences on the Multinational Enterprises (MNEs) Ownership Strategies of Their Affiliates Operating in an Emerging Market. *African Journal of Business Management*, 6 (20), 6276-6290.

İlhan-Nas, T., & Çarkçı, A. (2016). Yönetim Güçlendirmenin Firmanın Finansal Performansı ve Risk Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi, *METU Studies in Development*, 42 (3), 355-409.

İlhan-Nas, T., Okan, T., Tatoğlu, E., Demirbağ, M., & Glaister, K. W. (2018a). The Effects of Ownership Concentration and Institutional Distance on the Foreign Entry Ownership Strategy of Turkish MNEs. *Journal of Business Research*, 93, 173-183.

İlhan-Nas, T., Okan, T., Tatoğlu, E., Demirbağ, M., Wood, G., & Glaister, K. W. (2018b). Board Composition, Family Ownership, Institutional Distance and the Foreign Equity Ownership Strategies of Turkish MNEs. *Journal of World Business*, 53(6), 862-879.

Maman, D. (1999). Research Note: Interlocking Ties within Business Groups in Israel - A Longitudinal Analysis, 1974-1987. *Organization Studies*, 20 (2), 323-339.

- Mizruchi, M. S. (1996). What do interlocks do? An analysis, critique, and assessment of research on interlocking directorates. *Annual Review of Sociology*, 22, 271–298.
- Okan, T., İlhan-Nas, T., & Tatoğlu, E. (2013). Yönetim Kurulu Yapısı ve Kurumsal Mesafe Etkileşiminin Çokuluslu İşletmelerin Uluslararasılaşma Stratejileri Üzerindeki Etkisi. IV. Örgüt Kuramı Çalıştayı Bildiriler Kitabı, 8-9 Şubat 2013, Ankara, 95-12.
- Okan, T., Sarı, S., & İlhan-Nas, T. (2014). Yönetim Kurulu Yapısı ile Finansal Performans Arasındaki İlişki Üzerindeki Etkisi. İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, 25(77), 39-78.
- Scott, J. (2000). *Social Network Analysis: a Handbook*. (2. Baskı). London: Sage Publications.
- Selekler-Gökşen, N., & Üsdiken, B. (2001). Uniformity and diversity in Turkish business groups: Effects of scale and time of founding. *Brisith Journal of Management*, 12, 325-340.
- Şenalp, G. M., & Öztürk, Ö. (2014). Interlocking Directorates and Capitalist Class Formations in Turkey: A Study on the Listed Firms in Istanbul Stock Exchange and Istanbul Chamber of Industry (ISO 500). World Congress of Sociology, 13-19 July. Japan: Yokohama.
- Şengel, S. (2011). Yeni Türk Ticaret Kanununun Sermaye Şirketleri ile İlgili Getirdiği Yeniliklerin Değerlendirilmesi. *ZfWT*, 3(2), 21-40.
- Üsdiken, B., & Öktem, Ö. Y. (2008). Kurumsal ortamda değişim ve büyük aile holdingleri bünyesindeki şirketlerin yönetim kurullarında “icrada görevli olmayan” ve “bağımsız” üyeler. *Amme İdaresi Dergisi*, 41 (1), 43-71.
- Yurtoğlu, B. B. (2003). Corporate Governance and Implications for Minority Shareholders in Turkey. *Journal of Corporate Ownership and Control*, 1 (1), 72-86.
- Zajac, E. J. (1988). Interlocking Directorates As An Interorganizational Strategy: A Test Of Kritical Assumptions. *Academy Of Manamegenet Journal*, 31(2), 428-438.
- URL, https://www.osha.gov/pls/imis/sic_manual.html
- URL, <http://www.tkyd.org.tr/default.html> (25.06.2016).
- URL, <http://www.iso500.org.tr/> (28.06.2016).
- URL, <http://www.borsaistanbul.com/> (25.07.2016).
- URL, <https://www.kap.org.tr/> (28.07.2016).

Araştırma Makalesi • Research Article

İkinci Dil Yazım Araştırmalarında Nedensellik ve Korelasyon Bakımından Duygusal Alanlar: Bir Kapsam İncelemesi*

The Affective Domains in L2 Writing Research in Terms of Causality and Correlation: A Scoping Review

Oktay Yağız,^{a,*} Kemalettin Yiğiter,^b Nalan Büyükkantarcioglu^c

^a Asst. Prof., Atatürk University, K.K. Faculty of Education, Department of Foreign Languages, Erzurum/ Turkey.
ORCID: 0000-0001-7076-7774

^b Prof. Dr. Avrasya University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature, Trabzon/ Turkey.
ORCID: 0000-0001-7794-6855

^c Prof. Dr. Hacettepe University, Faculty of Letters, Department of English Linguistics, Ankara/ Turkey.
ORCID: 0000-000-1130-0979.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ağustos 2019
Düzeltilme tarihi: 25 Ağustos 2019
Kabul tarihi: 02 Eylül 2019

Anahtar Kelimeler:

İkinci dilde yazma
İkinci dilde duygusal unsurlar
Kapsam incelemesi araştırmaları

ÖZ

Bu kapsam incelemesi, ikinci dil yazım sürecindeki psikolojik unsurları nedensellik ve korelasyona dayanan yayınlanmış araştırmalar bakımından incelemek ve yeni çalışmalar için eksik noktaları bulmayı amaçlamıştır. Kapsam incelemeleri, meta-analiz çalışmaları için son derece yararlı kaynaklar olarak bilinir ve ilgili araştırma konusunun değeri ve eksik yönlerini gösterir. İlgili araştırmalar yazma kaygısına yoğunlaşmakla birlikte çalışmaların diğer psikolojik değişkenleri göz ardı etme eğiliminde olduklarını göstermiştir. Bu çalışmalar çoğunlukla nicel araştırma metodu kullanmıştır. Nedenselliğe ve korelasyona dayanan çalışmalar, psikolojik güçlüklerin ikinci dilde yazım başarısı ve performansı olumsuz yönde etkilediğini desteklemektedir. Korelasyon çalışmaları da aynı doğrultuda bu psikolojik değişkenlerin etkisi ile yazma başarısı ve süreci konusunda negatif yönlü bir ilişki den bahsetmektedir. Ayrıca sonuçlar, araştırmalarda pilot çalışma, farklı türde katılımcı grubu ve daha çok katılımcı ihtiyacını vurgulamaktadır.

ABSTRACT

This scoping review aimed at reviewing the research into the affective issues in L2 writing in terms of causality and correlation and to find out any gaps for further studies. Scoping reviews are recognized as useful studies for meta-analyses since they display value and inadequacy in a research theme. Results showed that relevant research focused on writing anxiety and tended to ignore other affective variables. The studies often used quantitative research designs. Causal and correlational research supports that affective constraints negatively affect writing achievement. Correlational studies concluded that there is a negative correlation between the impact of these affective variables, writing performance and process. The need of piloting, different and larger participant groups was also highlighted.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 August 2019
Received in revised form 25 August 2019
Accepted 02 September 2019

Keywords:

L2 writing
L2 affective issues
Scoping review

*This study is based and extended on the first author's doctoral thesis entitled the Academic Writing of Turkish Graduate Students In Social Sciences: Approaches, Processes, Needs and Challenges in 2009 at Atatürk University, Graduate School of Educational Sciences, Department of Foreign Languages Education under the supervision of the second and third authors.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: yoktay@atauni.edu.tr

1. Introduction

Second language (henceforth L2) writing consists of a complex relationship in which the writer needs to negotiate with the reader and the text. This complex relationship cognitively manifests itself in the similarities and discrepancies between the first and second languages. This complexity makes L2 writing demanding since L2 writers need to spend more time to think, produce and organize knowledge and ideas in terms of content (i.e. knowledge construction, clarity, coherence, and cohesion) and form (i.e. appropriate use of vocabulary repertoire, tense, voice, and verb). L2 writers are expected to preserve their intention to complete their writing tasks. However, the multifaceted and tedious nature of L2 writing, writing performance can be influenced by a variety of affective sources, and L2 writers may display poor performance due to high concern for writing with a belief of no personal development (Limpo, 2018) and they may inhibit L2 writers from devoting time and making effort to perform well. Yet, these affective reactions might positively influence writers since they tend to concentrate their attention and prioritize their writing tasks in the purpose of academic achievement.

The *Encyclopedia of Psychology* describes the notion of "affect" within a wide range of concepts and phenomena, encompassing feelings, emotions, moods, motivation, certain drives, and instincts. Psychological variables can influence "the extent to which [learners] notice gaps in their knowledge, the aspects of language they pay attention to, and, consequently, how they exploit the learning opportunities provided by writing" (Kormos, 2012, p. 400). Affective discomfort, pressure, avoidance and their pedagogical manifestation in L2 settings are common phenomena. Relevant research has identified various constraints because of which writing cognitions and outcomes can be inhibited. These constraints are assumed to be intermingled and subject to change according to conditions and individuals.

2. Language Anxiety, Writing Anxiety and Writing Apprehension

Anxiety as the "subjective feeling of tension, apprehension, nervousness, and worry associated with an arousal of the autonomic nervous system (Spielberger, 1983, p. 15; cited in Horwitz, 2001, p.133) is "a key attribute of negative feelings in language learning" (Phongsas, Ismail & Low, 2017, p.271).

Horwitz, Horwitz, and Cope (1986, p. 128) conceptualized foreign language anxiety as "a distinct complex of self-perceptions, beliefs, feelings, and behaviors related to classroom language learning arising from the uniqueness of the language learning process" despite the relative correlation to the features of general anxiety in which foreign and second language learners experience such as fear, discomfort, and restlessness. According to Guiora, "the task of learning a new language is a profoundly unsettling psychological proposition" (1983, p.8), and Horwitz,

Horwitz and Cope (1986, p.31) confirm that "probably no other field of study implicates self-concept and self-expression to the degree that language study does".

Horwitz and Young (1991) demonstrated language anxiety to constitute a specific type of anxiety rather than general anxiety with a weak relationship with the types as mentioned above of anxiety. For decades researchers and practitioners have explored and measured learners' foreign/second language learning anxiety and these studies provided insights about the negative correlation between the and language performance and suggested various strategies to reduce anxiety (e.g. Aida, 1994; Arabai, 2015; Guo, Xu & Liu, 2018; Cheng, Horwitz, & Schallert, 1999; Hewitt & Stephenson, 2012; Liu & Jackson, 2008; Oxford, 2016)

With the increasing attention of these affective components in writing, researchers have continued to investigate these constructs as the predictors of writing performance. One of the pervasively inquired affects for writing for the last forty decades has become writing apprehension. Daly and Miller (1975) coined the term 'writing apprehension' a subject and situation-specific anxiety that native and nonnative writers experience in writing. They defined it as a general avoidance of writing and of situations that writers encounter where they are required to write accompanied by the potential for evaluation of that writing. The characteristics of apprehensive learners can be noticed they are frightened by demand for writing competency, get anxious about their writing outcomes in that they think they will be rated negatively, and they are discouraged from writing (Holladay, 1981).

Rose (1984) proposed that writing apprehension is developed in those who suffer from *blocking*. Blocking can be defined as difficulty commencing or continuing writing for reasons unrelated to a person's basic skill set or commitment (Rose, 1984). Boice's (1985) study of blockers identified seven cognitive causes of blocking: work apprehension, procrastination, restlessness or general dissatisfaction, impatience, perfectionism, evaluation anxiety, and belief in myths (e.g., only good writers can create perfect text). All of these causes may contribute to writing apprehension symptoms in students and adults.

According to Bandura's social cognitive theory, students' beliefs about their academic capabilities, or self-efficacy beliefs, are good predictors of their academic achievement and their subsequent career choices and decisions. In the field of writing, researchers have recognized that students' confidence in their writing skills has to do with writing competence and academic motivation variables such as writing self-concept, writing apprehension, achievement goals, and the perceived value of writing, as well as to their writing competence (Pajares, & Johnson, 1994). Adult EFL writers who have often positive feelings about themselves and their performance with a high level of self-efficacy, i.e. the belief in one's ability to learn about academic English writing, (Rahilly, 2004, p. 48) tend to cope with the

difficulties more successfully in contrast to those whose self-confidence is low.

In sum, the diverse affective tendencies (e.g. writing anxiety, writer's block, motivation, procrastination), affecting writer's approaches to writing and their performances, have been investigated by several researchers. These studies have displayed that EFL/ESL writers' feelings and attitudes may both positively and negatively affect L2 writing acquisition.

Though scoping reviews are quite a new research methodology they have become an increasingly used tool to search, select and synthesize existing quantitative evidence-based literature in many research fields such as education, health, and planning in professional life. Scoping reviews are often used to map the relevant research in terms of nature, feature, and size. For this reason, scoping reviews are also called mapping reviews. (Anderson et al. 2008; Arksey & O'Malley, 2005; Enrich et al, 2002). Scoping reviews map key concepts, types of evidence and gaps in the research (Colquhoun, et al., 2014, p. 1292). It can be said that a scoping review effectively highlights the extent and the way the research has been designed (Mays, Pope, & Popay, 2005). To provide a general rationale of undertaking scoping studies, Arksey and O'Malley's (2005) state that scoping reviews are conducted to examine the extent and nature of research activity; to identify whether a systematic review is necessary; to summarize and disseminate research findings; and to identify potential research gaps within the existing literature (2005, p. 21). For these reasons, scoping reviews contribute to the identification of gaps and uncertainties in research findings where empirical evidence lacks, with the contribution to summarize findings in addition to revealing the justification of a need of a systematic review (Arksey & O'Malley, 2005). Therefore, they can be undertaken to provide recommendations for further inquiry (CRD, 2008).

3. Method

Arksey and O'Malley's (2005) five-stage framework, which undertakes a methodologically strong procedure of transparency, replication of the search strategy and high reliability of the study findings. These five stages are given as follows: (1) identifying the initial research questions, (2) identifying relevant studies, (3) study selection, (4) charting the data, and (5) collating, summarizing and reporting the results were utilized in this review of the flipped classroom literature (Arksey & O'Malley, 2005, p.23).

3.1. Identifying the Initial Research Questions

The motivation of this investigation was to explore the affective issues in L2 English writing concerning cause and effect relationship and correlation status between certain variables in quantitative designs. To achieve this purpose, a comprehensive range of literature related to the topic of interest was reviewed, and the following research questions have been defined to guide this study:

1. What is the research framework in the predetermined affective domains in L2 writing in terms of causation?
2. What is the research framework in the predetermined affective domains in L2 writing in terms of correlation?
3. What are the research outcomes concerning L2 writing and affective issues in terms of causality?
4. What are the research outcomes concerning L2 writing and affective issues in terms of correlation?

3.2. Identifying Relevant Studies

The search terms and the key concepts related to affective issues in L2 writing were initially defined. All the quantitative studies which investigate the cause and effect relationship and the correlation between the relevant variables were aimed to investigate. The descriptive key terms were identified and outlined in Table 1. In addition to being comprehensive, the highest prestige research studies were aimed to investigate and the inclusion and exclusion criteria were determined. As comprehensive as possible, the period between 1990-2018 was considered to be appropriate as the L2 writing research was flourished (Fujieda, 2006). This study only focused on the research studies published in the journals indexed in Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED), Social Sciences Citation Index (SSCI), Arts & Humanities Citation Index (A&HCI), and Emerging Sources Citation Index (ESCI). For this purpose, the Web of Science electronic database was primarily searched but the studies without peer-review such as conference proceedings were excluded. Further, a manual search of the references of the obtained articles was also conducted, and finally, Google Scholar was used to add further primary sources in the grey area. The review lasted for over three months. A list of inclusion and exclusion criteria is shown in Table 2.

3.3. Study Selection

An initial review of the abstracts assisted to exclude the irrelevant articles such as foreign language anxiety or apprehension, studies with no causation or correlation, conducted with English L1 subjects, articles without quantitative research procedures, and the articles not indexed in the abovementioned indexes. A considerable number of research articles monitored in Google Scholar (n=1202) were examined in terms of research questions and methodology. However, a significant number of these published studies were excluded based on the inclusion criteria. Additional records were also obtained employing the reference lists of the targeted articles manually. Guided by the exclusion and inclusion criteria, 24 research articles were identified for the current research. The full texts of the articles were reviewed and verified in terms of appropriateness. The Preferred Reporting of Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA) Statement (Moher, Liberate, Tetzlaff, Altman, & The PRISMA Group, 2009) guided the process of article

selection. Fig.1 shows the flow diagram employed in the study

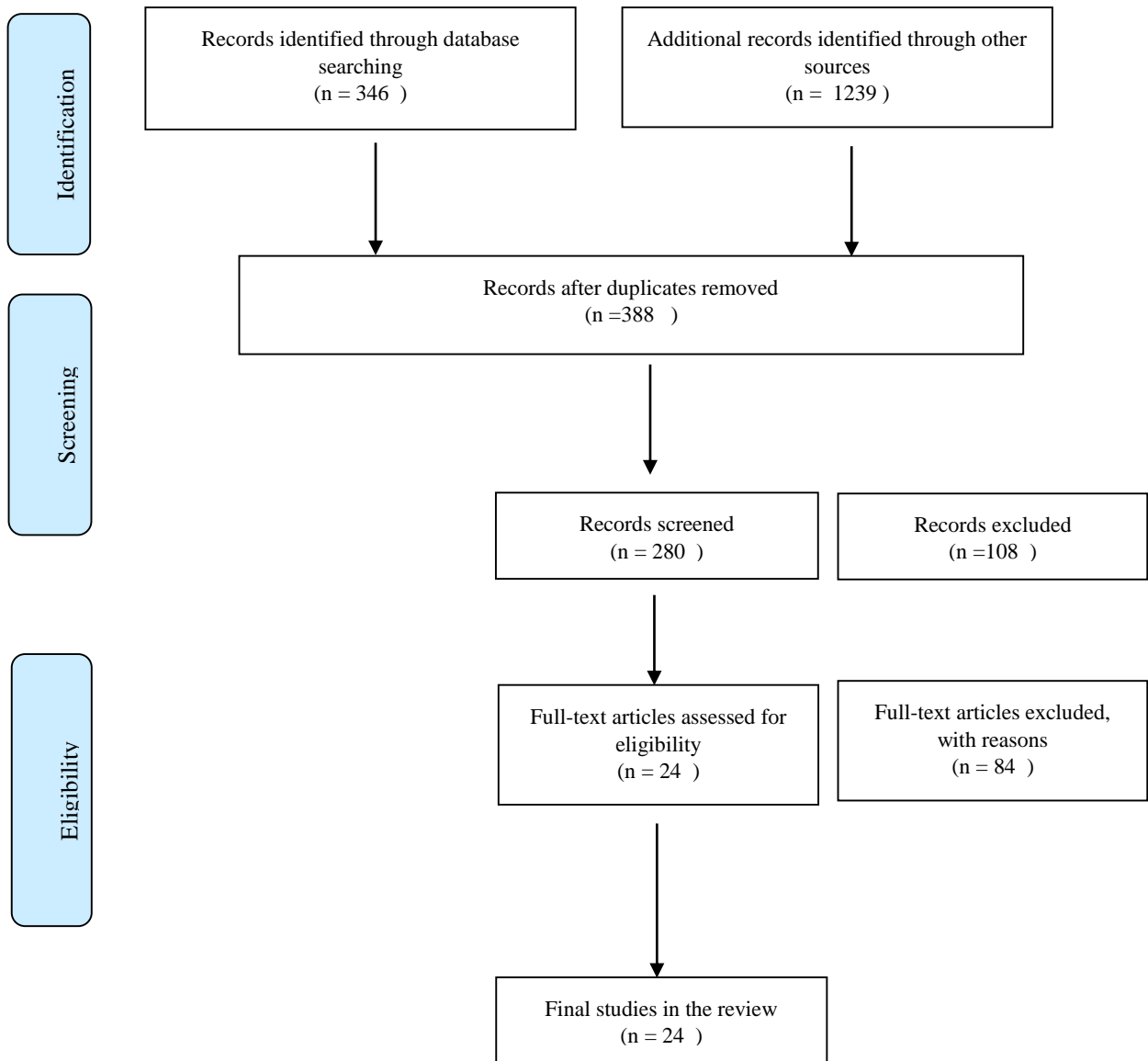

Figure 1. PRISMA flow diagram for article selection

3.4. Data Charting and Collation

In line with Arksey and O'Malley's (2005) scoping review framework, after the study selection procedure, the selected articles were charted. Each of the selected articles concerning the author, year, location of study, study purpose, research method, sample size, and the main findings were classified. The recorded information of the studies is provided in Table 3.

3.5. Summarizing and Reporting Findings^[11]

The fifth and final stage of Arksey and O'Malley's (2005) scoping review framework summarizes and reports findings and finally to display potentially critical inquiries as large as possible. A scoping review seeks to make an analytic construction or a thematic framework, unlike a systematic review; there is not an attempt to discuss the weight of the relevant research evidence and assess the quality of the studies.

Table 1: Key search terms.

Search terms
(“second language” OR “foreign language” OR “L2” writing anxiety)
(“second language” OR “foreign language” OR “L2” writing apprehension)
(“second language” OR “foreign language” OR “L2” writing self-efficacy)
(“second language” OR “foreign language” OR “L2” writer’s block)

Table 2: Inclusion and Exclusion Criteria

Criterion	Inclusion	Exclusion
Period	1990-2018	Research outside this period
Language	English	Non-English published articles
Type of research	Peer-reviewed original research	
Journal indexed	Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED), Social Sciences Citation Index (SSCI), Arts & Humanities Citation Index (A&HCI), Emerging Sources Citation Index	Journals Indexed out of SSCI, AHCI, SCI-EXPANDED Conference Proceedings Citation Index-Social Science & Humanities
Research scope	Affective issues in writing	Affective issues except for writing
Research focus	Causation or correlation between/among variables	Mere descriptive or mere qualitative research
Population & sample origin	English as a second/foreign	Native English speakers

language

4. Findings

This scoping review obtained 24 articles published in the articles with a high reputation and indexed in Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED), Social Sciences Citation Index (SSCI), Arts & Humanities Citation Index (A&HCI), Emerging Sources Citation Index. A considerable number of published articles have ignored causation and correlation type research perspectives in L2 settings. Researchers construct knowledge using causal-comparative and correlational studies and attempt to reach some generalizations through quantitative research procedures. Causality may be also established through a qualitative approach, which analyses individualized patterns rather than standardized and generalizable outcomes. For this reason, studies with quantitative data have been taken into account in this study.

4.1. The Affective Domains in L2 Writing in Terms of Causality and Correlation

At the core of the relevant research about the affective aspects of L2 writing is writing anxiety. Most of the screened articles were found to focus on anxiety in terms of certain variables such as anxiety on writing performance (1,2,) effect of feedback (2), testing instructional models (10) through a causal-comparative research approach. Correlational studies, on the other hand, focus on the relationship between affect and writing process, performance and frequency (4,16,18, 20, 24), writing anxiety and self-efficacy (7, 9, 12), self-efficacy, achievement goals and writing performance (8), writing anxiety and peer vs. teacher feedback (11), writing ability and writing apprehension (15), writer’s block and writing process (22), writing anxiety and other types of anxiety (23). Other studies in addition to the writing anxiety (N=16) investigated under the themes of writing apprehension (N=1), self-efficacy (N=11) and writer's block (N=2) from 1990 to 2018 in the highest scientific quality of research. Per the nature of causal research studies quantitative or mixed methods research designs have been employed in the obtained data. Given that the correlation between variables does not mean cause and effect relationship then such categorization has shown that the number of the studies (N=16) attempting to correlate the variables has surpassed the causal research perspective (N=9). Most of these correlational studies are seen to lack in terms of qualitative data collection. Likewise, only three out of nine causal studies have employed a mixed methods research design (2, 3, 5).

Articles in this scoping review obtained their qualitative data through interviews. The quantitative data have been collected through relevant standardized scales and questionnaires. Regarding the research setting, most of the research has been conducted in countries where English is used as a foreign language. These screened studies have overwhelmingly collected data from the undergraduate

level of university students. Only two of these eligible studies have focused on the graduate students (2,7) and the two of them have focused on secondary school (3,8) English learners, and one study has examined the affective aspect of writing at the primary school level (10).

4.2. Main Findings

4.2.1. Causality

The causal research determined in accordance with the criteria as mentioned above has aimed to reduce the negative effect of psychological challenges on writing performance and attitude. The researchers in the scope of this study attempted to test the writing performance of L2 writers as a result of their interventions such as pair writing, e-feedback type support, instructional models, and interrelatedness with other types of affective phenomena such as self-efficacy. The screened research statistically found significant results in terms of effects or differences of these interventions (1, 2, 3, 5, 6, 9, 10, 13). Results showed that through computer-mediated communication and interactive writing implementations students experienced less anxiety and composed their drafts with higher self-confidence compared to conventional instruction. Peer and teacher's e-feedback have been argued to offer an opportunity for interaction (2). The psychological changes in L2 instructional settings were also found to co-exist in a time series analysis despite increased control of the writing genre. Time series analysis showed that though explicit genre-based writing instruction somewhat enhanced students' self-regulatory and self-efficacy mindset, anxiety still existed. For this reason, the multidimensionality of the psychological factors is acknowledged to examine when focusing on certain psychological profiles of the L2 students (3). In one of the reviewed studies, the source of feedback to students was found to be more effective to increase the self-efficacy when writing. Teacher feedback was more effective than peer feedback in writing practices at the end of the interventional study (6). Scaffolded writing instruction contributed to the self-efficacy but whether it can significantly influence writing performance is still questioned and needs to be further investigated by longitudinal studies (9). The studies have verified that cognitive and affective domains are interwoven and anxiety was found to impede writing production and progress. On the other hand, an introduction to the metacognitive strategies was confirmed to have a positive effect on lessening L2 writing anxiety and encourages acquiring writing skills among young learners. The reviewed study meanwhile confirmed the previous research that L2 writing anxiety impedes writing achievement. The interventions aiming to influence or predict the dependent variables centered upon concluded that affective variables statistically significant on the writing performance and students' attitudes, except for one study in which no significant result was found that blog integrated writing class might contribute to decreasing L2 writers' anxiety (14).

4.2.2. Correlation

This scoping review also examined the correlation between variables in L2 writing. These correlational findings do not permit any causal inferences in nature. These studies selected here according to the criteria are seen to test any links between the independent variables set (i.e. anxiety, self-efficacy, apprehension, and block) the dependent variable notions (i.e. writing performance, writing competency, writing frequency, and writing instruction). These studies confirmed one another that there is a negative correlation between anxiety and writing performance. However, in one of the studies, in contrast with relevant research findings, anxiety predicted writing positively. In other words, low anxiety contributed to poor writing. According to the argument of the researcher, due to grade concern, through anxiety students performed better in writing (5). There seems another finding highlighting no significant correlation between emotional intelligence and writing anxiety, however in the same study gender was found a significant predictor of writing anxiety in favor of female writers (7, 24). In line with this, a negatively strong relationship between writers' self-efficacy and writing anxiety (15,16) was also underlined. In particular, self-efficacy was found to mediate writing anxiety and writing performance (18, 20). As to the correlation between anxiety and language skills including writing as seen literature as mentioned earlier, one of these studies argues that anxieties of four skills are independent of one another (17). However, there is research evidence in one of the reviewed list that four skills can display certain interrelatedness, such as free reading and writing proficiency in the target language (21). In a structural model of this study, writer's block and writing anxiety were also found correlated. Another study in the list also confirmed the interrelatedness between L2 writing anxiety and other types of language anxiety (23). Nevertheless, L2 writing anxiety was argued to be different from L1 writing anxiety (24).

Author(s)/Year	Inquiry Formulation	Research Design	Research Setting	Sample Type & Sample Size	Focus of Data Collection	Main Findings
(1) Abbas & Al-bakri, (2018)	The effect of pair writing on EFL university students' writing performance and anxiety.	Quantitative research design-true experimental-causation	EFL/Iraq	78 undergraduate students with English majors	A five-point Likert-type scale (SLWAI) and writing task	Pair writing's positive effect on developing EFL students' writing performance. Pair writing developed writing skills rather than writing anxiety. Pair writing increased the length and quality of the text.
(2) Abdullah et al., (2018)	The effect of teacher's e-feedback on students' writing anxiety and writing performance within computer-supported collaborative learning	Mixed methods research design-quasi-experimental pre& post-test causation	EFL/Malaysia	28 graduate students	A Likert-type scale SLWAI observation, interview, and writing treatment	A tendency of decrease in students' writing anxiety over the use of peers' and teacher's e-feedback via computer-mediated applications. No data about writing quality.
(3) Han & Hiver, (2018)	The investigation of the changes in L2 learners' psychological status throughout genre-based L2 writing instruction	Mixed methods research design causation & correlation	EFL/South Korea	174 Korean middle school language learners	Genre-based writing instruction, a questionnaire adapted by the researchers from literature, reflection journal and interview	Genre-based L2 writing instruction developed and consolidated learners' self-regulation and self-efficacy capacities. Increased L2 writing anxiety due to lack of L2 writing experience and prior knowledge about the target genre.
(4) Limpo, (2018)	Relationship between the affect and concern WAS-12 and writing frequency, process, and performance	Quantitative research design-correlation	EFL/Portugal	62 undergraduate students	WAS-12 revised version Writing task questionnaire	Affect but not concern may change the frequency of writing among undergraduate students, affect and concern not related to cognitive effort, but correlated with processes occurrences among undergraduate students, students' concern for writing was correlated with writing fluency among graduate students. The higher the concern for writing causes a lower rate of production among graduate students.

Author(s)/Year	Inquiry Formulation	Research Design	Research Setting	Sample Type & Sample Size	Focus of Data Collection	Main Findings
(5) Macayan et al., (2018)	The effect of language learning anxiety on students' L2 writing and speaking performance	Mixed method predictive design-correlation	EFL/The Philippines	162 undergraduate students	Likert-type scale of FLCAS, L2 SWAS, semi-structured interview, writing task, speaking task	As the anxiety of the participants lowered, the performance scores also lowered and, as the anxiety increased, the performance scores also became higher.
(6) Ruegg, (2018)	Comparison of the teacher's feedback vs. peer feedback given to two groups of university students in terms of writing self-efficacy	Quantitative research design-causation	EFL/Japan	67 undergraduate students	Likert-type pre& post-treatment questionnaires, writing tasks, feedback	Teacher feedback significantly increased students' writing self-efficacy more than peer feedback. Peer feedback alone may negatively affect students' self-confidence compared to the teacher's feedback alone.
(7) Huerta et al., (2017)	Investigation of writing anxiety, self-efficacy, and emotional intelligence in a sample of graduate students at a large university.	Quantitative research design-correlation	ESL/USA	174 graduate students	Likert-type surveys (Writing Anxiety Scale, Writing Self-Efficacy Scale, EI scale)	A negatively significant correlation between self-efficacy and writing anxiety. Insignificant correlation between emotional intelligence and writing anxiety. Gender as a significant predictor of writing anxiety, females exhibited higher writing anxiety.
(8) Limpo, T., & Alves R. A., (2017)	Associations among skill malleability, achievement goals, and self-efficacy and writing performance in middle-grade students	Quantitative research method-correlation	EFL/Portuguese	196 teenager school children	Writing skill malleability scale, writing achievement goals scale, writing task	Students' writing performance moderately correlated with their beliefs in writing skill malleability, achievement goals, and self-efficacy.

Author(s)/Year	Inquiry Formulation	Research Design	Research Setting	Sample Type & Sample Size	Focus of Data Collection	Main Findings
(9) Mitchell et al., (2017)	Whether writing self-efficacy improved among first-year nursing students in the context of discipline-specific writing. The correlation between writing self-efficacy, anxiety, and student grades	Quantitative Quasi-experimental study-correlation & causation	ESL/Canada	132 the Baccalaureate nursing program	The Self-Efficacy Scale for Academic Writing (SESAW) The STAI (State-trait anxiety inventory) Grammar and APA knowledge test	A negative correlation between SESAW and state anxiety at the post-test of the experimental group, anxiety and writing self-efficacy negatively correlated, writing self-efficacy improved from pre- to post writing course, significant improvement in linguistic knowledge.
(10) Tsiriou et al., (2017)	The effect of procedural facilitation utilizing the SRSD model in the L2 writing classroom. Comparison between ESL and non-ESL students' writing self-efficacy	Quantitative research design-causation	EFL/Greece	177 EFL primary school students	Likert-type scale (The SLWAI) Writing task	The SRSD instructional model decreased cognitive anxiety somatic anxiety and the avoidance behavior in the experimental group. No significant difference between ESL and non-ESL students' writing self-efficacy, anxiety, and performance
(11) Tsau et al., (2017)	Relationship between the participants' writing anxiety, motivation, and their self-evaluative judgments of teacher and peer feedback.	Quantitative research design-correlation	EFL/Taiwan	158 undergraduate students with English majors	EWAS, LCEW, WMS, The Student Self-Evaluative Judgments of Teacher/Peer Feedback Scale Structural equation model analyses	Writing anxiety and motivation predict L2 learners' self-evaluative judgments of teacher feedback and peer feedback. Students with test anxiety and/or anxiety regarding making mistakes in writing tended to value teacher feedback and peer feedback separately.
(12) Zabihi, (2017)	Writing anxiety and writing self-efficacy variables on the complexity, accuracy, and fluency of L2 learners' writings.	Quantitative research design-correlation	EFL/Iran	232 upper inter. EFL undergraduate students	Narrative writing task, A-OSPA task, Questionnaires (SEWS, SLWAI)	A significantly positive correlation between writing self-efficacy, writing anxiety, working memory capacity and complexity, accuracy, and fluency of L2 narrative writing, and negative correlation between WMC and L2 learners' accuracy scores. Anxiety directly affects learners' performance.

Author(s)/Year	Inquiry Formulation	Research Design	Research Setting	Sample Type & Sample Size	Focus of Data Collection	Main Findings
(13) Rayner, Papakonstantinou & Gleadow (2016)	The effects of explicit instruction on writing related competencies and self-efficacy, academic achievement	Quantitative-Pre experimental research design-causation	English L1& ESL/ Malaysia & Australia	601 undergraduate students	10-step Likert-type scale of a survey data with pre and post-test, writing task	Explicit writing instruction at the tertiary level increased L2 students' self-efficacy levels in writing-related proficiencies, besides more than L1 English students in certain phases.
(14) Chen, (2015)	The effects of a blog-integrated English experimental writing class on metalinguistic and affective performance	Quantitative experimental research design - causation	EFL/Taiwan	26 Undergraduate non-English majors	Blog –integrated writing intervention, the Second Language Writing Motivation and Effort Questionnaire (SLWME), Second Language Writing Anxiety Inventory (SLWAI), The Writing Self-Efficacy Scale (WSES)	No significant contribution of blogs to students' anxiety when writing.
(15) Latif, (2015)	The sources of Egyptian university students' English writing apprehension	Mixed methods research design-correlation	EFL/ Egypt	57 undergraduate students with English majors	The English Writing Self-Efficacy Scale (EWSS), the English Writing Apprehension Scale (EWAS), English linguistic test writing task, and semi-structured interview	A negative correlation between writing apprehension and linguistic knowledge. Students with low writing abilities were found to be apprehensive because of self-perceived writing competence. A negative strong correlation between EWAS and the EWSS.
(16) Xiu Yan & Wang, (2012)	Relationship between L2 writing anxiety and students' translation performance	Quantitative research design-correlation	EFL/ Hong Kong	50 undergraduate students with translation major	Cheng's (2004) 5-point Likert scale of writing anxiety, course exam results	A significant and negative correlation between writing anxiety and translation from L1 to L2. Correlation between actual and perceived English language proficiency also found.

Author(s)/Year	Inquiry Formulation	Research Design	Research Setting	Sample Type & Sample Size	Focus of Data Collection	Main Findings
(17) Pae, (2012)	Relationships among the four skill-based L2 anxieties, and to evaluate the relation of these skill-based anxieties to general FL anxiety	Quantitative research design correlation	EFL/ South Korea	285 Korean undergraduate students	Likert-type questionnaires and scales (FLCAS, FLLAS, FLRAS, WAS)	One anxiety factor may not fully explain the variances related to L2 anxiety in four skills. Anxieties of each of the four skill domains are independent.
(18) Woodrow, (2011)	Relationship between self-efficacy, anxiety and writing performance	Mixed methods research design-correlation	EFL/China	738 undergraduate students	Seven-point Likert type self-devised writing self-efficacy and anxiety scale, open-ended questions, and writing task	The relationship between writing performance and anxiety was mediated by self-efficacy.
(19) Williams & Takaku, (2011)	Relationship between help-seeking and self-efficacy in writing center tutoring. Comparison of L1 and L2 students	Quantitative-Pre - experimental research design-correlation	ESL& Native US/ English speakers	671 undergraduate students	Writing task, writing self-efficacy (WSE) scale	A negative correlation between self-efficacy and help-seeking behavior. Increased help-seeking behavior contributed to better performance in composition classes, particularly among ESL students.
(20) Chen & Lin, (2009)	Description of writing self-efficacy, English writing anxiety, and their relationship with and a written General English Proficiency Test scores.	Mixed methods research design-correlation	EFL/Taiwan	120 undergraduate students	The Writing Anxiety scale and the Writing Self-efficacy Scale developed by the researchers, writing test, interviews	Writing self-efficacy positively related to writing test scores, and writing anxiety negatively related to writing test scores.

Author(s)/Year	Inquiry Formulation	Research Design	Research Setting	Sample Type & Sample Size	Focus of Data Collection	Main Findings
(21) Lee, (2005)	Testing a hypothesized structural model about the relationship of writing in English in terms of facilitating and inhibiting factors	Quantitative research design-correlation	EFL/Taiwan	270 undergraduate students	The Writing Apprehension Scale, the Writer's Block Questionnaire and a questionnaire probing students' involvement in and attitudes toward different literacy activities	Writer's block and writing anxiety were interrelated, self-perceived writing anxiety not correlated with students' writing performance, positive correlation between free reading in L2 and L2 writing proficiency.
(22) Lee & Krashen, (2003)	Investigating whether writer's block exists in languages other than English.	Quantitative research design-correlation	EFL/Taiwan	98 undergraduate students	A Chinese version of Writer's Block questionnaire	There is a correlation between writing blocks and premature editing and failure in strategy development. The composing process when writing is similar in English and Chinese.
(23) Cheng, (2002)	The relationship among students' perceptions of L2 writing anxiety and various learner differences and among L2 writing anxiety and other forms of language anxiety.	Quantitative research design-correlation	EFL/ Taiwan	165 undergraduate students with English majors	SLWAT, FLCAS, the Chinese Speaking Anxiety Scale (CSAS) and the Chinese Writing Anxiety Scale (CWAS)	Writing anxiety correlated with English class anxiety and L2 writing anxiety distinct from L1 writing anxiety.
(24) Cheng et al. (1999)	Relationship between L2 classroom anxiety and L2 writing anxiety and their correlation with L2 writing performance and L2 speaking.	Quantitative research design-correlation	EFL/Taiwan	433 Taiwanese undergraduate students with English major	Likert-type scale (modified FLCAS, an adapted SLWAT)	A significant and moderately high correlation between L2 classroom anxiety and L2 writing anxiety, a significant correlation between all of the FLCAS subcomponents and the overall SLWAT. Despite the correlation between L2 classroom anxiety and L2 writing anxiety, they are independent of one another.

5. Discussion

The purpose of this scoping review was to obtain an update compile of the available evidence related to L2 writing affective issues within causational and correlational research. This study also draws attention to the lacking aspects of the relevant research in terms of subjects, research designs, and tools. Such a panoramic overview merely includes a high reputation indexed published articles within the 1990-2018 period. Writing anxiety is seen mostly investigated within the reference of this review. However, other affective variables need also be investigated such as writing apprehension and writer's block. Given the research designs of the studies, mixed methods research needs to be conducted for more reliable findings. Concerning the data source, generally, undergraduate students have been seen the core of this source. However, very few of these studies have focused on the writing challenges of the L2 writers. This ignorance can lead to risking reliable and robust results to direct pedagogical policies and theoretical framework of language acquisition and pedagogy. Research findings have widely attributed a debilitating effect to anxiety in L2 learning and have argued that anxiety negatively influences language achievement (e.g., Aida, 1994; Horwitz, 2001; Horwitz, 2017; MacIntyre, 2017; MacIntyre & Gardner, 1994a; Young, 1986). A focus on the affective factors including L2 writing anxiety in this review supports these arguments. However, the affect especially anxiety seems to display no conflicting evidence and the debilitating influence of the affective variables seems to overwhelm the findings. Moreover, the findings support that strategy-based environment (e.g. instructional models, feedback and scaffolding) decrease students' writing anxiety. Unlike Scovel's (1978) attribution to the inconsistency of theoretical and methodological pitfalls, the current study provided a rather qualified methodological and theoretical framework since they are indexed in a well-known and high-quality source of knowledge due to meticulous approach to publication. The studies sought to find causation through writing tasks to test writing performance and quality as well as affect questionnaires. In the studies, the writing performance measures employed intervention with an experimental and control group or a with pre and posttest one grouped subjects. The questionnaire measures are adopted or adapted versions of the somewhat old questionnaires. Newly developed measures can meet the new generation learners' state vs. trait characteristics more accurately. Another striking point is that the studies as mentioned earlier did not measure writing quality comprehensively. Acknowledging that accuracy is one of the criteria qualifying a written text other linguistic and metalinguistic aspect of a text should deserve attention. Among the screened causation studies, not all the studies focused on the performance they examined the effect of feedback, instructional models and writing types on anxiety and self-efficacy. Further, piloting is one of the required phases to validate data collection and analysis, not all of the studies piloted before the main study (see Derrick, 2016). Even though a scoping review does not conduct assessment quality, the critical importance of these phenomena in a methodological design deserves to attract attention.

The other research question investigated the strength and direction of the relationship between affective variables and L2 writing. Given the challenging effects of anxiety, apprehension or block, they are negatively correlated with L2 achievement and

self-efficacy. Not only the direction of the correlation but the direction of the relationship also matters. In this scoping review, researchers found a negative correlation between the detrimental feelings (i.e. anxiety, apprehension, and block) and writing process, performance, self-efficacy, and self-perceived writing competency. The studies alluded to the strength of the correlation they found. Given the research findings, the strengths of the correlations need to be verified employing different data collection tools as well. Mere quantitative questionnaire test scores can lack in terms of providing a strong relationship between variables. In the purpose of seeking the relationship, the consideration of the mediating variables between the dependent and independent variables need to be also questioned. Among the study findings, a very limited approach seems touches upon the mediating variables between anxiety and self-efficacy.

Affect is related to writing frequency, for example, the more students like writing the more they seek to be engaged in the writing activity, while there was no significant positive correlation between anxiety and writing performance (Macayan et. al, 2018). Such a result can be considered unexpected because there is often a negative correlation between anxiety and writing performance, but this can be due to the type of writing tasks and the evaluation criteria. For this reason, replication studies designed with longitudinal and experimental procedures are needed with larger samples.

It is interesting that though several research arguments highlight the impact of gender in affective issues gender differences in the screened studies have not provided adequate data. For this reason, this gap appears to be a significant theme for systematic reviews and meta-analyses. Both causal and correlational studies provided insights about adult FL and SL writing contexts, however, there is little research exploring young learners who are less competent to deal with the detrimental effects of psychological challenges.

6. Conclusion

This study has systemically reviewed the research into affective issues in L2 writing and provided some insights for future systematic reviews and meta-analyses. This does not assess the quality of the relevant research but displays a panoramic view about what has been inquired, what the research sites were, how the data were collected, who were the subjects of these research studies, and the prominent results so that further or lacking research ideas can be detected and generated. From our findings, it is seen that the debilitating effects of some psychological challenges are seen to predominate, mostly anxiety and its effect on writing based themes with diverse subjects. However, further research needs to be conducted with other types of writers as well as undergraduate students. The interrelated of affects, not only anxiety but other types of phenomena such as apprehension, block, and procrastination as well, and their complex network which impacts attitude, achievement, performance and quality in L2 writing needs to be further explored to reach more

reliable evidence-based procedures such as mixed methods designs, with more participants in L2 writing settings. A meta-analysis study can assess the quality and contents of the methodology of the relevant literature. The research findings reviewed here supported the widely acknowledged assumptions. However, there is also some evidence stating that L1 and L2 affective variables are independent in the cohort. This argument draws attention to a future meta-analysis.

References

- Aida, Y. (1994). Examination of Horwitz, Horwitz, and Cope's construct of foreign language anxiety: The case of students of Japanese. *Modern Language Journal*, 78, 155–168. DOI: 10.1111/j.1540-4781.1994.tb02026.x
- Alrabai, F. (2015). The influence of teachers' anxiety-reducing strategies on learners' foreign language anxiety. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 9(2), 163-190. DOI: 10.1080/17501229.2014.890203
- Anderson, S., Allen, P., Peckham, S., & Goodwin, N. (2008). Asking the right questions: scoping studies in the commissioning of research on the organization and delivery of health services. *Health Research Policy and Systems*, 6(1), 7. DOI: 10.1186/1478-4505-6-7
- Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping studies: towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19-32. DOI: 10.1080/1364557032000119616
- Boice, R. (1985). Cognitive components of blocking. *Written Communication*, 2(1), 91-104. DOI: 10.1177/0741088385002001006
- Centre for Reviews and Dissemination. Systematic Reviews: CRD's Advice for Undertaking Reviews in Health Care. York: Centre for Reviews and Dissemination, 2008.) Retrieved from https://www.york.ac.uk/media/crd/Systematic_Reviews.pdf
- Cheng, Y. S., Horwitz, E. K., & Schallert, D. L. (1999). Language anxiety: Differentiating writing and speaking components. *Language Learning*, 49(3), 417-446. DOI: 10.1111/0023-8333.00095
- Colquhoun, H. L., Levac, D., O'Brien, K. K., Straus, S., Tricco, A. C., Perrier, L., ... & Moher, D. (2014). Scoping reviews: time for clarity in definition, methods, and reporting. *Journal of Clinical Epidemiology*, 67(12), 1291-1294. DOI: 10.1016/j.jclinepi.2014.03.013
- Daly, J. A., & Miller, M. D. (1975). The empirical development of an instrument to measure writing apprehension. *Research in the Teaching of English*, 9(3), 242-249. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/40170632>
- Derrick, D. J. (2016). Instrument reporting practices in second language research. *TESOL Quarterly*, 50, 132–153. DOI: 10.1002/tesq.217
- Ehrlich, K., Freeman, G. K., Richards, S. C., Robinson, I. C., & Shepperd, S. (2002). How to do a scoping exercise: continuity of care. *Research, Policy, and Planning*, 20(1), 25-29. Retrieved from <https://eprints.soton.ac.uk/id/eprint/33560>
- Fujieda, Y. (2006). A brief historical sketch of second language writing studies: A retrospective. *Kyoai Gakuen Maebashi Kokusai Daigaku Ronshuu*, 6, 59-72. Retrieved from <https://gair.media.gunma-u.ac.jp/dspace/bitstream/10087/7276/1/2006-fujieda.pdf>
- Gkonou, M. Daubney, & J. Dewaele (Eds.), *New insights into language anxiety* (pp. 177e197). Bristol: Multilingual Matters.
- Graham, S., & Perin, D. (2007). A meta-analysis of writing instruction for adolescent students. *Journal of Educational Psychology*, 99(3), 445-476. DOI: 10.1037/0022-0663.99.3.445
- Guiora, A. Z. (1983). The Dialectic of Language Acquisition. *Language Learning*, 33(5), 3-12. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=EJ299816>
- Guo, Y., Xu, J., & Liu, X. (2018). English language learners' use of self-regulatory strategies for foreign language anxiety in China. *System*, 76, 49-61. DOI: 10.1016/j.system.2018.05.001
- Hewitt, E., & Stephenson, J. (2012). Foreign language anxiety and oral exam performance: A replication of Phillips's MLJ study. *The Modern Language Journal*, 96, 170-189. DOI: 10.1111/j.1540-4781.2011.01174.x
- Holladay, S. A. (1981). Writing anxiety: What research tells us. Retrieved from <http://eric.ed.gov/?id=ED216393>
- Horwitz, E. K. (2001). Language anxiety and achievement. *Annual Review of Applied Linguistics*, 21, 112–126. DOI: 10.1017/S0267190501000071
- Horwitz, E. K. (2017). On the misreading of Horwitz, Horwitz, and Cope (1986) and the need to balance anxiety research and the experiences of anxious language learners. In C. Gkonou, M. Daubney, & J. M. Dewaele (Eds.), *New insights into language anxiety: Theory, research and educational implications* (pp. 31–50). Bristol, UK: Multilingual Matters.
- Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132. DOI: 10.1111/j.1540-4781.1986.tb05256.x
- Horwitz, E. K., (2001). Language anxiety and achievement, *Annual Review of Applied Linguistics*, 21, 112–126. DOI:10.1017/S0267190501000071

- Horwitz, E., & Young, D. J. (1991). *Language anxiety*. Englewood Cliffs.
- Kormos, J. (2012). The role of individual differences in L2 writing. *Journal of Second Language Writing*, 21, 390–403. DOI: 10.1016/j.jslw.2012.09.003
- Limpo, T. (2018). Development of a short measure of writing apprehension: Validity evidence and association with writing frequency, process, and performance. *Learning and Instruction*, 58, 115-125. DOI:10.1016/j.learninstruc.2018.06.001
- Liu, M., & Jackson, J. (2008). An exploration of Chinese EFL learners' unwillingness to communicate and foreign language anxiety. *The Modern Language Journal*, 92, 71-86. DOI: 10.1111/j.1540-4781.2008.00687.x
- Macayan, J. V., Quinto, E. J. M., Otsuka, J. C., & Cueto, A. B. S. (2018). Influence of Language Learning Anxiety on L2 Speaking and Writing of Filipino Engineering Students. *3L: The Southeast Asian Journal of English Language Studies*, 24(1), 40 – 55. DOI: 10.17576/3L-2018-2401-04
- MacIntyre, P. D. (2017). An overview of language anxiety research and trends in its development. In C. Gkonou, M. Daubney, & J. M. Dewaele (Eds.), *New insights into language anxiety: Theory, research and educational implications*. Bristol, UK: Multilingual Matters.
- MacIntyre, P. D., & Gardner, R. C. (1991). Methods and results in the study of anxiety and language learning: A review of the literature. *Language Learning*, 41, 85–117. DOI: 10.1111/j.1467-1770.1991.tb00677.x
- Mays, N., Pope, C., & Popay, J. (2005). Systematically reviewing qualitative and quantitative evidence to inform management and policy-making in the health field. *Journal of Health Services Research and Policy*, 10(1), 6–20. DOI: 10.1258/1355819054308576
- Oxford, R. L. (2016). Anxious language learners can change their minds: Ideas and strategies from traditional psychology and positive psychology. *New insights into language anxiety: Theory, research, and educational implications*. Bristol, UK: Multilingual Matters.
- Pajares, F., & Johnson, M. J. (1994). Confidence and competence in writing: The role of self-efficacy, outcome expectancy, and apprehension. *Research in the Teaching of English*, 313-331. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/40171341>
- Rahilly, M. K. (2004). Affective, literacy, and cultural influences on the development of English composition skills: Perceptions and experiences of adult ESL students in academic ESL writing programs (Unpublished doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations & Theses Full-Text database (UMI No: 3123123). Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/305049445?accountid=16645>
- Rose, M., & Rose, M. A. (2009). *Writer's block: The cognitive dimension*. SIU Press.
- Scovel, T. (1978). The effect of affect on foreign language learning: A review of the anxiety research. *Language Learning*, 28, 129–142. DOI: 10.1111/j.1467-1770.1978.tb00309.x
- Young, D. J. (1986). The relationship between anxiety and foreign language oral proficiency ratings. *Foreign Language Annals*, 19, 439–445. DOI: 10.1111/j.1944-9720.1986.tb01032.

Appendix

The List of The Studies in The Scoping Review

- Abbas, S., & Abdulbaqi Al-bakri, S. (2018). The Effect of Pair Writing Technique on Iraqi EFL University Students' Writing Performance and Anxiety. *Arab World English Journal*, 9(2), 23-37. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol9no2.2>
- Abdel Latif, M. M. (2015). Sources of L2 writing apprehension: A study of Egyptian university students. *Journal of Research in Reading*, 38(2), 194-212. DOI: 10.1111/j.1467-9817.2012.01549.x
- Abdullah, M. Y., Hussin, S., & Shakir, M. (2018). The Effect of Peers' and Teacher's E-Feedback on Writing Anxiety Level Through CMC Applications. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 13(11), 196-207. DOI: 10.3991/ijet.v13i11.8448
- Chen, M. C., & Lin, H. J. (2009). Self-efficacy, foreign language anxiety as predictors of academic performance among professional program students in a general English proficiency writing test. *Perceptual and Motor Skills*, 109(2), 420-430. DOI: 10.2466/PMS.109.2.420-430
- Chen, P. J. (2016). Learners' metalinguistic and affective performance in blogging to write. *Computer Assisted Language Learning*, 29(4), 790-814. DOI:10.1080/09588221.2015.1068813
- Cheng, Y. S. (2002). Factors associated with foreign language writing anxiety. *Foreign language annals*, 35(6), 647-656. DOI: 10.1111/j.1944-9720.2002.tb01903.x
- Cheng, Y. S., Horwitz, E. K., & Schallert, D. L. (1999). Language anxiety: Differentiating writing and speaking components. *Language learning*, 49(3), 417-446. DOI: 10.1111/0023-8333.00095
- Han, J., & Hiver, P. (2018). Genre-based L2 writing instruction and writing-specific psychological factors: The dynamics of change. *Journal of Second Language Writing*, 40, 44-59. DOI:10.1016/j.jslw.2018.03.001

- 17 Yağız, O., Yiğiter, K., & Büyükkantarcioglu N. / *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020 8(1) xx-xx
- Huerta, M., Goodson, P., Beigi, M., & Chlup, D. (2017). Graduate students as academic writers: writing anxiety, self-efficacy, and emotional intelligence. *Higher Education Research & Development*, 36(4), 716-729. DOI:10.1080/07294360.2016.1238881
- Lee, S. Y. (2005). Facilitating and inhibiting factors in English as a foreign language writing performance: A model testing with structural equation modeling. *Language learning*, 55(2), 335-374. DOI: 10.1111/j.0023-8333.2005.00306.x
- Lee, S. Y., & Krashen, S. (2003). Writer's block in a Chinese sample. *Perceptual and motor skills*, 97(2), 537-542. DOI: 10.2466/PMS.97.5.537-542
- Limpo, T. (2018). Development of a short measure of writing apprehension: Validity evidence and association with writing frequency, process, and performance. *Learning and Instruction*, 58, 115-125. DOI:10.1016/j.learninstruc.2018.06.001
- Limpo, T., & Alves, R. (2017). Relating beliefs in writing skill malleability to writing performance: The mediating role of achievement goals and self-efficacy. DOI:10.17239/jowr-2017.09.02.01
- Macayan, J. V., Quinto, E. J. M., Otsuka, J. C., & Cueto, A. B. S. (2018). Influence of Language Learning Anxiety on L2 Speaking and Writing of Filipino Engineering Students. *3L: The Southeast Asian Journal of English Language Studies*, 24(1), 40 – 55. DOI: 10.17576/3L-2018-2401-04
- Mitchell, K. M., Harrigan, T., & McMillan, D. E. (2017). Writing self- efficacy in nursing students: The influence of a discipline- specific writing environment. *Nursing Open*, 4(4), 240-250. DOI: 10.1002/nop2.90
- Pae, T. I. (2012). Skill-based L2 anxieties revisited: Their intra-relations and the inter-relations with general foreign language anxiety. *Applied linguistics*, 34(2), 232-252. DOI:10.1093/applin/ams041
- Rayner, G., Papakonstantinou, T., & Gleadow, R. (2016). Comparing the self-efficacy and writing-related abilities of native and non-native English-speaking students. *Cogent Education*, 3(1), 1179164. DOI:10.1080/2331186X.2016.1179164
- Ruegg, R. (2018). The effect of peer and teacher feedback on changes in EFL students' writing self-efficacy. *The Language Learning Journal*, 46(2), 87-102. DOI:10.1080/09571736.2014.958190
- Tsao, J. J., Tseng, W. T., & Wang, C. (2017). The effects of writing anxiety and motivation on EFL college students' self-evaluative judgments of corrective feedback. *Psychological Reports*, 120(2), 219-241. DOI:10.1177/0033294116687123
- Tsiriatakis, I. K., Vassilaki, E., Spantidakis, I., & Stavrou, N. A. (2017). The examination of the effects of writing strategy-based procedural facilitative environments on students' English foreign language writing anxiety levels. *Frontiers in Psychology*, 7, 2074. DOI: 10.3389/fpsyg.2016.02074
- Williams, J. D., & Takaku, S. (2011). Help-seeking, self-efficacy, and writing performance among college students. *Journal of writing research*, 3(1), 1-18. DOI: 10.17239/jowr- 2011.03.01.1
- Woodrow, L. (2011). College English writing affect: Self-efficacy and anxiety. *System*, 39(4), 510-522. DOI:10.1016/j.system.2011.10.017
- Xiu Yan, J., & Wang, H. (2012). Second language writing anxiety and translation: Performance in a Hong Kong tertiary translation class. *The Interpreter and Translator Trainer*, 6(2), 171-194. DOI: 10.1080/13556509.2012.10798835
- Zabihi, R. (2018). The role of cognitive and affective factors in measures of L2 writing. *Written Communication*, 35(1), 32-57. DOI: 10.1177/00332941166871.

Araştırma Makalesi • Research Article

Hemşirelerin Hastane Etik İklim Algılarının Performansları Üzerine Etkisi*

The Effect of Hospital Ethical Climate Perception of Nurses On Employee Performance

Fuat Korkmazer,^{a, **} Mahfure Pirol,^b Elif Güneysu,^c

^a Doktor Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 49000, Muş / Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2734-7309

^b Öğretim Görevlisi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Sağlık Kurumları İşletmeciliği, 49000, Muş / Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2954-5568

^c Hemşire, Muş Devlet Hastanesi, 49000, Muş / Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1195-2771

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 25 Ağustos 2019

Kabul tarihi: 02 Eylül 2019

Anahtar Kelimeler:

Etik İklim

Çalışan Performansı

Hemşirelik

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 February 2019

Received in revised form 25 August 2019

Accepted 02 September 2019

Keywords:

Ethical Climate

Employee Performance

Nursing

ÖZ

Örgütsel etik iklim algısı ahlaki tutum ve davranışlar açısından kurumsal değerleri ve uygulamaları bünyesinde barındırdığı için çalışan performansı üzerinde önemli etkiye sahiptir. Çalışan performansındaki artış da işletmenin etkinliğini ve verimliliğini artırması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı; sağlık çalışanlarının hastane etik iklim algılarının çalışan performansı üzerine etkisini araştırmaktır. Araştırmanın çalışma evrenini Muş Devlet Hastanesi'nde çalışan hemşireler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini basit tesadüfi örnekleme yöntemi ve veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket soruları 186 sağlık çalışanına sorulmuştur. Elde edilen verilerin SPSS programında analizleri yapılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda örgütsel etik iklim algısının çalışanların performansı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Organizational ethical climate perception has a significant impact on employee performance as it incorporates corporate values and practices in terms of moral attitudes and behaviors. The increase in employee performance is important in terms of increasing business efficiency and productivity. The purpose of this study is to investigate the effect of hospital ethical climate perceptions of health employees on employee performance. Mus State Hospital employees consists the population of the study. Simple random sampling method as the research sample and questionnaire as a means of data collecting have been used. The questionnaire questions have been asked to 186 health care workers. The obtained data has been analyzed in the SPSS program and the results have been interpreted. As a result of the findings, it's been found out that organizational ethical climate perception has a positive impact on the employees' performance.

1. Giriş

Etik hayatın her alanında var olan, vazgeçilmesi mümkün olmayan bir kavramdır. Günümüzde sağlık hizmeti alanlar ile sağlık hizmetini sunan kurumlar arasında alışlagelmiş kalıpların dışına çıkmış bir ahlaki ilişkisi meydana gelmiştir. Kurumların imajları sadece ortaya koydukları hizmetlerden değil, bunların yanı sıra çevreye duyarlılıkları, sosyal sorumluluk bilinci vb. toplumsal olaylara yaklaşımlarından etkilenmektedir. Bu noktada etik iklim kavramı kurumlar

açısından önem arz etmektedir. Etik ihlali yapan kurumlar toplum nezdinde hoş karşılanmamakla birlikte, uzun vadede yaşamlarını devam ettirebilmeleri de imkânsız görünmektedir (Çiçek ve Deniz 2017: 151).

Sağlık kurumları, amaçlarına ulaşmak için gelişmiş teknik donanımlar kullanmakla birlikte emek yoğun teknolojiler kullanarak sağlık hizmetlerini sunmaktadır. Sağlık kurumlarının, etkili ve verimli hizmetler sunması eğitim düzeyi ve iş deneyimi birbirinden çok farklı sağlık

* Bu çalışma 1-3 Aralık 2016 tarihinde Ankara'da düzenlenen 10. Hastane ve Sağlık İdaresi Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Sorumlu Yazar/Corresponding Author
e-posta: f.korkmazer@alparslan.edu.tr

çalışanlarının eş zamanlı çalışmalarıyla mümkündür. Sağlık hizmetlerinin taşıdığı hayati özellik, hizmetlerin üretilmesinde sağlık personelinin oynadığı önemli rol ve personelin teknik özellikleri sağlık personelinin önemini arttırmış; sağlıkta insan kaynaklarının etki alanının genişlemesine yol açmıştır (Kavuncubaşı ve Yıldırım, 2015: 343).

Sağlık sektöründe sunulan hizmetler, insan hayatını doğrudan ilgilendirmektedir. Bu hizmetler sunulurken yapılan basit bir hata insan hayatına mal olacağından dolayı bu alanda çalışanlar da kritik bir öneme sahiptir. Çalışanlarına çalıştıkları işten zevk alacakları etik uygulamaların olduğu bir çalışma ortamı sağlayan bir sağlık kuruluşu hastalara da kaliteli bir hizmet sunacaktır. Hastalara sunulan kaliteli bir hizmet ve oluşturulan yüksek çalışan performansı da sağlık kurumlarının varlığını güçlendirecektir.

Sağlık çalışanlarının tümü ahlaki olarak profesyonel meslek kuruluşlarının koyduğu standart ilkelere uymakla yükümlüdür. Geçerli bir mazeretleri olmaksızın, mesleki ilkelere uymayıp, bu ilkelerden saptıklarında kendilerine verilen yetkiyi kötüye kullanma suçunu işlemiş olurlar. Sağlık çalışanları, sağlık hizmeti sunarken bu ilkeleri uygulamada güçlüklerle karşılaşabilir. Bazı ilkeleri yerine getirmekle başka bir ilkeye uymamış olabilirler. Bu nedenle sağlık çalışanları her olayı kendi koşullarında değerlendirerek herkes için en uygun olan çözümü bularak uygulamak durumundadır. Sağlık personeli, hastanın temel insani değerlerini bilerek insanlık onurunu, gizliliğini ve kendi kararlarını koruyacak biçimde hareket etmelidir. Sağlık çalışanlarının özellikle de hemşirelerin etik iklim ile ilgili olumsuz algıları istenilen düzeyde bakım ve tedavinin verilmesinde engel olabilmektedir (Hamric ve Blackhall, 2007: 425). Bu bağlamda literatürde hemşirelerin etik iklim algısını ele alan birçok çalışma bulunmasına rağmen hemşirelerin hastane etik iklimi algısını ele alan çalışmalar sınırlı sayıdadır (Karagözoğlu vd., 2014: 36).

Özellikle son yıllarda farklı birçok alanda etik çalışma ikliminin etkileri üzerinde durulmaya başlanmış ve yapılan çalışmalar etik çalışma ikliminin olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Olumlu etik iklim algısının işten ayrılma niyeti üzerinde negatif yönlü, iş doyumu, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı, yöneticiye olan güven ve performans üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu üzerinde durulmuştur (Baykal vd, 2012: 27).

İlgi çekici bir çalışma alanı olan hastane etik ikliminin yazındaki gelişimi incelendiğinde, konuyla ilgili kuramsal ve görgül katkılar yapan araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Yazında özellikle hastane etik ikliminin örgütsel çıktılarla olan ilişkisine ağırlık verilmiş ve hastane etik ikliminin iş performansı ve mutlulukla olumlu ve anlamlı şekilde; tükenmişlik algısıyla ise ters yönlü bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Hemşirelerin sağlık hizmeti sunarken yaşadığı etik sorunlar, etik değerler ve yükümlülüklerin çatışması sonucu ortaya çıkmakta, çoğunlukla da tedavi ve bakım sürecinde yaşanmaktadır. Nitekim bu süreç, hastanın değerleri ve beklentileri ile hemşirenin değer ve yükümlülüklerinin çatıştığı bir süreçtir.

Sağlık alanında hizmet sunan hemşirelerin çalıştıkları kurumların etik iklimine yönelik algılamalarını öğrenmek etik sorunların tespit edilerek çözüme kavuşturulması ve

hizmet kalitesinin daha ileriye taşınması açısından önemli bir adım olduğundan (Olson, 1998) bu çalışmada hemşirelerin hastane etik iklim algılarının çalışan performansı üzerine etkisini araştırmak amaçlanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular sonucunda yapılacak değerlendirme ve önerilerin, sağlık kurumlarında çalışan hemşirelerin olumlu örgütsel etik iklim algısına sahip olması ve kurumsal amaçların gerçekleştirilmesi için gösterecekleri performanslarının yükselmesine olumlu katkı sunması beklenmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Etik İklim

Kelime kökeni Yunanca “ethos” sözcüğünden türeyen etik sözcüğü, töre, gelenek ve görenek anlamlarını taşımaktadır. Bununla birlikte bireyin değer yargılarını sorgulayıp kavrama ve iyi davranışları alışkanlığa dönüştürmesi şeklinde ifade edilmektedir. Etik, ahlaki değerleri gözden geçirmeye imkân veren, ideal ve somut olmayan kavramları görebilmektir (Hayatoğlu, 2010: 4).

İş yaşamındaki her alanda hizmet sunan meslek mensuplarının da sahip olduğu etik değerler bulunmaktadır (Şahin, 2011: 131). Bu bağlamda etik; bir meslekte veya örgütte çalışanların davranışlarını şekillendirerek, çalışanlara yön veren kurallar ve standartlardan oluşmaktadır (Dönertaş, 2008: 15). Fry (2005) etiğin, bir meslek grubuna mensup üyelerin beklenen meslek ilkelerine uygun davranış biçim ve ölçütleriyle bağlantılı şekilde kullanıldığını savunmaktadır. Örneğin hemşirelerin, mesleklerini icra ederken etiğin belirli davranış standartları doğrultusunda hareket etmeleri beklenir (Fry, 2005: 71). Etik kavramı doğru ve yanlışın, iyi ve kötünün, faydalı ve zararlının, kabul edilebilir ve kabul edilemez ne olduğunu tanımlayan standartlar şeklinde ifade edilmektedir (Engel vd., 1995: 915). İklim kavramı da, Yunanca bir sözcük olup köken itibarıyla “eğilim”, “yönelme” anlamlarına gelmektedir. Ayrıca ısı, basınç, sıcaklık gibi fiziksel olayları ifade etmek için de kullanılmaktadır (Büte, 2011: 172).

Etik iklim kavramı genellikle, “işletmelerin kural, uygulama ve politikalarının etik oluşu ile ilgili çalışanların sahip olduğu ortak algı” şeklinde ifade edilmektedir (Victor ve Cullen, 1988: 101). Diğer bir tanıma göre; etik iklim, işletmelerin beklediği, desteklediği ve ödüllendirdiği davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Schneider ve Rentsch, 1988: 183). Bir işletmede etik iklim; kişisel çıkarlar, işletme karlılığı ve verimliliği, takımın çıkarları, arkadaşlıklar, sosyal sorumluluk, kişisel ahlak, işletmenin kuralları ve yasalar gibi faktörlerden etkilenmektedir (Sims, 1992: 510).

Victor ve Cullen (1988) tarafından geliştirilen etik iklim kavramının temelleri Kohlberg’in ahlaki gelişim kuramından alınmıştır. Kuram doğrultusunda Victor ve Cullene göre etik iklim, üç kriter üzerinden değerlendirilmiştir. Örgütü ilgilendiren kararlar verilirken kullanılan bu kriterler ‘egoistlik’, ‘yardımseverlik’ ve ‘ilkelilik’ boyutlarıyla incelenmiştir (Çetin vd., 2015: 19). Bu boyutlardan egoizm; kişisel çıkarların en üst düzeye çıkarılması, iyilikseverlik; ortak çıkarların en üst düzeye çıkarılması ve ilkelilik ise; ahlaki ilkelere olan bağlılık şeklinde tanımlanmıştır (Baykal vd, 2012: 27). Örgütsel etik iklim, çalışanlara “ahlaki bir ikileme karşılaştığında yapılması gerekenin ne olduğu hakkında veya etik sorunları

çözmeye yardımcı olmak gibi birçok yarar sağlamaktadır (Cullen vd., 2003: 128).

Teorik olarak etik iklim boyutları Tablo.1'de gösterilmektedir (Victor, B.& Cullen, J.B., 1998 :104).

Tablo 1. Teorik Etik İklim Türleri

		Analiz Düzeyi		
		Bireysel	Yerel	Evrensel
Etik Ölçütler	Egoistlik	Kişisel çıkar	Kurum Çıkarı	Verimlilik
	Yardımsızlık	Arkadaşlık	Takım Çıkarı	Sosyal Sorumluluk
	İlkelilik	Kişisel Ahlak	Kurum Kural ve Prosedürleri	Yasa ve Mesleki Kodlar

Toplumda beşeri ilişkilerde yanlış ve doğru kavramlarını ayırmak için kullanılan temel etik değerler bulunmaktadır (Bilgen, 2014: 6). Etik davranış ilkeleri, etiğin örgütün temel değerler sisteminin bileşenleri olan kurallar çerçevesinde verilecek kararlar ile ilkelerin uyumlu olup olmadığı ortaya koyan ilkeler (Aydın, 2001: 4) olarak tanımlanır. Bu ilkeler; eşit muamele, adil davranış, dürüst davranış, sorumluluk duygusunun benimsenmesi, insani hakların korunması, , tarafsız muamele, işe ilgi ve bağlılık, hukuksal üstünlüğün kabulü, hoşgörülü davranmak, yönetimin çalışana hakkı olan muameleyi göstermesi, maaş düzenlemesinin yapılması, ödüllendirme şeklinde sıralanabilir (Günel, 2016: 16). Sayılı ve Kızıldağ, (2007) örgütler için bu ilkelerden bazılarını adalet, eşitlik, dürüstlük ve doğruluk, tarafsızlık, sorumluluk, bağlılık, tutumluluk, açıklık, emeğin hakkını verme şeklinde sıralamaktadır.

2.2. Performans

Erdoğan (1991), performans değerlendirmeyi; kişinin yapacağı işe ve bu iş için sahip olduğu özelliklere göre analiz edilmesi ve işini başarma derecesinin belirlenmesi olarak tanımlamıştır. Buna göre; performans değerlendirme, gerçek başarıyla istenilen başarı arasındaki farkı belirlemeye yarayan bir süreç olarak tanımlanabilir (Madan, 2011: 48). Çalışanların iş yerinde işleri ile ilgili sergiledikleri tüm davranış ve çabalar onların performans göstergesi şeklinde nitelendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında, çalışanların örgüt ile ilgili olumlu ya da olumsuz söylemler, hareketler, örgüt yararına yaptıkları tüm faaliyetler onların performans düzeyini ortaya çıkaran araçlar olarak görülecektir (Şehitoğlu ve Zehir, 2010: 95).

Performans yönetimi sistemi, önemli bir yönetim aracı olarak işletmenin odaklandığı uzun ve kısa dönemli hedefler ile çalışanların hedefleri arasındaki ilişkiyi kurarak bu hedeflere ulaşırken çalışanlardan beklenen çaba ve davranışları ortaya koyan bir sistem olarak tanımlanabilir (Göktaş, 2006: 16). Performans yönetimi sisteminin temel unsuru, çalışanların performansının takip ve geliştirilmesini hedefleyen performans değerlendirme sistemidir (Madan, 2011: 49). Performans değerlendirme sistemi, astlar ile üstler arasındaki ilişkileri geliştiren, çalışanların performans sorunlarının üstesinden gelebilmelerini sağlayabilen bir yapı oluşturmaktadır. Çalışanların performansının belirli

periyotlarla, düzenli bir şekilde değerlendirilmesi; çalışanların iş tatmini, kariyer hedefleri, eğitim ihtiyaçları ve diğer kişisel sorunları hakkında yöneticilere, bilgi sahibi avantajını sağlamaktadır (Barutçugil, 2004: 391).

3. Yöntem

3.1. Araştırma Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırma ile sağlık bakım hizmetlerinin vazgeçilmez unsuru olan hemşirelerin hastane etik iklimine ilişkin algılarının performansları üzerindeki etkisini belirlemek ve sağlık kurumlarına bu doğrultuda gerekli farkındalık oluşturarak yapılacak öneriler neticesinde etik ilkeler çerçevesinde bir sağlık hizmeti sunulması için gerekli etik iklimi oluşturma avantajı sağlanması amaçlanmıştır.

Araştırmanın temel hipotezi; "Hemşirelerin hastane etik iklimine ilişkin algılarının performansları üzerinde olumlu etkisinin olduğu" hipotezidir. Bu temel hipotez dışında diğer bir hipotez ise; "Demografik bilgilere (yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni durum, meslekte çalışma süresi, ve) göre, hastane etik iklimi algısı farklılık gösterdiği" hipotezidir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Muş Devlet Hastanesi kliniklerinde görev yapan hemşirelerden oluşmaktadır. Araştırmanın yapıldığı tarihte kurumda çalışan hemşire sayısı 362'dir. Araştırma için ayrıca örneklem seçilmemiştir, araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen örneklem büyüklüğüne ulaşmak hedeflenmiştir. Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu (2005)' e göre örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında önemli etmenler araştırmanın amacı ve kullanılan istatistiksel yöntemdir. Bu araştırmanın temel amacı hemşirelerin hastane etik iklimi algılarının (bağımsız değişken) çalışan performansına (bağımlı değişken) etkisini araştırmaktır. Bu amaçla çoklu regresyon ve pearson korelasyon analizleri yapılmıştır. Çoklu regresyon katsayını test etmek için gereken örneklem büyüklüğü, %80 güç ve alfa=0,05 seçilirse; $n > 50 + 8m$ (m: bağımsız değişken sayısı) olmalıdır. Bu çalışmadaki bağımsız değişkenlerin (hastane etik iklimi alt boyutları) sayısı 5'tir. Buna göre gerekli örneklem büyüklüğü: $n = 50 + (8 \times 5) = 90$ olarak hesaplanmıştır. Ayrıca her bir bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi test etmek için gerekli örneklem büyüklüğü, $n > 104 + m$ ($n = 104 + 5 = 109$) olmalıdır (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu 2005:128).

Buna göre, bu çalışma için en az ulaşılması gereken örneklem büyüklüğü 109 olarak hesaplanmıştır. Belirlenen örneklem büyüklüğüne ulaşmak ve geçmek için dağıtılan 220 adet anket formunun 192'si geri dönmüş, geri dönen anketlerden 6 tanesi eksik doldurulduğu için değerlendirme dışında bırakılmış ve geriye kalan anketlerin 186'sı analize uygun görülmüştür.

Veriler, araştırmanın yapılacağı kurumlardan resmi yazılı izinler alındıktan sonra araştırmacılar tarafından elden dağıtılıp toplanmıştır. Eksiksiz doldurulan veriler istatistiksel değerlendirmeye alınmış ve verilerin değerlendirilmesinde, frekans dağılımı, yüzdelik, t testi, Kruskal Wallis ve pearson korelasyon testleri kullanılmıştır.

Katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışanların Demografik Özellikleri

Demografik Bilgiler	n	%	
Yaş	18- 25 arası	70	37,6
	26-30 arası	54	29,0
	31-40 arası	55	29,6
	41 ve üstü	7	3,8
Cinsiyet	Kadın	106	57
	Erkek	80	43
Eğitim Durumu	Lise	44	23,7
	Ön Lisans	76	40,9
	Lisans	53	28,5
	Lisansüstü	13	7,0
Medeni Durum	Evlü	90	48,4
	Bekâr	96	51,6
Unvan Durumu	Çalışan	174	93,5
	Yönetici	12	6,5
Kurumda Çalışma Süresi	0-1 yıl	40	21,5
	2-5 yıl	57	30,6
	6-10 yıl	61	32,8
	11 yıl ve üstü	28	15,1

Tablo 2’ de görüldüğü gibi katılımcıların en fazla olduğu grup % 37,6 ile 18-25 yaş grubudur. 31-40 yaş aralığı %29,6, 26-30 aralığı %29,6, 41 yaş ve üstü olanlar ise %3,8’lik kısmı oluşturmaktadır. Tablo 2 cinsiyet açısından incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%57) kadınlardan oluşurken, daha düşük düzeyde katılım (%43) ise erkeklerden oluşmaktadır. Eğitim durumu açısından, en yüksek katılımı %40,9 ile ön lisans mezunları oluştururken, bunu %28,5 ile lisans mezunu katılımcılar, %23,7 ile lise mezunları ve %7 ile de lisansüstü mezunlar izlemektedir. İşyerindeki çalışma süresine bakıldığında, en fazla katılımı %32,8 ile 6-10 yıl çalışanlar oluşturmakta, bunu %30,6 ile 2-5 yıl çalışanlar ve %21,5 ile 0-1 yıl çalışanlar izlemektedir. En az katılım ise % 15,1 ile 11 yıl ve üstü çalışanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların çalıştıkları unvanlara bakıldığında, Yönetici görevi olan çalışanların oranı % 6,5 olarak görülmekteyken, sağlık hizmetlerinin direkt olarak sunulduğu klinik hizmet birimlerinde çalışanların oranı % 93,5’tir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Kişisel bilgiler Formu, Hastane Etik İklim Ölçeği (HEİÖ) ve İş gören Performans Ölçeğinden faydalanılmıştır.

Kişisel bilgiler Formu: Bu form, katılımcıların demografik bilgilerini içeren yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, kurumdaki hizmet süresi, unvan durumuna ilişkin 6 sorudan oluşmaktadır.

Hastane Etik İklim Ölçeği: Çalışanların örgütsel etik iklim algılarını ölçümlemek amacıyla 1995 yılında Olson tarafından geliştirilen, Bahçecik ve Öztürk (2003) tarafından Türkçeye uyarlanan, beş alt boyuttan oluşan Hastane Etik İklim Ölçeği (HEİÖ) kullanılmıştır. Bu ölçek beş alt boyuttan (Hastane, Meslektaşlar, Hastalar, Yöneticiler ve Hekimler) ve 26 maddeden oluşmaktadır. Olson (1995) ölçeğin Cronbach alfa katsayısını 0,91, Bahçecik ve Öztürk (2003) ise 0,89 olarak tespit etmiştir. Bu çalışmada da ölçeğin cronbach alfa değeri tarafımızca 0,93 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlarda ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

İşgören Performans Ölçeği: Çalışanların performanslarını ölçmek amacıyla 1999’da Kirkman ve Rosen, 2000 yılında Sigler ile Pearson tarafından yapılan çalışmalarda kullanılan 2008 yılında Türkçeye Çöl tarafından uyarlanan 4 maddelik İş gören Performans Ölçeğinden faydalanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini değerlendirmek için hesaplanan Cronbach alpha değeri 0,94’ tür. Ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir.

3.4. Geçerlik ve Güvenirlik

Anketin güvenilirliği, iç tutarlılık katsayıları değerlendirilerek her ölçek ve alt boyutlar için ayrıca hesaplanmıştır.

Tablo 3. Ölçeklerin ve Alt Boyutlarının Güvenirlik Sonuçları

Güvenirlik Analiz	Cronbach Alpha (α)
Hastane Etik İklim Ölçeği	0,937
Meslektaşlar	0,746
Hastalar	0,763
Yöneticiler	0,938
Hastane	0,871
Doktorlar	0,867
İş Performansı Ölçeği	0,758

Alpar (2000)’a göre anketin güvenilirliğinin test edilmesinde kullanılan Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 60-79 arasında olduğunda oldukça güvenilir, 80-100 arasında olduğunda ise ölçek yüksek güvenilirlikte kabul edilmektedir.

Hastane Etik İklim ölçeğinin geçerliliği alt boyutlarda incelendiğinde yöneticiler alt boyutunda güvenilirlik katsayısının en büyük (=0,938), meslektaşlar alt boyutunda ise güvenirliliğin en düşük (=0,746) olduğu tespit edilmiştir. Hastane etik iklim ölçeğinin tüm alt boyutları ile birlikte değerlendirildiğinde anketin güvenilirliğinin (=0,937) olduğu gözlemlenmiştir. İş performansı güvenilirlik katsayısının ise (=0,758) olarak saptanması, anketin oldukça güvenilir olduğunu göstermiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Anketlerden elde edilen veriler SPSS veri tabanına aktarıldıktan sonra “SPSS 20.0” programında gerekli istatistik analizler ile değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Analizler sonucu elde edilen bilgiler değerlendirilerek yorumlanmıştır. Örneklem gruplarının normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla, örneklem büyüklüğü 50’den fazla olduğu için Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış ve sonuçları Tablo 4’te verilmiştir. Toplam puan ve beş alt boyut ile ilgili dağılım normal olmadığı ($p<0.05$) ve basıklık ile çarpıklık değerleri normal sınırlar dâhilinde olmadığı için verilerin analizinde parametrik olmayan testlerden istifade edilmiştir. İki alt gruptan oluşan veriler için Mann-Whitney U Testi, ikiden fazla alt grubu olan veriler için de Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır. Kruskal Wallis testi sonucu istatistik olarak ortaya çıkan anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için de ikili gruplar şeklinde Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Tablo 4. Normallik Testi Sonuçları

Kolmogorov-Smirnov	Normallik
Hastane Etik İklim Ölçeği	0,003
Meslektaşlar Boyutu	0,001
Hastalar Boyutu	0,000
Yöneticiler Boyutu	0,003
Hastane Boyutu	0,001
Doktorlar Boyutu	0,002
İş Performansı Ölçeği	0,002

Toplam puan ve beş alt boyut ile ilgili dağılım normal olmadığı ($p<0.05$) ve basıklık ile çarpıklık değerleri normal sınırlar dâhilinde olmadığı için verilerin analizinde parametrik olmayan testlerden istifade edilmiştir. İki alt gruptan oluşan veriler için Mann-Whitney U Testi, ikiden fazla alt grubu olan veriler için de Kruskal Wallis Testi

kullanılmıştır. Kruskal Wallis testi sonucu istatistiki olarak ortaya çıkan anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için de ikili gruplar şeklinde Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

4. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde Çalışan performansı ile hastane etik iklimi ve alt boyutları arasındaki ilişki korelasyon analizi ile test edilmiş ve bu değişkenlere ait ortalama ve standartlar hesaplanmıştır. Hastane etik iklimi alt boyutları (meslektaşlar, hastalar, yöneticiler, hastane ve doktorlar) bağımsız değişken, çalışan performansı ise bağımlı değişken olarak kabul edilmiş, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi çoklu doğrusal regresyon analizi ile değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Aşağıdaki tabloda çalışan performansı ile hastane etik iklimi ve alt boyutları ile ilgili korelasyon katsayıları verilmiştir.

Tablo 5. Çalışan Performansı İle Hastane Etik İklim Alt Boyutları Arasındaki İlişki

Değişkenler	Ort.	S.S.		1	2	3	4	5	6	7
1.Hastane Etik İklimi	3,92	0,42	r							
2.Meslektaşlar	4,05	0,56	r	0,857*	1					
3.Hastalar	4,28	0,53	r	0,872*	0,655*	1				
4.Yöneticiler	3,18	0,58	r	0,853*	0,624*	0,687*	1			
5.Hastane	3,83	0,54	r	0,847*	0,658*	0,714*	0,646*	1		
6.Doktorlar	2,94	0,48	r	0,874*	0,685*	0,741*	0,664*	0,847*	1	
7.Çalışan Performansı	4,32	0,65	r	0,635*	0,512*	0,686*	0,439*	0,504*	0,385*	1

Tablo 5' e bakıldığında hastane etik iklimi puan ortalaması $3,92\pm 0,42$ olarak, çalışan performansı ortalaması ise $4,32\pm 0,65$ olarak görülmektedir. Hastane etik iklimi alt boyutları incelendiğinde ise en yüksek puana hastalar boyutu ($4,28\pm 0,53$), en düşük puana ise doktorlar boyutunun ($2,94\pm 0,53$) sahip olduğu görülmektedir. Ancak ortalamalara bakıldığında hastane etik iklimi boyutları ortalamalarının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Korelasyon katsayıları incelendiğinde ise, çalışan performansı ile hastane etik iklimi ve tüm alt boyutları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($p<0,001$) Korelasyon katsayısının

yorumlanmasında üzerinde tam olarak uzlaşılan aralıklar bulunmamakla birlikte, korelasyonu yorumlamada şu sınırların kullanılabileceği belirtilmiştir. Korelasyon katsayısı mutlak değer olarak, 0,70-1,00 arasında ise yüksek; 0,70-0,30 arasında ise orta; 0,30-0,00 arasında ise düşük düzeyde bir ilişki şeklinde tanımlanmaktadır (Büyüköztürk 2013). Bu bilgiler doğrultusunda çalışan performansı ile hastane etik iklimi ve alt boyutları arasında iyi düzeyde ve olumlu yönde bir ilişki vardır. Başka bir deyişle çalışanların hastane etik iklimi algı düzeyinde artış oldukça çalışan performansında da artış olduğu söylenebilir.

Tablo 6'da meslektaşlar, hastalar, yöneticiler, hastane ve doktorlar alt boyutlarının çalışan performansı üzerindeki analizi sonuçları verilmiştir.

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	VIF	Durbin-Watson
Sabit	0,896	0,257	-	3,640	0,001	-	
Meslektaşlar	0,327	0,178	0,278	2,854	0,016*	3,145	
Hastalar	0,364	0,129	0,329	2,787	0,004*	2,892	1,827
Yöneticiler	0,189	0,426	0,174	1,602	0,306	2,725	
Hastane	0,327	0,105	0,218	1,769	0,072	3,428	
Doktorlar	0,187	0,308	0,128	1,679	0,294	3,287	
F=31,785	R2=0,527	R=0,687	p<0,001	*p<0,05			

Tablo 6'da Hastane etik iklimi alt boyutlarının çalışan performansına etkisini belirlemek üzere yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları incelendiğinde Durbin-Watson katsayısının 1,827 olduğu ve VIF değerlerinin 2,725 ile 3,428 arasında değiştiği görülmektedir. Bu veriler otokorelasyon ve çoklu bağlantı problemlerinin olmadığını

göstermektedir (Büyüköztürk 2013). Kurulan regresyon modelinin doğrusal olduğu ve modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($F=31,785$; $p<0,001$). Ayrıca $R^2=0,527$ olarak hesaplanmış, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama yüzdesinin %52,7 olduğu tespit edilmiştir. Standardize edilmiş regresyon (β) katsayısına

göre, hastane etik iklimi alt boyutlarının çalışan performansı üzerindeki önem sırası; hastalar, meslektaşlar, hastane, yöneticiler ve doktorlardır. Regresyon katsayılarının anlamlılığı ile ilgili t-testi sonuçlarına bakıldığında ise, hastalar ve meslektaşlar değişkenleri çalışan performansı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olarak görülmekte, yöneticiler, hastane ve doktorlar değişkenlerinin ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Regresyon analizi sonuçları doğrultusunda çalışan performansının tahmin edilmesine ilişkin regresyon eşitliği (matematiksel model) şu şekildedir:

Çalışan Performansı=0,896+0,327 (meslektaşlar)+0,364 (hastalar)+0,327 (Hastane)+0,189 (Yöneticiler)+0,187 (Doktorlar)

Araştırmada ayrıca katılımcıların yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, medeni durumu, meslekteki çalışma süresi ve çalışanın unvan bilgisine göre hastane etik iklimi düzeylerinde bir farklılık olup olmadığına da bakılmıştır.

Tablo 7. Cinsiyet, Medeni Durum ve Unvan Gruplarının Ölçek Puanları Açısından Karşılaştırılması

		N	Mean Rank	P
Cinsiyet	Kadın	106	98,95	0,112
	Erkek	80	86,28	
Medeni durum	Evli	90	92,90	0,883
	Bekar	96	94,06	
Unvan	Çalışan	174	90,57	0,005*
	Yönetici	12	135,96	

Kişisel özelliklerin hastane etik iklimi algısına etkilerinin incelendiği Mann Whitney testine göre; hastane etik iklimi algısının unvan grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu ($p<0,05$); cinsiyet ve medeni durum grupları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı ($p>0,05$) sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda yöneticilik unvanı olan hemşirelerin hastane etik iklimi algısı düzeyinin yöneticilik görevi olmayan diğer hemşirelere nazaran daha yüksek olduğu söylenebilir.

Kişisel özelliklerin hastane etik iklimi algısına etkilerinin incelendiği Kruskal Wallis testine göre; hastane etik iklimi algısının öğrenim durumu grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı ($p>0,05$); yaş ve meslekte çalışma süresi grupları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu ($p<0,05$) sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, çalışanların meslekte çalışma süresi arttıkça hastane etik iklimi ile ilgili beklentilerinin düştüğü ve bu çalışanların hizmetlerin sunulduğu kurumun etik iklimini değerlendirirken hassasiyetlerinin meslekte daha kısa süreli çalışanlara nazaran daha az olmasından kaynaklanması ile açıklanabilir. Ayrıca katılımcıların yaşı açısından hastane etik iklimi puanlarına bakıldığında ise en düşük puanın 41 ve üzeri yaş grubuna ait olduğu görülmektedir. Bu durum, çalışanların yaşı ilerledikçe hastane etik iklimi ile ilgili beklentilerinde düşüş olduğu ve bu yaş grubundaki çalışanların hizmetlerin sunulduğu kurumun etik iklimini değerlendirirken hassasiyetlerinin azaldığı ile açıklanabilir.

Tablo 8. Yaş, Meslekte Çalışma Süresi ve Öğrenim durumu Gruplarının Ölçek Puanları Açısından Karşılaştırılması

		N	Mean Rank	P
Yaş	18-25	62	101,86	0,001*
	26-30	62	83,98	
	31-40	55	103,75	
	41 ve üzeri	7	23,29	
Meslekte Çalışma Süresi	0-1 Yıl	40	120,28	0,003*
	2-5 Yıl	57	82,61	
	6-10 yıl	61	85,30	
	10 yıl üzeri	28	95,29	
Öğrenim durumu	Lise	44	100,02	0,611
	Ön lisans	76	87,38	
	Lisans	53	96,71	
	Lisansüstü	13	94,12	

5. Sonuç ve Öneriler

Organizasyonlar, daha büyük bir küresel bilince sahip olmak için çabalamak zorundadır. Bu da ancak doğru olanı yapmak ve değerlere bağlı kalmak ile mümkündür. Değerlere bağlı kalarak doğru olanın yapılması sadece işletmelere değil aynı zamanda topluma da katkı sağlayacaktır. Yani doğru olanı yapan sağlık kuruluşları hizmetleri üreten çalışanlar, hizmetleri alan hasta ve yakınları, hizmetlerin sunumundan kar elde etme beklentisi içerisinde olan yatırımcılar ve toplum nezdinde en iyi organizasyonlar olarak görülecektir. İnsan kaynaklarında 1980'li yıllarla birlikte yaşanan değişimler doğrultusunda insan unsuru hizmet sektöründe özellikle emek yoğun olan sağlık sektöründe ön plana çıkmış, bir değer olarak görülmekte ve kritik bir sermaye olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle sağlık kuruluşları toplum nezdinde olumlu bir itibar oluşturmak için insan kaynağı üzerinde etik ve ahlaki değerler doğrultusunda değişim yaratmak durumundadır.

Hastane etik iklim ölçüğünün katılımcılarla ilgili açıklayıcı istatistiklere bakıldığında; katılımcıların hastane etik iklimi algılarının genel olarak iyi seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu açıdan çalışanların meslektaşlar ve hastalar alt boyutu ile ilgili algılarının yüksek olması; daha fazla motive olduklarını, görevlerini yaparken meslektaşlarına daha fazla güvendiklerini, ayrıca sağlık bakım hizmetlerini uygulamada engellerle karşılaştıklarında hastaların bu durumdan olumsuz etkilenmemesi için alternatif yollar aradıklarını ve böylece daha yüksek performans sergilediklerini ifade etmektedir. Bununla birlikte, katılımcıların meslektaşlar ve hastalar alt boyutu ile ilgili algılarının yüksek olması; artan kendine güven duygusuyla sağlık bakım hizmetlerinin sunumunda oldukça önemli olan ekip çalışmasına önem vermekle birlikte hastaların etik ilkeler doğrultusunda sağlık hizmeti almasını sağladığını göstermektedir. Buna ilaveten, yolunda gitmeyen işler ve uygulamada engellerle karşılaştıklarında ise daha mücadeleci davranıp başarılı olduklarını göstermektedir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde, örgütsel ve bireysel performansla direkt ilişkili olan iş performansının hastane

etik ikliminden etkilendiği görülmüştür. Ayrıca katılımcıların kişisel bilgilerine (yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, medeni durumu, meslekteki çalışma süresi ve çalışanın unvan bilgisi) göre hastane etik iklimi düzeylerinde kısmen bir farklılık olup olduğu da tespit edilmiştir. Bu sonuçlar neticesinde araştırmanın birinci hipotezi doğrulanmış, “*Hemşirelerin hastane etik iklimine ilişkin algılarının performansları üzerinde olumlu etkisinin olduğu*”; ikinci hipotez ise; “*Demografik bilgilere (yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni durum, meslekte çalışma süresi ve unvan) göre, hastane etik iklimi algısı farklılık gösterdiği*” ikinci hipotezi ise kısmen doğrulanmıştır.

Elde edilen bu bulgular sağlık kurumlarında çalışanlar nezdinde örgütsel etik algılarını olumlu yönde etkileyecek uygulamalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Modern işletmecilik uygulamaları etkinlik ve verimlilik faktörlerine öncelik vermekte, insan kaynakları strateji ve politikalarını bu çerçevede belirlemekte ve yönlendirmektedir. Dolayısıyla, yaşadığı toplumun ve çağın etik değerlerini önemseyen çalışanların bu konudaki hassasiyetleri ikinci plana atılmakta, hatta çoğunlukla dikkate dahi alınmamaktadır. Bu bağlamda özellikle günümüzde uygulanmakta olan insan kaynakları yaklaşımıyla birlikte, çalışanların hastane etik iklimi algılarını güçlendirecek uygulamaların gündeme getirilmesi gerekmektedir.

Hastane etik iklimi, çalışanların sundukları sağlık bakım hizmeti performansını etkilediği için araştırmada uygun etik iklimin geliştirilmesinin gerekliliğine yönelik önemli bulgular elde edildiği görülmüştür. Bu bağlamda hastane etik ikliminin iş performansının önemli bir belirleyicisi olduğu görülmüştür. Bu açıdan hastane etik ikliminin geliştirilmesine yönelik yapılacak kurumsal çalışmaların önem arz ettiği söylenebilir. Elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- (i) Sağlık çalışanlarının etik iklim algıları belirli aralıklarla ölçülmelidir.
- (ii) Sağlık kurumlarındaki etik sorunların çözülmesi konusunda yönetim gerekli hassasiyeti göstermelidir.
- (iii) Sağlık hizmetlerinin etik ilkeler doğrultusunda sunulmasına yönelik kurumsal strateji ve politikalar belirlenmelidir.
- (iv) Kurum içerisinde görülen olumlu etik davranışlar desteklenmeli ve ödüllendirilmelidir.
- (v) Etik ilkeler çerçevesinde çalışmanın gerekliliği ve önemi konusunda sağlık çalışanlarının hassasiyetleri artırılmalıdır.
- (vi) Sağlık çalışanlarının etik iklim algısını etkileyebilecek olan parametrelerle ilişkisini inceleyen çalışmalar yapılmalıdır.

Çalışmanın ileride yapılacak çalışmalara da yol göstermesi beklenmektedir. Araştırma, sadece sağlık sektöründe çalışan hemşireler üzerinde yapıldığı için, diğer sektörlerde uygulanması konunun gelişimine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma Türkiye’de bir ilde kamuya bağlı bir hastanede çalışan hemşirelere uygulanmıştır. Tüm hemşireler ile ilgili genelleme yapılabilmesi için, diğer illerdeki kamu ve özel sektörde çalışan hemşirelere de benzer bir çalışmanın uygulanması konuya katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aydın, P.İ. (2001). Yönetimsel, Mesleki ve Örgütsel Etik. 2.Baskı, Ankara: Pegem A Yayınevi.
- Bahçecik, N., Öztürk, H. (2003). The Hospital Ethical Climate Survey in Turkey. JONAS Healthc Law, Ethics Regul, 5(4), 94-99.
- Barutçugil, İ. (2004). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Baykal, Ü., Altuntaş, S., Öztürk, H., Sökmen, S., İntepeler, Ş.S., Kantek, F. (2012). “Hemşirelik Eğitimi Veren Kurumlarda Etik Çalışma İklimi”. İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 20(1), 26-34.
- Bilgen, A. (2014). Çalışanların Etik Liderlik ve Etik İklim Algılamalarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi: Özel ve Kamu Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Uygulama. Yüksek lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Büte, M. (2011). Etik İklim, Örgütsel Güven Ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(1), 171-192.
- Cullen, J. B., Parboteeah, K. P., Victor, B. (2003). The effects of ethical climates on organizational commitment: A two-study analysis. Journal of Business Ethics, 46(2), 127-141.
- Çetin, A., Güleç, R., Kayasandık, A.E. (2015). Etik İklim Algısının Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Tükenmişliğin Aracı Değişken Rolü. Electronic Journal of Vocational Colleges, 2(5), 18-31.
- Çiçek, B. ve Deniz, M. (2017). Liderlere ve Organizasyonlara Değer Temelli Yaklaşım: Değer Merkezli Liderlik ve Etik İklim İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. ISARDER, 9(2), 150-168.
- Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İş gören Performansı Üzerine Etkileri. Doğu Üniversitesi Dergisi, 9 (1), 35-46.
- Dönertaş, C. (2008). Etik İklimin Kuruma Güven Üzerindeki Etkisi. Yüksek lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Engel, J.F., Blackwell, R.D. and Miniard, P.W. (1995). Consumer Behavior, USA, The Dryden Press.
- Erdoğan, İ. (1991). İşletmelerde Davranış. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Fry, T.S. (2005). Hemşirelik Uygulamalarında Etik. Beyhan Bağ (Çev.). Erzurum: Bakanlar Matbaacılık.
- Günel, D. (2016). İşletmelerde Etik Liderliğin Etik İklim Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama. Yüksek lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Gözütök, G. (2006). İşletmelerde Performans Yönetimi Sistemi ve Hizmet İşletmesinden Bir Örnek. Yüksek lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Hamric BL, Blackhall LJ. (2007) Nurse-physician perspectives on the care of dying patients in intensive care units: Collaboration, moral distress, and ethical climate. Crit Care Med, 35(2), 422-29.

- Hayatoğlu, Ö. (2010). Etik İklimin; Satış Elemanlarının İş Tutumlarına ve İş Performanslarına Etkisi: İlaç Sektöründe Bir Uygulama. Yüksek lisans Tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Karagözoğlu Ş., Özden D. ve Yıldırım G., (2014) Yoğun Bakım Hemşirelerinin Hastane Etik İklim Algısı, Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 16(1), 34-45
- Kavuncubaşı, Ş. ve Yıldırım S. (2015). Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi, (4. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Kirkman, B.L., Rosen, B. (1999). Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1), 58-74.
- Madan, R., (2011). Örgütlerde Güven Olgusunu Yerleştirmenin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi Ve Bir Araştırma. Yüksek lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Olson, L.L. (1998). Hospital Nurses' Perceptions of the Ethical Climate of Their Work Setting. *Journal of Nursing Scholarship*, 30(4), 345-349.
- Saylı, H., Kızıldağ, D. (2007). Yönetimsel Etik ve Yönetimsel Etiğin Oluşmasında İnsan Kaynakları Yönetiminin Rolünü Belirlemeye Yönelik Bir Analiz. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 231-251.
- Schneider, B., Rentsch, J. (1988). Managing climates and cultures: a future perspective, in futures of organizations. In: Hage J, (Ed). Lexington, MA: Lexington Books: 181– 200.
- SIMS, Ronald R., (1992). The challenge of ethical behavior in organizations. *Journal of Business Ethics*, 11, 505-513.
- Şehitoğlu, Y., Zehir, C. (2010). Türk Kamu Kuruluşlarında Çalışan Performansının, Çalışan Sessizliği ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Bağlamında İncelenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(4), 87-110.
- Sigler, T.H., Pearson, C.M. (2000). Creating An Empowering Culture: Examining The Relationship Between Organizational Culture and Perceptions of Empowerment. *Journal of Quality Management*, 5(1), 27-52.
- Sümbüloğlu K., Sümbüloğlu V. (2005) Klinik ve Saha Araştırmalarında Örnekleme Yöntemleri ve Örneklem Büyüklüğü. Hatiboğlu Yayınları, Ankara.
- Şahin, B., Dündar, T. (2011). Sağlık Sektöründe Etik İklim Ve Yıldıma (Mobbing) Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 66(1), 129-159.
- Victor, B. ve J.B. Cullen. (1988). The Organizational Bases of Ethical Work Climate. *Administrative Science Quarterly*, 33(1), 101-125.

Araştırma Makalesi • Research Article

Uluslararası Ticaret ve Elektronik Konişmentonun (BOLERO) Rolü

International Trade and Role of Electronic Bill of Lading (BOLERO)

Yurdagül Meral ^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İYBF, Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü, Kavacık, Beykoz İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9244-1994

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Mayıs 2019
Düzeltilme tarihi: 21 Ağustos 2019
Kabul tarihi: 02 Eylül 2019

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği
Elektronik Konişmento (BOLERO)
Uluslararası Ticaret
İthalat İhracat Yönetimi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 May 2019
Received in revised form 21 August 2019
Accepted 02 September 2019

Keywords:

European Union
Electronic Bill of Lading (BOLERO)
International Trade
Import Export Management

ÖZ

Elektronik ticaret ve elektronik belgelerin artışıyla, SWIFT ve Through Transport Club (TT Club) ortak girişimi ile elektronik konişmento, BOLERO (Bill of Lading Electronic Registry Organisation) sistemi kurulmuştur. Bu çalışmanın amacı, 1994’de Avrupa Birliği tarafından finanse edilen BOLERO projesinin, beklentilerin aksine yaygın kullanılmama nedenlerini tanımlamaktır. Literatür taraması sonucu, yaygın kullanımının önündeki engellerin başında bankacılık sektörünün teminat ve ödemelerde hala geleneksel orijinal kâğıt konişmento talep etmesi bulunmuştur. Ayrıca, elektronik konişmentoyu ilk kez tanımlayan uluslararası kurallar dizisi Rotterdam Kurallarının henüz yürürlüğe girmemiş olması, dolayısıyla ülkelerin yerel hukuki alt yapısının elektronik konişmentoya uygun olmamasının yanı sıra, BOLERO sisteminin, dışa kapalı, herkese açık bir sistem olmaması ve son olarak ise yüzlerce yıldır kullanılan orijinal kâğıt konişmento yerine elektronik konişmentonun, sektörün güvenini henüz kazanmaması olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

The electronic bill of lading (BOLERO-Bill of Lading Electronic Registry Organisation) has been established by SWIFT and Transition Transfer Club (TT Club). This study aims to explain BOLERO established in 1994 with European Union finance and reasons why it is not widely used. Literature review shows the reasons as banks requesting traditional, original paper bill of lading for collateral and for payments, Rotterdam Rules, first rules defining electronic bill of lading did not enter into force yet and local legal systems are not updated for electronic bill of lading. Other reasons are that BOLERO’s being a closed membership system, not open to everybody and lastly having used original traditional paper bill of lading for centuries, the electronic bill of lading BOLERO is not found trustworthy by all parties yet.

1. Giriş

Uluslararası ticaret, sınır ötesi yani ülkeler arası mal ve hizmet ihracat ve ithalatını kapsamaktadır. Uluslararası ticaret hacmi, her geçen gün artarak, 2018’de toplam ihracat tutarı 19,2 trilyon dolara ulaşmıştır. Uluslararası ticarete konu olan malların bir ülkeden, diğer bir ülkeye taşınması, yani uluslararası nakliyatı kara, hava ve deniz yolu ile yapılmaktadır. Uluslararası taşımacılığın yaklaşık yüzde 84’ü ise deniz taşımacılığı ile gerçekleştirilmektedir (Deniz Ticaret Odası, 2017). Uluslararası ticaret ve uluslararası

taşımacılığın ayrılmaz bir parçası ve en önemli belgesi olan konişmento, malların sahipliğini gösteren, devir ve ciro yolu ile malların sahipliğinin el değiştirmesini sağlayan kıymetli evraktır.

Genel olarak, bir konişmento, malların belirtilen şartlarda taşıyıcı tarafından alındığını kabul eder ve malların taşındığı şartları belirtir (Mo, 2003). Malların taşındığı geminin sahibi ile onları gemi sahibine teslim eden kişi arasında sonuçlanacak olan bir taşıma sözleşmesinin varlığını kanıtlamaktadır. Uluslararası ticarete, malların deniz

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ymeral@medipol.edu.tr

yoluyla taşınmasında en önemli belge olan deniz konişmentosu, uluslararası satış sözleşmelerinin finansmanını kolaylaştırmaktadır (Proctor, 1997, Bennet, 1914).

Konişmentolar geliştikçe, uluslararası ticaretin pratik ihtiyaçlarına cevap vermeye devam etmek için konişmento belgesi daha fazla bilgi içermeye başlamıştır (Wheble, 1975). Uluslararası ticaret arttıkça, çoğu durumda, kargo malları ile taşıyıcılar arasında, gemide tam olarak hangi malların teslim edildiğine ilişkin ihtilaflar doğmuştur (Astle, 1983). Tüccarların mallarını bir alıcıya göndermek istedikleri zaman aynı zamanda birden fazla konişmento kopyasını çıkarmanın gerekli olduğu ortaya çıkınca, taşıyıcı adına imzalanan konişmento kopyası en güvenilir belge olmuştur (Kozolchik, 1992). Konişmentolar 14.yüzyılda, genellikle, sevk edilen malların cinsi ve miktarı ile alındıkları duruma ilişkin ifadeler içermektedir (Wilson, 2004).

Konişmentonun, uluslararası ticarete merkezi rolü oynamasına olanak tanıyan en önemli özelliği aynı zamanda mallar için bir sahiplilik belgesi olarak kullanılabilmesine olanak sağlamasıdır (Kindred, 1988). 18. yüzyılda, Bowen'ın, Sanders v. Maclean (Bowen, 1883) örneğinde, "Bir kargo denizde taşıyıcının elinde iken fiziksel olarak teslim edilemez durumdadır. Bu transit ve seyahat döneminde, konişmento evrensel olarak taşınan kargonun sembolü olarak kabul edilir ve konişmentoların onaylanması ve teslimi, kargonun sembolik bir teslimi olarak kabul edilir." Konişmentonun malın sahipliliği olarak kullanılması, ticarete konişmento kullanımının en önemli nedenlerinden birisidir. Yurt içi satışların yanı sıra uluslararası satışlarda da tüccarlara malların teslimi. konişmento belgelerinin devri ile sağlanmaktadır (Debattista, 1990). Konişmento devir ve ciro yolu ile el değiştirebilen, malların sahipliliğini gösteren bir belge olarak mal sahibinin taşıma sırasında mallar üzerinde mal sahibi kontrolü sağladığından dolayı, birçok önemli işlevi yerine getirmektedir (Schmitthoff, 2007). Örneğin mallar henüz yoldayken, malların el değiştirmesi/satışı ile ticareti kolaylaştırmaktadır (Debattista, 2009). Özellikle tahıl, maden ve kömür gibi yüklerin taşımacılığında veya petrol tankeri ticaretinde kargo, transit yoldayken genellikle tekrar satışı için pazarlık yapılmakta ve yolda satışı yapılarak, malların sahipliliği, mallar henüz yoldayken birçok kez el değiştirebilmektedir (Williams, 1991). Konişmento alıcıya veya acentesine malların varış limanına varışta fiili teslimatını yapmasını sağlamaktadır. Konişmento mallarının mülkiyeti ile eşdeğerdir ve konişmento malının alıcıya veya bir üçüncü tarafa teslimi (eğer istenirse) malı bu üçüncü kişiye vermede etkili olabilir. Taşınan malın planlanan varış noktasına gelmeden önce nakledilmesi ihtiyacı, ticari borsadaki hızlı yayılma ve artan karmaşık işlemler ile ortaya çıkmıştır (United Nations, 1971). Taşınan malın daha yoldayken, varış noktasına gelmeden el değiştirilebilmesi, ancak konişmentoların devredilebilir olması ile mümkün olabilmektedir.

Konişmento, ayrıca, uluslararası ticarete, taraflarca finansman sağlamak için güvence/teminat olarak da kullanılabilir (Wilson, 2008; Ivamy, 1989). Bankalar, konişmentonun kendi adlarına düzenlenmesini talep ederek, yani konişmento konusu malların sahipliliğini kontrol ederek ihracatçıya finansman sağlayabilmektedir. Özellikle

uluslararası satış sözleşmelerini finanse etmek için örneğin akreditifli ödemelerde, bankalar açısından malların sahipliliğinin kontrolü nedeniyle, teminat olarak konişmentoların bankaları adına düzenlenmesi şartı ile akreditif ödemelerinin temelini oluşturmaktadır (Proctor, 1997, Meral, 2018).

Literatürde çok çeşitli şekilde tanımlanmış olmakla birlikte, konişmentonun standart bir tanımı olmayıp, taşımacılığın alıcı ve satıcılar arasındaki maliyet ve yükümlülüklerini karşılayan standart bir nakliye terimi olan Uluslararası Ticaret Odası (ICC, 1990), INCOTERMS 1990 yayınında, "konişmento" terimi, taşıyıcı tarafından veya onun adına verilen, bir konişmento belgesidir ve bir taşıma sözleşmesinin ve gemide bulunan malların teslim edildiğinin kanıtıdır. Nitekim, Uluslararası Ticaret Odası Akreditiflere ilişkin Kurallar UCP 600 sayılı yayınında (International Chamber of Commerce, 600), konişmento kelimesi yerine taşıma belgesi (transport document) olarak bahsedilerek, 'nasıl adlandırılmış olursa olsun' (however named) ibaresiyle, taşıma belgesinde olması gereken özellikler tanımlanmaktadır. Bir konişmento, ön ödemeli olarak ya da varışta ödenebilir olarak ödenebilir" düzenlenebilmektedir.

2. Konişmentoların Düzenlenmesinde Tabi Olduğu Kurallar

Konişmento benzeri bir belgenin Roma döneminde de kullanıldığına dair kanıtlar olmasına rağmen, modern konişmentolar, Akdeniz'deki büyük ticari şehirler ile birlikte 11. yüzyılda doğmuştur (McLaughlin, 1925). Gönderilen malların kaydını sağlamak için, ilgili malların taşındığı gemi kayıtlarının kullanımı gayri resmi olarak başlanmış olsa da, kısa sürede -en azından bazı limanlarda- yasal bir temele oturtulmuştur (Bensa, 1925).

Romalılar Dönemi

Konişmentoya ilişkin ilk yazılı kaynaklar Romalılar dönemine aittir (Karan, 2004). Başlangıçta yük sahipleri veya görevlileri gemiye yüklenen mala refakat etseler dahi, her zaman bu mümkün olmadığı için hatta gemide olsalar dahi mal üzerindeki kontrolü sağlamak için kaptandan yüklenen mallara ilişkin bir belge düzenlenmesi talebiyle, yükün teslim alındığını gösteren makbuz kullanılmaya başlanmıştır. Zaman içinde içerik bilgileri, yüklenen mala ait daha fazla bilgi içeren, daha kolay anlaşılır bir belgeye dönüşmüştür (Çağla, Kender, 2010).

Harter Act

Tarihte daha önce düzenlemeler olmasına rağmen, göze çarpan ilk önemli düzenleme 1893 yılında ABD'de çıkartılan *Harter Act*'dir. Yasanın amacı, taşıyan ve taşıtan arasında bozulan menfaat dengesinin tekrar kurulmasını sağlamaktır (Ateş, 2006). Her ne kadar taşıyıcının sorumluluğunu sınırlanması, bazı şekil şartları ve ispat yükü gibi konuları düzenlemediği için tam anlamıyla başarıya ulaşamamış olsa da içeriği ve konişmento ile ilgili sorunların uluslararası düzenlemeler ile çözüm bulunmasına yönelttiği için tarihte önemli bir yere sahiptir (Kula, 2012).

Lahey-Visby Kuralları

Lahey Kuralları, Harter Act'in etkilerinin sonucu olarak 1924 yılında, "Konişmentoya Mütteallik Bazı Kaidelerin Tevhidi Hakkında Milletlerarası Sözleşme" (Lahey

Kuralları) kabul edilmiştir. Lahey Kuralları'nın en önemli özellikleri, konişmentonun düzenlenen taşımalara uygulanacak olması, konişmentoyu tarif etmekten kaçınması, ancak buna karşılık düzenlenme şekli ve taşıyanın sorumluluklarını ayrıntılı bir şekilde düzenlemiş olması nedeniyle dünyada kabul gören bir sözleşme olmuştur. Türkiye'de Lahey Kuralları'na taraf olan ülkeler arasındadır. Lahey Kuralları'nın zamanla eskimesi ve günün gereksinimlerini karşılayamaması sonucu Comite Maritime International (CMI) çalışmaları ile 1969 yılında "Konişmentoya Mütellik Bazı Kaidelerin Tehvidi Hakkında 25 Ağustos 1924 tarihli Milletlerarası Brüksel Sözleşmesinde Değişiklik Yapan Protokol" (*Visby Protokolü*) ortaya çıkmıştır. Visby Protokolü'nde genel olarak çok fazla değişiklik yapılmamış, konişmentoya ilişkin birkaç konuda değişikliğe gidilmiştir (Yancey, 1982).

Hamburg Kuralları

1978'de her ne kadar Lahey Visby Protokolü ile yenilenmiş sayılsa da ihtiyaçlar nedeniyle Lahey-Visby kurallarından tamamen bağımsız, yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle, "Deniz Yoluyla Eşya Taşınmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Konvansiyonu" (*Hamburg Kuralları*) kabul edilmiştir. Hamburg Kuralları, Lahey-Visby Kuralları'nın aksine konişmentolu taşımalarda uygulanması gibi bir sınırlama getirilmemiş, sözleşmenin uygulama alanını genişlemiştir. Hamburg Kuralları, Lahey kurallarına değiştirmek amacıyla değil yerini almak amacıyla hazırlanmışsa da taşıyanın sorumluluğunda temel değişiklikler getiren, daha kapsamlı olsa da Hamburg Kuralları dünyada çok fazla kabul görmemiştir. Türkiye de Hamburg Kuralları'na taraf olmamıştır. Hamburg Kuralları'nın, Lahey-Visby Kuralları'nın yerini tam anlamıyla alamaması, uluslararası kurallarda karışıklığa neden olmasının yanı sıra (Süzel, 2013), gelişen konteynır taşıması, teknolojik gelişmeler ile birlikte elektronik ticaretin yaygınlaşması ve elektronik belge düzenlenmesi ihtiyacı, limandan limana taşımadan, kapıdan kapıya taşımaya geçilmeye başlanması gibi başlıca etkenlerle yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur (Wilson, 2008). Birleşmiş Milletler Komisyonunun yeni bir uluslararası düzenleme nedenlerinden birisi de her iki rejimin de çeşitli yönlerden farklılık göstermesidir.

Rotterdam Kuralları

Yeni düzenleme, 1996 yılında United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL) ve CMI'nin ortak çalışması başlamıştır. 1996-2001 yılları arasında CMI'nin sektör görüşlerini alarak geniş kabul görmesi amaçlanan taslak metni, 2001'de UNCITRAL'a sunulmuştur. 2002 yılında UNCITRAL'de hükümetler ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte taslak metin üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. 2008'de Temmuz ayında UNCITRAL komisyonu tarafından onaylanan metin, 11 Aralık 2008'de de BM Genel Kurul'unda "Tamamen veya Kısmen Deniz Yoluyla Uluslararası Eşya Taşınmasına İlişkin Sözleşmeler Hakkında Birleşmiş Milletler Konvansiyonu" adıyla onaylanmıştır. Düzenleme, 20-23 Eylül 2009 tarihlerinde Hollanda/Rotterdam şehrinde imzaya açılmış ve henüz 16 ülke tarafından onaylanmıştır. Diğer ülkelerin henüz imzalamamış olmasının en önemli nedenlerinden birisi, Rotterdam Kuralları, önceki Hamburg Kuralları vb. nin aksine, kısmen kabul edilebilen bir kurallar dizisi olmayıp,

uygulamaya geçildiği anda tüm maddelerinin kabul edilmesi gerekmektedir. Özellikle Madde 18 ile taşıyanın sorumluluğu genişletilerek, sözleşme tahtında direkt veya dolaylı olarak taşıyanın yapması gereken hizmeti üstlenen veya sorumluluklarını yüklenen kişi ya da tarafın yaptıklarından da taşıyıcı sorumlu tutulmaktadır. (Berlingieri, 2009). Bu nedenlerle, UNCITRAL komisyonu tarafından kabul edilerek, onaya sunulan metin, Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unda 2008'de kabul edilmiştir. 2009'da imzaya açılan Rotterdam Kuralları, henüz uygulamaya geçilmesi için gerekli 25 ülke onayına ulaşmamıştır. İmzaya açıldığı yerin ismini almış olup kısaca "Rotterdam Kuralları" olarak da anılmaktadır (Süzel, 2013). Yeni sözleşmenin amacı, malların deniz yoluyla taşınması konusundaki mevcut kuralları, daha önceki rejimlerde bulunmayan multimodal taşımacılık ve elektronik belgelerle ilgili kuralları da içeren yeni bir rejimle değiştirmektir. Rotterdam Kuralları, elektronik taşıma kayıtlarını düzenleyen maddeler içermektedir (CMI, 2018). 25 ülke onayının tamamlanmasını takiben bir yıl sonra yürürlüğe girmesi halinde, ülkelerin yerel yasal mevzuatının düzenlenmesini kolaylaştıracaktır.

Özetle, şu anda üç farklı uluslararası kurallar dizisi deniz taşımacılığı ile ilgili kuralları düzenlemektedir. 1. Lahey ve Visby Kuralları ağırlıklı olarak tamamen malların sahipliğini gösteren, devir ve ciro yolu ile devredilebilen konişmentolar ağırlıklı iken, 2.Hamburg Kuralları aynı zamanda ciro edilemeyen (non negotiable) konişmentolarını da kapsamaktadır. İki farklı kurallar grubu nedeniyle UNCITRAL tarafından daha geniş kabul gören, standart ortak kurallar için daha geniş kapsamlı, elektronik konişmentoya da ilgi tutan ve multimodal taşımacılığı da kapsayan Rotterdam Kuralları düzenlenmiştir.

Uygulamada Bankalar Tarafından Kabul Edilen ICC Kuralları

Halen geçerli olan farklı uluslararası kurallar dizisi olmakla birlikte, standart bir tanımı olmayan konişmentoyu, Uluslararası Ticaret Odası, tüm dünyada kabul gören standart kurallarında (ICC, 2007), "bir konişmento, nasıl adlandırılmış olursa olsun" diye tanımlamıştır. İlgili yayında, bir konişmentonun taşınması gereken şartlar ise aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır. Konişmentoların düzenlenmesi kurallarına içeren ICC 600, 20.maddesinde özetle bir konişmento, nasıl adlandırılmış olursa olsun, orijinal/asıl, imzalanmış, yüklendi kaydı, yükleme yeri, boşaltma yeri, taşıma şartlarını belirtmeli ve charter party'ye tabi olduğuna ilişkin hiçbir kayıt olmamalıdır. Bu doğrultuda;

1- Konişmento Orjinali/Aslı Şartı: Tek asıl (orijinal) konişmento olması gerektiği eğer birden fazla orijinal düzenlenmesi durumunda, kaç adet orijinal düzenlendiğinin konişmento üzerinde belirtilmesi gerektiği ve belirtilen orijinal sayısının (genellikle üç adet orijinal düzenlenmektedir) yani konişmentonun düzenlenen tüm orijinal/asıllarının ibraz edilmesi gerekmektedir.

2-İsim ve İmza Şartı: Taşımacının ismini göstermeli, taşımacı, kaptan veya acenta tarafından imzalanmalıdır. Acenta tarafından imzalanması halinde ise acentanın kaptan adına mı yoksa taşıyıcı adına mı imza attığı mutlaka belirtilmelidir.

3-Yükleme Tarihi ve Yüklendi Kaydı Şartı (on board): Yükleme limanının isminin yanı sıra, gemi isminin de belirtilmesi gerekmektedir. İsmi belirtilen gemiye yüklendiğini (shipped) matbu kayıtla gösterilmesi durumunda, konişmento tarihi, yükleme tarihi olarak kabul edilmektedir. Matbu kayıt bulunmaması halinde ise mutlaka ayrıca tarih ve yüklendi (on board) notuyla malların yüklendiği gösterilmelidir. Gemi ismi yerinde 'intended vessel' yazıyorsa ayrıca gemi ismi de mutlaka belirtilmelidir.

4-Taşıma Şartları: Konişmento taşıma şartlarını da kapsamlı veya şartları içeren (kısa form veya arkası boş konişmento) gibi taşıma kaynakları şartlarını belirtmelidir.

5-Charter Party Konişmento'nun Kabul Edilmemesi: ICC'nin ilgili yayın konusu, akreditiflerde açıkça 'charter party kabul edilebilir' diye belirtilmediği sürece, kabul edilmeyeceğinden, konişmentolarda charter party'ye tabi olduğuna ilişkin hiçbir kayıt/belirti olmamalıdır. Charter party konişmentolar, aksine bir hüküm olmadığı takdirde kabul edilmektedir. Bunun en önemli nedeni, 'charter party' konişmentoları diğerlerinden ayıran, daha riskli özelliklerinden kaynaklanmaktadır. 'Charter party' konişmentolar birbirinden iki farklı sözleşmeye tabi oldukları için bankalar tarafından kabul edilmemektedir. Taşıyıcı (carrier), ihtiyaç nedeniyle, başka bir gemi sahibinden (shipowner) gemi kiralayabilmektedir. Bu durumda, taşıyıcı kiralayan (charterer) sıfatı ile gemi sahibi arasında gemiyi kiralamak için bir sözleşme yapmaktadır. Bu sözleşmenin standart bir formatı olmayıp, farklı yasal düzenlemelere sahip olması mümkündür. Gemi sahibinden, gemiyi kiralayan (charterer), malların taşınması için malları gönderen ile malların sözleşmesi için ayrı bir sözleşme yapmaktadır. Ancak gemiyi kiralayan, gemi sahibine ilk sözleşmeden doğan taahhütünü yerine getirmeyerek, örneğin kiraladığı geminin, kira bedelini ödemezse, gemi sahiplerinin, gemideki mallara el koyarak dahi gemi kirasını tahsil etme hakları olduğundan, diğer konişmentolardan farklı olarak, malları gönderen ile kiralayan (charterer) arasındaki 2.sözleşme hakları yani taşınmak üzere yüklenen malların rehin edilme riski-ki navlun bedeli taşıyıcıya peşin ödenmiş dahi olsa-ortaya çıkabileceğinden, bankalar 'charter party' sözleşme kabul etmemektedir. 'Charter party' sözleşmeye izin veren özel bir şart olsa dahi, bankalar sözleşme şartlarını incelemekle yükümlü değildir.

6-Aktarma: Aktarma da aksine bir hüküm yoksa kabul edilmeyen bir husus olup, taşımanın tek ve aynı konişmento altında taşınması halinde, aktarma yapılabilir vb. notları içeren konişmentolar kabul edilebilmektedir.

3. Elektronik Konişmento (BOLERO)

Konüşmentolar, sadece uluslararası ticarete değil, yerel ticarete de yaygın olarak kullanılmaktadır, özellikle taşımacılık endüstrisindeki gelişmeler nedeniyle artık ulaşımın daha hızlı olması nedeniyle yeni ulaşım belgeleri ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Belgelerin varış limanına geç varışları, genellikle konişmento kullanımıyla ilişkilendirilmektedir (Proctor, 1997), malların teslimi için orijinal konüşmentonun gecikmesi, geminin limanda beklemesi gibi ilave masraflara vb. yol açmaktadır.

Taşıma sisteminde, daha hızlı gemiler, konteynerli işleme ve entegre taşıma sistemlerine sahip multimodal taşıyıcılar gibi teknolojik yenilikler belgelerin standardizasyonuna neden

olmuştur (Giermann, 2004). E-konüşmento olarak adlandırılan, elektronik konüşmento, BOLERO (Bill of Lading Electronic Registration Organisation, 2009) da bu ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. E-konüşmento (BOLERO) 1994 yılında kısmen Avrupa Birliği tarafından finanse edilen bir pilot projedir. 'Bolero.net' Eylül 1999'da başlatılan kağıtsız uluslararası ticaretin yasal yapısıdır. Bolero International Limited tarafından işletilmektedir. SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Transactions) ve TT Kulübü (Transport Mutual Insurance Association Limited aracılığıyla) arasında bir ortak girişimdir. Bolero kullanıcılarının sahip olduğu kar amacı gütmeyen bir dernek olan Bolero Association Limited'e hizmet vermektedir (Clift, 1999), (Caplehorn, 1999). Bolero Kuralları (Bolero Rule Book) hem üyelerin kendi aralarındaki hem de üyeler ile Bolero Association Ltd. arasındaki ilişkileri düzenlemektedir (Bolero, 2009). Bolero Association Ltd. yanı sıra, kurulan Bolero International Ltd. ise teknolojik işlemler, üyeler için şifreli mesajlaşma, e-şebeke, elektronik konüşmento merkezi gibi işlemleri kapsamaktadır. Bunun dışında ise kullanıcılar ve kurumsal kurumların kendi aralarında bağlanabilmeleri için web tabanlı bir ağ olarak bolero.net oluşturulmuştur (Bolero.net, 2009).

3.1. BOLERO Sistem Süreci

BOLERO, tarafların birbirleriyle elektronik olarak iletişim kurdukları Ana Mesaj Platformu (CMP-Core Messaging Platform) ve malların sahipliliği ve devri gibi elektronik konüşmento verileri kaydının olduğu Bolero Title Registry (Bolero Sicil Kaydı) bölümüdür. Ana Mesaj Platformu (CMP), mesaj trafiğinin yanı sıra, mesajların kaydı, kimlik ve imza kontrolünü yapmaktadır. BOLERO sisteminde bir mesajın sonuç üretilmesi için Ana Mesaj Platformu tarafından alındı teyidinden itibaren 24 saat içerisinde reddedilmemesi gerekmektedir (Brunner, 2007). Ana Mesaj Platformuna, taşıyıcı tarafından düzenlenen elektronik konüşmento, elektronik imza ve referans numarası ekli olarak gönderilen mesaj, Ana Mesaj Platformu tarafından kontrol edilip, kaydedildikten sonra, taşıyıcıya bildirim yapılmaktadır (Karan, 2004). Ancak, sadece taşıyıcı tarafından onaylandıktan sonra elektronik konüşmento, Ana Mesaj Platformu tarafından elektronik veri sicili olan Bolero Title Registry'ye gönderilerek, sicil kaydı oluşturulmaktadır (Kaya, 2006). Onaylanarak oluşturulan sicil kaydı, 'Bolero Title Registry' tarafından yükletene gönderilmekte, yükleten de yine Ana Mesaj Platformu aracılığı ile elektronik ortamda alınan konüşmentoyu aldığını taşıyıcıya bildirmektedir (Senekal, 2010). Burada yükleten, bu bildirimden itibaren 24 saat içerisinde konüşmentoyu kabul etmediğine dair bir bildirimde bulunmaz ise taşıyan ve yükleten arasında konüşmento ilişkisi kurulmaktadır (Kubilay, Akıntürk, 2001). Konüşmento devir işlemlerinde ise, devreden yine Ana Hesap Platformu aracılığıyla devir talebini devralan ve taşıyıcıya göndermekte, taşıyanın aynı platform üzerinden teyiti sonrası, yeni hamil 24 saat içinde reddetmez ise devredilen konüşmento kabul edildi sayılarak, sicilde devir değişikliği yapılmaktadır (Marusic, 2012). Ancak devralan kişinin BOLERO sistemine dahil olmaması halinde ise Bolero Association Ltd. tarafından geleneksel kağıt konüşmento düzenlenerek, yeni devralan sahibine/hamile teslim edilmektedir (Kaya, 2006). Konüşmentonun devri ile BOLERO Elektronik Konüşmento Kurallarında tanınmış

haklar devredilmekte, bunun dışında herhangi bir hakkın devri veya başka bir surette senede hamil olabilme imkânı bulunmamaktadır (Karan, 2004). Konişmento haklarının devri İngiliz Hukuk sistemine göre, atama (attornment) ve yenileme (novation) yöntemi ile gerçekleştirilmektedir (Brunner, 2007). Varış limanında ise yeni hamil üye olmadığı için zorunlu olarak devir için düzenlenen geleneksel kağıt konişmentonun ibrazına gerek kalmaksızın, elektronik sicilde hamil olarak görülmesi yeterli olmaktadır (Senekal, 2010).

3.2. BOLERO Sistem Avantajları

Bolero sistemde düzenlenen sicil konişmento uygulaması ile kağıt konişmentoya eşlenik bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. AB finansmanı desteği ile SWIFT, TT Club gibi kurumların da desteği ile kurulan BOLERO sadece elektronik konişmento değil, her türlü elektronik belgenin gönderilmesine olanak sağlayan, bütünlük, parametrik bir sistem olduğundan, diğer elektronik belgelerin de bu sistem üzerinden gönderilmesi mümkündür (Karan, 2004). İlerde tüm tarafların yer alacağı, mevcut karmaşık uluslararası ticaret ödemelerinin yerine kullanılacak sade ancak güvenilir tek bir elektronik uluslararası ticaret belgesinin düzenlenmesini çok yararlı olacaktır (Civelek ve Sözer, 2003). Bu belgenin diğer talep edilen örneği menşei’de istenen bilgileri de kapsamı halinde tek elektronik belge ile elektronik ortamda tüm işlemler gerçekleştirilebilir.

Bolero konişmentosu düzenlenen taşımalarda, taşıma sigortaları, bildirim yapılması kaydıyla, P&I Kulüpleri (PI Club, 2019) tarafından yapılmaktadır. Elektronik ortamda sigortanın da yapılmasına olanak sağlayan bu sistem, sigorta, ödeme, uluslararası satış vb. işlemleri çok kolaylaştırır (Karan, 2004).

Deniz ticaretinde elektronik işlemlerin artmasıyla, taşıyıcı ve mal gönderenlere, sözleşme kolaylığı, uluslararası işlem yapabilme olanağı, ulaşılabilirlik nedeniyle rekabette kalitenin artması, pazarlama giderleri ve bürokrasinin azalması, işlem sürelerinin kısalması, hızlı ve anında iletişim, taşıma ve belge maliyetinin azalması, hızlı ve kolay ödeme gibi sistemin sağladığı çeşitli avantajlar bulunmaktadır (Çağa, Kender, 2009).

3.3. Bolero Sisteminin Yaygın Kullanımının Önündeki Engeller

Konüşmentoların elektronizasyonu ile ilgili birçok araştırma yapılmasına karşın (BOLERO Final Report, 1995), tüm çabalara karşın sistemin başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir (Karan, 2004). Güvenlik gerekçesiyle dahi olsa, dışa kapalı bir sistem olması, herkese açık olmaması yaygınlaşmasını zorlaştırdığı için eleştirilmektedir (Goldby, 2008), (Dubovec, 2006). BOLERO sistemine üyelik şartı ve birçok çeşitli sözleşme ve kurallar dizisine maruz kalmak da istenilen düzeyde kullanılmasının önünde bir engel olmaktadır (Brunner, 2008). Merkezi Sicil Sisteminin (Bolero Association Ltd.) sınırlı sorumluluk tutarı yeterli bulunmamaktadır. Her ne kadar zaman içinde artırılmış olsa dahi, sektörün güvenini kazanacak istenilen düzeye henüz gelmemiştir (Karan, 2004). Bankacılık sektörünün de desteğini maalesef istenilen düzeyde kazanamamıştır, uygulamanın bu nedenle başarılı olmadığı ileri sürülmüştür (Dubovec, 2006). Ülkelerin hukuki alt yapısı, elektronik

konüşmento kullanımına uygun olmadığı için kullanımı yaygınlaşmamaktadır.

Elektronik konüşmentonun yaygınlaşmasının önündeki en önemli engellerden birisi, bankalar tarafından uygulamada hala geleneksel orijinal, malların sahipliğini gösteren kağıt konüşmentoların teminata alınarak, taraflara finansman sağlamasıdır. İthalatçının bankasına ancak orijinal kağıt konüşmento bedelini ödeyerek, bankasından malları gümrükten çekebilmek için gerekli olan belgeleri teslim alabilmesi mümkün olmaktadır. Bankaların elektronik konüşmentoyu, benzer şekilde, orijinal kağıt konüşmento gibi teminata alması, finansman sağlaması, gümrükten malların çekilebilmesi için elektronik konüşmentonun devrini sağlaması ve en önemlisi ihracatçıya ödemeyi yapabilmesi halinde yaygın olarak kullanılmaya başlayabilecektir. Taraflar hızla elektronik konüşmento uygulaması için talepte bulunabileceklerdir. Gümrük işlemlerinin keza elektronik konüşmento ile yapılabilmesi için yerel hukuk alt yapısının uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Dış ticaretin yüzde 84’ünün deniz yolu ile yapıldığını göz önünde tutarak, bu uygulamanın biran önce bankalar tarafından uygulamaya geçilmesi için uluslararası ticaret kuruluşları, ICC, SWIFT, bankalar birlikleri, gümrük müdürlükleri vb. kurumların ortak kabul edecekleri standart kurallar ve yerel hukuki kuralların da bu doğrultuda değiştirilmesi gerekecektir. ICC’nin elektronik ibrazlar ile ilgili kuralları (ICC, 2002) düzenlenmiş olmasına karşın henüz bankalarda elektronik ibraz yaygın değildir.

4. Sonuç ve Öneriler

Konüşmento, uluslararası deniz ticaretinde yüzyıllardır kullanılan, malların sahipliğini gösteren, devir ve ciro edilebilir özelliği nedeniyle, aynı zamanda bankalar açısından teminat olarak kullanılabilen, kıymetli bir evraktır. Bu nedenle uygulamada, elektronik konüşmentonun bu özellikleri ile geleneksel orijinal kâğıt konüşmentonun yerine geçmesi oldukça zordur. Avrupa Birliği’nin BOLERO projesini desteklemesi, dünya bankacılık/finans kurumlarınınca kullanılan SWIFT alt yapısı ile entegre bir sistem olmasına karşın elektronik konüşmento (BOLERO)’nun kullanımı maalesef yaygınlaşmamıştır. Oysa elektronik konüşmentolar, orijinal konüşmentoların varış yerine gecikmeli gelmesinin önlenmesi, maliyetlerin azalması ve elektronik ortamda kaybolma riski olmaksızın, güvenli elektronik ortamda saklanabilmeleri nedeniyle, klasik orijinal kâğıt konüşmentolara göre daha avantajlı olabilmektedir. Elektronik konüşmento ve e-belgelerin kullanımı ile uluslararası ticaret işlemlerinin maliyeti de düşecektir. Örneğin, Birleşmiş Milletler, Asya ve Pasifik Bölgesi Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCAP) raporuna göre, tüm Asya-Pasifik bölgesinin ticaret belgelerinin elektronik ortama çevrilmesi için adımlar atılıp, elektronik ticaretin kolaylaştırılması halinde, ihracat için gereken sürenin %44 azaltılarak, maliyetlerin düşürülmesi ile ihracat tutarının %31 oranında artarak, 257 milyar dolara kadar çıkması sağlanabilecektir (ESCAP, 2018). Elektronik konüşmento ile orijinal konüşmentonun gecikmesinden kaynaklanan sorunların önüne geçilebilecektir. Konüşmentolar, uluslararası ticaretin temel belgelerinden birisi olup, uluslararası ticaretin finansmanında kullanılan yöntemlerde, bankalar tarafından orijinal konüşmento ibrazı karşılığı ödeme yapılabildiğinden, bankaların uluslararası

kurallardan doğan ibraz süresi ve inceleme süreleri (beş iş günü) içinde belgeleri incelemeleri, taşımacılıkta daha hızlı gemilerin kullanılması vb. nedeniyle, bazen gemi, konşimentodan önce varış yerine ulaşmaktadır. Malların kıymetli evrak olan orijinal deniz konşimentosu -hamili, yükün orijinal konşimento ibrazı karşılığında teslim edilme güvencesi nedeniyle konşimentonun kendisi adına/emrine düzenlenmesi talep etmiştir. Keza taşıyan da konşimento karşılığı malı teslim ederek taahhütlerinden kurtulmaktadır (Van der Ziel, 2004). Bu durumda, gecikme nedeniyle, malların teslim edilmesi için orijinal konşimento ibraz edilemediğinde, konşimentosuz teslim için bankalar tarafından garanti mektubu düzenlenmesi gerekmektedir. Bu da maliyeti arttıran bir unsurdur. Öyle ki, 1990'larda yapılan bir araştırmada yaklaşık 420 milyar dolarlık uluslararası ticaretin, yüzde 7'sinde, orijinal konşimento ibraz edilmediği için teminat belgeleri karşılığı malların teslim edildiği belirtilmektedir (Williams, 2010). Bir başka araştırmada, konşimentoların veya yükün teslimi için garanti mektubu düzenleme maliyetinin, taşıma maliyetinin yaklaşık %15 olarak tahmin edilmektedir, elektronik konşimento kullanılması halinde ise garanti mektubu hazırlanması/teslimi %90 oranında azalarak, diğer maliyetler düşmektedir. Konşimento teslimi genellikle 20 günlük bir süreye tekabül ederken, e-konşimento kullanılması durumunda teslimat çok daha kısa sürede, "Bolero sistemi" ile 4,5 günde tamamlanmaktadır. Ayrıca elektronik konşimentolar fiziksel olarak elden ele aktarılmadığı için, uzun süre elektronik olarak güvenli bir şekilde saklanabilir ve kâğıt konşimentolar gibi kaybolma riski yoktur. Dolayısıyla, e-konşimentoların, kâğıt konşimentolarda karşılaşılabilecek riskleri azalttığı ve bu risklere karşı normal şartlarda daha güvenli olduğu görülmektedir (Tan, Star, Wu, 2017).

Tüm bunlara rağmen yaygınlaşmamasının en önemli nedenlerinden birisi ise uluslararası ticarete uygulamada, kıymetli evrak (çek, senet, poliçe gibi) olarak devir ve ciro yolu ile el değiştirilebilen, malların sahipliğinin de devrine olanak sağlayan deniz konşimentosunun, uluslararası ticaretin yüzde 85'inin de deniz yolu ile taşındığı göz önünde tutularak, elektronik konşimento (BOLERO)'nun yaygın olarak kullanılabilmesi için öncelikle bankalar tarafından kabul görmesi gerekmektedir. Akreditifli ödemelerde ikincil teminat olarak malların sahipliğinin kontrolünü elinde tutmak için deniz konşimentolarının banka adına düzenlenmesini talep eden bankaların, elektronik konşimentoları da teminata almaları hatta elektronik konşimentoları öncelikli talep etmeleri halinde, çok uzun süredir, kıymetli evrak olarak alışıla gelmiş uygulamanın elektronik ortama aktarılması hızlandırılabilir.

Sadece ithalatçı, ihracatçı, bankalar, taşıyıcılar, sigorta şirketlerinin kabul etmesi yetmeyip, ilgili kuralların, öncelikle yerel yasal düzenlemenin de ülkelerce yapılması gerekmektedir. Uluslararası kuruluşlar, standart, uygulamada kolaylık sağlayan bu tip uygulamaların yaygınlaşması için çaba göstermektedir. Elektronik konşimentoya ilgi tutan ilk uluslararası kurallar dizisi olan Rotterdam Kurallarının henüz uygulamaya geçmemiş olması, elektronik konşimentonun yaygın kullanılmamasının nedenlerinden birisidir. Yerel yasal düzenlemelerin de Rotterdam Kurallarının kabulünü takiben yapılacağı ve teknik alt yapıların da bu doğrultuda yapılması halinde

elektronik konşimentonun kullanımının artacağı düşünülmektedir. Ancak yüzyıllık alışkanlıkların, alışlagelmiş uygulamaların, alınan tüm önlemlere rağmen yaşanan sahte konşimento vb. sorunlar yaşayan tarafların elektronik konşimentoya güven duymalarının zaman alacağı göz önünde tutularak, güvenilir bir alt yapı için gereken yatırımlar çok pahalı olduğundan, projenin finansmanında sadece AB değil, tüm tarafların katkıda bulunmaları, yaygınlaştırılması için tüm tarafların, bankalar dahil, sistemsel düzenlemeleri yaparak, bankaların ödeme sistemlerinde, elektronik konşimentoyu kullanmaları ile birlikte zaman içinde yaygın kullanımı sağlanabilecektir.

Kaynakça

- Astle, W. E. (1983). *Legal Developments in Maritime Commerce: Matters of General Interest and Importance Arising Out of Selected Legal Issues*. Fairplay Publications.
- Ateş, E. (2006). "1924 Brüksel (La Haye) Sözleşmesinin Türk Hukukuna Etkisi", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bennett, W. P. (1914). *The history and present position of the bill of lading as a document of title to goods* (Vol. 58). CUP Archive.
- Bensa, E. (1925). *The early history of bills of lading*. Genoa: Stabilimento d'Arti Grafiche.
- Berlingieri, F. (2009). *A comparative analysis of the Hague-Visby Rules, the Hamburg Rules and the Rotterdam Rules*. *UNCITRAL Working Groups Document, 1, 2-25*.
- Bolero Association. (2009). *Electronic Bills of Lading (eBL)*. (Erişim: 10/05/2019), <http://www.bolero.net/home/electronic-bills-lading/>
- Bolero Association. (2017) *Digitisation will help delete the fraudsters from the trade finance system* (Erişim: 10/05/2019), <http://www.bolero.net/digitisation-will-help-delete-the-fraudsters-from-the-trade-finance-system/>
- BOLERO Final Report. (1995). *TEDIS programme of the European Commission*.
- Bowen, L. J. (1883). *Sanders v. Maclean*.
- Brunner, R. (2007). *Electronic transport documents and shipping practice not yet a married couple*, L.L.M. Shipping Law Thesis, Zürich, Switzerland.
- Caplehorn, R. (1999). *Bolero. net-The Global Electronic Commerce Solution for International Trade*. *Butterworths Journal of International Banking and Financial Law, 14(10), 421-424*.
- Civelek, M. E., and Sözer, E. G. (2003). *İnternet Ticareti Yeni Ekosozyal Sistem ve Ticaret Noktaları*. İSTANBUL: BETA YAYINLARI.
- Clift, J. (1999). *Electronic Commerce: The UNCITRAL Model Law and Electronic Equivalents to Traditional Bills of Lading*. *Int'l Bus. Law., 27, 311*.
- Comitime Maritime International. (2018). *Rotterdam Rules and E Commerce*, (Erişim 13.08.2019).

- (https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/EN/Colloquia/rotterdam_rules_and_e-commerce_-_may_2018.pdf)
- Çağa, T., & Kender, R. (2009). Deniz ticareti hukuku: Giriş, gemi, donatan ve kaptan. XII Levha.
- Debattista, C. (1990). Sale of goods carried by sea. Lexis Law Publishing (Va).
- Debattista, C. (2008). Bills of lading in export trade. Tottel Publishing.
- Deniz Ticaret Odası. (2017). 'Rakamlarla Denizcilik Sektörü ve İstatistikler'. (Erişim: 10/05/2019), http://www.denizticaretodasi.org.tr/Shared%20Documents/Deniz%20Ticareti%20Dergisi/subat_ek_2017.pdf
- Dubovec, M. (2005). The problems and possibilities for using electronic bills of lading as collateral. *Ariz. J. Int'l & Comp. L.*, 23, 437.
- Economic and Social Commission for Asia and the Pacific - ESCAP. (2018). Trade Facilitation and Paperless Trade Implementation in CAREC Countries, (Erişim: 13.08.2019 <https://www.unescap.org/resources/trade-facilitation-and-paperless-trade-implementation-carec-countries>)
- Giermann, H. (2004). The Evidentiary Value of Bills of Lading and Estoppel, LIT Verlag, Muenster.
- Goldby, M. (2008). "Electronic Bills of Lading and Central Registries: What is Holding Back Progress?", *Information & Communications Technology Law*, Vol. 17, No.2, June 2008.
- ICC. (2002). eUCP-The Supplement to the Uniform Customs and Practice for Documentary Credits for Electronic Presentation. ICC. (1990). International Chamber of Commerce. Incoterms, 1990. ICC Publishing.
- International Chamber of Commerce. (2006). ICC Uniform Customs and Practice for Documentary Credits, 2007 revision. Paris, France: ICC Services Publications Department.
- Ivamy, E. R. H., and Payne, W. (1989). Payne and Ivamy's carriage of goods by sea. Lexis Pub.
- Karan, H. (2004). Elektronik Konişmento, Turhan Kitabevi.
- Kaya, M. (2006). Elektronik Veri Değişiminin Özel Bir Uygulaması Olarak Elektronik Konişmento, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Yüksek Lisansı, İstanbul.
- Kindred, H. M. (1988). Modern methods of processing overseas trade. *J. World Trade*, 22, 5.
- Kozolchik, B. (1992). Evolution and present state of the Ocean Bill of Lading from a Banking Law Perspective. *J. Mar. L. & Com.*, 23, 161.
- Kubilyay, H. ve Akıntürk, E. (2001). Elektronik Konişmento, Prof. Dr. Hayri Domaniç'e 80. Yaş Günü Armağanı, C. I, Beta, İstanbul.
- Kula Değirmenci, N. (2012). Çoklu Taşıma İşleticisi Olarak Taşıma İşleri Komisyoncusunun Sorumluluklarına ve Sorumluluk Sigortası Himayesine İlişkin Bir İnceleme. Dokuz Eylül Yayınları
- Marusic, M. (2012). A Gateway to Electronic Transport Documentation in International Trade: The Rotterdam Rules in Perspective, Lund University, Faculty of Law, Maritime Law, Master Thesis.
- McLaughlin, C. B. (1926). The evolution of the ocean bill of lading. *The Yale law journal*, 35(5), 548-570.
- Meral, Y. (2018). Documentary Risk in International Trade. In *Strategic Design and Innovative Thinking in Business Operations* (pp. 413-431). Springer, Cham.
- Mo, J. (2015). *International commercial law* (Sixth edition). LexisNexis Butterworths, Chatswood NSW
- Murray, C. et al. (2007). *Schmitthoff's export trade: the law and practice of international trade* (Vol. 11). London: Sweet & Maxwell.
- P and I Clubs. (2019). P&I clubs provides Protection and Indemnity insurance in respect of third party liabilities and expenses arising from owning ships or operating ships as principals. (Erişim: 10/05/2019), <https://www.ukpandi.com/about-us/>
- Proctor, C. (1996). The legal role of the bill of lading, sea waybill and multimodal transport document in financing international sales contracts (Doctoral dissertation).
- Sassoon, D. (1995). *C.I.F. and F.O.B. Contracts*, 4th ed., Sweet & Maxwell, London.
- Senekal, J.H. (2010). The Electronic Bill of Lading a Legal Perspective, Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements of the Degree Magister Legum in Import and Export Law at the North -West University.
- Society for Worldwide Interbank Financial Transactions. (2019). History. (Erişim: 10/05/2019), <https://www.swift.com/>
- Süzel, C. (2013). "Deniz Ticareti Hukukunda Taşıtan ve Yükleten Kavramları: Hakları, Borçları ve Sorumlulukları", İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Tan, Star, Wu. (2017). Legal Briefing, Sharing the Club's legal expertise and experience. *Electronic Bills of Lading*. (Erişim: 13.08.2019), https://www.ukpandi.com/fileadmin/uploads/uk-pi/Documents/2017/Legal_Briefing_e_bill_of_Lading_WEB.pdf
- Thomsen, H. B., & Wheble, B. S. (1989). *Trading with EDI: The legal issues*. IBC Financial Books.
- TT Club (2019) Cover for global transport and logistics, (Erişim: 10/05/2019), www.ttclub.com
- Van Der Ziel, G. (2008). Chapter 10 of the Rotterdam rules: control of goods in transit. *Tex. Int'l LJ*, 44, 375.
- United Nations Conference on Trade and Development Secretariat. (1971). *Bills of lading*. New York: United Nations
- Williams, S. M. (1991). Something old, something new: The bill of lading, in the days of EDI. *Transnational Law and Contemporary Problems*, 1(2), 555.

Williams, R. (2010). The Rotterdam Rules: Winners and Losers / Richard Williams. *Journal of International Maritime Law*, 191 – 209.

Wilson, J. F. (2008). *Carriage of goods by sea*. Pearson Education.

Yancey, B. W. (1982). *Carriage of Goods: Hague, Cogs, Visby, and Hamburg*. *Tul. L. Rev.*, 57, 1238.

Araştırma Makalesi • Research Article

Determination of Influential Countries by Cultural and Geographical Parameters*

Kültürel ve Coğrafi Parametrelere Göre Lider Ülkelerin Tespiti

İhsan Tuğal,^{a,*} Ali Karcı^b

^a Muş Alparslan University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Computer Engineering, 49250, Muş/Turkey.
ORCID: 0000-0003-1898-9438

^b İnönü University, Faculty of Engineering, Department of Computer Engineering, 44280, Malatya/Turkey.
ORCID: 0000-0002-8489-8617

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Mayıs 2019

Düzeltilme tarihi: 22 Ağustos 2019

Kabul tarihi: 03 Eylül 2019

Anahtar Kelimeler:

Ülke Birliklikleri

Sosyal Hesaplama

Çizge Entropi

Lider Ülkeler

Sosyal Ağ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 10 May 2019

Received in revised form 22 August 2019

Accepted 03 September 2019

Keywords:

Country Associations

Social Computing

Graph Entropy

Influential Countries

Social Network

ÖZ

Ülkelerin kültürel ve coğrafi durumu, ülkeler arasındaki ilişkileri belirleyen en önemli faktörlerdir. Bu çalışmada çizge entropi kullanılarak, sosyal ağ analizi yöntemleri ile lider ülkeler tespit edildi. Ülke benzerlikleri kültürel ve coğrafi parametreler olan din, dil, bölge, kıta bilgileri ile ölçüldü. Benzerlikler kullanılarak ülkelerin ilişki yapısı çizge yapısında çıkarıldı. Sosyal ağ yapısında merkezi ülkelerin tespiti için geleneksel merkezilik ölçümleri yerine Shannon ve Karcı entropi kullanıldı ve elde edilen sonuçlara göre bu iki entropi türü kıyaslandı. Karcı entropi de Shannon'dan farklı olarak bu iki değer ölçümdeki etkisinin alfa ile ayarlanabildiği gösterildi. Bu çalışmada kullanılan parametrelerle elde edilen sonuçlar ve önerilen yöntemler ile ülkelerin liderliğinin ve etkinliğinin belirlenmesi uluslararası ilişkilerde yeni analizler ve bakış açıları ortaya çıkaracaktır.

ABSTRACT

The cultural and geographical situation of countries cover the most important factors determining the relations between countries. In this study, a new method was proposed to identify the influential countries. Similarities were calculated by religion, language, zone, and landmass information of countries. This data was transformed into a graph structure. Central countries were determined by Shannon and Karcı entropy over country similarities. The number of similarities and similarity ratios of each country with other countries were used when identifying the influential countries. The difference of Karcı entropy from Shannon, that the effect of these two values can be adjusted by the alpha. With the parameters used, the determination of countries' leadership will reveal new analysis and perspectives in international relations.

1. Introduction

In his book Clash of Civilizations, Huntington mentions that people's cultural and religious identities will be the primary source of conflict in the Post-Cold War World (Huntington, 2001). Geographical features of the states and their position

on the world determines the foreign policy they follow and the effect on the formation of relations. The differences between civilizations constitute the main conflict areas of global politics. In this context, social network analysis was applied by using the cultural and geographical information of the countries. The effect of these parameters on the

*This study is derived from the first author's doctoral dissertation titled "Analysis and application of social networks using graph entropy" under the supervision of Ali KARCI in İnönü University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Department of Computer Engineering.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: i.tugal@alparslan.edu.tr

relations of countries was shown mathematically. The influential countries in the structure formed by these parameters were determined by the proposed method based on entropy. General definitions and concepts were simply explained. The aim is that a researcher from the social sciences can understand it. Because the results of the analysis of the data set were presented to the attention of social scientists.

Social network analysis is the measure of relationships and flows between connected entities. Social networks contain a great deal of information about the behavior of the entities and their relationships. Thus, various information can be obtained by analyzing these behaviors and relations. One of the most important purpose for study social network analysis is the identification of hidden organizational structures and important elements that are affecting the system (Chen, Lü, Shang, Zhang, & Zhou, 2012; Shetty & Adibi, 2006). The identification of influential nodes is essential to explore social networks, biological networks, chemical networks, commercial networks, Internet, ecological networks, traffic networks. In this study the efficiency of the countries were calculated by using Shannon and Karıcı entropy over country similarities. Religion, language, landmass, and zone information of 193 countries from the "Flags" dataset were used (Lichman, n.d.). The analyses have been carried out by using entropy within the social network structure. The most influential countries and hidden clusters were identified by using the specific parameters of the countries.

This paper is organized as follows. Section 2 begins with a brief overview of the social network analysis and the social network structures. Section 3 describes the graph entropy with country similarities. Section 4 describes the results of the proposed algorithm is implemented to the selected data of 10 random countries. In Section 5, the analysis results of the all Flags dataset are shown. Conclusions and discussions are presented in Section 6.

2. Social Network Analysis

Social networks are commonly used by many researchers. The frequent use of social networks has caused these structures to be used for the data analysis in very different areas. Their analysis and examination have led to the discovery of many new findings. The simplest definition of the social network analysis is to examine social structures and make inferences from the actor's relations within the network. Identification, interpretation, and inferences are usually acquired from the relationship of the actors. It examines the effects of nodes and the links that come from the relationships of the nodes (Gürsakal, 2009). Social network analysis is interested in the relations formed within the network structure. Relational data indicates the relationship between nodes and the node components. From these links, data are being analyzed using various analysis and measurement methods and significant information is obtained (Durland & Fredericks, 2005; Wolfe, 1997). The social network is the mathematical graph structure that is defined as nodes (actor, player), and the ties, edges or links that connect them (Karagöz & R, 2013; Scott, 2000; Wasserman & Galaskiewicz, 2012).

The mathematical representation of social networks can be in the form of different definitions and models. One of these notations is the graph structure that is used in this study.

Figure 1 shows that individuals or entities are considered as nodes and links as edges (S P Borgatti, Everett, & Freeman, 2002). The adjacency matrix is a matrix in which the row (*i*) and column (*j*) represent a node and the cell indicated by (*ij*) represents the connection between *i* and *j* nodes. If there are *n* nodes in the specified network, the adjacency matrix becomes a square matrix with *n* * *n* dimension as shown in Figure 1.

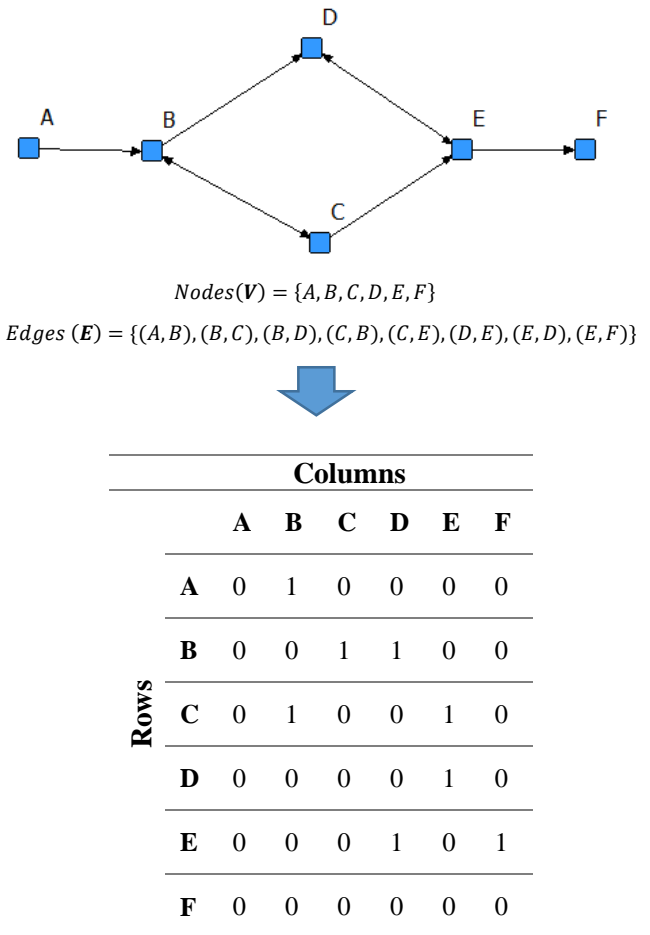

Figure 1. Directed graph with adjacency matrix

In fact, people and beings are connected by various bonds. There are many connection types. For example, a marriage and business relationship between families (Padgett, 2010), a structure created by e-mail communication or instant messaging applications is actually a link and a social network. We are all in any local community and we are only a few "links" away from anywhere in the world. We need to look at how we construct these networks and how it affects our lives. When these structures are examined, it has been observed that they exist in every area of life. They are detailed, complex, and common. How does it occur? How does it develop over time? How does it work? What might be the effects of the changes? We must provide enough answers to these aforementioned questions. The best part of these structures is that they can be expressed mathematically, and their calculations are simple as the graph is suitable for the data structure (Gürsakal, 2009).

3. Graph Entropy with Country Similarities

Entropy is a quantitative balance indicator and a measure of the irregularity which is generally expressed with the second law of the thermodynamics. According to this law entropy either remains constant or increases. It expresses the uncertainty or change within the system. It is mainly used to analyze energy transfer within an isolated system. When the disorder is big, the entropy of the system is high (Raymond, 2005). Systems that do not allow outside intervention can be defined as irregular systems. The entropy of these systems is continuously increasing. The law of entropy means that without additional energy and without a certain cost, there will be no continuity of process with the same energy. After Physics, Shannon entropy (Shannon, 1951) is used to measure uncertainty in communication. This measure is based on the probabilistic uncertainty, so it is begun to use in many different disciplines, such as social network.

Usually centrality methods like degree centrality, closeness centrality, betweenness centrality are used to understand the importance of the nodes. Centrality measures makes visible these invisible patterns of graphs (Stephen P. Borgatti, 2005; Freeman, 1978). But in this paper entropy centrality methods used for solutions.

Recently, many different entropy calculation methods have been proposed and implemented in the graphs. Fei and Deng (Fei & Deng, 2017) addressed the problem of how to identify influential nodes in complex networks by using relative entropy, which combines the advantages of existing centrality measures. Peng et al. (Peng, Yang, Cao, Yu, & Xie, 2017) characterized the features of mobile social networks and presented an evaluation model to quantify influence by entropy. Rashevsky is the first researcher who measured the structural complexity of the graphs by using the graph entropy (Rashevsky, 1955). He analyzed the complexity of organic molecules within the structure where the nodes are physically indistinguishable from the atoms and the edges which consists of chemical bonds. The definition is based on the fact that the graph consisting of n nodes are divided into k equivalent classes according to the rank of the nodes. Trucco used this definition in (Ernesto, 1956) and the role of the group of a graph in determining sets of the equivalent points were shown. The two nodes are assumed to be equivalent if they have the same orbit and can keep the association of the graph when they change their place. Mowshowitz showed the properties of some graph operations using the same measures (Mowshowitz, 1968). Namely, he interpreted the entropy as the graph's structural information. Entropy can be used to analyze the structural complexity of the social network systems. Also, it can be used to obtain information in the social networks, in order to understand the importance of the nodes, to look at the quantities of relations between nodes and to identify communities. Improvements can be made with entropy when optimization is needed in the calculations (Fei & Deng, 2017; Nie, Guo, Zhao, & Lu, 2016; Peng et al., 2017; Zhang, Li, & Deng, 2018).

Let $p = (p_1, p_2, \dots, p_n)$ be the probabilities of the nodes in each case for a random event with n states. The entropy of node v is calculated as $E(v)$,

$$E(v) = -\sum_{i=1}^n p_i \log p_i, \quad 0 \leq p_i \leq 1 \quad (1)$$

It was aimed to conduct social network analysis using landmass, zone, language, religion data which is thought to be suitable for finding similarity among 30 properties belonging to 193 countries data set. When we convert this data into a graph, we have a network with 10133 undirected edges.

The dataset which is used in this application was taken from a study done in 1986. Today some of these countries have been divided into different countries or renamed. However, in this study analyzes were made on existing data without considering these changes. It was thought that those selected factors would be more effective in defining country relations. Their similarities were calculated. These parameters can be reduced and multiplied to look at results from different perspectives. The coefficient of the parameters can be increased to rise the effect of the parameters.

- **Religion:** It can be seen that religions even sects are very influential on the formation of country associations.
- **Language:** Language cohesion is a kinship mark and one of the most influential factors in the relationship between countries.
- **Landmass and Zone:** Countries that are neighbors and in the same geographical location have a forced togetherness. Because changes in the country will affect the neighbors more than other.

In this study entropy calculations were performed using the similarity values of the edges. Similarity can be measured by many different methods (Linyuan & Zhou, 2011; Tuğal, Kaya, & Tuncer, 2013). The similarity ratios between the nodes can be measured by using common properties of nodes. The number of similar features of the two nodes were calculated. If there are more common features between two nodes, the similarity of these nodes is greater than others. Similarity ratio was obtained by dividing sum of common similar properties number between two nodes to the total defined parameter coefficient used for similarity. More weight coefficient can be given to some of the parameters. If it is thought that there are some more influential parameters for the relationship, we may increase the effect of parameter by increasing the weight.

The similarity calculations were performed by using Equation (2) or Equation (3). The ω denotes the parameter coefficient defined for each parameter. The $s(i, j)$ is the similarity value of nodes for a parameter. If a parameter value is similar for i node and j node, its value is 1. The $s(i, j)$ values for each parameter are multiplied by established parameter coefficients and summed then it was divided by the weight coefficient sums to see the effect of all parameters.

$$S_{ij} = \frac{(\omega_1 s(i, j) + \omega_2 s(i, j) + \dots + \omega_n s(i, j))}{\omega_1 + \omega_2 + \dots + \omega_n} \quad (2)$$

$$S_{ij} = \frac{\omega_1 s(i, j)_{(relig)} + \omega_2 s(i, j)_{(lang)} + \omega_3 s(i, j)_{(land)} + \omega_4 s(i, j)_{(zone)}}{\omega_1 + \omega_2 + \omega_3 + \omega_4} \quad (3)$$

In weighted networks, s_{ij} , represents the similarity value of the edge between nodes i and j and probability vector is p_{ij} . The $s_{ij} > 0$ and $\Gamma(i)$ is the neighbors of node i ,

$$p_{ij} = \frac{s_{ij}}{\sum_{j \in \Gamma(i)} s_{ij}} \quad (4)$$

$$E(v_i) = -\sum_{j=1}^n p_{ij} \log p_{ij} \quad (5)$$

$$E(v_i) = \sum_{j=1}^{d_i} |(-p_{ij})^\alpha \log p_{ij}|, \quad 0 < \alpha \quad (6)$$

After each node (i 'th node) entropy is calculated by using Equation (5) then the total entropy of the graph is calculated. The base of the logarithm is 2. Here, we used the Karacı entropy (Karacı, 2018; İ. Tuğal & Karacı, 2019) in Equation (6) that using α exponent.

4. Application with Sample Data

The general factors that connect humans are kinship, neighborhood, common past, common political ideas. The same situation affects the relations of the countries. The countries cooperate with each other. They come together and take collective decisions on many subjects. The European Union, The Arabic Association, NATO and many other similar organizations continue to operate today. There are many factors that form this kind of unities. It can be easily seen that common geography, religion and language are influential in the formation of these organizations (İhsan Tuğal & Karacı, 2016). From this, it was thought that social network analysis methods can be used to reach influential countries and countries' unity map.

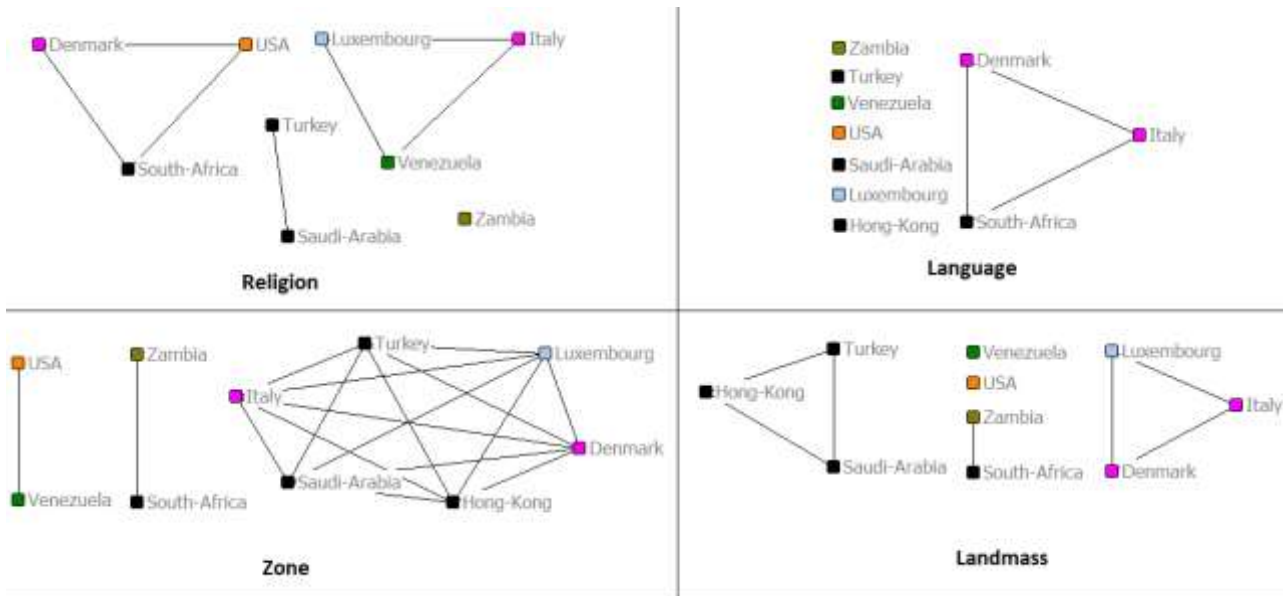

Figure 2. The link structure of the 10 countries given in Table 1.

This example illustrates how the proposed algorithm works. The data of 10 countries was selected.

Table 1. 10 country data from Flags dataset

Name	Religion	Language	Zone	Landmass
Zambia	Ethnic	Others	SE	Africa
Turkey	Muslim	Japanese/Turkish/ Finnish/Magyar	NE	Asia
Venezuela	Catholic	Spanish	NW	S. America
USA	Other Christian	English	NW	N. America
Saudi-Arabia	Muslim	Arabic	NE	Asia
South-Africa	Other Christian	Other Indo- European	SE	Africa
Luxembourg	Catholic	German	NE	Europe
Italy	Catholic	Other Indo- European	NE	Europe
Hong-Kong	Buddhist	Chinese	NE	Asia
Denmark	Other Christian	Other Indo- European	NE	Europe

	Zambia	Turkey	Venezuela	USA	Saudi-Arabia	South-Africa	Luxembourg	Italy	Hong-Kong	Denmark
Zambia	4	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Turkey	0	4	0	0	3	0	1	1	2	1
Venezuela	0	0	4	1	0	0	1	1	0	0
USA	0	0	1	4	0	1	0	0	0	1
Saudi-Arabia	0	3	0	0	4	0	1	1	2	1
South-Africa	2	0	0	1	0	4	0	1	0	2
Luxembourg	0	1	1	0	1	0	4	3	1	2
Italy	0	1	1	0	1	1	3	4	1	3
Hong-Kong	0	2	0	0	2	0	1	1	4	1
Denmark	0	1	0	1	1	2	2	3	1	4

Table 2. Similarity count matrix of 10 countries

Landmass, zone, language, religion information of the mentioned countries was taken as shown in Table 1. A graph was created by using this information. The similarities and

entropy values of the countries were computed. The most effective countries and clusters were identified. Referring to Figure 2, for example, between Saudi Arabia and Turkey formed edges for religion, zone and landmass. The number of similarities is 3. According to the parameters, the similarity counts of the countries are shown in Table 2.

If desired, the effect of some parameters to the network can be increased. For example, when the effect of religion is doubled, the matrix of the similarity counts becomes as in Table 3.

Table 3. Similarity count matrix (The effect of religion is 2)

	Zambia	Turkey	Venezuela	USA	Saudi-Arabia	South-Africa	Luxembourg	Italy	Hong-Kong	Denmark
Zambia	5	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Turkey	0	5	0	0	4	0	1	1	2	1
Venezuela	0	0	5	1	0	0	2	2	0	0
USA	0	0	1	5	0	2	0	0	0	2
Saudi-Arabia	0	4	0	0	5	0	1	1	2	1
South-Africa	2	0	0	2	0	5	0	1	0	3
Luxembourg	0	1	2	0	1	0	5	4	1	2
Italy	0	1	2	0	1	1	4	5	1	3
Hong-Kong	0	2	0	0	2	0	1	1	5	1
Denmark	0	1	0	2	1	3	2	3	1	5

If the similarity values of the nodes are calculated according to the Equation (3), the similarity matrix of the nodes becomes as in Table 4.

The network of the countries in Table 4 is illustrated in Figure 3. The most central nodes are Denmark and Italy. South-Africa is the only country that connects Zambia to the network

Table 4. 10 country similarity matrix

	Zambia	Turkey	Venezuela	USA	Saudi-Arabia	South-Africa	Luxembourg	Italy	Hong-Kong	Denmark
Zambia	1	0	0	0	0	0,4	0	0	0	0
Turkey	0	1	0	0	0,8	0	0,2	0,2	0,4	0,2
Venezuela	0	0	1	0,2	0	0	0,4	0,4	0	0
USA	0	0	0,2	1	0	0,4	0	0	0	0,4
Saudi-Arabia	0	0,8	0	0	1	0	0,2	0,2	0,4	0,2
South-Africa	0,4	0	0	0,4	0	1	0	0,2	0	0,6
Luxembourg	0	0,2	0,4	0	0,2	0	1	0,8	0,2	0,4
Italy	0	0,2	0,4	0	0,2	0,2	0,8	1	0,2	0,6
Hong-Kong	0	0,4	0	0	0,4	0	0,2	0,2	1	0,2
Denmark	0	0,2	0	0,4	0,2	0,6	0,4	0,6	0,2	1

In the example, each node removed from graph one by one and the total entropy value calculated again with similarity values as described in proposed algorithm.

Algorithm

- 1- For each parameter
 - Identify n nodes
 - Create nxn adjacency matrix from the $nx3$ edge list of the association according to the parameter
 - If the parametric effect of the network is to be increased, multiply the matrix by the desired coefficient
- 2- Compute the similarity value between nodes
 - for $i = 1:n$
 - for $j = 1:n$
 - Similarity $(i,j) =$ (compute the similarity value of nodes i and j according to Equation (2))
 - end
- 3- for $k = 1:n$
 - remove node k from network
- 4- Compute Entropy
 - for $i = 1:n - 1$
 - for $j = 1:n - 1$
 - Entropy $(i,j) =$ (compute entropy according to Equation (5) and Equation (6) by using Equation (4))
- 5- Calculate total entropy
- 6- Go to step 3 if $k \neq n$
- 7- Rank obtained entropy values from small to high
- 8- Identify the most influential nodes.

The obtained total entropy values are shown in Table 5. The total entropy value decreases when the most effective node in the network was removed from the network. According to the results obtained, the most effective nodes of the network are Italy and Denmark. The most ineffective node is Zambia. It can be said that Turkey and Saudi Arabia have similar values and are in the same community.

Table 5. The entropy values of network after removing one of the countries

Country Number	Country Name	Total Entropy
1	Zambia	20,1276630381946
2	Turkey	17,9202873088361
3	Venezuela	18,7597842091975
4	USA	18,6850106294451
5	Saudi-Arabia	17,9202873088361
6	South-Africa	17,4817975856653
7	Luxembourg	17,2241493360873
8	Italy	16,7609053413772
9	Hong-Kong	17,9000108029849
10	Denmark	16,5305934323261

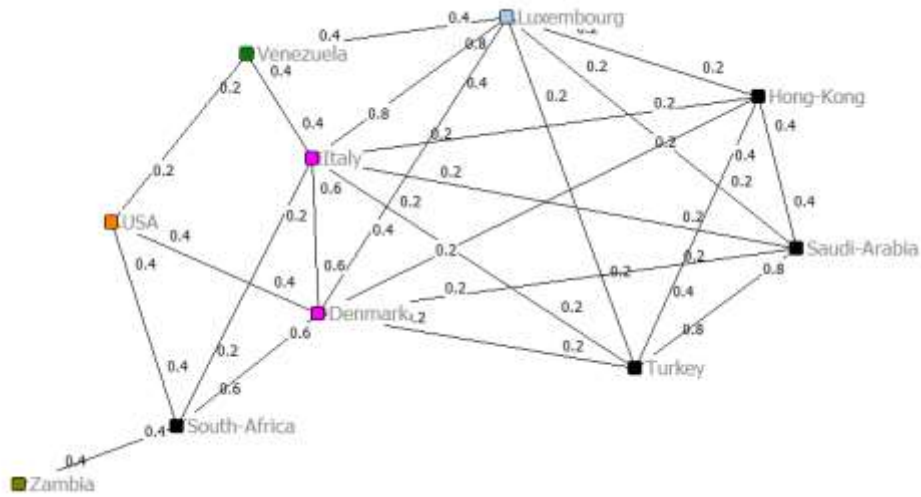

Figure 3. Weighted countries graph

In Table 6, the results obtained with Shannon entropy were compared with the results which are obtained from Karıcı entropy. The α coefficient selected between 0.1 and 1.2 makes the difference between the entropy values of the nodes even more apparent. When the coefficient values are changed, the importance of some countries increase and some of them decrease. The cause of this change is reducing the effect of edge's weight and increasing the effect of node's degree. When the coefficient α is equal to 0.1, the effect of the edge weights is very weak. If α value is chosen bigger than 1.3, the inverse calculation starts to take place. Overhead nodes in the rankings begin to come down. As the α coefficient decreases, the situation reverses. According to the link density or flow of the graph, this threshold value changes. In the Flags graph, this threshold is 1.3. Karıcı entropy can be used to follow the effect of node degrees and

edge weights to the network on the weighted networks. With the change of α , it was seen that there was a change in the order of the effective countries. In Shannon entropy, South-Africa is more effective than Hong-Kong, Turkey and Saudi Arabia because it has more weighted edges with effective nodes. It's the only node that connects Zambia to the network. But when the α coefficient used by the Karıcı entropy decrease, the rank of importance of South-Africa drops. Because in the Karıcı entropy the degree of the nodes was taken into consideration more than. Because of the similar degree and linked nodes, the entropy values of Turkey and Saudi Arabia are equal. When compared with Hong Kong, their neighbors and their edge weights with these neighbors are similar. But in Karıcı entropy, they look more influential than Hong Kong because the weight of link to each other is bigger.

Table 6. Comparison of Shannon and Karıcı entropy

Karıcı	$\alpha=1,2$	Karıcı	$\alpha=1,1$	Shannon	$\alpha=1$	Karıcı	$\alpha=0,9$	Karıcı	$\alpha=0,8$	Karıcı	$\alpha=0,7$
Denmark	12,06	Denmark	14,09	Denmark	16,53	Denmark	19,48	Denmark	23,07	Denmark	27,45
Italy	12,22	Italy	14,28	Italy	16,76	Italy	19,75	Italy	23,36	Italy	27,75
South-Africa	12,28	Luxembourg	14,62	Luxembourg	17,22	Luxembourg	20,38	Luxembourg	24,23	Luxembourg	28,92
Luxembourg	12,46	South-Africa	14,62	South-Africa	17,48	South-Africa	21	Hong-Kong	25,32	Hong-Kong	30,31
Turkey	12,85	Turkey	15,15	Hong-Kong	17,9	Hong-Kong	21,24	South-Africa	25,33	Turkey	30,4
Saudi-Arabia	12,85	Saudi-Arabia	15,15	Turkey	17,92	Turkey	21,29	Turkey	25,39	Saudi-Arabia	30,4
Hong-Kong	12,87	Hong-Kong	15,15	Saudi-Arabia	17,92	Saudi-Arabia	21,29	Saudi-Arabia	25,39	South-Africa	30,68
USA	13,23	USA	15,69	USA	18,69	USA	22,36	USA	26,88	USA	32,47
Venezuela	13,29	Venezuela	15,75	Venezuela	18,76	Venezuela	22,44	Venezuela	26,97	Venezuela	32,57
Zambia	14,11	Zambia	16,82	Zambia	20,13	Zambia	24,19	Zambia	29,21	Zambia	35,41

Karıcı	$\alpha=0,6$	Karıcı	$\alpha=0,5$	Karıcı	$\alpha=0,4$	Karıcı	$\alpha=0,3$	Karıcı	$\alpha=0,2$	Karıcı	$\alpha=0,1$
Denmark	32,8	Denmark	39,38	Denmark	47,48	Italy	57,51	Italy	69,66	Italy	84,69
Italy	33,1	Italy	39,64	Italy	47,65	Denmark	57,51	Denmark	69,96	Denmark	85,45
Luxembourg	34,66	Luxembourg	41,73	Luxembourg	50,45	Luxembourg	61,24	Luxembourg	74,63	Luxembourg	91,3
Hong-Kong	36,43	Hong-Kong	43,99	Hong-Kong	53,33	Hong-Kong	64,92	Turkey	79,29	Turkey	97,11
Turkey	36,55	Turkey	44,11	Turkey	53,44	Turkey	64,97	Saudi-Arabia	79,29	Saudi-Arabia	97,11
Saudi-Arabia	36,55	Saudi-Arabia	44,11	Saudi-Arabia	53,44	Saudi-Arabia	64,97	Hong-Kong	79,36	Hong-Kong	97,39
South-Africa	37,33	South-Africa	45,61	South-Africa	55,96	South-Africa	68,92	South-Africa	85,21	South-Africa	105,7
USA	39,41	USA	48,05	USA	58,85	USA	72,4	Venezuela	89,37	Venezuela	110,8
Venezuela	39,5	Venezuela	48,13	Venezuela	58,91	Venezuela	72,4	USA	89,46	USA	111
Zambia	43,11	Zambia	52,72	Zambia	64,73	Zambia	79,81	Zambia	98,78	Zambia	122,7

The results in Table 6 show that more accurate measurements can be made by Karıcı entropy. And this entropy can be used to adjust the importance of node degree for analysis. In this way, the graph can be analyzed with a different perspective.

5. Experimental Results

Using the above-mentioned method, the application was performed using 193 countries in the Flags data set. The statistical information of the parameters in the Flags data set is given in Table 7. As seen, the most common religions in these countries are Other Christian and Catholic. The most talked languages are Others and English. The African landmass has more countries. As the zone where the countries are most dense is NE.

The similarity between two countries was measured according to common parameters and parameter coefficients. Religion's parameter coefficient was given as 2. The number of similar parameters of the two countries were calculated. Similarity ratio was obtained by dividing sum of common similar parameter number between two countries to the total defined parameter coefficient used for similarity. The S_{ij} similarity ratio between two countries was found.

Table 7. The statistical information of the Flags dataset

RELIGION			LANGUAGE		
Values as number	Religion Name	Number of Countries	Values as number	Language Name	Number of Countries
0	Catholic	39	1	English	43
1	Other Christian	60	2	Spanish	20
2	Muslim	36	3	French	17
3	Buddhist	8	4	German	6
4	Hindu	4	5	Slavic	4
5	Ethnic	27	6	Other Indo-European	30
6	Marxist	15	7	Chinese	4
7	Others	4	8	Arabic	19
	Total	193	9	Japanese/ Turkish/ Finnish/ Magyar	4
			10	Others	46
				Total	193

LANDMASS			ZONE		
Values as number	Landmass Name	Number of Countries	Values as number	Zone Name	Number of Countries
1	N. America	31	1	NE	91
2	S. America	16	2	SE	29
3	Europe	35	3	SW	15
4	Africa	52	4	NW	58
5	Asia	39		Total	193
6	Oceania	20			
	Total	193			

Based on these similarity values, the entropy of each country was calculated. The sum of the obtained values gives the total entropy. For learning the influence of the country, total entropy was calculated again after removing the country from the graph. In this way the change of the graph was measured. Decrease in the value of the total entropy is actually a measure of the effectiveness of the node. After the total entropy values obtained by removing the countries one by one were ranked from small to big. It can be said that the upper countries are the most effective nodes of the graph.

With Shannon entropy and Karıcı entropy, the most influential and less influential countries were found according to religion, language, landmass and zone parameters. The results are given in Table 8. If the entropy value decrease too much when the node is removed from network, it says that the node is important for the system. The rate of change of the total entropy value actually indicates the influence of the node on the system.

Table 8. The most influential and less influential countries

Sequence No	Most Effective Countries	$\alpha=1$		$\alpha=0,5$		$\alpha=0,1$	
		Most Effective Countries		Most Effective Countries		Most Effective Countries	
1	Ethiopia	1236,8	Cameroon	12476,71	Cameroon	84146,3	
2	Cameroon	1236,85	Ethiopia	12477,47	Ethiopia	84167,47	
3	Sao-Tome	1237,06	Sao-Tome	12486,58	Sao-Tome	84261,97	
4	Philippines	1237,18	Marianas	12488,75	Marianas	84280,1	
5	Marianas	1237,18	Micronesia	12488,75	Micronesia	84280,1	
6	Micronesia	1237,18	Philippines	12492,61	Philippines	84340,21	
7	Malta	1237,39	Guam	12497,47	Guam	84352,72	
8	Guam	1237,5	Kiribati	12497,47	Kiribati	84352,72	
9	Kiribati	1237,5	Malta	12499,36	Cyprus	84382,57	
10	Cyprus	1237,54	Cyprus	12499,48	Denmark	84382,57	
11	Denmark	1237,54	Denmark	12499,48	Greece	84382,57	
12	Greece	1237,54	Greece	12499,48	Netherlands	84382,57	
13	Netherlands	1237,54	Netherlands	12499,48	Norway	84382,57	
14	Norway	1237,54	Norway	12499,48	Sweden	84382,57	
15	Sweden	1237,54	Sweden	12499,48	Malta	84405,61	
.....							
179	Malawi	1239,32	Rwanda	12555,36	Cuba	84986,44	
180	Mozambique	1239,32	Tanzania	12555,36	Papua-New-Guinea	84992,16	
181	Rwanda	1239,32	Zaire	12555,36	American-Samoa	84993,66	
182	Tanzania	1239,32	Zambia	12555,36	Cook-Islands	84993,66	
183	Zaire	1239,32	Zimbabwe	12555,36	Niue	84993,66	
184	Zambia	1239,32	Papua-New-Guinea	12555,51	Western-Samoa	84993,66	
185	Zimbabwe	1239,32	French-Polynesia	12561,27	French-Polynesia	85059,62	
186	Brazil	1239,43	Brazil	12565,15	Brazil	85085,53	
187	Argentina	1240,13	Argentina	12583,87	Argentina	85262,04	
188	Bolivia	1240,13	Bolivia	12583,87	Bolivia	85262,04	
189	Chile	1240,13	Chile	12583,87	Chile	85262,04	
190	Ecuador	1240,13	Ecuador	12583,87	Ecuador	85262,04	
191	Parguay	1240,13	Parguay	12583,87	Parguay	85262,04	
192	Peru	1240,13	Peru	12583,87	Peru	85262,04	
193	Uruguay	1240,13	Uruguay	12583,87	Uruguay	85262,04	

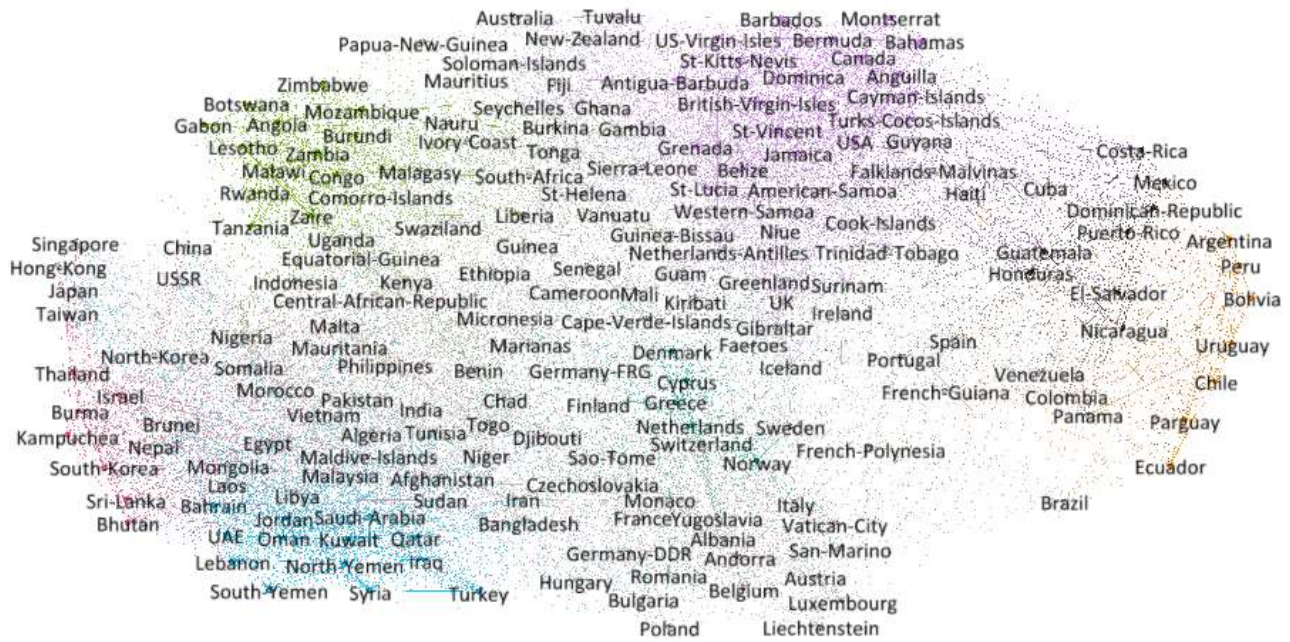

Figure 4. Unity and clusters of 193 countries

The clusters of the countries are shown in Figure 4. The influence of geographical factors can be seen in the formation of clusters. Moreover, the use of two geographical parameters in graph was made this situation more evident. Geographically close countries influence each other on language and religion. This fact was shown again.

It can be seen the correctness of our entropy-based method from Figure 5 that show the links of the most influential countries and Figure 6 that show the links of the less influential countries (M. Bastian, S. Heymann, 2009).

Figure 5. The links of the most influential countries

In Karıcı entropy, when the small value was given to α , Malta and Philippines begin to descend down to the order of ranking as seen in Table 8. The order of Sao Tome has not changed, but it showed a tendency to fall into lower. It can be seen that they have links with the most ineffective

countries from Figure 6. The effect of being associated with the ineffective nodes was measured by the Karıcı entropy.

According to Shannon entropy, Ethiopia is the most influential country. Ethiopia has links to almost all the countries of the world except Latin countries. Ethiopia has features that have the most common values in most of the

world as shown in Table 7. Its features are Africa (landmass), NE (zone), Others (language) and Other Christian (religion).

Figure 6. The links of the less influential countries

The less influential countries are Latin countries. Uruguay was the most ineffective country with "S. America", "SW", "Spanish" and "Catholic" properties. Because there are small number of countries with geographical properties like Uruguay. The reason for the emergence of Latin countries as less influential countries is the zone and language parameters.

6. Conclusion

In this study, it has been shown that the relation map of countries can be extracted with social network analysis methods by choosing appropriate parameters. Useful information is obtained through the links and common parameters. The similarity index was calculated by religion, language, landmass, and zone information of countries. The most effective nodes of a system can be found by looking similarities and changes in the system. One of the methods for measuring change and uncertainty is entropy. From the Flags dataset, the most important countries were found by using graph entropy. The world's most influential countries and country clusters were determined by using their common geographical and cultural properties.

Shannon entropy is generally used in graph applications. In addition, we implemented the Karıcı entropy. The results show that Karıcı entropy can be used to adjust effect of the node degree and edge weight on the weighted networks.

Relations between countries were affected by the specified parameters. But it was shown that these are not the greatest parameters that guide politics and economics around the world. Because the influential countries which are leading the world today did not come out in the first order when we used these cultural and geographical parameters.

The world is in constant change, transformation and remodeling. With the right parameters, this change and transformation can be measured by social network analysis. Thus, the economic, social, and military relations to be made with countries can be reconstructed. Developing meaningful policies and sustaining cultural collaborations are up to the right decisions. The correctness of these decisions must also be based on certain calculations. Methods that based on the certain calculations may contribute to making the right decisions for the future. The results obtained from this study, which was focused on methodology more, can be interpreted in terms of social sciences in another study.

References

- Borgatti, S P, Everett, M. G., & Freeman, L. C. (2002). UCINET 6 For Windows: Software for Social Network Analysis, Analytic Technologies, Harvard, MA. *Analytic Technologies*.
- Borgatti, Stephen P. (2005). Centrality and network flow. *Social Networks*, 27(1), 55–71. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2004.11.008>
- Chen, D., Lü, L., Shang, M. S., Zhang, Y. C., & Zhou, T. (2012). Identifying influential nodes in complex networks. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 391(4), 1777–1787. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2011.09.017>
- Durland, M. M., & Fredericks, K. A. (2005). An introduction to social network analysis. *New Directions for Evaluation*, (107), 5–13. <https://doi.org/10.1002/ev.157>

- Ernesto, T. (1956). A note on the information content of graphs. *The Bulletin of Mathematical Biophysics*, 18(2), 129–135.
- Fei, L., & Deng, Y. (2017). A new method to identify influential nodes based on relative entropy. *Chaos, Solitons and Fractals*, 104, 257–267. <https://doi.org/10.1016/j.chaos.2017.08.010>
- Freeman, L. C. (1978). Centrality in social networks conceptual clarification. *Social Networks*, 1(3), 215–239. [https://doi.org/10.1016/0378-8733\(78\)90021-7](https://doi.org/10.1016/0378-8733(78)90021-7)
- Gürsakal, N. (2009). *Sosyal Ağ Analizi*. Dora Yayınları.
- Huntington, S. P. (2001). *Medeniyetler Çatışması*. Vadi Yayınları.
- Karagöz, D., & R, Y. H. (2013). Examining research topics of doctoral theses written in the field of tourism by social network analysis. *Adıyaman University Journal of Social Sciences*, 15.
- Karacı, A. (2018). Notes on the published article “Fractional order entropy: New perspectives.” *Optik - International Journal for Light and Electron Optics*, 171, 107–108.
- Lichman, M. (n.d.). UCI Machine Learning Repository [<http://archive.ics.uci.edu/ml>]. Retrieved January 4, 2018, from <http://archive.ics.uci.edu/ml>
- Linyuan, L. L., & Zhou, T. (2011). Link prediction in complex networks: A survey. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2010.11.027>
- M. Bastian, S. Heymann, M. J. et al. (2009). Gephi: an open source software for exploring and manipulating networks. In *Proceedings of International AAAI Conference on Web and Social Media*. <https://doi.org/10.1136/qshc.2004.010033>
- Mowshowitz, A. (1968). Entropy and the complexity of graphs: I. An index of the relative complexity of a graph. *The Bulletin of Mathematical Biophysics*, 30(1), 175–204. <https://doi.org/10.1007/BF02476948>
- Nie, T., Guo, Z., Zhao, K., & Lu, Z. M. (2016). Using mapping entropy to identify node centrality in complex networks. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 453, 290–297. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2016.02.009>
- Padgett, J. F. (2010). Open Elite? Social Mobility, Marriage, and Family in Florence, 1282–1494*. *Renaissance Quarterly*, 63(02), 357–411. <https://doi.org/10.1086/655230>
- Peng, S., Yang, A., Cao, L., Yu, S., & Xie, D. (2017). Social influence modeling using information theory in mobile social networks. *Information Sciences*, 379, 146–159. <https://doi.org/10.1016/j.ins.2016.08.023>
- Rashevsky, N. (1955). Life, information theory, and topology. *The Bulletin of Mathematical Biophysics*, 17(3), 229–235. <https://doi.org/10.1007/BF02477860>
- Raymond, C. (2005). *Physical Chemistry for the Biosciences*.
- Scott, J. P. (2000). *Social Network Analysis: A Handbook*. SAGE Publications.
- Shannon, C. E. (1951). Prediction and Entropy of Printed English. *Bell System Technical Journal*, 30(1), 50–64. <https://doi.org/10.1002/j.1538-7305.1951.tb01366.x>
- Shetty, J., & Adibi, J. (2006). Discovering important nodes through graph entropy the case of Enron email database (pp. 74–81). <https://doi.org/10.1145/1134271.1134282>
- Tuğal, İ., & Karacı, A. (2019). Comparisons of Karacı and Shannon entropies and their effects on centrality of social networks. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 523. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2019.02.026>
- Tuğal, İ., & Karacı, A. (2016). Computing association between countries. In *International Artificial Intelligence and Data Processing Symposium (IDAP 2016)* (pp. 87–92). Retrieved from idapold.inonu.edu.tr
- Tuğal, İ., Kaya, M., & Tuncer, T. (2013). Link prediction in disease and drug networks. In *6-th International Conference of Advanced Computer Systems and Networks: Design and Application (ACSN 2013)* (pp. 46–50).
- Wasserman, S., & Galaskiewicz, J. (2012). *Advances in Social Network Analysis: Research in the Social and Behavioral Sciences. Advances in Social Network Analysis: Research in the Social and Behavioral Sciences*. <https://doi.org/10.4135/9781452243528>
- Wolfe, A. W. (1997). Social Network Analysis: Methods and Applications. *American Ethnologist*, 24(1), 219–220. <https://doi.org/10.1525/ae.1997.24.1.219>
- Zhang, Q., Li, M., & Deng, Y. (2018). Measure the structure similarity of nodes in complex networks based on relative entropy. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2017.09.042>

Araştırma Makalesi • Research Article

Bireysel Banka Müşterilerinin Hizmet Kalitesi Algılarının Müşteri Sadakati Üzerine Etkisi

The Effect of Service Quality Perceptions of Individual Bank Customers on the Customer Loyalty

Yusuf Öcel,^{a,*} Nesrin Şen^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Düzce/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4555-7035

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi SBÜ. İşletme Bölümü Düzce/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5698-0613

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 05 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 01 Eylül 2019

Kabul tarihi: 05 Eylül 2019

Anahtar Kelimeler:

Bireysel Banka Müşterileri

Hizmet Kalitesi

Müşteri Sadakati

ÖZ

Bu araştırmanın amacı; bireysel banka müşterilerinin hizmet kalitesi algılarının müşteri sadakati üzerine etkisinin olup olmadığını incelemektir. İlk olarak literatür de algılanan hizmet kalitesiyle ilgili çalışmalar incelenmiştir. Daha sonra literatür de geliştirilen SERVPERF ölçeğinden yararlanılarak bireysel banka müşterilerinin hizmet kalitesiyle ilgili algıları ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın evrenini Düzce il merkezinde ikamet eden 18 yaş üstü bireysel banka müşterileri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda 384 kişiden anket tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS hazır paket program kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilere açıklayıcı faktör analizi, korelasyon analizi, çoklu doğrusal regresyon analizi, T-testi ve ANOVA testleri uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, algılanan hizmet kalitesi ile ilgili dört boyut, müşteri sadakati ile ilgili iki boyut ortaya çıkmıştır. Algılanan hizmet kalitesi ile ilgili boyutlar; güvenilirlik, fiziksel görünüm, isteklilik ve empatidir. Müşteri sadakati ilgili yapılan faktör analizinde ortaya çıkan boyutlar; davranışsal sadakat ve bilişsel sadakattir. Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre algılanan hizmet kalitesi boyutlarının (güvenilirlik, heveslilik, empati, fiziksel görünüm) müşteri sadakatini (davranışsal sadakati ve bilişsel sadakati) etkilediği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların özellikleri ile ilgili yapılan farklılık analizlerinde de anlamlı sonuçlar ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the effect of bank customers' perceived service on customer loyalty. For this purpose, at first the researches on perceived bank service were reviewed. Afterwards, service quality perceptions of bank service were determined by using SERVPERF scale that were developed in literature previously. In this context, The universe of the research is composed of individual bank customers over 18 years of age living in Duzce. Accordingly, data was gathered from 384 participants by questionnaire. Obtained data was analyzed using SPSS ready program. Descriptive factor analysis, multiple linear regression analysis, correlation analysis, T test and ANOVA tests were applied to data. As a result, 4 dimensions for perceived service quality and 2 dimensions for customer loyalty were defined. The 4 dimensions of perceived service quality are: Reliability, physical appearance, willingness, and empathy. The two dimensions of customer loyalty are: behavioural loyalty and cognitive loyalty. According to multiple linear regression results, dimensions perceived service quality (reliability, physical appearance, willingness, and empathy) effects dimensions customer loyalty (behavioural loyalty and cognitive loyalty). Meaningful outcomes has emerged the participants also analyzed the differences regarding the characteristics.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 05 February 2019

Received in revised form 01 September 2019

Accepted 05 September 2019

Keywords:

Individual Bank Customers

Service Quality

Customer Loyalty

1. Giriş

Son yıllarda hizmet sektörünün çok hızlı bir biçimde gelişmesi hizmet işletmeleri arasında yoğun rekabetin

yaşanmasına neden olmaktadır. Bu hizmet sektörlerinden bir tanesi de bankacılık sektörüdür ve hizmet sektörü içerisindeki önemli kurumlardan bir tanesidir. Bankacılık sektörü Türkiye’de, aktif büyüklüğü ve yarattığı istihdam

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: yusufocel@duzce.edu.tr

açısından önemli bir yer tutmakta olup ekonomi içinde büyük ağırlığa sahiptir (Arabacı, 2018). Ülke geneline bakıldığında bankalar, her geçen gün şube sayılarını arttırmakta ve yerli/yabancı banka sayısı hızla artmaktadır. 2018 Haziran ayı itibarıyla ülkemizde faaliyet gösteren banka sayısı 52'dir. Mevduat bankaları sayısı 34, kalkınma ve yatırım bankaları sayısı 13 ve katılım bankaları sayısı 5'dir. Mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarında toplam çalışan sayısı 193.815 kişidir (Türkiye Bankalar Birliği).

Bankaların sayısı göz önüne alındığında pazarlama faaliyetlerinin de gün geçtikçe arttığı ve tüketicileri ikna ederek müşteri bağlılığı oluşturabilmenin hayati önem kazandığı görülmektedir (Karamustafa ve Yıldırım, 2007:88). Banka sayılarının artmasıyla birlikte; internet bankacılığı, bireysel bankacılık, kurumsal bankacılık, danışmanlık hizmetleri vb. hizmet çeşitlerinde de artış gözlenmektedir. Özellikle de bireysel bankacılık hizmetlerinin önem kazandığı bir dönemde, bankaların, varlıklarını devam ettirip ayakta kalabilmek için ürün ve hizmetlerde kaliteye daha fazla önem vermeleri gerekmektedir. Bankalar bu yoğun rekabet ortamında algılanan kaliteye önem vererek müşteri odaklı hizmet vermek, müşterilerin memnuniyetini sağlamak ve bu memnuniyeti sadakate dönüştürmek durumundadırlar. Son dönemlerdeki hizmet sektöründeki sıkı rekabet nedeniyle müşteri memnuniyeti, müşteri tutma ve müşteri hizmetlerine odaklanmak herhangi bir bankanın varlığını devam ettirebilmesi için daha da önemli hale gelmiş ve bankacılık işlemlerinde de müşteri memnuniyeti anahtar faktör olarak kabul edilmiştir (Kaytancı vd.2013). Bunun içinde bankaların hizmet kalitelerini sürekli olarak ölçmek ve müşteri memnuniyetini değerlendirmek amacıyla Pazar yönlü olmaları gerekmektedir. Pazar yönlülük, tüketicilerin beklenti ve taleplerini dikkate almayı, pazar şartlarına duyarlı olmayı ve bu şartlara uygun yenilikler ve farklılıklar yaratmayı öngörmektedir (Karamustafa ve Yıldırım, 2007:58). İşletmeler, müşterilerin aldıkları hizmetler hakkında ne düşündüklerini doğru olarak belirleyemezlerse, varlıklarını uzun süre muhafaza edemeyebilirler. Fakat hizmetlerin bir takım özelliklerinden (soyutluk, stoklanamaz, değişken ve ayrılmaz oluşu) dolayı ölçümlerini yapmak kolay değildir.

Bireysel banka müşterileri üzerine yapılan bu çalışma da; müşterilerinin kullanmış oldukları bankalardan aldıkları ürün ve hizmetlerden algıladıkları kalitenin, sadakat üzerine etkisinin olup olmadığı incelenmektedir. Bankalardan hizmet alırken müşterileri ve banka personeli arasında kurulan iletişimlerin, sergilenen davranışların veya bulunulan ortamın özelliklerinden dolayı, müşteriler üzerinde hizmet kalitesine dair oluşan etkilerinin müşteri sadakati üzerinde bir etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Literatürde aynı hizmet sektörüne dair yapılan kamu ve özel karşılaştırmalı ya da sadece kamu bankası müşterileri üzerinden yapılan araştırmalar mevcuttur. Yapılan araştırmaların evrenleri ile bu araştırmanın evreni farklılık göstermektedir. Bu araştırma sadece Düzce de faaliyet gösteren kamu ve özel bankaların bireysel müşterileri üzerinden yapılan bir araştırmadır. Nitekim hizmetler heterojen yapıya sahip olduğu için işletmeler tarafından standart hizmet sunulsa bile algılanan hizmet kalitesi bölgeden bölgeye, kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Ayrıca çalışmada müşteri sadakati ve hizmet kalitesi

kavramların demografik değişkenlere göre katılımçıların algılarına yönelik farklılık oluşup oluşmadığı incelenmektedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde kısaca araştırmaya giriş yapılmış ve konu özetlenmiştir. İkinci bölüm ve üçüncü bölümde algılanan hizmet kalitesi, müşteri sadakati kavramları açıklanmakta ve alan yazında yapılmış araştırmalar özetlenmektedir. Dördüncü bölümde ise yöntem kısmı yer almaktadır. Son bölümde ise çalışma kapsamında yapılan analizlerden elde edilen bulgular raporlanmakta ve yorumlanmaktadır.

2. Algılanan Hizmet Kalitesi

Kalite, müşterinin ihtiyaçlarını karşılayan ve dolayısıyla müşteri memnuniyetini sağlayan ürünler anlamına gelir ve ayrıca kalite, eksikliklerin, yani tekrarlanan hataların veya saha arızaları, müşteri memnuniyetsizliği, müşteri talepleri vb. yeniden düzenlenmesi anlamına da gelir (Juran,1998: 1-2). Hizmet ise, tüketicilerin mülkiyetle ilişkisi olmaksızın satın aldıkları faydalar olarak tanımlar (Mucuk, 1994). Hizmetler ise, insanlar veya makineler tarafından sunulan tüketicilere fayda sağlayan ve fiziki varlığı olmayan ürünlerdir (Üzerem,1997:34). Hizmetlerin soyut, dayanıksız, değişken ve ayrılmaz özellikte oluşlarından dolayı kalitesinin ölçülmesi oldukça zor olmaktadır. Bu zorluklara karşı bir hizmet işletmesi, müşteriler tarafından nasıl değerlendirildiğini bilmek ve müşteri beklentilerini daha iyi anlayabilmek amacıyla hizmet kalitesini ölçmek zorundadır (Yılmaz, vd., 2007:300). Algılanan hizmet kalitesi ise, Parasuraman ve arkadaşlarına (1988) göre müşterilerin bir hizmeti almadan önce kendilerinde oluşan beklenti ile onlara sunulan hizmetin karşılaştırılması sonucu elde edilen değerdir (Parasuraman vd., 1988). Parasuraman vd. tarafından SERVQUAL, Cronin ve Taylor tarafından SERPERF modeli geliştirilmiştir. Her ikisi de literatürde yaygın olarak hizmet kalitesi ölçümünde kullanılmaktadır. Parasuraman vd. tarafından geliştirilen SERVQUAL modelinde hizmet kalitesi yerine, "algılanan hizmet kalitesi" deyimini kullanılmakta ve SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeği beş boyut altında yer alan 22 sorudan oluşmaktadır. SERPERF hizmet kalitesi ölçeğinde ise, Parasuraman vd. SERVQUAL için geliştirdikleri 22 ifade ve 5 boyut aynı şekilde vardır. Fakat SERPERF ölçeği ile müşterilerin bu maddelere verdikleri önem, beklentileri ve algılamaları aynı anda ölçülebilmekte ve değerlendirilebilmektedir. Ayrıca algılanan hizmet kalitesi daha belirgin bir şekilde hesaplanabilmektedir (Aydın ve Yıldırım,2012).

Hizmet kalitesi ile ilgili genel kabul görmüş ve hizmet kalitesinin boyutlarını ortaya koyan çalışmalar Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından yapılmıştır. Hizmetleri tipine göre ayırt etmeksizin temel kriterler belirlemişlerdir. Bu kriterleri on ana kategoriye ayırmışlar ve bu kriterlere hizmet kalitesinin boyutları ismi verilmiştir. Bu boyutlar ise şunlardır; fiziksel varlıklar, güvenilirlik, güvenlik, iletişim, erişilebilirlik (ulaşılabilirlik) yanıt verilebilirlik, inanılabilirlik, karşılık verebilmek, yeterlilik, saygı, müşteriye anlamaktır (Zeithaml vd.,1990, s.20-22). Parasuraman, Zeithaml ve Berry' nin bu alandaki çalışmaları devam ettikçe algılanan hizmet kalitesinin on boyutundan aslında sadece beş tanesinin yüksek düzeyde ilişkili olduğu ve bu boyutlarında kendi aralarında da etkileşim içerisinde oldukları sonucu

çıkıştır. Parasuraman vd. (1988) tarafından bu boyutlar şu şekilde tanımlanmıştır;

Somut/Fiziksel Özellikler: İşletmelerin hizmet sunumunda kullandığı araç gereçler, işletmenin çalışanlarının kılık kıyafeti, işletmenin fiziki çevresini oluşturan binanın dekorasyonuna bağlı görsel çekiciliği, aydınlatması, ısı vs.

Güvenilirlik: İşletmelerin verdikleri sözleri, söz verdikleri zamanda yerine getirmeleri, hizmetlerini ilk seferde ve doğru sunmaları ve hatasız kayıt tutmaları sıralanabilir.

Heveslilik(isteklilik): İşletme çalışan ve yöneticilerin müşterilere hizmet vermeye ve yardım etmeye hevesli olmaları, müşterilere hızlı hizmet verilmesi, çalışanların işlerini yerine getirmelerindeki istekliliği ve çalışanların müşterilerin isteklerine yanıt veremeyecek kadar meşgul olmaması şeklinde sıralanabilir.

Güvence: işletme çalışanların bilgili ve nazik olmalı ile birlikte müşteriye güven duygusu oluşturabilme becerileridir.

Empati: İşletme çalışanlarının kendilerini müşterilerin yerine koymaları, işletmenin müşterilerine bireysel ilgi gösterilmesi, işletmenin çalışma saatlerinin müşteriler için uygun olması, işletme çalışanlarının müşteriye ve ihtiyaçlarını anlamak için özen göstermeleri ile çalışanların müşterilerin ihtiyaçlarından anlaması olarak sıralanabilir.

Literatüre bakıldığında hizmet kalitesiyle ilgili bankacılık sektöründe birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Tüfekçi ve Tüfekçi (2006), bankacılık sektöründe farklı olma ve üstünlüğün ve müşteri sadakatinin yarattığı değer isimli çalışmaları sonucunda SERVQUAL ölçüm faktörlerinden güvenilirlik ve heveslik faktörlerinden elde edilen tatmin düzeyinin arttıkça bankalara olan sadakatin de arttığına ulaşımlardır. Çiftçi (2006), hizmet kalitesi ve bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin ölçülmesi adlı çalışmasında, banka müşterilerinin en fazla önem verdikleri hizmet kalitesi boyutun güvenilirlik olduğunu; en az önem verdikleri boyutun ise, fiziksel özellikler olduğu sonucunu bulmuştur. Yılmaz vd. (2007:244), banka müşterilerinin mükemmel bankalardan bekledikleri hizmet ile müşterisi oldukları bankalardan aldıkları hizmetlerde bir takım açıklıkların olduğu ve beklenen hizmeti alamadıkları sonucuna ulaşımlardır. SERVQUAL ölçeğinin kullanıldığı araştırmada müşterilerin en fazla heveslilik boyutunda memnun olmadıkları ortaya çıkmıştır. Öncü vd. (2010), Bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, banka müşterilerinin banka tercihlerinde etkili olan en önemli faktörün bankaların güvenilir olması ve müşteri ilişkilerine önem vermesi olarak ortaya çıkmıştır. Bülbül vd. (2012), SERQUAL ölçeğini kullanarak, “Türk bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin müşteri tatmini ve tekrar satın alma niyeti üzerine etkisi” adlı çalışmalarında, özel bir bankanın müşterilerine anket uygulamışlardır. Analiz sonuçlarına göre; müşterilerin hizmet kalitesi algılamaları beklentilerin altında kalmıştır. Boyutlar açısından bakıldığında ise; müşterilerin en fazla memnun olduğu boyut: somutluluk, müşterilerin en az memnun olduğu boyut ise: yanıt verilebilirlik olduğu ortaya çıkmıştır. Ustasüleyman ve Eyüboğlu'nun (2010) yaptığı çalışmada internet bankacılığında tüketicilerin kullanım niyeti ile güven, web güvenliği, kolaylık ve kullanılabilirlik arasında anlamlı ilişkiler çıkmıştır. Dolayısıyla bankacılık sektöründe güven önem arz etmektedir. Işık vd.(2013),

SERVPERF ölçeğini kullanarak, banka müşterilerinin bağlılıklarını etkileyen hizmet kalitesi algılarını araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre; empati ve güvenilirlik kalite boyutlarının daha sonra hizmet alma, hizmet kalitesi ve memnuniyet üzerinde olumlu etkisi olurken, hizmet kalitesi boyutlarından somutluluk, cevap verilebilirlik ve güvencenin daha sonra hizmet alma düşüncesi, genel kalite ve memnuniyet üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığını bulmuşlardır. Yücel'in (2013), bankacılık sektöründe SERVQUAL analizini kullanarak, müşterilerin bankalarına ilişkin algılanan hizmet kalitesini ölçmek amacıyla yaptığı araştırma neticesinde; müşterilerin kullandıkları bankanın müşteri beklentilerini karşılayamadığını yani bankada sunulan hizmete yönelik müşteri kalite algısının düşük olduğu tespit edilmiştir. Onan'nın (2017), SERVPERF ölçeğini kullanarak “Bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin marka bağlılığı üzerine etkisi” adlı çalışmasında, hizmet kalitesinin, güvenilirlik ve güvence boyutlarının müşterilerin banka marka bağlılığı üzerinde olumlu etkileri olduğunu fakat diğer boyutlar olan fiziksel görünüm, yanıt verilebilirlik ve empatinin banka marka bağlılığına herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

3. Müşteri Sadakati

Müşteri sadakatinin literatür de birçok tanımı bulunmaktadır. Birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Oyman, (2002) tarafından, müşteri sadakati, bir markaya ya da işletmeye duyulan bağlılık olarak tanımlanmıştır. Daha kapsamlı tanımlar da ise, “müşterinin kendisi için başka alternatiflerinde mevcut olduğu bir ortamda, belirli bir işletmeye, satıcıya ya da ürün veya hizmete (markaya) yönelik duyduğu, hissettiği, içten (duygusal) bağlılık ve tesadüfi olmayan alışveriş eğilimi (tutumu), arzusu ve eylemidir” şeklinde tanımlanmıştır (Bayruk ve Küçük, 2007:287). Diğer bir tanımda ise, müşteri sadakati: “rakiplerin daha düşük fiyatlar ve kuponlar teklif etseler dahi, bir müşterinin herhangi bir alternatifi yerine tek bir markayı tekrar tekrar arama ve satın alma yeteneği olarak tanımlanabilir” şeklindedir (Yıldız ve Çilingir, 2010: 413). Özer ve Günaydın, (2010) ise müşteri sadakatini, müşterilerin işletmeye karşı olumlu manevi duyguları, üretilen mal ve/ya da hizmeti tekrar satın alma eğilimi ve işletmeyi başkalarına tavsiye etme durumu şeklinde tanımlamışlardır. Sadakatin oluşmasında alışkanlık, rahatlık, tembellik, uygunluk ve zaman tasarrufu etkili olmaktadır (Dick ve Basu, 1994:75)

Literatürde müşteri sadakati türleri üç başlık içinde incelenmektedir. Bunlar; davranışsal sadakat, tutumsal sadakat ve karma (bilişsel) sadakattir. Davranışsal sadakat; müşterilerin tekrar satın alma davranışlarına dayanmaktadır. Bu sadakat türünde önemli olan satın alma niyeti geliştirmek ve tekrar tekrar satın almaktır (Altıntaş, 2000:32). Diğer bir deyişle tüketicilerin bir markayı tüm yaşamları boyunca satın alma sıklıkları ve satın alma miktarları davranışsal sadakatin kapsamını oluşturur (Tosun, 2014:152). Tutumsal sadakat; bir işletmeye yönelik müşterinin sadece tekrarlı satın alma davranışını içermeyen aynı zamanda da müşterinin işletmeye karşı yüksek talepli, uzun dönemli bağlılığını temsil etmektedir (Yıldırım, 2005). Tüketicilerin markayı çok sevmeleri, kullanamama durumunda onu özleyeceklerini hissetmeleri, markayı ürünün işlevlerini aşan bir unsur

olarak görmeleri tutumsal bağlılığın ön koşuludur (Tosun, 2014:155). Karma (bilişsel) sadakat; Bu sadakat türü hem tutumsal hem de davranışsal sadakat türünün bir karışımı olup, sadakat kavramını; satın alma sıklığına, miktarına, zamanına, ürün tercihine ve marka değiştirme eğilimine göre açıklamaktadır (Değermen, 2006: 79).

Bir müşteri işletmeye olan bağlılığı bir anda oluşmamaktadır. Zamanla oluşan sadakat farklı seviyelerde gerçekleşebilmektedir. Bu duruma müşteri sadakat düzeyleri denilmektedir. Müşteri sadakat düzeyleri dört şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar; mutlak sadakat (gerçek sadakat), gelişmemiş sadakat (gizli sadakat), yüzeysel sadakat ve sadakatsizliktir (Dick ve Basu, 1994:101; Tosun, 2014:252-253). Bu düzeyler aşağıda açıklanmaktadır.

Mutlak sadakat; bu sadakat türünde tüketicilerin yöneldikleri markalarla ilgili olumlu duygu ve düşüncelerinin yanında tekrar satın alma durumları da söz konusudur.

Gelişmemiş sadakat; bu sadakat türünde ise tüketicilerin yöneldikleri markalarla ilgili olumlu duygu ve düşünceleri bulunurken, tekrar satın alma durumları bulunmayabilir. Örneğin tüketici bir banka hakkında olumlu duygu ve düşüncelere sahip olabilir. Fakat yeterli mevduatı veya menkulü olmadığı için yatırım yapamayabilir.

Yüzeysel sadakat (gizli sadakat); bu sadakat türünde ise tüketiciler yöneldikleri markaları tekrar tekrar satın almalarına karşın, marka ile ilgili herhangi bir duygusal bağ kuramayabilir. Bir müşterinin aynı bankadan tekrar tekrar hizmet almasına karşın o banka ile ilgili olumlu duygu ve düşünceleri olmaması, başkalarına tavsiye etmemesi örnek gösterilebilir.

Sadakatsizlik; tüketicilerin hem olumlu duygu ve düşüncelerinin düşük, hem de tekrar satın alma davranışlarının düşük olduğu bir düzeydir. McGoldrick ve Andre (1997:75) göre; sadakatsizliğin müşteriden kaynaklanan özellikleri: Akıllılık, adama, para tasarrufu, katmerli eğlence, merak, vakit öldürmedir.

Literatür’ de müşteri sadakati ile ilgili yapılmış farklı çalışmalar görmek mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır:

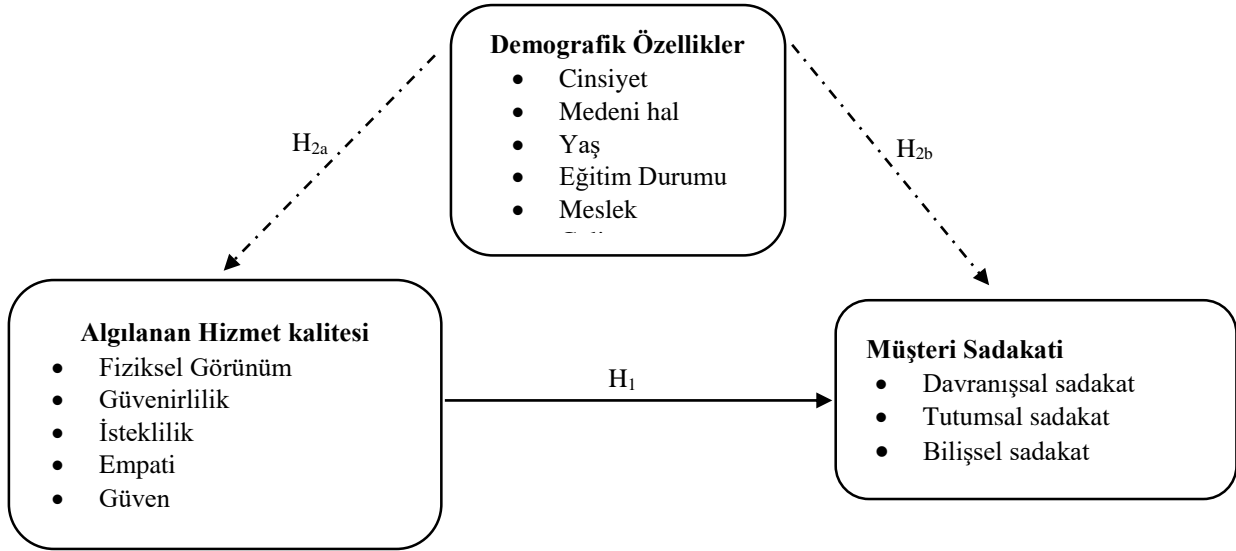
Sütütemiz ve Çiftiyıldız,(2006) Türk bankacılık sektöründe, müşteri sadakati ile onun belirleyicileri arasındaki ilişkileri incelemek ve literatürdeki mevcut kurumsal modellerin hangisinin daha iyi uyum vereceğini araştırmak amacıyla Türkiye’nin dört ilinde bir anket uygulaması yapmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre; bankacılık sektöründe müşteri sadakatının temel belirleyicisinin tatmin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Demirören (2009), Türkiye’ de faaliyet gösteren ve temsilen seçilen bölgelerdeki illerdeki banka müşterileri üzerine uygulanan anket çalışmasında, müşteri ilişkileri yönetimi uygulamaları ile müşteri tatmini ve müşteri sadakati ilişkisini araştırmıştır. Yapılan çalışma neticesinde banka müşterilerinin değerlendirmeleri ile müşteri tatmini ve müşteri sadakati arasındaki anlamlı ilişkiler saptamıştır. Bu ilişkinin düzeyi müşteri tatmininin müşteri sadakatine göre daha fazla olduğudur. Koçer, (2017) bankacılık sektöründe uygulanan müşteri ilişkileri yönetimi uygulamalarının müşteri sadakati üzerinde etkili olduğunu saptamıştır. Çıkan sonuçlara göre müşteri sadakati üzerinde

hizmet sunumu, kaliteli ve faydalı hizmet anlayışı, beklentilere karşılık verme ve hizmet farkındalığı sağlamanın müşteri sadakati üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

4. Araştırmanın Evreni, Örneklemi, Yöntemi, Modeli ve Hipotezleri

Bu çalışma ile bireysel banka müşterilerinin hizmet kalitesi algılarının müşteri sadakati üzerine etkisini değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu araştırmanın evrenini Düzce ilinde ikamet eden 18 yaş üstü, bireysel banka müşterileri oluşturmaktadır. Araştırmada, örnekleme yöntemi olarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır.

Düzce’de faaliyet gösteren bankalar, Akbank, Albaraka, Deniz Bank, Fiba Bank, Finans, Garanti Bankası, Halkbank, ING Bank, İş Bankası, Kuveyt Türk, Şeker Bankası, TEB, Vakıfbank, Yapı Kredi Bankası ve Ziraat Bankası’dır. Anketler, bu bankaların bireysel müşterilerine uygulanmıştır. 01.05.2018 ile 01.09.2018 tarihleri arasında yüz yüze gerçekleştirilen anket görüşmesinden elde edilen veriler kullanılarak, bireysel banka müşterilerinin hizmet kalitesi algılarının müşteri sadakatleri üzerine etkisi incelenmiştir. Araştırma desenine uygun oluşturulan model şekil-1’de görülmektedir. 2017 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre Düzce nüfusu 377.610 kişidir (<http://www.tuik.gov.tr/>). Bu doğrultuda 377.610 kişinin yaşadığı Düzce şehrini %5 hata payı ve %95 güven aralığının da 384 kişilik bir örneklem temsil edebilmektedir. Bu kapsamda araştırmada 384 kişiye anket uygulanmış ve bu anketlerin tamamı değerlendirmeye alınmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; kişisel bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde ankete katılanların cinsiyeti, yaşı, medeni hali, eğitim durumları, meslekleri ve gelir durumları ile ilgili demografik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise, SERPERF ölçeğine göre hazırlanan sorular yer almaktadır. Hizmet kalitesini ölçmek amacıyla birçok yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden bir tanesi de SERVPERF yöntemidir. SERVPERF ölçeği literatürde kabul görmüş hizmet kalitesi ölçeklerinden biridir. Cronin ve Taylor (1992), tarafından literatüre kazandırılmıştır. Literatürde yaygın olarak kullanılan SERVQUAL ölçeği ile benzer olan SERVPERF ölçeği, sadece hizmet performansına odaklanmakta ve müşteri algılarını hedef almaktadır. Cronin ve Taylor (1992), SERVPERF ölçeğini, özel banka, kuru temizleme, fast-food haşere kontrol olmak üzere dört hizmet sektöründe denemişlerdir. Daha sonra yurt içinde ve yurt dışında birçok araştırmacı tarafından, eğitim, sağlık ve finans gibi birçok alanda kullanılmıştır. Bu çalışmada da SERVPERF yöntemi kullanılarak bireysel banka müşterilerinin hizmet kalitesi algılarının müşteri sadakati üzerine etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Müşteri sadakati ile ilgili sorular yer almaktadır. Müşteri sadakatine ait ölçek ise, daha önce bu alanda çalışan Gümüşbuğa’nın (2015) çalışmasından uyarlanmıştır. Ölçekte değişiklik yapılmadan alınmış ancak ölçek ifadeleri araştırmaya uygun olarak adapte edilmiştir. Algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakatine ilişkin değişkenler 5’li likert tipi ölçekle (1-kesinlikle katılmıyorum, 2- katılmıyorum, 3- fikrim yok, 4- katılıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum) şeklinde oluşturulmuştur.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırma modeline uygun oluşturulan temel ve alt hipotezler aşağıda görülmektedir. Literatür kısmında yapılan detaylı araştırmalar sonucunda bireysel banka müşterilerinin hizmet kalitesi algılarının müşteri sadakatine etki ettiği düşünülmektedir. Bu kapsamda oluşturulan temel hipotez aşağıdaki şekildedir.

Temel hipotez: “H₁: “bireysel banka müşterilerinin hizmet kalitesi algıları müşteri sadakatini etkilemektedir.”

Alt hipotezler:

Müşterilerin hizmet almak için gittikleri bankalar da; işletmenin fiziksel ortamının, ekipmanının ve personelinin görünüşünün insanlar üzerinde olumlu bir etki yaratacağı ve sadakati artıracacağı düşünülerek $H_{1a,b,c}$ alt hipotezi oluşturulmuştur. $H_{1a,b,c}$: “bireysel banka müşterilerinin algılanan hizmet kalitesi boyutlarından “fiziksel görünüm”, müşteri sadakati boyutlarından a)davranışsal sadakati, b)tutumsal sadakati c)bilişsel sadakati etkilemektedir”.

Günümüzde hizmet alırken müşterilerin en fazla önem verdikleri özelliklerden biri de güvenilirliktir. Bankalardan alınan hizmetlerin zamanında doğru bir şekilde ve güvenilir olarak alınmasının, müşteriler üzerinde olumlu bir etki yaratıp sadakati artacağı düşünülerek $H_{1d,e,f}$ alt hipotezi oluşturulmuştur. $H_{1d,e,f}$: “bireysel banka müşterilerinin algılanan hizmet kalitesi boyutlarından “güvenirlilik”, müşteri sadakati boyutlarından d)davranışsal sadakati, e)tutumsal sadakati f)bilişsel sadakati etkilemektedir”.

Bankalar yoğun müşteri trafiğinin yaşandığı işletmeler olduğu için, müşteriler banka çalışanlarından hızlı bir şekilde hizmet almak ve banka çalışanlarının kendilerine yardım etmeye hevesli olmasını isterler. Buradan hareketle; banka personelin/ yöneticilerin müşterilere yardım etme isteği ve hızlı bir şekilde hizmet sunmasının müşteri sadakatini arttıracacağı düşünülerek $H_{1g,h,i}$ alt hipotezi oluşturulmuştur. $H_{1g,h,i}$: “bireysel banka müşterilerinin algılanan hizmet kalitesi boyutlarından “heveslilik”, müşteri sadakati boyutlarından g)davranışsal sadakati, h)tutumsal sadakati i)bilişsel sadakati etkilemektedir”.

Banka çalışanlarının kendilerini, müşterilerinin yerine koyabilmeleri, müşterilerin düşüncelerine saygı göstermeleri ve müşterilerin her birine duyarlı davranarak bireysel özen göstermelerinin müşteri sadakatini olumlu yönde etkileyeceği düşünülerek $H_{1j,k,l}$ alt hipotezi oluşturulmuştur.

$H_{1j,k,l}$: “bireysel banka müşterilerinin algılanan hizmet kalitesi boyutlarından “empati”, müşteri sadakati boyutlarından j)davranışsal sadakati, k)tutumsal sadakati l)bilişsel sadakati etkilemektedir”.

Müşterilerin bir bankadan hizmet alırken karşılarındaki personelin/yöneticinin tavırları hizmetin oluş aşamasında ve hizmeti satın aldıktan sonra da; bir sorunla karşılaşımüracaat ettiklerinde gördükleri muamele, o banka ile tekrar iş yapıp yapmama davranışlarında yüksek bir etkiye sahip olacaktır. Bu itibarla; banka çalışan ve yöneticilerinin bilgi düzeyleri, nezaketleri ve müşterilere güven vermelerinin, müşteri sadakatini artıracacağı düşünülerek $H_{1m,n,o}$ alt hipotezi oluşturulmuştur. $H_{1m,n,o}$: “bireysel banka müşterilerinin algılanan hizmet kalitesi boyutlarından “güven”, müşteri sadakati boyutlarından m)davranışsal sadakati, n)tutumsal sadakati o)bilişsel sadakati pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir”.

Katılımcıların demografik özellikleri ile bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki farklılıklara yönelik hipotezler aşağıdaki gibidir:

Temel hipotez: H_{2a,b}: Katılımcıların demografik özellikleri ile a) algılanan hizmet kalitesine yönelik ve b) müşteri sadakatine yönelik algıları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

5. Bulgular

Bu bölümde çalışmada elde edilen verilere uygulanan frekans, faktör, korelasyon, regresyon ve farklılık analiz sonuçları yer almaktadır.

5.1. Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerine yönelik frekans analiz sonuçları tablo-1’de gösterilmektedir. Katılımcılara ait demografik veriler incelendiğinde kadın katılımcılar % 51’ini,erkek katılımcılar ise % 48 ini oluşturmaktadır.

Katılımcıların yaşlara göre dağılımı incelendiğinde %31'nin 25-31, %21'nin 32-38, %20'sinin 18-24, %17'sinin 39-45 ve %10'nun 46 yaş ve üzeri oldukları görülmektedir. Katılımcıların %21'i özel sektör çalışanı, %18'si öğrenci, %15'i memur, %13'ü ev hanımı, %6'sı serbest meslek çalışanı ve emekli ve de %3'ünün işçi oldukları görülmektedir. Katılımcıların, %35'i lisans, %19'u lise, %15'i yüksekokul, %13'ü lisansüstü %12'si ilköğretim ve %4'ü doktora mezunu oldukları, gelir düzeylerinin ise %27'sinin 2501-3500, %21'sinin 1601-2500 ve %20'sinin 4500 ve üzeri, %19'unun 3501-4500 ve %11'nin 1600 ve altı gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir.

Tablo-2'de ise katılımcıların hangi bankayı daha çok tercih ettikleri ile ilgili frekans analiz sonuçları yer almaktadır. Katılımcıların, "kullandığınız banka hangisidir" ifadesine verilen cevapları incelendiğinde, katılımcıların %14,6'sı İş Bankası, %14,1'i Ziraat Bankası, 10,9'u Finans Bank ve 10,7'si Halk Bankası şeklinde cevaplandıkları görülmektedir. En çok tercih edilen bankanın İş bankası olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	197	51,3
	Erkek	187	48,7
Yaş	18-24	77	20,1
	25-31	120	31,3
	32-38	82	21,4
	39-45	66	17,2
	46 ve üstü	39	10,2
Eğitim durumu	İlköğretim	46	12,0
	Lise	76	19,8
	Yüksekokul	59	15,4
	Lisans	135	35,2
	Lisansüstü	51	13,3
	Doktora	17	4,4
Meslek	Memur	61	15,9
	Özel sektör ç.	84	21,9
	Serbest m.	26	6,8
	Emekli	15	3,9
	Ev hanımı	53	13,8
	Öğrenci	70	18,2
	İşçi	23	6,0
	Çalışmıyor	52	13,5
Medeni durum	Bekâr	189	49,2
	Evli	195	50,8
Gelir düzeyi	1600 ve altı	45	11,7
	1601-2500	81	21,1
	2501-3500	105	27,3
	3501-4500	73	19,0
	4501 ve üzeri	80	20,8

Tablo 2. Katılımcıların kullandıkları bankalar

Kullandığınız banka	Frekans	%
İş Bankası	56	%14,6
Ziraat	54	%14,1
QNB	42	%10,9
Halk Bankası	41	%10,7
Garanti	36	%9,4
Akbank	31	%8,1
Kuveyt Türk	29	%7,6
Denizbank	23	%6,0
Vakıf Bank	21	%5,5
Teb	21	%5,5
Yapı Kredi	10	%2,6
Albaraka	8	%2,1
ING	6	%1,6
Fıba bank	3	%0,8
Şeker bank	3	%0,8
Toplam	384	%100,0

5.2. Faktör Analizi

Araştırma da kullanılan verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla verilere Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Uygulan test sonucuna göre algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakatinde yer alan ifadelerin anlamlılık değerlerinin, 0,05'den büyük olduğu ve normal dağılım gösterdiği gözlenmiştir. İlk olarak algılanan hizmet kalitesi ile ilgili faktör analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizi tablo-3'de görülmektedir. Araştırma kapsamında Temel Bileşenler Analizi ve Varimax rotasyon tekniği kullanılarak Keşfedici faktör analizleri uygulanmıştır. Barlett Küresellik testinin anlamlı olması ve en alt sınır değer olarak 0,70 (Büyüköztürk, 2010) kabul edilen Kaiser-Meyer-Olkin değerinin 0,951 olması örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. Cronbach's Alpha değerinin 0,967 olduğu görülmektedir. Algılanan hizmet kalitesinin faktör analizi sonucuna göre; birinci faktör 7 ifadeden, ikinci, üçüncü ve dördüncü faktörler 5'er ifadeden oluşmaktadır.

Bu faktörler incelendiğinde ortaya çıkan boyutlar aşağıdaki gibidir; Tablo 3'e bakıldığında birinci faktörün yükleri 0,545 ile 0,805 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan ifadeler bireysel banka müşterilerin hizmet aldıkları bankaya güven duymaları, tutulan kayıtların doğruluğu, çalışan davranışları ve uygulanan hizmetlerin doğruluğu ifadelerinden oluştuğu için bu faktöre "**güvenilirlik**" ismi verilmiştir. İkinci faktörün yükleri 0,709 ile 0,881 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan ifadeler müşterilerin özel ihtiyaçlarının anlayışla karşılanması, yapılan işlemlerin saatlerinin müşterilere uygun olması ve müşterilerin her biriyle özel ilgilenilmesi ile ilgili ifadelerden oluştuğu için "**empati**" ismi verilmiştir. Üçüncü faktörün yükleri 0,713 ile 0,863 değerleri arasındadır. Ankette yer alan sorular bireysel banka müşterilerinin hizmet aldıkları bankaların iç ve dış görünümü, işletmeyi oluşturan araç ve donanımı, hizmet sunumunda kullanılan materyallerin

görünümü ile ilgili ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre “**fiziksel görünüm**” ismi verilmiştir.

Tablo 3. Algılanan Hizmet Kalitesi ile İlgili Faktör Analizi Sonuçları

Alt boy.	İfadeler	Ort.	Faktör yük.	Varyans	Öz değer	Cronbach's Alpha değeri
Güvenirlilik	Tercih ettiğim bankanın çalışanları bana karşı her zaman saygılı ve naziktirler.	3,60	,805	59,210	13,026	0,951
	Tercih ettiğim bankanın çalışanlarının davranışları bende güven duygusu uyandırır.	3,47	,788			
	Tercih ettiğim bankadan aldığım hizmete ilişkin güven duyarım	3,57	,777			
	Tercih ettiğim bankanın çalışanları yardım etmeye her zaman istekli ve gönüllüdürler.	3,58	,734			
	Tercih ettiğim banka hizmetlerle ilgili kayıt ve faturalama işlemlerinde dürüst ve güvenilirdir.	3,60	,734			
	Tercih ettiğim banka, benim bir problemim olduğunda çalışanları probleme yaklaşımlarında güven verici, ilgili ve cana yakındırlar.	3,55	,726			
Empati	Kullandığım bankanın çalışanları hiçbir zaman benim isteklerime cevap veremeyecek kadar meşgul değildirler.	3,58	,545	9,583	2,108	0,954
	Kullandığım banka bana özel ilgi gösterir.	3,32	,881			
	Kullandığım banka benim çıkarlarımı her şeyin üstünde tutar.	3,08	,860			
	Kullandığım banka benim özel isteklerimi anlar.	3,04	,847			
	Kullandığım bankanın çalışma saatleri bana uygundur.	3,11	,840			
Fiziksel özellikler	Kullandığım bankanın çalışanları benimle kişisel olarak ilgilenir.	2,97	,709	7,507	1,651	0,927
	Tercih ettiğim bankanın fiziksel olanakları görsel açıdan çekicidir	3,32	,863			
	Tercih ettiğim banka teknolojiye uygun ve çağdaş donanıma sahiptir	3,42	,861			
	Tercih ettiğim bankanın hizmet verirken kullandığı malzemeler gözüme hoş görünür.	3,52	,806			
	Tercih ettiğim bankanın çalışanları temiz ve düzgün görünüşlüdür	3,45	,796			
Heveslilik	Tercih ettiğim banka sundukları hizmetin yanı sıra sundukları ek hizmetleri de çekicidir.	3,53	,713	4,573	1,006	0,946
	Tercih ettiğim banka hizmetlerini ilk anda yerine getirir.	3,58	,781			
	Tercih ettiğim bankanın çalışanları, benim alacağım hizmeti mümkün olan en kısa sürede verirler.	3,54	,761			
	Tercih ettiğim bankanın çalışanları benim isteklerime hemen cevap verirler	3,74	,755			
	Tercih ettiğim banka vaat ettikleri hizmeti zamanında yerine getirir.	3,72	,732			
Değerlendirme Kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,951 Approx. Chi-Square: 9281,933 Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: 0,80 Cronbach's Alpha: 0,967					

Dördüncü faktörün yükleri ise 0,781 ile 0,703 arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular bankada çalışan personelin hizmeti sunmadaki istekli, arzulu davranışları ile ilgili algısını oluşturan ifadelerden oluştuğu için bu faktöre de “**isteklilik (heveslilik)**” ismi verilmiştir.

Müşteri sadakati ile ilgili yapılan faktör analizi tablo-4’ de görülmektedir. Cronbach’s Alpha değerinin 0,956 olduğu

görülmektedir. Birinci faktördeki ifadeler birlikte düşünüldüğünde faktöre: “bilişsel sadakat”, ikinci faktördeki ifadeler birlikte düşünüldüğünde faktöre: “davranışsal sadakat” ismi verilmiştir. Bilişsel sadakat ile ilgili 9 ifade, Davranışsal sadakat ile ilgili 6 ifade ilgili faktöre yüklenmiştir. Tablo da en düşük yükleme oranı 0,644 en yüksek yükleme oranı 0,874 olarak saptanmıştır.

Tablo 4. Müşteri Sadakati ile İlgili Faktör Analizi

Alt boy.	İfadeler	Ort.	Faktör yük.	Varyans	Öz değer	Cronbach's Alpha değeri
Bilişsel sadakat	Kullandığım bankanın ürün ve hizmet fiyatlarında artış olsa dahi tercihim değişirmem	2,52	0,858			
	Kullandığım bankanın rakipleri daha iyi fiyat sunsa bile tercihim değişirmem	2,58	0,851			
	Kullandığım banka da işlem yapmak için fazladan mesafe kat etmekten çekinmem.	2,78	0,798			
	Kullandığım banka ile ilgili olumlu yorumlarda bulunur, olumsuz yorumlardan kaçınırım.	2,83	0,728	63,787	9,568	0,940
	Kullandığım bankayla ile ilgili bir konu geçtiğinde “benim bankam” şeklinde tanım kullanırım	3,20	0,717			
	Çevremdekileri kullandığım bankaya yönlendirmek için teşvik ederim	3,07	0,702			
	Kullandığım bankanın eleştirilmesi hoşuma gitmez.	2,93	0,688			
	Başka insanların kullandığım bankayı övmesi beni mutlu eder	3,20	0,669			
Davranışsal sadakat	Kullandığım banka ile ilgili diğer insanların fikirleri beni çok ilgilendirir	2,97	0,644			
	Herhangi bir hizmete ihtiyacım olduğunda ilk tercihim kesinlikle daha önce hizmet aldığım banka olur.	3,53	0,874			
	Bir banka ile ilgili seçim yaptıktan sonra genellikle daha önce hizmet aldığım bankaya yönelmeyi tercih ederim	3,53	0,865			
	Yeni bir hizmete ihtiyaç duyduğumda genellikle daha önce hizmet aldığım bankayı tercih ederim.	3,57	0,850	9,581	1,437	0,950
	Kullandığım bankanın sabit müşterisi olmayı severim	3,35	0,798			
	Kullandığım bankayı yakın çevremdeki insanlara öneririm.	3,37	0,767			
	Önerimi isteyen çevremdeki insanlara kullandığım bankayı kesinlikle tavsiye ederim.	3,35	0,751			
	Değerlendirme kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,935				
Approx. Chi-Square: 6083,400						
Barlett's Test of Sphericity: 0,000						
Extraction Method: Principal Components						
Rotation Method: Varimax						
Açıklanan Varyans Toplamı: 0,73 Cronbach's Alpha: 0,956						

4.3 Korelasyon ve Regresyon Analizi Sonuçları

Bu bölümde yapılan faktör analizleri sonucunda algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati boyutları aralarındaki ilişkiyi test etmek amacıyla korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Tablo-5 incelendiğinde algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati boyutları arasındaki korelasyon analiz sonuçları görülmektedir. Tablo-5 incelendiğinde değişkenler arasında genel olarak orta düzeyde anlamlı, pozitif ilişkilerin var olduğu görülmektedir. 0.00-0.30 arası değerler düşük düzey ilişkiye ve 0.30-0.70 arası değerler orta düzey ilişkiye işaret ederken 0.70-1.00 arası değerler yüksek düzey mükemmel ilişkiye işaret etmektedir (Büyüköztürk, 2015:32).

Tablo-5. Korelasyon Analizi Sonuçları

Boyutlar	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.Güvenirlilik	1					
2.Empati	,682*	1				
3.Fiziksel özellikler	,594*	,502*	1			
4.Heveslilik	,785*	,626*	,616*	1		
5.Bilişsel sadakat	,569*	,628*	,415*	,551*	1	
6.Davranışsal sadakat	,719*	,652*	,580*	,634*	,750*	1

* Korelasyonlar 0.01 düzeyinde anlamlı.

Bu doğrultuda tablo incelendiğinde güvenilirlik boyutu ile bilişsel sadakat arasında orta düzeyde, davranışsal sadakat ile yüksek düzeyde anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Empati boyutu ile bilişsel ve davranışsal sadakat arasında orta düzeyde, anlamlı ve pozitif bir ilişki mevcuttur. Fiziksel görünüm ile bilişsel ve davranışsal sadakat arasında orta düzeyde, anlamlı ve pozitif bir ilişki mevcuttur. Aynı şekilde heveslilik ile bilişsel ve davranışsal sadakat arasında orta düzeyde, anlamlı ve pozitif bir ilişki mevcuttur. Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre tüm değişkenler arasında ilişkilerin olduğu görülmektedir.

Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisini ölçmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Tablo-6'da algılanan hizmet kalitesi boyutlarının müşteri sadakati boyutlarından davranışsal sadakat üzerine etkileri incelenmiştir. Tablo 6'da algılanan hizmet kalitesi boyutlarından 'güvenirlilik, empati, heveslilik ve fiziksel görünümün müşteri sadakatının boyutu olan davranışsal sadakat üzerine etkisi ile ilgili sonuçlar yer almaktadır. Tablo-6 incelendiğinde güvenilirlik, empati ve fiziksel görünüm ile bilişsel sadakat arasında orta düzeyde pozitif (sırasıyla; 0,719; 0,652; 0,580; 0,634) korelasyonlar olduğu görülmektedir. VIF değerleri arasında 10'dan yüksek bir değer ve tolerans değerleri arasında 0.20'den daha düşük bir değer olmadığı için bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılığın olmadığı söylenebilir. Ayrıca Durbin-Watson katsayısı (1,848) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan algılanan hizmet kalitesi alt boyutları (güvenirlilik, empati, heveslilik ve fiziksel görünüm),

davranışsal sadakat ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R: 0,768, R²: 0,591, p: 0,000). Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, algılanan hizmet kalitesi alt boyutlarının davranışsal sadakat üzerindeki görece önem sırası; güvenilirlik, empati, fiziksel görünüm ve

heveslilik şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, güvenilirliğin, empatinin ve fiziksel görünümün davranışsal sadakat üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında; $H_{1a,d,j}$ hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo.6 Algılanan Hizmet Kalitesi Boyutları ve Davranışsal Sadakat Çoklu Doğrusal Regresyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	B	Std. Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r	Tol.	VIF
Sabit	,477	,142		3,360	,001				
Güvenilirlik	,388	,058	,395	6,747	,000	,719	,327	,262	3,816
Empati	,241	,043	,259	5,619	,000	,652	,277	,509	1,964
Fiziksel görünüm	,195	,045	,186	4,301	,000	,580	,216	,296	3,380
Heveslilik	,047	,056	,047	,831	,406	,634	,043	,608	1,646
Bağımlı değişken: Davranışsal sadakat									
R:0,768 R²:0,591 F(4, 379):136,676 p:0,000 Durbin-Watson:1848									

Tablo 7. Algılanan Hizmet Kalitesi Boyutları ve Bilişsel Sadakat İçin Çoklu Doğrusal Regresyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	B	Sd. Hata _B	β	t	p	İkili r	Kısmi r	Tol.	VIF
Sabit	,622	,160		3,876	,000				
Güvenilirlik	,136	,065	,143	2,092	,037	,569	,107	,262	3,816
Empati	,375	,048	,417	7,749	,000	,628	,370	,509	1,964
Fiziksel görünüm	,017	,051	,017	,331	,741	,415	,017	,296	3,380
Heveslilik	,163	,064	,168	2,556	,011	,551	,130	,608	1,646
Bağımlı değişken: Bilişsel sadakat									
R:0,666 R²:0,443 F(4, 379):75,362 p: 0,000 Durbin-Watson:1,680									

Tablo 7’de ise algılanan hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirlik, empati, heveslilik ve fiziksel görünümün müşteri sadakati boyutu olan “bilişsel sadakat” üzerine etkisi ile ilgili sonuçlar yer almaktadır. Tablo 7 incelendiğinde, güvenilirlik, empati, heveslilik ve fiziksel görünüm ile bilişsel sadakat arasında orta seviyede pozitif (sırasıyla; 0,569; 0,628; 0,415; 0,551) bir ikili korelasyon olduğu görülmektedir. VIF değerleri arasında 10’dan yüksek bir değer ve tolerance değerleri arasında 0.20’den daha düşük bir değer olmadığı için bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılıkların olmadığı söylenebilir. Ayrıca Durbin-Watson katsayısı (1,680) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan algılanan hizmet kalitesi alt boyutları (güvenilirlik, empati, fiziksel görünüm ve heveslilik), bilişsel sadakat ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R: 0,666, R²: 0,443, p: 0,000). Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, algılanan hizmet

kalitesi alt boyutlarının bilişsel sadakat üzerindeki görece önem sırası; empati, heveslilik, güvenilirlik ve fiziksel görünüm şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, empati, heveslilik ve güvenilirliğin bilişsel sadakat üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında $H_{1f,i,l}$ hipotezleri kabul edilmiştir.

4.4. Farklılık Analizlerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde katılımcıların demografik özellikleri ile algıladıkları banka hizmet kalitesi ve müşteri sadakatine yönelik düşünceleri arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 8. Müşterilerin Cinsiyetlerine Göre T-Testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	n	X	Sd	t	p	Anlamlı Farklılık
Güvenirlilik	Kadın	197	3,7024	986	3,146	0,002*	Kadın-Erkek
	Erkek	187	3,3663	1,10	3,137	0,002*	
Empati	Kadın	197	3,2406	1,09	2,288	0,023*	Kadın-Erkek
	Erkek	187	2,9743	1,18	2,283	0,023*	
Heveslilik	Kadın	197	3,6497	994	2,768	0,006*	Kadın-Erkek
	Erkek	187	3,3519	1,11	2,760	0,006*	
Bilişsel sadakat	Kadın	197	3,0350	971	2,630	0,009*	Kadın-Erkek
	Erkek	187	2,7605	1,07	2,623	0,009*	
Davranışsal sadakat	Kadın	197	3,6015	1,01	2,345	0,020*	Kadın-Erkek
	Erkek	187	3,3485	1,103	2,339	0,020*	

*Gruplar arası farklılık 0,005 düzeyinde anlamlıdır.

Bu doğrultuda ilişkisiz örneklem için tek faktörlü varyans analizi (One-Way Anova) tekniği ve ilişkisiz (bağımsız) örneklemeler T-Testi (Independent Samples T-Test) teknikleri kullanılmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine göre yapılan T-testi analiz sonuçları tablo-8’de görülmektedir. Tablo-8 incelendiğinde cinsiyete göre katılımcıların hizmet kalitesi algıları ve müşteri sadakat algıları arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Güvenirlilik, empati, heveslilik, bilişsel sadakat ve davranışsal sadakat boyutlarının tümünde kadınların erkeklere göre daha olumlu

bir algı içerisinde oldukları görülmektedir. Katılımcıların medeni durumlarına göre yapılan T-testi analiz sonuçları tablo-9’da görülmektedir. Tablo-9 incelendiğinde medeni duruma göre katılımcıların hizmet kalitesi algıları ve müşteri sadakat algıları arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Güvenirlilik, heveslilik ve bilişsel sadakat boyutunda bekarların evlilere göre; empati boyutunda evlilerin bekarlara göre daha olumlu bir algı içerisinde oldukları görülmektedir.

Tablo 9. Müşterilerin Medeni durumuna Göre T-Testi sonuçları

Faktörler	Medeni durum	N	X	Sd	t	p	Anlamlı Farklılık
Güvenirlilik	Evli	189	3,3962	1,06	-2,618	0,009*	Evli-Bekâr
	Bekâr	195	3,6769	1,03	-2,617	0,009*	
Empati	Evli	189	3,9492	1,12	-2,745	0,006*	Evli-Bekâr
	Bekâr	195	3,2677	1,14	-2,746	0,006*	
Heveslilik	Evli	189	3,3820	1,03	-2,238	,0026*	Evli-Bekâr
	Bekâr	195	3,6236	1,07	-2,239	,0026*	
Bilişsel sadakat	Evli	189	3,7360	1,02	-3,131	0,002*	Evli-Bekâr
	Bekâr	195	2,0615	1,01	-3,131	0,002*	

*Gruplar arası farklılık 0,005 düzeyinde anlamlıdır.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre yapılan ANOVA analiz sonuçları tablo-10’da görülmektedir. Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların eğitimi ve yaş durumlarına göre One-Way Anova testi bulgularında; güvenirlilik, fiziksel görünüm, heveslilik ve davranışsal sadakat boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Gruplar arası farkların tespiti için Tukey testi uygulanmıştır. Genel olarak eğitim düzeyi lisansüstü olanların, lise, ön lisans ve lisans düzeyinde olanlara göre hizmet kalitesini daha olumlu algıladıkları görülmektedir. Müşteri sadakati değişkeninde

ise yine lisansüstü eğitim düzeyinde olanların ön lisans eğitim düzeyinde olanlara göre daha olumlu bir algı içerisinde oldukları görülmektedir.

Katılımcıların yaş gruplarına göre müşteri sadakat boyutunda farklılık olduğu görülmektedir. Bilişsel sadakat boyutunda da 46 yaş ve üzeri grubun, 18-24 ve 25-31 yaş gurubuna göre daha olumlu bir algı içerisinde oldukları görülmektedir. Yani ileri yaş grubunun mutlak sadakat düzeyinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 10. Müşterilerin Eğitim Durumları göre ANOVA Analizi Sonuçları

Faktör	Varyansın kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	Mezun Olunan Okul	N	X
Güvenirlilik	Guruplar arası	13,379	4	3,345	2,908	,022*	İlkokul	46	3,6
	Guruplar içi	435,983	379	1,150			Lise	76	3,4
	Toplam	449,362	383				Ön lisans	59	3,3
	Anlamli fark: lisansüstü-lisans ve ön lisans						Lisans	135	3,4
							Lisansüstü	68	3,9
Fiziksel özellikler	Guruplar arası	19,463	4	4,866	4,979	,001*	İlkokul	46	3,6
	Guruplar içi	370,346	379	,977			Lise	76	3,5
	Toplam	389,809	383				Ön lisans	59	3,3
	Anlamli fark: lisansüstü-lise ve ön lisans						Lisans	135	3,7
							Lisansüstü	68	4,0
Heveslilik	Guruplar arası	18,378	4	4,594	4,202	,002*	İlkokul	46	3,6
	Guruplar içi	414,414	379	1,093			Lise	76	3,5
	Toplam	432,792	383				Ön lisans	59	3,3
	Anlamli fark: lisansüstü-lisans ve ön lisans						Lisans	135	3,3
							Lisansüstü	68	4,0
Davranışsal sadakat	Guruplar arası	12,582	4	3,145	2,836	,024*	İlkokul	46	3,6
	Guruplar içi	420,349	379	1,109			Lise	76	3,3
	Toplam	432,930	383				Ön lisans	59	3,1
	Anlamli fark: lisansüstü-ön lisans						Lisans	135	3,5
							Lisansüstü	68	3,6
Bilişsel Sadakat	Guruplar arası	17,259	4	4,315	4,203	,002*	18-24 yaş	77	2,7
	Guruplar içi	389,065	379	1,027			25-31 yaş	120	2,7
	Toplam	406,323	383				32-38 yaş	82	2,8
	Anlamli fark: 46 yaş ve üzeri-18-24 yaş ve 25-31 yaş						39-45 yaş	66	3,1
							46 ve üzeri	39	3,3

6. Sonuç ve Öneriler

Rekabetin giderek yoğunlaştığı günümüz dünyasında sadık müşteriler üzerine stratejiler geliştirmek yeni müşteri elde etmekten daha önemli ve daha tasarruflu hale gelmiştir. İşletmeler müşteri ilişkileri yönetimine giderek daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Hatta işletmeler de müşteri deneyimi departmanlarının kurulması müşteri sadakatine ne kadar önem verildiğini gözler önüne sermektedir. Bu doğrultuda müşteri sadakatini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, araştırılması önem arz etmektedir. Bankaların da etkin bir şekilde hizmet sunabilmeleri, hizmet kalitelerini arttırmaları müşteri sadakati oluşturmaları açısından önemlidir. Yapılan bu araştırma da bireysel banka müşterilerinin hizmet aldıkları bankalardan algıladıkları hizmet kalitelerinin müşteri sadakati üzerine etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmadaki önem müşterilerin işletmelerde uzun dönemli kalmalarının işletmelere sağlayacağı faydadır. Bu amaçla Düzce’de faaliyet de bulunan kamu ve özel tüm bankaların hizmet kaliteleri, bankaların bireysel müşterileri tarafından değerlendirilmiştir. Çalışmada belirlenen amaçlar doğrultusunda öncelikle değişkenlerin yapılarını ve güvenilirliklerini tespit etmek amacıyla faktör ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Daha sonrasında ise korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon ve farklılık analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre; banka hizmet kalitesi ölçeğinde 4 farklı boyut ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada kullanılan SERPERF ölçeğinde 5 faktör bulunmasına rağmen analiz sonucunda ortaya 4 faktör çıkmasında, ölçeğin uygulanan bölgede müşteri davranışlarının farklı olması, evren ve örneklemin farklı olması, tüketicilerin anket sorularını farklı algılamaları gibi nedenler gösterilebilir. Bu araştırmada ortaya çıkan

sonuç, banka hizmet kalitesi faktörlerinden güven ve güvenilirlik faktörünün tek faktör içerisinde toplandığıdır. Bu boyutlar içerisinde banka hizmet kalitesini en iyi düzeyde temsil eden boyut güvenilirlik boyutudur. Bu boyutu sırasıyla empati, isteklilik ve fiziksel görünüm boyutu takip etmektedir.

Literatürde SERVQUAL ve SERVPERF ölçeği kullanılarak yapılan benzer çalışmalarda da faktör isimleri ve sayıları aynı veya farklı çıktığı görülmektedir. Çatı ve Öcel’in (2015) aynı ölçeği kullanarak farklı alanda yaptığı çalışmalarında güven ve güvenilirlik faktörlerinin aynı şekilde bir faktör altında toplandığı görülmektedir. Öncü vd. (2010), hizmet kalitesinin ölçülmesi ve bankacılık sektöründeki uygulama isimli çalışmalarında, hizmet kalitesini etkileyen değişkenlere yönelik yapılan faktör analizi sonucunda, yine 4 boyut ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu boyutların önem sıraları, fiziki unsurlar, yeterlilik, güvenilirlik ve empati olarak sıralanmıştır. Çiftçi’nin (2006), hizmet kalitesi ve bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin ölçülmesi adlı çalışmasında, faktör sayısını 5 olarak bulmuştur ve faktörlerin önem dereceleri: güvenilirlik, heveslilik, güvence empati ve fiziksel özellikler olarak değişiklik gösterdikleri görülmüştür.

Müşteri sadakati ölçeğinde 2 farklı boyut ortaya çıkmıştır. Bu boyutlar: davranışsal sadakat ve bilişsel sadakattir. Ölçeğin alındığı çalışma (Gümüşbuğa, 2015) incelendiğinde müşteri sadakatinin bilişsel sadakat, davranışsal sadakat ve tutumsal sadakate yönelik üç faktör olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu çalışmada bilişsel sadakat ve tutumsal sadakat ifadelerinin aynı faktör altında toplandığı gözlemlenmektedir. Evrenin farklı olması böyle bir sonucu ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

Algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakatı değişkenleri arasındaki korelasyon analiz sonuçlarına göre; en yüksek ilişki, davranışsal sadakat ile güvenilirlik arasında iken, en düşük ilişki, fiziksel görünüm ile bilişsel sadakat arasındadır. Bu sonuçla Tüfekçi ve Tüfekçi'nin (2006), Çiftçi'nin (2006), Ustasüleyman ve Eyüboğlu'nun (2010), Onan'ın (2017) çalışmaları benzerlik göstermektedir.

Yapılan çoklu doğrusal regresyon analiz sonuçlarına göre algılanan hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirlik, empati ve fiziksel görünümün, müşteri sadakatı boyutlarından davranışsal sadakatı etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultu da algılanan hizmet kalitesinin ölçeğinde yer alan güvenilirlik ilgili ifadeler düşünüldüğünde; banka çalışanlarının müşterilerine verdikleri sözleri zamanında yerine getirmeleri ve kayıtlarını hatasız tutmaları davranışsal sadakatı pozitif yönde etkilemektedir. Empati ile ilgili ifadeler düşünüldüğünde; banka çalışanlarının her bir müşteriyle tek tek özel olarak ilgilenmeleri ve müşterilerinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutmaları davranışsal sadakat duygusunu pozitif yönde etkilemektedir. Bir diğer önemli boyut olan fiziksel görünüm faktöründe ise banka çalışanlarının temiz ve düzgün görünüşlerinin olması ve hizmet binalarının modern görünümlü göze hoş görünür olması davranışsal sadakatı pozitif yönde etkilemektedir denilebilir.

Algılanan hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirlik, empati ve hevesliliğin müşteri sadakatı boyutlarından bilişsel sadakatı etkilediği ortaya çıkmıştır. Algılanan hizmet kalitesinin ölçeğinde yer alan empati ile ilgili ifadeler düşünüldüğünde; banka çalışanlarının her bir müşteriyle tek tek özel olarak ilgilenmeleri ve müşterilerinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutmaları bilişsel sadakat duygusunu pozitif yönde etkilemektedir. İkinci önemli boyut olan heveslilik faktöründe ise banka çalışanlarının müşterilere yardım etmeye her zaman istekli ve gönüllü olmaları ve hizmetleri mümkün olan en kısa sürede vermeleri bilişsel sadakat duygusunu pozitif yönde etkilemektedir.

Araştırmadan çıkan sonuçlar neticesinde bankalara şu önerilerde bulunulabilir: Analizler sonucunda bireysel banka müşterilerin algıladığı en önemli faktörün güvenilirlik olduğu bulunmuştur. Güvenilirlik boyutu içerisinde güven ile ilgili ifadeler de yer almaktadır. Ankette geçen ifadeler irdelendiğinde verilen sözlerin yerine getirilmesi büyük önem arz etmektedir. Kayıt ve faturalama işlemleri yapılırken, internet bankacılığını kullanılırken, bankamatikler kullanılırken, mobil bankacılık kullanılırken, müşterilerin bilgilerine ve mahremiyetine özen gösterilmelidir. Bir diğer önemli faktör empatidir. Banka personelleri gerek şubelerde gerekse çağrı merkezlerinde müşterilerine karşı her zaman saygılı, nazik ve yardımsever olmalıdırlar. Müşteriler bankalardan kendileriyle özel ve kişisel olarak ilgilenmelerini önemsemektedirler. Bu yüzden, bankalar müşterilerin her birine ayrıcalıklı olduğu duygusunu hissettirmelilerdir. Belki onların özel ihtiyaçları ile alakadar olabilirler. Heveslilik faktöründe de bankaların işlerini, her zaman, her koşulda istekle ve süratle yapmalarını bekleyen müşterileri olduğunu bilmeleri gerekir. Bankada işlem yaptırmak için dakikalarca bekleyen müşteri sıralarına çözüm üretmeleri ve hizmet hızlarını geliştirmeleri gerekir. Bir bankanın fiziksel özelliklerinde hizmet kalitesi ise, bankalar son teknolojiye uygun çağdaş araç ve gereçlere sahip olarak, hizmet verilen ortamda tertip ve düzeni

sağlayarak iyi bir izlenim oluşturabilir. Özellikle müşterilerin algı eşiklerini geçebilmek adına işletme içerisindeki dekarosyon belli aralıklarla değiştirilebilir. Müşteriye güven veren mavi ve yeşil tonlar kullanılabilir. Bütün bunlar, bankaların ileride müşteriyi tutma ve müşteri sadakatı oluşturma noktasında hizmet kalitelerini gözden geçirmeleri açısından önemli bir çalışma olabilir.

Sonuç olarak; bu çalışma, SERPERF ölçümü ile bireysel banka müşterilerinin algılamış oldukları hizmet kalitesinin müşteri sadakatını ölçme konusunda yol göstermektedir. Sonraki çalışmalarda algılanan risk kavramı da dikkate alınabilir. Algılanan hizmetin müşteri sadakatine etkisinde ağızdan ağıza iletişimin aracı etkisi araştırılabilir. Örneklem için yalnızca Düzce ilinde faaliyet gösteren özel ve kamu bankalarının bireysel banka müşterilerinin ele alınması çalışmanın sınırlılığıdır. Bundan sonraki çalışmalarda tek bir bankanın müşteri kitlesinden yola çıkılarak, bireysel, ticari ve dijital müşteriler ayrı ayrı ele alınıp bankaya dair daha detaylı sonuçlara ulaşılabilir.

Kaynakça

- Altıntaş, M. H. (2000) Tüketici Davranışları. Bursa: Alfa.
- Arabacı, H. (2018).Türkiye’ de Bankacılık Sektörünün Gelişimi, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, Yıl: 2018, Sayfa: 25-42.
- Aydın, K.,Yıldırım S.,(2012).Hizmet Sektöründe Servperf Ölçeği ile Hizmet Kalitesinin Belirlenmesi (Sağlık Hizmetleri Sektöründe Bir Uygulama, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt:1 Sayı: 2
- Bayruk, N. ve Küçük, F. (2007). Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakatı İlişkisi Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXII, Sayı: 1.
- Bülbül, H., Akın, M., Demirer, Ö. & Doğan, İ.C. (2012). Türk Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Müşteri Tatmini ve Tekrar Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi: Yapısal Eşitlik Modeli İle Bir İnceleme. Doğu Üniversitesi Dergisi, 13(1), 28-40.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Cronin, J. Joseph Jr, and Taylor, Steven A. (1992), “Measuring Services Quality”, Journal of Marketing, Vol 56, No 3, s. 55–68.
- Çatı, K.ve Öcel, Y. (2015). Toplumda Algılanan Doktor İmajının Sağlık Hizmet Kalitesi Üzerine Etkisi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2.
- Çiftçi, A. G. (2006). Hizmet Kalitesi ve Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesi Ölçümüne Yönelik Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Değermen, H.A. (2006): Hizmet Ürünlerinde Kalite, Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakatı, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Demirören, P.(2009): "Türk Bankacılık Sektöründe Müşteri İlişkileri Yönetimi Uygulamalarının Müşteri Tatmini

- ve Müşteri Sadakatine Etkileri," Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Dick, A., Basu, K., (1994). Customer loyalty: toward an integrated conceptual framework. *Journal of the Academy of Marketing Science* 22 (2), 99–113.
- Gümüşbuğa, F. (2015): Bankacılıkta Müşteri İlişkileri Yönetiminin Müşteri Sadakatine Etkisi, Karabük Üniversitesi, Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi C.:3 S.:1 Yıl:2015, ss. 123-153.
- Işık, O. ,Akbolat, M. & Ünğan, C.(2013): Kamu ve Özel Banka Müşterilerinin Hizmet Kalite Algılarının Değerlendirilmesi: Bir Alan Araştırması, İşletme Bilimi Dergisi, Cilt:1 Sayı:2.
- Juran, Joseph.M. Frank. M. Gryna (1988) *Juran's Quality Control Handbook*, McGraw Hill Co., 4. Basım.
- Karamustafa, K., & Yıldırım, M. (2007). Tüketicilerin Bireysel Banka Tercihine İlişkin Kayseri İlinde Yapılan Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Kaytancı, B.G., Ergeç, E.H., Toprak, M. (2013).Katılım Bankası Müşterilerinde Bankacılık Ürün ve Hizmetlerine Yönelik Memnuniyet: Türkiye Örneği. *International Conference on Eurasian Economies*, 801-811.
- Koçer, Köksal.(2017) Müşteri İlişkileri Yönetiminin Müşteri Sadakati Üzerine Etkisi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 7 sayı:2.
- McGoldrick, P.J., ve Andre E, (1997), "Consumer misbehaviour Promiscuity or Loyalty in Grocery Shopping", *Journal of Retailing and Consumer Services*, Vol. 4,No. 2, ss. 73-81.
- Mucuk, İ. (1994). *Pazarlama İlkeleri*. DER Yayınları 6. Baskı, İstanbul.
- Onan, G.,(2017) . Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Marka Bağlılığı Üzerine Etkisi, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 529-538.
- Oyman, M. (2002); "Müşteri Sadakati Sağlamada Sadakat Programlarının Önemi", *Kurgu Dergisi*, sayı 19.
- Öncü, M, Kutukız, D, Koçoğlu, C. (2010). Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45), 237-252.
- Özer, Ö. ve Günaydın, Y. (2010) "Otel İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati İlişkisi: Dört Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, "İşletme Fakültesi Dergisi, 11 (2), 127-154.
- Parasuraman, A., V. Zeithaml, and L.L. Berry (1988), "SERVQUAL: A Multiple Item Scale for Measuring Customer Perceptions of Service Quality," *Journal of Retailing*, 64 (1), pp.12-37.
- Sütütemiz, N., Çiftiyıldız, S .(2014). "Müşteri Sadakati Modellerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma". *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)* : 155-172.
- Tosun, N. B. (2014). *Marka Yönetimi*, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul.
- Tüfekci, N., Tüfekci, K.,(2006). Bankacılık Sektöründe Farklı Olma Üstünlüğünün ve Müşteri Sadakatinin Yarattığı Değer: Isparta ilinde Bir Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:4, 170,183.
- Türkiye Bankalar Birliği, <http://www.tbb.org.tr>
- Ustasüleyman, T., & Eyüboğlu, K. (2010). Bireylerin İnternet Bankacılığını Benimsemesini Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli ile Belirlenmesi. *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, 4(2).
- Üzerem, N. (1997). "Hizmet Kalitesinin Yönetimi" *Pazarlama Dünyası Dergisi*,11(62), ss: 34-41.
- Yıldırım, Ö. (2005). Termal Turizm İşletmelerinde Müşteri Sadakati ve Bir Araştırma, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir.
- Yıldız, S. ve Çilingir, Z. (2010). Elektronik Pazarlamada Müşteri Sadakatinin Geliştirilmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 19, Sayı: 1, ss: 412-428.
- Yılmaz, V., Filiz, Z. & Yaprak, B. (2007). Servqual Yöntemiyle Yükseköğretimde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 299-316.
- Yılmaz, V., Çelik, H.E. & Depren B.(2007). Devlet ve Özel Sektör Bankalarındaki Hizmet Kalitesinin Karşılaştırılması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*,8 (2) 2007,234-248.
- Yücel, M., (2013) *Toplam Hizmet Kalitesinin Serqual Analizi İle Ölçümü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma: Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12 Sayı: 44 (082-106)
- Zeithaml, Valerie A., Parasuraman, A, ve Berry, Leonard L. (1990). *Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectations*, The Free Press, New York.

Araştırma Makalesi • Research Article

İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli; Katılım Endeksi Üzerine Bir Uygulama*

Islamic Three Factor Asset Pricing Model: An Application On Participation Index

İstemi Çömlekçi,^a Sedef Sondemir^{b,**}

^aDoç. Dr. Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, 81620, Düzce/Türkiye
ORCID: 0000-0001-8922-071X

^bYüksek Lisans öğrencisi, Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, 81620, Düzce/Türkiye
ORCID: 0000-0001-8215-3059

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 01 Eylül 2019

Kabul tarihi: 08 Eylül 2019

Anahtar Kelimeler:

Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli,
İslami Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli,
Katılım Endeksi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019

Received in revised form 01 September 2019

Accepted 08 September 2019

Keywords:

Fama French Three Factor Asset Pricing Model,
Islamic Fama French Three Factor Asset Pricing Model,
Participation Index

ÖZ

Fama French Üç FVFM'ne göre hisse senedi getirisindeki değişim; piyasanın risksiz faiz oranı üzerindeki fazla getirisi, ölçek ve DD/PD oranları tarafından açıklanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı Fama French Üç FVFM'inin İslami finansa uyarlanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda KATLM 30 endeksinde yer alan 2011-2017 yılları arasındaki her yıl Aralık ayının sonunda özsermayesi pozitif olan ve kesintisiz verisine ulaşılabilen 25 adet hisse senedi baz alınmıştır. Elde edilen hisse senetlerinin aylık verileri regresyon analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Fama French Üç FVFM'inin İslami finansa uygulanabilir olduğu ama ilgili dönem için geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Geleneksel Fama French Üç FVFM'inde SH, BL, BM ve BH portföylerinde geçerli olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Fama French Change in stock return by Three Factor Asset Pricing Model ; The excess return on the market's risk-free interest rate is explained by the ratios and the DD / PD ratios. The main aim of this study is to test the validity of the Fama French Three Factor Asset Pricing Model in Islamic finance. In line with this aim, each year between 2011 and 2017, which is included in the KATLM-30 index, 25 share certificates, which are positive in nature and accessible to uninterrupted data, are taken at the end of December. The monthly data of the stocks obtained were analyzed by the regression analysis method. As a result of the research, the Fama French Three Factor Asset Pricing Model is applied to Islamic financing but not for the period concerned. In the traditional Fama French Three Factor Asset Pricing Model, it has been determined that the market portfolio is valid for the SH, BL, BM and BH portfolios in the model received from BİST100.

1. Giriş

Hisse senetlerine yapılan yatırımların artmasıyla birlikte beklenen getiri ile risk arasındaki ilişkinin belirlenmesi için bir takım teoriler geliştirilmiştir. Modern portföy teorisi

beklenen getiri ile risk arasındaki ilişkiyi dikkate alan ilk teoridir.

Modern portföy teorisi üzerine kurulmuş olan Finansal Varlık Fiyatlama Modeli Sharpe, Treynor, Lintner ve Mossin tarafından 1960'lı yıllarda oluşturulmuştur. Finansal Varlık

* Bu çalışma ikinci yazarın 2018 yılında Doç. Dr. İstemi ÇÖMLEKÇİ danışmanlığında Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda yapılan "İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli; Katılım Endeksi Üzerine Bir Uygulama" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir ve 9-11 Temmuz 2018 The 3rd International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2018), Islamic Three Factor Asset Pricing Model: An Application On Participation Index bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: sedefsondemir@gmail.com

Fiyatlama Modeli (FVFM) menkul kıymetlerin getirilerini belirleyen en önemli faktörün pazar faktörü olduğunu savunmaktadır (Perold, 2004).

Fama ve French (1992) tarafından yapılan çalışmada beklenen getiriye etkileyen pazar değişkeninde farklı faktörlerin olabileceğini savunmuşlardır. Bunlar firma büyüklüğü, defter değeri/piyasa değeri oranı (DD/PD) finansal kaldıraç oranı ve fiyat kazanç oranı gibi değişkenlerdir. Fama ve French 1993 yılında yaptığı başka bir çalışmada hisse senedi getirisi ile makro değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiş ve büyüklük (piyasa değeri) ve DD/PD oranının getiriye etkileyen önemli iki değişken olduğunu ortaya koymuşlardır. Böylelikle FVFM'ye iki faktör daha ekleyerek Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelini (ÜFVFM) oluşturmuşlardır. ÜFVFM'nin formülü aşağıdaki gibidir;

$$E(R_i) - R_f = \beta_{im}[E(R_m) - R_f] + \beta_{is}E(SMB) + \beta_{ih}E(HML)$$

$E(R_i) - R_f$: İncelenen portföyün (varlık) risksiz faiz oranı üzerindeki beklenen getirisi

$E(R_m) - R_f$: Piyasa portföyünün risksiz faiz oranı üzerindeki beklenen getirisi

SMB: Küçük ve büyük piyasa değerine sahip hisselerin getirileri arasındaki fark

HML: Yüksek ve düşük PD/DD oranına sahip hisselerin getirileri arasındaki fark

β_{im} : Portföyün fazla getirilerinin, piyasanın fazla getirilerine karşı duyarlılığı

β_{is} : Portföyün fazla getirilerinin, SMB getirilerine karşı duyarlılığı,

β_{ih} : Portföyün fazla getirilerinin, HML getirilerine karşı duyarlılığı

olarak ifade edilmektedir.

İslami finansın temelinde faizsiz bir sistem mevcuttur. FVFM'inde ise faizin yer alması İslami Finansal Varlık Fiyatlama Modellerinde (İFVFM) faiz yerine kullanılabilir makroekonomik faktörler düşünülmüştür. Literatürde yapılmış çalışmalarda, Ashker (1987) faiz oranı yerine zekat, Sheikh (2010) faiz oranı yerine gayri safi yurtiçi hasıla ve Hanif (2011) faiz oranı yerine enflasyon oranları gibi alternatifler geliştirmişlerdir.

İslami finansal sistem, geleneksel finansal sistemin ana ilkelerinden farklıdır. İslami finans Kur'an ayetlerine ve sünnetlerine (peygamberin geleneklerine) göre şekillenmektedir (Toth, 2011). İslami finans faizsiz bir sisteme dayanmaktadır. Faizin alınması ve ödenmesinin yasak olması sistemin çekirdeğini oluşturmaktadır. Faizin yasak olmasına rağmen risk paylaşımı, bireylerin hak ve görevlerini, mülkiyet haklarını ve sözleşmelerin kutsallığını savunan İslam doktrini diğer ilkeleri tarafından desteklenmektedir (Ashhoob ve Naseer, 2013).

Genellikle risksiz varlık olarak devlet tahvilleri veya hazine bonoları kabul edilmektedir (Sadaf ve Andleeb, 2014). Bu nedenle modeli İslami finansa uygulamak için risksiz bir finansal varlığı temsil edecek, faiz içermeyen bir değişken kullanmak gerekmektedir. Zekat, Nominal Gayri Safi Milli

Yurtiçi Hasıla ve Enflasyon risksiz bir finansal varlık yerine modele eklenebilecek değişkenler olarak kabul edilmektedir.

Ashker (1987) risksiz faiz oranı (R_f) yerine zekât (Z)'ı koyarak modelin geçerliliğini incelemiştir. Bu kapsamda İslami FVFM'nin denklemi aşağıdaki gibidir.

$$E(R_i) = Z + \beta(R_m - Z)$$

Sheikh (2010) risksiz faiz oranı yerine Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'yı koyarak modelin geçerliliğini araştırmıştır.

$$E(R_i) = NGSYİH_g + \beta(R_m - NGSYİH_g)$$

Hanif (2011) risksiz faiz oranını (R_f) enflasyon oranı (I) ile değiştirerek İslami modeli oluşturmuştur.

$$E(R_i) = I + \beta(R_m - I)$$

2. Literatür

Fama ve French (1993) tarafından yapılan araştırmada firma büyüklüğü ve DD//PD oranının hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda yüksek DD/PD oranına sahip hisse senetlerinin düşük DD/PD oranına sahip hisse senetlerine oranla daha fazla getiri sağladığını tespit etmişlerdir. Küçük ölçekli firmalara ait hisse senetlerinin büyük ölçekli firmalara ait hisse senetlerine oranla daha fazla getiri sağladığı da görülmüştür. Meydana gelen normalüstü getirinin sebebi olarak yüksek DD/PD oranlı ve küçük ölçekli firmalara ait hisse senetlerinin daha fazla riskli olmalarından kaynaklandığı görülmüştür.

Fama ve French (1995) tarafından yapılan başka bir çalışmada NYSE, AMEX ve NASDAQ piyasalarında 1963-1992 yılları arasında işlem gören şirketlerin hisse senedi verilerini ÜFVFM'inin geçerliliği test edilmiştir. Çalışmada regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda düşük DD/PD oranlı firmalara kıyasla yüksek DD/PD oranlı firmaların getirilerinin daha yüksek olduğu ayrıca küçük ölçekli firmaların büyük ölçekli firmalara göre daha fazla getiri elde ettikleri tespit edilmiştir.

Ajili (2002) tarafından 1976-2001 dönemini kapsayan Fransa piyasasında işlem gören hisse senetlerine ait verilerle Fama French ÜFVFM'inin geçerliliği test edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda Fama French ÜFVFM'inin hisse senedi getirisindeki değişimi açıklama gücünün yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Walid ve Ahlem (2008), 2002-2007 dönemlerine ait Japonya hisse senetleri piyasasının verilerini kullanarak Fama French ÜFVFM'inin geçerliliği test edilmiştir. Diğer araştırmalardan farklı olarak Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) kullanılmıştır. Araştırmada FVFM ile Fama French ÜFVFM'i karşılaştırılmış ve sonuç olarak hisse senedi getirilerini en iyi açıklayan modelin FVFM'i olduğu tespit edilmiştir.

Sadaf ve Andleeb (2014) tarafından KMI-30 endeksin yer alan 28 şirketin hisse senedi getirileri kullanılmıştır. Bu çalışmada FVFM'yi İslami finansa uyarlamışlardır. Araştırma 2012-2013 dönemlerini kapsamaktadır. Faiz oranı yerine enflasyon oranı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, risksiz faiz oranını (t-bono oranı) veya enflasyon oranını

kullanıldığı zaman getirilerin hemen hemen aynı değerleri verdiği gözlemlenmiştir.

Febrianto ve Rachman (2016) JII endeksinde yer alan 25 adet firmanın verilerini FVFM'yi İslami finansa uyarlamışlardır. Araştırmada faiz oranı yerine enflasyon oranı kullanılmış ve 2015-2016 dönemlerini kapsamaktadır. Araştırma sonucunda enflasyon oranının faiz oranı yerine kullanılabileceği tespit edilmiştir.

Derbalı vd. (2017) Malezya borsasında bulunan şeriata uygun olan 10 şirketin verileri alınarak 2003-2015 dönemlerin İFVFM'inin geçerliliğini test etmişlerdir. İslami model için Sukuk kar oranları ve hazine bonoları kabul edilmiştir. Yapılan bu çalışma İslami finanstaki finansal varlık fiyatlama modellerin eksikliğine önemli katkılarda bulunmaktadır.

Quthbi (2017), 2013-2016 dönemlerinde Endonezya piyasasında yer alan JII endeksinde faaliyet gösteren 13 firmanın verilerini kullanarak İslami finansal varlık fiyatlama modelinin geçerliliği test edilmiştir. Araştırma sonucunda 9 firmada geçerli olduğu 4 firmada ise geçersiz olduğu tespit edilmiştir.

Shaharuddin vd. (2012) 2006-2011 yıllarını kapsayan dönemde Malezya İslam Borsasında yer alan firmalara ait hisse senedi getiri oranlarıyla Fama French ÜFVFM'inin geçerliliğini test etmişlerdir. Araştırmada finansal kriz öncesi ve sonrası ayrıca Lehman Brothers'ın düşüşünden önceki iki alt dönemdeki sonuçları karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların Fama French ÜFVFM'nin geçerliliğini desteklemesinin yanı sıra daha nitelikli yorumlar için daha ayrıntılı analizlerin yapılması gerekmektedir.

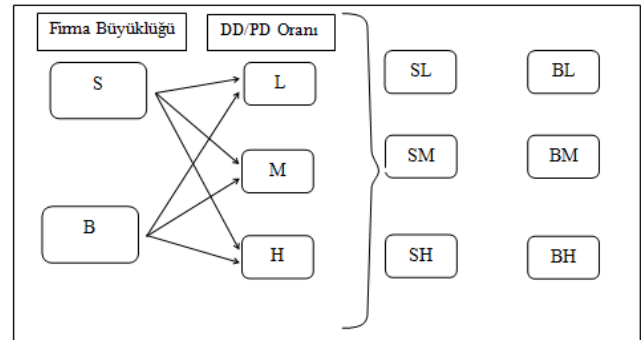
Gönenç ve Karan (2001) tarafından yapılan çalışmayla Borsa İstanbul'da Fama French ÜFVFM'inin geçerliliği test edilmiştir. 1993-1998 dönemlerini kapsayan araştırmada ÜFVFM'i karşılaştırılmıştır. Bu modeller; FVFM, İki Faktörlü Model ve Fama French ÜFVFM'idir. Araştırma sonucunda DD/PD oranı düşük oranlı hisselerden oluşan portföy, DD/PD oranı açısından yüksek oranlı hisselerden oluşan portföyden daha iyi performans göstermiştir. Büyüklük ölçeği açısından ise büyük ölçekli firmalar küçük ölçekli firmalara göre daha üstün performans göstermişlerdir.

Şakar (2009) tarafında yapılan çalışmada 1996-2008 dönemleri arasında İMKB'de işlem gören her yılın Aralık ayının sonunda özsermayesi negatif olmayan (87 adet) şirketlere ait veriler panel veri analizi ile test edilmiştir. Panel veri analizinde hem yatay hem de zaman kesit boyutu incelenmiştir. Araştırma sonucunda yazar, ilgili dönemdeki değişkenliğin piyasa değeri/defter değeri oranı, piyasa değeri ve hisse senedinin sistematik risk primi değişkenleri tarafından açıklandığını ve Fama French ÜFVFM'inin geçerli olduğunu savunmuştur

Özden (2014) 1999-2013 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören 33 imalat sanayi şirketinin hisse senedi getiri verileri kullanılarak Fama French ÜFVFM'inin geçerliliği test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda modelin anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

3. Yöntem

Bu çalışmanın amacı; İslami Fama ve French ÜFVFM'inin 2011-2017 dönemleri arasında İslami finansa uyarlanmasıdır. Analizde risksiz getiri oranı yerine enflasyon oranı kullanılmıştır. Bu amacın yerine getirilmesi için 2011-2017 döneminde KATILIM 30 Endeksinde faaliyet gösteren firmalara ait firma büyüklük ölçüsü ve DD/PD oranı esas alınarak portföyler oluşturulmuştur. Firma büyüklüğünü temsilen şirketlerin piyasa değerleri kullanılmıştır. Piyasa değeri hisse senedinin fiyatı ile şirkete ait hisse senedi adedi çarpılarak elde edilmektedir. Elde edilen piyasa değerleri önce küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır. Daha sonra piyasa değerleri küçük (S) ve büyük (B) olmak üzere iki portföy grubuna ayrılmıştır. Böylelikle küçük ve büyük olmak üzere iki ayrı portföy elde edilmiştir. Çalışmada, şirketlerin t yılındaki DD/PD oranları; t yılının Aralık ayındaki özsermayesinin, t yılının Aralık ayındaki piyasa değerine oranlanması yoluyla hesaplanmıştır. Şirketlerin DD/PD oranları esas alınarak oluşturulan portföylere ait getirilerin hesaplanması üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak şirketler DD/PD oranlarına göre küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır. Daha sonra sıraya konulan şirketlere ait hisse senetleri; %30'luk, %40'luk ve %30'luk grup olmak üzere üç farklı portföy oluşturulmuştur (Özden, 2014:125). Birinci portföyde, DD/PD oranı açısından en düşük (L) orana sahip şirketlerin hisse senetleri yer almaktadır. İkinci portföyde, DD/PD oranı açısından orta büyüklüğe (M) sahip şirketlerin hisse senetleri yer almaktadır. Üçüncü portföyde, DD/PD oranı açısından en yüksek (H) orana sahip firmaların hisse senetleri yer almaktadır. Araştırmada portföylerin keşimi sonucu oluşan 6 ayrı portföy elde edilmiştir. Oluşturulan portföyler yıllık olarak ele alınmıştır. Firma büyüklüğü (piyasa değeri) açısından iki, DD/PD oranı açısından üç grubun keşimi sonucu toplam altı yeni portföy oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekilden ayrıntılı bir biçimde bahsedildiğinde hisse senetleri firma büyüklüğüne göre küçük (S) ve büyük (B) olmak üzere iki portföye ayrılmıştır. DD/PD oranına göre şirketler; düşük(L), orta (M) ve yüksek (H) olmak üzere üç portföye ayrılmıştır. Oluşan portföyler şu şekildedir:

SL: Bu portföy firma büyüklüğüne göre küçük, DD/PD oranı açısından ise düşük DD/PD oranına sahip olan hisse senetlerinden oluşmaktadır.

SM: Bu portföy firma büyüklüğüne göre küçük, DD/PD oranı açısından ise orta büyüklükte DD/PD oranına sahip olan hisse senetlerinden oluşmaktadır.

SH: Bu portföy firma büyüklüğüne göre küçük, DD/PD oranı açısından ise yüksek DD/PD oranına sahip olan hisse senetlerinden oluşmaktadır.

BL: Bu portföy firma büyüklüğüne göre büyük, DD/PD oranı açısından ise düşük DD/PD oranına sahip olan hisse senetlerinden oluşmaktadır.

BM: Bu portföy firma büyüklüğüne göre büyük, DD/PD oranı açısından ise orta büyüklükte DD/PD oranına sahip olan hisse senetlerinden oluşmaktadır.

BH: Bu portföy firma büyüklüğüne göre büyük, DD/PD oranı açısından ise yüksek DD/PD oranına sahip olan hisse senetlerinden oluşmaktadır.

Yapılan analizde altı adet kesişim portföyü oluşturulmaktadır.

SMB (Small Minus Big) : Ölçek değerine göre oluşturulan ortalama getirilere sahip portföyler arasındaki fark alınır. SH, SM, SL portföylerinin BH, BM, BL portföylerinin aritmetik ortalaması alınır. Daha sonra küçük ölçeğe sahip portföy grubundan, büyük ölçeğe sahip portföy grubu çıkarılır. Farkı alınan getiri serileri DD/PD etkisinden arındırılmış olmalıdır.

$SMB = \frac{1}{3}(\text{Small Low} + \text{Small Medium} + \text{Small High}) - \frac{1}{3}(\text{Big Low} + \text{Big Medium} + \text{Big High})$ (15)

HML (High Minus Low) : Defter değerine göre oluşturulan ortalama getirilere sahip portföyler arasındaki fark alınır. SH, BH ve SL, BL Portföylerinin aritmetik ortalaması alınır. Daha sonra yüksek defter değerine sahip portföy grubundan düşük portföy grubu çıkarılır. Farkı alınan getiri serileri ölçek etkisinden arındırılmış olmalıdır.

$HML = \frac{1}{2}(\text{Small High} + \text{Big High}) - \frac{1}{2}(\text{Small Low} + \text{Big Low})$

Araştırmada ele alınan bütün firmaların ortalama getiri (Ri) değerlerini elde etmek amacıyla firmaların hisse senetlerine ait aylık fiyat verilerine, Borsa İstanbul resmi internet sitesinden (<http://www.borsaistanbul.com/>) ulaşılmıştır.

Pazar getirisi (Rm) elde etmek için Katılım 30 endeksi ve Borsa İstanbul Ulusal 100 endeksine ait 'Fiyat Endeksi Kapanış Değerleri' kullanılmıştır. Bu verilerde Borsa İstanbul resmi internet sitesinden (<http://www.borsaistanbul.com/>) elde edilmiştir.

Risksiz verim oranı (Rf) olarak Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) ilk ihaledeki bileşik faiz oranı alınmıştır. Enflasyon oranı içinde TÜFE aylık değişim oranları alınmıştır. Bu verilere Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası resmi internet sitesinde bulunan elektronik veri dağıtım sistemi (<https://evds2.tcmb.gov.tr/>) uygulamasından ulaşılmıştır.

SMB ve HML portföylerini elde etmek için gerekli olan firmaların yılsonu mali tablolarına ait verilere, Kamuoyu Aydınlatma Platformu(KAP) resmi internet sitesinden (<https://www.kap.org.tr/tr/>) ulaşılmıştır.

Araştırma modeli aşağıdaki gibi oluşturulmuştur; Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelleri;

BİST 100 için; $R_{it} - R_{ft} = \alpha_i + \beta_i(R_{Bist100t} - R_{ft}) + s_iSMB_t + h_iHML_t$

KATLM30 için; $R_{it} - R_{ft} = \alpha_i + \beta_i(R_{Katlm30t} - R_{ft}) + s_iSMB_t + h_iHML_t$

İslami Fama French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelleri;

BİST 100 için; $R_{it} - R_{It} = \alpha_i + \beta_i(R_{Bist100t} - R_{It}) + s_iSMB_t + h_iHML_t$

KATLM30 için; $R_{it} - R_{It} = \alpha_i + \beta_i(R_{Katlm30t} - R_{It}) + s_iSMB_t + h_iHML_t$

Burada,

R_{it} : 't' zamanındaki 'varlığına ait getiriyi,

R_{ft} : 't' zamanındaki risksiz faiz oranına ait değeri,

$R_{Bist100t}$: 't' zamanındaki BİST100'e ait getiriyi,

$R_{Katlm30t}$: 't' zamanındaki KATLM30'a ait getiriyi,

α_i : modelin fiyatlama hatasını,

SMB_t : 't' zamanındaki küçük ve büyük piyasa değerli portföylere ait getiri farkını,

HML_t : 't' zamanındaki yüksek ve düşük DD/PD oranlı portföylere ait getiri farkını,

β_i, s_i, h_i : Beta katsayılarını göstermektedir

4. Bulgular ve Yorumlar

Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin İslami finansa uyarlanması yapıldığı bu çalışmada ÜFVFM'i ve İFVFM'i sonuçları ayrı ayrı tablolarda sunulmuştur.

Dickey-Fuller birim kök testi, verilerin durağanlığını ölçmektedir. Verilerin durağan olmaması durumunda regresyon analizlerinde sonuçların farklı çıkmasına neden olmaktadır. Seriler durağan olmazsa sahte regresyon olur. ,Bkz : Brooks, Introductory Econometrics for Finance, 3rd pp 354)

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Birim Kök Testi Sonuçları

Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli		İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli	
Değişkenler	ADF t- istatistik Kritik Değer Düzey	Değişkenler	ADF t- istatistik Kritik Değeri Düzey
SL	-8.243248	SL	-8.308837
SM	-7.663575	SM	-7.635718
SH	-10.21701	SH	-10.32222
BL	-8.702985	BL	-8.795460
BM	-8.153462	BM	-8.470262
BH	-9.052771	BH	-9.161479
SMB	-9.820228	SMB	-9.820228
HML	-8.730241	HML	-8.730241
R _{BIST} -R _f	-10.63990	R _{BIST} -R _f	-6.165826
R _{KATLM} -R _f	-10.02674	R _{KATLM} -R _f	-7.173798
	%1 (-3.511262)		%1 (-3.511262)
Kritik Değerler	%5 (-2.896779)	Kritik Değerler İFFÜFVFM	%5 (-2.896779)
FFÜFVFM	%10 (-2.585626)		%10 (-2.585626)

P* Değeri: 0.0000
* MacKinnon (1996) tek taraflı p-değerleri.

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman tüm değişkenlerin hesaplanan t değerlerinin mutlak değerleri, Augmented Dickey-Fuller değerinin belirlenen (%1, %5, %10)

anlamlılık düzeyleri üzerinden hesaplanan kritik değerlerinin mutlak değerlerinden büyük olduğu için serilerin durağan olduğu varsayılmaktadır.

Tablo 2. Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli Değişkenlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	R _{BIST} -R _f	R _{KATLM} -R _f	SMB	HML	SL	SM	SH	BL	BM	BH
Ortalama	0.008	0.010	0.010	-0.023	0.044	-0.028	0.009	0.019	0.012	0.008
Medyan	0.007	0.011	0.008	-0.018	0.028	-0.008	0.006	0.026	0.013	0.011
Maks.	0.241	0.145	0.147	0.140	0.442	0.314	0.203	0.152	0.273	0.129
Min.	-0.134	-0.139	-0.136	-0.257	-0.228	-0.424	-0.161	-0.103	-0.116	-0.169
Std. Sapma	0.067	0.050	0.051	0.068	0.119	0.113	0.058	0.051	0.062	0.060
Çarpıklık	0.333	-0.224	0.184	-0.546	0.599	-0.459	0.037	-0.123	0.707	-0.570
Basıklık	3.590	3.260	3.459	4.180	3.731	4.581	4.354	2.819	5.496	3.185
Jarque-Bera	2.778	0.945	1.215	9.055	6.903	11.706	6.437	0.328	28.807	4.674
Olasılık	0.249	0.623	0.544	0.010	0.031	0.002	0.039	0.848	0.000	0.096
Sum	0.739	0.877	0.842	-1.935	3.755	-2.379	0.774	1.610	1.025	0.718
Sum Sq. Dev.	0.375	0.209	0.218	0.384	1.193	1.077	0.279	0.223	0.325	0.300
N	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84

Tablo 2 incelendiğinde SMB değişkeninin ortama getirisi (0.010) standart sapması (0.051) iken HML değişkeninin ortalama getirisi (-0.023) standart sapması (0.068) olduğu görülmektedir. HML portföyünün kaybının SMB portföyüne göre çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Firma büyüklüğüne göre küçük, DD/PD oranı açısından ise düşük orana sahip SL portföyü en yüksek getiriyi (%0.04) elde etmiştir. SL portföyünün standart sapması (%0.11)'dir. En düşük getiriye (%-0.02) ise SM portföyü sahiptir. SM portföyünün standart sapması (%0.11)'dir.

Tablo 3. İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli Değişkenlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	R_{BIST-R_f}	$R_{KATLM-R_f}$	SBM	HML	SL	SM	SH	BL	BM	BH
Ortalama	0.001	0.003	0.010	-0.023	0.037	0.009	0.002	0.012	0.005	0.001
Medyan	0.005	0.004	0.008	-0.018	0.018	0.012	-0.001	0.018	0.007	0.002
Maks.	0.235	0.138	0.147	0.140	0.435	0.188	0.195	0.148	0.266	0.122
Min.	-0.141	-0.138	-0.136	-0.257	-0.235	-0.194	-0.169	-0.110	-0.128	-0.176
Std. Sapma	0.067	0.049	0.051	0.068	0.119	0.064	0.058	0.051	0.062	0.060
Çarpıklık	0.325	-0.224	0.184	-0.546	0.620	-0.109	-0.049	-0.134	0.713	-0.681
Basıklık	3.673	3.182	3.459	4.180	3.763	4.164	4.430	3.036	5.490	3.443
Jarque-Bera	3.072	0.822	1.215	9.055	7.428	4.917	7.194	0.259	28.838	7.193
Olasılık	0.215	0.662	0.544	0.010	0.024	0.085	0.027	0.878	0.000	0.027
Sum	0.150	0.288	0.842	-1.935	3.166	0.762	0.186	1.022	0.436	0.130
Sum Sq. Dev.	0.376	0.207	0.218	0.384	1.189	0.342	0.281	0.220	0.325	0.298
N	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84

Tablo 3 incelendiğinde SMB değişkenin ortama getirisi (0.010) standart sapması (0.051) iken HML değişkenin ortalama getirisi (-0.023) standart sapması (0.068) olduğu görülmektedir. HML portföyünün kaybının SMB portföyüne göre çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Firma büyüklüğüne göre küçük, DD/PD oranı açısından ise düşük orana sahip SL portföyü en yüksek getiri (%0,037) elde etmiştir. SL portföyünün standart sapması (%0.11)'dir. En düşük getiriye (%0,001) ise BH portföyü sahiptir. BH portföyünün standart sapması (%0.06)'dir.

Tablo 4 A. Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli Portföylerine İlişkin Regresyon Analizi Tablosu

	$SL(R_{BIST100})$	$SL(R_{KATLM30})$	$SM(R_{BIST100})$	$SM(R_{KATLM30})$	$SH(R_{BIST100})$	$SH(R_{KATLM30})$
F	132,628	125,990	55,558	55,557	39,811	66,978
(p)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
R-Kare	0,826	0,846	0,663	0,663	0,583	0,704
DW	1,976	1,656	1,690	1,689	2,265	1,980
C(t)	1,678	0,988	0,379	0,378	2,486	1,799
(p)	(0,097)**	(0,325)	(0,705)	(0,706)	(0,015)*	(0,075)**
$R_m - R_f$	0,000*	0,000*	0,947	0,955	0,000*	0,000*
SMB	0,000*	0,000*	0,099**	0,098**	0,000*	0,000*
HML	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*

*%95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır.

**%90 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır.

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman F sonuçları ($F > 5$, $p < 0.005$) olduğundan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değerinin en yüksek %84,6 ile $SL(R_{KATLM30})$ portföyünün en düşük %58,3 ile $SH(R_{BIST100})$ portföyüdür. (c) regresyon katsayısına bakıldığında $SL(R_{BIST100})$ ve $SH(R_{KATLM30})$ portföylerinde %90 güven aralığında anlamlı iken

$SH(R_{BIST100})$ portföyünde %95 güven aralığında anlamlıdır. $R_m - R_f$ faktörünü incelediğimizde SM portföyü hariç diğer portföyler istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. SMB faktörü için SM portföyü %90 güven aralığında anlamlı iken diğer portföyler %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. HML faktörü ise tüm portföylerde anlamlı çıkmıştır.

Tablo 4 B. Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli Portföylerine İlişkin Regresyon Analizi Tablosu

	$BL(R_{BIST100})$	$BL(R_{KATLM30})$	$BM(R_{BIST100})$	$BM(R_{KATLM30})$	$BH(R_{BIST100})$	$BH(R_{KATLM30})$
F	30,795	56,950	12,458	16,999	30,688	40,698
(p)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
R-Kare	0,518	0,669	0,292	0,366	0,517	0,589
DW	2,330	2,232	2,310	2,198	2,081	1,722
C(t)	2,592	1,836	2,010	1,466	2,013	1,156
(p)	(0,011)*	(0,070)**	(0,047)*	(0,146)	0,047*	(0,250)
$R_m - R_f$	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
SMB	0,059**	0,102	0,003*	0,004*	0,558	0,231
HML	0,001*	0,000*	0,826	0,797	0,000*	0,000*

*%95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır.
**%90 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır.

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman F sonuçları ($F > 5$, $p < 0.005$) olduğundan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değerinin en yüksek %66,9 ile $BL(R_{KATLM30})$ portföyünün en düşük %29,2 ile $BM(R_{BIST100})$ portföyüdür. (c) regresyon katsayısına bakıldığında $BL(R_{KATLM30})$ portföyünde %90 güven aralığında anlamlı iken $BL(R_{BIST100})$, $SH(R_{BIST100})$, $BM(R_{BIST100})$ ve $BH(R_{BIST100})$ portföylerinde %95 güven aralığında anlamlıdır. $R_m - R_f$ faktörünü incelediğimizde tüm portföylerde istatistiksel olarak anlamlı olduğu

görülmektedir. SMB faktörü için $BL(R_{BIST100})$ portföyü %90 güven aralığında anlamlı iken BM portföyünde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. HML faktörü ise BM portföyü hariç diğer portföylerde anlamlı çıkmıştır.

Katılım 30 endeksinde yer alan şirketlerin verileri ile oluşturulan 6 portföy üzerinde gerçekleştirilen İÜFVFM'inin zaman serisi regresyon sonuçları aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 5 A. İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli Portföylerine İlişkin Regresyon Analizi Tablosu

	$SL(R_{BIST100})$	$SL(R_{KATLM30})$	$SM(R_{BIST100})$	$SM(R_{KATLM30})$	$SH(R_{BIST100})$	$SH(R_{KATLM30})$
F	131,737	151,773	28,110	34,787	39,853	66,618
(p)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
R-Kare	0,825	0,844	0,494	0,549	0,584	0,703
DW	1,979	1,655	2,013	1,968	2,258	1,971
C(t)	1,149	0,757	1,750	1,368	1,632	1,308
(p)	(0,253)	(0,451)	(0,083)**	(0,175)	(0,106)	(0,194)
$R_m - R_f$	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
SMB	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
HML	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*

*%95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır.
**%90 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman F sonuçları ($F > 5$, $p < 0.005$) olduğundan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değerinin en yüksek %24,4 ile $SL(R_{KATLM30})$ portföyünün en düşük %49,4 ile $SM(R_{BIST100})$ portföyüdür. (c) regresyon

katsayısına bakıldığında $SM(R_{BIST100})$ portföyünde %90 güven aralığında anlamlı iken diğer portföylerde istatistiksel olarak anlamlı değildir. $R_m - R_f$, SMB ve HML faktörleri tüm modeller için anlamlıdır.

Tablo 5 B. İslami Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli Portföylerine İlişkin Regresyon Analizi Tablosu

	$BL(R_{BIST100})$	$BL(R_{KATLM30})$	$BM(R_{BIST100})$	$BM(R_{KATLM30})$	$BH(R_{BIST100})$	$BH(R_{KATLM30})$
F	30,916	56,183	12,632	16,997	30,933	40,434
(p)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
R-Kare	0,519	0,666	0,295	0,366	0,519	0,587
DW	2,330	2,226	2,322	2,203	2,084	1,722
C(t)	1,817	1,464	1,381	1,095	1,471	0,982
(p)	(0,072)**	(0,146)	(0,171)	(0,276)	(0,145)	(0,328)
$R_m - R_f$	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*	0,000*
SMB	0,055**	0,100**	0,002*	0,004*	0,564	0,232
HML	0,001*	0,000*	0,837	0,803	0,000*	0,000*

*%95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır.
**%90 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlıdır

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman F sonuçları ($F > 5$, $p < 0.005$) olduğundan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değerinin en yüksek %66,6 ile $BL(R_{KATLM30})$ portföyünün en düşük %29,5 ile $BM(R_{BIST100})$ portföyüdür. (c) regresyon katsayısına bakıldığında $BL(R_{BIST100})$ portföyünde %90 güven aralığında anlamlı iken diğer portföyler %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı değildir. $R_m - R_f$ faktörünü incelediğimizde tüm portföylerde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. SMB faktörü için BL portföyünde %90 güven aralığında anlamlı iken BM portföyünde %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. HML faktörü ise BM portföyü hariç diğer portföylerde anlamlı çıkmıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada ÜFVFM İslami finansa uyarlanmıştır. Çalışmada hem ÜFVFM'i hem de İslami ÜFVFM'i kurulmuştur. ÜFVFM'i kurulurken piyasa endeksi olarak hem BIST100 endeksi hem de KATLM30 endeksi alınmıştır. ÜFVFM'i kurulurken faiz yerine enflasyon değişkeni alınarak İslami esaslara uygun bir model oluşturulmuştur. Araştırmaya 2011-2017 yılları arasında KATLM 30 endeksinde faaliyet gösteren ve verilerine kesintisiz olarak ulaşılabilen 25 adet hisse senedine ait aylık veriler kullanılmıştır. Araştırma da zaman serisi regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında ÜFVFM'i için oluşturulan portföyler arasında en yüksek getiriyi SL portföyü sağlamıştır. En düşük getiri ise SM portföyünde görülmüştür. İncelenen dönem için DD/PD oranı düşük olan şirketlere yapılan yatırımların daha fazla getiri sağladığı savunulabilir. ÜFVFM'i için oluşturulan portföyler arasında en yüksek getiriyi SL portföyü sağlarken en düşük getiri ise BH portföyünde görülmektedir. Firmalara ait DD/PD oranlarına göre değerlendirildiğinde, DD/PD oranı arttıkça portföy getirisi azalmıştır. Pazar getirisi olarak KATLM 30 endeksinin BIST 100 endeksinin göre daha fazla getiri sağladığı görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda incelenen dönem için yatırımcıların firma değeri küçük DD/PD oranı düşük firmalara yatırım yapmaları tavsiye

edilebilir. Ayrıca BIST 100 endeksinde yer alan firmalardan oluşturulacak portföy yerine, KATLM 30 endeksinde işlem gören firmalardan oluşturulacak portföye yatırım yapmanın daha yüksek getiri sağlayacağı ileri sürülebilir.

Çalışma kapsamında oluşturulan portföylerden, Fama French ÜFVFM'inin SL, SH, BL, BM ve BH portföylerinde geçerli olduğu, buna karşın pazar getirisi olarak KATLM 30 endeksinin temel alındığı Fama French ÜFVFM'nin sadece SH ve BL portföylerinde geçerli olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda normalüstü getirilerin tahmininde pazar getirisi olarak BIST 100 endeks getirisinin kabul edilmesinin daha geçerli olduğu görüşü savunulabilir.

Çalışma kapsamında oluşturulan portföylerden, pazar getirisi olarak BIST100 endeksinin ve risksiz verim oranı olarak TÜFE oranları baz alındığı ÜFVFM'nin SM ve BL portföylerinde geçerli olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan pazar getirisi olarak KATLM 30 endeksinin temel alındığı ÜFVFM'nin hiçbir portföyde geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Normalüstü getirilerin tahmininde risksiz verim oranı olarak Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) faiz oranı temel alınarak test edilen Fama French ÜFVFM'nin risksiz verim oranı olarak TÜFE oranları baz alınarak oluşturulan ÜFVFM'inden daha geçerli olduğu görüşü ileri sürülebilir. Özetle risksiz getiri oranını temsilen faiz oranı yerine enflasyonun baz alınmasının kısmen yeterli olduğu savunulabilir.

Kaynakça

- Ajili, S. (2002). Capital Asset Pricing Model and Three Factor Model of Fama and French Revisited in the Case of France. *Cahier de Recherche du CEREG*, IX, 1-26.
- Ashhoob, A. ve Naseer, M. (2013). The Risk in Islamic Finance Instrument and its Impact on Capital Adequacy, *International Journal of Management - Theory and Applications (IREMAN)*, 1(5), 299-305
- Derbali, A. El Khaldi, A. ve Jouini, F. (2017). Shariah-compliant Capital Asset Pricing Model: New

- Mathematical Modeling, *Journal of Asset Management*, 18(7), 527-53.
- Fama, E. ve French, K. (1992), The Cross Section Of Expected Stock Returns, *The Journal of Finance*, 47 (2), 427-465.
- Fama, E. ve French, K. (1993), Common Risk Factors In The Returns On Stocks And Bonds, *The Journal of Economics*, 33, s.3-56.
- Fama, E.F. ve French, K. R. (1995). Size and Book-to-Market Factors in Earnings and Returns. *Journal of Finance*, 50/1(11), 131-155.
- Febrianto, I. ve Rachman, A.A. (2016). Islamic Capital Asset Pricing Model: A comparative analysis, *Jurnal Ilmiah ESAI*,10(1), 14-33
- Gönenç, H. ve Karan, M.B. (2003). Do Value Stocks Earn Higher Returns than Growth Stocks in an Emerging Market? Evidence from Istanbul Stock Exchange, *Journal of International Financial Management & Accounting*, 14(1), 1-25.
- Özden, D. (2014). Fama French Üç Faktörlü Varlık Fiyatlamaya Modeli: Hisse Senedi Getirileri Odaklı BİST Örneği, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Perold, A.F. (2004). The Capital Asset Pricing Model, *Journal of Economic Perspectives*, 18(3), 23-24.
- Quthbi, Z. H. (2017). Analisis Saham Syariah Efisien dengan Pendekatan Shari'a Compliant Asset Pricing Model (SCAPM) pada Jakarta Islamic Index (JII), *Jurnal Ekonomi Islam*, 8(1), 131-147.
- Sadaf, R. ve Andleeb, S. (2014). Islamic Capital Asset Pricing Model (ICAPM), *Journal of Islamic Banking and Finance*, (2), 187-195
- Shaharuddin, S. S.; Lau, W. Y. ve Ahmad, R. (2017). Constructing Fama-French Factors from Style Indices: Evidence from the Islamic Equity Market, *Emerging Markets Finance & Trade* (53), 1563-1572
- Şakar, B. (2009). Varlık Fiyatlamada Faktör Modelleri ve Üç Faktörlü Modelin İMKB'de Testi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Toth, R.J. (2011). Islamic Economics and the Effect of the Global Financial Crisis, https://www.academia.edu/2940821/Islamic_Economics_and_the_Effect_of_the_Global_Financial_Crisis (Erişim Tarihi: 20.6.2018).
- Walid, E.M. ve Ahlem, E.M. (2008). New Evidence on the Applicability of Fama and French Three Factor Model to the Japanese Stock Market. Working Paper, Osaka University.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı Açısından Türk Sinemasında Aile Filmleri: Münir Özkul ve Adile Naşit Filmleri*

Family Films in Turkish Cinema in Terms of Structural Family System Theory: Munir Özkul and Adile Naşit Films

Gülşah Tura,^{a,**} Berna Gül^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 41380, Kocaeli/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0611-7993

^b Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 41380, Kocaeli/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1325-9612

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 03 Eylül 2019
Kabul tarihi: 17 Eylül 2019

Anahtar Kelimeler:

Aile Terapisi
Neşeli Günler
Gülen Gözler
Bizim Aile
Film Analizi

ARTICLE INFO

Article History:

Received 01 February 2019
Received in revised form 03 September 2019
Accepted 17 September 2019

Keywords:

Family Therapy
Cheerful Days
Smiling Eyes
Our Family
Movie Analysis

ÖZ

Bu çalışmada, Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımının temel kavramlarının açıklanması ve Münir Özkul ile Adile Naşit'in birlikte rol aldığı Yeşilçam sinemasında yer edinmiş üç aile filminin bu kavramlar ışığında incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma amacına uygun şekilde Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımının temel kavramlarından olan aile yapısı, alt sistemler, sınırlar, güç ve ittifak açıklanmış ardından Türk sinemasında aile filmleri arasında yer alan ve Münir Özkul ile Adile Naşit'in birlikte rol aldıkları Neşeli Günler, Gülen Gözler ve Bizim Aile isimli filmler incelenmiştir. Değerlendirme yapılırken doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda Neşeli Günler ve Gülen Gözler filmlerinin aile yapısı, eş alt sistemi, ebeveyn alt sistemi ve güç açısından benzer özellikler gösterdiği bulunmuştur. Üç filmin sadece kardeş alt sistemi açısından ortak özellikler sergilediği görülmüştür.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to explain basic concepts of Structural Family Systems Theory and to examine the three family films in the Yeşilçam cinema, where Münir Özkul and Adile Naşit act together. Family structure, sub-systems, borders, power and alliance, which are the basic concepts of Structural Family Systems Theory, are explained in accordance with the research purpose and than Cheerful Days, Smiling Eyes and Our Family, which were among the family films in Turkish cinema and where Münir Özkul and Adile Naşit acted together were analyzed. Document analysis method was used for evaluation. As a result of the evaluation, it was found that the Cheerful Days and Smiling Eyes films had similar characteristics in terms of family structure, sub-system, parental subsystem and power. It was seen that the three films exhibited common features only in terms of the sibling subsystem.

1. Giriş

Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı 1970'lerde Salvador Minuchin tarafından geliştirilen bir aile terapisi modelidir. Bu kurama göre aile, toplumsal sistemin bir alt sistemidir. Kendi içinde birtakım alt sistemlerden oluşan aile, belirli gelişimsel görevleri olan ve kendisine ait rol ve kurallarla

şekillenen bir yapıdır (Minuchin, 1974: 51). Bir sistem olarak ele alınan ailede sistemlerin genel özelliği gereği, bir üyenin davranışı diğer tüm üyelerin davranışlarıyla ilişkilidir ve aile üyelerinin birbirlerini tamamlayıcı işlevleri vardır (Minuchin, 1974: 13; Nichols, 2013: 210). Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı aile sisteminin parçalarının nasıl

*Bu çalışma, 2-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen 5.Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde (EJER-2018) bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/*Corresponding author*.
e-posta: gulsah.tura@kocaeli.edu.tr

etkileşime girdiği, ailede fonksiyonel olmayan iletişim kalıplarının nasıl oluştuğu ve aile sisteminin nasıl kurulduğu üzerine odaklanmaktadır (Bitter, 2014: 234; Gehart, 2016: 126).

Bireyler bir sosyal ağ içerisinde yer alan canlılardır. Bireylerin davranışları yaşadıkları sosyal ağ içerisinde oluşan etkileşimin yönüne göre değişmektedir. Ekolojik yaklaşıma göre birey ve sosyal çevresi arasında süregelen karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Sosyal ağ içerisinde ev, aile, kültür, alt kültür, toplum, okul, medya gibi sistemler yer almaktadır. Bir sistemde yaşanan bir değişimin diğer sistemleri de etkilediği (Bertalanffy, 2004) görüşünden yola çıkarak makro sistem içerisinde yer alan medyanın aile yapısını, o kültüre ait aile yapısının da medyanın içeriğini etkileyebileceği söylenebilir. Medya kategorisinde yer alan aile filmleri ise aile yapısını yansıtan araçlar arasında yer almaktadır. Yeşilçam sinema tarihinde aileyi konu alan filmlerde karşımıza çıkan önemli isimler hiç kuşkusuz Münir Özkul ve Adile Naşit'tir. Oynadığı roller gereği sıklıkla aile babasını canlandıran Münir Özkul ve anne rolüyle karşımıza çıkan Adile Naşit'in birlikte rol aldıkları Neşeli Günler, Gülen Gözler ve Bizim Aile adlı filmler, Türk aile yapısı özelliklerini başarılı bir şekilde yansıtan filmler arasında yer almaktadırlar (Yağbasan ve Ateş, 2018: 34).

Filmlerden psikolojide terapi ve öğretim olmak üzere iki farklı amaçla yararlanılmaktadır (Alexander ve Waxman, 2000: 455; Tanner, Haddock, Zimmerman ve Lund, 2003: 355). Terapi amaçlı olarak kullanıldığında filmler, uygulayıcılara bir müdahale yöntemi sağlamaktadır (Shepard ve Brew, 2005: 407). Öğretim amaçlı olarak kullanıldığında ise öğrencilere yaşantısal öğrenme imkanı sağladığı için eğitimi zenginleştirmekte (Shepard ve Brew, 2005: 407) ve ilgili yaklaşımın temel kavramlarını somutlaştırmaktadır (Dermer ve Hutchings, 2000: 164). Türkiye'de aile danışmanlığı eğitiminde aile danışmanlığı kuramlarının ve bu kuramlardaki kavramların Türk kültürüne ve aile yapısına oturtulması konusunda öğrenciler ve eğitimciler zorlanabilmektedir. Türk filmleri çerçevesinde aile danışmanlığı konusunda yapılan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır (Acar ve Voltan Acar, 2013; Çağ ve Voltan Acar, 2015; Yıldız, 2017). Konu ile ilgili diğer çalışmaların çoğunlukla yabancı filmler kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir (Bozdağ, 2018; Mert ve Soyer, 2014; Nadir, 2013; Şenol-Durak ve Fırsıoğlu, 2007). Bu noktadan hareketle bu çalışmada, Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı'nın temel kavramları hakkında bilgi verip, Türk aile yapısını yansıttığı düşünülen Neşeli Günler, Gülen Gözler ve Bizim Aile adlı filmlerin bu kavramlar çerçevesinde incelenerek, alan uygulayıcılarına ve öğrencilerine kendi kültürlerinde aile yapısını ilgili yaklaşım çerçevesinde görebilecekleri bilgilerin sunulması amaçlanmıştır. Ayrıca diğer çalışmalardan farklı olarak üç film ele alınmış, her üç filmde de ana kavramlar açısından benzer ve farklı olan noktalara dikkat çekilmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma Münir Özkul ve Aile Naşit'in birlikte rol aldıkları, aile filmleri arasında yer alan Neşeli Günler, Gülen Gözler ve Bizim Aile filmlerinin, Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı'nın temel kavramları açısından analiz edildiği betimsel bir çalışmadır. Nitel araştırma yöntem ve tekniklerine dayanan bu çalışmada araştırmanın verileri doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi veren film, video, fotoğraf, kitap vb. materyallerin analizini içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 187).

2.2. İşlem Yolu

Bu çalışma Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı temel kavramları açısından Türk aile filmlerini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya öncelikle Türk sinemasında aile filmlerinde anne ve baba rolleriyle sıklıkla karşılaşılan Münir Özkul ve Adile Naşit'in birlikte rol aldıkları, Türk aile yapısını yansıttığı düşünülen filmler incelenerek başlanmıştır. Bu filmler iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı izlenerek filmlerin Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımına uygunluğu değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeye göre Neşeli Günler, Gülen Gözler ve Bizim Aile isimli filmlerin, Türk aile yapısını yansıtmaları ve yaklaşımın temel kavramlarını barındırması nedeniyle analiz edilmesine karar verilmiştir. Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı'nın temel kavramları dikkate alınarak iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı izlenen filmlerin, yaklaşımın kavramlarıyla ilişkili olduğu düşünülen sahnelerinin dakikaları not edilmiştir. Araştırmacılar arası kodlama-tutarlılık katsayısı Miles ve Huberman'ın (1994: 249), Aynı Karar Sayısı/Toplam Karar Sayısı formülüne göre hesaplanmıştır. Formüle göre toplam 21 sahne için elde edilen iç tutarlılık katsayısı .95'tir. Araştırmacılar arası kodlama-tutarlılık katsayısının .90'dan yüksek çıkması nedeniyle araştırmacılar belirledikleri sahneleri bir araya gelerek analiz etmişlerdir. Filmlerin demografik özelliklerine aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1. “Neşeli Günler” Filminin Demografik Özellikleri

Filmle İlgili Demografik Bilgiler	
Yönetmen	Orhan Aksoy
Senarist	Sadık Şendil
Yapım Yılı	1978
Süre	95 dk.
Türü	Aile, Duygusal, Komedi
Filmin Konusu	
<p>Turşuculukla geçinen altı çocuklu bir ailenin yaşamının anlatıldığı filmin ilk sahnelerinde anne Saadet Hanım (Adile Naşit) ve baba Kazım Bey (Münir Özkul) turşunun nasıl yapıldığına dair bir kavga ederler ve bu kavga ile altı çocuklu aile ikiye ayrılır. Bu olaydan sonra Kazım Bey ve Saadet Hanım yanlarına üçer çocuğunu alarak ayrılırlar. Kazım Bey’in yanında büyüyen Mehmet (Tamer Coşkun) ile Saadet Hanım’ın yanında büyüyen Ahmet (Yaman Coşkun) birbirlerinden habersiz aynı kıza aşık olur. Bir tesadüf sonucu kardeşler gerçeği öğrenir ve aralarında büyük bir kavga yaşanır. Amcaları Ziya (Şener Şen) kavgaı ayırır ve Mehmet ile Ahmet’e kardeş olduklarını söyler. Böylece yıllarca ayrı büyüyen kardeşler bir rastlantı sonucu birbirlerini tanımış olur. Anne ve babalarını tekrar bir araya getirmek için planlar yapan çocukların tüm denemeleri sonuçsuz kalır. Çocuklar son çare olarak evi terk ederler ve anne babalarını bir araya getirmek için açlık grevi yapmaya başlarlar. Çocukların kararlılığı sayesinde çift, tekrar evlenip bir araya gelir ve film aile üyelerinin birbirine kavuşmasıyla biter.</p>	

Tablo 2. “Gülen Gözler” Filminin Demografik Özellikleri

Filmle İlgili Demografik Bilgiler	
Yönetmen	Ertem Eğilmez
Senarist	Sadık Şendil
Yapım Yılı	1977
Süre	98 dk.
Türü	Aile, Duygusal, Komedi
Filmin Konusu	
<p>Geçimini doğramacılık yaparak sağlayan Yaşar Usta (Münir Özkul)’nın büyük kızı Fikret (Ayşen Gruda) pilot olan Vecihi’yi (Şener Şen) sevmektedir. Vecihi birçok kez Yaşar Usta’ya Fikret’le evlenmek istediğini belirtse de Yaşar Usta bu isteği her zaman reddeder. Diğer kızı İsmet (Müjde Ar) müteahhit Yunus’un (Nejat Gürçen) oğlu Temel’i (Mahmut Hekimoğlu), Nezaket Hanım (Adile Naşit)’ın gözdesi olan Nedret (İtr Esen) ise bir kimya öğrencisi olan Orhan’ı (Ahmet Sezerel) sevmektedir. Yaşar Usta ilk olarak İsmet’in ilişkisinden haberdar olur ve evliliğe izin vermez. Ancak kızlar ve Nezaket Hanım’ın oyunlarının sonuç vermesiyle Yaşar Usta, İsmet ile Temel’in evliliğini onaylar. Nezaket Hanım ve kızları tarafından zengin bir mühendis olduğuna inandırılan Orhan ile Nedret’in evliliğine onay veren Yaşar Usta, düğün masraflarının evini ipotek ettirerek Yunus’tan aldığı borç para ile Nezaket Hanım tarafından ödendiğinden habersizdir. Borcun ödenemesi üzerine Yunus evi bir başkasına satar. Yaşar Usta tüm bu olanları trajik bir şekilde öğrenir ve çıkan tartışma sonunda küçük kızı Hasret (Lale Ilgaz) ile beraber evi terk eder. Vecihi’nin Fikret ile evlenmek için biriktirdiği parası ile borçları ödendiğini öğrenen Yaşar Usta, Nezaket Hanım’ın ve kızlarının özür dilemeleri üzerine evine geri döner. Vecihi’nin yardım ettiği gerçeğini unutmuyarak kızı Fikret’in Vecihi ile evlenmesine izin verir. Film mutlu sonla biter.</p>	

Tablo 3. “Bizim Aile” Filminin Demografik Özellikleri

Filmle İlgili Demografik Bilgiler	
Yönetmen	Ergin Orbey
Senarist	Sadık Şendil
Yapım Yılı	1976
Süre	93dk.
Türü	Aile, Duygusal, Komedi
Filmin Konusu	
<p>Yaşar Usta’nın (Münir Özkul), Halit (Halit Akçatepe), Tayfun (Tayfun Akalın), Ahmet (Ahmet Arıman) ve Tuncay (Tuncay Akça) adlarında dört çocuğu, Melek Hanım’ın (Adile Naşit) ise Feride (Ayşen Gruda), Ferit (Tarık Akan) ve Ferdi (Cengiz Nezir) adında üç çocuğu vardır. Çocuklarından habersiz bir şekilde evlenen çift, yeni kurulan ailede pek çok kardeş sorunuyla karşılaşır ancak yaşanan tüm sorunları iyi niyetle çözerler. Melek Hanım’ın oğlu Ferit üniversiteden Alev’i (İtr Esen) sevmektedir. Alev’in babası patron Saim Bey (Saim Alpago) ise kızının evliliğine izin vermez ve Yaşar Usta’yı işinden kovarak Yaşar Usta’nın evine yıkım kararı çıkarır. Yaşanan olaylardan kendini sorumlu tutan Alev baba evine geri döner. Aile üyeleri yaşanan zorlukların üstesinden birlik olarak gelir. Alev’in babasını ikna etmesi üzerine Alev ile Ferit kavuşur ve film mutlu sonla biter.</p>	

3. Bulgular ve Yorumlar

Aile yapısı, alt sistemler (eş, ebeveyn ve kardeş alt sistemi), sınırlar, ittifaklar ve güç kavramları, Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı’nın temelini oluşturan kavramlardır. Tablo 4’te bu kavramlarla ilişkili olan sahneler, filmlerdeki gösterim yerleri ile birlikte verilmiştir.

Tablo 4. Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımının Kavramlarıyla İlişkili Sahneler ve Filmlerdeki Gösterim Yerleri

Temel Kavramlar	“Neşeli Günler” Filmindeki Gösterim Yeri	“Gülen Gözler” Filmindeki Gösterim Yeri	“Bizim Aile” Filmindeki Gösterim Yeri
Aile Yapısı	00’.10’’ - 01’.05’’	45’.45’’ - 46’.42’’	74’.01’’ - 75’.36’’
Eş Alt Sistemi	01’.19’’ - 01’.33’’	78’.24’’ - 80’.19’’	43’.29’’ - 44’.44’’
Ebeveyn Alt Sistemi	04’.40’’ - 07’.02’’	79’.33’’ - 80’.08’’	54’.49’’ - 55’.48’’
Kardeş Alt Sistemi	78’.30’’ - 79’.18’’	18’.22’’ - 22’.46’’	59’.00’’ - 59’.31’’
Sınırlar	07’.35’’ - 08’.51’’	23’.17’’ - 31’.38’’	79’.03’’ - 81’.36’’
İttifaklar	06’.09’’ - 06’.53’’	11’.52’’ - 12’.16’’	33’.14’’ - 33’.57’’
Güç	01’.32’’ - 02’.03’’	46’.57’’ - 48’.13’’	68’.24’’ - 69’.43’’

Tablo 4’te her üç filmde de Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı’nın temel kavramlarına dair çeşitli sahnelerin yer aldığı görülmektedir. Aşağıda yaklaşımın temel kavramlarının açıklaması yapılarak sahnelerin bu kavramlar ışığında analizine yer verilmiştir.

Aile Yapısı

Aile yapısı, aile aktifken ortaya çıkan ve aile bireylerinin etkileşimlerini düzenleyen işlevsel kurallar bütünüdür (Gladding, 2011: 259; Nichols, 2013: 209). Ailenin yapısı nasıl kurulduğuna bağlı olarak aileyi olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Bazı ailelerde yapı, aile üyelerinin birbirleriyle etkileşimlerini kolaylaştıracak şekilde iyi organize edilebilmekteyken bazılarında ise aile içi etkileşimleri sağlayacak belirgin bir yapı kurulamamaktadır (Figley ve Nelson, 1990: 226; Gladding, 2011: 259). Sağlıklı aileler, aile yapısını yeniden yapılabilecek esnekliğe sahip olduğu için yaşamın stresleriyle baş ederek aile bütünlüğünün devamını sağlayacak uyumu geliştirebilmektedir (Goldenberg ve Goldenberg, 2008: 4). Aile yapısının sağlıklı kurulduğu durumlarda ise aile iyi organize olamadığı için kriz durumlarını sağlıklı atlatamamaktadır.

“Neşeli Günler”, “Gülen Gözler” ve “Bizim Aile” Filmlerinden Bazı Sahnelerin Aile Yapısı Açısından Değerlendirilmesi

Neşeli Günler: Saadet Hanım ve Kazım Bey’in Turşu Dükkanındaki Kavmaları.

Saadet Hanım ve Kazım Bey turşu dükkanındayken içeriye bir müşteri gelir. Kazım Bey Saadet Hanım’a “Şşt. Nuri Bey’e bak.” diye bağıır. Saadet Hanım “Sen bak! Görmüyor musun? Hesap yapıyorum. Dört tane elim yok ya!” diye bağıırarak karşılık verir. Tartışma giderek artar ve şiddetlenir.

Gülen Gözler: Nezaket Hanım ve Kızları Orhan’ın Öğrenci Olduğunu Yaşar Bey’den Saklar.

Nedret, Orhan’la evlenmek istemektedir. Nezaket Hanım yaptıkları plan gereği Orhan’ın Nedret’i tanıdığını ve henüz okulunu bitirmediğini Yaşar Bey’den saklar. Nedret annesine babası için “Bir bilse Orhan’ın kim olduğunu.” der ve Nezaket Hanım’ın cevabı “Bir bilse de hepimizi kesse.” olur.

Bizim Aile: Kardeşler Aileye Destek Olmaya Başlar.

Yaşar Bey’i işten atılması üzerine aile maddi zorluklar yaşamaktadır. Sporcu oğlu Ahmet transfer olmuştur ve kazandığı transfer parasının hepsini “O para sizin.” diyerek anne ve babasına vermiştir. Bir sonraki sahnede ise ailesinden habersiz bir fabrikaya giren Tayfun kazandığı tüm parasıyla eve erzak getirir. Bunun üzerine Yaşar Bey Melek Hanım’a “Bizim çocuklara bir hal oldu hanım.” der. Melek Hanım ise “Büyüdüler Yaşar Bey, büyüdüler.” diyerek karşılık verir.

Neşeli Günler filminde Saadet Hanım ve Kazım Bey çifti dükkana gelen müşteriye yardım edilmesi konusunda bu görevi kimin yapacağına dair bir tartışmaya girmektedirler. Tartışmaları ise her zaman olduğu gibi kavga ile sonlanmaktadır. Filmdeki bu sahneden aile yapısının sağlıklı olmadığına önemli işaretlerinden biri olan her konuda sürekli tartışan çiftin ufak bir iş bölümünde bile kavga etmeleri görülmüştür. Dolayısıyla bu filmdeki aile yapısının eşlerin birbirleriyle etkileşimini kolaylaştıracak şekilde oluşmadığı yani sağlıklı kurulmadığı söylenebilir. Benzer şekilde Gülen Gözler filminde de Nezaket Hanım’ın, eşinin vereceği tepkiden korkarak gerçekleri sakladığı göze çarpmaktadır. Bu filmdeki aile yapısının da işlevsel olmadığı ve aile üyelerinin kriz durumunu birbirine yalan söyleyerek aşmaya çalıştığı ifade edilebilir. Her iki filmde farklı olarak Bizim Aile filminde ise maddi zorluk yaşayan aileye çocukların destek olduğu görülmektedir. Yapısal Aile

Sistemleri Yaklaşımı’na göre sağlıklı yapı kuran aileler, yaşam içinde karşılaştıkları problemlerle baş edebilecek esnekliğe sahip olup aile yapısını yeniden yapılabilmektedirler. Dolayısıyla Bizim Aile filminde eşlerin ikinci evliliği olsa da ve filmin başında Yaşar Bey ve Melek Hanım’ın çocukları kardeş olarak birbirlerini kabul etmekte biraz zorlansa da aile yapısının sağlıklı kurulduğu söylenebilir.

Alt Sistemler

Ailede her bir birey bir alt sistemi oluşturmaktadır. Aile, alt sistemler aracılığıyla farklılaşmakta ve işlevlerini yerine getirmektedir (Minuchin, Colapinto ve Minuchin, 2007: 20). Ailedeki her bir birey bir alt sistem olduğu gibi aile üyeleri arasında kurulan alt sistemler de bulunmaktadır. Alt sistemlerde bireylerin kendilerine ait rolleri, görevleri ve statüleri vardır ve bir bireyin farklı alt sistemlerdeki rolleri, görevleri ve statüleri farklı olabilir. Çekirdek ailede en belirgin alt sistemler karı-koca, ebeveyn-çocuk ve kardeş alt sistemleridir (Sharf, 2010: 546). Minuchin’e göre (1974) aile sistemini oluşturan tüm alt sistemler iç içe bir yapı sergilemektedir. Bu nedenle bir alt sistemde yaşanan problem diğer alt sistemleri de kolaylıkla etkileyebilmektedir.

Eş alt sistemi iki yetişkinin bir aile oluşturmak için bir araya gelmesiyle oluşmaktadır ve diğer alt sistemler açısından merkezi konumdadır. Eş alt-sisteminin, ailenin işlevselliğini sağlamak amacıyla belirli görevleri bulunmaktadır. Üyeler bu görevleri yerine getirirken karşılıklı uyum ve tamamlayıcılık becerilerini kullanmaktadırlar (Minuchin, 1974: 56). Eş alt sisteminde bir takım problemlerin olduğu ailelerde, kardeş ilişkileri ve ebeveynlik rolleri de kolaylıkla bozulabilmektedir (Brody, Stoneman ve McCoy, 1994: 772). Dolayısıyla bu alt sistemin güçlü ve sağlıklı kurulması, ailenin sağlıklı devamı için gereklidir. Eşler birbirlerini tanıır, kabul eder, ihtiyaçlarını karşılar ve rollerini tamamlarlarsa ailenin devamlılığı uzun soluklu olmaktadır.

Çocukların doğumu ile birlikte eşler ebeveyn alt sistemini oluşturmaktadırlar. Ebeveyn alt sistemi, çocukların bakımı, beslenmesi, eğitimi ve disiplininden sorumlu olan alt sistemdir (Whiteside, 1994: 87). Ebeveyn alt sistemi çocuklarının fiziksel bakımını karşılarken, aynı zamanda onların sosyal becerilerinin gelişmesine ve sağlıklı bir benlik algısı oluşturmalarına da katkı sunmaktadırlar (Goldenberg ve Goldenberg, 2008: 88). Kardeş alt sistemi ise çocukların yaşıt ilişkileri yaşadığı ilk sosyal laboratuvarıdır. Bu alt sistemde kardeşler birbirlerini desteklemeyi, korumayı ve birbiriyle işbirliği içinde olmayı öğrenebileceği gibi birbirleriyle rekabet etmeyi de öğrenebilirler (Minuchin, 1974: 59). Dolayısıyla çocukların kardeş alt-sistemlerinde aldıkları roller, yaşamlarının sonraki dönemlerinde alacakları rolleri de şekillendirmektedir.

“Neşeli Günler”, “Gülen Gözler” ve “Bizim Aile” Filmlerinden Bazı Sahnelerin Eş Alt Sistemi Açısından Değerlendirilmesi

Neşeli Günler: Saadet Hanım ve Kazım Bey Kavga Ederler.

Saadet Hanım ve Kazım Bey müşterinin yanında tartışır. Kazım Bey Saadet Hanım’a bağıırarak “Bana bak. Sana kaç defa elalemin yanında bana cevap verme demedim mi?” der ve Saadet Hanım “Dedin” diyerek bağıırarak cevap verir. “Peki öyleyse niye dilini

utmuyorsun be kadın” diyerek kızan Kazım Bey’e Saadet Hanım “Niye tutayım. Sen bağır ben susayım oh ne ala.” cevabını verir.

Gülen Gözler: Yaşar Bey Gerçekleri Öğrenir.

İpotek kaldırmadığı için evi satın alan kişi eve aniden gelir ve Nezaket Hanım’ın, düğün masrafları için Yunus’tan borç aldığını, ödeyemeyince de evi ipotek ettiğini Yaşar Bey’e anlatır. Annelerini savunmaya çalışan kızlarına da sinirlenen ve vurmaya kalkan Yaşar Bey’e Nezaket Hanım: “Dokunma kızıma. Amma uzattın. Sattıysam kendi evimi sattım.” der.

Bizim Aile: Melek Hanım ve Yaşar Bey Birlikte Sofra Hazırlar.

Melek Hanım ve Yaşar Bey evdeki masrafları planlamaktadırlar. İşleri bittikten sonra Melek Hanım “Sofrayı kursak mı?” diyerek kızı Feride’ye bakar. Feride ayna karşısında kendisiyle ilgilendiği için söylenenlerin farkına bile varmaz. Diğer çocuklarına bakan Melek Hanım’a Kazım Bey “Ne yapalım, bari biz kuralım.” diyerek eşiyile birlikte sofraya hazırlar.

Neşeli Günler filminin bu sahnesinde, filmin ilerleyen sahnelerinden de anlaşılacağı gibi Kazım Bey ve Nezaket Hanım arasında sürekli devam eden bir çekişme söz konusudur ve çift neredeyse hiçbir ortak noktada buluşmamaktadır. Bu durum ise eş alt sisteminin, ailenin sağlıklı devamını destekleyecek yönde kurulmadığını düşündürmektedir. Gülen Gözler filminde de benzer şekilde eş alt sisteminin tamamlayıcılık ve uyum özelliğine sahip olmadığı görülmektedir. Nitekim karşılaşılan bir kriz anında Nezaket Hanım’ın bunu krizi eşinden gizleyerek çözmeye çalışması ve kendi evini sattığını söyleyerek evin eşlerin ortak malı olmadığını vurgulaması bunun bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bizim Aile filminde ise eşler, sofraya hazırlama gibi bir etkinliği, kriz oluşmasına izin vermeden birlikte hazırlayarak çözüme yolunu seçmişlerdir. Bu durum da eş alt sisteminin uyum içerisinde olduğunu, eşlerin birbirlerini destekleyen pozitif bir iletişim içinde olduğunu göstermektedir.

“Neşeli Günler”, “Gülen Gözler” ve “Bizim Aile” Filmlerinden Bazı Sahnelerin Ebeveyn Alt Sistemi Açısından Değerlendirilmesi

Neşeli Günler: Kazım Bey ve Saadet Hanım Ayrırlılar.

Kazım Bey ve Saadet Hanım turşu suyunun limonla mı yoksa sirkeyle mi daha iyi yapıldığı konusunda tartışmaktadırlar. Dozu git gide yükselen tartışmada çifti çocukları ayırmaya çalışır. Çocukların çabalarının başarısız kaldığı tartışma sonunda Kazım Bey üç çocuğunu alıp gider ve Saadet Hanım da diğer üç çocuğuyla evde kalır.

Gülen Gözler: Yaşar Bey ile Kızları Tartışır.

Evin satıldığını öğrenen Yaşar Bey’e kızı Nedret “Benim için yaptı. Anneme kızma.” der. Yaşar Bey ise “Yazıklar olsun ben sizin için çabalayayım siz benim arkamdan iş çevirin.” cevabını verir. Tartışmanın devamında İsmet ise “Bakacaksın tabi. Babamız değil misin?” diyerek babasına bağıır. Fikret’in “Ne bağıırıyorsun? Dünyaya getirmeseydin.” cümlesinin ardından Nedret de “Eve bir ekmek getirmekle baba olunmaz.” der.

Bizim Aile: Feride Yaşar Bey’e “Baba” Der.

Düğün sonrasında evinden ayrılması gereken Feride annesi ve kardeşleriyle vedalaşır. Sıra Yaşar Bey’le

vedalaşmasına gelince o zamana kadar baba kelimesini kullanmadığı Yaşar Bey’e “Allaha ismarladık baba.” der ve Kazım Bey de “Güle güle kızım.” diyerek cevap verir.

Ebeveyn alt sisteminin çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını karşılama görevinin yanında aile sisteminin devamını sağlayacak sağlıklı kararları vermek gibi sorumluluğu da bulunmaktadır. Ancak Neşeli Günler filmindeki bu sahne ebeveynlerin ailenin devamını sağlayamadığını, çocukların yanında kavga edip ayrılarak çocukların duygusal gelişimlerini de olumsuz etkilediklerini göstermektedir. Gülen Gözler filminde ise çocukların babalarına karşı öfke dolu ifadeler kullanmaları baba figürünün çocuklar tarafından olumsuz algılandığını göstermektedir. Bu bilgilere dayanarak ebeveyn alt sisteminin sağlıklı kurulmadığı söylenebilir. Bizim Aile filminde ise tekrar evlilikle kurulan bir aile olmasına rağmen, ebeveyn alt sisteminin sağlıklı kurulduğu görülmektedir. Filmin bu sahnesinde evin kızı Feride’nin Yaşar Bey’e “baba” diyerek hitap etmesinin altında, filmin önceki sahnelerinde görülen Yaşar Bey’in tüm evlilik sürecinde Feride’ye destek olması ve ihtiyaçlarını karşılaması bulunmaktadır.

“Neşeli Günler”, “Gülen Gözler” ve “Bizim Aile” Filmlerinden Bazı Sahnelerin Kardeş Alt Sistemi Açısından Değerlendirilmesi

Neşeli Günler: Kardeşler Anne Babalarını Barıştırmak İçin Açlık Grevi Yapar.

Anne babalarının kardeşler bir araya geldikten sonra da devam eden tartışmalarına dayanamayan ve bir daha ayrılmak istemeyen kardeşler hazırladıkları pankartlarla bir meydanda açlık grevine başlarlar.

Gülen Gözler: Kardeşler Odalarında Hep Birlikte Şarkı Söyler.

İsmet’e görücü gelmiştir. Ancak İsmet gelen bu görücüyle evlenmek istememektedir. Misafirlerin gitmesi üzerine odalarında toplanan beş kız kardeş evlilikle ilgili ortak sıkıntılarını paylaşır ve hep birlikte “Beterin Beteri Var” adlı şarkıyı söylerler.

Ferit’in Kavga Sonrası Eve Gelişi

Ferit, Alev’in babasının adamları tarafından dövülür. Eli yüzü kanlı bir halde eve gelen Ferit’i gören annesi ve kardeşleri telaşlanır. Bu duruma üzülen Tayfun o zamana kadar ağabey diyerek seslenmediği Ferit’e “Geçmiş olsun Ferit Ağabey.” der. Ahmet de “Elimizden bir şey gelirse yapalım ağabey.” diyerek Ferit’e destek olur.

Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı’na göre kardeş alt sistemi sağlıklı kurulursa, kardeşler birbirlerini desteklemeyi, işbirliği içinde çalışmayı ve paylaşmayı öğrenirler. Her üç filmde de kardeşlerin ortak amaç için hareket etmeleri, benzer duyguları yaşamaları ve zor anlarda birbirlerine destek olmalarından bu alt sistemin sağlıklı kurulduğu sonucuna ulaşılabilir.

Sınırlar

Ailede sınırlar, psikolojik, duygusal, davranışsal ve ilişkisel boyutlarda aileyi belirleyen, aileyi diğer ailelerden ayıran ve aile üyelerinin birbirleriyle olan temasını düzenleyen görünmez çizgilerdir (Gladding, 2011: 261; Nichols, 2013: 211). Ailede her bir alt sistem, kendi içinde ilişkilerin niteliğini belirleyen sınırlarla çevrilidir. Ailenin işlevsel olabilmesi için alt sistem sınırlarının açık ve net olması gerekmektedir (Minuchin, 1974: 54). Bir başka deyişle

sağlıklı ailede sınırlar, üyeler arasındaki ilişkiyi geliştirici nitelikte olmalı, sistemlerin birbirleriyle etkileşimini olumlu yönde desteklemelidir.

Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı'nda katı, belirsiz ve belirgin olmak üzere üç tür sınır bulunmaktadır. Katı sınıra sahip ailelerde üyeler ve alt sistemler birbirlerinden uzaktır. Üyeler arasında sağlıklı iletişim olmadığı için aile üyeleri birbirlerinden duygusal olarak kopuktur (Gladding, 2011; 261; White, Klein ve Martin, 2015: 333). Katı sınırlara sahip ailelerin tam tersine belirsiz sınırlara sahip ailelerde üyeler arasında iç içe geçmişlik hakimdir. Aile üyelerinde bağımsızlık ve farklılaşma yerine bağımlılık bulunmaktadır. Belirgin sınırlara sahip ailelerde ise üyeler kendi bireyselliklerini korur ve ait olma duygusunu yaşarlar. Üyelerin birbirleriyle kurdukları iletişimle alt sistemler arasında bulunan iletişim açık ve sağlıklıdır. Herhangi bir problemle karşılaşıldığında üyelerin birbirlerinden yardım alacaklarını bilmeleri, bireylere güven vermekte ve biz duygusunun oluşumunu desteklemektedir (Goldenberg ve Goldenberg, 2008: 88; Rasheed, Rasheed ve Maley, 2011: 218).

“Neşeli Günler”, “Gülen Gözler” ve “Bizim Aile” Filmlerinden Bazı Sahnelerin Sınırlar Açısından Değerlendirilmesi

Neşeli Günler: Kazım Bey çocuklarına “Hem Babanız Hem de Ananız” der.

Çocuklarına sabah kahvaltısı hazırlayan Kazım Bey yandan da gömleğinin düşmesi sökülen oğlu Ömer'in düşmesini dikmeye çalışmaktadır. Ömer'in “Baba bıraksan da artık kendi söküğümüzü kendimiz dikesek. Kocaman adam olduk.” demesi üzerine Kazım Bey “Olmaz. Kaç defa söyledim. Sizin hem babanız hem de ananız. Bu iş de bana düşer.” diyerek karşılık verir.

Gülen Gözler: İsmet Temel ile Evlenmek İstemektedir.

İsmet Temel ile evlenme isteğini babasına açıklar. Kızına büyük bir tepki gösteren Yaşar Usta, “Ben yaşadığım sürece bu evde benim dediğim olur.” diyerek bu evliliği reddeder. Nezaket Hanım ve kızları, bir plan kurar. İsmet'in evden kaçtığına Yaşar Usta'yı inandırır. İlk günlerdeki öfkesi geçen Yaşar Usta, bir gece evde içki içtiği bir akşam yemeğinde kızının evde saklandığını öğrenir. Duygularına hakim olamaz ve kızına kavuştuğu için çok mutlu olur. Bu olay sonrasında İsmet'in Temel ile evliliğine izin verir.

Bizim Aile: Tüm Aile Bir Geceyi Bahçede Geçirir.

Evlerinin mühürlenmesi üzerine tüm aile eşyalarını alarak bahçeye yerleşir ve geceyi bahçedeki yataklarında uyuyarak geçirir. Ertesi günün sabahında olumsuz duygular içinde olan çocuklarına Yaşar Bey “Ne olmuş yani evden atılmışsak? Asıl şimdi daha güçlü olmamız lazım. İşimize dört elle sarılmamız lazım. Bize kötülük edenlere mağlup edilmeyeceğimizi ancak böyle anlatabiliriz” der. Tüm kardeşler “Babamız haklı kimse bizi yıkamaz.” diyerek güne başlarlar. Tüm aile üyelerinin yüzü gülmektedir.

Belirsiz sınırlarda aile üyeleri arasında bir çeşit iç içe geçmişlik bulunmaktadır. Üyelerin rol ve görevleri değiştiğinden aile bireylerinin özerklikleri desteklenmez, aksine bağımlılıklar oluşmaktadır. Neşeli Günler filminin bu sahnesinde Kazım Bey'in hem anne hem de baba rolünü üstlendiği ve oğlunun kendi ihtiyaçlarını karşılamasına izin vermediği görülmektedir. Bu durum üyeler arasındaki sınırın

belirsiz olduğunu düşündürmektedir. Gülen Gözler filmindeki sahneden de Yaşar Usta ve kızları arasında katı sınırların olduğu sonucuna varılabilir. Katı sınırları olan ailelerde üyeler kullandıkları sağlıklı iletişim nedeniyle birbirleriyle yakın ilişki kurmada güçlük yaşamaktadırlar. İlişkiler ancak dışarıdan bir müdahale olduğu takdirde esnetilebilmektedir. Nitekim İsmet'in evliliğini kabul ettirmek için Nezaket Hanım ve diğer kızları tarafından Yaşar Usta'ya oynanan oyun, bunun bir göstergesidir. Belirgin sınırları olan ailelerde üyeler özerkliklerini koruyabilirken aileye dair biz duygusuna sahiptirler. Üyelerin birbirleriyle iletişimleri açık ve destekleyicidir. Bizim Aile filminin bu sahnesinden aile üyelerinin yaşanan kriz sonrasında birbirlerine destek verecek şekilde biz duygusuna sahip olduğu görülmektedir. Bu durum da üyeler arasında kurulan sınırın belirgin olduğunu düşündürmektedir.

İttifaklar

İttifak, aile sistemi içinde belli bazı işlevleri yüklenmiş bir kişinin karşısında olmak veya yanında yer almaktır (Sharf, 2011: 547). Ailelerde en yaygın ittifak biçimleri koalisyon ve üçgenleşmedir. Üçgenlerde ebeveynler, çocuğu kendilerinden taraf olmaya zorlamaktadırlar. Çocuk bir ebeveynin tarafında olduğunda diğer ebeveyn bunu saldırı ya da ihanet olarak görebilmektedir (Nazlı, 2016: 114). Anne babası arasında seçim yapmaya zorlandığı durumlarda kararı ne olursa olsun duygusal yönden olumsuz etkilenebilmektedir.

Koalisyon ise belirli aile üyelerinin ailenin bir üyesine karşı birleşmesidir. Bu birleşme aynı amacı paylaşan aile üyelerinin diğer aile üye veya üyelerine karşı olması temelinde olduğu için ailenin bazı üyeleri koalisyonun dışında kalmaktadır (Gladding, 2011: 262; Sharf, 2010: 547). Koalisyonlar, her ailede belli düzeylerde gerçekleşebilmektedir. Ancak ebeveynin otoritesini çocuğunun gelişimi için kullanmasını engellediği ve aileyi işlevselliğinden uzaklaştırdığı durumlarda sorun yaratabilmektedir.

“Neşeli Günler”, “Gülen Gözler” ve “Bizim Aile” Filmlerinden Bazı Sahnelerin İttifaklar Açısından Değerlendirilmesi

Neşeli Günler: Saadet hanım çocuklarına “Anasını Seven Benimle Kalsın” der.

Kazım Bey ve Saadet Hanım'ın kavgalarını çocukları ayırmaya çalışır. Üç çocuk babasını ve diğer üç çocuk da annesini yatıştırma çabalarıyla Nezaket Hanım Kazım Bey'e “Defol git bu evden.” der. Yanındaki üç çocuğunu da çekeleyerek kapıdan çıkmaya çalışan Kazım Bey'in “Çocuklarımın hepsi beni ister.” sözü üzerine Saadet Hanım “Yavrularım sakın bu deliye uymayın. Anasını seven benimle kalsın” der.

Gülen Gözler: İsmet ve Annesi Görücüler Hakkında Konuşur.

Akşam gelecek olan görücüler hakkında İsmet annesine “Ya babam gelenlere evet derse ne olacak?” diye sorar. Nezaket Hanım ise “Aman İsmet. Babanı tanımazmış gibi konuşma. O istediği kadar evet desin. Biz ne yapar ne eder istediğimizi yaptırırız.” der.

Bizim Aile: Tüm Aile Birlikte Akşam Yemeği Yer.

Tüm aile yemek için sofradadır. Melek Hanım'ın oğlu Ferit tuzu almak için uzanır. Tam o sırada tuzluğu Yaşar Bey'in oğlu Halit kapar. Yemeğine tuzunu attıktan sonra tuzluğu Ferit yerine kendi kardeşi Tayfun'a uzatır. Tayfun'un elinden tuzluğu çeken Ferit, kullandıktan sonra tuzluğu kendi kardeşi Feride'nin yanına bırakır.

Neşeli Günler filminde Saadet Hanım'ın çocuklarını seçime zorlaması bir üçgenleşme olarak düşünülebilir. Nitekim üçgenlerde ebeveynler çocukları kendi tarafında olmaya zorlamaktadırlar. Gülen Gözler filminde ise anne kız koalisyonunun kurulduğu görülmektedir. Koalisyon durumunda aynı amacı paylaşan üyeler, amaçlarının gerçekleşmesini olumsuz etkileyebileceğini düşündüğü aile üyesini koalisyonun dışında bırakmaktadır. Bu sahnede de Nezaket Hanım'ın biz ne yapar eder istediğimizi yaptırırız sözünden Yaşar Bey'i saf dışı bıraktıkları görülmektedir. Bizim Aile filminin bu sahnesi tekrar evlilikle kurulan ailenin ilk zamanlarını anlatan sahneler arasındadır. Anne babalarının evliliklerini kabullenmeyen Melek Hanım'ın ve Yaşar Bey'in çocukları arasında koalisyonlar oluştuğu görülmektedir. Her iki kardeş grubu da yeni tanıştıkları kardeş grubunu ortak amacı paylaşmadıkları düşüncesiyle dışarıda bırakmaktadır. Ancak filmin ilerleyen sahnelerinde bu koalisyonların ortadan kalktığı ve kardeşlerin birbirlerini kabul ettiği görülmektedir.

Güç

Güç, ailede sorumluluk ve otoritenin hangi bireyde olduğunu, kararların kim tarafından alınacağını belirlemektedir (Sharf, 2010: 572; Lee, 2011: 231). İşlevsel ailelerde ise anne babaların çocuklarına göre daha fazla güce sahip olması gerekmektedir. Sağlıksız ailelerdeyse, aile sistemini oluşturan hiyerarşik yapılanmada bazı farklılıklar olduğu gözlenmektedir (Minuchin, 1981: 131). Anne ve babaların çocuklarını disipline etmek için yeteri kadar güce sahip olmamalarının yanı sıra gücün eşlerden birinin üzerinde yoğunlaşması da ailede güç dengesizlikleri yaratabilmektedir.

“Neşeli Günler”, “Gülen Gözler” ve “Bizim Aile” Filmlerinden Bazı Sahnelerin Güç Açısından Değerlendirilmesi

Neşeli Günler: Kazım Bey ve Saadet Hanım Turşu Suyu İçin Kavgaya Eder.

Kazım Bey ve Saadet Hanım turşu suyunun nasıl yapıldığı konusunda anlaşamamaktadır. Saadet Hanım “Şirkeyle olur!” diye bağırırken Kazım Bey ise “Limonla olur!” diye bağırılmaktadır.

Gülen Gözler: Yaşar Usta, Nedret'in evliliğine karar verir.

Tüm aile sofradadır. Yaşar Usta akşam kendisine görücü gelecek olan Nedret hakkında ailenin diğer üyeleriyle konuşmaktadır. Yaşar Usta'nın “Bir gelsin bakalım, görelim. Gözüm tutarsa veririm.” sözü üzerine Nedret “Baba benim fikrimi sormayacak mısın?” der. Yaşar Usta ise “Tabi sormayacağım. Bu evde ben ne dersem o olur.” der.

Bizim Aile: Yaşar Bey ve Ferit Sohbet Eder.

Yaşar Bey'in işten atılması olayında Ferit kendini suçlu hisseder. Yaşar Bey'e tek çözümün Alev'le birlikte evden gitmeleri olduğunu söyler. Bu kararı kabul etmeyen Yaşar Bey şu sözlerle Ferit'e karşılık verir: “Anlıyorum

gençsin, yüreklisin ama izin ver de ben de babalık görevimi yerine getireyim. Hadi bakalım sen de bu lafları söylememiş ol. Seni de kardeşlerini de kendi evlatlarından zerre kadar ayırmadığımı iyi bil.”

Neşeli Günler filminde eşlerin turşunun nasıl yapılacağıyla ilgili bir karara varma noktasında büyük bir güç yarışına girdikleri görülmektedir. Nitekim Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı'nda kararların kim tarafından verileceği, aile sisteminde gücü işaret etmektedir. Dolayısıyla eşlerin bu noktada gücü kendi ellerinde tutma gibi bir eğilimleri olduğundan söz edilebilir. Gülen Gözler Filminde ise Yaşar Bey'in “Ben ne dersem o olur” sözüyle gücü kendi elinde tutmaya çalıştığı görülmektedir. Ancak Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı'na göre ebeveynlerin çocuklarına göre daha fazla güce sahip olmasının yanında bu gücün ebeveynler arasında sağlıklı dengelenmesi de önemlidir. Bu sahneden yola çıkarak filmde gücün işlevsel dağılmadığından bahsedilebilir. Bizim Aile filminde Ferit'in aldığı karara karşı çıkan Yaşar Bey'in, kararların verilmesi noktasında ebeveyn olma gücünü kullandığı görülmektedir. Yaşar Bey'in sahip olduğu gücü, ailenin devamı yönünde pozitif bir amaçla kullandığı görülmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Neşeli Günler, Gülen Gözler ve Bizim Aile filmleri Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı'na göre incelendiğinde, Neşeli Günler ve Gülen Gözler filmlerindeki aile yapılarının aile sistemini destekler nitelikte sağlıklı kurulmadığı görülmüştür. Bizim Aile filminde ise aile üyeleri ve alt sistemlerin uyum içinde etkileşerek kriz anlarını aile sisteminin devamını sağlayacak şekilde atlatabildikleri için aile yapısının sağlıklı kurulduğu düşünülmüştür.

Her üç filmde de kardeş alt sistemi açısından benzer özellikler gözlenmiştir. Filmlerde kardeşler arası ilişkilerin içten, sıcak ve birbirini destekler niteliktedir. Bu durum da kardeş alt sistemin söz konusu filmlerde sağlıklı kurulduğunu düşündürmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, filmlerde ele alınan ailelerin alt sistemleri arasındaki ilişkinin açık şekilde kurulmadığı durumlarda, ailelerin kriz anlarını sağlıklı atlattığı ve dolayısıyla aile sisteminin olumsuz etkilendiği gözlenmiştir. Özellikle ailenin kurulmasında temel olan eş alt sistemi, ailedeki üyelerin tutumlarını etkilemektedir. Eş alt sistemi sağlıklı bir şekilde kurulduğunda diğer alt sistemlerde karşılaşılan problemlerin de kolaylıkla çözüldüğü görülmüştür. Eş alt sisteminin sağlıklı kurulmasının temelinde eşlerin birbirlerinin bir birey olarak kabul etmesi ve birbirlerine saygı duyması yer almaktadır. Örnek olarak Gülen Gözler filminde ailede otorite figürü baba iken bütün kardeşlerin ve annenin, babaya karşı koalisyon kurduğu ve anne tarafından desteklenmeyen baba otoritesinin de aile ilişkilerinde etkili olamadığı görülmektedir.

Sınırlar açısından bakıldığında ise incelenen filmlerde sınırların belirsiz ya da katı olduğu ailelerde, üyelerin yaşanan zor durumlarla baş etme becerilerinin iyi olmadığı görülmüştür. Alt sistemler arasında kurulan belirgin sınırların ise Bizim Aile filminde olduğu gibi üyelerin yaşanan krizleri sağlıklı atlatalarına katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak Neşeli Günler, Gülen Gözler ve Bizim Aile filmlerinin Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı'na ilişkin birçok kavramı içerdiğini ve yaklaşımın

birçok hipotezini destekleyecek örneklerin filmlerin sahnelerinde gözler önüne serildiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple gerçekleştirilen çalışmanın Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı'nı Türk aile yapısı bağlamında fark etmek isteyen alan çalışanlarına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca Türk aile yapısını yansıttığı düşünülen Neşeli Günler, Bizim Aile ve Gülen Gözler filmleri Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımı kavramları çerçevesinde incelenmiş ve aile danışmanlığı eğitimlerinde yararlanılabilecek filmler olarak değerlendirilmiştir. İleride yapılacak çalışmalarda Yapısal Aile Sistemleri Yaklaşımına yönelik güncel ve popüler Türk filmleri incelenebilir. Ayrıca bu çalışmada ele alınan Münir Özkul ve Adile Naşit filmleri farklı aile terapilerinin kavramları çerçevesinde incelenebilir.

Kaynakça

- Acar, T. & Voltan Acar, N. (2013). Babam ve Oğlum Filmi'nin çok kuşaklı/kuşaklararası aile terapisinin temel kavramları açısından değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 37-53.
- Alexander, M. & Waxman, D. (2000). Cinemeducation: teaching family systems through the movies. *Families. Systems & Health: The Journal of Collaborative Family Health Care*, 18(4), 455-466. doi: [10.1037/h0091869](https://doi.org/10.1037/h0091869)
- Bertalanffy, V. L. (2004). *Ecological systems approach*. [internet] Retrieved from <http://www.users.global-net.co.uk/~ebstudy/strategy/ecosys.htm>.
- Bitter, J. R. (2014). *Theory and practice of family therapy and counseling* (2nd ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole, Cengage Learning.
- Bozdağ, Y. (2018). Film analizi yöntemi ile aile terapileri: Gilbert'in hayalleri. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 87-95. doi: [10.31461/ybpd.430396](https://doi.org/10.31461/ybpd.430396)
- Brody, G. H., Stoneman, Z. & McCoy, J. K. (1994). Forecasting sibling relationships in early adolescence from child temperaments and family process in middle childhood. *Child Development*, 65, 771-784. doi: [10.2307/1131417](https://doi.org/10.2307/1131417)
- Cag, P. & Voltan Acar, N. (2015). A view of the symbolic-experiential family therapy of Carl Whitaker through movie analysis. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 15(3), 575-586. doi:10.12738/estp.2015.3.2477
- Dermer, S. B. & Hutchings, J. B. (2000). Utilizing movies in family therapy: applications for individuals, couples, and families. *The American Journal of Family Therapy*, 28, 163-180. doi: [10.1080/019261800261734](https://doi.org/10.1080/019261800261734)
- Figley, C. R. & Nelson, T. S. (1990). Basic family therapy skills: structural family therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 16, 225-239. doi: [10.1111/j.1752-0606.1990.tb00845](https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1990.tb00845)
- Gehart, D. R. (2016). *Theory and treatment planning in family therapy: A competency-based approach*. Boston, MA: Cengage Learning.
- Gladding, S. T. (2011). *Aile terapisi: Tarihi, kuram ve uygulamaları*. Ankara: Atalay Matbaacılık.
- Goldenberg, I. & Goldenberg, H. (2008). *Family therapy: An overview*. USA: Thomson/Brooks Cole Pub.
- Lee, Y. (2011). *Structural family therapy. marriage and family therapy. A practice-oriented approach*. L. Medcalf (Ed.). New York: Springer Publishing Company.
- Mert, A. & Soyer, B. (2014). "Kevin Hakkında Konuşmalıyız" filminin Bowlby'nin çocukluk dönemi bağlanma stilleri ve Minuchin'in yapısal aile sistemleri yaklaşımı temel kavramları kullanılarak değerlendirilmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 100-115.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. CA: Sage Pub.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Minuchin, S. (1981). Constructing a therapeutic reality. *Annual review of family therapy*. G. Brenson ve H. White (Ed). pp. 129-147. New York: Human Sciences Press.
- Minuchin, P., Colapinto, J. & Minuchin, S. (2007). *Working with families of the poor*. NewYork London: The Guilford Press.
- Nadir, U. (2013). Aile danışmanlığı eğitiminde popüler filmlerin kullanımı ve yapısal aile terapisi kuramı ile dalgaların prensi filminin analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 129-143.
- Nazlı, S. (2016). *Aile danışmanlığı*. Ankara:Anı Yayıncılık.
- Nichols, M. P. (2013). *Aile terapisi kavramlar ve yöntemler*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Rasheed, M., Rasheed, N. & Maley, J. A. (2011). *Family therapy. Models and techniques*. USA: Sage.
- Sharf, R. S. (2010). *Theories of psychotherapy and counseling: Concepts and cases*. USA: Brooks/Cole.
- Shepard, D. S., & Brew, L. (2005). Teaching theories of couples counseling: The use of popular movies. *The Family Journal*, 13(4), 406-415. doi: 10.1177/1066480705278470
- Şenol-Durak, E. & Fıfıloğlu, H. (2007). Film analizi yöntemi ile Virginia Satir aile terapisi yaklaşımına bir bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 43-62.
- Tanner, L R., Haddock, S. A., Zimmerman, T. S. & Lund, L. K. (2003). Images of couple and families in disney feature-length animated films. *The American Journal of Family Therapy*, 31, 355-373. doi: [10.1080/01926180390223987](https://doi.org/10.1080/01926180390223987)
- Wetchler, L. J. (2003). *Structural family therapy. An introduction to marriage and family therapy*. L. L. Hecker ve L. J. Wetchler (Ed.). pp. 63-94. New York: The Haworth Clinical Practice Press.
- White, J., Klein, D. & Martin, T. (2015). *Family theories*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Whiteside, D. (1994). Using family therapy concepts to teach organizational behavior. *Journal of Management Education*, 18(1), 86-97. doi: [10.1177/105256299401800107](https://doi.org/10.1177/105256299401800107)
- Yağbasan, M. ve Ateş, U. (2018). 1980 Öncesi Ve 2000 Sonrası Türk Sinemasında Ailenin Temsili. *Akademik Bakış Dergisi*, 67(2), 26-40.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2017). Yapısal aile terapisinin temel kavramlarıyla gelin filminin incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 157-176. doi: 10.26466/opus.285054

Araştırma Makalesi • Research Article

Ontological Background of Literature at the Sample of the Evolution of Homo Muslimus - I: Theoretical Frame and Preliminaries

Homo Muslimus'un Evrimi Örneğinde Literatürün Ontolojik Arkapları -I-: Teorik Çerçeve ve Öncelikler

Hacı Mustafa Açıköz^{a*}

^a Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7998-2742

ARTICLE İNFO

Article history:

Received 14 Haziran 2019

Received in revised form 18 Eylül 2019

Accepted 24 Eylül 2019

Keywords:

Homo Muslimus,
The trio of language-thought-religion,
Holist heqmatec knowledge,
The books of universe and the Qur'an

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 June 2019

Düzeltilme tarihi: 18 September 2019

Kabul tarihi: 24 September 2019

Keywords:

Homo Muslimus,
Dil-düşünce-din üçlüsü,
Tümcü hikmeti bilgi,
Evren ve Kur'an Kitapları.

ABSTRACT

In this paper, I shall in general offer a critical account of a topic which is about 'historic emergence of language, thought and religion at the three-sided evolution of homo Muslimus' at the factual, conceptual and historical levels within the context of the trio of 'agent', 'action' and 'agency'. The paper obtained by means a holist heqmatec inquiry, which is applied into the topic in the frame of the Books of Universe and the Qur'an. Thus we offer a historical horizon and momentum about the intellectual onto-epistemic journey of man called by us as homo skeptikus who is divinely expected to be a 'homo Muslimus'. Our investigation covers two interconnected succeeding separated articles which are about the same topic and title. This current article is the first one presented here includes 'theoretical frame and preliminaries' of the research topic.

ÖZ

Bu makalede olgusal, kavramsal ve tarihi zeminlerde 'eyleyen', 'eylem', 'eyleyenlik' bağlamında 'homo Muslimus'un üç taraflı evriminde dil, düşünce ve dinin tarihsel ortaya çıkışı' konusuna dair eleştirel bir irdeleme yaparak Evren ve Kur'an Kitaplarının bizce okunması çerçevesinde yeni bir bakış açısı ve yorum önereceğiz. Böylece ilahi yaratılış amacı ve donanımı gereği 'homo Muslimusluğ'a evrilmesi beklenen ve bizce üst yapısal donanımından dolayı 'homo skeptikus' adı verilen insanın onto-epistemolojik yolculuğuna dair tarihi bir ufuk ve hareket noktası önerisinde bulunacağız. Araştırmamız aynı konuya dair birbirini ardılı aynı isimli iki müstakil makaleden oluşmaktadır. Burada sunulan makalemiz konunun 'teorik çerçeve ve öncelikler'ini içeren ilk makaledir.

1. Introduction

The Literature has long been the place of the products of the written and oral languages or both so far. In this ideal sense literature is the common property of humanity without any exclusion. The key actor of literature has always been the language which conveys meaning; meaning conveys an intention or a belief of an agent; the intention or the belief of an agent conveys a thought which is about the intended or believed meaning or concept; the thought conveys a mental picture of an object of either external or internal worlds.

In general literature stands for the act of recording or registering. In this act recorder or registrar is human himself/herself and the recorded things are the physical and mental products of civilization of the human. In short, literature is the story of the functional or operational process of the recordings of man's products which historically take place in a certain time and space in the globe. Thus literature, for those who have sharpen eyes with a holist heqmatec approach, seen as the objective mirror, museum, stage, exhibition place of the physical, mental and spiritual nature of the man.

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: acikoz.hm@hotmail.com

Literature at the same time is the story of the civilization wherein both subject and object of it is the man himself or herself and for him/her. All (oral, written or both) literal data necessarily derived from an order. For example in literature, a word reflects a language, wherein take place as a part of both oral and written languages; a language, which can be both oral and written languages, reflects a thought or thinking, which is about an object of both external and internal worlds of an individual; a thought or thinking reflects an object or a being of space and time. This process called as the line of beingness as shown below: The Line of Beingness (LB) =

Word (written and oral) ↔ reflects Language ↔ reflects Thought ↔ reflects Object.

In short: LB = Word (W) ↔ Language (L) ↔ Thought (T) ↔ Object (O).

In connection to formula $LB = (W) \leftrightarrow (L) \leftrightarrow (T) \leftrightarrow (O)$, let us consider the following example:

“Homo Muslimus” (Word) ↔ reflects

English or Arabic (Language) ↔ reflects

A Man of Belief (Thought) ↔ reflects

Here is the Man (called as Adam, Noah, Abraham, Moses, Jesus & Muhammad), who are the Object, seen in their own Space (Geography) and Times (History). (Öztürk – Açıköz, 2018: 1-12)

Keeping the line or the order of being in mind at the factual ground, we think that civilization has been started by means of full stop (“.”) and a line (“-“), which are the first symbolic seeds of whole geometry and mathematics, in accordance with men’s curiosity, doubt and desire for knowledge at both fictional and speculative grounds. So as to give a meaning to the beginning and ending of a/n being, event, happening (including man himself), eternity, in the symbolic form, man put and thus use the first full stop or point (i.e. “.”) on the walls of cave, on stone, on bone, on soil, on tree body and so on. This was the first step forward event of man for the symbolic abstraction for the formation of his simple civilization. The same man, for expressing the process and formation, used the first line (“-“) as breakthrough which led men to open the simple doors of the symbolic literal civilization for all mankind.

Not surprisingly, these two inventions were the first spark of man’s civilization at the basic level. Later on, what we call “history of reason portery of man”, besides these two (i.e. “-” and “.”) man produced other signifiers with various forms and functions in connection to the basic mathematical operations, namely: addition (“+”), subtraction (“-“), multiplication (“x”), division (“:”) beside equation (“=”). Then physical space of man had its vitality with full of products in a different fashions by the virtue of architecture and art of building which caused to the birth of the previous civilizations. Therefore the guarantor of the mathematic and geometry are the metaphysic; and similarly vice versa. Here once again we observe the togetherness of unity of language, thought and belief (religion) in the composition of the man’s civilization that without having these geometrical and mathematical basic tools none can produce any civilization.

They are the necessary foundations, bases or features of any kind of man’s civilizations and they also reflect the humanistic essence and soul of the civilization; since only man amongst all beings put his thought and spirit into his products while producing them in space and time dimensions. Further he keeps them in literature by recording them by means of oral and particularly written language, so that products of man’s civilizations go beyond their own times and spaces wherein they take place and become the friend, the fellow, the mate, the comrade, the partner, and the brothers in faith and hereafter of the past, present and future. Thus wherever, whenever and whichever man lives in any environments of civilizations, he put his existential signature in that environment by means of his language, thought and belief in the forms or compositions his physical, mental and spiritual products.

However, doing these, man is the close or intimate witness of those former products of the earlier civilizations in his own time and space and similarly lives current products of his own for the future generations for their witnesshood. Certainly literature or language is the essential or fundamental key in these processes so as to understand the content of the stories of these products. All these activities of man aids and leads the meeting of the past, present and future at the same time and place. Those who do not leave any products of civilization behind to be witnessed, they are subjected to be forgotten and thus stay unknown to future generation of humanity. In this regard, that is why Heliki (2018) makes the following point:

“As a biological, mental and spiritual active being in universe, show the sign of your own existence at the individual and social grounds by means of your actions, and thus show yourself by leaving a sound, a sign or an image even a master piece in the universe, then naturally be part of Literature as deserved one.”

On the other hand, looking at the echoes and effects of the concepts (i.e. “language”, “thought” and “religion”) at the factual level, we inevitably face a subject or a group of “subjects/agents/actors” who naturally deals with them in the various forms. These concepts are rightly attributed to them or belonging of the particular kind of the subjects/agents who differ from the biologically fellow animals. For instance language (similarly thought and religion) is the language of an agent or a group of agent; the thought is the thought of an agent or a group of agent; and finally the religion is the religion of an agent or a group of agent. For this reason when we refer to language, thought and religion we both directly or indirectly refer to an agent or a group of agent who own and make the use of them in their particular space and time wherein they live(d).

This paper accordingly covers the biological, mental and spiritual odyssey of an “agent”, which are taken as the bases for the appearance of language, thought and religion in a human orientated or governed society, who historically called as “man/woman of Islam” or “Muslim” in Holy Qur’an since the very appearance of Adam and Eve. With our own terminology, “man/woman of Islam” or “Muslim” named as “homo Muslimus” by applying the scientific context wherein we see both the scientific, divine and philosophic evolutionary adventure of “homo sapiens” in the divine context of “Muslimhood”.

These three are intentional or meaning intended actions of the agent so that he is the executor and owner of these actions (i.e. facts, happenings). Therefore, being the owner of above mentioned actions, the agent is precisely or justifiable called as a speaker, a thinker and a believer at the same time. Thus he is a speaker of a language; a thinker of a thought and; a believer of a belief or religion. Without existence of the agent, these actions cannot be brought about, that is to say: none can see or observe any language, thought and belief (religion) either in happening or in action forms at the factual, the conceptual and the historical levels. Since human communities biologically, mentally and spiritually differ from each other in degrees or kinds wherever they live in the globe, we cannot expect to complete similar identifications, thoughts, belief and actions among them. (Açıköz, 2016: int.)

Here are the several questions we have to deal with them as far as we can: Who is this hero that is named as an agent/subject/actor? What is (the ontological, the epistemological, the ethical) identity of the agent? What are the biological, the mental and the spiritual status of the agents? Can we derive and obtain a feasible and a rational picture of an agent and of his action on the factual, the conceptual and the historical grounds? Why is or on what grounds a being merely named as an agent among the animate and inanimate beings of the globe? In this case, are there any differences between an agent of an action and the animate or inanimate beings of a happening, an event, behaviour and so on? Similarly is there any difference between the action of an agent and a happening, a motive, a fact, a phenomenon or behaviour of the beings of animate and inanimate worlds? What is action? What does the agent-causation means? What does event causation means? Why does event causation differ or more precisely contradict with the agent-causation? What is agency or human agency? What is the relation among an agent, an action and an agency? What does Heqmatec inquiry mean? What are the necessary elements of Heqmatec inquiry? What does it mean to say: holism versus reductionism? What is to say: homo animalus, homo sapiens, homo skeptikus, homo Muslimus and Muslimhood? What are the historical background of homo animalus, homo sapiens, homo skeptikus, homo Muslimus and Muslimhood at factual and conceptual levels? What are the meanings of “teleological progressive evolution” and “random evolution”? Why do these two (i.e. “teleological progressive evolution” and “random evolution”) differ from each other? Why should homo Muslimus or Muslimhood be an ultimate aim of all humanity since Adam/s and Eve/s who were the very first homo Muslimus of their own time and space?

Due to logical and technical reasons, all these questions firstly force us to face and meet with an agent/subject of act of speech, act of thinking and act of believing; secondly with his mentioned acts (i.e. the acts of speaking, thinking and believing) at the factual, conceptual and historical grounds so as to examine and combine the historical evolutions of homo Muslimus, who has been divinely formatted or designated by his/her Creator, and language, thought and religion (belief), that have been necessary features or fundamentals of homo Muslimus so far by his very nature, since times of Adam(s) and Eve(s).

So as to fulfil the vision, mission and purposes of our paper, let us briefly examine an agent, an action and an agency in general by applying the holist heqmatec introductory inquiry into as a second step of our investigation.

2. Holist Heqmatec Introductory Inquiry into an Agent, an Action and an Agency in General

In any action, happening, event, behaviour, or phenomenon, we observe a kind of agent who brings about a change that is a pattern or a frame of agency. Change is brought about by a causal operation or mechanism. The only action differs from the happening, event, behaviour, or phenomenon of the animate and inanimate worlds, since the subject, actor and agent of that action similarly differ from the beings of animate and inanimate worlds by the virtue of his/her nature and thus identity. Unlike the happening, event, behaviour, or phenomenon of the animate and inanimate worlds, the agent of an action is endowed by reason, will and conscience in his very nature. Therefore, he himself is the cause of his own action by exerting his power he brings about a change which is called an action.

At the same time the agent is a free person so that he executes his power freely so as to bring about an action of his own. In this context, Reid points out that “by the liberty of an agent what I understand is o power over determination of his will”. (Reid, 1969: 57) On the contrary to the happening, event, behaviour, or phenomenon of the animate and inanimate worlds, an agent is responsible for the outcomes of his action since the action intentionally and freely is brought about or done.

In short, in this paper, we shall mainly deal with the trio of an action, an agent and an agency by applying to a holist approach in the process of our Heqmatec inquiry.

2.1. Two Methodical Approaches to Topic of the Paper

Every inquiry into any topic is done by means of a methodical approach or method, at least at the academic level. In our case, we shall make use of a holist methodical approach so as to obtain a complete or a full picture of the main elements of our research topic. In fact, there have historically been two main methodical approaches in the all fields of science, religion, art and philosophy, which are the elements of compound of Heqmath. These are known as “holist methodical approach” and “reductionist methodical approach”.

For example, Foley (1995) introduces the functional feature of the reductionist methodical approach in terms of the explaining evolutionary problems of human as follows:

“Such an (reductionist) approach involves the minimal number of assumptions and offers to the hope, when dealing with evolutionary problems, of actually seeing how the different components fitted together in the first place. For example, with human evolution the very worst assumption possible is that the whole package –bipedalism, large brains, culture, language- all come into existence at the same time and were always articulated in the same way. By looking at these components in isolation at least there is the hope of unravelling how the characteristics of hominids and humans evolved, and how they came to take the form they did.” (Foley, 1995: 1-13)

By seeing the methodical approach preference of the inquirer or researcher, either “holistic methodical approach” or “reductionist methodical approach”, one can easily guess the general frame of mind of him in science, divinity, art and philosophy as to all kinds of beings, life, society, history, culture, civilization and so on.

Anyhow, we have to ask and respond the following questions: What does “holist methodical approach” means? Similarly, what does it means to say and apply to “reductionist methodical approach”? Is there any difference between these two? If there are any differences, what are they? Why they differ from each other?

2.1.1. *Holist Approach versus Reductionist Approach*

Let us now reply the questions and thus see why we use this sub-heading, namely: Holist Approach *versus* Reductionist Approach or in short holism *versus* reductionism. “Holism” and accordingly “holist methodical approach” refer to view that whole necessarily covers its parts or elements and bigger than these parts which make the whole what it is as a whole. Therefore whole by its very definition and function it cannot be reduced to its parts either partly or only one element. “Reductionism” or “reductionist methodical approach” is the opposite view of holism and its methodical approach. “Reductionism” is based the idea that easy, practical and rational way of getting a precise opinion and a knowledge about a whole (or holist system, structure, form or compound) firstly and necessarily is the looking at or examining its parts or elements. This means that whole must be reduced to its parts since whole consist of its elements or all about its parts.

One may applies to or adapts the reductionist and the holistic methodical approaches in any scientific, religious, artistic and philosophical investigation either within the academic or an ordinary daily life routine. In this context, Foley (1995) correctly wrote:

“This approach to science is reductionist – the attempt to explain phenomena in terms of their elemental parts and entities. Reductionism is often contrasted with a holistic approach, one that looks at phenomena as a whole, as they are constituted in their entirety. Each method has its advantages and disadvantages. It is often claimed that reductionism loses the essence of the relationships between the parts as a whole. To understand the internal combustion engine, for example, little can be learnt from looking at the carburettor and piston in isolation. It is only the functioning whole that is actually an engine. In this sense holism may offer considerably more insight into complex phenomena.” (Foley, 1995: 1-13)

On the other hand, it, in an ordinary life routine, is mostly very difficult to examine beings of animate and inanimate realms as a whole at the application levels of any simple searching or academic investigation. Because:

“The actual process and mechanisms involved –the movement of the pistons- can be lost in the blur of the whole. Over the years most information has been gleaned from adopting a reductionist approach at least as a working assumption. However, in practise it is often very difficult to study things as a whole. The actual process and mechanisms involved –the movement of the pistons- can be lost in the blur of the whole. Over the years most information has been

gleaned from adopting a reductionist approach at least as a working assumption.” (Foley, 1995: 1-13)

This is the major functional or operational difference between holism and reductionism as to their context and function. For this reason, these two opposite views naturally contrasted even contradicted with each other and introduced in the following form: holist approach (holism) *versus* reductionist approach (reductionism). Starting seventeenth century, the preference of the scientists, philosophers, artists, even theologians mostly are in favour or direction of reductionism. Then such preference and use of reductionism became a necessary requirement for any kind of study either academic or not so that importance and even existence of holism intentionally dismissed by reductionist scientists, philosophers, artists and even theologians. Reductionist attitudes turn to be an attitude of ideological fundamentalism on behalf of sciences, rationalism, empiricism and objectivity.

In this regard, one of the typical examples of reductionism clearly observed or reductionist methodical approach intentionally used is Darwinian evolutionist view. For instance, the negative outcome such preference as can be easily witnessed in case of Darwin and Darwinism. Later it in fact become a kind of ideology and worldview rather than scientific view where as mostly claimed other way around. Thus we need an alternative approach in the direction of holism. We call such view as holist Heqmatec approach. What is holist Heqmatec approach then? And what is so special about it?

2.2. Elements of Holist Heqmatec Inquiry/Approach/Knowledge: $HI = \text{Science} + \text{Divinity} + \text{Arts} + \text{Philosophy}$

Requiring a complete picture about whole or compound, one must find a way out from the narrow and limited reductionist methodical corridor or prison cell. Such an attempt and desire naturally lead us to meet holist heqmatec approach and its application which entirely are enable us get full knowledge about what we are searching or investigating. Holist Heqmatec (methodical) approach is composed of science, divinity, arts and philosophy, so that we may the following simple formula. Elements of Holist Heqmatec (Methodical) Approach: $HHMA = \text{Science} + \text{Divinity} + \text{Arts} + \text{Philosophy}$. As may be easily understood from the elements of formula, if one wants to obtain complete and deep knowledge with every respect about a topic of research, he can accordingly do so by applying holist heqmatec methodical approach.

Because in the end of the investigation, one can get the result about research topic that such data, finding, result justified on the scientific, the religious, the artistic and the philosophical grounds and thus considered in every possible aspects and angles. Unlike limited and narrow data, finding, result of reductionism or reductionist methodical approach in any investigation, which accordingly lead researchers have a limited half or quarter knowledge with a narrow mind, as well as the wrong knowledge and picture about the research topic; holist heqmatec methodical approach provide complete justified knowledge as well as full picture about the topic. This is the crucial difference between reductionism and holism in any inquiry, research, investigation, study and so on.

In fact, holist heqmatec approach/inquiry/knowledge rightly refers to the essence and the complete knowledge of the topic which is under investigation with scanner of the 360 degree angles which does not exclude any points under holist heqmatec consideration.

2.3. Conceptual Background of Agent, Action and Agency in General

As stated earlier at the above, a concept or a word appears in written or oral languages of literature, and such word refers to a factual state as well as mental state with a historical background. In terms of agent, action and agency, we should accordingly and firstly highlight the conceptual background of them. In our daily practise or routine, we use these words (i.e. agent, action and agency) to indicate and refer to idea, thought and application behind them. Mostly we the human are the subject of these terms who make use of them in theoretical and practical levels, that is to say: we are the agent of an action, action is our own actions brought about by means of intellectual, mental and biological power and will with an aim and proposal, we also are the agency for any kind of action since we are only being who have certain sufficient potentials by our nature to plan, purpose and execute an action of ours. How one knows the action is his own action, he knows because he is responsible from the outcome of his purposive action in his individual and particularly his social life.

When one sees a piece of writing (let us say a brief story book) he simply has the following reasoning to make:

A: - "What is this (pointing the small story book or an object)?"

(A word/concept at the factual ground or daily life routine – a story book- State of Undefined Action)

B: - "A story book (a piece of writing, or outcome of the act of writing, or an action)!"

(A word or concept at the conceptual ground of daily life routine – a certain story book – State of Defined Action at the sample of the outcome of act of writing)

A: - "Who wrote this (i.e. the story book) then?"

(Searching for a/n subject, agent and actor for the act of writing – an agent of this story book)

B: - "Ahmed wrote it (i.e. the story book)?"

(An agent/subject/actor/writer who is executer and owner of the story book – State of Agent)

A: - "Well! This obviously is the work (or the writing act of) Ahmad"

(This clearly is the product of Ahmed's ability, competency, professionalism, State of Agency).

By keeping this hypothetical brief conversation in mind, when we look at the basic dictionaries of the literature for the meaning of these three words (i.e. agent, action and agency), we shall find the following accounts in general. For example, an "agent" (noun) is a person who: 1) acts; 2) represents; 3) causes; 4) governing for somebody or himself; or a person or a thing that works to produce a result.

Secondly "action" (noun) means: movement using force or power for some purpose; 1) doing things; 2) doing something; 3) something done; 4) activity; 5) effect; 6) way things work; 7) legal process and so on.

Thirdly "agency" (noun) means: 1) by arranging for people to meet others or learn about the products of others-organization; 2) cause and; 3) through the agency of somebody or someone (i.e. because of the actions of someone). (Alexander, 1987: A letter entry)

Obviously, besides dictionary and ordinary life activities which refer to the meanings of the agent, action and agency in use and application, there have been scientific, religious, artistic and philosophical meanings of these words in the usage of these related fields of knowledge and application. This kind of meaning known as the technical meaning which is applied in a certain pattern or frame of any related fields of knowledge and application. We shall mostly apply the technical meanings and use of these terms (i.e. agent, action and agency) particularly in terms of scientific and philosophical usages which has been pointed out at the above.

2.4. Factual Background of Agent, Action and Agency in General

If we have a word, a term, a concept in literature, we have an inevitable correspondence of them at the factual grounds either it appears physical, mental or spiritual in kinds. For this reason we wrote earlier that all (oral, written or both) literal data necessarily derived from an order wherein trio of language, thought and object causally necessitate each other. For example in literature, a word reflects a language, wherein take place as a part of both oral and written languages; a language, which can be both oral and written languages, reflects a thought or thinking, which is about an object of both external and internal worlds of an individual; a thought or thinking reflects an object or a being of space and time. This process called, as we have already stated, as the line of beingness and shown with a formula: The Line of Beingness (LB) = a Word (written and oral) ↔ reflects a Language ↔ reflects a Thought ↔ reflects an Object.

Similarly we may put our trio (i.e. agent, action and agency) in this line of beingness by applying to its formula by focussing on the factual side of the line. Our trio illustrate their objective face at the factual ground as well, otherwise they cannot be in existence or being even they are mental product of the imagination. Let us expand the point by the virtue of an example: the factual pointer of an agent is Ahmad, this or that Ahmad, who wrote the story book; similarly the factual pointer of an action is the story book, this or that story book, which was written by an agent (i.e. Ahmad); and finally the factual pointer of an agency is the capability of doing an action and thus being in the state of a capable agent (i.e. Ahmadhood), this or that Ahmadhood, by means of whom an agent wrote the story book. This simply demonstrates how the factual background of agent, action and agency operates.

In any investigation of any concept, word or term which is done or directed to the factual ground, mostly a number of problem appears with respect to the ontological, the epistemological even the ethical either objective or subjective status of investigated concept, word or term.

2.5. Historical Background of Agent, Action and Agency in General

All the words, terms, concepts, signs, symbols, numbers of the literature (oral or written or both) take place or appear at a certain time and have a historical backgrounds. This generalisation takes to face with the historical background of necessary tools of the literature as well as historical background of our trio (i.e. agent, action and agency). This background refers to odyssey of the trio seen in the cultural environment either before entering into the literature (both oral and written) or being a part of literature. Therefore we shall be able to know the result of such historical journey of the trio in various forms. Nowadays, due to development and advance of both theoretical and particularly applied knowledge, we partly redefine agent, action and agency in operational level in terms of philosophy of action.

On the other hand, the trio of agent, action and agency has various meaning and interpretation with respect to the scientific, the philosophical, the artistic, and the religious terminologies. In fact the terminological and functional meaning and use have been given in various general dictionaries support and proof our point as we mentioned the earlier while giving the conceptual background of the trio. Anyhow, besides the particularist and the reductionist meaning, function and interpretation of the trio (agent, action and agency), we have in our hand holist Heqmatec terminology and interpretation which cover whole comprehensive picture of the trio in every aspect of science, divinity, art and philosophy. In the following sections of the paper, we shall present the historical background trio in details by applying to various sources of knowledge in particular.

Herein I think it worth mentioning the fact that, as Cengiz (2012) rightly points out that “action theory in Islamic thought at the sample of Kadı Abdulcabbar who was the first person (who takes our trio of an agent, an action and agency) in both religious and philosophical context, in Islamic world.” (Cengiz, 2012: 17-23) (The addition of “who takes our trio of an agent, an action and agency” is our own) In this context, for instance, Cengiz (2012) who studied on the action theory of Kadı Abdulcabbar and an author of the book called as “*Mu'tezile'de Eylem Teorisi: Kadı Abdulcabbar Örneği – (Action Theory of Mu'tezile: At the Sample of Kadı Abdulcabbar)*” wherein he writes:

“In order to establish a branch of Kalam, which is based upon human centred or focused view and application, what one required to do is to deal with the theory or philosophy of action. We urgently need such an intellectual and an academic attempt for the realisation of this crucial purpose. In this study, we have been so far in such trial by means of this work... in systematic thought action theory or philosophy has always been a crucial point to consider so far on both the Eastern and Western part of the world. Thus we shall make a comparison between action theory of Kadı Abdulcabbar of Islamic world and theories of Locke, Hume and Reid of Western world so as to obtain a holist picture about the nature of an action, an agent as well as an agency.” (Cengiz, 2012: 17-23)

References

- Açıköz, H. M. (2006). *Tevhidi Kozmik Holizm, Şüphe ve Eski Uygarlıklar (Tawhedy Cosmic Holism and Ancient Civilizations)*. Elis, Int. and Chp. One. Ankara.
- Açıköz, H. M. (2016). *İletişim Felsefesine Giriş: İnsani İletişimin Felsefi Temelleri (Introduction to Philosophy of Communication: Humanistic Basics of Philosophical Communication)*. Gnş. 3. Baskı. Elis 92. Ankara. Preface and Introduction.
- Açıköz, H. M. (2017). *Sağduyu Eylem Felsefesi (Common Sense Philosophy of Action)*. Elis 101. related chapters. Ankara.
- Açıköz, H. M. (2016). A Philosophical Critique of the Origin, the Content and the Function of the Ancient Greek Philosophy and Its Myth as to History of Reason Portery of Homo Sceptikus. *Current Topics in Social Sciences*. Eds: Yaldir et al.. Chapter Seven. St. Kliment Ohridski University Press. Sofia. Bulgaria. pp: 70-97.
- Ahmad, Israr. (2016). *21. Asırda İslam Rönesansı (Islamic Renaissance in 21th Century)*. Translated by H. Mustafa Açıköz. Araştırma Yayınları. Ankara. pp. 33-89.
- Ahmad, Israr (2013). *The Process of Creation: Qur'anic Perspective*. Shirkat Printing Press. Lahor. Pakistan.
- Ahmad, Israr (2002). *Rice and Decline of the Muslim Ummah: With A Comparison to Jews History and A Brief Survey of the Present Efforts towards the Resurgence of Islam*. Translated by Sanullah Ensari, Markazi Anjuman Khuddam ul Qur'an. Lahor. Pakistan.
- Alexander, Louis (eds.) et al. (1987). *Longman Active Study Dictionary of English*. Letter A. Britain.
- Campbell, B. G. – Loy, J. D. – Cruz-Urube, K. (1996). *Humankind Emerging*. 7th Edition. Harpers Collins College Publishers. U.S.A. – Britain.
- Cengiz, Y. (2012). *Mu'tezile'de Eylem Teorisi: Kadı Abdulcabbar Örneği – (Action Theory of Mu'tezile: At the Sample of Kadı Abdulcabbar)*. Düşün Yayıncılık. İstanbul. pp. 17-23; 465-476.
- Faber, S. M. (2014). Why Astronomy? in *Universe: Stars and Galaxies*. Edited by Freedman, Roger A. et al, fifth ed. W. H. Freeman and Company. U.S.A. p. 20.
- Foley, R. (1995). *Human Before Humanity*. Blackwell Publishing. U.K./U.S.A. pp. 1-13; 20-25.
- Greenwood, J. (2016) *Becoming Human: (The ontogenesis, Metaphysics, and Expression of Human Emotionality)*. M.I.T. Press. Cambridge.
- Grine, F. E. – Fleagle, J. G. – Leakey, R. E. (2009). *The First Humans: Origin and Early Evolution of Genus Homo*. Springer. U.S.A.
- Harrub, B. – Thompson, B. – Miller, D. (2003). *The Origin of Language and Communication*, in Papers, TJ 17(3), U.S.A. – U.K. pp. 93-101.
- Heliki, M. F. (2018). *Manifesto of Heqmath of Haleqiyat*. Unpublished Book.
- İslamoğlu, M. (2014). *Hayat Kitabı KUR'AN – Gerekçeli Meal-Tefsir (The Book of Life QUR'AN – Justified*

- Translation-Interpretation*). Düşün Yayıncılık. İstanbul. related Surahs and Ayaths.
- Islamoğlu, M. (2016). *Tabiat ve Kur'an Ayetleri Işığında Yaratılış ve Evrim (Creation and Evolution in the Light of Nature and Quranic Verses)*. Düşün Yayınları. İstanbul. Preface and First Chapter.
- Introduction to Paleoanthropology*. Wikibooks.org, March 12, 2013. pp. 14-17
- Levin, R. (2005). *Human Evolution: An Illustrated Introduction*. Fifth Edt. Blackwell Publishing. U.S.A.
- Langdon, J. A. (2016). *The Science of Human Evolution*. Springer International Publishing. Switzerland. pp. 1-8.
- Öztürk A. – Açıköz, H. M. (2018). A Lost Legendary Humane Common Properties Called Peace and Coexistence of Homo Muslimus in Juresalem. *APJIR* Vol.2-1, 2018, pp.1-12.
- Pickthall, M. M. (2005). *The Meaning of the GLORIOUS QUR'AN*. Araştırma Yayınları. Ankara.
- Reid, T. (1969). *Essays on the Active Powers of Human Mind*. M.I.T. U.S.A. Introduction. p. 57.
- Rafiuddin, M. (1960). Iqbal's Concept of Evolution. *IqbalReview*. April (Num.: I). Lahor. Pakistan.
- Vajda, E. (2018). *The Origin of Language*: http://pandora.cii.wvu.edu/vajda/ling201/test1materials/origin_of_language.htm
- Yusuf Ali, A. (1989). *The Holy Qur'an (Text Translation and Commentary)*. Amana Corporation. Maryland. U.S.A.

Araştırma Makalesi • Research Article

The Impact of Human Capital and Innovation Output on Economic Growth: Comparative Analysis of Malaysia and Turkey*

Beşeri Sermaye ve İnovasyon Çıktısı'nın Ekonomik Büyüme Etkisi: Malezya ile Türkiye'nin Karşılaştırmalı Analizi

Nueraili Wusiman,^{a,**} Aboubakary Nulambéh Ndzembanteh,^b

^a Master student, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bursa Uludağ University, 16059, Bursa/Turkey.
ORCID: 0000-0002-5487-7532

^b PhD. Candidate, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bursa Uludağ University, 16059, Bursa/Turkey.
ORCID: 0000-0002-4039-6690

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 03 February 2019
Received in revised form: 23 June 2019
Accepted: 01 August 2019

Keywords:

Human Capital
Innovation Output
Economic Growth
VECM
Malaysia
Turkey

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 23 Temmuz 2019
Kabul tarihi: 01 Ağustos 2019

Anahtar Kelimeler:

Beşeri Sermaye
İnovasyon Çıktısı
Ekonomik Büyüme
VECM
Malezya
Türkiye

ABSTRACT

The objective of this paper is to examine the impact of human capital and innovation output on economic growth in Malaysia and Turkey, over the period 1988-2013. The conventional Unit Root Tests reveal that all the variables are stationary after taking the first difference, and the Johansen Tests of Co-Integration demonstrate that the variables are co-integrated. Specifically, we find that in both countries, human capital, innovation output and physical capital have a significant positive effect on economic growth. The Causality tests indicate two unidirectional causalities that run from human capital and innovation to economic growth and a bidirectional causality between physical capital and innovation in Malaysia.

ÖZ

Bu makalenin amacı, 1988-2013 dönemi, Malezya ve Türkiye'de beşeri sermaye ve inovasyon çıktısının ekonomik büyüme etkisini incelemektir. Geleneksel Birim Kök Testleri, değişkenlerinin birinci farkı alındıktan sonra durağan olduğunu göstermektedir, Johansen Eş-Bütünleşme Testleri tüm değişkenlerin uzun dönemde eş-bütünleşik olduğunu göstermektedir. Özellikle, her iki ülkede, uzun dönemde beşeri sermaye, inovasyon çıktısı ve fiziki sermaye ekonomik büyüme anlamlı ve pozitif etkisi olduğunu bulduk. Nedensellik Testi, Malezya değişkenlerinde beşeri sermaye ve inovasyon çıktısından ekonomik büyüme iki tek yönlü nedensellik ilişki ve fiziki sermaye ile inovasyon çıktısı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermektedir.

1. Introduction

In this part, some theoretical discussion related to the paper's topic is given. After that, the reasons for why the Malaysia and Turkey is chosen are explained in following paragraphs.

Modern human capital theories and disciplines are developed by economists such as Irving Fisher, Theodore W. Schultz, Gary S. Becker, Edward Fulton Denison and Jacob Mincer and so on. And, the role of human capital is widely studied

* This paper was presented in 5th International Congress of Economics and Business ICEB'19 with the title "Education, Patent and Economic Growth: A Comparative Analysis between Malaysia and Turkey", on 12 April 2019, Bursa/Turkey.

** Sorumlu yazar/*Corresponding author.*
e-posta: nureliosman@live.com

in economic development, economic growth, innovation and public policies etc.

Human capital plays a significant role in the development of most countries especially for nations where the government gives priority for human capital development. Ultimately, physical capital is vital for a country growth and development, but precedence should be put to human capital development. The channels involve the positive spillover of human capital on physical investment and growth especially in situation where the ratios of human to physical capital are high. Barro (1992) stated that a country with abundance human capital tends to focus its investment on human capital, which later increases the physical capital development. Most countries have experienced high growth stemming from rapid development in their human capital especially in research and development. For instance, the success of Malaysia today is largely due to the priorities that the Malaysian government placed on human capital development see Afizian, N., Rusli, M., & Hamid, Z. (2014).

As innovation output is one of the focused points in the paper, a simple introduction of innovation is given in the following part also. Innovation mainly includes contents as theoretical innovation, institutional innovation, science and technology innovation, cultural innovation etc. The productivity and market value led by innovation, promotes the continuous progress of industry and society, and it's also important for effectively avoiding economic recession. Basis of innovation theories can be traced back to J. A. Schumpeter's study. Theories and models such as Creative Destruction by Schumpeter, Diffusion of Innovation put forwarded by Everett Roger, Incremental and Radical Innovation, Henderson-Clark Model, Open Innovation Model, Disruptive Innovation and so on have important positions in the literature of innovation.

Coming to the main objective of this paper, it is to examine the impact of Human Capital and Innovation on economic growth in Malaysia and Turkey comparatively, as two countries shares several similarities among developing economies.

For instance, these two countries are considered as upper income developing economies and are both members of OIC (Organization of Islamic Cooperation). When we compare Malaysia and Turkey in term of GNI per capita (current US\$) data, it is obvious that both countries shares similar per capita income see World Bank (2018). In 1988, Malaysia and Turkey's GNI per capita were 2140 US\$, 1860 US\$ respectively. In 2013, Malaysia and Turkey's GNI per capita increased to 10760 US\$, 12530 US\$ respectively (GNI per capita, Atlas method (current US\$), n.d.). Their GNI per capita level had been presenting a rapidly rising trend for years (especially during the 2002-2013 period), until 2013. In terms of economic growth rates, it is similar for both countries with a slight disparity. During the 1988-1996 period, Malaysia's GDP had a relatively stable growth with a rate between 8.8%~10.0%, while Turkey's GDP growth rate was fluctuating between -4.7%~9.3% (GDP growth (annual %), n.d.). In general, both economies sometimes experienced a fluctuation in their growth rate growth with negatives and positives, over the years.

Malaysia's government expenditure on education (percentage of GDP) is higher than Turkey over the years,

which was up to 7.7% of GDP while Turkey's was 2.7% in 2002 (Government expenditure on education, total (% of GDP), n.d.). Turning to Turkey in recent years, Turkey is also improving its education field and progressing with rates of over 4%. Furthermore, resident patent applications (as a simple measure of innovation output) of Malaysia and Turkey were at a similar level, during 1988-2004. For example, in 1995 Malaysia and Turkey's patents were 141, 170 respectively. However, Turkey is achieving rapid growth in resident patent applications with much higher quantities than Malaysia, since 2004. Focusing on a recent year, Malaysia and Turkey's patent applications were 1109, 6230 respectively, in 2016 (Patent applications, residents, n.d.).

In regards to the above, as it's the objective of the paper, we will therefore examine the impact of Human Capital and Innovation on economic growth in Malaysia and Turkey respectively. The rest of the paper is structured as follows: Section 2 covers the empirical review, section 3 provides the data and methodology, section 4 presents the results and discussions while the last section sets the conclusions and recommendations.

2. Review of Empirical Literature

2.1. Human Capital and Economic Growth

Human capital, refers to stock of knowledge, skills and physical strength (health status) etcetera attributes which embodied in human body. Human capital also plays vital role in producing economic value, as same as factors such as physical capital, labor force etc. Economists such as Irving Fisher, Theodore W. Schultz, Gary S. Becker, Edward Fulton Denison and Jacob Mincer etc. pioneered in forming and developing the modern theories of human capital.

Middendorf (2006) examines the impact of human capital and economic growth in OECD countries, using panel data analysis. He found that human capital stock has a positive impact on economic growth. Aslam et al. (2013) stated that human capital positively and significantly affects the economic growth of Malaysia, during the 1980-2010 periods. In line with the above, Islam et al. (2016) also came with the same result, stating a positive relations between education and economic growth and human capital and growth.

Duasa & Jais (2018) investigated the relationship between economic growth, human capital, and information technology. It was suggested that in the long-run capital, labor, Information Communication Technology, and human capital positively determine economic growth, while human capital negatively affects growth in the short-run. Canpolat (2000) constructed a human capital stock series and made a growth accounting with the series. The result shows that in spite of an increase in enrollment of secondary and higher education, human capital per worker stayed almost constant, over the 1950-1990 periods. But during the 1965-1990 period, the contribution of human capital is found to be closely 40%, indicating that returns to human capital are high.

Çoban (2004) investigates the effect of human capital on economic growth of Turkey, over the period 1980-1997. The variables consist of GNP per capita, schooling rates of primary, middle school, high school, high school and college

respectively, education expenditure. He conducted Co-integration Test, VEC model; Granger Causality Test concluded that the above-mentioned variables positively affect economic growth.

Serel & Masatçı (2005) investigated the relationship between human capital and economic growth of Turkey for the period of 1950-2000, using Johansen Co-integration Test and Granger Causality Test. Their result indicates that there is long-run relation between human capital and growth, with a one-way causality running from economic growth to human capital. Varsak & Bakırtaş (2009) investigate the long-term relationship between human capital and economic growth in Turkey during the period of 1970-2008. They conducted the Johansen & Juselius Co-integration Test, VEC model and Variance Decomposition and found that the changes from educational indicators affect real GNP per capita, but conversely real GNP does not affect educational indicators.

Bekmez, Köneş & Günal (2009) analyzed the importance of human capital in regional economic development of Turkey, over the period of 1990-2001. They conducted a regression analysis with expanding the definition of capital in Solow Model, and Chow Test to compare the average of Turkey (which is obtained by sum of regions) and its regional estimation. They considered investments of education and health are components of growth. They advised that investment for education and health should be increased to minimize the regional development differences.

Yaylalı & Lebe (2011), investigated the relation between education and economic growth of Turkey, conducting Johansen & Juselius Co-integration Test, Granger Causality Test and, Impulse Response Test and Variance Decomposition by VEC (Vector Error Correction) Model. They take real GNP and student numbers of primary, secondary, vocational and technical education and Higher Education as variables, for the period of 1938-2007. They got result of there exists long-run relations between human capital and economic growth. In the short run vocational and technical education affects economic growth more, but in long run primary education affects more.

Karataş & Çankaya (2011) researched the effect of human capital investment on economic growth of Turkey over the period 1981-2006. Variables are growth rate of GDP per capita, growth rate of total fixed capital, share of total education expenditure in GDP, share of total health expenditure in GDP and schooling rate of tertiary education. Romer's (1990) Endogenous Technological Change Model and Engel-Granger Co-integration Test is used. Result shows that the physical capital is more effective than other factor on economic growth of Turkey.

Özşahin & Karaçor (2013) mainly analyzed the importance of higher education for Turkish Economy using 1980-2010 data, with Cobb-Douglas Function adjusted. Regression analysis indicates that higher education expenditure has a positive effect on economic growth. They found that higher education enrollment and economic growth positively affect each other. Çakmak & Gümüş (2014) built a weighted human capital index consists of primary, secondary and tertiary education graduates. Then analyzed the relation between human capital and economic growth of Turkey using co-integration test, for 1960-2002. Their results indicate that human capital and physical capital have a

positive impact on GNP, while labor has a negative impact. Also, the contribution of human capital on growth is less than physical capital in Turkey.

Araç & Ceylan (2016) researched the role of human capital in the process of economic growth over the period 1960-2011 of Turkey, by Johansen Juselius Co-integration Test, nonlinear co-integration test and Threshold Autoregressive (TAR) Model. Variables include GDP, capital, energy consumption and human capital, in per capita term respectively. The results of the TAR model estimations are twofold: Firstly, showing a trending behavior over the period, human capital exceeds its estimated threshold value after 2001. Secondly, human capital affects the relationships between capital stock and energy use and economic growth.

Topallı (2017) researched the relation between human capital and economic growth of Turkey for period of 1960-2012, using VEC model and Toda Yamamoto Causality Test. In the research, real GDP per capita, the number of graduates in Higher Education, vocational and technical education are used. According to result of the study, there is unidirectional causality from the number of graduates in vocational and technical schools to real GDP per capita, and unidirectional causality from real GDP per capita to the number of graduates in higher educational.

Altiner, A., & Toktas, Y. (2017) researched the relationship between human capital and economic growth of 32 developing countries, using panel data of 2000-2014 period. According their findings, human capital affects economic growth positively. Besides, its effect on economic growth reduces as the education level increases.

2.2. Physical Capital and Economic Growth

The relationships between Physical Capital and economic growth can be seen where investing in physical capital, turn to improve productivity which therefore resulted in economic growth.

Numerous empirical findings have indicated that physical capital positively affects growth. Adhikary (2011) examined the linkage between FDI, trade openness, capital formation, and economic growth rates of Bangladesh over the period 1986-2006. The volume of FDI and level of capital formation are found to have a significant positive effect on real GDP. Likewise, Pathania (2013) found unidirectional Granger causality from gross capital formation to the economic growth of India, over 1992-93 to 2009-10 periods. Çakmak & Gümüş (2014) concluded that physical capital has a positive impact on the GNP of Turkey.

On the contrary, Arisoy (2011) tested relationship between physical capital and economic growth of Turkey with AK type growth model perspective, using the data of 1968-2006 period. And, there are no long run relation between physical capital investment and economic growth. Şahbaz, A. (2014). Relationship Gross Fixed Investment And Economic growth: Panel Causality Analysis. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 1-12. Retrieved from <http://iibfdergi.nigde.edu.tr/article/view/5000066641/5000062065>

Besides, Ewubare & Ogbuagu (2015) used an endogenous approach to evaluate the short and long-run impact of Gross

Fixed Capital Formation, human capital formation and population growth rate on economic growth in Nigeria. They found no short or long run impact of these variables on economic growth, according to their ARDL model. Moreover, Wabiga & Nakijoba (2018) examined the relationship between high technology exports, gross capital formation and economic growth in Uganda, with VAR approach. They found that gross capital formation has a significant negative effect on economic growth in the short run.

2.3. Labor Force and Economic Growth

Labor force is one of the topics of economics studies. Usually, labor force in an economy, refers to the total amount of people employed and unemployed who are looking for work.

Cai & Zhou (2003) estimated a two-sector economic growth model. Their results manifested that labor force transfer delays growth of industrial sector and accelerates the agricultural sector growth.

(Zhu, Wu, & Wang, 2011) used GM (1, 1) grey metabolic prediction model to analyze the impact of labor force on economic growth of China. The research indicates labor's contribution to economic growth of China will decrease year by year.

Ayoyinka & Isaiah (2011) examined the employment and economic growth relationships in the Nigerian economy. They estimated a model of employment and found that there is a positive relation between employment level and economic growth. Yufen & Jingwen (2017) researched the impact of labor supply on economic growth of China for 1978-2015 periods. They decomposed the labor supply factor into population size, working-age population, and labor participation rate. They found that labor supply factor has a significant and positive impact on economic growth, and the impact is greater than human capital and smaller than physical capital.

Raleva (2014) studied the impact of labor on economic growth of Bulgaria, over the 1991-2013. Contribution of labor to economic growth rates showed negative and positive signs in different period.

Çakmak & Gümüş (2014) also came out with a different result, stating that labor has a negative impact on GNP in Turkey, for 1960-2002. Ongo & Vukenkeng (2014) used GLS estimation and found that labor force negatively affects the economy of CEMAC sub-region.

Chen, Hsu & Lai (2016) found that changes in labor market institutions lead to a non-monotone relation between long-run economic growth and unemployment, depending the effects on labor force and employment.

Peterson (2017) analyzed the relationship between population growth and economic growth. The research concluded that lower growth rate of population and limits on migration may lead to national and global economic inequality.

2.4. Innovation Output and Economic Growth

The productivity and market value led by innovation, promotes the continuous progress of industry and society,

and it's also important for effectively avoiding economic recession. Therefore, innovation output and its effects on economic growth are topics worth studying. In the following paragraphs, empiric researches of recent several years are reviewed.

Sinha (2007) selected data of 1963-2005 periods, and found that real GDP and the number of patents of Japan are co-integrated. Results also shows that the growth of real GDP Granger causes the growth of the number of patents, but not vice versa. Ortiz (2009) got result of positive correlation between patent and Gross Fixed Capital Formation in his quantitative research.

Josheski & Koteski (2011) investigated the dynamic link between patent growth and gdp growth in quarterly term for G7 countries. Their ADRL model shows that there exist positive relationship in long run between growth of patents and GDP growth. In the short run, the relationship between patents and GDP is negative. However, the Johansen Co-integration Test shows long run positive relationship between patent growth and GDP growth. Additionally, they found that patent Granger cause GDP.

Petrariu, Bumbac & Ciobanu (2013) investigated the link between innovation and economic growth in the Central and Eastern European countries (CEE). They considered R&D spending, patenting or the number of researchers, as well as firms characteristics and mergers and acquisitions as proxy of innovation. And, innovation makes significant contribution to national competitiveness and economic growth, in their research result.

Pece, Simona & Salisteanu (2015) researched the relationship between innovation and economic growth. CEE countries used patents, number of trademarks, R&D expenditures as proxy data for innovation. They found a positive relationship between innovation and economic growth of CEE countries.

Türedi (2016) used GMM estimation approach, and found one-way positive causality from patent applications to economic growth of OECD countries from panel causality test. Khalili, Lau & Cheong (2016) found a unidirectional causality from patent application to economic growth of Japan in the long-run, with ADRL approach.

Similarly, Özkul & Örün (2016) analyzed the effect of entrepreneurship and innovation on economic growth of 9 OECD countries, during the 2002-2013 period. According to their research, technological innovation intensity has positive impact on economic growth.

Dmitriev, et al. (2016) discussed different types of growth, and analyzed the relationship with innovation and the territorial distribution of higher education. As their conclusion, innovation and strong economic growth didn't reduce inequality in the growth of national income in different countries, at the same time this inequality is increasing.

Maradana, et al. (2017) examined the long-run relationship between innovation and economic growth of 19 European countries, using data of 1989-2014. They used six different indicators of innovation including patents-residents, patents-nonresidents, research and development expenditure, researchers in research and development activities, high-technology exports, and scientific and technical journal

articles. They found long-run relationship between innovation and per capita economic growth.

Shukla (2017) researched the relationship of innovation and economic growth of India. The research result shows that patents and R&D expenditures have negative correlations with economic growth of India.

3. Data and Methodology

3.1. Data Sets

The data set of the research consists of real Gross Domestic Product (GDP), real Gross Capital Formation (GCF), Labor Force (L), Secondary Enrollment, see Table 1. Considering the availability of data, we use real GCF as a proxy of

physical capital, labor force (15-65) as proxy of labor force, Secondary Enrollment as a proxy of human capital, and Resident Patent Applications as a simple proxy of innovation output.

Malaysia’s labor force data (age 15-65) for the 1991 and 1994 are having missing data while Turkey’s human capital data (secondary enrollment) for 1996 and 1998 are also missing. Before running the tests, we fixed the missing data by linear interpolation (LINT Function), which is supported by IBM SPSS Statistics 25 software. The LINT replaces missing values using linear interpolation and the last valid value before the missing value and the first valid value after the missing value are used for the interpolation

Table 1 Annual Data Set (1988-2013)

Variables	Codes	Natural Log.	Proxy Data	Data Source	
				Turkey	Malaysia
Output	Y	LnY	Real GDP (2010=100)	World Bank Data	World Bank Data
Physical Capital	K	LnK	Real Gross Capital Formation f(2010=100)	World Bank Data	World Bank Data
Labor Force	L	LnL	Labor Force (15-65)	Turkish Statistical Institute	Department of Statistics Malaysia
Human Capital	H	LnH	Secondary Enrollment	UN	UN
Innovation Output	T	LnT	Resident Patent Applications	World Bank Data	World Bank Data

3.2. Methodology

In our research, we use the following form of growth model with human capital included to conduct our analysis. We follow the method of Wang & Abbas (2000) to expand the model. And, the research data is analyzed by E-Views 9.0 software.

$$Y_t = A * f(K_t, L_t, H_t, T) = A_t K_t^\alpha L_t^\beta H_t^\theta T^\gamma e_t \quad (1)$$

The equation (1) can be rewritten as below with natural logarithmic form:

$$\ln Y = \ln A_t + \alpha \ln K_t + \beta \ln L_t + \theta \ln H_t + \gamma \ln T_t + \ln e_t \quad (2)$$

(Where Y-Output, A_t -Total Factor Productivity (constant), K_t -Physical Capital, L_t -Labor Force, H_t -Human Capital, T-Innovation Output, e_t -random error term, $\alpha, \beta, \theta, \gamma$ -elasticity of K_t, L_t, H_t , and T_t respectively, t-time)

In order to conduct the analysis, we employ the following processes: Unit Root Tests (using ADF Test and Phillips-Perron Test), Johansen Co-integration Test, VAR or VECM (we will consider VECM if the variables are co-integrated) to estimate the long-run model. The processes are conducted using the E-Views software. In detail, if all the variables of both countries are stationary at level (with no unit root) or get stationary with first difference, it enable us to conduct the co-integration test to test in other to examine the long run relationship between the variables. Then we will conduct VECM analysis if there exist co-integrating relationships between variables, otherwise we have to apply the VAR model.

4. Results and Descriptions

4.1. Unit Root Test

A unit root process is a stochastic trend in a time series, which also be called “random walk with drift” sometimes. It shows a systematic pattern unpredictable, and causes “Spurious Regression” problem, if a time series has a unit root. (Unit Root: Simple Definition, Unit Root Tests, 2016) Thus, before the further process of the research, we conducted unit root tests including ADF test and PP test to check the stationarity of our time series and avoid from “Spurious Regression” problem. Lag length in ADF test.

The variables of Malaysia and Turkey are tested in Level and in First Difference, and results given by Table 2, Table 3 below. Results show that all variables of two country accept H_0 (null hypothesis of the presence of unit root process) at 5% significant level (see in Table 2).

First differenced variables of Malaysia significantly reject H_0 , for intercept included test equation at 1% significant level, and intercept and trend included test equation at 5% significant level, respectively (see in Table 3). First differenced variables of Turkey reject H_0 for intercept included test equation at 5% significant level, and intercept and trend included test equation at 5% significant level, respectively (see in Table 3). The results signify that the selected variables of Malaysia and Turkey are not stationary in their level, but become stationary with first difference at 5% significant level. It indicates that variables selected are integrated of order one I (1). Thus, it provides stage for conducting co-integration tests.

Table 2 Unit Root Tests

Tests In level (H0:variables present unit root process)					
Country	Var	ADF		PP	
		Intercept	Intercept & Trend	Intercept	Intercept & Trend
Malaysia	LNY	-2.381502	-2.305149	-2.81319	-2.37639
	LNK	-2.393214	-2.715201	-2.39623	-2.7152
	LNL	0.62453	-3.112764	-0.9754	-1.58413
	LNH	-0.975398	-0.920027	-0.9754	-1.09341
	LNT	-0.794216	-2.569605	-0.75023	-2.56489
Turkey	LNY	0.462571	-2.261349	0.547308	-2.34358
	LNK	-0.628231	-3.388591	-0.73628	-3.3757
	LNL	-0.242601	-4.723769	-0.2426	-1.46034
	LNH	0.127825	-2.413419	0.127825	-2.47307
	LNT	1.578192	-2.020597	1.578192	-2.06283

Table 3 Unit Root Tests

Tests In First Difference (H0:variables present unit root process)					
Country	Var	ADF		PP	
		Intercept	Intercept & Trend	Intercept	Intercept & Trend
Malaysia	Δ LNY	-4.193283*	-4.648980*	-4.16530*	-4.64389*
	Δ LNK	-4.727399*	-4.689115*	-4.72647*	-4.68777*
	Δ LNL	-4.857001*	-4.845926*	-4.86206*	-4.84600*
	Δ LNH	-3.842831*	-3.88678**	-3.84283*	-3.87225**
	Δ LNT	-5.986423*	-5.863456*	-5.99144*	-5.86826*
Turkey	Δ LNY	-5.234953*	-5.196590*	-5.23495*	-5.19269*
	Δ LNK	-6.998753*	-6.834925*	-7.05644*	-6.89045*
	Δ LNL	-4.827128*	-4.786113*	-4.82713*	-4.78591*
	Δ LNH	-4.661853*	-4.453384*	-4.64734*	-4.42498*
	Δ LNT	-3.66181**	-4.333106**	-3.62627**	-4.34036**

Notes: *:denotes 1% significant level **:5% significant level

4.2. Co-integration Test

Considering the facts that all the variables are non-stationary in their level (and become stationary with first difference), we conduct co-integration tests for Malaysia and Turkey respectively, to confirm the existence of long-run relationships between the selected variables for each country. Regarding our small sample biased, we adjusted Trace and Max-Eigen Statistics of Johansen Co-integrating Test, suggested by (Godbout & Norden, 1997).

Malaysia:

The lag Interval of Malaysia's Johansen Co-integration Test is [1,2]. The Trace Statistics reject the null hypothesis of existing at most 3 co-integrating equations and Max-Eigen Statistics reject the null hypothesis of existing at most 1 co-integrating equation (see Table 4). Thus, Trace Test indicates 4 and Max-Eigenvalue Test indicates 2 co-integrating equations at the 5% level.

After adjustment, both Trace and Max-Eigen Statistics we reject the null hypothesis of the existence of at most 1 co-integrating equation, which means there are 2 co-integrating equations. It means there is long-run relationship for the Malaysia variables.

Turkey:

According to the Johansen Co-integration Test for Turkey, the Trace Statistics reject null hypothesis of existing at most 3 co-integrating equations and Max-Eigen Statistics reject null hypothesis of existing at most 3 co-integrating equation (see Table 5). Thus, Trace Test indicates 4 and Max-Eigenvalue Test indicates 4 co-integrating equations at the 5% level.

After adjustment, both of Trace and Max-Eigen Statistics rejected null hypothesis of existing at most 1 co-integrating equation, which means there are 2 co-integrating equations (Table 5). It means there long run relationship between variables of Turkey.

Table 4 Johansen Co-integration Test for Malaysia

Test Statistics (lag interval:1,2)						
H ₀	Eigenvalue	Trace		Max-Eigen		
		Statistic	5% CV	Statistic	5% CV	
Malaysia	r=0	0.966365	188.2033* (101.3402)a*	79.34145	78.02041* (42.01099)a*	37.16359
	r≤1	0.958489	110.1829* (59.32925)a*	55.24578	73.18105* (39.40518)a*	30.81507
	r≤2	0.552217	37.00181* (19.92405)a	35.0109	18.47928 (9.950382)a	24.25202
	r≤3	0.507444	18.52253* (9.97367)a	18.39771	16.28738 (8.770128)a	17.14769
	r≤4	0.092608	2.235158 (1.203547)a	3.841466	2.235158 (1.203547)a	3.841466

Notes: H₀: Null Hypothesis r: at most exist corresponding number of co-integrating equations CV: critical value *: denotes rejection of null hypothesis at 5% significant level (a): values in parenthesis tagged with "a" are adjusted Trace and Max-Eigen statistics, regarding degree of freedom, (Godbout & Norden, 1997).

Table 5 Johansen Co-integration Test for Turkey

Test Statistics (lag interval:1,2)						
H ₀	Eigenvalue	Trace		Max-Eigen		
		Statistic	5% CV	Statistic	5% CV	
Turkey	r=0	0.959445	191.3093* (103.0127)a*	79.34145	73.71719* (39.69387)a*	37.16359
	r≤1	0.917827	117.5921* (63.31882)a*	55.24578	57.47537* (30.94828)a*	30.81507
	r≤2	0.795923	60.11672* (32.37054)a	35.0109	36.55296* (19.68236)a	24.25202
	r≤3	0.582986	23.56376* (12.68818)a	18.39771	20.11662* (10.83203)a	17.14769
	r≤4	0.139185	3.44714 (1.856152)a	3.841466	3.44714 (1.856152)a	3.841466

Notes: H₀: Null Hypothesis r: at most exist corresponding number of co-integrating equations CV: critical value *: denotes rejection of null hypothesis at 5% significant level (a): values in parenthesis tagged with "a" are adjusted Trace and Max-Eigen statistics, regarding degree of freedom, (Godbout & Norden, 1997).

4.3. VEC Model and Long Run

Considering results from Johansen Co-integration test, it is verified that there are long run relationship between ln(Y), ln(K), ln(L), ln(H), ln(T). Thus, we conduct Vector Error Correction (VEC) analysis for Malaysia and Turkey, and the first co-integrating equation of each presented below respectively.

The estimated VEC model of Malaysia (Table 6) shows that Physical Capital, Human Capital and Patent positively affect

real GDP in long run. However, Labor Force negatively affects real GDP in long run. The coefficients of the model are significant at 1% sig, according to their t-statistics.

For the Malaysian case, a 1% increase in Physical Capital leads to 0.36% increase in real GDP; a 1% increase in Human Capital leads to 0.87% increase in real GDP; a 1% increase in Innovation Output leads to 0.20% increase in real GDP; a 1% increase in Labor Force leads to 0.44% decrease in real GDP in the long-run (Table 6).

Table 6 Long Run Equation from VEC model of Malaysia

Malaysia	LNY = 0.360307LNK - 0.438679LNL + 0.869481LNH + 0.202904LNT + 10.20356			
	(0.01409)	(0.11820)	(0.06165)	(0.01095)
	[-25.57350]	[3.71145]	[-14.10330]	[-18.53770]

Notes: Values in () are standard errors ; Values in [] are t-statistics.

Table 7 Long Run Equation from VEC model of Turkey

Turkey	LNY = 0.330801LNK + 0.463929LNL + 0.332606LNH + 0.004656LNT + 5.67276			
	(0.00380)	(0.01318)	(0.00741)	(0.00147)
	[-87.01480]	[-35.19640]	[-44.89620]	[-3.16165]

Notes: Values in () are standard errors ; Values in [] are t-statistics.

The estimated VEC model of Turkey (Table 7) shows that all variables positively affect real GDP in long run and all the coefficients are significant at 1% significant level.

In Turkish Economy specifically, a 1% increase in Physical Capital leads to 0.33% increase in real GDP; a 1% increase in Labor Force leads to 0.46% decrease in real GDP; a 1% increase in Human Capital leads to 0.33% increase in real GDP; a 1% increase in Innovation Output leads to 0.005% increase in real GDP, in the long- run (Table 7).

Our findings is in line with the study of Çakmak & Gümüş (2014), Adhikary (2011) Wabiga & Nakijoba (2018) whose results equally indicate that physical capital significantly and positively affect economic growth. The results show that Human Capital positively impact growth which is also in line with (Middendorf, (2006) Aslam, Shakar, & Hassan (2013) Islam et al. (2016) Çoban (2004) Yaylalı & Lebe (2011). Likewise, the results indicate that Innovation Output (patents) positively impact growth, which is in line with (Ortiz, 2009; Josheski & Koteski, 2011). In addition, the positive result of Turkey is in line with Ayoyinka & Isaiyah (2011) Yufen & Jingwen (2017).

However, for labor force, it has a negative long run effect on economic growth in Malaysia while in in Turkey, it

positively affect economic growth. The negative relationship between the labor force and economic growth in Malaysia is also in line with the study of Çakmak & Gümüş (2014) Ongo & Vukenkeng (2014).

4.4. VEC Based Granger Causality Test and Short Run

We have conducted the Granger Causality tests based on VEC model and then analyzed the short run and long run dynamics of the variables for the two countries separately.

Malaysia:

According to the test results (Table 8 & Figure 1), we found that Human Capital and Innovation Output Granger cause real GDP in the short run, while Physical Capital and Labor Force doesn't Granger cause real GDP in the short run.

Besides, Real GDP and Human Capital unidirectional Granger cause Physical Capital. Moreover, Physical Capital and Innovation Output Granger cause each other, bilaterally. Human Capital and Labor Force also Granger cause Innovation Output.

Table 8 Granger Causality Test based on VECM for Malaysia

Dependent Variables	Chi-sq statistics of lagged 1st differenced term					ECT(t-1) Coefficient	
	D(LNY)	D(LNK)	D(LNL)	D(LNH)	D(LNT)		
Malaysia	D(LNY)	---	4.040753 (0.1326)	3.100115 (0.2122)	8.048771** (0.0179)	19.14133* (0.0001)	-1.014232* [-5.15738]
	D(LNK)	7.616128** (0.0222)	---	0.393385 (0.8214)	7.613087** (0.0222)	7.816832** (0.0201)	-3.386169* [-2.95073]
	D(LNL)	4.093366 (0.1292)	1.062752 (0.5878)	---	1.326527 (0.5152)	4.110833 (0.128)	-0.279418 [-1.36950]
	D(LNH)	0.777074 (0.678)	0.195313 (0.907)	0.79461 (0.6721)	---	1.999817 (0.3679)	0.262345 [0.79799]
	D(LNT)	1.097184 (0.5778)	7.429373** (0.0244)	15.73872* (0.0004)	9.82338* (0.0074)	---	4.461514* [3.05997]

Notes: Chi-sq denotes Chi-square * indicates 1% significance level, and ** indicates 5% significance level. Value in () is probability. Value in [] is t-statistic.

Turkey:

According to Granger Causality Test based on VEC model (Table 9), there are no Granger Causality between variables of Turkey in the short run.

Figure 1 Summary of Granger Causality Test Results of Malaysia

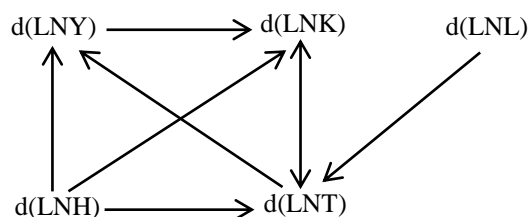

Table 9 Granger Causality Test based on VECM for Turkey

Dependent Variables	Chi-sq statistics of lagged 1st differenced term					ECT(t-1) Coefficient
	D(LNY)	D(LNK)	D(LNL)	D(LNH)	D(LNT)	
D(LNY)	---	0.600899 (0.7405)	0.024872 (0.9876)	2.50271 (0.2861)	3.665051 (0.16)	-1.34545 [-0.55740]
D(LNK)	0.286738 (0.8664)	---	0.347579 (0.8405)	1.62206 (0.4444)	4.134609 (0.1265)	-3.73044 [-0.41883]
Turkey D(LNL)	4.151256 (0.1255)	2.096301 (0.3506)	---	2.983468 (0.225)	1.7608 (0.4146)	3.050585** [2.52379]
D(LNH)	0.762594 (0.683)	0.852724 (0.6529)	1.219518 (0.5435)	---	0.849032 (0.6541)	-0.55935 [-0.31549]
D(LNT)	1.394357 (0.498)	1.790833 (0.4084)	0.824171 (0.6623)	1.14685 (0.5636)	---	-11.8224 [-1.36438]

Notes: * indicates 1% significance level, and ** indicates 5% significance level. Value in () is probability. Values in [] are t-statistics

5. Conclusion and Recommendation

Our work has led us to conclude that Human Capital have a significant and positive impact on economic growth for both Malaysia and Turkey. Other than human capital, Physical Capital and Innovation Output (patents as its simple measure) are also significant in explaining the economic growth of Malaysia and Turkey, while Labor Force is significant but with a negative impact on growth in Malaysia. Particularly for Turkey, all the variables are significant with positive effect on economic growth, but the impact of Innovation Output on growth is less compared with the other variables.

According to the Granger Causality Test based on VEC, there is multiple causality between variables of Malaysia, in the short-run. Only Human Capital and Innovation output Granger cause Real GDP in the short-run. Besides, Real GDP and Human Capital Granger cause Physical Capital one-way. Physical Capital and Innovation Output Granger cause each other, bilaterally. Human Capital and Labor Force also Granger causes Innovation Output.

As it is our main concern, we found that both Human Capital and Innovation Output positively impact growth in Malaysia and Turkey, in the long-run. Being more specifically, Human Capital is more effective on economic growth in Malaysia while it is less effective for Turkey. Innovation Output (patents) is also a significant variable that explained growth but its impact on growth is less than of Human Capital for Malaysia. However, for the case of Turkey, the effect of Innovation Output on economic growth is not that obvious.

According to our findings, human capital is an important variable for explaining growth in Malaysia and Turkey. Therefore, it is recommended that both countries should continue in supporting their education system. Besides, the Malaysian and Turkish government should focus more in improving the support for their innovation system. Particularly for Turkey, more emphasis should be placed on improving the effective utilization of their existing innovation output, as its impact on growth is almost negligible.

References

- Adhikary, B. K. (2011). FDI, Trade Openness, Capital Formation, and Economic Growth in Bangladesh: A Linkage Analysis. *International Journal of Business and Management*, 6(1), 16-28. Retrieved from <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijbm/article/download/7472/6488>
- Altiner, A., & Toktas, Y. (2017). Relationship Between Human Capital And Economic Growth: An Application To Developing Countries. *Eurasian Journal of Economics and Finance*, 5(3), 87-98. doi:10.15604/ejef.2017.05.03.007
- Araç, A., & Ceylan, R. (2016). The Role of Human Capital in the Process of Economic Growth: the Case of Turkey. *Journal of the Faculty of Economics and*

- Administrative Sciences Yüziüncü Yıl University*, 2, 9-33. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/yyuibfd/issue/35328/392200>
- Arısoy, İ. (2011). Testing Physical Investment and Growth Relationship in AK Model Perspective: The Case for Turkey (1968-2006). *Maliye Dergisi*(161), 283-297. Retrieved from <https://maliedergisi.sgb.gov.tr/yayinlar/md/161/015.pdf>
- Aslam, M., Shakar, S. A., & Hassan, G. (2013). Foreign Direct Investment, Human Capital and Economic Growth in Malaysia. 1-39. Retrieved from https://mpraub.uni-muenchen.de/51930/1/MPPA_paper_51930.pdf
- Ayoyinka, O., & Isaiah, O. (2011). Employment and Economic Growth Nexus in Nigeria. *International Journal of Business and Social Science*, 2(11), 232-239. Retrieved from https://covenantuniversity.edu.ng/content/download/14152/94833/file/Employment+and+Growth+In+Nigeria_ajbss.pdf
- Bekmez, S., Köneş, A. Ç., & Günal, D. (2009). The Importance of Human Capital on Turkey's Regional Development. *TISK Academy*, 4(7), 66-81. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=uvt&AN=97914&site=eds-live>
- Cai, D.-h., & Zhou, M.-c. (2003). A Two-sector Economic Growth Model with Labor Force Transfer. *Wuhan University Journal of Natural Sciences*, 8(3), 769-774. doi:10.1007/bf02900813
- Canpolat, N. (2000). Accumulation of Human Capital and Economic Growth in Turkey. *Hacettepe University Journal of Economics and Administrative Science*, 18(2), 265-281. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/huniibf/issue/30302/327295>
- Chen, B.-L., Hsu, M., & Lai, C.-F. (2016). Relation between growth and unemployment in a model with labor-force participation and adverse labor institutions. *Journal of Macroeconomics*, 50(C), 273-292. doi:10.1016/j.jmacro.2016.10.004
- Çakmak, E., & Gümüş, S. (2014). Human Capital and Economic Growth in Turkey: An Econometric Analysis (1960 - 2002). *Ankara University SBF Journal (Ankara Üniversitesi SBF Dergisi)*, 60(1), 59-72. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/ausbf/issue/3089/42779>
- Çoban, O. (2004). The Effect Of Human Capital On Economic Growth: The Case Of Turkey. *JOURNAL OF POLITICAL SCIENCES*, 0(30), 131-142. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/iusiyasal/issue/606/6075>
- Dmitriev, S., Drigo, M., Kalinicheva, V., Shadoba, E., Ozherelieva, M., & Matyushkina, I. (2016). Innovation, Economic Growth and Inequality. *International Review of Management and*, 6(S1), 316-321. Retrieved from <http://www.econjournals.com/index.php/irmm/article/viewFile/1931/pdf>
- Duasa, J., & Jais, N. M. (2018). Information Communication Technology, Human Capital and Economic Growth in Malaysia: An Empirical Analysis. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC*, 1415-1419. Retrieved from http://www.tojdac.org/tojdac/VOLUME8-SPTMSPCL_files/tojdac_v080SSE189.pdf
- Ewubare, D. B., & Ogbuagu, A. R. (2015). Capital Accumulation and Economic Growth in Nigeria "Endogenous Growth Approach". *IOSR Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF)*, 6(6), 49-64. Retrieved from <http://www.iosrjournals.org/iosr-jef/papers/Vol6-Issue6/Version-1/G06614964.pdf>
- GDP growth (annual %)*. (n.d.). Retrieved January 18, 2019, from The World Bank Data: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?contextual=default&end=2017&locations=MY-TR&start=1985>
- GNI per capita, Atlas method (current US\$)*. (n.d.). Retrieved January 18, 2019, from The World Bank Data: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD?end=2017&locations=MY-TR&start=1962&view=chart>
- Godbout, M. J., & Norden, S. v. (1997). *Reconsidering Cointegration in International Finance: Three Case Studies of Size Distortion in Finite Samples*. Bank of Canada. Retrieved from <https://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/05/wp97-1.pdf>
- Government expenditure on education, total (% of GDP)*. (n.d.). Retrieved January 18, 2019, from <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=MY-TR>
- Islam, R., Ghani, A. B., Kusuma, B., & Theseira, B. B. (2016). Education and Human Capital Effect on Malaysian Economic Growth. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(4), 1722-1728. Retrieved from <http://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/viewFile/2727/pdf>
- Josheski, D., & Koteski, C. (2011). The causal relationship between patent growth and growth of GDP with quarterly data in the G7 countries: cointegration, ARDL and error correction models. Retrieved from <https://mpraub.uni-muenchen.de/33153/>
- Karataş, M., & Çankaya, E. (2011). An Analysis of the Relationship Between Human Capital and Economic Growth in Turkey. *Journal of Management and*

- Economics*, 18(1), 105-124. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/yonveek/issue/13694/165738>
- Khalili, F., LAU, W.-Y., & CHEONG, K.-C. (2016). Patent Application–GDP Growth Nexus: The Case of Japan. *International Journal of Economic Perspectives*, 10(4), 197-205. Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/1964461250?accountid=17219>
- Maradana, R. P., Pradhan, R. P., Dash, S., Gaurav, K., Jayakumar, M., & Chatterjee, D. (2017). Does Innovation Promote Economic Growth? Evidence From European Countries. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 6(1), 1-23. doi:10.1186/s13731-016-0061-9
- Middendorf, T. (2006). Human Capital and Economic Growth in OECD Countries. *Journal of Economics and Statistics (Jahrbuecher fuer Nationaloekonomie und Statistik)*, 226(6), 670-686. doi:<https://doi.org/10.1515/jbnst-2006-0607>
- Ndzembanteh, A. N. (n.d.).
- Ongo, E. N., & Vukenkeng, A. W. (2014). Does gross capital formation matter for economic growth in the CEMAC sub-region? *EuroEconomica*, 33(2), 79-88. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsdoj&AN=edsdoj.bbd7342c44234bc18ad830ebafe106c4&site=eds-live>
- Ortiz, J. M. (2009). Patents and Economic Growth in the Long Term. A Quantitative Approach. *BRUSSELS ECONOMIC REVIEW*, 52(3/4), 305-340. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/227380589_Patents_and_Economic_Growth_in_the_Long_Term_A_Quantitative_Approach
- Özkul, G., & Örün, E. (2016). Effect Of Entrepreneurship And Innovation on Economic Growth: An Empirical Research. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 5(2), 17-51.
- Özşahin, Ş., & Karaçor, Z. (2013). HUMAN CAPITAL AS ONE OF THE DETERMINANTS ECONOMIC GROWTH: IMPORTANCE OF HIGHER EDUCATION FOR TURKISH ECONOMY. *ACADEMIC REVIEW OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES*, 6(1), 148-162. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/185054>
- Patent applications, residents*. (n.d.). Retrieved January 18, 2019, from The World Bank Data: <https://data.worldbank.org/indicator/IP.PAT.RESD?locations=MY-TR>
- Pathania, R. (2013). CAUSAL RELATIONSHIP BETWEEN CAPITAL FORMATION AND ECONOMIC GROWTH IN INDIA. *INDIAN JOURNAL OF MANAGEMENT SCIENCE*, 3(1), 90-95. Retrieved from http://www.scholarshub.net/ijms/vol3/issue1/Paper_14.pdf
- Pece, A. M., Simona, O. E., & Salisteanu, F. (2015). Innovation and Economic Growth: An Empirical Analysis for CEE Countries. *Procedia Economics and Finance*, 26, 461-467. doi:10.1016/S2212-5671(15)00874-6
- Peterson, E. W. (2017). The Role of Population in Economic Growth. *SAGE Open*, 7(4). doi:10.1177/2158244017736094
- Petrariu, I. R., Bumbac, R., & Ciobanu, R. (2013). Innovation: A Path to Competitiveness and Economic Growth. The Case of CEE Countries. *Theoretical and Applied Economics*, 5(582), 15-26. Retrieved from <http://store.ectap.ro/articole/857.pdf>
- Raleva, S. (2014). Impact of Labour on Economic Growth in Bulgaria (1991 - 2013). *Economic Alternatives*(3), 5-14. Retrieved from https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/1_broi_3_2014.pdf
- Serel, H., & Masatçı, K. (2005). Human Capital and Economic Growth Relationship in Turkey: Cointegration Analysis (Türkiye’de Beşeri Sermaye ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Ko-Entegrasyon Analizi). *Atatürk University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 19(2), 49-58. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=uvt&AN=68273&site=eds-live>
- Shukla, S. (2017). Innovation and Economic Growth: A Case of India. *Humanities & Social Science Reviews*, 5(2), 64-70. doi:10.18510/hssr.2017.521
- Sinha, D. (2007). Patents, Innovations and Economic Growth in Japan and South Korea: Evidence from individual country and panel data (MPRA Paper No. 2547). Retrieved from <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/2547/>
- Şahbaz, A. (2014). Relationship Gross Fixed Investment And Economic Growth: Panel Causality Analysis. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 1-12. Retrieved from <http://iibfdergi.nigde.edu.tr/article/view/5000066641/5000062065>
- Topalli, N. (2017). THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMAN CAPITAL AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY. *ACADEMIC REVIEW OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES*, 10(2), 129-140. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/issue/28958/310069>
- Türedi, S. (2016). The Relationship between R&D Expenditures, Patent Applications and Growth: A Dynamic Panel Causality Analysis for OECD

- Countries. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 16(1), 39-48. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/259898>
- Unit Root: Simple Definition, Unit Root Tests*. (2016). Retrieved January 3, 2019, from Statistics How To: <https://www.statisticshowto.datasciencecentral.com/unit-root/>
- Varsak, S., & Bakırtaş, İ. (2009). The Effect Of Human Capital On Economic Growth: The Case Of Turkey. *Dumlupınar University Journal of Social Sciences*, 25, 49-60. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/dpusbe/issue/4767/65542>
- Wabiga, P., & Nakijoba, S. (2018). High Technology Exports, Gross Capital Formation and Economic Growth in Uganda: A Vector Auto Regressive Approach. *International Journal of Business and Economics Research*, 7(6), 191-202. doi:doi:10.11648/j.ijber.20180706.13
- Wang, J., & Abbas, Q. (2000, March). The Role of Human Capital in Economic Growth :A Comparative Study of China and Pakistan. *Market and Demographic Analysis*, 6(2), 14-20.
- Yaylalı, M., & Lebe, F. (2011). Emprical Analysis of the Relationship Between HUMAN Capital and Economic Growth. *Marmara University Journal of Economic and Administrative Sciences*, 30(1), 23-51. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=uvvt&AN=140846&site=eds-live>
- Yufen, T., & Jingwen, W. (2017). Impact of Labor Supply on Economic Growth in China: A Factor Decomposition Analysis. *Population Research*, 41(3), 15-25. Retrieved from <http://rkyj.ruc.edu.cn/CN/article/downloadArticleFile.do?attachType=PDF&id=3466>
- Zhu, S., Wu, Q.-j., & Wang, Y. (2011). Impact of Labor Force on China's Economic Growth Based On Grey Metabolic GM(1,1) Model. *Proceedings of 2011 IEEE International Conference on Grey Systems and Intelligent Services* (pp. 262-265). Nanjing: IEEE. doi:10.1109/GSIS.2011.6044033

Araştırma Makalesi • Research Article

Reel Döviz Kurları İle Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Çin Örneği

Relationship Between Real Exchange Rate And Foreign Trade: China Sample

Özgür Uysal ^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, 07450, Alanya/Antalya/Türkiye. ORCID: 0000-0003-0049-8550

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 03 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 18 Eylül 2019
Kabul tarihi: 24 Ekim 2019

Anahtar Kelimeler:

Reel Döviz Kuru
İthalat
İhracat
Çin Ekonomisi
Varyans Ayırıştırma

ÖZ

Bu çalışmanın amacı dünyanın en büyük dış ticaret fazlası veren ülkelerinden biri olan Çin'in bu dış ticaret performansında ülkede uygulanan döviz kuru rejiminin etkili olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaçla döviz kurlarının ihracat ve ithalat üzerindeki etkisinin tespit edilmesi gerekir. Bu çalışmada Çin'in reel döviz kuru ile ithalatı ve ihracatı arasındaki ilişki 1994:1-2018:4 dönemi çeyrek yıllık veriler kullanılarak Johansen eşbütünlüğe, varyans ayırıştırma ve Granger nedensellik analizleri yardımıyla araştırılmıştır. Uygulanan analizler sonucunda, Çin ihracatının reel döviz kurunun nedeni olduğu, ithalat ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu, reel döviz kurunun ithalat ve ihracat üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir. Çin dalgalı döviz kuru rejimine geçse bile Çin dış ticaretinin fazla vermeye devam edeceği düşünülmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 03 February 2019
Received in revised form 18 September 2019
Accepted 24 October 2019

Keywords:

Real Exchange Rate
Imports
Exports
China's Economy
Variance Decomposition

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate whether the exchange rate regime applied in China which is one of the biggest foreign trade surplus countries of the world, is effective on this performance. For this purpose, the effect of exchange rates on exports and imports should be determined. In this study the relationship between China's real exchange rate and its exports and imports was investigated with the help of Johansen cointegration, variance decomposition and Granger causality analyzes by using quarterly data for the period 1994:1 – 2018:4. As a result of the analyzes performed, it was determined that Chinese exports are the cause of the real exchange rate, there is a bi-directional causality between exports and imports, and the real exchange rate has no effect on Chinese imports and exports. It is expected that China's foreign trade will continue to yield a surplus even if China moves to a floating exchange rate regime.

1. Giriş

1970'li yılların başında Bretton Woods Sistemi olarak bilinen ve birçok ülkede uygulanan ulusal paraların dolara, doların ise altına bağlı olduğu sabit kur sistemi terk edilmiştir. O yıllardan itibaren günümüze kadar geçen sürede sabit kur sistemi yerine dalgalı kur ya da gözetimli dalgalı kur sisteminin yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Kızıldere, vd., 2014:40).

1990'lı yılların başında ise küreselleşme eğiliminin hızlanmasıyla birlikte ülkeler dünyayı bütün bir pazar olarak görmeye başlamışlar ve bu nedenle dünya pazarındaki paylarını artırmak istemişlerdir. Bunun sonucu olarak, ulusal ekonomiye yön veren döviz kurları dış ticarete önemli hale gelmiş ve birçok ülkenin dış ticareti hareketlilik kazanmıştır. Bu nedenle, ekonomik birimlerin karar vermelerinde önemli bir unsur olan döviz kurlarının ithalat ve ihracata olan etkilerine yönelik araştırmaların arttığı görülmektedir (Kızıltan & Çiğirlioğlu, 2008:424).

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ozgur.uysal@alanya.edu.tr

15. yüzyılın ortalarında dünyanın en büyük gücü olduğuna inanarak uluslararası ticarete kapılarını kapatan ve hızla güç kaybederek dünya ekonomisinde geri sıralara düşen Çin, bu durumunu 20. yüzyılın son çeyreğine kadar sürdürmüştür. Çin, 500 yıldan fazla süreyle dünyaya kapattığı kapılarını 1978-1989 döneminde dışarıya açılma ve piyasa ekonomisine geçiş politikalarıyla tekrar açmıştır (Eğilmez, 2018:163). 1980'li yılların başında Çin'in yapmış olduğu ekonomik yenilikler ve dış ticarete olan yasağın kaldırılması ile birlikte Çin dış ticareti oldukça yükselmiş ve Çin dünyanın önde gelen ekonomileri arasına girmiştir. Ayrıca, soğuk savaşın hemen ardından ABD'nin hem siyasi hem de ekonomik yönden hızla güçlenmesi ve yeni dünya düzeni söylemleri uluslararası ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Özellikle, Dünya Ticaret Merkezi'ne düzenlenen 11 Eylül saldırıları neticesinde ABD'nin gücünü dengelemesi gerektiği söylemleri ile birlikte Çin Halk Cumhuriyeti uluslararası ekonomi alanında ön plana çıkmıştır. Son zamanlarda Çin ekonomisindeki performansla bakıldığında dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden olduğu görülmekte ve diğer yükselmekte olan Asya ekonomilerinin de hızla büyümesi sayesinde 21. yüzyılın Asya ve Çin çağı olarak kabul edileceği düşünülmektedir. Çin'in bu kadar hızlı büyümesindeki sebeplerin başında ise, Çin dış ticaretindeki gelişmeler ve özellikle yabancı sermayeli yatırımcı sayısındaki artış gösterilmektedir (Yiğın, 2009:1). Diğer yandan, 1994 yılından beri ayarlanabilir sabit döviz kuru sistemini uygulayan Çin'in döviz kuru ancak yönetimin kararıyla değişebilmekte ve resmi parası Ren Min Bi'nin (RMB, Birimi Yuan) değerini düşük tutarak dış ticarete büyük avantaj sağlayabilmektedir.

2017 yılı verilerine göre 443 milyar dolar dış ticaret fazlası vererek dünyanın en fazla dış ticaret fazlası veren ülkesi olan Çin'in bu rakamı 2018 yılında azalmıştır. Buna rağmen Çin şu anda dünyanın en fazla dış ticaret fazlası veren ülkeleri arasındadır. Bu çalışmanın temel sorusu Çin'in dış ticaret performansında döviz kuru rejiminin etkili olup olmadığıdır. Bu soru doğrultusunda çalışmanın amacı Çin'de uygulanan ayarlanabilir sabit kur rejiminin Çin dış ticaretine olan etkilerini ortaya çıkarmak ve reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Çin'in ABD ile olan dış ticaretinde uzun zamandır dış ticaret fazla vermesi ABD ekonomisini yıpratmakta olup ABD bu rahatsızlığını giderek daha fazla dile getirmekte ve Çin'in dalgalı kur rejimine geçmesi konusunda Çin'e baskı yapmaktadır. Bu çalışmanın önemi Çin'in döviz kuru politikasını değiştirmesi durumunda dış ticaretinin nasıl etkilenebileceğini öngörülebilmesidir. Ayrıca Çin gibi dünyanın en büyük ihracatçısı olan ve en büyük dış ticaret fazlasını veren bir ülkede döviz kuru değişimlerinin dış ticarete olan etkisini ortaya koyarak Türkiye gibi büyük dış ticaret açığı veren ülkelerin döviz kurlarını değiştirerek dış açıklarını kapatmalarının mümkün olup olmadığını göstermektedir. Eğer Çin'de döviz kuru ve dış ticaret arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü tespit edilirse dış ticaret açığı veren ülkelere açıkların kapatılmasına yönelik çeşitli öneriler getirilebilecektir. Çalışmanın özgünlüğü ise ele alınan zaman periyodunun Çin'in ayarlanabilir sabit kur rejimine geçtiği 1994 yılından günümüze kadar geçen süreyi kapsamaması ve bu tarih aralığını kullanarak bu konuda yapılan ilk çalışma olmasıdır.

Bu çalışmada öncelikle döviz kuru ve ithalat – ihracat ilişkisi teorik açıdan ele alınmış, daha sonra iktisat literatüründe bu

alandaki yapılan ampirik çalışmalar incelenerek çalışmaların vardığı sonuçlar ortaya konmuştur. Son kısımda ise ülkede uygulanan reel döviz kurlarındaki değişimlerin ithalat ve ihracat üzerine etkilerini belirlemek amacıyla 1994:1-2018:4 dönemini kapsayan çeyrek yıllık reel döviz kuru, ihracat ve ithalat verileri kullanılarak çeşitli analizler yapılmış ve sonuçlar Çin dış ticareti bağlamında değerlendirilmiştir.

2. Teorik Çerçeve

Döviz kuru, herhangi bir yabancı para biriminin ulusal para birimi cinsinden değeridir. Nominal döviz kuru ve reel döviz kuru olmak üzere iki çeşit döviz kuru mevcuttur. Nominal döviz kuru, günlük yaşamda döviz piyasasında gözlemlenen yabancı para biriminin, ulusal para cinsinden değeridir (Ergun, 2013:218). Reel döviz kuru ise, ülkeler arasındaki enflasyon farklılıkları göz önünde bulundurularak hesaplanan döviz kurudur (Kırpıcı ve Kesriyeli, 1997:16).

$$R = K_N (P_d / P_i) \quad (1)$$

Formülde K_R reel döviz kurunu, K_N nominal döviz kurunu, P_d dış fiyat endeksini ve P_i iç fiyat endeksini göstermektedir (Seyidoğlu, 2017:409). Buna göre nominal döviz kuru veya dış fiyat endeksi arttığında reel döviz kuru artmakta, iç fiyat endeksi arttığında reel döviz kuru azalmaktadır.

Reel döviz kuru, yabancı malın fiyat düzeyinin ulusal malın fiyat düzeyine oranının nominal döviz kuruna çarpılmasıyla hesaplanır (Ergun, 2013:218). Buna göre, reel döviz kurunu etkileyen iki ana unsurdan birincisi nominal döviz kurundaki değişiklik; ikincisi ise, yabancı malın fiyat düzeyinin ulusal malın fiyat düzeyine oranındaki değişiktir. Dolayısıyla, bir ülkenin para birimi nominal olarak değer yitirirken reel olarak değerlendirilebilir. Böyle bir durumda nominal döviz kuru artsa da ihracat artmaz ya da ithalat azalmaz. Çünkü reel döviz kuru düşmekte ve ülkenin para birimi reel olarak değer kazanmaktadır (Özatay, 2015:135).

Gerber (2005)'e göre, reel döviz kurları iç ve dış piyasalardaki enflasyonu da hesaba kattığından dolayı ulusal paranın satın alma gücünü daha iyi yansıtmaktadır. Bu sebepten, reel döviz kurları nominal döviz kurlarına göre daha avantajlıdır (Seker, 2012:554).

Reel döviz kurunun artması durumunda, ulusal para biriminin değeri düşer ve yabancı mal ve hizmetlerin fiyat düzeyi onu ithal eden ülke açısından pahalılaşır. Bunun sonucunda reel döviz kurundaki artış, ihracatın artmasına neden olur (Ergun, 2013:218). Diğer bir ifadeyle, bir ülke parası değer kazandığında o ülkenin malları yurtdışında daha pahalı olurken, ülke içindeki yabancı mallar ucuzlar. Tersine, bir ülke parası değer kaybettiğinde, o ülkenin malları yurtdışında daha ucuz, ülke içindeki mallar ise daha pahalı olur (Mishkin, 2007:434). Türkiye'de 2000'li yılların ortasından itibaren nominal döviz kurlarındaki artışlara rağmen, reel döviz kurlarında düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş TL'nin yabancı para birimleri karşısında değerlenmesini sağlamış ve bunun sonucu olarak, ihracat azalırken ithalatta artış yaşanmıştır (Seker, 2012:555).

Diğer yandan, dış ticaretteki değişimlerin reel döviz kuruna etki ettiği durumlar da vardır. Dış ticaret fazla verdiğinde (ihracat ithalattan fazla olduğunda) döviz arzı döviz talebinden fazla olur. Bunun sonucunda, nominal döviz kuru düşer. Nominal döviz kurunun düşmesi reel döviz kurunu da düşürür. Dış ticaret açık verdiğinde, yani ithalat ihracattan

fazla olduğunda ise; döviz talebi döviz arzından fazla olacağından nominal döviz kuru artar. Kısacası dış ticaretteki değişiklikler, döviz kurlarının yükselmesine ya da düşmesine sebep olur (Çelik, 2012: 331).

3. Literatür İncelemesi

Marquez ve Schindler (2006), yaptıkları çalışmada Çin'in dünya ticaretindeki ithalat ve ihracat payı ile RMB'nin reel efektif değeri arasındaki ilişkiyi açıklayan ampirik bir model geliştirmiştir. Ayrıştırılmış aylık veriler kullanılmış ve Çin'in dış ticarete kapalı olduğu dönem kapsam dışı bırakılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlara göre RMB'nin değerindeki %10'luk bir artış Çin'in toplam ihracat payını %50 düşürmüştür. RMB'nin değerindeki aynı artış toplam ithalat payını da %10 düşürmüştür.

Chen ve Zhang (2009), yaptıkları çalışmada 1990'lardan itibaren Çin döviz rezervlerinin arttığını ve bu durumun RMB'nin değerini artırdığını belirtmişlerdir. 1997-2009 dönemi aylık verileri kullanarak yaptıkları analizlerde ihracat ve doğrudan yabancı yatırımların döviz rezervlerini anlamlı bir biçimde etkilediğini, döviz rezervlerindeki artışın ana nedeninin ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlar olduğunu ortaya koymuşlardır.

Najafov (2010), ABD ile Çin'i de kapsayan gelişmiş ve gelişmekte olan 79 ülkedeki döviz kuru oynaklığının uluslararası ticaret üzerine etkilerini 1985-2007 dönemi arasındaki aylık verileri kullanarak yüksek frekanslı panel veri analizi yardımıyla araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre, döviz kuru oynaklığının uluslararası ticaret üzerinde negatif bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Freund vd. (2011), Çin dış ticaretinin döviz kurlarına tepkisini 1997-2005 dönemi arasındaki çok taraflı ticaret verilerini kullanarak araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, Çin'in ithalatı ve ihracatının döviz kurlarına ve göreceli gelir hareketlerine tepki verdiği gözlemlenmiştir.

Kızıldere vd. (2013), Çin'in de dâhil olduğu 18 yükselen ekonomide ticaretin döviz kuru değişimlerine duyarlılığını incelemişler ve 1994-2010 dönemi arasındaki yıllık verileri Panel ARDL modeli kullanılarak analiz etmişlerdir. Sonuç olarak, kur oynaklıklarının yükselen ekonomilerin ihracatını kısa dönemde olumsuz etkilediği, uzun dönemde ise olumlu etkilediği, ayrıca kur oynaklıklarının yükselen ekonomilerin ithalatı üzerinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu gözlemlenmiştir.

Gan ve Cheng (2019), Çin'de faaliyet gösteren 26 üretim endüstrisi üzerinde döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerindeki etkisi araştırmışlardır. 2000-2010 dönemini kapsayan ve sabit etkiler modelini kullanarak uyguladıkları panel veri yöntemiyle yapılan araştırma sonucunda 2005 döviz kuru reformu (RMB'nin değerlenmesi) öncesinde RMB döviz kurunun ihracat ile negatif ilişkili olduğunu, reform sonrasında ise döviz kurunun ihracat ile pozitif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Literatürde reel döviz kuru ile dış ticaret ilişkisini Çin dışındaki ülkeler için ele alan çalışmalar da mevcuttur. Aşağıda bu çalışmalardan bazıları sıralanmıştır.

Koya ve Orden (1994), Avusturalya ve Yeni Zelanda'daki reel döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi yardımıyla

araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, dış ticaret hadlerindeki değişimlerin reel döviz kurlarındaki değişimlerin nedeni olduğu gözlemlenmiştir.

Jiranyakul ve Brahmasrene (2002), Tayland'daki reel döviz kuru değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerine etkilerini 1990-2000 dönemi arasındaki çeyrek yıllık verileri kullanarak eşbütünleşme analizi ve Stock-Watson'un dinamik en küçük kareler tekniği yardımıyla araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, reel döviz kurundaki değişimlerin Tayland'ın Japonya, ABD ve Singapur ile olan dış ticaretini etkilediği gözlemlenmiştir.

Kızıltan ve Çiğerlioğlu (2008), Türkiye'deki reel döviz kuru ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişkiyi zaman serisi ve eşbütünleşme analiziyle, 1985-2005 dönemi arasındaki çeyrek yıllık verileri kullanarak araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılmayacağı ve ithalatın kısılmasına yönelik tedbirlerin ihracatı da olumsuz etkileyeceği gözlemlenmiştir.

Akan ve Arslan (2008), döviz kuru politikalarının Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1980-2006 dönemi arasındaki yıllık veriler Granger nedensellik testi ve regresyon analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, reel kur belirsizliği önemli ölçüde ihracatı azaltır iken, ithalatta önemli ölçüde etkili değildir. Ayrıca döviz kurlarının dış ticaret hadleri üzerinde kısa vadeli etkilere sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Vergil ve Erdoğan (2009), Türkiye'de 1989-2005 dönemi arasında çeyrek yıllık verileri kullanarak dış ticaret ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır. Sonuç olarak, Türkiye için döviz kurları ile dış ticaret arasında istikrarlı uzun dönemli ilişkinin olduğunu gözlemlenmiştir.

Alptekin (2009) tarafından reel döviz kuru ile Türkiye'deki dış ticaret ilişkisi VAR modeli yardımıyla incelenmiş ve 1992:1-2009:1 dönemi arasındaki aylık veriler Granger nedensellik testi, etki tepki testi ve varyans ayrıştırma testi yardımıyla analiz edilmiştir. Sonuçta reel döviz kuru ile Türkiye'nin dış ticareti arasında kısa dönemde bir ilişkinin olmadığı, uzun dönemli ilişkiyi gösteren değerlere bakıldığında ise uzun dönemli bir ilişkinin mümkün olabileceği gözlemlenmiştir.

Sarı (2010), Türkiye'deki döviz kuru oynaklığının ithalata etkilerini incelemiş, 1982:5-2006:12 dönemi arasındaki aylık veriler Markov Switching ARCH yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Regresyon testi sonucunda ithalatın döviz kurundaki belirsizliklerin meydana getirdiği risklerden olumsuz etkilendiği gözlemlenmiştir.

Aktaş (2010), Türkiye'deki reel döviz kurlarıyla ithalat ve ihracat arasındaki ilişkileri incelemiş, 1989:1-2008:4 dönemi arasındaki çeyrek yıllık verileri kullanarak VAR modeli yardımıyla analiz etmiştir. Yapılan analizler sonucunda, reel kurlardaki herhangi bir değişimin dış ticaret dengesini sağlamada anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ve reel döviz kurlarının dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılmayacağı gözlemlenmiştir.

Yıldırım ve Kesikoğlu (2012), Türkiye'nin ithalat-ihracat-döviz kuru arasındaki ilişkiyi 2003:1-2011:9 dönemi arasındaki aylık verileri kullanarak araştırmışlardır.

Kaldıraçlı Bootstrap tekniğiyle düzeltilmiş MWALD testi kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Sonuç olarak, ithalat ve ihracat ile döviz kuru arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmadığı gözlemlenmiştir.

Alptekin ve Uysal (2012), çalışmalarında reel döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkileri, 1992:1-2009:1 dönemi arasındaki aylık verileri kullanarak Sınır Testi modeli yardımıyla analiz etmişlerdir. Bulgular, Sınır Testi, ARDL ve Yapısal Granger Nedensellik testi yardımıyla uzun dönem açısından elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir fonksiyonunun olduğu gözlemlenmiştir.

Tapşın ve Karabulut (2013), Türkiye’deki reel döviz kuru ile ithalat-ihracat arasındaki nedensellik ilişkisini 1980-2011 dönemi arasındaki yıllık verileri kullanarak nedensellik analizi yardımıyla araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, reel döviz endeksinden ithalat değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca ithalat değişkeninden ihracat değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu da diğer bir bulgudur.

4. Veriler, Analizler Ve Ampirik Bulgular

4.1. Veriler

Çalışmada Çin’e ait 1994:01-2018:04 dönemlerini kapsayan çeyrek yıllık reel döviz kuru, ithalat ve ihracat verileri kullanılmıştır. Verilerin analizinde Eviews-8 programı kullanılmıştır. İthalat, ihracat ve Amerikan Dolarının RMB karşındaki oranını gösteren reel döviz kuru verileri <https://research.stlouisfed.org/web/sayfasından> elde edilmiştir. Değişkenler için reel döviz kuru (*RDK*), ithalat (*ITH*) ve ihracat (*IHR*) kısaltmaları kullanılmıştır.

Analizde öncelikli olarak değişkenlerin durağanlığı test edilmiş ve eşbütünlük testi uygulanarak değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sınınanmıştır. Daha sonra varyans ayrıştırma ve Granger nedensellik analizleri uygulanarak değişken arasında nasıl bir ilişkinin var olduğu ortaya çıkarılmıştır.

4.2. Durağanlık Testi Ve Eşbütünlük Testi

Serilerin durağan olmaması durumunda sahte regresyon sorunu ortaya çıktığından öncelikli olarak serilerin durağan olup olmadıkları belirleyebilmek için durağanlık testi uygulanmıştır. Durağanlık testi için en yaygın kullanılan test olan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) durağanlık testi kullanılmıştır. Tablo 1 ve Tablo2’de yer alan ADF birim kök testi sonuçlarına göre, düzey değerlerinde durağan olmayan değişkenlerin birinci farkları alındığında tümünün durağan oldukları görülmüştür. Birinci farkı alınmış değişkenlerin %1 anlam düzeyinde durağan olmaları, *RDK*, *IHR* ve *ITH* değişkenleri arasında eşbütünlüğün veya uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını tespit etmek için gerekli ön koşulu sağladığını göstermektedir.

Tablo 1. ADF Test Sonuçları (Düzyer Değerleri)

ADF Test İstatistiği	t-istatistiği	Olasılık
Kritik Değerler (<i>RDK</i>)	-1.634607	0.4612
%1	-3.498439	
%5	-2.891234	
%10	-2.582678	
Kritik Değerler (<i>IHR</i>)	0.113535	0.9651
%1	-3.504727	
%5	-2.893956	
%10	-2.584126	
Kritik Değerler (<i>ITH</i>)	-0.186696	0.9354
%1	-3.501445	
%5	-2.892536	
%10	-2.583371	

Tablo 2. ADF Test Sonuçları (Birinci Fark)

ADF Test İstatistiği	t-istatistiği	Olasılık
Kritik Değerler (<i>RDK</i>)	-7.567082	0.0000**
%1	-3.498439	
%5	-2.891234	
%10	-2.582678	
Kritik Değerler (<i>IHR</i>)	-3.658449	0.0064**
%1	-3.504727	
%5	2.893956	
%10	-2.584126	
Kritik Değerler (<i>ITH</i>)	-4.147299	0.0013**
%1	-3.501445	
%5	-2.892536	
%10	-2.583371	

** Katsayılar %1 düzeyinde anlamlıdır.

Daha sonraki analizler için 1. derecede durağanlaşan değişkenlerin gecikme uzunluğunun bulunması gerekmektedir. Tablo 3’te görüldüğü üzere Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike Information Criterion (AIC), Schwarz Information Criterion (SC), Hannan-Quinn Information Criterion (HQ) kriterlerinden faydalanılarak en uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, en uygun gecikme uzunluğu “4” olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	3.08e+40	101.7419	101.8231	101.7747
1	41.05529	2.36e+40	101.4772	101.8019	101.6084
2	28.22658	2.07e+40	101.3443	101.9125	101.5738
3	59.96497	1.23e+40	100.8219	100.6336	101.1498
4	76.43521*	5.82e+39*	100.0698*	101.1250*	100.4960*
5	9.938868	6.23e+39	100.1338	101.4325	100.6584

* En düşük bilgi kriterini sağlayan gecikme uzunluğunu göstermektedir.

RDK, *IHR* ve *ITH* değişkenleri arasında eşbütünlüğün olup olmadığını belirlemek için Johansen eşbütünlük analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 4 ve Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 4. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları (İz İstatistiği)

Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
$H_0: r=0$	0.214286	52.23764	29.79707	0.0000*
$H_0: r\leq 1$	0.147282	29.56836	15.49471	0.0002*
$H_0: r\leq 2$	0.143782	14.59164	3.841466	0.0001*

* Katsayılar %5 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları (Max-Eigen İstatistiği)

Hipotezler	Özdeğer	Max-Eigen İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
$H_0: r=0$	0.214286	22.66928	21.13162	0.0302*
$H_0: r\leq 1$	0.147282	14.97673	14.26460	0.0385*
$H_0: r\leq 2$	0.143782	14.59164	3.841466	0.0001*

* Katsayılar %5 düzeyinde anlamlıdır.

Johansen eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre, $r=0$, $r\leq 1$ ve $r\leq 2$ hipotezleri %5 anlamlılık düzeyinde reddedileceğinden en az 3 eşbütünleşik denklemin var olduğu görülmektedir. Buna göre RDK, IHR ve ITH değişkenleri arasında uzun dönemli ilişki vardır.

4.3. Varyans Ayırıştırma Analizi

Bu analizde, bir değişken üzerinde en çok hangi değişken ya da değişkenlerin etkili olduğunu saptanmaya çalışılmıştır. VAR analizinde bir değişkenin değeri hem kendi gecikmeli değerlerine hem de diğer değişkenlerin de gecikmeli değerlerine bağlıdır (Bozdağlıoğlu ve Özpınar; 2011). Kurulan VAR modeli aşağıdadır.

$$RDK_t = \alpha + \sum \beta_i IHR_{t-i} + \sum \delta_i ITH_{t-i} + \sum \gamma_i RDK_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (2)$$

$$IHR_t = \alpha + \sum \lambda_i IHR_{t-i} + \sum \nu_i ITH_{t-i} + \sum \theta_i RDK_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (3)$$

$$ITH_t = \alpha + \sum \omega_i IHR_{t-i} + \sum \rho_i ITH_{t-i} + \sum \tau_i RDK_{t-i} + \varepsilon_{3t} \quad (4)$$

Yukarıdaki modelde ε ortalaması sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimleridir. Denklem (2)'de RDK değişkeninin, denklem (3)'te IHR değişkeninin ve denklem (4)'te ITH değişkeninin kendisinin ve diğer değişkenlerin gecikmeli değerleri formülize edilmiştir. VAR modelleri kullanılarak yapılan varyans ayırıştırması tekniği sayesinde değişkenlerin varyanslarındaki değişimin kaynaklarını ortaya çıkarmak mümkündür.

Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat için varyans ayırıştırma sonuçları Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8'de sırasıyla gösterilmiştir. Ayrıca bu analizde uygun gecikme uzunluğu daha önceden belirlendiği üzere "4" olarak alınmıştır.

Tablo 6. Reel Döviz Kuru Varyans Ayırıştırması

Dönem	Standart Hata	RDK	IHR	ITH
1	2.158204	100.0000	0.000000	0.000000
2	2.380879	86.28537	11.58978	2.124851
3	2.475014	80.73273	16.95368	2.313595
4	2.509295	79.64648	17.45815	2.895365
5	2.536673	78.50594	17.59887	3.895191
6	2.568330	77.09334	18.82358	4.083077
7	2.583708	76.52094	18.95485	4.524217
8	2.602111	75.67881	18.95832	5.362878
9	2.644637	73.40653	21.00100	5.592465
10	2.649625	73.13526	21.21107	5.653673

Tablo 6'daki reel döviz kurunun varyans ayırıştırma sonuçlarına göre, reel döviz kuru ilk dönemde %100 oranında kendisinden etkilenirken, ihracattan ve ithalattan %0 oranında etkilenmektedir. Son dönemde ise, %73,1 oranında kendisinden etkilenirken, %21,2 oranında ihracattan ve %5,6 oranında ithalattan etkilenmektedir. Kısaca, reel döviz kuru kısa dönemde daha çok kendisinden etkilenmekte, uzun dönemde yine daha çok kendisinde ve %21,2 oranında ihracatta meydana gelen değişimden etkilenmektedir.

Tablo 7. İhracat Varyans Ayırıştırması

Dönem	Standart Hata	RDK	IHR	ITH
1	6.40E+09	1.044890	98.95511	0.000000
2	7.11E+09	3.772674	85.65044	10.57688
3	7.53E+09	4.942602	81.43782	13.61958
4	7.76E+09	5.640888	81.32340	13.03571
5	9.03E+09	4.168167	85.24263	10.58921
6	9.49E+09	3.825065	84.20693	11.96800
7	9.71E+09	3.663677	84.47479	11.86153
8	9.84E+09	3.602006	84.59910	11.79889
9	1.10E+10	3.271542	84.93117	11.79729
10	1.12E+10	3.142984	84.80553	12.05149

Tablo 7'deki ihracatın varyans ayırıştırma sonuçlarına göre, ihracat ilk dönemde %99'a yakın bir oranda kendinden etkilenirken, ithalattan %0 ve reel döviz kurundan %1 oranında etkilenmektedir. Son dönemde ise, yine en çok %84,8 oranında kendisinden etkilenirken, %12 oranında ithalattan ve %3,1 oranında reel döviz kurlarından etkilenmektedir. Kısaca, ihracat hem kısa dönemde hem de uzun dönemde en çok kendisinde meydana gelecek değişimden etkilenmektedir.

Tablo 8. İthalat Varyans Ayırıştırması

Dönem	Standart Hata	RDK	IHR	ITH
1	6.08E+09	3.480837	40.99545	55.52371
2	6.38E+09	4.743514	41.95657	53.29992
3	6.72E+09	7.239970	43.57913	49.18090
4	6.81E+09	7.718185	44.06123	48.22059
5	7.11E+09	7.658189	47.39703	44.94478
6	7.27E+09	7.335440	49.41184	43.25272
7	7.41E+09	7.059169	51.31596	41.62487
8	7.48E+09	7.383303	50.51536	42.10133
9	7.75E+09	6.972532	53.33629	39.69118
10	7.80E+09	6.953347	53.78778	39.25888

Tablo 8'deki ithalatın varyans ayırıştırma sonuçlarına göre, ithalat ilk dönemde %55,5 oranında kendisinden ve %41 oranında ihracattan etkilenirken, reel döviz kurlarından yaklaşık %3,5 oranında etkilenmektedir. Son dönemde ise, %53,8 oranında ihracattan ve %39,2 oranında ithalattan etkilenirken, yaklaşık %7 oranında reel döviz kurlarından etkilenmektedir. Kısaca, *ithalat hem kısa dönemde hem de uzun dönemde kendisinde ve ihracatta meydana gelecek değişimden etkilenmektedir.*

4.4. Granger Nedensellik Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkinin nedenselliğinin yönünün istatistiksel açıdan belirlenmesi için Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Bu analizde değişkenler arası gecikme uzunluğu "4" olarak alınmıştır. Granger nedensellik analizinde tahmin edilen denklemler aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \sum_{j=0}^m \alpha_j X_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_j Y_{t-j} + u_{1t} \quad (5)$$

$$X_t = \sum_{j=0}^m \delta_j Y_{t-j} + \sum_{j=0}^m \gamma_j X_{t-j} + u_{2t} \quad (6)$$

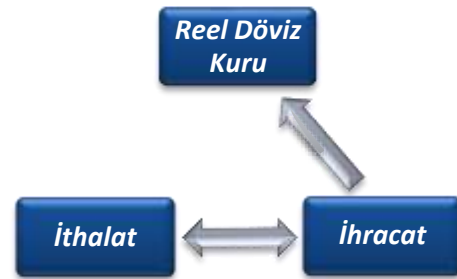
Burada m gecikme uzunluğunu, u_{1t} ve u_{2t} birbirinden bağımsız olarak kabul edilen hata terimlerini gösterir. Denklemlerde yer alan bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin katsayılarının sıfıra eşit olup olmadığına bakılır. 5 numaralı denklem Y 'nin nedeninin X olduğunu, 6 numaralı denklem ise X 'in nedeninin Y olduğunu gösterir (Granger, 1969:431). Elde edilen sonuçlar Tablo 9'da verilmiş ve Şekil 1'de gösterilmiştir.

Tablo 9. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken= RDK		
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	Olasılık
IHR	27.12997	0.0000*
ITH	4.862231	0.3017
Bağımlı Değişken= IHR		
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	Olasılık
RDK	7.798603	0.0992
ITH	19.55798	0.0006*
Bağımlı Değişken= ITH		
Bağımsız Değişkenler	Ki-kare	Olasılık
RDK	8.499642	0.0749
IHR	25.03113	0.0000*

* Katsayılar %5 düzeyinde anlamlıdır.

Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre, Çin ihracatı reel döviz kurunun Granger nedenidir. Yani, ihracatta meydana gelecek değişiklik reel döviz kurlarını etkilemektedir. Çin'de ithalat ihracatın ve ihracat da ithalatın Granger nedenidir. Buna göre Granger anlamında, *ithalat ile ihracat arasında çift yönlü ve ihracattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu* sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre reel döviz kuru ne ithalatın ne de ihracatın nedeni değildir. Elde edilen veriler Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Granger Nedensellik Sonucu

5. Sonuç

Çin gibi gelişen piyasa ekonomilerinin dış ticaretleri kendi ülke ekonomilerinde oldukça önemli bir role sahiptir. Günden güne küreselleşmenin artmasıyla birlikte hem bütün ülkelerin birbirleriyle olan ticaretleri artmakta hem de Çin gibi yükselen ekonomilerde meydana gelebilecek değişiklik sonrasında bu değişimden diğer tüm ekonomiler etkilenmekte ve bunun bir sonucu olarak da ülkelerin yerel paralarının yabancı paralara karşı değerleri artıp azalarak, değişiklik gösterebilmektedir.

Bu çalışmada Çin'in reel döviz kuru ile ithalatı ve ihracatı arasındaki ilişki 1994:1-2018:4 dönemi çeyrek yıllık reel döviz kuru, ithalat ve ihracat verileri kullanılarak Johansen eşbütünlük, varyans ayırıştırma ve Granger nedensellik analizleri yardımıyla araştırılmıştır. Yapılan ADF birim kök testine göre, reel döviz kuru, ithalat ve ihracat değişkenlerinin birinci farklarında durağan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra uygun gecikme uzunluğu "4" olarak belirlenerek değişkenler arasında ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla eşbütünlük testi yapılmıştır.

ve değişkenler arasında en az üç ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak ise, varyans ayrıştırma ve Granger nedensellik analizleri uygulanmış ve değişkenler arasındaki ilişkinin durumu ortaya çıkarılmıştır.

Varyans Ayrıştırma analizi sonuçlarına göre, reel döviz kurlarının ihracatı ve ithalatı kısa dönemde neredeyse hiç etkilemediği, uzun dönemde ise çok az etkilediği belirlenmiştir. Aksine, reel döviz kuru üzerinde kendisinin yanında ihracatın belirleyici olduğu görülmüştür. İthalat ve ihracatın ise birbirlerini hem kısa dönemde hem de uzun dönemde bir miktar etkiledikleri belirlenmiştir. Granger Nedensellik analizi sonuçları varyans ayrıştırma analizi sonuçlarını destekler nitelikte olup, nedensellik analizi sonuçlarına göre ithalatın ve ihracatın birbirlerinin nedeni olduğu, ayrıca ihracatın reel döviz kurlarının nedeni olduğu belirlenmiştir.

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde Çin’de ihracat ve ithalat birbirlerinin nedenidir ve uzun dönemde birlikte hareket etmekte ve birbirlerini etkilemektedir. Bunun yanında Çin’de reel döviz kurları ihracatın ve ithalatın nedeni değildir ve kurların ihracat ve ithalat rakamları üzerinde etkisi çok azdır. Dolayısıyla Çin’de reel döviz kurlarını değiştirerek dış ticareti etkilemek pek mümkün görünmemektedir. Ayarlanabilir sabit döviz kuru sisteminin benimsendiği 1994 yılından itibaren reel döviz kurunun çok fazla değişmediği, bunun yanında ihracat ve ithalatın istikrarlı bir biçimde yükseldiği Çin’de ithalat ve ihracat üzerinde reel döviz kurlarının etkisinin zayıf kaldığı anlaşılmıştır. Çin ithalatı ve ihracatı üzerinde ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar, istihdam, üretim maliyetleri veya nüfustaki değişim gibi başka faktörlerin etkili olabileceği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla reel döviz kurlarının dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir araç olarak kullanılamayacağı ortaya çıkmıştır. Çin dış ticaretinde reel döviz kurunu değiştirerek Çin ihracatını ve ithalatını değiştirmenin pek mümkün olmadığı ortaya çıktığından, Çin’in dalgalı döviz kuru sistemine geçmesinin dış ticaretini olumsuz etkilemeyeceği düşünülebilir. Günümüzde ABD yönetimi ciddi biçimde Çin’in dalgalı kur rejimine geçmesini istemektedir ve Çin bu baskılar sonucunda döviz kuru rejimini değiştirirse bile dış ticaretinin bu değişiklikten önemli ölçüde etkilenmeyeceği ve dış ticaret fazlası vermeye devam edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Akan, Y., & Arslan, İ. (2008). The impacts of exchange-rate policies on the foreign trade: the case of Turkey. *International Journal of Emerging and Transition Economies*, 1(2), 247-256.

Aktaş, C. (2010). Türkiye’de reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin VAR tekniğiyle analizi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 123-140.

Alptekin, V. (2009). Türkiye’de dış ticaret - reel döviz kuru ilişkisi: vektör otoregresyon (VAR) analizi yardımıyla sınanması. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 132-149.

Alptekin, V., & Uysal, D. (2012). Reel döviz kurunun dış ticaret üzerindeki uzun dönemli etkilerinin analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 1-22.

Bozdağlıoğlu, Y. & Özpınar, Ö. (2011). Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımların Türkiye’nin ihracat performansına etkilerinin VAR yöntemi ile tahmini. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(3), 39-63.

Chen, L. T. & Zhang, Z. N. (2009). FDI, export foreign and exchange reserve-test with the time series data from 1997 to 2009. *Science Technology and Industry*, 2009(8), 72-76.

Çelik, K. (2012). *Uluslararası İktisat*. Trabzon: Derya Kitabevi.

Eğilmez, M., (2018), *Tarihsel süreç içinde dünya ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ergun, T. (2013). *Makroekonomiye Giriş*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Freund, C., Hong, C. ve Wei, S. J. (2011) “China’s Trade Response to Exchange Rate”. The 68th International Atlantic Economic Conference. (Erişim: 18.09.2019), http://www.aeaweb.org/aea/2012conference/program/retrieve.php?p_dfid=556

Gan, S. & Cheng, D. (2019). Exchange rate appreciation, R&D, and export sophistication: Evidence from China. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 28(8). doi: 10.1080/09638199.2019.1657171

Gerber, J. (2005). *International Economics*. New York: Pearson Addison Wesley, 3. Editions.

Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37, 424-438.

Jiranyakul, K., & Brahmasre, T. (2002). An analysis of the determinants of Thailand’s exports and imports with major trading partners. *Southwestern Economic Review*, 29(1), 111-122.

Kıpıcı, A., & Kesriyeli, M. (1997). Reel Döviz Kuru Tanımları ve Hesaplama Yöntemleri. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 12(131), 16-22.

Kızıldere, C., Kabadayı, B., & Emsen, Ö. S. (2014). Dış ticaretin döviz kuru değişimlerine duyarlılığı: Türkiye üzerine bir inceleme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 6(12), 39-53.

Kızıldere, C., Kabadayı, B., & Emsen, Ö. S. (2013). Dış ticaretin döviz kuru değişimlerine duyarlılığı: Seçilmiş gelişmekte olan ülkeler üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (3), 41-54.

Kızıltan, A., & Çiğirlioğlu, O. (2008). Türkiye’de reel döviz kuru değişimlerinin ihracat ve ithalata etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 12(36), 423-444.

Koya, S., & Orden, D. (1994). Terms of trade and the exchange rates of New Zealand and Australia. *Applied Economics*, 26, 451-457.

- Marquez, J., & Schindler, J. W. (2006). *Exchange-rate effects on China's trade: An interim report*. International Finance Discussion Papers.
- Mishkin, F. S. (2007). *Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadı*, Nazım Engin (Çev. Editörü). Boston: myeconlab, Addison Wesley.
- Najafov, O. (2010). *Exchange rate volatility and international trade*. Master Tezi. Macaristan: Central European University.
- Özatay, F. (2015). *Parasal İktisat: Kuram ve Politika*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Sarı, A. (2010). Döviz Kuru Oynaklığının İthalata Etkileri: Türkiye Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 11(1), 31-44.
- Seker, F. (2012). Döviz Piyasası İşlemleri ve Riskten Korunma. İçinde: K. Özdemir & G. Delice (Ed), *Uluslararası Ekonomik ilişkiler I-II*, (s. 543-577). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Tapşın, G., & Karabulut, A. T. (2013). Reel döviz kuru, ithalat ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi; Türkiye Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 26, 190-205.
- Vergil, H., & Erdoğan, S. (2009). Döviz kuru-ticaret dengesi ilişkisi: Türkiye örneği. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 35-57.
- Yıldırım, E., & Kesikoğlu, F. (2012). İthalat-ihracat-döviz kuru bağımlılığı: bootstrap ile düzeltilmiş nedensellik testi uygulaması. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 12(2), 137-148.
- Yiğın, S. (2009). *Çin ekonomisi ve dış ticaret ilişkileri*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- <https://fred.stlouisfed.org/series/XTEXVA01CNM667N>
- <https://fred.stlouisfed.org/series/XTIMVA01CNM657S>
- <https://fred.stlouisfed.org/series/CRETTO1CNA661N>

Araştırma Makalesi • Research Article

Yeni Fizikten Kaynaklı Dilde Meydana Gelen Dönüşümler

The Transformations in Language Due to New Physics

Ayhan Aksakallı ^{a,*}

^a Dr, Fen Bilimleri Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6281-5828

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Eylül 2019
Düzeltilme tarihi: 25 Kasım 2019
Kabul tarihi: 04 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Klasik Fizik
Modern Fizik
Bilim Dili

ARTICLE INFO

Article history:

Received 19 September 2019
Received in revised form 25 November 2019
Accepted 04 December 2019

Keywords:

Classic Physics
Modern Physics
Language of Science

ÖZ

Bu makalenin amacı bilimdeki gelişmeler ile beraber dilin de genişlediğini göstermektir. Fiziğe katılan yeni teoriler beraberinde çok ciddi sorunları gündeme getirmiştir. Özellikle görelilik ve kuantum teorileri olarak da bilinen “yeni fizik”, önümüze açılan bilimsel gerçekliğe ayak uydurabilme adına bizleri uygun bir bilim dili arayışına mecbur bırakmıştır.

Determinist-mekanist şemayı zedeleyen yeni fizik, bilimsel camianın kullandığı dilin algılayış biçimini de değiştirmiştir. Bu durum sadece bilim insanlarının değil bu dili kullanan birçok kesimin de bilimsel gerçekliği tanımlamak için kullandıkları gündelik dili değiştirme ihtiyacını hissettirmiştir. Diğer bir ifadeyle bu durum yeni fizikle beraber fizikte kullanılan kavramların türlerini ve alanlarını da değiştirmiştir.

ABSTRACT

The aim of this article is to show that language has expanded along with the progress of scientific knowledge. The new theories involved in physics brought along serious problems. New physics, also known as relativity and quantum theories, forced scientists to seek a proper scientific language to keep up with the scientific reality brought before them.

The new physics, which damaged the determinist-mechanist schema, also changed the perception of the language used by the scientific community. This was true not only for scientists, but also for many people who had to change their everyday language to define scientific reality. In other words, it has changed the types and fields of concepts used in physics with new physics.

1. Giriş

“Kelimelere ancak istenilen bir şey yok olduğunda ihtiyaç duyulur; kayıp olmayan yerde dil var olamaz.”

Jacques Lacan

20. yy’a kadar fiziğin daha çok kesinlik yönünden ilerlemesi fiziğin büyük bir kısmının gündelik dil ile ifade edilmesiyle öne çıkmıştır. Öyle ki kanıtlama gerektiren fiziksel olgular az sayıda mekanik kuralla yapılabiliyordu (Nagel & Newman, 2010). 20. yy başlarına kadar egemen olan Newton fiziği, fizik tarihi içerisindeki önemli argümanlardan biridir.

Güneş, gezegenler ve yıldızlar gibi büyük kütleli cisimlerin davranışları bu fizik kullanılarak rahatlıkla öngörülebiliyordu. Bu anlamda adeta tanrısalığa bürünen Newton fiziği, hareket olgusunu yeryüzü ve gökyüzü ayrımı yapmadan günümüzde halen daha kullanılan gündelik dil ile açıklayabilen bilimsel bir çalışmanın ilk ve en olgun örneği olarak bilim tarihinde yerini almıştır (Ural, 1998, s. 271-283).

20. yy’a kadar insanların Newton fiziğine bu kadar hayranlıkla bakılması belki de çiftçi bir ailenin çocuğu olması ya da din ve din tarihi ile ilgili yaklaşık üç milyon kelime kaleme almış olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Tabiatıyla gerek bilim gerekse simya alanında yazdıklarının

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: tolga250606@hotmail.com

aslında dini motivasyonla yazması 20. yy'a kadar reddedilemez şekilde büyük bir hayran kitlesini de açığa çıkardığı ayrıca söylenebilir (Ural, 1998, s. 271-283).

20. yy'a kadar egemen olan dil özellikle "doğa felsefesinin matematik ilkeleri" ile birlikte yepyeni bir evren tablosu çizerek felsefede ve bilimde yeni bir yöntem olan hipotetik-dedüktif evren tanımlamasının kapısını açmıştır (Ural, 1998, s. 271-283). Dolayısıyla bu yüzyılın dili sadece bilimsellik açısından değil yönetsel açıdan da gerek bu çağı gerekse bu çağın insanlarını yakından etkilemiştir. Bu yüzyılın en büyük özelliklerinden biri determinist-mekanist dili egemen kılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Newtoncu paradigmaya göre bilim ve her şey sonuçtan sebebe doğru hareket ediyordu. Bu görüşün kullandığı dil o kadar güçlüydü ki günümüzde dahi halen birçok felsefeci ve bilim insanlarında görmek mümkündür. Özetle Newton'un Principia'sından kaynaklanan dili 20. yy'a kadar duymak bilimsel dilin evrimselleşme süreci içerisindeki adımlardan birisiydi (Ural, 1998, s. 271-283).

19. yy ile doğa bilimlerinde ileri sürülen yeni fikir ve buluşlar yeni bilimsel tartışmaları da gündeme getirerek, bir önceki dönemin bilimsel dil birikimlerinin yetersiz olduğunu ileri sürüp kuvvet, kütle, hız, enerji ve momentum gibi kavramların sadece büyük kütleler üzerinde ses getirebildiğini deklare ederek 17. yy fiziğini bilimsel dil açısından başarısızlık olarak değerlendirmiştir. (Smolin, 2018) 19. yüzyıla birlikte bilim dili, büyük bir hızla evrilip yeni fikirlerin ve yayınların doğmasına zemin hazırlayarak (Öner, 2000) bilimin varlıklı amatörlerin uğraşı olmadığını ortaya çıkarmıştır (Smolin, 2018).

19. yy'la birlikte açığa çıkan yeni bilimsel dil ne kadar evrilirse evrilsin istediği etkiye bir türlü erişememiştir (Öner, 2000). Newtoncu paradigma derinlere öylesine nüfuz etmişti ki Antoine Lavoisier'in niceliksel kimya deneyleriyle maddenin korunduğunu gösterdiği 1780 yılında Isaac Newton'un hareket ve kütle çekim yasaları neredeyse yüzüncü yılını dolduruyordu. Newton bize doğanın tümünü anlamak için gerekli bilimsel dili sunuyordu. Fakat sınırlar yine de zorlanmaya değerdi. İnsanlar madde, ışık, ısı elektrik ve manyetizma ile ilgili uygun bilimsel dili öğrenmeye meraklıydı (Smolin, 2018). Öyle ki bu durum, rölativite ve kuantum teorisi olarak bilinen yeni fiziğin açıklanışına kadar devam etti (Öner, 2000).

2. Yeni Fizik

20. yüzyılın başlarında Max Planck'ın kuantum teorisi ile temelleri atılan kuantum fiziği ve A.Einstein'in öne sürdüğü özel ve genel rölativite teorisi, Newton fiziğinin yerini almaya başladı. Newtoncu paradigmanın yerini fizikteki iki büyük devrimin almış olmasıyla yeni fizik başlamış oldu (Davies, 1994). Özel rölativite teorisi üç boyutlu uzay dokusuna zaman boyutunu ekleyerek dört boyutlu yeni bir uzay-zaman sürekliliğinden bahsediyordu. Bu teoriye göre zamanın evrensel ve sürekli olduğu kolay bir şekilde iddia edilemezdi. Gözlemlenen herhangi bir olayı farklı hızlarda hareket eden farklı iki gözlemci farklı zamanlarda algılayacaklardı (Davies, 1994). Dolayısıyla herhangi bir gözlemci aynı anda oluyormuş gibi algılasa da başka bir gözlemci aynı olayları farklı bir zamanda ortaya çıktığını hissedecekti. Ortaya çıkan bu garip durumlar doğal olarak uzay ve zamana bakış açısını değiştirerek mutlaklığına karşı olan inancı da değiştirmiştir. Uzay-zaman kavramlarındaki

bu değişiklik tabiatıyla doğayı açıklamak için kullanılan kavramların dilinde de bir değişiklik meydana getirmiştir. Yeni fiziği oluşturan kuantum ve rölativite teorisinin kullandığı dil, fizikçilerin gerçekliğe olan bakış açısını değiştirerek uzay-zaman, madde, neden-sonuç kavramlarında köklü değişimlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Açığa çıkan bu yeni dil organik, bütüncül ve ekolojik gibi terimlerle nitelendirilerek Newton paradigmasında egemen olan bölünemez, parçalanamaz bütünlük anlayışının yerine parçalanabilir hatta dönüştürülebilir bir dili gündeme getirmiştir (Davies, 1994). Bu dönüştürülebilirlik içerisinde özellikle maddenin ikili görünümünün (dalga/parçacık) enerjiye dönüştürülebilirliği, iki üç boyutlu bir uzay-zaman dokusundan 4-5 boyutlu uzay-zamana olan evrimleşmesi örnek olarak verilebilir. Capra'ya (1989, s. 64-75) göre dilde meydana gelen bu dönüştürülebilirlik insan bilinci ile atomik süreçler arasında çok yakın bir ilişki olduğunu göstererek evrenin birbirine örülmüş bir ilişkiler ağından meydana geldiğini ileri sürmüştür.

Yeni fizikle beraber dilde meydana gelen dönüşümler evreni ve onun denklemlerini tanımlayabilmek adına yeni kapılar açsa da günümüzde dahi istediği etkiye erişemediğini de ayrıca görmekteyiz (Öner, 2000). Öyle ki günümüz fizikçilerinin kuantum ve rölativite teorilerini halen Newtoncu dil ile açıklama gayreti içerisinde olmaları bu durumun en güzel göstergelerinden birisidir (Aksakalli, 2019).

Yeni fizik dili beraberinde bir tepki dalgası yaratmış ve bu dalga genişleyerek tüm doğa bilimlerinin kapısını çalmıştır. Bu durum ise yeni fiziğe kadar bilimlerin dayanak bulduğu dil, savunucularının ayaklarının altından kayıp gitmesine neden olmuştur (Öner, 2000). Özellikle bilimsel süreçleri ifade etmek için kullanılan determinist-mekanist dil tahribata uğrayarak fizikçilerin neden-sonuç ilişkisinden yola çıkıp bir sonuca bağladıkları deneysel sonuçların mutlu bir tablo yaratmadığını fark ettirmiştir. Bunun yanı sıra fizikçi olmayan kesime yeni dilden kaynaklı olguları tanımlayabilmek adına gerekli dilin sunulmamış olması da Newtoncu paradigmadan kaynaklı fizik dilinin, fiziğin başlangıcından beri bilinmeyenlerle yüzleşen nihai bir dil olmadığı gerçeğini de göstermiştir (Smolin, 2018).

Yeni fizikle birlikte dilde meydana dönüşümler deney sonuçlarını anlatmak ve tanımlamak açısından bir kriteriyum doğurarak ilgili konu ya da konuların kavranış derecesi bakımından bir takım problemleri gündeme getirmiştir (Öner, 2000). Bu problemler içerisinde özellikle deneylerden elde edilen sonuçların determinist-mekanist bir dil ile ifade edilmesi durumunda sonuçların tanımlamalarının nasıl yapılacağı ve sınırlarının nereye kadar uzanacağı şeklinde sorularla bizleri baş başa bırakmıştır (Öner, 2000).

3. Genel ve Bilimsel Açıdan Dil

Ergin'e (2013) göre dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta. Wittgenstein'e göre ise dil bizim organizmamızın bir parçasıdır ve ondan daha az karmaşık değildir (akt. Soykan, 2016, s. 51-53).

Foucault (2017) da ise dil farklı bir şekilde kendini göstermektedir. Şöyle ki Foucault (2017) dilin, önce ham ve ilkel varlığı içinde, bir yazının, şeyler üzerinde ki bir izin, dünyaya yazılmış olan ve onun en silinmez figürlerinden

birini meydana getiren bir işaretin basit ve maddi biçimi olarak kendini gösterdiğini ifade eder.

Öner (2000), dilin oluşumu hakkında kesin bilgilere sahip olmadığımızı ileri sürerek günlük hayatta karşılaştığımız kavramların anlamlarına yönelik bir araç olarak dilin aynı zamanda birçok kavramı da kapsadığını ifade etmektedir. Bu kavramlar yıllardan beri insanoğlu tarafından kullanıldığından dolayı ne anlama geldiklerini bildiğimizi sanırız. Foucault (2017) bu durumu dilin, üç dil düzeyinden birisi olduğunu söyleyerek dilin kavramsal tabakasının bir bakıma eşsiz ve mutlak olduğunu söyleyerek bu tabakanın aynı zamanda onu çevreleyen iki söylem biçimini de yarattığını belirtmektedir. Bu söylem biçimleri; üstünde yeni bir söylem halinde verilen işaretleri yeniden ele alan yorum ve altında yorumun herkes tarafından görülebilir nitelikteki işaretlerin önceliğinin varsayıldığı metinlerdir. Örneğin bir adet odun ya da teneke diyebiliriz. Fakat metinlere bir bütün olarak baktığımızda bir adet su denilemeyeceğini görürüz. Çünkü saklı kalan öncelikli metinlere göre adet sözcüğü akışkan cisimler için kullanılamaz (Öner, 2000). Sözcüklerin anlamlarında yatan bu kesinsizlik şimdiye kadar bilinmeyen yeni bir sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. 17. yy kadar bir sözcüğün işaret ettiği şeyi nasıl gösterdiği sorulmaktaydı. 17. yy'dan itibaren ise bu işaretin işaret ettiği şeye nasıl bağlanabileceği sorulmaya başlandı (Foucault, 2017).

Klasik dönem bu tür sorulara temsil çözülmesi aracılığıyla cevap verirken modern çağ anlam ve anlam verme stratejisini dikkate alarak cevaplıyordu. Sözcüklerin anlamlarında yatan kesinsizlik (Öner, 2000) dünya ile dilin birbirlerine karşı olan derinlemesine aidiyetlerini bozarak (Foucault, 2017) sözcüklere farklı anlamlar yüklenen bir durum olarak kendini göstermiştir. Heisenberg (1964:155-163) bu durumu “yaptığımız tanımlamaları başka tanımlar yardımıyla yerine getirebilmemiz bizi sadece varlığına sığındığımız birkaç temel kavrama güvenmek zorunda bırakmıştır” şeklinde ifade etmektedir. Dilde ki kavram problemi antik yunan felsefesinde de karşımıza çıkmaktadır (Öner, 2000). Bu duruma varlık ile düşünce, sözcük ile anlam bağlantısı dikkate alınarak felsefi bir göz ile bakılmaya çalışılmıştır (Yüksel, 2009). Sözcük, varlığın bir simgesi, adlandırılması, göstergesi değil, onun gerçek bir parçası; dışsal bir örtüsü, dil ise bilginin temeli olarak görülmüştür. Platon sözcükler içerisinde nesnel hakikate ulaşamayacağı kanısındaydı. “Düşünme” yalnızca kendisine dayandırılması ve kendisini hakiki nesnelere, yani idelerine açmalıydı” (akt. Altuğ, 2000: 15-16). Platon *Kratylos* diyalogunda nesnelere verilen adların doğruluğundan bahsederken şöyle der: “Hem de konuşurken düşündüğüm şeye benzemeyen bir şey vasıtasıyla bildiriyorum. Zira Sklêrotês dediğin şeyle l (lenta) arasında bir benzerlik yok” (Yüksel, 2009, s.153-154). Platon felsefesinde sözcük ve nesne öyle bağlıdır ki sözcük şeyi (nesneyi) düşüncede temsil eder. Ancak düşünme sadece kendisine dayanmalı ve kendisini hakiki nesnelere açmalı kanısında olan Platon'a göre sözcükler düşünce için zorunlu öğeler değildir (Akarsu, 1998).

Aristoteles, bilimsel bilginin elde edilmesinde kural ve aşamaları ele alıp bilimsel bilginin olanaklı olup olmadığını açığa çıkarmıştır. Başka bir deyişle apodeiktik bilginin hangi disiplin içerisinde nasıl gerçekleştiğini anlamaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra dilde uygulanan biçimleri çözerek

yaptığımız çıkarımlar ve bunların sonuçlarına özgü bilimsel bir yapıyı ortaya koymuştur (Heisenberg, 1964). Aristoteles'in dildeki çözümlenmeleri Aristo mantığı olarak bilinen ilk mantık bilimini ortaya çıkararak düşünme yöntemimizde belirli bir anlatım düzeninin kurulmasına ve dilin bir açıklık kazanmasına da öncülük yapmıştır (Öner, 2000).

4. Tartışma

4.1. Doğa Bilimleri ve Dil

Wittgenstein “olgular hepsi birden dünyadır” (akt. Soykan, 2016, s. 51-53) diyerek dünyanın yapısını çözmek adına cümlelerin hepsinin bir dil olduğunun düşünülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Doğa bilimlerinde anlaşma aracı olarak dilin kullanılması bir bakıma Wittgenstein'in sözlerini destekler mahiyettedir. Özellikle sözcükler ve onların değişik anlamlara gelmesi (Öner, 2000) olguların yarattığı farklı dil süreçlerini açığa çıkarmaktadır. Farklı dil süreçleri özellikle bilimsel konularda mantıksal çıkarımları daha önemli kılmaktadır. Bu anlamda mantığın taraf olduğu tek anlamlı ifadeler sağlıklı olmayacağı gibi birçok problemi de beraberinde getirecektir. Özellikle tikel ve tümeler arasında hissedilebilir zorluklar doğuracaktır (Öner, 2000). Bilindiği gibi doğa bilimlerinde tikel olandan tümel olanı elde etme çabası alışlagelmiş bir reflekstir. Başka bir deyişle tikel olayları basit ve genel yasaların bir nedeni olarak değerlendirmektedir (Öner, 2000). Bu tikel olaylar dil nosyonu ile ifade edilmek istenirse bu durumda ancak sayılı birkaç kavrama indirgenmiş oldukları görülür (Heisenberg, 1964).

Cassirer'e (2005) göre tek olan yani kendine özgü ve sınırlanmış bir var olan, kendisinden varoluşla ilgili bütün diğer şeyleri çıkarıp açıklamak için kavranır. Bu anlamda kökünde olup fakat sınırları çizilmiş tikel olaylar ve bunlara ait olan birçok kavramın yeniden aydınlatılması gerekmektedir. Öyle ki bu tikel olayları sadece nitel açıdan ve hiçbir kesinlik taşımadan türetmek yerine teker teker ve en ince ayrıntılarına kadar büyük bir kesinlikle tanımlamak gerekmektedir (Öner, 2000).

Kullandığımız gündelik dil ile tikel olayları ve ona özgü kavramları tanımlamaya çalışmak şu an içerisinde bulunduğumuz bir yanılgı gibi durmaktadır. Özellikle gündelik dil ile tikel olay ve kavramların genel yasalardan mantıksal çıkarımlar yoluyla elde edilemeyeceğini söyleyebiliriz (Heisenberg, 1964).

Yukarıda tikel olaylar ve kavramlarla ilgili bahse konu olan söylemler doğa bilimleri içinde geçerlidir. Örneğin fizikçiler, fizikteki olayları ve bunların neden olduğu olay gruplarını matematiksel semboller kullanmak suretiyle anlamaya çalışırlar. Sembollerin her birini isimlendirerek bu sembollerin yardımı ile olgular ve sonuçları arasında bağlantı kurup gündelik dil ile olan ilişkisini anlama gayretine girişirler. Bu gayret sonucunda semboller ve sonuçları ile ilişkili kesin kurallı bir sistem inşa etmiş olurlar (Heisenberg, 1964). Böyle bir sistemi tanımlayabilmek adına ise fizikçiler kendi tanım ve aksiyomlarını geliştirerek sisteme uygun sembol ve ilişkili denklemsel dili ilan ederler (Öner, 2000). Bu ilanla birlikte ortaya çıkartılan matematiksel şema dikkate alınan olayları açıklayarak, onlara ithaf edilen sembollerle arasındaki bağı daha güçlü kılma imkanına kavuşur. Bu bağ, sembol ve ölçü arasındaki

ilişkinin gündelik ile ifade edilebilecek anlamını doğurarak sembol, ölçü ve matematiksel şemanın gündelik dil ile ifade edilebilmesine yönelik yapılan mantıksal çıkarımların da haklı olduğu anlamını doğuracaktır. (Öner, 2000).

4.2. Yeni Fiziğe Ait Örnek Doğa Olayları ve Dil

Geçen yüzyılın en büyük sarsıcı devrimlerinden olan özel ve genel rölativite teorileri ile kuantum teorisi doğa bilimlerinde ciddi çatlaklar meydana getirmiştir (Arı, 2015). Bu çatlaklardan ilki rölativite teorileri ile kendini gösterip özellikle özel rölativite teorisi olaylar arasındaki bağıntıları konumsal bağımlı yapma hususunda spekülâtif fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bertrand Russel'in (2013) ifadesiyle klasik tanımlamalara kadar mutlak fakat konumlardan bağımsız olan rölativite teorisi fizik çalışmalarındaki klasik bakış açısının, 20. yy' daki kavranışını, Newton'un belirlediğinden daha güçlü bir hale getirmiştir. Bu anlamda Kant'ın mutlak uzay ve mutlak zaman gibi birbirinden bağımsız ontolojik yapıları, dış algıların temelinde olan zorunlu a priori olmaktan çıkarıyordu (Russell, 2013). Rölativite teorileri Kant'ın doğa yasalarının tümevarımsal bilgisine ulaşabileceğimiz düşüncesini sekteye uğratarak Humen'un kuşkucu itirazını daha çok ön plana çıkarmıştır (Russell, 2013). Bu kuşkucu itiraz özellikle uzay ve zaman kavramlarına bakış açısını değiştirerek bu kavramları yeniden tanımlamak adına nasıl bir dil kullanılması gerekliliğini çözülmesi gereken bir sorun olarak ortaya koymuştur (Öner, 2000).

4.3. Rölativite Teorileri ve Dil

Bilim tarihindeki mucize yıllar içerisinde 1905 yılının özel bir yeri vardır. 1905 yılında Einstein beş olağanüstü çalışma yayınlamıştır. Bunların hepsi de kendi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ancak bu çalışmalardan iki tanesi gerçekten fiziğin çehresini değiştirmiştir (Hoffman, 1992). Özellikle özel rölativite teorisi hızların ışık hızına kıyasla çok küçük olmaları durumunda açığa çıkan epistemolojik değerlendirmelerde eski fizikle yakın temasa geçerek hem geçmişte hem de çağımızda önde gelen fizikçilerin yazılarını, sürdürmekte olan araştırmaların düşünsel yönelimini birlikte ele almalarına neden olmuştur (Cassirer, 2008).

Rölativite teorileri kendinden kaynaklı açığa çıkan matematiksel sembollerin nasıl yorumlanması gerektiğine yardımcı olmakla birlikte deneylerden elde edilen sonuçları gündelik dil ile ifade edebilme adına uygun bir zemin hazırlamıştır. Özellikle cisimlerin boylarında meydana gelen kısalmaları ifade eden Lorentz dönüşümlerinin çok daha önceleri bilinip ve kullanılabilmesi rölativite teorilerinden kaynaklı dilin gündelik dil ile ifade edilebilmesi için uygun bir fırsat olarak duruyordu (Öner, 2000).

Özel rölativite teorisi gündelik dil ile ifade edilecek olursa bu teoriyi meydana getiren sözcük ve onların anlamları arasında herhangi bir çelişki yok gibi gözükcektir. Yani özel rölativite teorisi gündelik dil ile anlamlandırıldığında rölativite kavramının geçtiği her alana bu teori rahatlıkla uygulanabilir sonucu ortaya çıkacaktır. Bundan dolayıdır ki bu teori ile yakın ilişki içerisinde olan cisimlerin boylarında meydana gelen Lorentz kısalmasının gerçek mi yoksa yanlısına mı olduğu veya eş-zaman olma sözcüğünün anlamı olgulara bağlı olamayıp daha çok dildeki kavramlara bağlı gibi durmaktadır (Öner, 2000).

Bu ve buna benzer durumlar dil üzerinde yerleşik ilkelerden bahsetmenin çok da mantıklı olmadığını göstermekle birlikte dilin plastikleri gibi nedenleri olan bu anlam kaymalarının dil ve fizik arasında hem sabit hem de değişime açık bir yapıya işaret etmektedir (Şahinoğlu, 2018). Özellikle sürekli evrilen dil fenomeni içerisinde kavramların kullanılması, kullanılacaksa da nasıl kullanılmalı gibi genel geçer ilkelerden bahsetmek zor gibi durmaktadır (Öner, 2000).

1905 yılında rölativite teorilerinin birinci kısmı olan özel rölativite teorisini tamamlayan Einstein on yıl sonra ivmeli hareketleri de dikkate alarak kütle çekimini yeniden tanımlamış zaman ve mekana ait yeni bir dil gündeme getirmiştir. Genel rölativite olarak da bilinen bu yeni bakış, evrenin gerçekliğini izah eden iki büyük teoriden birisi olarak yerini almıştır (Arı, 2015).

Genel rölativite teorisinin başarısı "ikinci düşünme dili "devrimi"ni başlatması açısından oldukça dikkat çekicidir. Teorinin uygulamaya geçmesiyle o zamana kadar ki Öklit geometrisi kistaslarının yetersiz olduğu kendini göstermiştir. Özellikle genel rölativite teorisine birlikte Öklitçi kesintisizlikten Öklit dışı dört boyutlu mekansal-zamansal kesintisizliğe ilerleyip olguların tüm ilişkilerini bu kesintisizlikle ifade edebilmesi (Cassirer, 2008) birçok filozofu da rahatsız etmiştir (Öner, 2000). Çünkü yeni fizik şimdi Öklit dışı geometrilerin sadece imkanını değil, aynı zamanda geçerliliğini de kanıtlamıştır.

Yeni fizik gerçek mekanda geçerli olan ilişkileri, sadece onları dört boyutlu, Öklit dışı çeşitliliğin dilinde ifade ettiğimiz zaman teorik olarak anlayıp ortaya koyabileceğimizi göstermiştir (Cassirer, 2008). Yeni fiziğin genel rölativite teorisinde sergilediği dil gelişimi farklı geometrilerin epistemolojik eşitliği kavgasında değer kesinleştirici şeyin formel değil aşkın mantıkla aranabileceği, bu şeyin sadece geometrinin deneyimle uygunluğu değil, aynı zamanda "kanıtlı olarak kabul edilebilir" olduğu, yani deneyimin sunduğu hediyeyle bağlı olduğu sonucunu doğurarak bu sonucun yalnızca Öklit geometrisinin ötesine geçildiğinde görülebileceğine inandırmıştır (Cassirer, 2008).

Öklit geometrisi her ne kadar farklı epistemik kaygıları gündeme getirse de deneysel düzeneklerimizin sahip olduğu sınırlar içerisinde kendini göstermesi aşkınsal mantığın önünde duran bir engel olarak vücut bulmuştur (Öner, 2000). Yani küçük boyutlarda genel rölativite teorisini matematiksel açıdan yorumlamak için Öklitçi dile başvurmadan başka bir yol yok gibi durmaktaydı.

Küçük boyutlar açısından genel rölativite teorisine Öklitçi bir dil ile yaklaşmak bu teorisinin kullandığı matematiksel semboller ve ölçümlerini gündelik dil ile ifade edilebileceği anlamına gelir. Fakat çok büyük boyutlar açısından Öklit geometrisinin anlamını yitirmiş olması bu teoriyi anlamlandırabilmek adına gündelik dilden uzaklaşmamız gerektiği gerçeği kabul etmemiz gereken bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. (Heisenberg, 1964).

Küçük boyutlar için Öklit geometrisinin uygunluğu rölatiflik teorilerini tanımlamak için kullanılan dil ile matematikçilerin kullandığı dilin uyduğunu göstermektedir. Fakat deney sonuçlarını açıklamak için ise gündelik dile başvurulması bir "dikotomi" olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kuantum teorisine birlikte kendini

iyice belli eden dikotomiselle yapı üzerinde konuşulması gereken bir durum olarak kendini göstermiştir.

4.4. Kuantum Teorisi ve Dil

Enerjinin sonlu paketler halinde var olduğu ve sonsuz küçüğe kadar bölünemeyeceği gerçeğine isim olan kuantum terimi, 1900'lü yıllarda fizik biliminin uzak bir köşesinde, ışığın nasıl salındığı ve yutulduğu ile ilgili kafa karıştırıcı meseleleri izah etme çabası ile ortaya çıkmıştır (Crease & Goldhaber, 2016). Bu çabayı iki kuantum devrimi takip eder. Birincisi 1900-1925 yılları arasında bilim insanlarının bu teoriyi toplumun dikkatini çekmeden tartıştığı ve geliştirdiği dönem, diğeri ise 1925-27'de bu teorisinin ortaya koyduğu tuhaf sonuçları toplumun merakını da cezbedip tartışma konusu haline getirdiği ve kuantum mekaniği diye adlandırdığı dönemdir (Crease & Goldhaber, 2016). Seksen yıldan fazla bir süre sonra bugün dahi insanlık şaşırıcı, düşsel ve hatta şok edici bulduğu bu ikinci kuantum devrimi ile ne yapacağı konusunda halen daha emin değildir (Crease & Goldhaber, 2016). Özellikle gündelik dildeki kavramları ikinci kuantum devriminin matematik sembolleri ile eşleştirecek herhangi bir kılavuz olmaması dilin kullanılışı yönünden bu devrimi anlamak adına ciddi karamsarlıklar ortaya koymuştur (Öner, 2000).

Kuantum mekaniği olarak adlandırılan ikinci kuantum devrimi ile birlikte atom ve ona ait kavramları gündelik dil ile açıklamamın imkansız olduğu görülmüştür. Her ne kadar ikinci kuantum devrimi ile gündelik dilden sıyrılmamız gerektiği açık olsa bile matematiğin biçimci ve aksiyomatik yaklaşımı bu devrim içerisinde de görülebiliyordu. Öyle ki kuantum mekaniğinin matematiksel şemasını atomun boyutları içerisinde klasik mekanik ile izah etmekten başka bir yol yok gibi durmaktaydı (Heisenberg, 1964). Fakat klasik istatistik teorisinden farklı olarak ortaya çıkan "olasılık girişimlerinin" sadece kuantum durumlarda kendini göstermesi çözümleri klasik fizik alanındaki çözümlere hiç benzemeyen kuantum-teorik çözümlere sadece büyük boyutlar içerisinde de rastlamamız klasik çözüm anlayışına ihtiyatla yaklaşmamızı gerektirmiştir (Öner, 2000).

Öner'e (2000) göre mikro dünyayla ilgisi olan bu büyük boyutlu kuantum sistemi, klasik istatistikte göremeyeceğimiz yeni bir "istatistik öge" gündeme getirmesinden dolayı yorum tarzımıza yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu istatistik öge olasılıklardan dolayı ortaya çıkan girişimleri etkileyerek kuantum yorumlanmasında gereken olayların klasik fizik açısından yorumlanmasına neden olmuştur. Bu durum ise kuantum teorisine ait olan matematik dili ile gündelik dilin yakınlaşması sonucunu doğurmuştur. Bu yakınlaşma tabiatıyla deney sonuçlarının gündelik dil ile yorumlanması fikrini ortaya atmıştır (Öner, 2000).

Kuantum dili ile gündelik dil arasında ittifak yapılamaması kuantum devriminin beraberinde getirdiği dil problemleri olarak tanımlanabilir. Özellikle atomu algılayabilme veya tanımlayabilme nazarında net konuşabilme hakkını insanlığın elinden alınması bu devrim ile ilgili birtakım soruları kendilerine sorma zorunluluğu hissettirmiştir. Bu sorular içerisinde özellikle kuantum devriminden beri fizikçilerin konuşma tarzının ve kuantum devriminin mantıksal yapısı ile uyumlu bilimsel dilin ne olduğuna soruların karşımıza çıktığını görmekteyiz (Öner, 2000).

4.5. Kuantum Devriminin Açığa Çıkardığı Sorular

4.5.1. Kuantum Devrimi ve Fizikçilerin Konuşma Tarzı

Son üç yüzyıl boyunca Batı bilimsel düşüncesinin temel hamlesinin indirgemeci (reductionist) yaklaşım olduğunu düşündüğümüzde kuantum devriminin yarattığı etkinin bu anlayış üzerinde ivedi bir şekilde etkili olacağı düşünülemezdi. Özellikle geniş düzlemlerdeki çözümleme kelimesinin kullanılışı, bilimcinin problemi çözmek için problemin bir parçasını almasına dair vazgeçilmez alışkanlığı indirgemeciliğe olan düşkünlüğünün kanıtlarıydı (Davies, 1994).

Kuantum devrimi ile beraber aşırı indirgemeciliğin kötülükleri, keskin eleştirileri üzerine çekmiştir. Öyle ki bu konuda yazar Arthur Koestler (1979; akt. Davies, 1994, s. 134-135), "*Kör güçlerin karşılıklı etkileşimindeki değerler anlam ve amaç için, bir işi reddetmeyle, indirgemeci tavır, bizim bütün kültürel ve politik iklimimizi bile etkileyen, bilimin sınırlarının ötesine gölge düşürmüştür*" diyerek bazı problemlerin birleştirilmek sureti ile çözülebileceğini yani bu problemlerin doğada sentetik ya da "bütüncül" (holistic) olarak ele alınması gerekliliğinin altını çizmiştir. Tüm bu ifadeler kuantum devrimi ile beraber fizikçilerin evreni ve ona ait olayları tanımlayabilme adına "holistik dili" daha çok kullanma eğilimine girdiklerini göstermektedir. Özellikle kuantum kuramının tekil maddenin maddeyi oluşturan parçaların bütününe, onu oluşturan bölümlerin doğrusal ve kartezyen toplamı olduğu şeklindeki atomik çözümleyici yaklaşımının tatmin edici olmadığını söyleyerek indirgemeciliğe karşıt bir tanımda bütüncülük (holism), parçadan bütüne değil, bütünden parçaya doğru ve yeni bir biçimde ele alınması gerekliliğini savunarak (Işıklı, 2012) holistik dili kullanabilme adına bir kapı aralamıştır. Verçin'e (2001) göre bütüncülük ya da holism kuantum sistemler ve sistemi oluşturan unsurlar arasında yeni biçimde parça-bütün ilişkisinin kurulmasını sağlayan ilkelerdir. Bütüncülüğe göre, bütün kendisini oluşturan parçaların toplamından daha fazla bir şeydir. Bütün parçaların basit toplamı olamaz. Chibeniye'e (2004) göre ise tekil madde ya da sistem unsurlarının ne birbirlerinden ne de bütüncül yapı özelliklerinden bağımsız tekil bir mevcudiyetleri bulunmaz. Başka bir deyişle bütüncül bir sistemde unsurların ontolojik ilişkisizliği söz konusu olamaz. Işıklı (2012), kuantum devriminin sadece tek bir bütüncülüğü ortaya çıkarmamış beraberinde EPR bütüncülüğü, Bohr bütüncülüğü ve Bohm bütüncülüğü gibi aralarında hem epistemolojik hem de ontolojik ayrımlar bulunan yaklaşımlarında da kendini gösterdiğini ifade etmektedir. Kuantum devrimiyle birlikte daha çok konuşulmaya başlanan bütüncül ya da holistik dil özellikle dolanıklık olarak bilinen olayda kendini daha çok hissettirmiştir. Özellikle EPR deneyinde kendini gösteren dolanıklık olayı Einstein, Podolsky ve Rosen tarafından yerel olmayan etkileşimleri çürütmeye yönelik tasarlanmış bir düşünce deneyidir (Gribbin, 2006). Bir EPR düzeneği buçuklu spin ve iki nesneden oluşan bir sistem olarak düşünülebilir (Susskind & Friedman, 2017). Bu tür sistemlerin en bariz özelliği iki değerli olduklarından dolayı spinlerinin dolanıklık özelliği göstermeleridir. Bu özellikleri A ile temsil edip değerlerini ise +1/2 ile -1/2 olarak alabiliriz. Spin bileşenlerine ait gözlem sonuçlarından biri +1/2 ise diğeri -1/2 olur. Çünkü kuantum teorisini iki nesne üzerindeki aynı yön boyunca spin bileşenlerinin ölçüm sonuçlarının kesinlikle dolanıklı olmasını öngörür (Işıklı, 2012). Bu tür

bir A sistemi de tıpkı klasik bir sistem gibi tüm zamanlar için kesin bir değere sahiptir. Olaya gündelik dil açısından yaklaşıldığında en azından karşımıza böyle bir tablo çıkar ki bu durum zaten klasik fizik yasaları içerisinde korunum yasası olarak bilinir. Bu deneyde fizikçilerin kullandıkları dolanıklık terimi ve onu meydana getiren nesne çiftleri bir kaynaktan üretilirken fiziksel olarak meydana gelmektedirler. Nesnelere ayrı ayrı yol alırken kendilerine ait olan A özelliklerini tüm zaman boyunca yanlarında taşırlar ve yapılan herhangi bir ölçüm işlemi de taşınan özelliği açığa çıkarır (Chibeni, 2004). Ölçüm sonuçlarının dolanıklıkla günden dil açısından dikkate aldığımızda bu olayı klasik fizik ve mantıksal açıdan açıklamamız mümkün olduğunu görebiliriz. Einstein (akt. Omnes, 2017) ise dolanıklığın imkânsız olduğunu bu yüzden kuantum teorisinin eksik olduğunu ileri sürmektedir. Gündelik dil ile ifade edilen Einstein ifadelerinin yeni fiziğin dili ile çatışma halinde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü dolanıklıkla gibi yeni fizikten kaynaklanan dil ürünleri olan alternatif açıklama yöntemleri görelilik kuramıyla büyük bir savaş halindedir. Aslında burada gündelik dilden kaynaklı açıklamayı engelleyen şey bağlılıkların olağan açıklamasında tek sorumlu bireysel bir nesnenin ölçümünden önce bir A değerine sahip olmamasıdır. Toplam sistemin A özelliğine kesin bir değer yüklenememesidir. Bu nedenle Einstein'e göre fiziksel özelliklerin yeni fizik dilinden kaynaklı kuantum mekaniksel tasvirleri yanlış olmasa da eksiktir (Işıklı, 2012). Chibeni'ye (2004) göre bu durum çözümlenme yönteminin açık bir başarısızlığıdır. Bunun nedeni olarak ise EPR fizikçilerinin kuantum olguları gündelik dilden kaynaklı bilimsel çözümlenme yöntemlerine göre ele almalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Kuantum devrimi ile ortaya çıkan diğer bir dil anlayışı ise sistemlerin tersinir olup-olmama durumuna ait yapılan reddiyedir. Bilindiği gibi gündelik dilden kaynaklı sistemlerin en bariz özelliği tersinir olmalarıdır. Başka bir deyişle klasik yasalar sıra değişimli bir yapıya sahiptirler. Böyle bir sistemde olaylar tersinirdir. Ve sistemin önceki koşullarını yok etmez (Işıklı, 2012). Gündelik dilden kaynaklı sistemlerde entropik zamansallıkla işleyen yasalarca yönetilen bir belleğe sahip olduğundan gözlenenin şimdiki durumu hem geleceğe dair özdeyiye hem de geçmişe dair art deyiye izin verir (Verçin, 2001). Gündelik dilin ürünü olan sistemlerde sistemler tersinmez, yasaları ise sıra değişimsizdir. Fakat sıra değişimsizlik ontolojik gerçekliği değil, epistemolojik noksanlığı imler (Verçin, 2001).

Kuantum devrimiyle birlikte reel nesnelere üzerindeki belli ve özel bir değer gözlenmesiyle elde edilen ölçümlerin olasılık genliğinde sanal olasılıklardan yalnız birinin edimselleştirilmesiyle meydana gelmesi sistemin geçmiş koşullarını tekrar türetilmez gerçeğini doğurmuştur. Yeni fiziğin ürünlerinden olan kuantum devrimi "kuantum gerçeklik" olarak bilinen bir realiteye açığa çıkarmıştır. Öyle ki bu gerçeklik gözlemcinin edimiyle dolayım içinde bulunmaktadır (Verçin, 2001).

4.5.2. Kuantum Devriminin Mantıksal Yapısı ile Uyumlu Bilimsel Dil

Düşünmenin ana ilkeleri birçok insan tarafından kabul edilen yaklaşımlardır. Bu ilkeler günlük hayatın ayrılmaz birer öğeleridir. Öyle ki gündelik dilin her unsuruna kadar

yerleşmiştir. Özlem (2004), çıkarım ya da dedüktif akıl yürütmenin ilkelerini ya da kanıtlanma yöntemlerini araştıran formel disiplini mantık olarak tanımlamaktadır.

Descartes her insanda mantığın olduğunu ileri sürerek mantık ilkelerinin doğuştan gelen ideler olup aynı zamanda evrensel olduğunu da vurgulamaktadır (Işıklı, 2012). Descartes'a göre doğuştan a priori ve açık seçik olan mantık ilkeleri, Aristoteles'e göre evrensel ve nesnenin doğasına uygundur. Ne Aristoteles'te ne de Descartes'te mantık, dünyanın tasvirinin tam uygun araçları olmaktan başka bir yargıyla değerlendirilemezler (Aristoteles, 2002). Klasik mantık birçok bakımdan sağduyumuzla uyumlu olduğundan konuştuğumuz gündelik dil ile büyük bir paralellik doğurmaktadır. Başka bir deyişle gündelik dil klasik mantığın ilkelerini ifade eden temel bir parametredir diyebiliriz. Bu anlamda kategoriler dilin veya mantığın özgün kalıpları değil tasvir ettikleri varlığın özgün anlarıdır. Yani mantık ile varlık arasında bir örtüşmezlik iddiası gündeme gelebileceği gibi mantık ilkelerinin basit gündelik deneyimlerden türetildiği ve insani değerler içerdiği de düşünülmez. Burada çok temel bir varsayım kendini gösterir. "Dil" dünyanın tam tasviridir (Işıklı, 2012). Woods ve Grant'a (2011) göre klasik mantık da diğer düşünme biçimlerinde olduğu gibi basit deneyimlerden türer. Bundan dolayıdır ki gündelik dil ile klasik mantık arasında bir uyumsuzluk beklenemez. Makrokosmosdan elde edilen gözlemlerden hareketle sağduyuya uygun bir mantık inşa edilmiştir.

Sağduyu ve gündelik deneyimler ile mantık ve matematik gibi biçimsel disiplinlerin temel aksiyomları arasında bir bağ kurulmasının hiç de sağlıklı olmadığı alternatif geometriler tarafından gösterilmiştir. Klasik mantığın en köklü problemi kendini oluşturan ilkeleri ile ilgilidir. Mantık, kendi varsayımlarını ispatlayamamaktadır. Bu anlamda mantığı meydana getiren aksiyomların çok da "mantıklı" olduğu söylenemez. Klasik mantık kendi aksiyomlarını haklı çıkarmak için apaçıklık, a priori ve tümsellik gibi parametrelere başvurur (Işıklı, 2012). Tüm bu parametrelerin gündelik deneyimlere bağlı olduğu aşikârdır. Fakat mantığın kendisinin deneyim ve sağduyuya göre kurulduğu halde ilkelerinin gerek deneyim gerekse deneyler tarafından geçersiz kılınmayacağı şeklinde bir paradoksla karşılaşırız. Bu paradoksal görünüşün altında yatan neden ise Platoncu gerçeklik inancından kaynaklandığını söyleyebiliriz (Woods & Grant, 2011).

Tüm bilgilerimizin ana noktası ve bir o kadar da sorunlu olan klasik mantığın temel ilkeleri (Öner, 1986) :

I. Özdeşlik ilkesi ($A=A$)

II. Çelişmezlik İlkesi ($A \neq A$)

III. Üçüncü Halin İmkânsızlığı ($A \neq B$) maddelerinden meydana gelmektedir.

Klasik mantığın indirgemeci doğası ve klasik mekaniksel uygulamaları yeni olgular karşısında eksik kalmış ve holistik bir yaklaşımı gündeme getirmiştir (Landau, 2013). Bu holistik yaklaşımı Woods ve Grant, klasik mekanik ile kuantum mekaniği arasındaki ilişkiyle değerlendirir. Özellikle diyalektik mantık açısından değerlendirdikleri holistik yaklaşımı kuantum mekaniği ile örtüştüğünü ileri sürmektedirler. Kuantum evreni, klasik yasaların egemen olduğu evrenlerden farklı olan yasalar tarafından yönetilir.

Kuantum nesnelere klasik mantığın ilkeleri ile anlatılamaz. Bu yüzden klasik us, aralarında ayrım olmayan elektronlara aynı anda farklı yönlerde doğru hareket eden hem dalga hem de parçacık karakterlerine sahip olan parçacıklara uygulanamaz (Landau, 2013). Gündelik dilden kaynaklanan klasik ölçümler kuantum olaylarına uygulanamaz. Çünkü her bir süreç ancak kendi etki sınırlarında geçerlidir. Kuantum etki sınırları içerisinde klasik mantık ve matematiksel şema işlevsel olma niteliğini kaybetmektedir. Kuantum durumlar, günlük deneyimlerimiz ile örtüşmeyen bir olguyla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir (Işıklı, 2012).

Klasik mantığın ilkelerinden olan Özdeşlik İlkesine göre makro nesnelere için belli bir uzay ve zaman parametresinden bahsedebiliriz (Işıklı, 2012). Herhangi bir nesnenin orbitalini başka bir nesnenin işgal etmesi klasik mantığa aykırıdır. Fakat kuantum nesnelere için bu durum çok da önemli değildir. Kuantum parçacıkları için özdeş birer tekillik durumundan bahsedemeyiz. Kuantum gerçeklik için kabul edilen olasılık genliği kuantum parçacıkların konumları hakkında kesin bir yargı vermez. Bu bakımdan kuantum nesnelere, klasik mantığın ayrım ilkesini ihlal etmektedirler (Işıklı, 2012). Yani herhangi bir kuantum parçacığı hem A'dır hem de B'dir. Hem A'dır hem de A-değildir. Hem parçacıktır hem dalgadır. Ortaya çıkan bu ilginç durumlar kuantum olgularının tasviri için yeni bir mantığa gereksinim olduğunu göstermektedir (Işıklı, 2012). Bu mantığın bütüncülük, dolanıklık, yerel olmayan etkileşimler, kesinsizlik ve belirsizlik ilkelerini karşılaması gerekmektedir (Bugajska & Bugajska 1973).

Tümdengelim yerine kuantum bütüncülüğü, ayrım yerine dolanıklık, çelişmezlik yerine kesinsizlik, belirlenimsizlik yerine belirlenimsizlik İlkeleri getirilmelidir. Bu durumda klasik mantığın temel ilkelerinde yapılacak herhangi bir düzeltme, genişletmeye değil, tümüyle yeni bir mantığa yol açar. Yeni mantık ise bu aksiyomların değiştirilmesiyle elde edilebilir (Işıklı, 2012). Yani;

I. Özdeş-sizlik ilkesi ($A \neq A$)

II. Ayrım-sızlık ilkesi ($A=B$)

III. Çelişki ilkesi ($A \square A$) şeklinde yeni mantık ilkelerine ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Gündelik dil ile kurulan klasik mantığın biçimsel mantık olarak değerlendirilmesinin nedeni kuantum mantığında ortadan kalkar. Dolayısıyla biçimsel mantık açısından yapılan eleştirel, kuantum mantığa yöneltilemez. Kuantum mantığı, yerel olmayan etkileşimler, dolanıklık, bütüncülük, dalga-parçacık dualitesi, fiziksel sistemin evrilmesi gibi konularda gözlemcinin işin içine dâhil olduğu edimsel durumları tasvir eder. Bu durum onu biçimsellikten kurtarır, edimsel hale getirir. Bunun sonucu olarak ise kuantum biçimselliği klasik mantığın üç ilkesini ihlal eder. Bunun kanıtı olarak ise fiili gözlemi söyleyebiliriz. Yani özne önermenin doğruluğunun kaynağı ve kriteri haline gelmiştir. Salt kuantum biçimselliği içinde kalınarak hiçbir epistemolojik ilerleme sağlanamaz (Işıklı, 2012).

5. Sonuç

Geçen yüzyıl içerisinde fizik bilimine birçok yeni kavramlar girmiştir. Bu yeni kavramlar bir kaos ortamı yaratmakla birlikte insanı hayrete düşürecek birçok önemli sonuçları da

beraberinde getirmiştir. Yani kavramlar akabinde “yeni fizik” olarak adlandırılan bir fiziğin inşasında öncü rol oynamıştır. Bu yeni fizik içerisinde özellikle elektromanyetik alan kavramı, Maxwell gerçekleri, görelilik ve kuantum teoremleri fizikçilerin gündelik dili kullanmalı mıyız sorusunu kendilerine sorma imkânını vermiştir. Her ne kadar yeni fizik olayları kendisiyle orantılı bir dil ile kullanılmasını mecbur bıraksa da birçok fizikçi tarafından bu dil çok sonraları kullanılmıştır. Çünkü bu kavramların yerleşmesi bilimdeki köklü tasarımlarımızın değişmesine bağlıydı ve böyle köklü değişimler de aslında hiç de öyle kolayca ve birdenbire meydana gelmiyordu (Heisenber, 1964).

Yeni fizikten kaynaklı açığa çıkan yeni kavramların uygulama alanı geniş tutarlı ve kapalı bir sistem meydana getirmekle kalmadı aynı zamanda öyle bir dil ortaya çıkardı ki bu dil yalnız fizikçiler tarafından değil teknisyenlerden mühendislere kadar tüm kesim tarafından kullanılmaya başlandı (Öner,2000). Determinist-mekanist bir evren anlayışından indeterministik bir evren modeline geçiş hep bu dilin bir uzantısı olarak kendini gösterdi. Özellikle olayların zaman boyunca sıralanış biçiminin uzay-zaman döngüsü içerisindeki düzenleme biçimlerinden bağımsız olduğu şeklindeki varsayımlar hep bu yeni fiziğin tasarımları arasında kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra Öklit uzayından Mikowski uzayına olan evrilmeler ve Riemann geometrisine geçiş bu dilin sonuçları arasında gösterilebilir. Yeni fizik ile açığa çıkan dilin meydana getirdiği en büyük antinomi kuantum teorisi ile kendini göstermiştir. Özellikle gözlem sürecinin gözlenen olay üzerine belirli bir etki yaptığı gerçeği holistik anlayışın taraf bulmasına neden olmuştur. Bu dil, gözleyen ve gözlenenin bir bütün olarak ele alınmasını gerektiğini söyleyerek gündelik dil ile aralarında olan uçurumu iyice artırmıştır. Gözlenen ve gözleyen arasındaki holistik ilişki yeni fizikten kaynaklı dilin fiziğe tüm bilimlerin temeli sayılan objektiflik idealinin gerçekleşmesi yolunda gerekli bir koşul olduğunu göstermiştir (Öner, 2000).

Sonuç olarak yeni fizikten kaynaklı dil, olgularla yani deney sonuçlarıyla temellendirildiği taktirde, mantık ilkelerinin karşımıza çıkardığı aksiyomatik ve sembolik zorluklardan kurtarıp gündelik dil ile arasında bir köprü inşa edeceği gerçeğini karşımıza çıkarmıştır.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı*. 3. Baskı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aksakallı, A. (2019). *Modern Fizik Öğretiminde Kavramların Algılanması*. 1.Baskı. Erzurum: Ertual Akademi Yayıncılık.
- Altuğ, T. (2000). *Dile Gelen Felsefe*. İstanbul: YKY.
- Arı, V. (2015). *Rölativite'denKuantum'a. Evrenin Gerçekliği*. 1. Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aristoteles (2002). *Kategoriler*. Çev. Saffet Babür. 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

- Bugajska, K. & Bugajska, S. (1973). "The Lattice Structure of Quantum Logics". *Annales de l'I. H.P. Section A*, Volume XIX, 333-338.
- Capra, F. (1998). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Cassirer, E. (2008). *Rölativite Teorisi Üzerine Felsefi İnceleme*. Çev: Milay Köktürk. Ankara: Hece Yayınları.
- Chibeni, S.S. (2004). *Holism in Microphysics Epistemologia*. Vol 27(2).
- Crease, R.P., & Goldhaber, A.S. (2016). *Kuantum Dönemi. Planck, Bohr, Einstein ve Heisenberg Belirsizliği Sevmeyi Bize Nasıl Öğretti*. Çev: Vural Arı. 1. Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Davies, P. (1994). *Tanrı ve Yeni Fizik*. Çev: Murat Temelli. 2. Baskı. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Kelimeler ve Şeyler*. 6. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Gribbin, J. (2006). *Schrödinger'in Kedisinin Peşinde*. 2. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Heisenberg, W. (1964). *İdealizm. Determinizm'den Olasılığa Doğru*. 3. Baskı. İstanbul: Belge Yayıncılık.
- Hoffman, B. (1992). *Einstein. Yarattığı ve Başkaldıran*. Çev: Celal Kapkın. 1. Baskı. İstanbul: Evrim Yayıncılık.
- Işıklı, Ş. (2012). *Kuantum Felsefesi. Postmodern Bilimin Doğuşu*. Ankara: Birleşik Yayınları.
- Kohestler, A. (1979). "Nothing but...?", *Lying Truths* (eds. K. Duncan and M. Weston-Smith; Pergamon).
- Landau, L. D. (2013). *The Classical Theory of Fields*. Vol (2).
- Nagel, E., & Newman J. (2010). *Gödel Kanıtılaması*. Çev. Bülent Gözkan. 3. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Omnes, R. (2017). *Kuantum Felsefesi*. Çev. Ercüment Akat. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Öner, M. Y. (2000). *Fizik ve Felsefe. Diyalektik Olasılıktan Determinizme Doğru*. 3. Baskı. İstanbul: Belge Yayıncılık.
- Öner, N. (1986). *Klasik Mantık*. 5. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Özlem, D. (2004). *Mantık-Klasik/Sembolik Mantık/Mantık Felsefesi*. 9. Baskı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Russell, B. (2013). *Rölativitenin ABC'si*. Çev. Vahap Erdoğan. 3. Baskı. İstanbul: Soy Yayınları.
- Smolin, L. (2018). *Fiziğin Krizi*. Çev. Tonguç Rador. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Soykan, Ö.N. (2016). *Felsefe ve Dil*. 1. Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Susskind, L., & Friedman, A. (2017). *Kuantum Mekaniği*. Çev. Zekeriya Aydın. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Şahinoğlu, A.O. (2018). Tractatus: Mantıksal Pozitivizme İçeriden Bakmak. *Düşünbil. Aylık Felsefe Dergisi*. 72, 15-17.
- Ural, Ş. (1998). *Bilim Tarihi*. 2. Baskı. İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Verçin, A. (2001). "Harekete İki Farklı Bakış: Determinizm ve Atomizme Karşı Olasılıkçılık" ve Bütüncülük. *Popüler Bilim*. Sayı: Ağustos 2001.
- Woods, A. & Grant, T. (2011). *Aklın İsyanı. Markist Felsefe ve Modern Bilim*. Çev: Ömer Gemici, Ufuk Demirsoy. 5. Baskı. İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları.
- Yüksel, H. G. (2009). Felsefenin Gözü İle Dilin Bazı Problemleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 151-163.

Araştırma Makalesi • Research Article

İş Hukuku Sözleşmelerinde Şekle Uymamanın Hüküm ve Sonuçları*

According to Labour Law Agreement The Consequence and Provision of Disobey

Osman Çiftçi^{a,**}

^a İstanbul Aydın Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Bölümü, 34290, K. Çekmece / İstanbul.
ORCID: 0000-0003-1384-4598

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 28 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 17 Nisan 2019

Kabul tarihi: 26 Nisan 2019

Anahtar Kelimeler:

Şekil Şartı

Sözleşme

Sözleşme Özgürlüğü

İş sözleşmesi

ÖZ

Türk Borçlar Kanununun 12. maddesinde, sözleşmelerin geçerliliğinin kanunda aksi öngörülmedikçe hiçbir şekil şartına bağlı olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca maddenin devamına göre ise kanunda öngörülen şekle uyulmadan yapılan sözleşmelerin hüküm doğurmayacağı belirtildiğinden bu şekle uyulmadan yapılan sözleşmelere, hükümsüzlük (geçersizlik) yaptırımı uygulanmaktadır. “Şekle Uymamanın Hüküm ve Sonuçları” başlıklı bu çalışmada iş sözleşmesinin kuruluşunda şekil ile geçerlilik şekli bakımından ve ispat şartı şekli bakımından şekle uymamanın hüküm ve sonuçları değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ayrıca doktrinde TBK’nun 12. maddesinde sözleşmelerin kanunda öngörülen şekle uyulmaması durumunda geçersizliğin kesin hükümsüzlük olduğunu ifade eden görüş ile birlikte zamanda doktrinde yer alan butlan, kendine özgü geçersizlik, yokluk, iptal edilebilirlik ve kesin hükümsüzlük görüşleri de değerlendirilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 28 February 2019

Received in revised form 17 April 2019

Accepted 26 April 2019

Keywords:

Form Laws,

Freedom of Contrats

Contact

Labour Contract

ABSTRACT

At the 12nd rule Turkish law of obligations, validity of contracts law save as otherwise provided under no circumstances within the same entry, in the law for the contracts requirments are needed also there is no validity of contract which is not same as others. İn addition to this according to this article continuous there is dissatisfaction will be applied “ the consequence of non compliance” in this article there is evaluated the result of failure to comply with results. Also in this article in the case of the breaking of the rule doctrine invalidity disappearance, amulability and also utilized opinion are evaluated.

1. Giriş

Hukuki işlemlerde tarafların irade beyanlarının dışa vurulması olarak karşımıza çıkan şekil kavramının varlığı çok eski tarihlere dayanmaktadır. Eski hukuk sistemlerinde taraf iradelerinin ayrılmaz bir parçası olan şekil kuralları günümüz modern hukuk sistemlerinde iradenin varlığının dışında sadece iradenin dışa vurumu esnasındaki görünümünden ibarettir. İş hukukunda şekle ilişkin olarak

düzenlenen genel prensipler Türk Borçlar Kanununda düzenlenmiştir. Bu bağlamda iş sözleşmelerinin kuruluşunda genel esas şekil serbestisi olup ayrıca Türk Hukuk Sisteminde sözleşme özgürlüğü Borçlar Hukukunun da en temel prensiplerinden biridir (Oğuzman & Öz 2013). Bu prensip uyarınca iş sözleşmeleri herhangi özel bir şekle tâbi olmaksızın sözleşmeyi yapan tarafların arzuları doğrultusunda serbestçe kurulabilmektedir. İşçi ile işveren iş sözleşmesini birbirlerine uygun iradelerini yazılı, sözlü ve

* Bu çalışma yazarın 2019 yılında Prof. Dr. Fahrettin KORKMAZ danışmanlığında İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı’nda yürüttüğü “İş Sözleşmesinde Şekil Serbestisi” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ciftciosmann@gmail.com

hatta örtülü bir biçimde ifade ederek sözleşmesel ilişki içerisine girebilirler (Oğuzman & Öz 2013). Bu nedenle işçinin ancak ücret karşılığı yapılabilecek nitelikteki işi belirli bir zaman dilimi içerisinde yapmaya başlaması, işverenin ise bu edimi kabul etmesi ile birlikte teknik anlamda bir iş sözleşmesi kurulmuş olacaktır (Süzek, 2016) Ancak, Borçlar Kanununda olduğu gibi bu genel kuralın istisnaları da mevcuttur.

Kanun koyucu bazı iş sözleşmelerinde yazılı şekil öngörerek şekil serbestisinin istisnası olan şekil zorunluluğu esasını da benimsemektedir (Oğuzman & Öz 2013). Kanun koyucu bir kısım sözleşme türleri için yazılı şekil esasını öngörürken, çoğu zaman işçiyi koruma amacı gütmek ve yazılı şeklin uyarma, bilgilendirme, açıklığa kavuşturma işlevlerini işçi yararına olarak kullanmayı hedeflemektedir. Yazılı şekil esasını kabul etmenin bir diğer amacı da iş sözleşmesine ilişkin uyuşmazlıklarda ispat kolaylığı sağlamasıdır. Zira işçi ile iş sözleşmesinden kaynaklanan pek çok uyuşmazlıkta yazılı belge ile ispat yükünü üzerinde taşıyan taraf çoğunlukla işverendir. İş akdinin kuruluşu gibi sona ermesi de prensip olarak herhangi bir şekle tâbi değildir. Tarafların sözleşmeyi sona erdirmeye yönelik açıklama veya davranışları ile de iş sözleşmesi sona erebilir (Oğuzman & Öz 2013). Bunun yanında İş Hukukunun kısmen Kamu Hukukuna benzeyen kendine özgü yapısı işçiyi koruma amacı ve bu amaca hâkim olan ilkeleri göz önünde bulundurulduğunda şekil kurallarının da tıpkı Borçlar Hukuku'na tâbi diğer sözleşmelere uygulandığı gibi uygulanmasının ve nitelendirilmesinin mümkün olmadığı sonucuna varılmaktadır. Böylelikle, özellikle iş sözleşmeleri için öngörülen şeklin geçerlilik şartı ya da ispat şartı olarak nitelendirilmesi hususu sonuçları bakımından önemlidir. Çünkü şeklin geçerlilik şekli olarak belirlenmesi halinde şekil eksikliği tarafların iradesi hilafına sözleşmenin hükümsüzlüğü sonucunu doğurabilmektedir. Şeklin ispat şekli olarak öngörüldüğü hallerde ise şekil şartına uymamak sözleşmenin hükümsüzlüğü sonucunu doğurmadığı gibi şekil şartına uymamanın ispatı da bu durumda imkânsız olacaktır (Oğuzman & Öz 2013; Oğuzman & Barlas 2012; Kocayusufpaşaoğlu ve diğerleri, (2014); Eren, 2014; Altaş, 1998; Kılıçoğlu, 2012; Reisoğlu, 2012; Belen (2014); Tekinay ve diğerleri (2012); Antalya, 2012).

Tüm bu sebeplerle Türk Borçlar Kanunu'nun şekil esaslarını iş sözleşmeleri açısından ele almak, şekle ilişkin kuralları iş sözleşmesine has olarak yeniden nitelendirmek, şekil kurallarına aykırılığın müeyyidelerini ise Borçlar Hukuku'ndaki sözleşmenin geçersizliği müeyyidesinden bağımsızlaştırarak İş Hukuku'nun işçiyi koruma gayesine uygun bir şekilde tekrardan değerlendirmek gerekmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki İş Hukuku'nun işçiyi koruma amacına uygun bir şekilde yeniden değerlendirmelerde İş Hukuku'na özgü sonuçların dayanağını da yine yürürlükteki Kanun hükümleri oluşturacaktır.

2. İş Sözleşmesinin Kuruluşunda Şekil

2.1. Genel Kural Olan Şekil Serbestisi

Sözleşmenin kurulması için gerekli olan irade beyanı değişik biçimlerde ve çeşitli araçlarla dışa vurulabilmektedir. İrade beyanının dışa vurulmasına yarayan araçlara ise şekil denilmektedir (Aybay, 1995). Şekil, yasa hükmü ile ya da

taraf iradeleri ile belirlenen iradeyi açıklama şeklidir. Bir hukuki işlemin hüküm ve sonuç doğurabilmesi için bazı şekil kuralları öngörülüyorsa bu sisteme şekilcilik sistemi; böyle bir zorunluluk yoksa şekil serbestisi sistemi söz konusu olacaktır (Çeliklebaş, 1987). TBK m. 12/1 hükmüne göre, sözleşmelerin geçerliliği Kanunda aksi öngörülmedikçe hiçbir şekle bağlı değildir. Bu maddeden anlaşılacağı üzere; Türk Hukukunda bir akdin kurulması için şekil serbestisi benimsenmiştir. Yasada bir akdin belli bir biçimde yapılmasına dair her hangi bir hüküm yoksa taraflar sözleşmeyi diledikleri şekilde yapabilir. Şekil serbestisi esas olarak şekilsizliği değil; şekil seçimindeki serbestlik durumunu belirtir. Taraflar, sözlü ya da yazılı şekilden birini tercih ederek seçim haklarını kullanırlar ve bu durum iradi şekil adını alır (Mollamahmutoğlu & Astarlı, 2014). Şekil serbestisinin belirlenmediği durumların çeşitli faydaları olduğu gibi zararları da vardır. Şekil kuralının olması, tarafların bir sözleşmeyi imzalamadan önce düşüncelerini ve tedbirli hareket etmelerini sağlamakta; irade beyanlarına açıklık ve kesinlik getirmekte; ayrıca hukuki işlemlerin varlığı noktasında ispat bakımından kolaylıklar sağlamaktadır (Tekinay ve diğerleri, 1993). Ayrıca sözleşmede şekil zorunluluğu ilkesi sözleşmenin yerine getirilmesini zorlaştırabileceği gibi; ekonomik açıdan da sakıncalara neden olacaktır. Şekil şartının en önemli sakıncası ise sözleşmeyi samimi olarak yapmak isteyen kişilerin sadece şekil kuralına uymaması nedeniyle sözleşmenin geçersizliği ile karşı karşıya gelmeleridir (Eren, 2014). Kanun koyucu şekil serbestisini asıl saymakta; şekle bağlılığı ise belli işlem ve sözleşmeler için zorunlu kılmaktadır. İş sözleşmesi, rızai sözleşmelerdendir. Yukarıda şekle ilişkin belirtmiş olduğumuz hususlar çerçevesinde kural olarak iş sözleşmeleri hiçbir özel şart öngörülmezsizin, sadece karşılıklı irade beyanları ile kurulmaktadır. Ayrıca Borçlar Kanunu da iş sözleşmeleri için özel bir şekil öngörmemiştir.

2.2. İstisna Olan Yazılı Şekil

İş sözleşmesi her hangi bir şekle tâbi değilse de; Kanun hükmü ya da toplu iş sözleşmesi hükümleri ile istisnai olarak iş sözleşmesinin yazılı biçimde yapılması öngörülebilir. 4857 sayılı Kanunun yazılı şekli zorunlu gördüğü iş sözleşmeleri bakımından şekli bir geçerlilik koşulu olarak kabul etmek gerekir (Mollamahmutoğlu & Astarlı, 2014). 4857 Sayılı İş Kanunu yazılı şekli zorunlu olarak öngörmediği durumda şekil şartının sadece iş sözleşmelerinde ispat şartı olarak düzenlendiği kabul edilir (Mollamahmutoğlu & Astarlı, 2014). Bu durumda sözleşmenin sonuç doğurabilmesi için yasa belirli bir şekle uyulması mecburiyetini zorunlu tutmuş ise buna geçerlilik şekli denir. Sözleşme belirtilen şekle uygun olarak yapılmadıkça geçerli kabul edilemez. Ayrıca şekil şartı, bir iş sözleşmesinin geçerlilik koşulu olarak belirtilmiş ise, bu sözleşmenin hem objektif hem de subjektif esaslı noktalarını kapsamalıdır (Eren, 2014). TBK m. 12/2'ye (BK m.11/2) göre de Kanunda öngörülen şekil, kural olarak geçerlilik şartıdır. İspat şartı olan şekil ise, Kanundan doğabileceği gibi taraf iradeleri ile de belirlenebilir. İspat şekli, geçerlilik şekli değildir. Zira ispat bakımından şekil Borçlar Kanununda düzenlenmiş bir husus da değildir. İspat şeklini bu açıdan geçerlilik şeklinden ayıran çizgi, ispat şekline uyulmaması durumunda sözleşmenin geçerli olarak kalacak olması; sadece söz konusu hakkın ispat edilemeyeceğidir (Tekinay

ve diğerleri, 1993). Kanun koyucu bazı sözleşmelerin yapılmasını zorunlu olarak bir şekilde tâbi kılmıştır. Örnek vermek gerekirse; arsa payı kat karşılığı inşaat sözleşmelerinde zorunlu olarak resmi şekil şartı aranmaktadır. Burada taraflar arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesini resmi olarak noter vasıtasıyla yapabilirler. Buradaki amacın, sözleşmenin konusunun mahiyeti gereği taşınmaz olması ve bu durumun kamu tarafından korunmasından dolayı, noter aracılığıyla düzenleme şeklinde sözleşmenin oluşturulması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan sözleşme sonuç doğurmaz. 4857 sayılı İş Kanunu m. 8/2 uyarınca; süresi bir yıl ve daha fazla olan iş sözleşmelerinin yazılı şekilde yapılması zorunludur. Dolayısıyla belirsiz süreli iş sözleşmeleri için Kanun koyucunun şekil serbestisini esas aldığı açıkça görülmektedir (Mollamahmutoğlu & Astarlı, 2014). Birden çok işçinin meydana getirdiği bir takımı temsilen bu işçilerden birinin, takım kılavuzu sıfatıyla işverenle yaptığı sözleşmeye takım sözleşmesi denir (Çelik, 2013). Takım sözleşmesinin, oluşturulacak iş sözleşmelerinin yazılı yapılması gerekmektedir. Görüldüğü üzere Kanun bazı sözleşmelerin yazılı olarak yapılmasını açıkça öngörmektedir.

3. Şekle Uymamanın Hüküm Ve Sonuçları

3.1. Geçerlilik şekli bakımından

3.1.1. Genel olarak

TBK'nın 12. maddesinde, sözleşmelerin geçerliliğinin kanunda aksi öngörülmedikçe hiçbir şekil şartına bağlı olmadığı belirtilmiştir. Aynı madde de, kanunda sözleşmeler için belirtilen şekil şartının kural olarak geçerlilik şekli olduğu ve belirtilen şekle uyulmadan yapılan sözleşmelerin herhangi bir hüküm doğurmayacağı ifade edilmiştir. (Tuğ, 1994) Ayrıca maddenin devamına göre ise kanunda öngörülen şekle uyulmadan yapılan sözleşmelerin hüküm doğurmayacağı belirtildiğinden bu şekle uyulmadan yapılan sözleşmelere, hükümsüzlük (geçersizlik) yaptırımını uygulanmaktadır (Eren, 2014; Tuğ, 1994) Şekil eksikliğinin ileri sürülmesi, hakkın kötüye kullanımını (TMK. m. 2/f. II) teşkil ettiği hallerde sözleşmenin şekil eksikliği yüzünden geçersizliği iddiaları dinlenmez ve bu durumda kurulan sözleşmeyi geçerli olarak kabul etmek gerekmektedir. TBK 12. maddesinde geçersizliğin türü bakımından herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Yargıtay yakın tarihli bir kararında taraflar arasında şekil eksikliği nedeniyle sözleşmenin geçersiz olduğuna belirtmiştir. Yargıtay taraflar arasında kanuni şekil şartına uygun olarak yapılmayan, araç devrine ilişkin yapılan takas sözleşmesinin geçersiz olacağını belirtmiştir.

Bu durumdan anlaşılacağı üzere geçersiz olan sözleşmeler, tarafları açısından herhangi bir hak ve yükümlülük doğurmazlar. Bu nedenle, geçersiz bir sözleşmenin tarafları, o sözleşmeyle yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınılabirler. Fakat taraflara sadece aldıklarını karşı tarafa geri vermek yükümlülüğü getirir. Yargıtay taraflar arasında sözleşme şekil eksikliği nedeniyle geçersiz olsa da, tarafların aldıklarını iade ile yükümlü olacaklarına dair çok sayıda kararı vardır. Doktrinde TBK'nın 12. maddesinde sözleşmelerin kanunda öngörülen şekle uyulmaması durumunda geçersizliğin kesin hükümsüzlük olduğunu ifade

eden görüş mevcut olmasına rağmen aynı zamanda doktrinde bu noktada butlan, kendine özgü geçersizlik, yokluk, iptal edilebilirlik ve kesin hükümsüzlük gibi farklı görüşler mevcuttur (Uygur, 2012; Kılıçoğlu, 2012).

3.1.2. Yokluk Görüşü

TBK m. 12'de belirtilen şekil şartına uyulmaması durumunda geçersizliğin kesin hükümsüzlük olduğunu ifade eden görüş yanında şekil şartına uyulmaması durumunda yokluk görüşünü savunan görüşler de mevcuttur. Roma Hukuku'nun ilk dönemlerinde bir işlemin hukuki sonuç doğurmasının sebebi irade beyan değil, iradenin ortaya çıktığı şekildedir. Farklı bir anlatımla işlem öngörülmuş şekil kuralına uyulmuş ise geçerli olarak kabul edilmekte ancak öngörülmuş şekle uyulmadan sadece irade beyanları ile kurulan bir hukuki işlemin varlığından bahsetmek mümkün değildir (Kocayusufpaşa ve diğerleri, 2014; Eren, 2014; Oğuzman & Öz 2013; Saymen & Elbir, 1978). Ancak günümüzde hukuki işlemin kurulmasında esas olan şekil değil, irade beyanıdır. Çok sayıda hukuki işlem, hiçbir şekil şartı aranmaksızın, sadece irade beyanları ile kurulabilmekte ve hukuki sonuç doğurabilmektedir. Kanunun öngördüğü bir şekle uyulmadan yapılan hukuki işlem şekle uyulmasa dahi vardır, ancak hukuki sonuç doğurmamaktadır. Dolayısıyla bu durumdan anlaşılacağı üzere yokluk görüşü günümüzün modern hukuk sistemlerinde şekil anlayışı ile hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır. Daha net olarak ifade etmek gerekirse, bir hukuki işlem ancak kurucu unsurları bir araya gelmişse mevcut sayılır (Kocayusufpaşa ve diğerleri, 2014; Eren, 2014; Oğuzman & Öz 2013; Saymen & Elbir, 1978). Dolayısıyla TBK'nın 12. maddesinde belirtilen şekle uymayan sözleşmelerin hüküm doğurmayacağı ifadesi yokluk yaptırımını belirtmemektedir. TBK 12. maddede belirtilen yaptırım açıkça yokluk değil, geçersizlik olarak belirtilmiştir (Kocayusufpaşa ve diğerleri, 2014; Eren, 2014; Oğuzman & Öz 2013; Saymen & Elbir, 1978).

3.1.3. İptal edilebilirlik görüşü

Başlangıçtan itibaren geçerli olup hüküm ve sonuçlarını doğuran ancak iptal hakkı sahibi tarafından dilediği durumda sözleşmeyi geçmişe etkili olarak ortadan kaldıracılabilecek durumda iptal edilebilirlik söz konusu olur (Kocayusufpaşa ve diğerleri, 2014; Eren, 2014; Oğuzman & Öz 2013; Saymen & Elbir, 1978). İptal edilebilirlik şeklindeki hükümsüzlük için doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden biri gerçek anlamı ile bir iptal hakkı doğuran iptal edilebilirliktir (Kocayusufpaşa ve diğerleri, 2014; Tunçomağ, 1976) Gerçek anlamı ile bir iptal hakkı doğuran iptal edilebilirlik kavramı, iptal edilebilir olan sözleşmenin başlangıçta geçerli bir sözleşme gibi hüküm ve sonuçlarını doğurduğunu ancak iptal hakkının kullanılması ile sözleşmenin kesin hükümsüz hale geldiği sözleşmedir. Farklı bir anlatımla kendisine iptal hakkı tanınan taraf, bozucu yenilik doğuran hak niteliğindeki iptal hakkını kullandığı zaman hukuki işlem geçmişe etkili olarak, yapıldığı andan itibaren kesin hükümsüz hale gelmektedir (Kocayusufpaşa ve diğerleri, 2014; Eren, 2014; Oğuzman & Öz 2013; Saymen & Elbir, 1978).

Bu durumda, geçerli bir şekilde kurulmuş olan bir sözleşmenin hak sahibi tarafından geçmişe etkili olarak ortadan kaldırılabilmesine iptal denir (Eren, 2014; Oğuzman

& Öz, 2013). Buradan anlaşıldığı üzere sözleşme ancak iptal hakkının kullanılmasıyla sona ereceği için, iptal hakkı kullanılana kadar sözleşmenin geçerli olduğunu söylemek gerekir (Eren, 2014; Oğuzman & Öz 2013). Burada önemli olan husus, kesin hükümsüz sözleşmelerden farklı olarak, iptal hakkı sahibi olan taraf iptal hakkını kullanmadıkça sözleşmenin hükümsüz olduğunu iddia edemezler (Kocayusufpaşa ve diğerleri, 2014; Eren, 2014; Oğuzman & Öz 2013; Saymen & Elbir, 1978). İptal, etkileri yönünden sadece sözleşmenin tarafları arasında hüküm ifade eder. Sözleşmenin tarafı olmayan kişiler iptal hakkını kullanamazlar (Eren, 2014).

Doktrinde savunulan ve bir diğer görüş olan gerçek olmayan anlamda iptal hakkı doğuran iptal edilebilirlik kavramına baktığımızda ise, buradaki iptal edilebilirlik kavramı sözleşmenin en baştan itibaren bir hüküm doğurmaması, söz konusu iptal hakkının kullanılması ile bu hükümsüzlüğün ortaya çıkacağını söylemek ile mümkün olur (Kocayusufpaşa ve diğerleri, 2014).

3.1.4. Kendine Özgü Hükümsüzlük Görüşü

TBK m. 12'de belirtilen şekil şartına uyulmaması durumunda geçersizliğin kesin hükümsüzlük olduğunu ifade eden görüş yanında şekil şartına uyulmaması durumunda kendine özgü hükümsüzlük görüşü görüşünü savunan görüşler de mevcuttur. Doktrinde yer alan görüşe göre, şekil eksikliğine butlan yaptırımının uygulanması yerinde değildir. Doktrindeki bu görüşe göre, bu durumda butlan değil, kendine özgü bir geçersizlik söz konusudur (Kılıçoğlu, 2011). Doktrinde yer alan bu görüşü savunanlar şekil eksikliğinin taraflar arasındaki bir geçersizlik olduğunu ve şekil eksikliğinin herkes tarafından değil sadece taraflarca def'i olarak ileri sürülebileceğini belirtmektedirler (Kılıçoğlu, 2011). Kesin hükümsüzlükte ise, hukuki işlemin bütün kurucu unsurları tamamdır. Ancak hukuk düzeninin istediği bir geçerlilik şartı eksiktir. Farklı bir anlatımla hukuki işlemin daha doğumunda bir sakatlık mevcuttur. Bu eksikliklerden biri de TBK m. 12 ile getirilen şekil şartına uyulmamış olmasıdır (Kocayusufpaşa ve diğerleri, 2014; Eren, 2014; Oğuzman & Öz 2013; Saymen & Elbir, 1978). Şekil eksikliği nedeniyle geçersiz olan sözleşme en başından itibaren hiçbir hüküm ve sonuç doğurmaz (Kocayusufpaşa ve diğerleri, 2014; Eren, 2014; Oğuzman & Öz, 2013). Yargılama esnasında Hakim düzeltilmesi mümkün olmayan şekil eksikliğini dosyada gördüğü zaman yargılamanın her safhasında taraflar ileri sürmese bile kendiliğinden göz önüne almak zorundadır. Dolayısıyla şekil eksikliği tarafların onayı ve rızası ile geçerli hale gelmez. Hatta tek tarafa borç yükleyen sözleşmelerde borçlanılan edim ifa edilmişse dahi, bu ifa geçerli bir sebebe dayanmadığı için sebepsiz zenginleşme hükümlerine istinaden verilen şey geri istenebilir (Eren, 2014).

3.1.5. Şekil Eksikliğiyle Sakat Sözleşmenin Başka Bir Hukuki İşleme Dönüşmesi

Hukuk düzeninde aynı ya da benzer bir amaca ulaşmaya yönelik çeşitli hukuki işlemler vardır. Şekil eksikliği nedeniyle geçersiz bir hukuki işlemin yerine, bu hukuki işlemin gerçekleştirmek istediği amacı başka bir hukuki işlem ile yapılabilecek ise ve söz konusu şekil için bu işlem

için yeterliyse, sözleşmenin taraflarının iradeleri de bu yönde ise, batıl işlem geçerli işlem yerine geçer (Narmanlıoğlu, 2014; Süzek, 2016; Tekil, 1981; Mollamahmutoğlu / Astarlı / Baysal, 2014; Tunçomağ / Centel, 2013; Centel / Demircioğlu, 2015; Reisoğlu, 1968; Zevkliler / Gökyayla, 2013; Kılıçoğlu / Şenocak, 2013; Zevkliler, 2004). Hukuk düzeninde bu işleme çevirme ya da tahvil denir. Tahvile tarafların uyguladıkları şekil şartının yapmak istedikleri sözleşme için kanunda belirtilen resmi şekil şartını içermemekle birlikte, aynı sonuca ulaşmak için başka bir işlem öngörülen yazılı şekil şartını içermesi halinde, tahvile uygun olması gösterilir (Eren, 2014; Oğuzman & Öz, 2013). Yargılama sırasında Hakim tarafların iradelerinin istenilen işlemin şekil eksikliği nedeniyle sonuç doğurmaması halinde diğer işlemi yapma yönünde olduğu sonucuna kanaat getirirse tahvile karar verir (Eren, 2014). Tahvil için doktrinde üç unsurun bulunmasının gerektiği öngörülmüştür (Oğuzman & Öz, 2013). Bu unsurlar, ortada kesin hükümsüz bir sözleşmenin bulunması, bu sözleşmenin çevrileceği sözleşmenin maddi ve şekli bütün unsurları içeriyor olması ve tarafların sözleşmenin kesin hükümsüz olduğunu bilmeleri halinde tahvil ile geçerli sayılacak sözleşmeyi yapacaklarını kabul etmesidir (Oğuzman & Öz, 2013; Kaneti, 1972)

3.2. İspat Şekli Bakımından

Usul Hukuku'nda şekil kurallarının uygulama alanı, maddi hukuka göre farklıdır. Usul Hukuku'nda şekle aykırılık durumunda maddi hukukta olduğu gibi her zaman butlan yaptırımı uygulanmaz (Pekcanitez ve diğerleri, 2013). Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda hangi işlemin kamu düzenine aykırı olduğu hususunda herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Genel olarak kamu düzeni, ülkede kamu hizmetlerinin iyi bir şekilde yapılması, devletin güvenliğini, düzenini ve kişiler arasındaki ilişkilerde hukuku ve ahlak kurallarına uygunluğu sağlamaya yarayan kuralların tümü, toplumun huzur ve sükununun sağlanmasını, devletin ve devlet yapısının korunmasını hedef tutan, toplumun her alanındaki düzeninin temelini oluşturan kurallar şeklinde tanımlanabilir (Sözen, 1992). Doktrinde Medeni Usul Hukuku'nda kamu düzenine ilişkin bütün kurallar için, talepte bulunanları düşünmeye, dikkatli davranmaya sevk eden hükümler kamu düzeninden sayılır denilmektedir (Karlı, 2012). Ayrıca taraflara yargılama sırasında farklı imkanlar tanınması, davanın gereksiz yere uzatılması ve hakkın kötüye kullanılması gibi durumlar kamu düzenini ilgilendiren hususlardır. Bu nedenle ıslah (HMK m. 176/2) veya ikinci tanık listesinin verilememesi (HMK m. 240/2) gibi işlemlerin dava sırasında bir kez yapılabilmesi gibi hükümler hakkın kötüye kullanılmasını ve davanın gereksiz yere uzatılmasını önlemek düşüncesiyle düzenlenmiştir (Pekcanitez ve diğerleri, 2013). Zira bir davanın gereksiz yere uzaması, sadece davanın taraflarını değil, çoğu kez kamuyu da ilgilendirmektedir. Çünkü bir davanın gereksiz bir şekilde uzaması sebebiyle mahkemenin iş yükü artacağından, bu durum, diğer davaların da uzamasına sebebiyet verecektir.

Bunun gibi, dava dilekçesinin davalıya tebliğ edilmeden ve yargılama sırasında taraflara bilirkişi raporları tebliğ edilmeden ve tarafların itirazları dikkate alınmadan dava hakkında hüküm kurmak da kamu düzenine aykırılık durumu oluşur (Pekcanitez ve diğerleri, 2013). Ayrıca bazı kamu

düzenine ilişkin kurallar, tarafların söz konusu usul işlemini yapmadan önce düşünmesine ve daha dikkatli davranmasına yöneliktir. Ayrıca dava dilekçesinde bulunması zorunlu olan davacı ile davalının adı, soyadı ve adresleri (HMK m. 119/1-b), davacının Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası (HMK m. 119/1-c), varsa tarafların kanuni temsilcilerinin ve davacı vekilinin adı, soyadı ve adresleri (HMK m. 119/1-ç), açık bir şekilde talep sonucu (HMK m. 119/1-ğ), davacının, varsa kanuni temsilcisinin veya vekilinin imzası (HMK m. 119/1-h) da kamu düzenine ilişkindir. Hukuk Muhakemeleri Kanununda eğer işlem kamu düzenine aykırı ise, bunu mahkeme kendiliğinden dikkate alır. Zira kamu düzenine aykırılık diğer tarafın ileri sürmesine gerek olmaksızın kendiliğinden göz önünde tutulur (Pekcanitez ve diğerleri , 2013).

Usul işlemlerindeki şekil eksikliği her zaman kamu düzenine ilişkin değildir. Usuli işlemlerdeki eksiklik giderilebilir ya da düzeltilebilir nitelikte ise bu eksiklik karşı tarafça ileri sürüldüğünde, işlem geçersiz sayılmaz, sadece işlemde bulunan eksiklik düzeltilir (Karlı, 2012). Bu düzeltme işlemi ise hatalı işlemin doğrusunun yapılması, geçmişe etkili şekilde icazet verilmesi ve ya itiraz etme hakkının kullanılmaması şeklinde söz konusu olabilir. Fakat bu işlemler kamu düzenine ilişkin olması durumunda bunların düzeltilmesi mümkün olmaz. TBK'nın 12. maddesinde, sözleşmelerin geçerliliğinin kanunda aksi öngörülmedikçe hiçbir şekil şartına bağlı olmadığı belirtilmiştir. Aynı madde de, kanunda sözleşmeler için belirtilen şekil şartının kural olarak geçerlilik şekli olduğu ve belirtilen şekle uyulmadan yapılan sözleşmelerin herhangi bir hüküm doğurmayacağı ifade edilmiştir.(Tuğ, 1994)

4. Sonuç ve Öneriler

Hukuk sistemimizde yer alan iş sözleşmesinin şekline ilişkin düzenlemeler temelini Türk Borçlar Kanunu'ndan almaktadır. Kanun koyucu şekil kuralları açısından Türk Borçlar Hukukunun genel esaslarının dışına çıkmamıştır(Arslan Ertürk, 2017)

İş Hukukunun işçiyi koruma amacının bir sonucu olarak şekil kurallarına aykırılığı İş Hukuku bağlamında kendine özgü yaptırımlara bağlamak gerekmektedir. Çünkü Türk Borçlar Hukukunda öngörülen şekil kurallarına uyulmamasının yaptırımı geçersizliktir. İş Hukukunun işçiyi koruma amacı göz önüne alındığında geçersizlik işçi için ağır bir sonuçtur(Arslan Ertürk, 2017) Şekil şartı bakımından iş sözleşmesinin yapılmasının zorunlu olduğu durumlarda Kanun koyucu işçiyi koruma dürtüsüyle hareket etmektedir. Diğer hallerde işçinin sözleşme olmadan çalıştırılması ve haklarını tam olarak talep edememesi ortaya çıkabilecektir. Kanun koyucunun işveren bakımından sözleşme yapılmasını zorlayıcı veya zorunlu kılan hükümler koymasının sebebi de işçinin korunması amacıdır. İşçiler İş Kanunu bakımından haklarını koruyabilmelidirler. Bu ağır sonucu gidermek için iş sözleşmeleri açısından şekil kurallarını genellikle ispat şekli olarak değerlendirmek gerekir. Yazılı şeklin geçerlilik şekli olarak kabul edildiği durumlarda şekle aykırılığın geçersizlik yaptırımına bağlamaktan ziyade mümkün olduğu ölçüde sözleşmeyi ayakta tutma amaçlanmalıdır. İş Kanununda aksi belirtilmedikçe iş sözleşmesinin kurulması özel bir şekle tâbi değildir. Yine Türk Borçlar Kanununda aksine bir düzenleme söz konusu değilse, hizmet sözleşmesinin kurulması için de herhangi bir şekil şartı

öngörülmemiştir. Kanun koyucu iş sözleşmelerinin kuruluşunda genel kural olan şekil serbestisi esasını kabul etmekle birlikte sözleşmenin yazılı şekilde yapılmaması durumunda işvereni işçiye genel ve özel çalışma koşullarını gösteren yazılı bir belge verme yükümlülüğü yüklemiştir(Arslan Ertürk, 2017).

İş sözleşmelerinin kuruluşunda genel olarak şekil serbestisi ilkesi kabul edilmiş ise de bazı sözleşme türlerinde yazılı şekil zorunluluğu da öngörülmüştür. Örneğin, takım sözleşmesi ve Özel Eğitim Kurumları Kanununda iş sözleşmesinin yazılı olarak yapılması gerekir(Arslan Ertürk, 2017)

İş Kanunu genel çerçevesiyle işçiyi koruyucu hükümleri içermektedir. Bu yönüyle bakıldığında TBK'daki geçersizlik yaptırımı hukuka uygun olsa da İş Kanunu bakımından da Kanunun amacına aykırı durumdadır. Bu aykırı durumu yumuşatma adına şekil şartına ilişkin yaptırımın geçersizlik olmaması, şekil şartının ispat aracı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Sözleşme yapma niyet ve iradesinin varlığının esas kabul edilerek sözleşmenin ayakta tutulmaya çalışılması amaçlanmalıdır.

Tüm bu gerekçelerle iş sözleşmelerinin yazılı şekilde yapılması işçi lehine bir durum olarak kabul edilir. Yazılı yapılacak iş sözleşmeleri ile işçiler haklarını sözleşme ile de güvence altına alabilecek ve çalışma koşullarını açık bir şekilde öğrenebilecek ve haklarını daha kolay bir şekilde arayabileceklerdir

Kaynakça

- Altaş, H. (1998). Şekle Aykırılığın Olumsuz Sonuçlarının Düzeltilmesi, Ankara.
- Antalya, G. (2012). Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, Beta Basım Yayın.
- Arslan Ertürk, A. (2017). İş Sözleşmesinde Şekil, Vedat Kitapçılık, İstanbul.
- Centel, T., & Demircioğlu, A.M. (2015). İş Hukuku. 18. Bası, İstanbul.
- Çelikbaş, D. (1987). “Şekle Aykırılık Ve Şekle Aykırılığı İleri Sürmenin Sınırı Olarak Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı”, Prof. Dr. Kudret Ayıter'e Armağan, Ankara.
- Eren, F.(2012).Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 14. Bası, Ankara.
- Eren, F.(2014): 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanununa Göre Hazırlanmış Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 16. Baskı, Ankara.
- Hatemi, H., & Serozan, R. ,(1993) Aile Hukuku, İstanbul.
- Helvacı, S., & Erlüle, F. (2010). Medeni Hukuk, İstanbul.
- İnan, A.N., & Yücel, Ö.(2014). İnan Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 4. Bası, Ankara.
- Kaneti, S.(1972). Hukuki İşlemlerin Çevrilmesi, İstanbul.
- Karlı, A. (2012). Medeni Muhakeme Hukuku, İstanbul (Anlıs: Medeni Muhakeme).
- Kılıçoğlu, A. (2011). Borçlar Hukuku Genel Hükümler

- (Yeni Borçlar Kanununa Göre Hazırlanmış) 14. Bası, Ankara. (Anılış: Borçlar)
- Kılıçoğlu, A. M. (2012). Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 16. Bası, Ankara.
- Kılıçoğlu, Mustafa / Şenocak, Kemal: İş Kanunu Şerhi. 3. Baskı, İstanbul 2013.
- Kocayusufpaşa,N.,Hatemi ,H.,Serozan, R., & Arpacı, A.(2014) Borçlar Hukuku Genel Bölüm, Borçlar Hukukuna Giriş –Hukuki İşlem –Sözleşme, İstanbul.
- Kocayusufpaşaoğlu, N., Hatemi, H., Serozan, R., & Arpacı, A. (2008) Borçlar Hukuku Genel Bölüm, İstanbul.
- Mollamahmutoğlu , H., Astarlı, M., & Baysal, U. (2014). İş Hukuku, Gözden Geçirilmiş Ve Genişletilmiş 6. Bası, Ankara.
- Narmanlıoğlu, Ü. (2014). İş Hukuku Ferdi İş İlişkileri I, 5.B., İstanbul.
- Oğuzman, K., & Öz, T. (2013) Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. I, B. 11, İstanbul (Anılış: Borçlar).
- Oğuzman, M. K., & Barlas, N. (2012). Medeni Hukuk, 18. Bası, İstanbul, Vedat Kitapçılık.
- Pekcanitez, H., Atalay, O., & Özekes, M. (2013). Medeni Usul Hukuku, Ankara.
- Pekcanitez, H., Atalay, O., Sungurtekin Özkan, M., & Özekes, M.(2013) İcra Ve İflas Hukuku, Ankara.
- Reisoğlu, S.(2012). Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 7. Bası, İstanbul.
- Saymen, F.H., & Elbir, H.K(1978). Türk Borçlar Hukuku, İstanbul.
- Süzek, S. (2016). İş Hukuku, Yenilenmiş 12. Baskı, İstanbul.
- Tekil, F.(1981). İş Hukuku. İstanbul.
- Tekinay, S. S., Akman, S.,Burcuoğlu, H., & Altop, A.(1993) Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş Ve Genişletilmiş Yedinci Baskı, İstanbul.
- Tuğ, A.(1994). Türk Özel Hukukunda Şekil, Konya.
- Tunçomağ, K. (1968). Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. 1, 3. Bası, İstanbul.
- Uygur, T. (2012) Türk Borçlar Kanunu Şerhi, İstanbul.
- Zevkliler, A. (2004) Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, Ankara.
- Zevkliler, A., & Gökyayla, K.E. (2013). Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, İstanbul.

Araştırma Makalesi • Research Article

Kişisel Dijital Arşivin Oluşturulmasında Zotero'nun Rolü

The Impact of Zotero for Doing Personal Digital Archive

Celal Öney ^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Ana Bilim Dalı, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5034-5056.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Eylül 2019
Düzeltilme tarihi: 29 Kasım 2019
Kabul tarihi: 06 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Kişisel Arşiv
Dijital Arşiv
Zotero
Kaynak
Literatür taraması

ÖZ

Geçmiş ile beraber yaşayan insan, yaşamının birçok anında geçmişini hatırlamak için çaba sarf etmekten geri durmamıştır. Fotoğraf, ses ve görüntü kaydı, mektup, anı defteri ve önemli resmi belgeler, insanın biriktirdiği bilgi ve belgelerin önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bu dokümantasyon, insanın geçmiş ile bağlantısını kurabilecek düşüncesi ile hep kendisi tarafından saklanmıştır. Ancak ani gerçekleşen bir ölüm, hafıza kaybı, taşınma veya doğal afetler kişinin bu dokümantasyonunun kaybolmasına ya da zarar görmesine neden olmaktadır. Dijitalleşmenin hızlı geliştiği günümüzde bu sorunun önüne geçmek kısa bir eğitim ile mümkündür. Kişisel dijital arşiv faaliyetinin önemli basamakları olan toplama, dijitalleştirme, tasnif etme, saklama, koruma ve paylaşma, bilinmesi gereken adımlardır. Bu çalışmada kişisel dijital arşivin önemine değinerek bilgi ve belgelerin nasıl dijitalleştirilebileceği konusuna hem açıklık getirmeye çalıştık hem de oluşan bu dijital dokümantasyonun Zotero aracı kullanılarak nasıl tasnif edilip saklanacağı konusunu inceledik.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 September 2019
Received in revised form 29 November 2019
Accepted 06 December 2019

Keywords:

Personal Archive
Digital Archive
Zotero
Source
Literature search

ABSTRACT

A person who lives with his past did not stop trying to remember the past in many moments of his life. Photographs, audio and video recordings, letters, memo books and important official documents constitute an important part of the information and documents that people have accumulated. This documentation has always been kept by the person with the idea that he / she can connect with the past. However, sudden death, memory loss, moving or natural disasters cause the loss or damage of this documentary. It is possible to prevent this problem with a short training in today's digitalization era. Collection, digitization, classification, storage, preservation and sharing are important steps in personal digital archive activity. In this study, we tried to clarify the issue of how to digitize the information and the documents by emphasizing the importance of personal digital archive, and we also examined how this digital documentation can be classified and stored by using the Zotero tool.

1. Giriş

Günümüzde bilgisayar teknolojinin gelişmesi, dijitalleşmenin yaygınlaşması ve internet kullanımının artması ile bilgi ve belge üretimine farklı bir boyut kazandırılmıştır. İnternetin hızlanması ve ucuzlaşarak yaygınlaşması ile sayısı gittikçe artan bilgisayar kullanıcısının yanında son yıllarda gelişen web teknolojisinin akıllı cep telefonlarına entegrasyonu sayesinde artan akıllı telefon kullanıcıları, bugün bilgi ve dokümantasyon alanında birer üretici konumuna

ulaşmışlardır. Kişisel bilgisayarda üretilen bir belge, cep telefonu ile çekilen bir fotoğraf veya bir ses kaydı, kişisel kamera ile elde edilen bir görüntü kaydı, bir bilgi ve belge üretim faaliyeti olduğu kadar aynı zamanda bir arşiv malzemesi üretim faaliyetidir. Akademi dünyası ve devlet resmi kurumları ile daha yakından ilgili olan Arşiv kavramı ve bu kavramın gerekli kıldığı saklama, muhafaza ve kategorize etme ve paylaşma faaliyetleri günümüzde nerdeyse tüm bilgisayar ve telefon kullanıcılarının farkında olduğu bir olgu haline dönüşmüştür. Bilgisayar, kamera, ses kayıt cihazı ve fotoğraf makinesi kullanan herkes ya da

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: c.oney@alparslan.edu.tr

belirtilen bu cihazların tek bir cihazda toplandığı akıllı telefon veya tablet kullanıcıları, günlük hayatta ürettikleri veya elde ettikleri dijital datanın nasıl muhafaza edileceği sorusuna sağlıklı cevaplar aramaktadırlar. Gelişen bulut teknolojisi ve web uygulamaları sadece kişinin değil aynı zamanda birçok resmi kurumun sahip olduğu arşivsel değere sahip dokümantasyonun sanal dünyada saklanması ve paylaşılmasını mümkün kılmaya başlamıştır. Günümüzde birçok resmi ve resmi olmayan kurum, arşivini dijitalize ettikten sonra fiziksel tasnifine göre tasnif sistemi içerisinde internete taşıyarak internet kullanıcısının ve araştırmacının erişimine açmıştır.

Dijitalleşmenin ortaya koyduğu imkânlar her geçen gün arşiv ve dokümantasyon alanında yeni uygulamaların gelişmesine imkan tanıyarak arşivsel değeri olan materyalin daha uzun yıllar saklanması ve muhafaza edilmesini mümkün kılmakla birlikte bu amaç için ayrılan finansmanı da önemli ölçüde azaltmaktadır. Ayrıca tüm internet kullanıcısına tanıdığı erişim sayesinde sanal arşivler, özellikle araştırmacılar arasında gittikçe popüler olmaya başladığını belirtmekte yarar vardır. Dijitalleşmenin yaygınlaşması ile artan sanal arşiv girişimleri bir taraftan araştırmacının dokümanlara ulaşım için harcadığı masrafı en aza indirmesinden diğer taraftan da arşivlenen dokümanlar hakkında herkesin bilgilenmesini sağlama açısından önemli girişimlerdir. Resmi ve resmi olmayan kurumlar dijitalleşmenin kendileri için sağladığı imkânları göremeye başlayarak bu alanda yatırım yaptıklarını ARGE çalışmalarını başlattıkları gözlemlenmektedir. Masraf kalemlerinin önemli bir bölümünü oluşturan belge üretimi ve saklanması bugün artık elektronik hale getirilerek sanal ortamda gerçekleşmektedir. Elektronik imza teknolojisinin gelişmesiyle birlikte sanal ortamda üretilen belgeler anında tasnif edilerek paylaşılabilir ve bulut denilen sanal depolarda muhafaza edilebilmektedir.

2. Kişisel Dijital Arşivin Önemi

Kişisel dijital arşivin oluşturulması, içinde bulunduğumuz dijital çağda artık kaçınılmazdır. Ancak hangi uygulamanın bir arşivleme faaliyeti olduğunu bilmek önemlidir. Üretilen ve elde edilen dijital bilgi ve dokümanların telefonumuzun veya bilgisayarımızın herhangi bir klasöründe tutmak bir arşivleme faaliyeti değildir (Rasmussen 2014). Arşiv faaliyetinde dokümanların saklanması, tasnif edilmesi, korunması ve paylaşılabilmesi önemli unsurları teşkil etmektedir. Kişisel dijital arşivin oluşturulması planlanırken bu unsurların göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Garde-Hansen 2011, 13-70).

Kişisel arşiv yapma aslında başlı başına eğitim gerektiren bir konudur. İnsan, günlük hayatta bile birçok belge ile karşılaşmaktadır. Örneğin insanın yaşadığı evin giderlerini gösteren faturalar. Örneğin günlük yaşam deneyiminin tutulduğu günlükler. Bu konuda daha fazla örnek verilebilir. Kişiye gelen mesaj, sms, mail ve hatta kişinin kaydettiği ses kayıtları, çektiği fotoğraf ve görüntü kayıtları kişinin ürettiği veya kendisine yönlendirilen bilgi ve dokümanların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Arşiv konusunda bilgi ve tecrübe sahibi olan bazı kişiler teknolojinin sunduğu imkânlardan yararlanarak bu tür bilgi ve dokümanları dijitalleştirerek sanal ortamda arşiv yapmayı başatabilmektedirler. Fakat gelenekten gelmesi gereken bir davranış olan arşiv yapma faaliyeti, ne yazık ki ülkemizde

temel eğitim sürecinde öğrencilere kazandırılmamaktadır. Bilgi ve belgelerin, planlı, zamanında ve belli bir tasnife göre gruplandırılarak uzun yıllar yararlanılabilecek bir şekilde saklanması konusunda öğrenciye davranış kazandıracak müfredatın ilkökulda verilmesi gerekmektedir (Keskin 2003). Arşiv yapma konusunda yetersiz bilgiye sahip olan kişiler, bilgi ve belgelerini geliş güzel kaydederek onları sakladıklarını ve koruduklarını zan etmektedirler (Hawkes 2018, 1-9). Hâlbuki bu tür bilgi ve belgelerin kaybedilmesinde iki önemli husus rol oynamaktadır. Bunlardan biri bu bilgi ve belgelere kısa sürede ulaşımı sağlayabilecek tasnifin yapılmaması ve olası muhtemel karşılaşılabilecek kayıplar öncesi belli zaman aralıklarında yedek alınmamış olmasından ileri gelmektedir (Stelzel-Morawietz 2018).

Dijital arşiv, bilgi ve belgelerin dijitalize edilerek sanal ortama aktarılması ve belli bir tasnif sistemine göre bir alanda toplanıp saklanması, korunması ve istenilen kişiler ile paylaşılması faaliyetidir (Morton 2011). Dijital arşiv meydana getirilmeden önce bilgi ve belgelerin nasıl dijitalize edildiği konusunda bilgi ve tecrübe sahibi olmak gerekir (Organizing Your PDFs · University of Minnesota Libraries 2019). Kağıt üzerinde bulunan bilgilerin sanal ortama aktarılması için bu belgelerin dijitalize edilmesi gerekmektedir. Tarayıcı (Scanner) ve benzeri araçlar bilgisayar ile entegre çalışarak dokümanların sanal ortama aktarılmasında kullanılmaktadır. Bu tür aletlerin her yerde bulunması ve ucuz olması kişisel arşiv oluşturma faaliyetine katkı yaptığını söylemek yerinde olur. Ancak belgelerin taranması esnasında harcanan zamanın fazla olması bu tür araçların kullanımını pek yaygınlaştırmadı. Günümüzde kullanılan akıllı telefonların sahip oldukları görüntü kaydetme özelliklerinin oldukça gelişmiş olması ve bu özellikleri kullanarak kullanıcısına belge tarama hizmeti sunan uygulamaların bu telefonlara indirilebilmesi, bilgi ve belgelerin dijitalize edilmesini oldukça kolaylaştırmıştır. Bilgi ve belgelerin bu denli hızlı bir şekilde dijitalize edilmesinde sadece akıllı cep telefonları ve bu cep telefonlarının işletim sistemine uyumlu tarama (Scanner) uygulamaları önemli rol oynamadı aynı zamanda internetin yaygınlaşması ve ucuzlamasına paralel gelişen sosyal medya uygulamaları da internet ve cep telefonu kullanıcılarını dijital data üretim faaliyeti içine çekmiştir (İnceoğlu ve Şentürk 2014). Bu durum beraberinde dijital dokümanların saklanması ve istenildiği zaman bu dokümanlara nasıl ulaşım sağlanacağı sorularını da beraberinde getirmiştir. İnsanların sanal ortamda dijital bilgi ve belge saklama ihtiyacını gören Google, Yandex ve Microsoft gibi şirketler bulut teknolojisini kullanıcılarına sunarak belli bir ölçüdeki alanı kullanıcılarının dijital dokümanlarının depolanması için ayırmıştır (Why digital preservation matters - Digital Preservation Handbook 2019). Ayrıca istenildiği zaman bu alanın genişletilmesi belli bir ücret karşılığında mümkün olmaktadır. Bu tür hizmetler aslında bir depolama hizmetidir, bir arşivleme hizmeti değildir. Kullanıcı, ücretsiz verilen bu tür alanlarda kendi tasnif sistemini kendisi oluşturmalıdır. Elbette bu tasnif sistemi bu tür ücretsiz hizmetlerde sadece klasör oluşturma ve dijitalize edilmiş belgeleri bu klasörlere yerleştirme imkânını sunmaktadır.

Kaynak olarak kabul edilip dijitalleştirilen her türlü kaynak dijital kaynak olarak adlandırılabilir. Taranarak dijitalleştirilen kitap, belge, fotoğraf, dergi ve gazeteler dijital kaynakların önemli bir bölümünü oluşturur. Bunun yanında bant kaydı üzerinde bulunan ses ve görüntü

kayıtlarının da dijitalleştirilmesi dijital kaynak yelpazesini oldukça genişletmiştir. Tarama ve dönüştürme teknolojisinin gelişmesi ile ortaya çıkan farklı kayıt formatları dijital kaynakların sahip oldukları ağırlıkları azaltmış kolay ve hızlı bir şekilde transfer edilmesini sağlamıştır (Saricaoğlu 2013). Bu nedenle dijitalleştirilmiş kaynakların insanlar arasında dolaşımı oldukça hızlanmıştır. Akıllı telefonlar üzerinde bulunan özelliklerin insanlar için önem arz eden bilgi ve dokümanların dijitalleştirilmesinde oynadıkları rolün farkına varılmıştır. Bu amaçla birçok yazılım şirketi dijitalleştirmeyi devamlı kılacak ve akıllı telefonları bir doküman üretim aracı olarak kullanılmasını sağlayacak yazılım üretme sürecine dâhil olmuşlardır. Başta PDF olmak üzere EPUB, MOBI, PNG, JPG, MP3 ve MP4 gibi formatlar bilgi ve dokümanların hızlı bir şekilde dolaşımını sağlamakla kalmayıp oluşturulan datanın kullanılan araçta cüzi bir yer işgal etmesini sağlayarak aracın çalışması için bir engel teşkil etmesinin de önüne geçmektedir. Dosya formatlarının bu denli çeşitli ve kullanıcı dostu olması insanların sahip oldukları dokümantasyonu dijitalleştirip kolay, hızlı ve istenildiğinde ulaşabilecekleri sanal ortamlarda düzenli bir şekilde arşivlemesini de mümkün kılmıştır. Bu durum bir yandan dijital arşiv kavramının gündeme getirilmesini ve gündemde tutulmasını diğer yandan da sanal ortama sayısızca dijitalleştirilmiş kaynak akışını sağlamıştır (Allen 2011).

Günümüzde Dijital arşiv kavramı sadece teknoloji dünyasını ilgilendiren bir kavram olmaktan çıkmış aynı zamanda çevreyi ve ormanları koruma mücadelesinin de gündeminde olan bir kavram haline almıştır. Fiziksel belge üretimi had safhada olan resmi kurumlar ve diğer kuruluşlar dijitalleşmenin sunduğu imkânlardan yararlanarak bu konuda EBYS (Elektronik Belge Yönetim Sistemi) sistemlerine dâhil olarak kaynaklarını dijital ortamda üretmekte, saklamakta ve paylaşmaktadır (Arisoy 2018). Kâğıt tüketiminin en fazla olduğu sektörlerden biri olan basın yayım sektörü de üretimini kâğıt üzerinde değil sanal ortamda sağlamaya başlayarak kâğıt tüketimlerini oldukça azaltmışlardır. Dijitalleşmenin medya ve basın yayım sektörü üzerindeki etkisi çevre duyarlılığına katkı yaptığı gibi dijital kaynakların çeşitliliğini de artırmıştır. Günümüzde üretilen dijital kaynaklar ise online dergiler ve gazeteler, dijitalleştirilmiş kitaplar, tezler, akademik makaleler, fotoğraf albümleri, bloglar, web siteleri, linkler, videolar, ekran görüntüleri, arşiv belgeleri, Podcastler, haritalar, Radyo ve TV yayınları, Sözlükler, Ansiklopedi maddeleri, filmler, raporlar, ilan ve duyurular, PDF, Epub, Mobi dosyaları, mail, SMS, anlık ileti, sosyal medya hesaplarındaki yazışmalar ve benzeri kaynaklardır (Ashenfelder 2016).

Dijital kaynakların çeşitlilik gösterdiği günümüz sanal ortamında gününün önemli bir bölümünü geçiren internet kullanıcısı, tabiri yerindeyse adeta bir bilgi bombardımanına tutulmaktadır. Karşılaşılan bilgi ve dokümanların bir bölümü her ne kadar araştırmacıyı ilgilendirmese de diğer bölümü bir bölümü araştırmacıyı ilgilendirmekte ve hatta araştırmacı tarafından ileriki zamanda kullanılabilenliği öngörüldüğünden de saklanmak istenmektedir. İşte bu aşamada kişisel dijital arşiv faaliyetinin nasıl ve hangi araç ile yapılacağı sorusu önem arz etmektedir. Bu araştırmamızda Zotero programının araştırmacının dijital arşiv düzenleme ihtiyacını nasıl giderdiğini ortaya koymaya çalışacağız.

3. Zotero Hakkında

Zotero, akademik yazım sürecinin önemli basamaklarından olan literatür tarama, kaydetme, not alma, atıf verme ve kaynakça oluşturma faaliyetlerinin organizasyonuna yardımcı olan bir programdır. Kullanımı ücretsiz olan Zotero yazılımı, hem Windows işletim sisteminde hem de Apple bilgisayarların kullandığı İOS işletim sistemlerinde çalışabilmektedir (Childress 2011, 150). Web tarayıcıları ile entegrasyonunu sağlayan eklentileri sayesinde Zotero, internet kullanarak literatür taraması yapma ve bu tarama sonucunda elde edilen kaynak künyelerini belli bir tasnif ile kaydetme olanağı sunmaktadır. Başta makale ve kitap künyelerinin son yıllarda web teknolojisinin gelişimine paralel olarak hızlı bir şekilde dijitalize edilerek web ortamına sistemli bir şekilde aktarılması, araştırmacının literatür taraması için ayırdığı zamanı oldukça azaltmıştır. Ayrıca dijital yayıncılık adı altında akademik dergiler, gazeteler, magazin dergileri ve kitap yayım sektörü online yayıncılığa adım atarak ürünlerini sanal ortamda okuyucuları ile buluşturmaya başlamışlardır. Özellikle yayımlanmış olan akademik dergi makalelerine verilen DOI numarası ve kitaplarda yer alan ISBN numarası, ait oldukları eserlerin Zotero gibi programlar tarafından kısa sürede algılanarak araştırmacının kütüphanesine eklenmesini sağlamaktadır (Watkins 2013, 301-5). Zotero, Google Books, Google Scholar, Jstor, Elsevier, Thomson Reuters ve Oxford Journals gibi daha birçok indekslerde yer alan akademik dergilerde yayımlanmış makalelerin künyelerini otomatik algılayarak kullanıcıya tek tıkla bu künyeleri kütüphanesine ekleme olanağı tanımaktadır. Elde edilen künye bilgilerinin kategorize edilmesini sağlayan kategori sistemi, Zotero programının önemli bir bölümüdür. Bu bölümde kullanıcı istediği kadar hiyerarşik sıra içerisinde veya geliş güzel oluşturulmuş klasörlere elde ettiği künyeleri ekleyerek kütüphanesini organize edebilir. Zotero, kullanıcıya aynı zamanda diğer kullanıcıların oluşturmuş olduğu kütüphaneleri gözlemleme ve hatta gerekli izinler alındıktan sonra bu kütüphanelere künye ekleme ve çıkarma işleminde bulunmasına imkan tanımaktadır. Bu özellik sayesinde Zotero, ortak yürütülen akademik araştırma projelerinin vazgeçilmez bir aracı haline dönüşmektedir. Zotero'nun kullanıcıya sunduğu web alanı ve uygulaması kullanıcının programı bilgisayarına kurmadan bile online şekilde literatür taraması yapmasını ve elde ettiği sonuçları kategorize ederek saklamasını mümkün kılarak araştırmacıya özgürlük tanımaktadır. Sadece literatür taraması sürecinde kullanılan bir yazılım olmayan Zotero aynı zamanda akademik üretim sürecinde atıf verme ve kaynakça oluşturma faaliyetini kolaylaştırmak için MS Word bağlantı eklentisi ile de uyumlu çalışarak istenilen stilde atıf ve kaynakça oluşturmaktadır (Fernandez 2011, 5-7). Zotero'da kayıtlı bilgilerin yedeklenmesi, başka bir programa ihraç edilmesi ve eşleşme sayesinde bilgilerin Zotero web alanına aktarımı oldukça basittir. Kaynakların Zotero kütüphanesine eklenmesi iki yoldan gerçekleşir. Birinci yol manuel olarak tabir edilen el ile ekleme ikinci yol ise programın internet tarayıcısı ile uyumlu çalışmasını sağlayan eklentisini kullanarak yapılan ekleme yöntemidir (Puckett 2011, 63-83). Kaynak eklerken ikinci yolun kullanılması için bilgisayarın internete bağlı olması gerekmektedir. Üzerinde ayrıntılı bir şekilde duracağımız Zotero'nun düzenlenebilir bir künye alanına sahip olan fonksiyonu, kaynaklar ne kadar çeşitli olursa olsun kaynak

künyelerinin istenilen şekilde kaydedilmesine izin vermektedir (Öney 2019a).

4. Zotero Kütüphanesine Elle Eser Ekleme

Programa elle kaynak eklemek, eklenecek kaynağın türü seçildikten sonra açılan alanlara kaynağın künye bilgilerinin elle girilmesi anlamına gelmektedir. Elle kaynak ekleme faaliyeti aynı zamanda eklenen kaynağın dijitalleştirilmiş dosyalarının da oluşturulmuş olan künye bilgi alanına eklenmesini de kapsamaktadır. Şimdi Zotero kütüphanesine el ile nasıl kaynak eklendiğini çalışmanın ekler bölümünde hazırladığımız şekillerde ayrıntılı olarak incelemeye çalışalım.

Şekil 1'de yer alan 1 nolu okun işaret ettiği ikona tıklanıldığında açılan ve 2 nolu okun işaret ettiği alanda yer alan seçimler genellikle kullanıcıların sık bir şekilde eklediği kaynak türlerini işaret etmektedir. Kullanıcı, ekleyeceği kaynağın türünü 2 nolu okun işaret ettiği alanda bulamıyorsa menünün sonunda bulunan ve 3 nolu okun da işaret ettiği "Diğer Türler" sekmesine tıklayarak Zotero programının kabul ettiği eser künye türlerinin listesini 4 nolu okun gösterdiği alanda açarak ekleyeceği eserin türüne göre listeden bir seçim yaparak künye bilgilerini kaydedeceği eserin kütüphaneye aktarım sürecini başlatmış olur (Ritterbush 2008, 117-21). Kaynak türü seçimi yapıldıktan sonra programın ara yüzünün sağ tarafında açılan bölümde yer alan forma kaynağımızın künye bilgilerini girerek Zotero programındaki kütüphanemize el ile eser ekleme sürecini tamamlamış oluruz. Şekil 2'de yer alan görselde bulunan veri girdi alanları, ekleyeceğimiz kaynağın künye bilgilerinin çeşitliliği göz önünde bulundurularak ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır. Kullanıcı, ekleyeceği kaynağın künye bilgilerinin tümünü veya bir kısmını zorunluluk ve kısıtlama olmadan Şekil 2'deki alanlara girebilir. Hatta istenildiğinde kaynak türünü 1 nolu okun işaret ettiği sekmeden değiştirebilir, 2 nolu okun işaret ettiği alanı kullanarak kaynağa birden fazla yazar veya çevirmen ve editör ekleyebilir. Şekil 2'de 3 nolu okun işaret ettiği veri girdi alanları ise seçilen eser türlerine göre değişkenlik arz etmekle birlikte temel künye bilgileri seçilecek olan her eser türünde yer almaktadır. Kullanıcı, kütüphanesine kaynak eklerken 3 nolu okun işaret ettiği veri alanlarına ne kadar fazla bilgi eklerse eklediği kaynağın hem program içinde yer alan kütüphanesinde yapılacak aramalarda hızlı bir şekilde bulunmasına hem de kullanıcının kaynak hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. 4 nolu okun işaret ettiği sekmeler alanında yer alan "Notlar" bölümü eklenen kaynak ile ilgili kullanıcı tarafından oluşturulan kısa bilgilendirme notlarının girildiği alanı göstermektedir. "Etiketler" sekmesi ise kaynağın kullanıcı tarafından belirlenen kriterleri yansıtan kelimeler ile gruplandırılmasını sağlayarak kullanıcının esere ulaşımını hızlandırmaktadır. Diğer sekme olan "İlişkili" sekmesi ise kaynağın diğer kaynaklar ile olan atıf ilişkisini düzenlemek için kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi Şekil 2'de yer alan veri giriş alanları kullanıcı tarafından eklenen kaynak künyesinin oluşturulan kütüphanede hızlı bir şekilde ulaşılmasını sağladığı gibi aynı zamanda kaynağın kullanıcı tarafından ayrıntılı bir şekilde tanınmasını ve gruplandırılmasını mümkün kılmaktadır (Muldrow ve Yoder 2009).

Kullanıcı Zotero'da dijital arşivini oluştururken programın sınırlılıklarına bağlı kalmak zorunda değildir. Kişinin

kullanım amacına göre programın kullanım şekilleri değişiklik gösterebilir. Örneğin Zotero programını akademik bir çalışma için literatür tarama ve bu tarama sonucunda elde edilen yazınsal materyalin belli bir sınıfsal özelliğe göre gruplandırılması amaçlayan bir araştırmacı programın yukarıda belirttiğimiz özelliklerini tam kapasite kullanabilir öte yandan böyle bir amaç taşımayan kullanıcı ise sadece eserlerin isimlerini yazarak da bir kütüphane meydana getirebilir.

Zotero kütüphanesine manuel olarak eklenen künyelerin yanında Zotero'nun Chrome bağlantısı kullanılarak yapılan internet taramasında elde edilen künyelere PDF, JPG, Docx ve Link gibi dosya formatlarının yanında diğer dosyalara veya web sayfalarına bağlantı içeren linklerin nasıl verildiğini Şekil 3 adlı görüntüde vermeye çalıştım. Öncelikle şunu belirtelim, Zotero'ya eklenen her künye Zotero'nun "Kitaplığım" adlı kütüphanesinde yer alır, Şekil 3'te 1 nolu okun gösterdiği alan Zotero'nun ana kütüphanesidir. Eklenen künyeler burada toplanır, kullanıcı isterse ana kütüphanede bulunan bir künyeyi sürükleyerek başka bir klasöre taşısa dahi Kitaplığım klasöründen künye silinmez. Bu nedenle oluşturulan arşiv aslında Kitaplığım klasörü içerisinde yer almaktadır. Yapılacak olan eser aramasının doğru sonuçlar vermesini sağlamak için kullanıcı ilk önce Kitaplığım klasörünü seçmelidir. 2 nolu ok, Kitaplığım klasörüne eklenen eser künyelerinin farklı olduklarını ikon kullanarak da kullanıcıya gösterildiğini işaret etmektedir. Kullanıcı, Kitaplığım klasöründeki ikonlara bakarak da eklediği eserlerin hangi türlerde olduğu hakkında bir fikir sahibi olabilir. Bu ikonlar otomatik olarak program tarafından eklenmektedir. Kullanıcı, ekleyeceği eserin türünü seçer seçmez program o türe göre ikon atar. Künyelere çeşitli formatlarda dosya ve bağlantı eklemek için 3 nolu okun işaret ettiği gibi künyeyi seçili konuma alıp sağ tıklayarak açılır. Açılan menü penceresinde 4 nolu okun işaret ettiği "Ek Ekle" menüsüne tıklayarak 5 nolu okun belirttiği alanda dosya ekleme ve bağlantı kurma işlemini gerçekleştirebiliriz. Bu alanda bulunan "URI'ye Bağlantı İliştir" menüsü eklediğimiz künye ile istediğimiz web sayfası arasında bağlantı kurmamızı sağlamaktadır. Bu bağlantının sağlanabilmesi için elimizde bir web adresi bulunmalıdır. Eklediğimiz künyenin internette bulunan ilgili dosyaları ile bağlantı kurulmasını sağlayan bu menü aynı zamanda sadece web adreslerinden oluşabilecek bir özel arşivinde hazırlanmasında önemli bir rol oynar. Örneğin manuel olarak sadece web adreslerinden oluşacak kişisel bir arşiv yapma amacıyla olan bir kullanıcı Şekil 1'de anlatıldığı üzere künye türünü internet sayfası seçerek künyesini ekler ve gerekli bilgileri girdikten sonra oluşan künye kartına Şekil 3'te gösterildiği gibi web adresi ile bağlantısını kurar. Kullanıcı böylelikle Zotero programını sadece web arşivi yapma amacıyla kullanmış olur. Şekil 3'te yer alan 5 nolu okun işaret ettiği menü dizinde bulunan "Dosyanın Kaydedilmiş Kopyasını Ekle" komutu ise eklenen künyeye bilgisayarda yer alan PDF, Docx ve JPG gibi çeşitli formatlarda dosya ekler. Örneğin eklediğimiz künyenin yazınsal, görüntü ve ses dosyaları mevcuttur, künyeyi kontrol ettiğimizde künyeye ait bu dosyaları da görmek istiyorsak bu komutu kullanırız. Bu aşamada Zotero programı, sadece akademik yazım sürecinde kullanılan bir program olmaktan çıkıp sıradan bir insanın herhangi bir alanda kişisel arşiv oluşturma faaliyetinin önemli bir aracı olmaya başladığını söyleyebiliriz. Örnek vermek gerekirse

her hangi bir kişi resim, video, dijitalleştirilmiş belge, fatura, tapu, garanti belgeleri, diploma, sertifika, diğer aile fertlerinin bu tür belgelerini Zotero programında arşivleyebilir (Öney 2019b). Kişinin oluşturabileceği bu arşivi diğer aile fertleri ile paylaşabilir ve onlarında arşive katkı sunmasının önünü açacak yetkilendirmelerde bulunabilir. Menü'nün sonunda bulunan komut olan "Dosyaya Bağlantı Ekle" komutu ise künyeye bilgisayarımızın herhangi bir yerinde bulunan bir dosya ile ilişkisini kurmak amacıyla kullanılır. Bilgisayarımızın herhangi bir yerinde sakladığımız dosyaları belirlediğimiz künye ile ilişkilendirerek künyeyi her sorguladığımızda künyenin sahip olduğu bu bağlantı bizi o dosyaya götürecektir. Zotero, web sayfasına üye olan her kullanıcıya 300 megabaytlık bir alan sunarak kullanıcılarının online yedekleme yapmasına imkan tanımaktadır. Ancak bu kısıtlı alan hacmi yüksek dosyalar ile çok çabuk dolmakta bu nedenle program, internetteki kütüphaneye dosya aktarımında başarısız olacaktır. Kullanıcı bu durumu dikkatte alarak büyük hacimli dosyaları bilgisayarında muhafaza edip sadece bu dosyaya ulaşımı gerçekleştirecek olan linki künyeye ekleyebilir. 6 nolu okun işaret ettiği alanda yer alan "Not Ekle" komutu ise eklediğimiz künye ile ilgili aldığımız notların künyeye eklenmesini sağlamaktadır. Eklenen notlar künye ile ilişkili olduğu için künyenin altında yer alacaklardır. Not almanın sınırlaması yoktur. İstenirse birden fazla not künyeye eklenir ya da birden fazla bilgi notu sadece tek bir notun içine alınabilir. 3 nolu ok seçilmiş künyeye yapılan eklemeleri işaret etmektedir. Çeşitli türdeki eklemeler künyeye ait oldukları için künyenin herhangi bir klasör grubuna dahil edilmesiyle künye ile birlikte hareket edecektir. Örneğin eklediğimiz bir künyeyi farklı bir klasöre sürükleyerek taşıdık. Bu künyeye kullanıcı tarafından eklenen her türlü ek, beraberinde hareket edecektir. Ancak bu künye Zotero programının ana kütüphanesinden eksilmeyecektir. Bu konu hakkında daha fazla bilgi ilerleyen sayfalarda kaynakları sınıflandırma konusu işlendiğinde verilecektir.

5. Zotero'ya İnternette Eser Eklemek

Zotero'nun araştırmacılar arasında oldukça popüler olmasının nedenlerinden en önemlisi internette yapılan literatür taramalarında karşılaşılan künyeleri otomatik olarak kullanıcının meydana getirmiş olduğu kütüphane klasörüne çok hızlı bir şekilde dahil edebilmesidir. Chrome ve Firefox internet tarayıcılarıyla uyum içinde çalışan Zotero eklentisi, bu tarayıcılara kurulduktan sonra masaüstünde açık konumda bulunan Zotero programı ile ilişki içinde kalarak kullanıcının bu tarayıcıları kullanarak yapacağı literatür taramasında rastladığı künyelerin Zotero eklentisi tarafından tanınmaları Zotero'ya ekler. Böylelikle kullanıcı künye bilgilerini el ile Zotero'ya girmediği için zamandan tasarruf sağlar. Eklentinin internet tarayıcısına eklenmesinden sonra eklenti ikonu tarayıcının sağ üst köşesinde yerini alır. Bu ikon kullanıcının tarama sırasında karşılaştığı kaynak künyelerine göre şekil değiştirerek kullanıcıya uyarıda bulunur. Tarayıcı eklentisi, algıladığı kaynağın türüne göre değişiklik gösterir. Örneğin bir kitap künyesi algılanmış ise eklenti ikonu kitap ikonuna dönüşür. Bu durum kaynak türlerine göre şekillenir. Aslında bir önceki bölümde yer alan Şekil 3'te de işaret edildiği gibi programın kütüphanesine el ile eklenen kaynak künyelerinin künye türlerine göre sahip olduğu ikonların değişiklik göstermesi ile aynı durumdur.

Şekil 4'te yer alan görselde 1 nolu ok kullanıcının sosyal alanda önemli bir indeks olan JSTOR dergi indeksinde 2 nolu okun işaret ettiği alanda yaptığı tarama sonucu 3 nolu okun belirttiği ikon Zotero'nun "Klasör" şeklini almış ikonudur. Bu klasör ikonu, yapılan arama sonucu açılan sayfada birden fazla künye bulunduğunu işaret etmektedir. Kullanıcı, 3 nolu okun işaret ettiği ikona tıkladığı an 4 nolu okun gösterdiği pencere açılacaktır. Zotero eklentisi sayfadaki tüm künyeleri bir liste şeklinde sunarak kullanıcıya seçim yapma imkânı vermektedir. Kullanıcı, listeden 5 nolu okun da gösterdiği alanlara tıklayarak istediği künyeleri seçip tek tıkla Zotero kütüphanesine künye bilgilerini aktarabilir.

Zotero eklentisi kullanıcının eklemek istediği künyeyi kullanıcının Zotero Programında önceden meydana getirmiş olduğu klasörlerden herhangi birine eklenmesini sağlamak için ekleme öncesi bir seçim listesi sunmaktadır. Böylelikle kullanıcı hızlı bir şekilde eklediği künyenin hangi klasöre eklenmesi gerektiğini seçerek sonradan yapacağı sınıflandırma işlemini o an için yapabileceği imkânına sahip olacaktır. Programın sunduğu bu olanak, kaynak künyelerinin sınıflandırmasını künye ekleme sırasında anında yapmaktadır.

Şekil 5'de yer alan görselde 1 nolu ok, kullanıcının oluşturmuş olduğu klasörlerin listesini göstermektedir. Unutmayalım ki Zotero'nun ana kütüphanesi "Kitaplığım" klasörüdür. Bu klasör program tarafından oluşturulmuştur. Bu liste ayrıca paylaşımlı grup klasörlerini de içerir. 2 nolu ok, eklenecek künyeleri işaret etmektedir. Ayrıca okun işaret ettiği ikonlar dikkate alınır ise eklenecek olan künyelerin makale olduğu anlaşılacaktır. 3 nolu ok ise bu makalelere ait olan PDF dosyalarını işaret etmektedir ki bazı siteler bu dosyaların alınmasına izin vermemektedir. Dosyanın alınmadığını gösteren 3 nolu okun işaret ettiği alan kırmızı renkte gösterilerek dosyanın alınmadığını kullanıcıya bildirmektedir. Zotero'nun web eklentisi sadece künye eklemeyi aynı zamanda eklenen künyenin dosyalarını künye ile ilişkilendirilmiş ve indirilmeye izin verilmiş ise o dosyaları da indirir ve künyenin altına iliştiyerek kullanıcının, makalenin PDF dosyasını bulmasına yardımcı olur.

6. Zotero'ya Eklenen Kaynakların Tasnifi

Zotero'ya eklenen her türlü kaynağın tasnif edilmesi ve bu kaynaklara filtreler uygulanarak hızlı bir şekilde ulaşılması oldukça basittir. Programın sahip olduğu klasör sistemi ile etiketleme sistemi kaynakların kısa sürede tasnifini mümkün kılar. **Şekil 6'da** yer alan 1 nolu okun, işaret ettiği programın ana klasörü olan "Kitaplığım" isimli klasör daha önceden de bahsedildiği gibi programa el ile ve internette eklenen her türlü belge ve kaynağın toplandığı ana klasördür. Kullanıcı ana klasörün altına isteği doğrultusunda yeni klasörler meydana getirebilir ve yeni oluşturduğu bu klasörleri isimlendirerek onları istediği gibi hiyerarşik bir sıralamanın düzenine sokabilir. 2 numaralı ok yeni oluşturulacak klasör ve alt klasörleri meydana getirecek olan menünün nasıl açıldığını işaret etmektedir. Öncelikle ilk klasörü oluşturmak için "Kitaplığım" klasörünün üzerine gidilip sağ tıklanmalı 2 nolu okun işaret ettiği menüyü açmalıyız. Bu menü içerisinde bulunan "Yeni Derme", "Yeni Alt Derme" butonları bize istediğimiz sayıda klasör oluşturma imkânı verecektir. Oluşturulan klasörlerin hiyerarşik sıralamasını

belirlemek ve yeniden düzenlemek için de sürükleyip bırak işlemini uygularız. Hiyerarşik sıralamanın doğru bir şekilde tamamlanması için alt klasörler mutlaka üstteki klasöre sürüklenerek yeni sıralamasına yerleştirilmelidirler. Kullanıcı, birkaç alıştırmaya ile klasörler arasındaki sıralamanın nasıl şekillendiğini anlayacaktır. Oluşturulan klasör ağacında yer alan klasörlere kaynak taşımak için kullanılan yöntem yine sürükleyip bırak yöntemidir. Kitaplığım ana klasörüne gelinerek kütüphaneye eklenmiş tüm kaynak künyeleri görülebilir. Bu kaynaklardan istenileni sürükleyerek istediğimiz klasöre taşıyabiliriz. Bu uygulama ile kaynakların klasörlere dağılımı gerçekleşerek bir tasnif yapılmış olur. Kütüphaneden bir kaynağın başka bir klasöre taşınması o kaynağı kütüphaneden eksiltmez ya da taşınan kaynağın taşındığı klasörden silinmesi o kaynağın programdan silindiği anlamına gelmez. Kaynak yine ana kütüphane olan "Kitaplığım" klasöründe yer alacaktır. Kaynağın programdan silinmesi için iki aşamalı bir işlem uygulanır. Öncelikle kaynak ana kütüphaneden silinir sonrasında ise silinen kaynağın yer aldığı Çöp klasörüne gidilerek oradan da kaynağın silinmesi ile kaynak tamamen programın hafızasından silinir. Bunu yanında 2 nolu okun işaret ettiği alanda yer alan menüdeki "Dermeyi ve Eserleri Sil" komutu da hem seçilen klasörün hem de içinde bulunan kaynakların hızlı bir şekilde silinmesini de mümkün kılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki bu komutun kullanılması, klasör içerisinde eser varsa onu tümüyle programın hafızasından kaldıracaktır. Şekil 6'da yer alan 3 nolu ok ise Zotero'ya eklenen kaynaklara atanan etiketlerin gurup olarak yer aldığı bölümü işaret etmektedir. Kullanıcı, bu bölümde yer alan etiketlerden herhangi birine tıkladığında o etiketi taşıyan kaynaklar 8 nolu okun işaret ettiği alanda hemen yer alır. Kullanıcı, böylelikle tek bir tıklama işlemi ile aradığı kaynaklara hemen ulaşabilir.

Etiketleme yöntemi kaynakların sınıflandırılması için kullanılan başka bir yöntemdir. Zotero'ya eklenen kaynakların künye bilgilerinin girildiği alanda yer alan ve 5 nolu ok ile gösterilen "Etiketler" sekmesi, kaynağın sınıflandırılması için gerekli olan anahtar kelimelerin girilmesini sağlar. 6 nolu okun işaret ettiği "Ekle" butonu kaynağa etiket eklenmesini sağlar. Etiket eklemenin herhangi bir kısıtlaması bulunmamaktadır. Kaynaklara eklenen etiketlerin kullanıcı tarafından rahat bir şekilde fark edilmesini sağlayan renklendirme uygulaması, kullanıcı tarafından etiketlere farklı renklerin verilmesi ile gerçekleşir. Kullanıcı, farklı renklerde olan etiketleri kısa sürede algılayarak istediği kaynak gurubunu ana ekrana tek tıkla getirir. 4 nolu okun belirttiği alanda yer alan renk grubu butonuna tıklanarak açılan renk paletinden istenilen renkler kullanılarak etiketler renklendirilir.

Zotero programı çok güçlü bir arama motoruna sahiptir. 7 nolu okun işaret ettiği alana yazılan bir kelime eğer herhangi bir kaynak künyesinde yer alıyorsa o kelimeye sahip kaynaklar arama sonucu içerisinde gösterilir. Zotero'ya eklenen kaynakların sayısı zamanla artabilir, bu kaynaklara rahat ve hızlı bir şekilde ulaşmanın yollarından olan klasör oluşturma ve etiket ekleme yöntemlerinin yanında üzerinde durmamız gereken birkaç filtreleme uygulamasından da söz etmekte yarar var. Şekil 6'da 8 nolu ok ile gösterilen alanda bulunan "Başlık", "Yaratan", "Yayımcı" ve "Eklendiği Tarih" sekmeleri kullanıcıya bu kriterleri kullanarak eserlerin sıralanması konusunda yardımcı olur. Bu tür kriterleri artırmak için 9 nolu okun işaret ettiği alanda

bulunan butonu tıklayarak kriterlerin yer aldığı menünün açılması sağlanıp kriter ekleme ve çıkarma işlemi yapılır. Belirlenen kriterler 8 nolu okun gösterdiği alanda yer alarak birer buton vazifesi görmeye başlarlar. Kullanıcı, bu kriterlerin herhangi birine tıkladığında tüm kaynaklar seçili kriterlere göre sıralanarak kullanıcının ulaşmak istediği eserlere ulaşımı kolaylaştırma vazifesi edinir.

7. Zotero'da kaynakların yedeklenmesi

Zotero'da oluşturulan kitaplığın veya kişisel arşivin yedeklenmesi iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan biri ve en hızlı olanı yedek almaktır. Zotero kitaplığının yedek alınması Şekil 7'de gösterilmeye çalışılmıştır. Şekil 7'deki 1 nolu ok dosya menüsü üzerinden gidilerek açılan menüde yer alan "Kitaplığı Dışarı Aktar" komutunu işaret etmektedir. Bu komut seçildikten sonra 3 nolu okun gösterdiği yeni bir menü penceresi açılarak oluşturulacak olan yedek dosyasının formatının ne olacağı, kaynaklara eklenen notların ve dosyaların da bu yedek dosyasına dahil edilip edilmeyeceğini kullanıcıya sormaktadır. 4 nolu okun işaret ettiği seçim alanları kullanıcı tarafından belirlendikten sonra "Ok" tuşuna basıldığında yedek dosyasının bilgisayarın hangi bölümüne kaydedileceğinin sorulduğu pencere açılır yer seçimi yapıldıktan sonra yedek alma işlemi tamamlanır (Polat ve Binici 2015, 14-18). Alınan bu yedek, flash bellek gibi data aktarım araçları ile başka bilgisayarlara taşınabilir veya bulut hizmeti sunan Google veya Yandex depo alanlarına yüklenip saklanabilir. Başka bir bilgisayarda alınan bu yedeğin kullanılması için Zotero programının indirilerek kurulması gerekmektedir. Program kurulduktan sonra 2 nolu okun işaret ettiği "İçeri aktar" komutu kullanılarak yedek dosya seçilir ve alınan yedeğin Zotero programına kurulması kısa sürede gerçekleşerek oluşturulan arşivin kullanımına devam edilir. Yedek dosyasının hacmi, içinde barındırdığı dosyalara göre değişiklik gösterebilir. Bu nedenle dışa ve içe aktarım süreçleri uzayıp kısalsabilir.

Zotero, kullanıcılarına programın web sitesine üye olmak kaydıyla 300 megabaytlık bir alan tahsis etmektedir. Programın kurulum dosyalarının da yer aldığı siteye üye olmak ve bu alana sahip olmak ücretsizdir. Verilen alan, belli bir miktar ücret ödendikten sonra artırılabilir. Kullanıcıya bu alanın verilmesindeki amaç hem masaüstünde kurulu Zotero programına eklenen kaynakların ve dosyaların eşzamanlı bir şekilde yedeklenmesini sağlamak hem de başka bilgisayarlara yedek dosya taşınmasına gerek kalmadan kullanıcısına, çalışmasına kaldığı yerden devam etmesini sağlamaktır (Ay 2017, 72-74). Ayrıca paylaşılabilir Grup Klasörlerini de online ortama taşıyarak diğer kullanıcılar arasında bir işbirliğinin oluşmasını sağlayabilmektedir. Şekil 8'de yer alan 1 nolu ok, Zotero'nun web alanında bulunan üyelik işlemlerinin gerçekleşeceği linki işaret etmektedir. Üyelik alanında istenilen bilgilerin girilmesi ile üyelik başlangıcı kullanıcıya gönderilen üyelik aktivasyon linkinin aktif hale getirilmesi ile devam edecektir. Üyelik işlemleri yapılırken oluşturulan kullanıcı adı ve şifre daha sonra programın web sitesinde bulunan ve 2 nolu ok ile gösterilen "Log In" yani Giriş alanına girilerek Zotero'nun online kütüphanesine giriş yapılır. Masaüstünde kurulu olan Zotero programının web ile bağlantısını sağlayıp eşitlemeye başlaması için Zotero'nun masaüstü versiyonunun "Düzenle" menüsünden 3 nolu okun gösterdiği "Tercihler" sekmesine gidiyoruz. Açılan pencerede 4 nolu okun işaret

ettiği bilgileri girerek 5 nolu okun işaret ettiği “Eşitlemeyi Kur” komutunu veriyoruz. Pencerenin sonunda yer alan “OK” tuşuna basıldığı andan itibaren program otomatik olarak internetteki depo alanıyla eşitlemeyi kuracak ve bünyesindeki datayı tümüyle online sürümüne taşıyacaktır. Kullanıcı, internete bağlı olan bir bilgisayarda Zotero’nun masaüstü versiyonunda çalışmasını sürdürürken yaptığı her değişiklik anlık olarak internetteki kütüphanesine yansıtılacaktır. Bu olanak kullanıcıya farklı bir yedekleme ve bağımsız çalışma ortamı sunmaktadır (Öney 2019c).

8. Sonuç

Geçmiş ile beraber yaşayan tek canlı insanoğludur. Onun geçmiş ile bağlantısını kurabilecek her türlü bilgi ve belge önemlidir ve saklamaya değerdir. Bu nedenle insanlar ürettikleri veya başkaları tarafından üretilip kendisine sunulan bilgi ve belgelerden önem atfettiğini muhafaza etmeye çalışır. Fotoğraf, mektup, resmi belgeler, ses ve görüntü kayıtları, faturalar, kısa mesajlar ve mailler gibi belge yığına sahip olan günümüz insanı bu dokümantasyonu koruduğunu zan etmektedir. Oysaki kişisel arşivin daha doğrusu kişisel dijital arşivin meydana getirilmemesinden dolayı kişi her geçen gün bilgi ve belgelerini kaybettiğinin farkında değildir. Sahip olunan bir dokümana istenildiğinde ulaşamamak bile o dokümanın kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için arşiv eğitiminin insanlara küçük yaşta verilmesi gerekir. Kişisel bilgi ve dokümanların nasıl muhafaza edilebileceği, nasıl tasnif edilerek istenildiğinde kolay bir şekilde ulaşılabilir hale getirilebileceği ve uzun yıllar nasıl saklanabileceği, verilecek bu eğitimin temel sorunsallarından biri olmalıdır.

Kişisel dijital arşivin meydana getirilmesinden önce bu arşivi oluşturacak kişinin temel bilgisayar bilgisine sahip olmasının yanında dijitalleştirilme sürecinde kullanılan araçları da iyi derecede kullanıyor olması gerekir. Ayrıca dijitalleştirilen belge ve bilgilerin gelişmiş güzel saklanması bir arşivleme faaliyeti olmadığının farkında olması gereken kullanıcının, öncelikle arşivleme sürecinin temel aşamalarının ne olduğu konusunda bilgilendirilmesi gereklidir. Son yıllarda gelişen harici disk ve bulut teknolojileri her ne kadar kullanıcıya dijitalleştirilen bilgi ve dokümanları sakama imkânı sunsa da arşivleme işini kullanıcının kendisinin yapmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle kullanıcı dijitalleştirdiği materyali arşivlemeye yardımcı olabilecek araçları ve oluşturacağı bu arşivi saklayabilecek online platformları öğrenmeli ve etkili bir şekilde kullanmalıdır.

Zotero, kişisel dijital arşivin oluşturulmasında rol alabilecek araçlardan biridir. Ücretsiz, kullanımı kolay, her yerden erişilebilir olması ve en önemlisi hızlı bir şekilde yedekleme yapması, bu programı arşiv oluşturma programları arasında öne çıkarmaktadır. Zotero’nun arşivleme faaliyetinde oynayabileceği rolü tartıştığımız bu çalışmada programın iyi öğrenilmesi ve kullanılması ile kişinin sahip olduğu belge ve dokümanların kısa süre içerisinde tasniflenerek saklanması mümkün olduğunu tespit ettik. Programın internet üzerinde sahip olduğu alan ile ilişki kurarak kullanıcısının eklediği her dokümanı her bilgiyi bu alana eşitleyerek aktarması, yapılan arşivin hem hızlı bir şekilde yedeklenmesini hem de bu arşivi kişinin isteği doğrultusunda paylaşılmasını mümkün kılmaktadır. Kullanıcı, Zotero

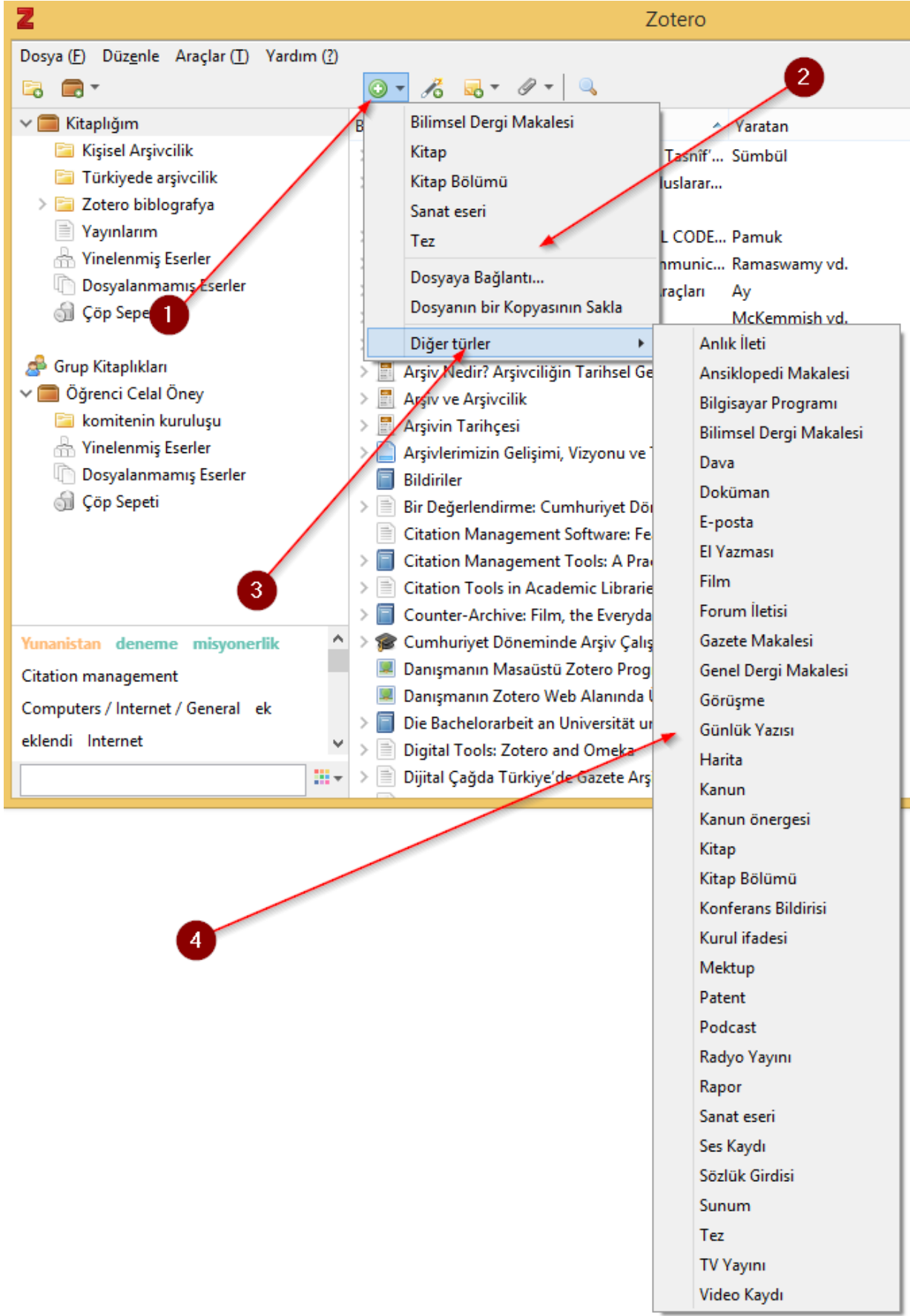
programını kullanarak oluşturacağı kişisel dijital arşivini miras bırakabilir, yaşamı boyunca tuttuğu bilgi ve dokümanların tasnifli bir şekilde gelecek nesillere aktarımını sağlayabilir. Bunun için Zotero’nun web alanında tutulan yedeğinin kullanımını sağlayacak giriş bilgilerinin başka kişilere verilmesi veya bu bilgilerin miras olarak bırakılması yeterlidir.

Kaynakça

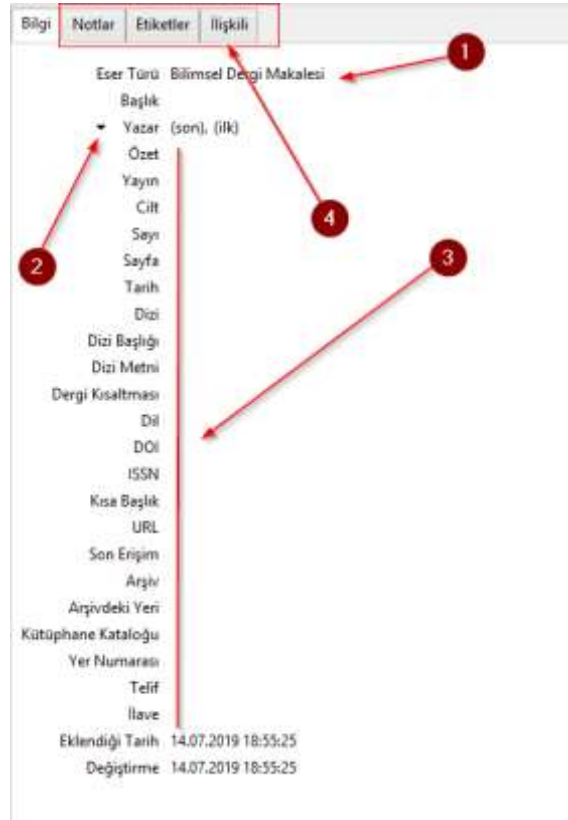
- Allen, A. (2011). *Unpopular Privacy: What Must We Hide?* Oxford University Press.
- Arisoy, Y. E. (2018). Elektronik Arşivlere Yönelik Uluslararası Yaklaşımlar Çerçevesinde Türkiye Değerlendirmesi. *Bilgi Yönetimi*, 1(1), 63–77. Retrieved from <https://doi.org/10.33721/by.415166>
- Ashenfelder, M. (2016). Your Personal Archiving Project: Where Do You Start? | The Signal [webpage]. Retrieved 23 May 2019, from <https://blogs.loc.gov/thesignal/2016/05/how-to-begin-a-personal-archiving-project/>
- Ay, G. M. (2017). *Akademik Araştırmalar için Bilişim Araçları*. Eskişehir: Gökçe Mehmet AY.
- Childress, D. (2011). Citation Tools in Academic Libraries. *Reference & User Services Quarterly*, 51(2), 143–152. Retrieved from <https://doi.org/10.5860/rusq.51n2.143>
- Fernandez, P. (2011). Zotero: information management software 2.0 [Text]. Retrieved 23 May 2019 from <https://doi.org/info:doi/10.1108/07419051111154758>
- Garde-Hansen, J. (2011). *Media and Memory*. Edinburgh University Press.
- Hawkes, M. (2018). *Archiving Loss: Holding Places for Difficult Memories*. Routledge.
- İnceoğlu, S., & Şentürk, B. (2014). Dijital Çağda Arşivci: Sahip Olması Gereken Temel Yetkinlikler ve Roller. *Information World / Bilgi Dünyası*, 15(2), 353–374.
- Keskin, İ. (2003). *Yakınçağ’dan Günümüze Türkiye’de Ve Avrupa’da Arşivcilik Eğitimi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı. Retrieved from YÖK Ulusal Tez Arşivi.
- Morton, A. (2011). Digital Tools: Zotero and Omeka. *Journal of American History*, 98(3), 952–953. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/jahist/jar520>
- Muldrow, J., & Yoder, S. (2009). Out of Cite! How Reference Managers Are Taking Research to the Next Level. *Political Science and Politics*, 42(1), 167–172.
- Öney, C. (2019a). Akademik Araştırma, Organize Olma Ve Yazma Süreçlerinde Zotero. *Tarih ve Gelecek*

- Dergisi*, 5(1), 160–181. Retrieved from <https://doi.org/10.21551/jhf.557229>
- Öney, C. (2019b). Tarih Araştırmalarında Kişisel Resim Arşivi ve Zotero. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 517–538.
- Öney, C. (2019c). Tez Yazım Sürecinde Öğrencinin Danışmanı Tarafından İzlenmesini Sağlayan Zotero'nun Grup Özelliğinin İncelenmesi. *ASIA MINOR STUDIES*, 7(2), 265–281.
- Organizing Your PDFs · University of Minnesota Libraries. (2019). Retrieved 23 May 2019, from <https://www.lib.umn.edu/pim/org/pdf>
- Polat, C., & Binici, K. (2015). *Zotero, Bilimsel Araştırma Sürecinde Bireysel Kaynak Yönetimi Aracı*. ÜNAK Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği. Retrieved from <http://www.kutuphane.sakarya.edu.tr/sites/kutuphane.sakarya.edu.tr/file/zotero2015.pdf>
- Puckett, J. (2011). *Zotero: A Guide for Librarians, Researchers, and Educators*. Assoc of Cllge & Rsrch Libr.
- Rasmussen, T. (2014). *Personal Media and Everyday Life: A Networked Lifeworld*. Springer.
- Ritterbush, J. (2008). Interchange: The Promise of Digital History. *Journal of American History*, 95(2), 452–491. Retrieved from <https://doi.org/10.2307/25095630>
- Sarıcaoğlu, E. (2013). Türkiye’de Özel Arşiv Kavramı Ve Bir Örnek (Ekrem Ceyhun’un Özel Arşivi). *Sosyal Bilimler*, 3(2), 61–70.
- Stelzel-Morawietz, P. (2018). Persönliche Google-Inhalte Archivieren und lokal Speichern. Retrieved 23 May 2019, from <https://www.pcwelt.de/a/persoentliche-google-inhalte-archivieren-und-lokal-speichern,3452179>
- Watkins, A. (2013). Zotero for Personal Image Management. *Art Documentation: Journal of the Art Libraries Society of North America*, 32(2), 301–313. Retrieved from <https://doi.org/10.1086/673519>
- Why digital preservation matters - Digital Preservation Handbook. (2019). Retrieved 23 May 2019, from <https://www.dpconline.org/handbook/digital-preservation/why-digital-preservation-matters>

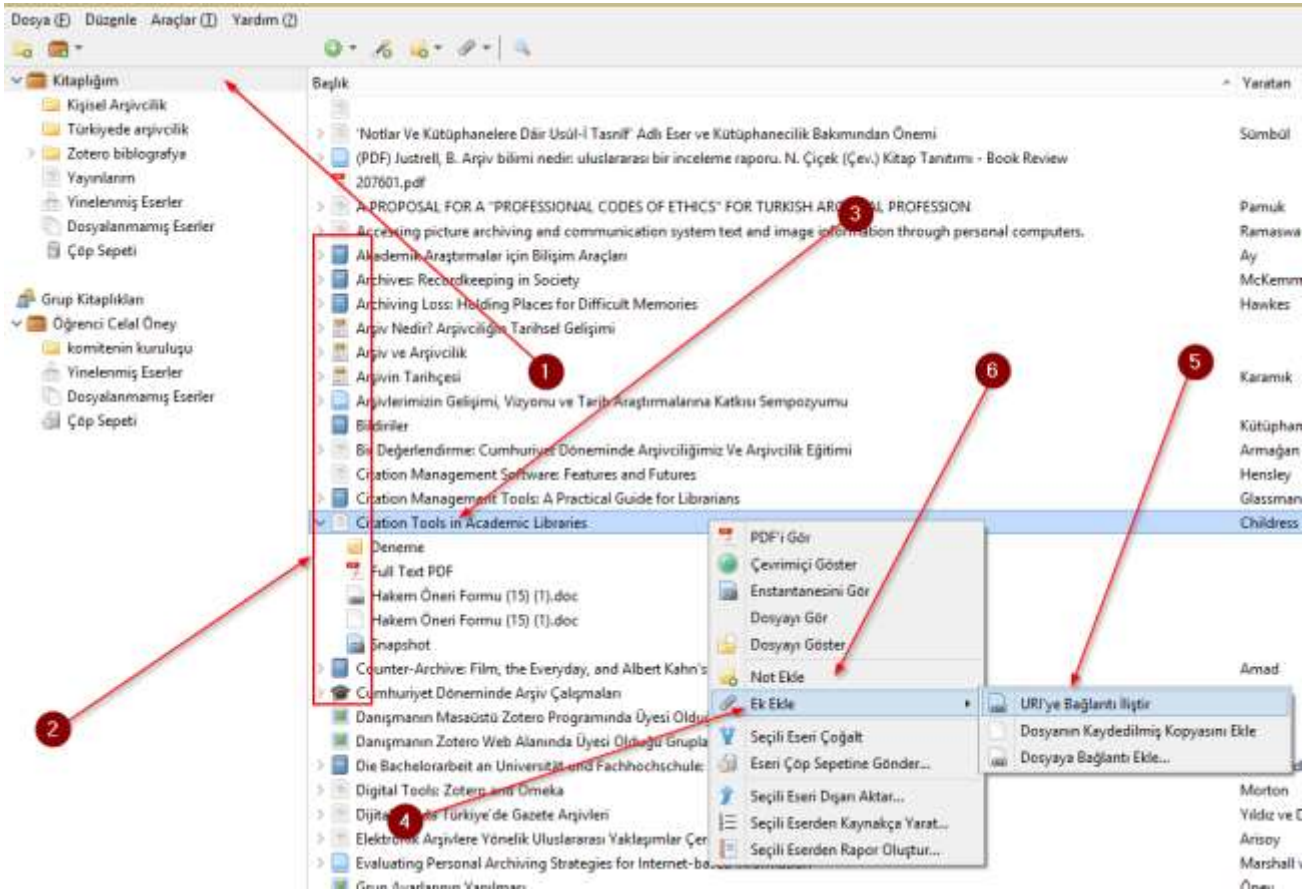
Ekler

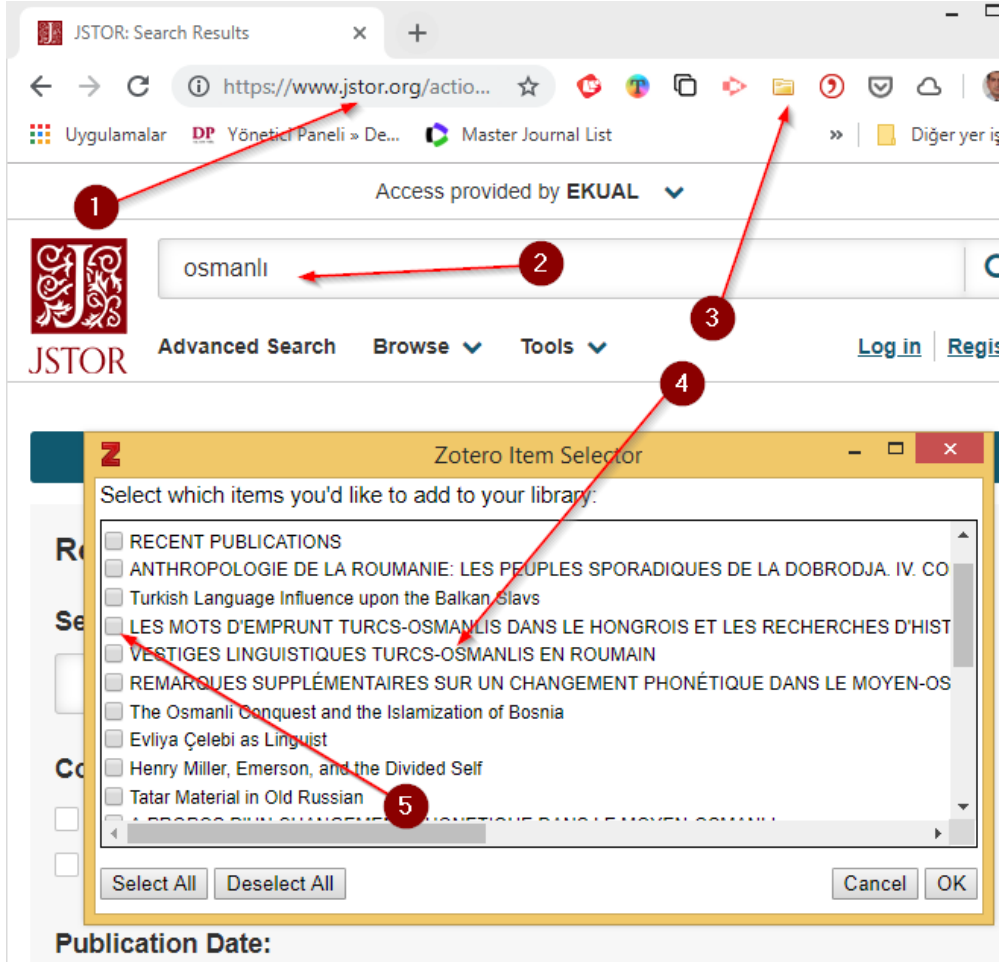
Şekil 1 Zotero'ya el ile kaynak eklemek için uygun kaynak türü seçimi

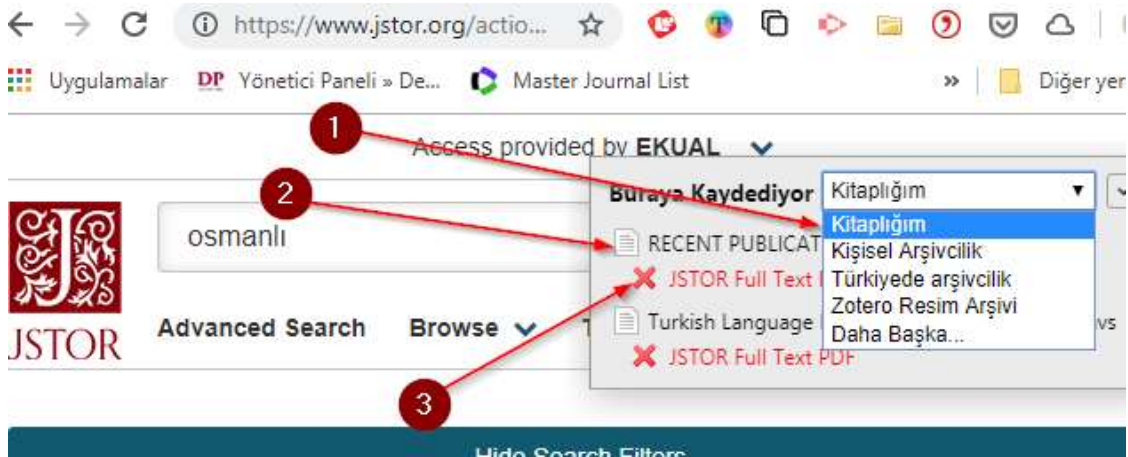
Şekil 2 Belirlenen kaynak türüne ait künye bilgilerinin girileceği alan

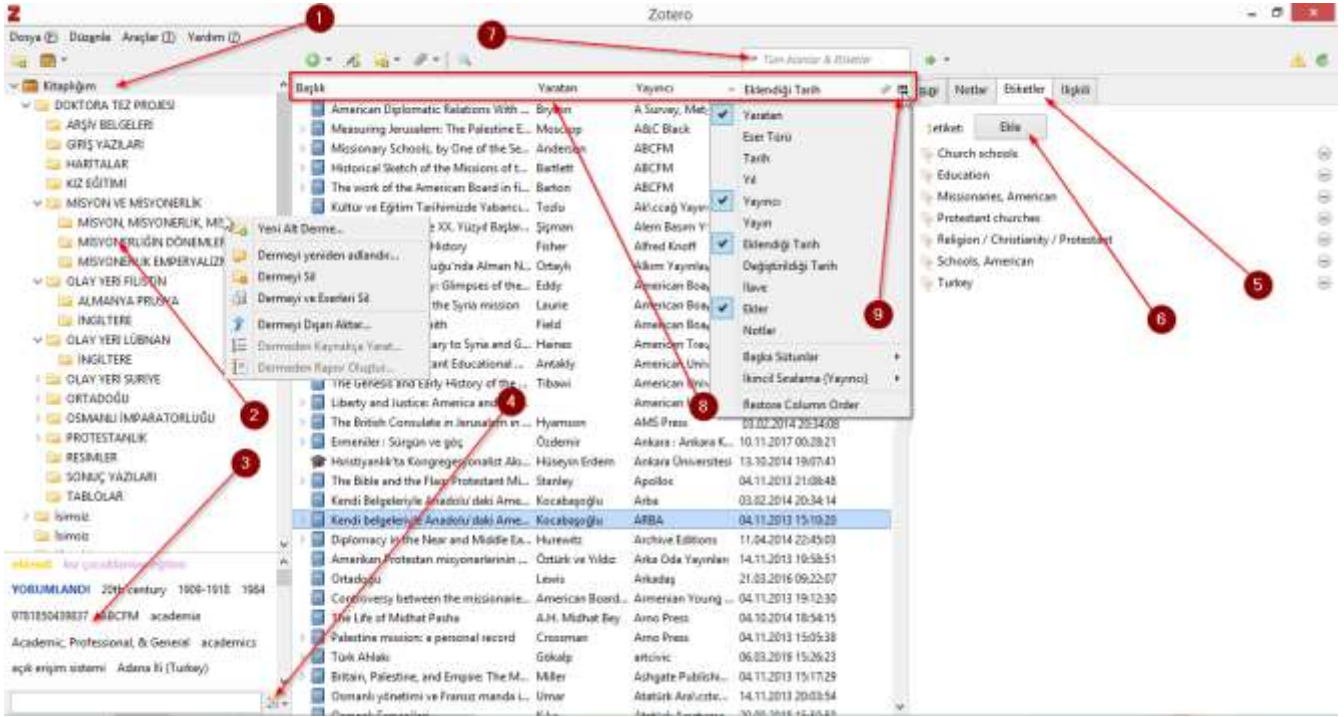
Şekil 3 Zotero kütüphanesine eklene eserlere dosya ve link ekleme

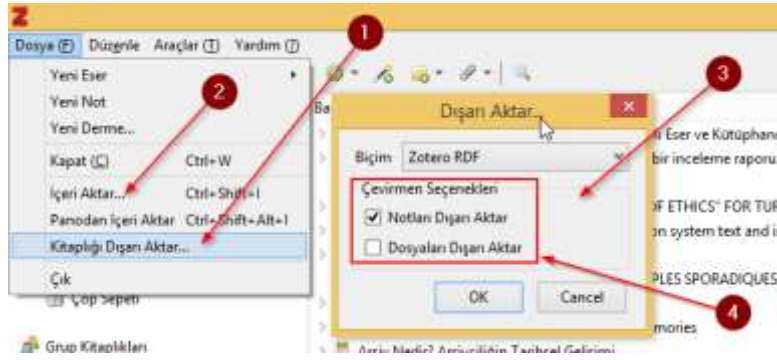
Şekil 4 Zotero Chrome eklentisinin algıladığı kaynak künyelerinin toplu şekilde alınmasının mümkün olduğunu gösteren "Klasör" ikonu.

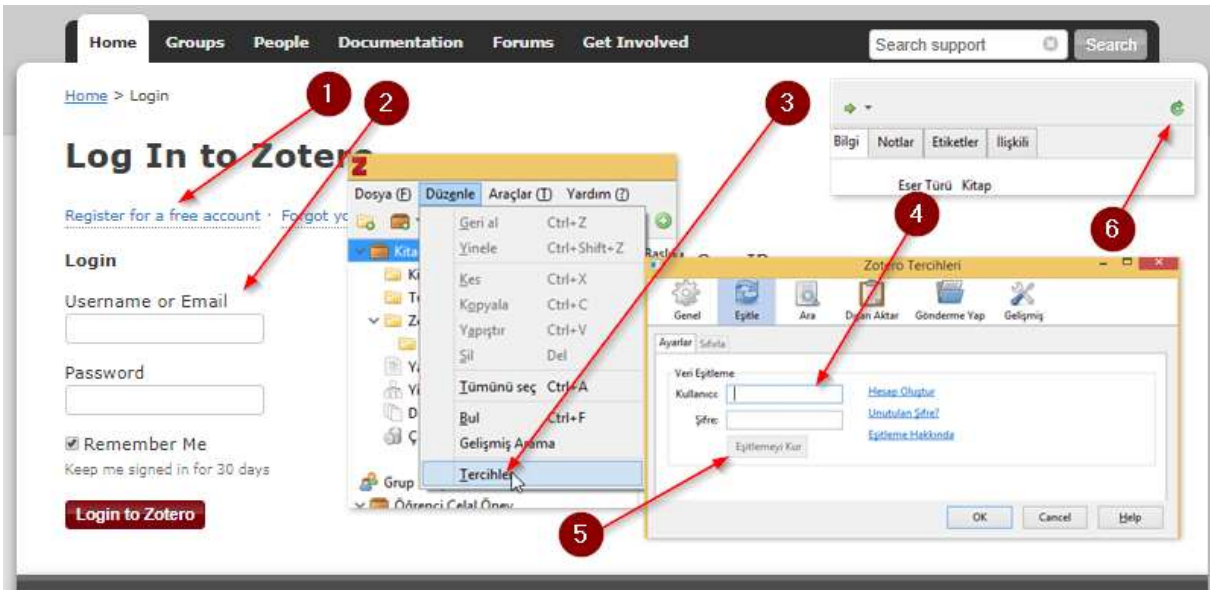
Şekil 5 Künyelerin hangi klasöre ekleneceğini gösteren liste

Şekil 6 Zotero'da kaynakların tasnifi ve sıralanması

Şekil 7 Zotero'da yedek almak

Şekil 8 Zotero'da eşitleme yaparak dosyaları yedeklemek

Araştırma Makalesi • Research Article

Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin Maslach Tükenmişlik Envanteri İle İncelenmesi: Batman İlinde Yapılan Bir Araştırma

Analysis of Burnout Levels of Teachers with Maslach Burnout Inventory: A Study in Batman Province

Mehmet Ali Uslu,^a Safa Acar^{b,*}

^aÖğr. Gör., Siirt Üniversitesi, Kurtalan MYO, Kurtalan/SİİRT
ORCID: 0000-0001-5865-1437

^bÖğr. Gör., Siirt Üniversitesi, Kurtalan MYO, Kurtalan/SİİRT
ORCID: 0000-0002-9578-0198

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 20 Temmuz 2019
Kabul tarihi: 29 Temmuz 2019

Anahtar Kelimeler:

Tükenmişlik Duygusu
Duygusal Tükenme
Duyarsızlaşma
Kişisel Başarı

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı özellikle duygusal emek harcama ihtimali yüksek olan öğretmenlerin bazı değişkenler açısından tükenmişlik duygusu düzeylerinin belirlenmesi ve tükenmişliğin alt faktörleri olan kişisel başarı, duyarsızlaşma ve duygusal tükenme alt boyutlarının hangisinin daha yoğun olarak hissedildiğinin ortaya konulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda literatürde en fazla kullanılan ölçek olan Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) Batman ilinde ilk, orta ve lise düzeyinde eğitim veren okullarda çalışan öğretmenlere yöneltilerek veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 25,0 istatistiksel ve AMOS.v24 analiz paket programları kullanılarak yaş, çalışma süresi, branş ve mesleki kıdem süresi gibi değişkenler yönünden karşılaştırmalı analizler gerçekleştirilmiştir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 01 February 2019
Received in revised form 20 July 2019
Accepted 29 July 2019

Keywords:

Burnout
Emotional Exhaustion
Depersonalization
Personal Achievement

ABSTRACT

The main purpose of this study is to determine the level of burnout sense of teachers in terms of some variables and to determine which of the sub-dimensions of burnout, emotional exhaustion, depersonalization and personal achievement are felt more intensively. For this purpose, Maslach Burnout Inventory (MBI), which is the most commonly used scale in the literature, was directed to the teachers working in primary, secondary and high school education schools in Batman province. Using SPSS 25.0 statistical and AMOS.v24 analysis package programs, comparative analyzes were performed for variables such as age, working time, branch and duration of professional experience.

1. Giriş

İnsan faktörü sanayi devriminin gerçekleşmesinden bu güne kadar artan bir oranda değer kazanmaktadır. Son dönemlerde yoğun rekabet ortamlarında çalışmak zorunda kalan firmalar insan faktörüne daha fazla değer vermekte ve bir rekabet avantajı olarak kabul etmektedirler. Bu sebeple insanın içerisinde bulunduğu koşullar daha önemli hale gelmiştir. Çalışanların motivasyon düzeyleri, moral seviyeleri ve bunlara bağlı olarak verimlilikleri büyük önem kazanmıştır. Çalışanların içinde buldukları olumsuz durumlardan etkilenmeleri sonucu oluşan bıkkınlık, verim

düşüklüğü ve moral düşüklüğü de örgütlerin üzerine eğildikleri konulardan biri haline gelmiştir. Bu noktada bu durumlara sebebiyet veren problem olan tükenmişlik duygusu veya tükenmişlik sendromu konusuna değinilmektedir.

Tükenmişlik duygusu, işyerinde oluşan olumsuz bir deneyim olarak kabul edilmektedir (Leither & Maslach, 2017: 55). Bu sebeple çalışanların içerisinde yer aldıkları çalışma ortamı büyük bir önem kazanmıştır. Özellikle yoğun bir mesai içerisinde çalışan bireylerde çok sık bir şekilde karşılaşılan bu durum ilk olarak 1974 yılında psikolojik bir araştırma kapsamında Freudenberg tarafından ortaya atılmıştır. Tükenmişlik özelde bireyi etkilerken verimlilik düşüklüğüne yol açması sebebiyle de örgüte büyük etkileri olan bir

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: safaacar@siirt.edu.tr

kavramdır. Örgüt hedefleri ve stratejik gelişimi bireylerin verimlilikleri ile paralel bir gelişme gösterdiği için bireylerde ortaya çıkan tükenmişlik duygusu gibi olumsuz durumlar örgütün hedeflerine ulaşamamasına ve verimsiz bir yapıya dönüşmesine yol açacaktır. Bu sebeple örgütler çalışanlarının olumsuz çalışma ortamlarından mümkün olduğunca koruyarak tükenmişlik duygusu gibi geri dönülemez problemlere yol açacak sebepleri ortadan kaldırmak için çabalamalıdır.

Çalışmanın amacı, yoğun iş kollarında çalışan bireylerin tükenmişlik durumlarının tespit edilmesidir. Bu amaçla araştırmanın, yoğun duygusal emek harcayan ve yorucu bir çalışma ortamında icra edilen bir meslek dalı olan öğretmenlere yönelik olarak yapılması tercih edilmiştir. Öğretmenlik mesleği, yoğun çalışma ortamında ve yüksek düzeyde özveri, duygusal emek ve beceri gerektiren bir meslek dalı olarak dikkat çekmektedir. Öğretmenlik, eğitim yapılan ortamdaki kişilerin etkisi altında kaldıkları, yoğun bir şekilde stres içerisinde oluşan dış etkilerin duygusal ve mesleki yönden etkilediği bir meslek grubu olarak kabul edilebilir (Özgül & Atan, 2016: 1003). Bu sebeple bu meslek mensuplarının tükenmişlik duyguları ile karşılaşma ihtimali diğer meslek dallarında çalışanlara oranla daha yüksek olabileceği düşünülmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Tükenmişlik

Çalışanlara verilen önem rekabet avantajı olarak kabul edilmesinden bu yana büyük oranda artış göstermektedir. Bir örgüt içerisindeki en önemli ve değerli rekabet avantajı insan faktörü olarak kabul edilebilir. İnsan faktörünün diğer rakiplerle olan rekabette ortaya koyduğu büyük avantaj çeşitli eğitim ve geliştirme yöntemleri ile desteklenmektedir. Ancak eğitim ve geliştirme faaliyetinden daha önemlisi çalışanların moral ve motivasyonlarının yüksek düzeylere çıkartılabilmesinden geçmektedir. Örgütler içerisinde buldukları çalkantılı piyasalarda ayakta durabilmek için insan faktörüne büyük önem vermektedir. İnsan faktörünün eğitimi, gelişimi, motivasyonu ve morali ile ilgili birçok faaliyet yürütülmektedir. Bu aşamada örgütün en sık karşılaştığı problemlerin başında çalışanlarda ortaya çıkan bıkkınlık, boş vermişlik ve hayattan gerektiği düzeyde zevk alamamak gibi sorunlardır. Bu tür sorunların sebebine bakıldığında ise literatüre 70'li yıllarda dahil olan bir kavramdan bahsetmek gerekecektir. Tükenmişlik duygusu bu problemlerin en temel sebeplerinden birisidir. Örgütlerde çalışan bireyler rutin işlerden, işin yoğunluğundan, iş dışı yaşamlarında karşılaştıkları olumsuzluklardan ve buna benzer bir çok sebepten dolayı kendilerini tükenmiş hissetmekte ve işte verimlilik ve motivasyon düşüklüğüne yol açacak geri dönülmez bir sıkıntıya girmektedirler. Tükenmişlik duygusu genel olarak bütün çalışanlarda karşılaşılabilecek bir durum olarak kabul edilmektedir.

Tükenmişlik duygusu ilk olarak 1970'li yıllarda tanımlanmaya başlayan ve işletmenin verimliliği ile büyük oranda ilgili olan bir psikolojik durumu ifade etmektedir. Tükenmişliğin tanımı birçok çalışmada farklı bir şekilde verilmektedir. İngilizcede "staff burnout" ya da "job burnout" olarak ifade edilirken Türkçeye tükenmişlik, tükeniş, mesleki tükenmişlik gibi farklı şekillerde geçmiştir. Tükenmişlik hem bireyin kendisini hem de örgütü ilgilendiren ve işteki verimliliğini büyük oranda tehdit eden

bir durum olarak düşünülebilir (Sağlam Arı & Çına Bal, 2008: 131). Tükenmişlik kavramı ilk olarak, bilimsel bir yapıdan ziyade sosyal bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Tükenmişlik kavramının şekillenmesinde akademik yönelmelerden çok pragmatik kaygılar rol oynamıştır. Bu sebeple ilk aşamada klinik tanımlar yer almıştır. Devamında gelen deneysel araştırmaların ortaya koyduğu odak noktası sayesinde kavramsal çerçeve oluşmuştur (Gürbüz & Karapınar, 2014: 268). Tükenmişlik ile ilgili gücünü yitirmiş olma, çaba göstermeme durumu gibi tanımlamalar yaygın olarak kullanılmaktadır. Tükenmişlik sendromu kavramı da aynı yönde iş ile ilişkilendirilmiş ve çaba gösterememe, verimliliğin düşmesi örgütte katkı sağlayamama, çalışanların sahip oldukları enerjilerinin yitirilmesi ve tamamen enerjinin bitmesi gibi anlamlara gelebilmektedir (Uzunbacak, Yıldız, & Uzun, 2019: 211,212).

Tükenmişlik kavramına genel bir bakış açısı ile bakıldığında, başarısızlık, yıpranmışlık, enerjisini kaybetmesi, gücünü kaybetmesi, ya da bireylerin içsel olarak sahip oldukları kaynaklarda belirgin oranda tükenme durumu ile karşılaştıkları kabul edilebilir. Bunun sebebi olarak kişinin başka insanlarla yoğun ilişkiler içerisinde olduğu işlerde çalışmadan kaynaklanabilmesi olasıdır. Bazı durumlarda da duygusal tükenme ile sinizm beraber bir şekilde ortaya çıkabilir. Bu durum gelip geçici bir durum olmaktan ziyade uzun sürelerle etkisini koruyan ve bireyin uzun dönem içerisinde yaşamış olduğu stresin kronik bir hal alması sonucu ortaya çıkma durumu olarak kabul edilmelidir (Akdemir, 2017: 232).

Başka bir kaynağa göre tükenmişlik kavramı, kişinin yüz yüze geldiği bazı sorunların etkisi ile ortaya çıkmakta olan ve insani ilişkiler vasıtasıyla insanı yıpratıcı, duygusal yönden bir tükenme hissi uyandıran, karşı tarafa doğru bir çekim ve yetersizlik duygusu oluşturan bir duygudur. Daha çok kendisini duyarsızlaşma ve kayıtsızlaşma olarak ortaya çıkabilen duyguların tamamıdır (Kıral, 2018: 925,926).

Tükenmişlik duygusu bir şevk, idealizm, enerji, perspektif ve amaçların kaybı olarak kabul edilir. Bunun sonucunda birey sürekli bir stres, çaresizlik, umutsuzluk ve kapana kısılmışlık gibi duygulara kapılarak fiziksel, duygusal ve zihinsel bir tükenme durumuna yönelir (Gürbüz & Karapınar, 2018: 189).

Tükenmişlik duygusu öğretmenlik mesleği gibi mesleklerde diğer mesleklere göre daha fazla karşılaşılan bir durum olarak görülmektedir. Chenevey, Ewing ve Whittington (2008), öğretmenlerin neden tükenmişlik duygusunu çok yüksek hissettiklerini öğrenmenin yolunun streslerinin ölçülmesi ile öğrenilebileceğine odaklanmaktadır. Bu şekilde tükenmişliğe yol açan süreçler ortaya çıkartılabilecektir (Chenevey, Ewing, & Whittington, 2008: 12).

Tükenmişlik duygusuna yönelik birçok araştırmacı farklı yönlerden işleme yönüne yönelseler bile ortak özellikleri de yol değildir. Bu ortak özellikleri, şu şekilde sıralanabilir (Akdemir, 2017: 232,233);

- ✓ Tükenmişlik duygusuna kapılan kişiler daha önceden psikolojik bir rahatsızlık göstermez ve uzun dönemlerde ortaya çıkan bir durumdur.
- ✓ Tükenmişlik duygusuna giren birey uzun bir süre bu duygu içerisinde olduğunu bilememektedir.

✓ Tükenmişlik kavramı bireyin iş çevresi ile ilgili bir kavramdır. Tükenmişliğin kapsamına duygusal tükenme, düşük kişisel başarı hissi, duyarsızlaşma ve sinizm gibi duygular girer.

✓ Ortaya çıkışında toplumsal kültürün etkisi yoktur. Hemen her toplumda ve her meslek grubunda farklı düzeylerde karşılaşılabilmektedir.

2.2. Tükenmişliğin Boyutları

Tükenmişlik duygusu kendine has üç tane boyut ile ilişkilendirilebilir. Bu alt boyutlar Maslach ve Jackson (1981) tarafından tanımlanmıştır. Bu boyutlar; *düşük kişisel başarı hissi*, *duyarsızlaşma* ve *duygusal tükenme* olarak isimlendirilmektedir.

2.2.1. Duygusal Tükenme (Emotional Exhaustion)

Bu boyutun en önemli belirtileri arasında duygusal yönden kendini yıpranmış hissetme duygusu, yorgunluk ve enerji eksikliği bulunmaktadır. Tükenmişliğin içsel boyutu olarak duygusal tükenme boyutu kabul edilir. Bu boyut tükenmişliğin en kritik ve en belirleyici boyutudur (Sağlam Arı & Çına Bal, 2008: 133). Bu boyutta bir tükenmişlik duygusunun varlığı bireyin tamamen tükenmişlik duygusu içerisinde olduğunu göstermez. Duygusal tükenme boyutu bireyin kendisini hem duygusal hem de fiziksel yönden tükenmiş hissettiği durumdur. Bu boyutta tükenmiş olan birey kendisini yorgun hisseder ve kendisinde toparlanma gücünü bulamadığı için düzleme belirtileri gösteremez. Bu grupta olan bireyler sabahları yorgun uyanır, işe giderken büyük bir isteksizlik duygusuna kapılır, yeni projelere ve ya işlere başlarken isteksiz davranışlar sergiler. Bu boyutta olan bireyler genellikle uykusuzluk, baş ağrısı, sindirim problemleri ve kas ağrısı gibi sağlık sorunları ile başa çıkmak zorunda kalırlar (Akdemir, 2017: 236,237).

2.2.2. Duyarsızlaşma (Depersonalization)

Duyarsızlaşma boyutunda tükenmişlik özellikleri gösteren bireyler hizmet ettikleri bireylere karşı birer birey olmadıkları yönünde düşüncelere sahip olarak davranışlar geliştirirler. Bireyin davranışları insancıl olmaktan uzakta, katı, alaycı, duygusuz ve kayıtsız bir yapıya dönüşmüştür (Sağlam Arı & Çına Bal, 2008: 133). Bireyin yapmak istediği şeyler ile kendisi arasında büyük ve aşılamaz engellerin olduğuna inanması da bu boyutun tipik bir özelliğidir. Bu sebeple hizmet ettiği kişilere karşı yoğun bir olumsuzluk içerisinde davranır. Bu duygu içerisindeki kişi diğer insanlarla karşılaşmaktan kaçarak yalnız kalma eğiliminde bir yaşam sürmek ister. Karşılaştığı insanlara karşı kendi kafasında belirlediği kalıplaşmış bazı kategorilere göre davranış sergiler (Özgül & Atan, 2016: 1004). Bu boyut daha çok kişiler arasındaki ilişkileri yönlendiren bir yapıdadır. Birey kendini korumaya almak için bazı olumsuz ve sinik davranışlar göstererek çevresinden uzaklaşmaktadır. Bu boyutta bulunan bireyler içsel ve dışsal enerji kaynaklarını kaybettikleri için sinik tutumlar beslemeye başlarlar. Bu duygu değişimi de bir süre bireyin kendisi tarafından hissedilmemekte ve ancak belli bir süre geçtikten sonra kendisi ile bağdaşmayacak davranışlar sergilediğinin farkına varacaktır (Akdemir, 2017: 237). Öğretmenler özelinde bu duyguya bakıldığında öğrencilerinin birer birey olarak görmeme durumu ortaya çıkar ve yetiştirme sürecinde öğrencilerine söz hakkı vermeden süreç devam eder (Özgül & Atan, 2016: 1004).

2.2.3. Düşük Kişisel Başarı Hissi (Low Personal Accomplishment)

Bu boyutun en önemli özelliklerinden birisi birey kendine karşı olumsuz değerlendirmelerde bulunarak kendisinin faydasız, etkisiz ve başarısız olduğuna yönelik düşünceler içerisinde girer. Bu sebeple kendisine olan inancı kaybolur ve özsaygısını yitirmeye başlar. Bu duygu ile birlikte büyü bir yetersizlik duygusu da oluşmaya başlar. Birey karşılaştığı işleri altından kalkılamayacak kadar zor ve bunaltıcı görme eğilimine girmektedir. Bireyin harcadığı emeklerin bir önemi kalmaz ve harcadığı çabalar nafile ve boş bir hale gelir. Birey kendine olan öz saygı ve inancını yitirdikçe çevresindeki insanlarda ona karşı olan inançlarında ve itimatlarında azalma hissetmeye başlarlar (Akdemir, 2017: 237). Maslach (2003) bu kavramı, “kişinin kendisini olumsuz değerlendirme eğiliminde olması” olarak kabul etmiştir. Bu değerlendirme bireyin bütün hayatını büyük oranda etkiler. Yaptığı işlerde ilerleme kaydetmek yerine daima gerileme ile karşılaştığına dair büyük bir inancı vardır. Bu sebeple birey işinde ve etkileşimde bulunduğu kişiler ile oluşan iletişimde başarısız olmaktadır (Sağlam Arı & Çına Bal, 2008: 134).

Bu duygusal problemler sonucu kişilerde daha fazla olumsuz düşünce ve daha düşük verimlilik durumu gözlenmektedir. Özellikle çalışmanın ana odak noktası olan öğretmenlerin tükenmişlik duygusu içerisine girmesi sadece kendilerine yönelik tehditler oluşturmamaktadır. Öğretmenler öğrencileri ile iletişim halindedir. Öğrenciler ise toplumun birer bölümü olarak öğretmenlerin davranışlarından etkilenecek kendilerine yol haritası oluşturmaktadırlar. Burada öğretmenin psikolojik yönden tükenmiş bir yapıda olması öğrenci ile olan iletişimini kötü yönde etkileyecek ve daha sonrasında yetişme sürecinde olumsuzluklarla karşılaşan öğrenci ise toplumsal görevlerini tam olarak yerine getiremeyerek topluma faydalı bir gelişim gösteremeyecektir. Bu sebeple öğretmenlik mesleği sadece kendini değil aynı zamanda toplumu da yakından ilgilendiren bir konudur. Tükenmişlik duygusu içerisinde bulunan bir öğretmen öğrencileri ile alay edecek ve öğrencilerini aşağılayarak küçük düşmelerine sebebiyet verebilecektir (Özgül & Atan, 2016: 1005).

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma yoğun bir meslek dalı olan öğretmenlik mesleğini icra edenlerin tükenmişlik duygusu düzeylerini; Batman il merkezinde bulunan ilkököl, ortaokul ve lise kademelerinde görev yapan farklı branşlardaki öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Eğitim sektöründe çalışan öğretmenlerde demografik değişkenlerin tükenmişliğe etkisini belirlemeye yönelik olarak bu çalışmada, öğretmenlerden temin edilen veriler (n=413) doğrultusunda oluşturulan modele ait analizler yapılmıştır. Bu amaçla öncelikle daha evvel Türk kültürüne uyarlama çalışmaları yapılmış olan ve araştırmada kullanılan ölçeğin, araştırma bulgularına uygunluğunu test etmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmış ardından değişkenler arası korelasyon saptanmıştır. Daha sonra

hipotezler yapısal eşitlik modellemesi tekniklerinden olan yol analizi ile test edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

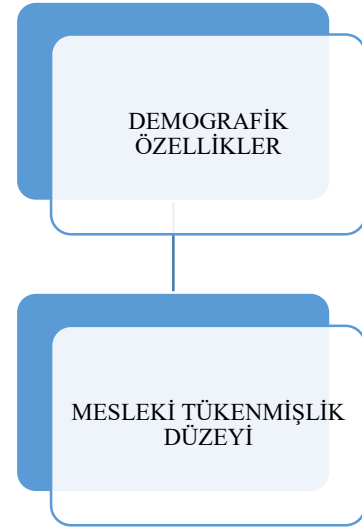
Araştırma evrenini Batman il merkezinde Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı bulunan devlet okullarında çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Batman il merkezinde bulunan farklı kademelerde okullarda 7830 civarında öğretmen çalışmaktadır. Ana kütlede %95 güvenirlilik sınırları içerisinde %5'lik bir yanılma payı dikkate alınarak minimum örneklem büyüklüğü 386 kişi olarak hesaplanmıştır. (Sekaran, 1992: 253). Öncelikle Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğüyle görüşülmüş ve araştırma için gerekli izinler alınmış ve akabinde Batman il merkezinde bulunan okul yöneticileri ve rehber öğretmenlerle görüşülmüş araştırma için destekleri sağlanmaya çalışılmıştır. Öğretmenlerin önemli bir kısmı mesai saatleri içerisinde bulunulduğundan çok yoğun olduklarını gerekçe göstererek araştırmaya destek vermeyi kabul etmemişlerdir. Araştırmaya destek veren öğretmenlerle mesai saatlerinde müsait oldukları anlarda veya ders araları teneffüslerde temas kurulmuş ve araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Anket formunda mesleki tükenmişliğe ilişkin sorular bulunduğundan dolayı öğretmenlerin gerçek tutum ve duygularını öğrenebilmek için duyarlı davranılmış ve doldurdukları anket formları belli bir süre (birkaç saat veya ertesi gün) sonra karışık bir biçimde geri alınmıştır. Buna rağmen dağıtılan 700 anket formunun sadece 448 tanesinin geri dönüşü sağlanmış, 413 adedi analiz yapmak için uygun bulunmuştur.

3.4. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan 413 katılımcının demografik özellikleri şu şekildedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %56,7'si erkek (n=234), %43,3'ü bayan (n=179), %65,1'i (n=269) evli ve %54,7'si (n=226) çocukludur. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %12,6'sı (n=52) öğretmenlikte 1-2 yıl arası çalışma süresine, %37,3'ü (n=154) 3-6 yıl arası çalışma süresine, %19,6'sı (n=81) 7-10 yıl arası çalışma süresine ve son olarak %30,5'i (n=126) öğretmenlikte 11 yıl ve üzeri çalışma süresine sahiptir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %42,6'sı (n=176) 23-30 yaş aralığında, %48,4'ü (n=200) 31-42 yaş aralığında, %9'u 43 yaş ve üzerindedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %43,8'i (n=181) sosyal bilimler alanında, %23'ü (n=95) fen bilimleri alanında, %12,6'sı (n=52) mesleki ve teknik bilimler alanında ve %17,9'u (n=74) sınıf öğretmeni olarak çalışmaktadır.

3.4. Araştırmanın Modeli

Araştırma temel olarak belirlenmiş bir model çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu model Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Şekil 1' ifade edildiği üzere demografik özellikler ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki tespit edilmek istenmektedir. Bu kapsamda, demografik özelliklerin içerisinde ankete katılan öğretmenlerin, cinsiyetleri, medeni durumları, yaşları, mesleki kıdemleri, çocuklu ve çocuksuz olmaları, branşları ve eğer var ise çocuk sayıları ile mesleki tükenmişlik düzeyi ilişkileri incelenmiştir.

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında, literatür çalışması ve araştırma modeli kapsamında 7 hipotez belirlenmiştir. Bu hipotezler şunlardır.

Hipotez 1: Öğretmenlerin cinsiyetleri ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Öğretmenlerin medeni durumları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 3: Öğretmenlerin yaşları ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 4: Öğretmenlerin meslekteki kıdemleri ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 5: Öğretmenlerin çocuklu - çocuksuz olması ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 6: Öğretmenlerin branşları ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 7: Öğretmenlerin çocuk sayıları ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

3.6. Araştırmanın Yöntemi ve Ölçeği

Bazı değişkenlerin öğretmenlerin tükenmişlik düzeyi ile ilişkilerine yönelik olan bu çalışmada kullanılan ölçeğe dair bilgiler aşağıda verilmektedir. Araştırmada kullanılmış olan ölçeğe ait uyum iyiliği değerleri ise Tablo 1'de sunulmuştur.

Araştırmada nicel veri toplama tekniklerinden yararlanılmış ve birincil ve ikincil kaynaklar kullanılarak bir analiz

gerçekleştirmiştir. Yapılan araştırmada verilerin toplanmasında “Maslach Tükenmişlik Envanteri” nin (Maslach ve Jackson 1985) Maslach, Jackson ve Schwab tarafından eğitimcilerle uyarlanması sonucu hazırlanan ölçek ve “Kişisel Bilgi Formu” ölçme araçları olarak kullanılmıştır. Toplam 22 maddeden oluşan “Maslach Tükenmişlik Envanteri” ölçeği tükenmişliği üç alt boyut olarak değerlendirmiştir. Birinci alt boyut olan “duygusal tükenme” boyutu 9 madde, ikinci alt boyut olan “duyarsızlaşma” boyutu 5 madde ve üçüncü alt boyut olan “kişisel başarı” boyutu ise 8 madde barındırmaktadır. Tükenmişlik alt boyutları şunlardır (Çam, 1992) .

1. Duygusal Tükenme: Ölçeğin bu alt boyutu kişinin işi veya mesleği tarafından tüketilmiş olması ve çok fazla yüklenme duygularını ifade eder.

2. Duyarsızlaşma: Ölçeğin bu alt boyutu ise kişinin hizmet verdiği kişilere karşı ilgili kişilerin kendilerine özgü bir varlık olduklarını dikkate almadan duygudan yoksun olarak davranmalarını tanımlar.

3. Kişisel Başarı: Ölçeğin bu alt boyutu ise insanlarla çalışan kişide olaylarla yeterli bir şekilde başarı ile durumun üstesinden gelme duygularını ifade eder.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) : Maslach tarafından geliştirilen ve Ergin (1992) aracılığıyla üç boyut halinde Türkçeye uyarlanan MTE ölçeği kullanılmıştır. Ölçek üç boyut ve 22 maddeden oluşmaktadır.

3.7. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın güvenilirlik analizi Cronbach-Alpha değerleri sayesinde tespit edilmiştir. Elde edilen Cronbach-Alpha değerlerine ilişkin veriler Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Araştırmanın Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Alt Boyut	Cronbach Alpha Değeri
Duygusal Tükenme	,867
Duyarsızlaşma	,768
Kişisel Başarı	,771

Araştırma kapsamında bağımlı ve bağımsız değişken ve alt boyutları arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek için yapılan korelasyon analizi sonuçları, standart sapmalar ve ortalamaları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Ortalama, S.Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Ort.	SS	1	2	3
Duygusal Tükenme	2,56	,742	1		
Duyarsızlaşma	1,93	,748	,611**	1	
Kişisel Başarı	3,72	,563	-,234**	-,263**	1

**p < .01

Bu araştırmada ölçeğin yapı geçerliliğini ölçmek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi neticesinde verilerin ölçeğin üç alt boyutlu yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin .29 - .72 arasında olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri Tablo 3’de sunulmuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı değeri .778 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) analiz sonucunun .886 ve Barlett testi anlamlı (p= .000) olduğu tespit edilmiştir.

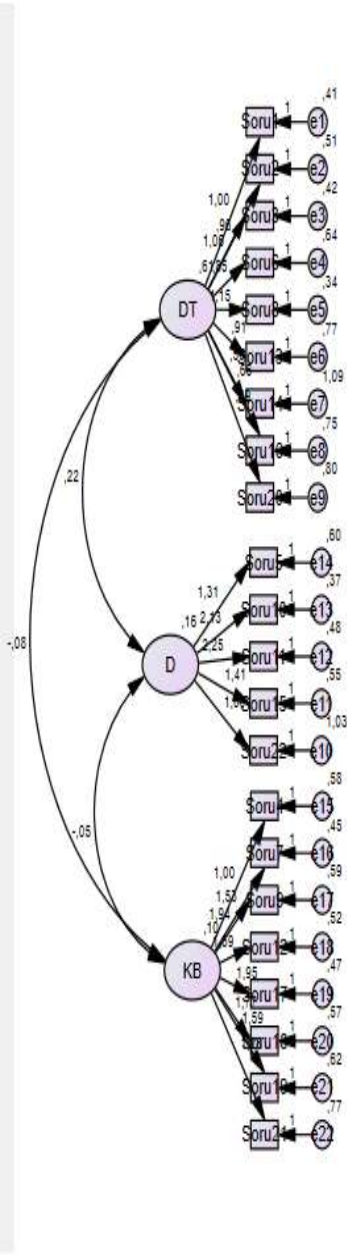
Tablo 3. Ölçeklerin Uyum İyiliği Değerleri

Değişkenler	Tükenmişlik Ölçeği
X ²	182,57
Df	136
CMIN/ DF≤5	3
GFI	.87
≥.85	
AGFI	.84
≥.80	
CFI	.87
≥.90	
NFI	.81
≥.90	
TLI	.85
≥.90	
RMSEA	.07
≤.08	

Not: Uyum iyiliği değer aralıkları “*kabul edilebilir*” standartlarına göre düzenlenmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda tükenmişliğin alt boyutları olan kişisel başarı, duyarsızlaşma ve duygusal tükenme boyutları ile bazı değişkenler arasında ilişki tespit edildiğinden, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üstündeki etkisini test etmek amacıyla yapısal eşitlik modeli çerçevesinde yol analizi yapılmıştır. Tükenmişlik ölçeğinin alt boyutları olan kişisel başarı, duyarsızlaşma ve duygusal tükenme boyutlarının birbiriyle ve ölçeğin tamamıyla olan etkilerini belirlemeye yönelik kurulan yapısal eşitlik modelinin analiz sonuçları Şekil 2’de verilmektedir.

Modelin uyum indeksleri incelendiğinde; Adjusted goodness of fit index (AGFI) değerinin .849 , Goodness of fit index (GFI) değerinin .877 , Tucher- Lewis indeksi (TLI) değerinin .854 , Karşılaştırmalı uyum indeksi (Comperative fit index- CFI) değerinin .870 , Normlanmış uyum iyiliği indeksi (NFI) değerinin .818 , CMIN/DF değerinin 3.006 ve Root mean square error of approximation-Kök ortalama kare yaklaşım hatası (RMSEA) değerinin de 0.070 olduğu belirlenmiştir. Modelin kabul edilebilmesi için RMSEA değerinin 0.08 değerinin altında olması şarttır (Şimşek, 2007). Tespit edilen bu veriler kapsamında verinin iyi uyum iyiliği değerleri standarda yakın değerler verdiği için oluşturulan yapısal eşitlik modelinin kabul edilebilir olduğu değerlendirilebilir (Joreskog ve Sorbon, 1993; Kline, 1998).

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modellemesi

Tablo 4. Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez	Yol Katsayısı	P	Sonuç
H1 Öğretmenlerin cinsiyetleri ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.	.005	.069	Red
H2 Öğretmenlerin medeni durumları mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	.087	.127	Red
H3 Öğretmenlerin yaşları ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	.133	.158	Red
H4 Öğretmenlerin mesleki kıdemleri ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	.104	.078	Kabul
H5 Öğretmenlerin çocuklu-çocuksuz olması ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	.071	.420	Red
H6 Öğretmenlerin branşları ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.	.114	.303	Red
H7 Öğretmenlerin çocuk sayıları ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır	.089	.463	Red

*Standardize edilmiş katsayılar.

Modele ilişkin hipotez testi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere tükenmişlik ölçeğinin farklı değişkenlere göre etkisini araştıran cinsiyet, yaş, medeni durum, branş ve çocuklu-çocuksuz olma ile ilgili olan H1, H2, H3, H5, H6, H7 hipotezleri desteklenmemiş, mesleki kıdem ile ilgili H4 hipotezi desteklenmiştir. Ölçeğin alt faktörleri olan; kişisel başarı, duyarsızlaşma ve duygusal tükenme boyutunda ise farklı etkilenmeler gözlemlenmiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

İş dünyasında çalışanın verimliliği son dönemlerde büyük önem kazanan kavramlardan biri olarak kabul edilebilir. Bu çerçevede verimliliğin artırılabilmesi adına çalışanların iş yerindeki memnuniyetleri ve iş yerine uyumlu bir hayat sürmeleri önem taşımaktadır. İşyerine uyumlu olan bireyler verimlilik olarak daha yüksek düzeylere çıkabilirler. Bu sebeple çalışan bireylerin verimliliğinin artırılabilmesi için duygusal durumlarının dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Çalışanlar üzerine yapılan analizlerde çalışanların verimliliklerinin düşmesine sebep olan en önemli sebeplerden birisi duygusal yönden tükenmişlik durumunun ortaya çıkmasıdır. Tükenmişlik kavramı literatürde Maslach tarafından geliştirilen ve üç alt boyuta sahip olan (duygusal tükenme, duyarsızlaşma Kişisel başarı düşüklüğü) Maslach

Tükenmişlik Envanteri ile ölçülebilmektedir. Bu çalışmada da bu envanter kullanılarak Batman İlindeki Öğretmenlerin tükenmişlik duygusu durumları belirlenmek istenmiştir.

Çalışmanın bazı kısıtları ve varsayımları bulunmaktadır. Çalışmanın kısıtlarından birincisi, araştırmanın sadece Batman ilinde gerçekleştirilerek başka bölgelerde uygulanamamış olmasıdır. Araştırmanın daha genel sonuçlara ulaşabilmesi için farklı bölgelerde karşılaştırmalı bir araştırma ve analiz oluşturulması önerilmektedir. Ayrıca çalışma sadece belirli bir meslek dalına uygulanmıştır. Araştırmanın farklı meslek dallarına uygulanması sayesinde daha genel sonuçlara ulaşılacaktır. Bir başka kısıt ise, çalışmada sadece nicel tekniklerden yararlanmak ve sadece anket tekniğini kullanmaktır. Çalışmada nitel analiz yöntemleri ve gözlem ve odak grup görüşmesi gibi yöntemlerle desteklenmesi daha genel sonuçlara ulaşmada katkı sağlayacaktır. Çalışmanın varsayımlarına bakıldığında birinci sırada anketi değerlendirenlerin özveri ile ve doğru olarak anket sorularını cevapladıkları varsayılmıştır. Ayrıca anketi cevaplayanların soruları doğru anladıkları kabul edilmiştir. İkinci varsayım olarak ise anket setinin odaklanılan problemi tam olarak incelediği varsayılmıştır.

Maslach tarafından geliştirilen ve Ergin (1992) tarafından üç boyut ve 22 madde halinde Türkçeye uyarlanan Mesleki Tükenmişlik Ölçeği ve bazı değişkenler arasında kurulan yedi hipotezden bir tanesi kabul edilirken, altı tanesi desteklenmemiştir. Tükenmişliğin alt boyutları olan, kişisel başarı, duyarsızlaşma ve duygusal tükenme boyutları ayrı ayrı incelendiğinde bağımsız değişkenlerin bağımlı alt boyut değişkenlere etkisinin farklı olduğu, bazılarını etkilerken bazılarıyla ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak, hipotezler kapsamında ölçek bütün olarak ele alınmış ve elde edilen bilimsel veriler kapsamında hareket edilerek hipotezler kabul ya da red edilmiştir.

Araştırmanın birinci alt probleminde yapılan T testi sonucu öğretmenlerin cinsiyetlerinin tükenmişlik seviyelerine etki edip etmediğine bakılmıştır. Araştırmanın bulguları öğretmenlerin cinsiyetleri ile kişisel başarı düzeyleri, duyarsızlaşma, duygusal tükenmişlik ve tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir. Bu konuda yapılmış olan farklı çalışmalarda da cinsiyet faktörünün tükenmişlik durumunu etkilemediği (Çelen ve Sarp 2000, Çokluk ,Ö. 1999, Dolunay, A.B. 2001 Gündüz, B. 2004, Kırılmaz, A., Naktiyok, A. ve Karabey, C. 2005) gözlenmiştir.

Araştırmada öğretmenlerin evli veya bekar olmalarının tükenmişlik düzeyleriyle anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma sonucu öğretmenlerin evli veya bekar olma durumlarının tükenmişlik düzeyleri ve tükenmişliğin alt faktörleri olan kişisel başarı, duyarsızlaşma ve duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Ancak bu alanda yapılan birçok çalışmada tersi bir durum ile tükenmişlik ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. (Ergin, C. 1992, Izgar, H. 2001, Torun, A. 1995, Tümkaya, S. 1996, Tuğrul, B. ve Çelik, E. 2002)

Ayrıca mesleki tükenmişlik ölçeği ile alakalı maddeler incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğunun yaptığı meslek sayesinde insanların yaşamına katkı sağladıklarına inandığı ve insanlara yardımcı olacak çok şeyler yapabilecek güçte olduğunu düşündüğü, insanlarla yakın bir çalışmadan

sonra kendini canlanmış (pozitif) hissettiği ve iş ile alakalı birçok kayda değer başarı elde ettiğini düşündüğü görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin, çok az bir kısmı işi gereği karşılaştığı insanları bir nesne olarak gördüğünü ve işi gereği karşılaştığı insanların durumunun kendisini ilgilendirmedeğini beyan etmiştir.

Maslach mesleki tükenmişlik ölçeğine verilen cevaplar incelendiğinde, cevaplar arasındaki standart sapma hepsinde normal (küçük) bir şekilde dağılmıştır.

Sonuç olarak; eğitim sektöründe öğretmenlere yönelik yapılan bu çalışmanın okul yöneticilerine, öğrencilere, çağrı hizmetleri vb. ve duygusal sermayenin yoğun olduğu farklı sektörlerde uygulanması araştırmacılara tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Akdemir, B. (2017). İnsan Kaynakları Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar. İstanbul: Beta Baum A.Ş.
- Chenevey, J. L., Ewing, J. C., & Whittington, M. S. (2008). Teacher Burnout and Job Satisfaction Among Agricultural Education Teachers. *Journal of Agricultural Education* , 12-22.
- Çam, O. (1992). Tükenmişlik Envanterinin Geçerlilik ve Güvenirliğinin Araştırılması. Ulusal Psikolojik Kongresi. Ankara.
- Çokluk, Ö. (1999). Zihinsel ve İşitme Engelliler Okulunda Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerde Tükenmişliğin Kestirilmesi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Dolunay, A. B. (2001). Keçiören İlçesi Genel Liseler ve Teknik- Ticaret- Meslek Liselerinde Görevli Öğretmenlerde Tükenmişlik Durumu Araştırması. Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Ergin, C. (1992). Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve maslach Tükenmişlik Envanterinin Uygulanması. Ankara: Psikologlar Derneği Yayınları.
- Izgar, H. (2001). Okul Yöneticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, Sayı: 27. (335-340).
- Gündüz, B. (2004). Öğretmenlerde Tükenmişliğin Akılcı Olmayan İnançlar ve Bazı Mesleki Değişkenlere Göre Yordanması. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
- Gürbüz, H., & Karapınar, M. (2018). Bankacılık Sektöründe Çalışanların Tükenmişlik Düzeylerinin Kopenhag Tükenmişlik Kriterlerine Göre Ölçülmesi. *Researcher: Social Science Studies* , 187-203.

- Gürbüz, H., & Karapınar, M. (2014). Bankacılık Sektöründe Çalışanların Tükenmişlik Düzeylerinin Maslach Kriterlerine Göre Ölçülmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* , 267-278.
- Joreskog, K. G., & Solbom, D. (1993). *Lisrel 8: Structural Equation Modeling with The SIMPLIS Command Language*. Chicago: Scientific International Software.
- Kıral, B. (2018). Anadolu Lisesi Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 925-934.
- Kırılmaz, A., Çelen, Y., ve Sarp, N. (2003). İlköğretim’de Çalışan Bir Öğretmen Grubunda “Tükenmişlik Durumu” Araştırması. *A.Ü. Sağlık Eğitim Fakültesi, İlköğretim-Online 2 (1)*, 2-9.
- Leither, M. P., & Maslach, C. (2017). Burnout and engagement: Contributions to a new vision. *Burnout Research* , 55-57.
- Maslach, C. H., & Jackson, S. E. (1985). The Measurement of Experienced Burnout- The Cost of Experienced Burnout. *Journal Of Occupatioanal Behaviour* , 99-131.
- Naktiyok, A. ve Karabey, C. N. (2005). İşkoliklik ve Tükenmişlik Sendromu. *Internet’ten 20 Aralık 2005’ de Elde Edilmiştir: <http://www.libf.atanuni.edu.tr>*
- Özgül, F., & Atan, T. (2016). Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi (Ordu İli Örneği). *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 1002-1016.
- Sağlam Arı, G., & Çına Bal, E. (2008). Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgüt Açısından Önemi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* , 131-148.
- Sekeran, U. (1992). *Research Methods For Business: A skill Building Approach*. John Willey & Sons.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Torun, A. (1995). *Tükenmişlik, Aile Yapısı Ve Sosyal Destek İlişkileri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Tuğrul, B ve Çelik, E. (2002). Normal Çocuklarla Çalışan Anaokulu Öğretmenlerinde Tükenmişlik. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:2 Sayı:12.
- Tümkiye, S. (1996). *Öğretmenlerdeki Tükenmişlik Görülen Psikolojik Belirtiler Ve Başa Çıkma Davranışları*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Uzunbacak, H. H., Yıldız, A., & Uzun, S. (2019). Toksik Liderliğin Çalışanların Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi. *Anemon Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University* , 211-219.

Araştırma Makalesi • Research Article

Bilsem Öğrencilerinin Seçmeli Atölyelerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi

Determination of Bilsem Students Optional Ateliers by Multiple Criteria Decision Making Method

Ali Özdemir,^{a,*} Derya Ülhatun Bozkurt^b

^a Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul, Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6089-1966

^b Eğitim Yönetimi Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul, Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7181-6918

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Eylül 2019
Düzeltilme tarihi: 01 Aralık 2019
Kabul tarihi: 06 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Analytic Hierarchy Prosesi
BİLSEM
Çok Kriterli Karar Verme
Özel Yetenek
Seçmeli Atölye

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; özel yeteneğe sahip öğrencilere uygun seçmeli atölyelerin belirlenmesine yönelik karar vericilerin uygulayabilecekleri bir modeli ortaya koymaktır. Velilerin talepleri doğrultusunda seçmeli atölyelerin belirlenmesi gerektiği düşünülmekte olup hangi atölyelerin öncelikli olarak açılması gerektiği kararı ise, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemi olarak görülmektedir. Bu amaçla Nicel Araştırma Yöntemleri'nden olan ÇKKV Yöntemi'nin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, Amaçlı Örnekleme yöntemlerinden Ölçüt Örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. BİLSEM'de öğrencisi bulunan 9 veli araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 15 seçmeli atölyeyi kapsayacak şekilde hazırlanmış ikili karşılaştırma matrisleri kullanılmıştır. Veliler öğrencilerinin öncelikli olarak ahlak ve matematik alanlarında gelişmesini istemektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 September 2019
Received in revised form 01 December 2019
Accepted 06 December 2019

Keywords:

Analytic Hierarchy Process
SAC
Multi-Criteria Decision Making
Special Talent
Optional Atelier

ABSTRACT

The goal of this study is to produce a model that can be applied by decision makers in order to determine appropriate elective workshops for students with special abilities. It is considered that the optional ateliers should be determined in line with the parents' requests and the decision of which ateliers should be opened primarily is considered as Multiple Criteria Decision Making (MCDM) problem. Thus, Analytic Hierarchy Project (AHP) model of MCDM Method of Quantitative Research Methods has been used. The study group of the research was determined in accordance with the Criterion Sampling method of Purposeful Sampling methods. In this research, paired comparison matrices, prepared in the manner of including 15 elective workshops, were used as the data gathering tools. Parents ask their children to develop primarily in the fields of morality and mathematics.

1. Giriş

“Türkler iyi yetiştirilmiş insandan büyük zevk alırlar.”

A. H. Lybyer

Karar verme, gündelik hayatta sürekli yaptığımız bir işlemdir. Örgütler açısından da karşılaşılan sorunları

giderebilmek adına doğru karar vermek gerekmektedir. Karar vermek, alternatifler arasından en uygun olanı seçmek olarak tanımlanmaktadır (Timor, 2011: 1). Karar alma sürecine nitel ve nicel kriterlerin dahil edildiği ayrıca karar vericilerin deneyimleri, yargıları ve hedeflerinin de dikkate alındığı görülmektedir. Çevrenin çeşitli etki ve baskısı

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: aliozdmr32@gmail.com

altında kalmadan fakat çevreyi de dikkate alır şekilde doğru karar almak önemlidir (Özbek, 2014: 210).

Türkiye’de özel yetenekli öğrencilerin eğitimi, Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan Bilim ve Sanat Merkezleri’nde (BİLSEM) yürütülmekte olup özel yeteneğe sahip öğrenciler örgün eğitim kurumlarına ek olarak BİLSEM’e de devam etmektedir (Levent, 2014: 53; MEB, 2018; Yılmaz, 2015: 60). BİLSEM’de özel yeteneğe sahip öğrencilerin destek eğitimi aşamasında ilgi ve yetenekleri doğrultusunda kendilerini tanıma ve geliştirmeleri adına seçmeli atölyelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Velilerin talepleri doğrultusunda uygun seçmeli atölyelerin önceliklendirilmesi gerektiğinden, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemi olarak görülmektedir. Yukarıda bahsedilen problem doğrultusunda bu çalışmanın amacı; özel yeteneğe sahip öğrencilere uygun seçmeli atölyelerin belirlenmesine yönelik karar vericilerin uygulayabilecekleri bir model ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, ÇKKV yöntemlerinden olan AHP tekniği ile BİLSEM’lerde seçmeli atölyelerin ağırlıkları ve önem derecesi belirlenmeye çalışılmıştır.

Alan yazın tarandığında okullarda seçmeli derslerin belirlenmesine yönelik Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), Analitik Ağ Prosesi (Analytic Network Process (ANP)) ve İdeal Çözüme Benzerliğe göre Tercih Sıralama Tekniği (Technique for Order Priority of Similarity by Information System (TOPSIS)) modelleri kullanılmış olduğu görülmüştür (Ersöz, Kabak ve Yılmaz, 2011: 227; Kutlu, Abalı ve Eren, 2012: 6). Fakat özel yeteneğe sahip öğrencilerin velilerinin taleplerine yönelik seçmeli atölyelerin belirlenmesine ilişkin AHP yöntemi ile yapılan bir çalışmaya rastlanmamış olması ve ayrıca uygulayıcılara katkı sağlaması açısından öneme sahiptir. Araştırmanın daha iyi anlaşılabilmesi adına kullanılan kavramların tanımları vermek gerekmektedir.

Bilim ve Sanat Merkezi, Bakanlığın belirlediği tanılama yaşı ve sınıf seviyesi dikkate alınarak genel zihinsel yetenek, müzik ve görsel sanatlar alanlarında yetenekli olduğu belirlenen öğrencilerin eğitim gördüğü resmi kurumdur (MEB, 2018). Atölye, zanaatkarların veya resim ya da heykel gibi sanatlarla uğraşan kişilerin çalıştığı yerdir (Türk Dil Kurumu (TDK), 2018). Karar verme, seçenekler arasından en uygun olanı seçme eylemidir (Timor, 2011: 1). Kriter, karar vericinin seçimini oluşturmada kullandığı değerdir (Yıldırım ve Önder, 2018: 2). Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV), bir karar probleminde kriterler birden fazla nitelik ve nicelik içerdiğinde kullanılan bir tür karar verme durumudur (Timor, 2011: 15; Turan, 2018: 15). Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), karmaşık karar verme problemlerinde, alternatif ve kriterlere göreceli önem değerleri veren bir çeşit çok kriterli karar verme yöntemidir (Önder ve Önder, 2018: 21; Timor, 2011: 18). Bu araştırmaya yönelik tanımların ardından üstün yetenekli öğrenci ve eğitimlerinden bahsetmekte yarar vardır.

Zeki ve yetenekli bireyleri toplumun menfaatine denk düşecek şekilde yetiştirmek o toplumu güçlü kılabilecek önemli bir unsurdur. Bu gerçeğin farkında olan ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda özel yetenekli bireylerin ülke adına yetiştirilmesi gerçeği 1957 yılında Sovyetler Birliği tarafından ilk uzay aracı Sputnik’in uzaya fırlatılmasıyla fark edilmiştir (Levent,

2011: 1). Osmanlı tarihi incelendiğinde ise Enderun Mektebi, özel yetenekli bireylerin devlet yönetimi için seçilmesi ve yetiştirilmesi açısından bulunduğu dönemde uluslararası bir üne sahiptir (Bakioğlu ve Levent, 2013: 35; Bildiren, 2011: 19; Kulaksızoğlu ve diğerleri, 2004: 50-53; Lybyer, 1913: 70- 79). Aslında özel yetenekli bireylerin değerlendirilmesi daha önceki dönemlere, Eski Yunan’a dayanmaktadır. Eski Yunan demokrasisi için iyi liderlerin yetişmesi adına Platon ve Sokrates özel yetenekli çocuklarla ilgilenmiştir. “*Elit eğitimi*” başlığı altında felsefe, matematik ve fen bilimleri alanlarında bu çocuklar küçük yaşlardan itibaren yetiştirilmişlerdir (Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2012: 367; Yılmaz, 2015: 2). Görüldüğü üzere özel yetenekli bireyler her dönemde ve her toplumda fark edilip toplumun faydası adına yetiştirilmeye çalışılmıştır.

Özel yetenek sahibi bireylerle ilgili tanımlar, toplumun algılarına ve onlara yüklenen anlama dayanmaktadır ve yapılan tanımların yetersiz kaldığından bahsedilmektedir. Bu duruma rağmen kısaca tanımladığımızda zekâ, zihinsel bir yetenektir. Bireyin sahip olduğu bu yeteneği modern anlamda ilk olarak Francis Galton 1869’da *The Hereditary Genius* (Kalıtsal Deha) adlı kitabında kavramlaştırmıştır. Alfred Binet 1908’de zekayı; anlama, zihinde tutabilme, uyum sağlayabilme, kendini denetleyebilme şeklinde tanımlamıştır. Thorndike 1927’de zekayı, ihtiyaç duyulan cevapları bulma gücü olarak tanımlayarak yedi zihinsel beceriden bahsetmektedir. Bu beceriler; kavrama, sözel akıcılık, hızlı idrak ve hesaplama becerisi, güçlü hafıza, tüme varımsal düşünme, mekânsal canlandırma becerisidir (Bildiren, 2011: 25). Millî Eğitim Bakanlığı’na (MEB) göre ise özel yetenek sahibi birey: “Yaşatlarına göre daha hızlı öğrenen; yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede önde olan, özel akademik yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlayabilen, ilgi alanlarında bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans gösteren birey” olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2018). Üstün yetenek ve üstün zekâ kavramlarını ayırt edilebilecek şekilde tanımladığımızda üstün yetenek, İngilizce’de “talented” olarak ifade edilmekte olup Türkçe’ye uyarlanmış bir kelimedir. Spor ve sanat alanlarında sahip olunan üstün başarıdan dolayı üstün yetenekli birey denmektedir. Üstün zekâ, İngilizce’de “gifted” olarak ifade edilmekte olup Türkçe’ye uyarlanmış bir kelimedir. Akademik alanda üstün başarı gösteren bireye denmektedir (Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 2012: 7; Yılmaz, 2015: 2). Tanımlardan bir toplumun serveti niteliğinde olduğu bu bireylerin tanılanması ve özelliklerine göre eğitimlerinin düzenlenmesi gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde her çocuğun kapasitesini geliştirecek nitelikte eğitim alması hakkı olduğundan bahsedilmektedir (Karakaş ve Çevik, 2016: 889). Ayrıca insanlığın gelişimine katkıda bulunacak bireylerin yetiştirilmesi, ülke yönetiminin yükümlülüğündedir. Bir ülkenin gelişmiş toplumlar seviyesine çıkması özel yetenek sahibi bireylerin değerlendirmesine ve bu doğrultuda gerekli ve etkili yatırımların yapılmasına bağlı olduğu düşünülmektedir. Etkili yatırımın yapılabilmesi için ilk etapta toplum içinde %2’lik bir dilime sahip olan bu bireylerin tanılanması gerekmektedir (Bilgili, 2000: 59-60; Özsoy, 2014: 77).

Tanılama sürecinde Bakanlık tarafından belirlenen tanılama yaşı veya sınıf seviyesi dikkate alınır ve genel zihinsel

yetenek, müzik ve görsel sanatlar alanlarında özel bir yeteneğe sahip olduğu düşünülen öğrenciler, Bilim ve Sanat Merkezler'ine (BİLSEM) aday olarak gösterilir. İl tanılama sınav komisyonu tarafından hazırlanan aşamalı sınav düzenlemesinde ilk olarak öğrencinin genel zihinsel yetenek değerlendirilmesi yapılmaktadır. Ardından ise resim ve müzik alanında yetenek değerlendirilmesi yapılmaktadır. Başarılı bulunan öğrenciler bireysel değerlendirmeye alınmaktadır. Bu değerlendirmede de başarı gösterenler BİLSEM'de eğitim almaya hak kazanmaktadır. Ayrıca genel zihinsel yetenek, müzik ve görsel sanatlar alanlarında tanılama yaşı veya sınıf seviyesi dışında aday olarak gösterilen öğrenciler de rehberlik ve araştırma merkezlerince özel yetenekli olarak tanılanmaktadır ve il özel eğitim hizmetleri kurulu kararı gereğince destek eğitim odası hizmetinden faydalanmaktadır (Levent, 2014: 53; MEB, 2018; Yılmaz, 2015: 60-62).

Tanılama sonucunda özel yetenek sahibi bireylerin genel özellikleri incelendiğinde yaşamlarının ilk yıllarından itibaren yaşlılarına göre daha hızlı gelişim göstermektedirler. En belirgin gelişimleri yaşlılarına göre erken konuşmaları, yürümeleri ve meraklı oluşlarıdır. Amerika'da birçok eyalette kabul edilen Maryland Raporuna göre özel yeteneğe sahip bireyler bir veya birkaç alanda üstün performans göstermektedir. Bu alanlar; genel zihinsel beceri, özel akademik beceri, üretici düşünme becerisi, liderlik, görsel ve performans alanlarında beceri, psiko-motor becerisi olmak üzere altı madde olarak sıralanmaktadır (Davis ve Rimm, 2004, akt. Levent, 2014: 15). Bu doğrultuda özel yetenek sahibi bireylerin zihinsel özellikleri; çabuk ve hızlı öğrenme, yüksek yaratıcılık, mükemmel bir hafıza, geniş hayal gücü, geniş ilgi alanı, geniş kelime dağarcığı, hızlı dil gelişimi ve sözel yetenek, orijinal fikir ve çözüm önerileri, problem çözüme ve muhakeme yeteneği, analitik düşünme becerisi, keskin gözlem becerisi, kuvvetli algılama yeteneği, sayısal beceri, ilgilerini çeken konularda uzun dikkat ve yoğunlaşma becerisi olarak sıralanmaktadır. Bu bireylerin duygusal ve zihinsel özellikleri; güçlü duygu ve hisler, duygusal hassaslık, yaşının üstünde olgunluk, gelişmiş adalet duygusu, mizah yeteneği, güçlü etik değerler, gelişmiş empati yeteneği olarak sıralanmaktadır. Kişisel özellikleri ise; mükemmeliyetçi, meraklı, merhametli, sabırlı, rekabetçi, risk almayı sevme, yüksek özgüven, kişisel farklılıkları yüksek, otoriteyi sorgulayıcı olmalarıdır (Levent, 2014: 15-27; Özdemir, 2006: 25; Pfeiffer, 2002: 4-6; Piaget ve Renzulli, 2005, 56-67; Renzulli, 1978: 83-86).

Özel yetenekli öğrencilerin ilgi alanlarını belirlemek adına öğrencilerin boş zaman etkinliklerini nasıl değerlendirdikleri araştırılmıştır. Buna göre lego ve yapboz ile oynayan ve koleksiyon yapan öğrencilerin ayrıntılı iş alanına ilgi duydukları; televizyonda çeşitli oturum, tartışma ve haber programları takip eden, spor yapan ve dans eden öğrencilerin ikna alanına ilgi duydukları; polisiye, korku, macera kitapları okuyan öğrencilerin edebiyat alanına ilgi duydukları; sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri gerçekleştiren öğrencilerin sosyal yardım alanına ilgi duydukları; bahçe işleri ile uğraşan ve hayvan bakımıyla ilgilenen öğrencilerin ziraat alanına ilgi duydukları; müzik dinleyen ve bir müzik aleti çalan ve sıra dışı sporlarla ilgilenen öğrencilerin müzik alanına ilgi duydukları; fotoğrafçılık malzemeleri, seramik, kil, hamur, ahşap vb. resim malzemeleri ile vakit geçiren ve bu alanda kitap okuyan öğrencilerin sanata ilgi duydukları; araba dergisi okuyan öğrencilerin mekanik alanına ilgi

duydukları; tarih programları izleyen öğrencilerin sosyal bilimler alanına ilgi duydukları; reklam izleyen öğrencilerin ticaret alanına ilgi duydukları; öğrencinin yabancı dil derslerindeki başarısına göre yabancı dil alanına ilgi duydukları ve bu on bir maddenin dışındaki öğrencilerin ise fen bilimleri alanına ilgi duydukları ortaya çıkmıştır (Gülen ve Özdemir, 2013; Kazem, Alzubaidi, Hemdan ve Renzulli, 2014: 130; Piaget ve Renzulli, 2005, 56-67; Renzulli, 1978: 83-86).

Özel yeteneğe sahip öğrenciler, nitelikleri ve ilgileri açısından yaşlılarından farklı oldukları görülmektedir ve bu sebeple müfredat dışı, farklı ve ilgilerini çekecek eğitici programlarla desteklenmeye ihtiyaç duydukları düşünülmektedir (Subotnik, Olszewski-Kubilius ve Worrell, 2011). Farklılık gösteren bu öğrencilerin eğitimlerini normal öğrenciler için hazırlanmış program, araç, gereç ve personelle karşılamak mümkün olmadığından Türkiye'de özel yeteneğe sahip öğrencilerin eğitimi, Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı Bilim ve Sanat Merkezlerinde sağlanmaktadır. Bu öğrenciler örgün eğitim kurumlarına devam etmektedir. Ancak okul dışı saatlerde BİLSEM'lerde eğitimlerini sürdürebilmektedir (MEB, 2018).

Özel yeteneğe sahip öğrenciler, BİLSEM Yönergesi'ne göre birbirini takip eden 5 programda eğitim görmektedir. Bu programlar; uyum programı, destek eğitimi, bireysel yetenekleri fark ettirme, özel yetenekleri geliştirme ve proje üretimi/yönetimidir (MEB, 2007). Destek eğitimi ve bireysel yetenekleri fark ettirme programlarının akabinde öğrencilerin ilgi alanları ve yetenekleri belirlenmekte ve destekleyici programlarla öğrencilerin gelişimleri sağlanmaya çalışılmaktadır (Gülen ve Özdemir, 2013: 224). Bu doğrultuda çeşitli atölyeler kurum yöneticileri tarafından belirlenip açılmakta ve öğrenciler istediği üç atölyeyi seçip çalışmalara katılmaktadır. Özel yetenekli öğrencilerin ilgi alanları ve yetenekleri doğrultusunda açılması düşünülen atölyelerin önceliklendirilmesine yönelik herhangi bir model olmadığından bu eksiklik yapılan bu araştırma ile giderilmeye çalışılacaktır.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modelinden, çalışma grubundan, veri toplama araçlarından, verilerin toplanmasından ve verilerin analizinden bahsedilmektedir.

2.1. Araştırma Modeli

Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), alternatif ve kriterlere göreceli önem değerleri verilerek karmaşık karar verme problemlerinin çözümlendiği bir çeşit çok kriterli karar verme yöntemidir. İlk olarak Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen bu yöntemde problemler hiyerarşik bir düzende ve tek yönlü olarak modellenmekte olup kriterler birbirinden bağımsız ve aynı seviyededir (Saaty ve Vargas 2012: 3-4). Ayrıca kriterlerin birbirine olan etkileri dikkate alınmamaktadır. Karar vericilerin objektif ve subjektif yargıları, nitel ve nicel değişkenler kullanarak matematiksel bir yöntemle ortaya konulmaktadır. Ayrıca diğer ÇKKV problem çözümlerinde kullanılan birçok yöntem nazaran AHP yöntemi teknik olarak hem birey hem de grup kararlarına uygun olması ve ayrıca uygulanması kolay olması nedeniyle yaygın olarak kullanılmaktadır (Bakır ve

Atalık, 2019: 153). AHP yöntemi uygulama adımları şu şekildedir:

1. İlk olarak karar problemi tanımlanmakta ve hiyerarşik yapı kurulmaktadır. Alan yazından ve uzman görüşlerinden faydalanarak elde edilen bilgi doğrultusunda amaç, kriterler, alt kriterler ve alternatifler belirlenmektedir.

Tablo 1. Dört Kademedeki Oluşan Hiyerarşik Yapı

AMAÇ	Kriter 1	Alt Kriter 1.1	Alternatif 1
		Alt Kriter 1.2	
	Kriter 2	Alt Kriter 2.1	Alternatif 2
		Alt Kriter 2.2	
	Kriter 3	Alt Kriter 3.1	Alternatif 3
		Alt Kriter 3.2	

2. AHP işlemlerini uygulayabilmek için ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulmaktadır. Hiyerarşik yapıda bulunan kriterler ve alt kriterler ikili olarak karşılaştırılmaktadır.

Tablo 2. Örnek İkili Karşılaştırma Matrisi

Hedef	Kriter 1	Kriter 2	Kriter 3	Kriter 4
Kriter 1	a ₁₁ =1	a ₁₂ =5	a ₁₃ =1	a ₁₄ =9
Kriter 2	a ₂₁ =1/5	a ₂₂ =1	a ₂₃ =3	a ₂₄ =7
Kriter 3	a ₃₁ =1	a ₃₂ =1/3	a ₃₃ =1	a ₃₄ =1/3
Kriter 4	a ₄₁ =1/9	a ₄₂ =1/7	a ₄₃ =3	a ₄₄ =1

İkili karşılaştırma matrisleri, hiyerarşik yapıda aynı seviye yer alan kriterlerin amaca göre veya önem derecelerine göre karar verici tarafından karşılaştırılmaktadır. Karar vericiler, kriterlerin önem derecelerini belirlemede Saaty (1980) tarafından ortaya konan Önem Dereceleri Tablosunu kullanmaktadır (Saaty ve Vargas 2012: 6).

Tablo 3. Karşılaştırmalarda Kullanılan Önem Dereceleri Tablosu

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit Derecede Önemli	Her iki seçenek aynı öneme sahiptir.
3	Orta Derecede Önemli	Bir seçenek diğerine göre biraz daha üstün
5	Kuvvetli Derecede Önemli	Bir seçenek diğerine göre oldukça üstün
7	Çok Kuvvetli Derecede Önemli	Bir seçenek diğerine göre çok üstün
9	Mutlak Derecede Önemli	Bir seçenek diğerine göre kesin kanıtlara dayalı olarak üstün
2,4,6,8	Ara Değerleri Temsil Etmektedir.	İki ardışık sayı arasında küçük farklar olduğunda kullanılan değerler
Karşılıklı Değerler	Karşılaştırma yapılırken i,j 'ye atanan değer (x) ise j,i 'ye atanan değer (1/x)'dir.	

3. Karar vericiler tarafından oluşturulan karşılaştırma matrislerinin geometrik ortalama alınarak tek bir karşılaştırma matrisi elde edilmiş olmaktadır.

4. Karşılaştırma Matrisinin her bir sütununda bulunan değer, bulunduğu sütünün ağırlığına bölünerek matris normalize edilmiş olmaktadır.

Tablo 4. Normalize Edilmiş Matris Hesabı

Hedef	Kriter 1	Kriter 2	Kriter 3	Kriter 4
Kriter 1	1,00/3,18	2,26/7,30	2,19/6,39	0,78/2,56
Kriter 2	0,44/3,18	1,00/7,30	1,00/6,39	0,33/2,56
Kriter 3	0,46/3,18	1,00/7,30	1,00/6,39	0,45/2,56
Kriter 4	1,28/3,18	3,03/7,30	2,20/6,39	1,00/2,56
Toplam	3,18	7,30	6,39	2,56

Tablo 5. Normalize Edilmiş Matris

Hedef	Kriter 1	Kriter 2	Kriter 3	Kriter 4
Kriter 1	0,31	0,31	0,34	0,30
Kriter 2	0,14	0,14	0,16	0,13
Kriter 3	0,14	0,14	0,16	0,18
Kriter 4	0,40	0,42	0,34	0,39

5. Öncelikler Vektör hesabı yapmak için her bir satırın ortalaması hesaplanmaktadır.

Tablo 6. Öncelikler Vektörü Matrisi

Hedef	Kriter 1	Kriter 2	Kriter 3	Kriter 4	Ort.
Kriter 1	0,31	0,31	0,34	0,30	0,09
Kriter 2	0,14	0,14	0,16	0,13	0,04
Kriter 3	0,14	0,14	0,16	0,18	0,04
Kriter 4	0,40	0,42	0,34	0,39	0,11

6. İlgili kriterin tüm kriterler içerisindeki önemi hesaplanmaktadır. Bir önceki aşamada elde edilen satır ortalamaları, matrisin normalize edilmiş ilk haliyle çarpılıp toplanmaktadır. Ardından elde edilen matris öz vektör hesaplamasında elde edilen ortalamaya bölünerek tüm öncelikler matrisi elde edilmektedir.

$$\begin{bmatrix} 1,00 & 2,26 & 2,19 & 0,78 \\ 0,44 & 1,00 & 1,00 & 0,33 \\ 0,46 & 1,00 & 1,00 & 0,45 \\ 1,28 & 3,03 & 2,20 & 1,00 \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} 0,09 \\ 0,04 \\ 0,04 \\ 0,11 \end{bmatrix} = \\
 = 0,09 * \begin{bmatrix} 1,00 \\ 0,44 \\ 0,46 \\ 1,28 \end{bmatrix} + 0,04 * \begin{bmatrix} 2,26 \\ 1,00 \\ 1,00 \\ 3,03 \end{bmatrix} + 0,04 * \begin{bmatrix} 2,19 \\ 1,00 \\ 1,00 \\ 2,25 \end{bmatrix} + 0,11 * \begin{bmatrix} 0,78 \\ 0,33 \\ 0,45 \\ 1,00 \end{bmatrix} = \\
 = \begin{bmatrix} 0,55 \\ 0,10 \\ 0,10 \\ 0,82 \end{bmatrix} / \begin{bmatrix} 0,09 \\ 0,04 \\ 0,04 \\ 0,11 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 6,11 \\ 2,5 \\ 2,5 \\ 7,45 \end{bmatrix}$$

7. Daha sonraki aşamada ise tutarlılık oranı hesaplanmaktadır. AHP yönteminde karar vericilerin görüşlerini yansıttığından dolayı subjektiftir ve bundan dolayı tutarsızlıkların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Bu durumu elimine etmek için tutarlılık oranı (CR) olarak adlandırılan değer kullanılmaktadır. Bu hesaplamayı yapabilmek adına Tutarlılık İndeksi'nin (CI) hesaplanması gerekmektedir. Bu işlem için ise bir önceki işlemde tüm öncelikler vektörü hesaplamalarında elde edilen değerlerin ortalaması alınmakta ve eşitlik yardımıyla faydalanılmaktadır.

$$\lambda_{max} = 7,11 + 2,25 + 2,25 + 7,45 / 4 = 5,515$$

$$CI = (\lambda_{max} - n) / (n - 1)$$

$$CI = (5,515 - 4) / (4 - 1) = 0,50$$

8. Son olarak Tutarlılık Oranı hesaplamasında Rassal İndeksi (Rİ) kullanılmaktadır.

Tablo 7. Rastgele Değere İndeksi Tablosu

n	1	2	3	4	5	6	7	8
RI	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41
n	9	10	11	12	13	14	15	
RI	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59	

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0,50}{0,90} = 0,56 \text{ dır.}$$

Elde edilen değere göre tutarlılığın kabul edilebilir sınırlar içinde olup olmadığı belirtilmektedir. Yukarıda verilen örnek uygulamada Uyum Oranı 0,10'dan düşük çıktığı için karşılaştırmalardaki tutarsızlık kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu söylemek mümkündür (Timor, 2011: 29-31).

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmanın araştırma grubu, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Ataşehir, Beşiktaş, Kadıköy, Zeytinburnu ilçelerindeki BİLSEM'de ilkököl kademesinde eğitim alan 3 erkek 6 kadın olmak üzere 9 öğrenci velisi oluşturmaktadır. Velilerden 4'ü yüksek lisans, 5' i ise lisans mezudur. Araştırma grubunu belirlemede amaçlı örnekleme yönteminden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Grubu belirlemede BİLSEM velisi olma ölçüt olarak kabul edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 118-122). BİLSEM velileri, seçmeli atölyelerin belirlenmesine yönelik matris üzerindeki puanlamaları eğitim aldıkları kurumdan bağımsız olarak değerlendirmişlerdir.

2.3. Veri Toplama Araçları

BİLSEM'lerde eğitim alan öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda atölyelerin belirlenmesi adına alan yazın taranmıştır. Alan yazın doğrultusunda belirlenen atölyeler kriter olarak belirlenmiştir.

1) Ahlak Eğitimi (Gündüz, 2010; Levent, 2014),

2) Ana Dil Kullanımı ve Yazarlık (Albertson ve Billingsley, 2000; Selçuk, 2018; Özdemir, 2006),

3) Beden Eğitimi (Spor ve Dans) (Özdemir, 2006; Yılmaz, Esentürk, Demir ve İlhan, 2017),

4) Drama (Kangal ve Arı, 2013),

5) Düşünme Becerileri (Karabey, 2010; Levent, 2014),

6) El Becerileri (Psikomotor Yetenek) (Bildiren, 2011),

7) Fen bilimleri (Tereci, Aydın ve Orbay, 2008),

8) Görsel Sanatlar (Genç, 2014),

9) Matematik (Boran ve Aslaner, 2008),

10) Müzik (Tunçdemir, 2004),

11) Robotik (Kıran, 2018),

12) Sosyal Bilimler (Uzun, 2006; Yılmaz, 2015),

13) Teknoloji Okur Yazarlığı (Gömlüksiz, Kan ve Öner, 2012),

14) Uzay ilişkilerine ilişkin (spatial) (Özdemir, 2006).

15)Yabancı Dil (Bain, McCallum, Bell, Cochran ve Sawyer, 2010),

Yukarıda verilen bu kriterlerden matris oluşturulmuştur. BİLSEM'de öğrencisi bulunan velilere uygulama ile ilgili bilgilendirme yapıldıktan sonra hazırlanan ikili matris, Saaty ve Vargas (2012: 6)'ın geliştirdiği önem dereceleri tablosuna göre veliler tarafından doldurulmuştur. İkili karşılaştırmalarda sütundaki kriterin satırdaki kriterden üstün olduğu durumda tablodaki önem derecesine göre 1'den 9'a kadar X bir değer verilmiştir. Buna karşın satırdaki kriter sütundaki kriterine göre daha üstün ise önem derecesi 1/X olarak değer verilmiştir. Çalışmada kullanılan bir karşılaştırma matrisi aşağıda verilmiştir.

Tablo 8. BİLSEM Velisi Tarafından Doldurulan Örnek Bir Karşılaştırma Matrisi

BURAK BİLSEM ÖĞRENCİLERİNİN İLGİ ALANI VE YETENEKLERİNE GÖRE ATÖLYELER	Robotik	Müzik	Görsel Sanatlar	Fen bilimleri	El Becerileri (Psikomotor Yetenek)	Beden Eğitimi (Spor ve Dans)	Düşünme Becerileri	Drama	Ana Dil Kullanımı ve Yazarlık	Matematik	Uzay ilişkilerine ilişkin	Teknoloji Okur Yazarlığı	Ahlak Eğitimi	Sosyal Bilimler	Yabancı Dil
Robotik	1	6	6	2	2	6	2	6	2	2	2	2	1/9	6	6
Müzik	1/6	1	1	1/6	1/6	1	1/6	1	1/5	1/6	1/6	1/4	1/9	1	1
Görsel Sanatlar	1/6	1	1	1/6	1/6	1	1/6	1	1/5	1/6	1/6	1/4	1/9	1	1
Fen bilimleri	1/2	6	6	1	2	6	2	6	2	2	1	5	1/9	5	5
El Becerileri (Psikomotor Yetenek)	1/2	6	6	1/2	1	6	1	6	4	1/2	1	4	1/9	6	5
Beden Eğitimi (Spor ve Dans)	1/6	1	1	1/6	1/6	1	1/6	1	1	1/6	1/6	1/2	1/9	1	1/2
Düşünme Becerileri	1/2	6	6	1/2	1	6	1	4	4	1/2	4	4	1/9	6	6
Drama	1/6	1	1	1/6	1/6	1	1/4	1	1	1/6	1/5	1/3	1/9	1	1/4
Ana Dil Kullanımı ve Yazarlık	1/2	5	5	1/2	1/4	1	1/4	1	1	1/5	1/4	1/2	1/9	2	1
Matematik	1/2	6	6	1/2	2	6	2	6	5	1	2	5	1/9	6	6
Uzay ilişkilerine ilişkin	1/2	6	6	1	1	6	1/4	5	4	1/2	1	4	1/9	6	6
Teknoloji Okur Yazarlığı	1/2	4	4	1/5	1/4	2	1/4	3	2	1/5	1/4	1	1/9	6	6
Ahlak Eğitimi	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	1	9	9
Sosyal Bilimler	1/6	1	1	1/5	1/6	1	1/6	1	1/2	1/6	1/6	1/6	1/9	1	1/3
Yabancı Dil	1/6	1	1	1/5	1/5	2	1/6	4	1	1/6	1/6	1/6	1/9	3	1

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın çalışma grubunda bulunan velilerle ilk önce telefonla ya da yüz yüze görüşerek konu ile detaylı bilgi verilmiştir. Araştırmanın uygulama kısmının daha iyi anlaşılabilmesi için daha önce yapılmış olan uygulama ve çalışmalar örnek olarak sunulmuştur. Akabinde ise bu çalışmaya ait karşılaştırma matrisleri çalışma grubunu oluşturan velilere mail yolu ile iletilmiştir. Karşılaştırma

matrislerindeki atölyeleri önem derecesine göre puanlama aşamasını tamamlayan veliler, tekrar mail yolu ile puanlanmış matrisleri araştırmacıya ulaştırmışlardır.

2.5. Verilerin Analizi

BİLSEM öğrencilerinin seçmeli atölye kriterleri matrisde sıralanmıştır. Velilere uygulanan matrislerin ilk önce geometrik ortalaması alınmıştır. Ardından normalizasyon aşaması için her bir sütunun değerleri toplanmış ve her bir

değer ilgili sütunun toplam değerine bölünmüştür. Öncelikler vektörünü belirlemek adına ise her bir satırın aritmetik ortalaması alınmıştır. Böylelikle kriterlerin ağırlıkları belirlenmiştir. Bir sonraki aşamada ise tüm öncelikler vektörünü oluşturmak için kriterlerin her birinin ağırlık değeri grubun geometrik ortalamasının alındığı ilk matris satırındaki kriterin her bir değeri ile çarpılmış ve çarpım sonrası satırdaki her bir değer toplanmıştır. Sonrasında ise her bir kriterle ilgili satır öncelikler vektöründeki ilgili kriterin değerine bölünmüş ve elde edilen değerlerin aritmetik ortalaması alınmıştır. Elde

edilen değer λ maks değerini oluşturmuştur. Tutarlılık indeksi ve oranını hesaplamıştır. Bu hesaplamayı yapmak için $CI = \frac{\lambda_{maks}-n}{n-1}$ ve $CR = \frac{CI}{RI}$ formülleri ve rastgele değer indeksi tablosu kullanılmıştır (Özden, 2008: 300-308; Timor, 2011, 44-45; Yıldırım ve Önder, 2018: 30-33).

3. Bulgular

Yapılan analizlerle elde edilen bulgular aşağıda tablolara açıklanmaktadır.

Tablo 9. Karşılaştırma Matrisinin Geometrik Ortalaması Alınmış Tablo

Kriterler	Robotik	Müzik	Görsel Sanatlar	Fen Bilimleri	El Becerileri	Beden Eğitimi	Düşünme Becerileri	Drama	Anadil Kullanımı	Matematik	Uzay İlişkileri	Teknoloji okur yazar	Ahlak eğitimi	Sosyal Bilimler	Yabancı Dil
Robotik	1,00	2,26	2,19	0,78	1,79	2,47	0,41	2,48	1,03	0,50	3,88	1,01	0,37	0,56	1,26
Müzik	0,44	1,00	1,00	0,33	0,87	0,89	0,35	1,99	0,54	0,34	1,71	1,56	0,45	1,54	1,66
Görsel Sanatlar	0,46	1,00	1,00	0,45	1,08	1,08	0,30	2,53	0,60	0,42	1,25	1,27	0,51	0,98	1,26
Fen Bilimleri	1,28	3,03	2,20	1,00	4,46	4,01	1,26	5,49	2,01	1,00	4,41	3,62	0,58	2,94	2,95
El Becerileri	0,56	1,14	0,92	0,22	1,00	0,87	0,35	1,49	0,99	0,24	2,43	1,92	0,32	0,81	0,76
Beden Eğitimi	0,40	1,13	0,93	0,25	1,14	1,00	0,23	1,79	0,49	0,23	1,70	1,00	0,40	0,65	1,19
Düşünme Becerileri	2,46	2,84	3,35	0,79	2,84	4,30	1,00	5,17	1,43	0,72	5,18	4,48	0,77	2,39	1,88
Drama	0,40	0,50	0,39	0,18	0,67	0,56	0,28	1,00	0,32	0,15	2,70	1,36	0,34	0,24	0,50
Ana Dil	0,97	1,85	1,67	0,50	1,01	2,05	0,70	3,16	1,00	0,46	2,88	2,76	0,40	2,60	2,96
Kullanımı - Yazarlık															
Matematik	2,00	2,95	2,39	1,00	4,16	4,39	1,39	6,49	2,17	1,00	5,93	5,13	0,42	3,41	3,40
Uzay İlişkileri	0,26	0,59	0,80	0,23	0,41	0,59	0,19	0,37	0,35	0,17	1,00	0,33	0,31	0,39	0,29
Teknoloji Okur	0,99	0,64	0,79	0,28	0,52	1,00	0,22	0,73	0,36	0,19	3,00	1,00	0,28	0,51	0,42
Yazarlığı															
Ahlak Eğitimi	2,67	2,22	1,96	1,74	3,08	2,52	1,36	2,97	2,48	2,36	3,20	3,62	1,00	2,86	3,65
Sosyal Bilimler	1,78	0,65	1,02	0,34	1,24	1,53	0,42	4,10	0,38	0,39	1,96	1,86	0,50	1,00	0,83
Yabancı Dil	0,79	0,60	0,80	0,34	1,32	0,84	0,53	2,00	0,34	0,29	3,45	2,37	0,27	0,94	1,00

Tablo 9'da 9 veliye ait olan matrislerin geometrik ortalaması verilmiştir.

Tablo 10. Normalize Edilmiş Veriler Tablosu

Kriterler	Robotik	Müzik	Görsel Sanatlar	Fen Bilimleri	El Becerileri	Beden Eğitimi	Düşünme Becerileri	Drama	Anadil Kullanımı	Matematik	Uzay İlişkileri	Teknoloji okur yazarlığı	Ahlak Eğitimi	Sosyal Bilimler	Yabancı Dil
Robotik	0,06	0,10	0,10	0,09	0,07	0,09	0,05	0,06	0,07	0,06	0,09	0,03	0,05	0,03	0,05
Müzik	0,03	0,04	0,05	0,04	0,03	0,03	0,04	0,05	0,04	0,04	0,04	0,05	0,07	0,07	0,07
Görsel Sanatlar	0,03	0,04	0,05	0,05	0,04	0,04	0,03	0,06	0,04	0,05	0,03	0,04	0,07	0,05	0,05
Fen Bilimleri	0,08	0,14	0,10	0,12	0,17	0,14	0,14	0,13	0,14	0,12	0,10	0,11	0,08	0,13	0,12
El Becerileri	0,03	0,05	0,04	0,03	0,04	0,03	0,04	0,04	0,07	0,03	0,05	0,06	0,05	0,04	0,03
Beden Eğitimi	0,02	0,05	0,04	0,03	0,04	0,04	0,03	0,04	0,03	0,03	0,04	0,03	0,06	0,03	0,05
Düşünme Becerileri	0,15	0,13	0,16	0,09	0,11	0,15	0,11	0,12	0,10	0,08	0,12	0,13	0,11	0,11	0,08
Drama	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02	0,06	0,04	0,05	0,01	0,02
Ana Dil	0,06	0,08	0,08	0,06	0,04	0,07	0,08	0,08	0,07	0,05	0,06	0,08	0,06	0,12	0,12
Kullanımı - Yazarlık															
Matematik	0,12	0,13	0,11	0,12	0,16	0,16	0,16	0,16	0,15	0,12	0,13	0,15	0,06	0,16	0,14
Uzay İlişkileri	0,02	0,03	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,02	0,01	0,05	0,02	0,01
Teknoloji Okur	0,06	0,03	0,04	0,03	0,02	0,04	0,02	0,02	0,02	0,02	0,07	0,03	0,04	0,02	0,02
Yazarlığı															
Ahlak Eğitimi	0,16	0,10	0,09	0,21	0,12	0,09	0,15	0,07	0,17	0,28	0,07	0,11	0,14	0,13	0,15
Sosyal Bilimler	0,11	0,03	0,05	0,04	0,05	0,05	0,05	0,10	0,03	0,05	0,04	0,06	0,07	0,05	0,03
Yabancı Dil	0,05	0,03	0,04	0,04	0,05	0,03	0,06	0,05	0,02	0,03	0,08	0,07	0,04	0,04	0,04

Tablo 10'da geometrik ortalaması alınmış grubun verilerini normalize etmek için her bir sütunun toplamı alınmış ve her bir veri kendi sütun toplamına bölünerek normalizasyon sağlanmıştır.

Tablo 11. Öncelikler Vektörünün Oluşturulması

Kriterler	Ortalamalar
Ahlak Eğitimi	0,14
Ana Dil Kullanımı ve Yazarlık	0,07
Beden Eğitim	0,04
Drama	0,03
Düşünme Becerileri	0,12
El Becerileri	0,04
Fen Bilimleri	0,12
Görsel Sanatlar	0,05
Matematik	0,14
Müzik	0,05
Robotik	0,07
Sosyal Bilimler	0,05
Teknoloji Okur Yazarlığı	0,03
Uzay İlişkileri	0,02
Yabancı Dil	0,04

Tablo 11'de öncelikler vektörünü elde etmek için her bir satırdaki verilerin aritmetik ortalaması alınmıştır. Elde edilen değerler değerlendirildiğinde Ahlak eğitimi ve Matematik atölyeleri 0,14 ile öncelikli kriter olarak görülmektedir. Akabinde ise Fen Bilimleri ve Düşünme Becerileri gelmektedir. Drama, Teknoloji Okur Yazarlığı ve Uzay İlişkileri son sıraları paylaşmaktadır.

Tablo 12. Tüm Öncelikler Vektörünün Oluşturulması

Kriterler	Tüm öncelikler vektörü	Tüm öncelikler vektörü
Robotik	1,042325008	15,64764937
Müzik	0,71548501	15,85318249
Görsel Sanatlar	0,712705226	15,83213355
Fen Bilimleri	1,940292803	15,92638417
El Becerileri	0,654095697	15,72916304
Beden Eğitim	0,58963819	15,73630595
Düşünme Becerileri	1,853045637	15,80071417
Drama	0,425546459	15,57533113
Ana Dil Kullanımı ve Yazarlık	1,184339524	15,93014797
Matematik	2,154178595	15,94877005
Uzay İlişkileri	0,336825958	15,56757915
Teknoloji Okur Yazarlığı	0,503028564	15,62032007
Ahlak Eğitimi	2,182255425	15,97145119
Sosyal Bilimler	0,847225993	15,95035062
Yabancı Dil	0,707292953	15,80458259
Aritmetik Ortalama		15,7929377

Tablo 12'de görüldüğü üzere geometrik ortalaması alınmış her bir değer öncelikler vektöründe ortalaması alınmış her bir değer ile çarpılıp satırdaki her bir değer toplanmış ve öncelikler vektöründe ilgili kriterin değerine bölünmüştür. Elde edilen değerlerin aritmetik ortalaması alınmıştır. Tutarlılık indeksini hesaplamak için aşağıdaki formül kullanılmıştır.

$$CI = (\lambda_{\max} - n) / (n - 1) \quad CI = (15,7929377 - 15) / (15 - 1)$$

$$CI = 0,057$$

Tutarlılık oranı hesaplanabilmesi için aşağıdaki formül kullanılmıştır. RI ise Rastgele Değer İndeksi Tablosu'ndan 15 kritere denk gelen değer alınmıştır.

$$CR = CI / RI \quad CR = 0,057 / 1,59$$

$$CR = 0,036$$

Sonuç uyum sınırları içinde ($0,036 \leq 0,10$) çıkmıştır. Uyum oranı 0,10'dan düşük çıktığı için karşılaştırmalardaki tutarsızlık kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu söylemek mümkündür (Timor, 2011: 29-31).

Tablo 13. Öncelikler Vektörü Ortalamasına Göre Sıralanmış Kriterler

Ağırlıklarına göre önceliklendirilmiş atölyeler	Ortalamalar
Ahlak Eğitimi	0,14
Matematik	0,14
Düşünme Becerileri	0,12
Fen Bilimleri	0,12
Ana Dil Kullanımı ve Yazarlık	0,07
Robotik	0,07
Sosyal Bilimler	0,05
Görsel Sanatlar	0,05
Müzik	0,05
Beden Eğitim	0,04
El Becerileri	0,04
Yabancı Dil	0,04
Teknoloji Okur Yazarlığı	0,03
Drama	0,03
Uzay İlişkileri	0,02

Tablo 13'de görüldüğü üzere BİLSEM'de öğrencisi bulunan velilerin öncelikli atölye isteği Ahlak Eğitimi ve Matematik üzerine daha sonra ise Düşünme Becerileri ve Fen Bilimleri üzerinedir. Teknoloji Okur Yazarlığı, Drama ve Uzay İlişkileri pek talep görmeyen atölyelerdendir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Özel yeteneğe sahip çocukların gelişimi ile ilgili yapılan araştırmalar, bu çocukların bilişsel gelişiminin, içinde bulunduğu yaş grubunun ötesinde olmasına rağmen zamanı etkin kullanma, bir beceri kazanma (bisiklete binme, yüzme gibi), kurallara uyma, iyi ilişkiler kurma gibi çeşitli alanlarda yaş grubunun seviyesinde veya altında kalabildiğini ortaya koymaktadır (Reis ve Renzulli, 2004; Robinson ve Noble, 1991; Saranlı ve Metin, 2012). Ahlak gelişimi de yine farklılık gösteren alanlardan sayılabilmektedir. Bu sebeple bu araştırmanın ortaya koyduğu model, özel yetenekli öğrencilerin gelişimleri desteklenmiş olacaktır. Bu konu ile ilgili diğer araştırmalar incelendiğinde özel yeteneğe sahip çocukların ahlak gelişimi hakkında bilgi sahibi olabilmek adına metaforlardan faydalandığı görülmektedir. Kurnaz, Çiftçi ve Karapazar (2013) tarafından yapılan "Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin değer algılarının betimsel bir analizi" adlı araştırmada; öğrencilerin değer bilgisini betimlemek adına onların değerlere ilişkin metafor üretme durumları incelenmiş ve öğrencilerin üçte ikisinin metafor üretmedikleri görülmüştür. Bu durum öğrencilerin birçoğunun değerlere ilişkin bilişsel bir yapıya sahip olmadıkları şeklinde yorumlanmıştır. Özel yetenek gibi bir güce sahip olan bu öğrencilere değer eğitimi verilmesi gerektiği konusunda araştırmacılar da hemfikirdir (Ekşi,

2003; Hökekleli ve Gündüz, 2004; Kurnaz, Çiftçi ve Karapazar, 2013; Lovecky, 1994: 116-118). Elde edilen bulgular ve yapılan araştırmalar dikkate alındığında ahlak konusunda öğrencilerde görülen eksiklik veliler nezdinden de tedbir alınması gereken bir konu olarak görülmekte olduğundan bu araştırmada öncelikli bir istek olarak ortaya çıkmıştır.

Elde edilen bulgular dikkate alındığında ahlak eğitimi atölyesi ortalaması ile matematik atölyesi ortalamasının aynı değere sahip olduğu görülmektedir. Bu ise velilerin, ahlak eğitimi kadar akademik açıdan matematik eğitimi de önemsediklerini göstermektedir. Özel yeteneğe sahip çocukların matematik eğitimi ile ilgili araştırmalar incelendiğinde Güven (1997) tarafından hazırlanan doktora tezinde erken çocukluk döneminde kız ve erkek çocuklarının matematik eğilimleri arasında bir farkın olmadığını ortaya koymaktadır. Yine Güven (1998) tarafından yapılan araştırmada okul öncesi ve ilkökul öğretmenlerinin görüşleri alınmıştır ve bu araştırmada öğrencilerin matematik başarılarında velilerin eğitim durumu, sosyo kültürel ve ekonomik durumunun etkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca matematikte erkek öğrencilerin daha başarılı olduğu düşüncesi aslında ilkökul öğretmenlerinin ön yargılı düşüncelerden hareket ederek erkek öğrencilere daha fazla ilgi göstermesine sebep olmakta ve erkek öğrencilerin daha başarılı olmalarına katkı sağlamaktadır. Kerr ve Multon (2014) tarafından yapılan araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Mecek ve Taşlıdere (2015) tarafından yapılan araştırmada kardeş sayısı dört ve üzerine çıktığında öğrencilerin başarıları, ailenin sosyo ekonomik durumundan etkilenmektedir. Kuloğlu ve Uzel (2013) tarafından yapılan araştırmada ise özel yeteneğe sahip öğrencilerin başarılarında matematiğe olan tutumları ve öğrenme stilleri etkili olmakla birlikte öğrenci merkezli yaklaşım da etkili olmaktadır. BİLSEM’de proje tabanlı yapılan eğitimler öğrencilerin matematik tutumlarını olumlu etkilemektedir. Rounds ve Hendel (1980) tarafından yapılan araştırmada matematik alanında öğrenci merkezli eğitimin alana yönelik kaygıyı azalttığı ve olumlu tutumlar geliştirdiği ortaya konulmaktadır. Singer, Sheffield ve Leikin (2017) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin matematik becerilerinin gelişmesi öğretmenlerinin yaratıcılığına bağlı olduğu belirtilmiştir. Veliler, matematik alanını akademik başarının bir göstergesi olarak görmekte olduklarından, öğrencilerine atölye çalışması aracılığı ile daha fazla matematik eğitimi almalarını sağlayarak öğrencilerinin başarı elde etmelerini istemektedir.

Araştırma bulguları dikkate alındığında düşünme becerileri ve fen bilimleri atölyeleri de bir alt sırada aynı ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Karabey (2010) tarafından hazırlanan doktora tezinde matematik alanında beceri sahibi olan öğrencilerin yaratıcı problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerinin yaş gruplarına göre gelişmiş olduğu bulunmuştur. Saygılı ve Atahan (2014) tarafından yapılan araştırmada ise spor yapan özel yetenekli çocukların yansıtıcı düşünme becerilerinin daha fazla gelişmiş olduğunu ve ayrıca bu çocukların güçlü yönlerinin ilgili alanlarda gelişmesini sağlayacak programlara ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmektedir. Neber ve Schommer-Aikins (2002) tarafından yapılan araştırmada özel yeteneğe sahip öğrencilerin fen bilimleri alanında ilgi ve motivasyonlarını artırma adına konu ile ilgili ön bilgileri ölçerek ve ardından öğrenme çevreleri genişletilerek

bilgilerini artırmak gerektiğinden bahsedilmektedir. Bu araştırmada önceliklendirilen atölyelerde ilk sıraları alan atölyeler gösteriyor ki velilerin ilk önceliği ahlak hemen ardından ise akademik başarıyı artıracığı düşünülen atölyelerdir. Veliler için akademik başarı için öğrencilerinin bilişsel gelişimi önemli görülmektedir.

Veliler, öğrencilerinin birçok yönde gelişmesini ve en kaliteli şekilde geleceğe hazırlanmasını istemektedir. Bu gelişimin bilhassa ahlak ve matematik alanlarında olmak üzere diğer alanlarda da sağlanması beklenmektedir. Yukarıda verilen araştırmalar da bu durumu destekler niteliktedir. Bu kadar önem arz eden bu ve buna benzer konularda etkili karar vermek gerekmektedir. Bu sebeple okul müdürlerinin AHP yöntemini kullanarak alacakları karara velileri de katmış olması kararın etkililiğini artırmış olmakla birlikte okul müdürünün kolay ve isabetli karar almasını da destekleyecektir. Bu çalışmada uygulanan AHP yöntemi uygulaması ve değerlendirmesi kolay ve zaman almayan bir yöntem olduğundan kurumlarca rahat uygulanabilir olduğu düşünülmektedir. AHP yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalar yöntemin kullanışlı olduğunu destekler niteliktedir (Dündar, 2008; Özden, 2008; Özgüven, 2011; Yani ve Bakti, 2015).

İlgili alan yazın tarandığında okul seçimi ve ders seçimi ile ilgili ÇKKV yöntemlerinden AHP yönteminin kullanıldığı çalışmalara rastlanmıştır (Dündar, 2008; Kutlu, Abalı ve Eren, 2012; Özden, 2008; Özgüven, 2011) fakat BİLSEM öğrencilerinin yetenek ve ilgileri doğrultusunda seçmeli atölyelerin önceliklendirilerek belirlenmesine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Sadece okul yönetimi tarafından uygun görülen atölyelerin açılmasından ziyade öğretmen, öğrenci velisi ve hatta öğrencinin de görüşleri alınarak uygun karar verme yöntemi kullanılarak seçmeli atölyelerin belirlenmesi daha etkili karar alınmasını sağlayacaktır. Karardan etkilenecek kişilerin karara katılması sürecin etkin işleyişini sağlayacağı gibi sonucun paylaşımını da sağlayacaktır. Araştırma sonuçları dikkate alındığında ise yüksek ortalamaya sahip alanlarda atölyeler açılmalı ve atölyeler açılma amacına uygun ve alanında yetkin öğretmenlerin sorumluluğunda olmalıdır.

Kendi kurumlarında atölye çalışmaları yapmayı amaçlayan BİLSEM yöneticileri ve diğer okul yöneticileri açılması planlanan atölyelerin önceliklendirilmesinde ve belirlenmesinde etkin karar verebilmek adına Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden faydalanmalıdır.

Ayrıca eğitim kurumlarının ders ya da atölye seçimleri noktasında yöneticilerin etkili karar verebilmelerine yardımcı olmak adına kullanıcı dostu bir yazılım geliştirilerek grup karar verme süreci daha rasyonel ve etkin bir şekilde uygulanabilir.

Bu konu ile ilgili araştırmacılar çeşitli kurumlarda ÇKKV yöntemleriyle seçmeli ders ya da atölyeleri belirleyerek sürecin işleyişi ve öğrencilerin başarı ve memnuniyeti ile çalışmalar yapabilirler. Kurumun işleyişi ve imkanları, öğretmenlerin düşünceleri, veli ve öğrencilerin beklentileri gibi etkenleri de hesaba katarak seçmeli ders ve atölyelerin belirlenmesinde farklı ve gelişmiş karar verme yöntemleri kullanılarak uygulanabilir.

Kaynakça

- Albertson, L. R., & Billingsley, F. F. (2000). Using strategy instruction and self-regulation to improve gifted students' creative writing. *Journal of Secondary Gifted Education, 12*(2), 90-101.
- Bain, S. K., McCallum, R. S., Bell, S. M., Cochran, J. L., & Sawyer, S. C. (2010). Foreign language learning aptitudes, attitudes, attributions, and achievement of postsecondary students identified as gifted. *Journal of Advanced Academics, 22*(1), 130-156.
- Bakioğlu, A., & Levent, F. (2013). Üstün yeteneklilerin eğitiminde Türkiye için öneriler. *Üstün Yetenekliler Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi (UYAD), 1*(1) 31-45.
- Bildiren, A. (2011). *Üstün yetenekli çocuklar aileler ve öğretmenler için bir kılavuz*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Bilgili, A. (2000). Üstün yetenekli çocukların eğitimi sorunu-Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 12*(12), 59-74.
- Boran, A. İ., & Aslaner, R. (2008). Bilim ve sanat merkezlerinde matematik öğretiminde probleme dayalı öğrenme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(15), 15-32.
- Dündar, S. (2008). Ders seçiminde analitik hiyerarşi prosesi uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13*(2), 217-226.
- Ekşi, H. (2003). Temel insani değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: Karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi, 1*(1), 79-96.
- Ersöz, F., Kabak, M., & Yılmaz, Z. (2011). Lisansüstü öğreniminde ders seçimine yönelik bir model önerisi. *Journal of Economics & Administrative Sciences/Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13*(2), 227-249.
- Genç, M. A. (2014). Üstün yetenekli öğrencilerin görsel sanatlar eğitiminde disiplinlerarası öğretim etkinliklerinin değerlendirilmesi (Konya BİLSEM örneği). *Sanat Eğitimi Dergisi, 2*(1), 142-168.
- Gömlüksiz, M. N., Kan, A. Ü., & Öner, Ü. (2012). Üstün zekâlı ve üstün yetenekli öğrencilerin medya okuryazarlığına ilişkin görüşleri (Elazığ BİLSEM örneği). *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 2*(4), 41-54.
- Gülen, Ö., & Özdemir, S. (2013). Veri madenciliği teknikleri ile üstün yetenekli öğrencilerin ilgi alanlarının analizi. *Üstün Yetenekliler Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi (UYAD), 1*(3), 213-226.
- Gündüz, T. (2010). Üstün zekâlı çocuklarda ahlâk gelişimi ve eğitimi. *İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1*(1), 157-177.
- Güven, Y. (1997). *Erken matematik yeteneği testi-2'nin geçerlik, güvenilirlik, norm çalışması ve sosyo-kültürel faktörlerin matematik yeteneğine etkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Güven, Y. (1998). Kız ve erkek çocuklarda matematik yeteneği ve matematik başarısı konusunda okul öncesi ve ilköğretim (ilköğretim) öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 10*, 121-138.
- Hökelekli, H., & Gündüz, T. (2004). Üstün yetenekli çocukların karakter özellikleri ve değerler eğitimi. *Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiriler Kitabı (131-144)*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Kangal, S. B., & Arı, M. (2013). Investigation of the effects of creative drama programs on moral development of gifted and typical children. *Eğitim ve Bilim, 38*(170), 308-320.
- Karabey, B. (2010). *İlköğretimdeki üstün yetenekli öğrencilerin yaratıcı problem çözmeye yönelik erişim düzeylerinin ve kritik düşünme becerilerinin belirlenmesi* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.
- Karakaş, B. & Çevik, Ö. C. (2016). Çocuk refahı: Çocuk hakları perspektifinden bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18*(3), 887-906.
- Kazem, A. M., Alzubaidi, A. S., Hemdan, A. H., & Renzulli, J. (2014). The factor structure of the scales for rating the behavioural characteristics of superior students (SRBCSS): Results on an Omani Sample. *International Journal for Talent Development and Creativity, 2*(1), 127-137.
- Kerr, B. A., & Multon, K. D. (2014). The development of gender identity, gender roles, and gender relations in gifted students. *Journal of Counseling & Development, 93*(2), 183-191.
- Kıran, B. (2018). *Üstün yetenekli ortaokul öğrencilerinin proje tabanlı temel robotik eğitim süreçlerindeki yaratıcı, yansıtıcı düşünme ve problem çözme becerilerine ilişkin davranışlarının ve görüşlerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Kulaksızoğlu, A., Bilgili, A. E., & Şirin, M. R. (2004). *Üstün yetenekli çocuklar seçilmiş makaleler kitabı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Kuloğlu, S., & Uzel, D. (2013). The analysis of gifted students' mathematical attitudes according to different variables: Manisa science and art center example. *Journal of Gifted Education Research, 1*(2), 97-107.
- Kurnaz, A., Çiftçi, Ü., & Karapazar, H. (2013). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin değer algılarının betimsel bir analizi. *Değerler Eğitimi Dergisi, 11*(26), 185-225.
- Kutlu, B. S., Abalı, Y. A., & Eren, T. (2012). Çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile seçmeli ders seçimi. *Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2) 5-25.
- Levent, F. (2014). *Üstün yetenekli çocukları anlamak*. Ankara: Nobel.
- Levent, F. (2011). *Üstün yeteneklilerin eğitimine yönelik görüş ve politikaların incelenmesi* (Doktora tezi).

- Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Lovecky, D. V. (1994). Exceptionally gifted children: Different minds. *Rooper Review*, 17(2), 116-120.
- Lybyer, A. H. (1913). *The government ottomon empire in the time of suleiman the magnificent*. London: Harvard University Press.
- MEB. (2018). *BİLSEM öğrenci tanılama ve yerleştirme klavuzu*. (Erişim: 19.10.2018), https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/08143439_2018-2019_BYLSEM_YYRENCY_TANILAMA_VE_YERLE_YTYRME_KILAVUZU.pdf
- Mecek, S., & Taşlıdere, E. (2015). Üstün zekâlı/yetenekli öğrencilerin matematik ve fizik akademik başarılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 5(5), 733-746.
- Neber, H. & Schommer-Aikins, M. (2002). Self-regulated science learning with highly gifted students: The role of cognitive, motivational, epistemological, and environmental variables. *High Ability Studies*, 13(1), 59-74.
- Piaget, J., & Renzulli, J.S. (January, 2005). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for promoting creative productivity. *The Principal Goal of Education*. 55-90. doi:10.1017/CBO9780511610455.015
- Özbek, A. (2014). Yöneticilerin çok kriterli karar verme yöntemi ile belirlenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* (24) 209-225. doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER314>
- Özdemir, A. (2006). *Üstün yetenekli öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özden, Ü. (2008). Analitik hiyerarşi yöntemi ile ilkökul seçimi. *M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 299-320.
- Özgülven, N. (2011). Vakıf üniversitesi tercihinin analitik hiyerarşi süreci ile belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 279-290.
- Pfeiffer, S. I. (2002). Identifying gifted and talented students: Recurring issues and promising solutions. *Journal of Applied School Psychology*, 19(1), 31-50.
- Reis, S. M., & Renzulli, J. S. (2004). Current research on the social and emotional development of gifted and talented students: Good news and future possibilities. *Psychology in the Schools*, 41(1), 119-130.
- Renzulli, J. S. (1978). What makes giftedness? Reexamining a definition. *Phi Delta Kappan*, 60(3), 81-88.
- Robinson, N. M., & Noble, K. D. (1991). Social-emotional development and adjustment of gifted children. M. C. Wang, M. C. Reynolds, ve H. J. Walberg (Ed.). *Handbook of special education: Research and practice*. Volume 4: Emerging programs (pp. 57-76). New York: Pergamon Press.
- Rounds, J. B., & Hendel, D. D. (1980). Measurement and dimensionality of mathematics anxiety. *Journal of Counseling Psychology*, 27(2), 138.
- Saaty, T. L., & Vargas, L. G. (2012). *Models, methods, concepts & applications of the analytic hierarchy process* (Vol. 175). London: Springer.
- Selçuk, S. (2018). Üstün zekâlı ve özel yetenekli öğrencilerin ana dil farkındalığı ve bilinci, Türkçeyi doğru ve güzel kullanma hassasiyetleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(1), 449-462.
- Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2011). Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science. *Psychological Science in the Public Interest*, 12(1), 3-54.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (2012). *Üstün yetenekli çocukların keşfi, eğitimleriyle ilgili sorunların tespiti ve ülkemizin gelişimine katkı sağlayacak etkin istihdamlarının sağlanması amacıyla kurulan meclis araştırma komisyonu raporu*. https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/ustun_yetenekli/docs/Kurulu%C5%9F%20Karar%C4%B1%20Tutanaklar%C4%B1%2006.03.2012.pdf (E. T.: 20.10.2018).
- Tereci, H., Aydın, M., & Orbay, M. (2008). Bilim ve Sanat Merkezlerine devam eden öğrencilerin fen tutumlarının incelenmesi: Amasya BİLSEM örneği. *Üstün Zekâlı ve Yetenekli Çocuklar Kongresi*. Ankara.
- Timor, M. (2011). *Analitik hiyerarşi prosesi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Tunçdemir, İ. (2004). Çok sesli müzikte “harika çocuk kanunu” nun Türk müzik kültürüne etkisi: İdil Biret-Suna Kan örneği. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimler Fakültesi, Malatya.
- Saranlı, A. G., & Metin, N. (2012). Üstün yetenekli çocuklarda gözlenen sosyal-duygusal sorunlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 45(1), 139-164.
- Saygılı, G., & Atahan, R. (2014). Üstün zekâlı çocukların problem çözmeye yönelik yansıtıcı düşünme becerilerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014(31), 181-192.
- Singer, F. M., Sheffield, L. J., & Leikin, R. (2017). Advancements in research on creativity and giftedness in mathematics education: introduction to the special issue. *ZDM*, 49(1), 5-12.
- Uzun, A. (2006). *Üstün veya özel yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersine ilişkin tutumları ile akademik başarıları arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.
- Yani, A., & Bakti, L. D. (2015). Competence making on computer engineering program by using Analytical Hierarchy Process (AHP). *International Journal of*

- Advanced Computer Science and Applications*, 6(9) 298-303.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin
- Yıldırım, B. F., & Önder, E. (Ed.). (2018). *Çok kriterli karar verme yöntemleri*. Bursa: Dora.
- Yılmaz, A., Esentürk, O. K., Demir, G. T., & İlhan, E. L. (2017). Metaphoric perception of gifted students about physical education course and physical education teachers. *Journal of Education and Learning*, 6(2), 220-234.
- Yılmaz, D. (2015). *Üstün yetenekliler için psikolojik danışma ve rehberlik uygulamaları*. Ankara: Nobel.

Araştırma Makalesi • Research Article

Devlet Politikalarının Şirket Açılış ve Kapanışı Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz, 2010-2018

Effects of Government Policies on Firm Openings and Closures: An Econometric Analysis for Turkey, 2010-2018

Hakan Eryüzlü,^{a,*} Sertaç Hopoğlu^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi Bölümü, 31200, Hatay/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3715-0021

^b Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret, 31200, Hatay/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9541-2352

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 07 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 01 Aralık 2019
Kabul tarihi: 06 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

TAR Panel Testi,
Panel Birim Kök,
Şirket Açılışı,
Şirket Kapanışı

ARTICLE INFO

Article history:

Received 07 February 2019
Received in revised form 01 December 2019
Accepted 06 December 2019

Keywords:

TAR Panel Test
Panel Unit Root
Start-Ups
Firm Closures

ÖZ

Her ne kadar Dünya ekonomileri gün geçtikçe daha liberal politikalar ile ticareti şekillendirmeyi tercih etseler de devletlerin geliştirdikleri politikalar reel sektör üzerinde etki yaratmaktadır. Hiç kuşkusuz her devlet ülkesindeki şirket sayısının ve kapasitesinin artmasını ve mevcut şirketlerin ömürlerinin olabildiğince uzun olmasını arzu eder. Geliştirilen politikalarda bu arzuyu desteklemek yönündedir. Çalışmada 2010 Ocak – 2018 Aralık dönemlerini içeren analizde, Türkiye için açılan ve kapanan şirket sayıları 9 sektör özelinde incelenmiş ve durağanlıkları test edilmiştir. Sonuçlar Türkiye’de şirket açılış ve kapanışlarının genel anlamda durağan olduğu fakat kriz dönemlerinde yaşanacak şokların kalıcı olabileceğini göstermiştir.

ABSTRACT

Although the economic decision makers of the World prefer to form trade by formulating and applying more liberal policies, every implemented policy may have different impacts on the real sector. Every government would undoubtedly prefer to increase of number of companies and to improve their capacities along with high firm survival rates. Long firm life cycles also imply increased economic activity, employment and welfare. All policies formulated in liberal economies support start-up of new businesses and their survival as long as possible. In this study, stationarity of firm openings and closures in nine sectors in Turkey during the period January 2010 -December 2018 were analyzed. The results of the analysis showed that start-ups and closures for the studied period are stationary in general; however, shocks in crisis periods may have permanent effects on the numbers of start-ups and closures.

1. Giriş

Reel sektörün en önemli kurumsal yapıları, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerdir (KOBİ’ler). Sadece birkaç ülkede değil tüm Dünyada KOBİ’ler reel sektörün en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bu kadar önemli olmalarının nedenleri KOBİ’lerin ülke ekonomilerinde ihracat, istihdam, vergi vb. makro değişkenlere önemli katkılar sağlamalarıdır. Rakamlar incelendiğinde KOBİ’lerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır; Tüm Dünyada şirketlerin ortalama %95’i

KOBİ’lerden oluşurken Dünya istihdamının da ortalama %40’ı KOBİ’ler tarafından karşılanmaktadır. Teknolojinin gelişmesi sonucunda Dünya ticaretinde de değişimler yaşanmış ve esnek üretim yapabilen KOBİ tarzı şirketlerin tercih edilmesiyle, büyük çapta üretim yapan fakat hantal sayılabilecek Taylorist ve Fordist üretim modelleri terk edilmeye başlanmıştır. 1980 sonrası dönemde yaşanan krizlerde de KOBİ’lerin değişim ve şoklara karşı daha esnek, ayrıca daha yaratıcı olduğu gözlemlenmiştir (Özdemir vd.,

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: hakan.eryuzlu@iste.edu.tr

2007:178). Türkiye’de de Dünya ortalamalarına benzer istatistikler gözlenmektedir, Türkiye’de KOBİ ölçeğindeki şirketler, mevcut şirketlerin %99’una yakınına oluşturmakta ve toplam istihdamın %40’ını karşılamaktadır.

Büyük şirketler ise sayısal olarak KOBİ’lere göre çok daha az olmalarına rağmen, istihdam ve üretimin büyük kısmını karşılamaktadırlar. Aynı zamanda ülkelerin uluslararası alanda rekabet gücünün belirlenmesinde ve Ar-Ge yatırımlarında öncü konumdadırlar. Türkiye’de mevcut tüm şirketler arasında büyük şirketlerin oranı yalnızca %1 iken, büyük şirketler toplam istihdamın yaklaşık %60’ını karşılamaktadırlar. Üretim ise %80’i yine büyük şirketler tarafından yapılmaktadır.

Genel olarak şirket kuruluşunda ilk kurulacak şirketin büyük bir kuruluş olmasından ziyade KOBİ niteliğinde olması beklenen ve hatta istenen durumdur. Ekosistem içerisinde KOBİ’lerin yarattığı ekonomik istihdam, canlılık ve yenilikler yeni KOBİ’lerin kurulmasını böylece girişimcilik faaliyetlerinde de KOBİ’lerin başat bir faktör haline gelmesini sağlamaktadır. Bu sebeptendir ki devlet teşvikleri KOBİ’lerin Ar-Ge içerikli, teknolojik odaklı şirketler olması için sürekli geliştirilmekte ve yeniden düzenlenmektedir.

KOBİ’lerin yukarıda bahsedilen avantajlarının aksi görüşlerde mevcuttur. KOBİ’lerin önemi ve sektördeki yoğunlukları sebebiyle özellikle iktisadi kriz ortamlarında KOBİ’ler daha fazla etkilenmekte olduğu ve bu nedenle reel sektörde krizin etkilerinin şiddetli hissedilmesine sebep olduğu görüşünü destekleyici çalışmalar literatürde vardır; Emir ve Eyüboğlu (2010), çalışmalarında krizlerin KOBİ’ler üzerindeki etkilerini incelemiş ve kapanma, kapasite oranının düşmesi, ülke çapında sanayi üretim endeksinin azalması ve şirketlerin finansmanı konusunda KOBİ’lerin krizlerden etkilendiğini savunmuşlardır. Coşkun (2011), yaşanan küresel krizlerin KOBİ’ler üzerindeki etkilerini incelemiş ve gelişmiş ülkelerde sektöre yeni giren şirketlerin gelişmekte olan ülkelere göre daha az etkilendiğini tespit etmiştir.

KOBİ ya da büyük şirket fark etmeksizin şirketin açılışı, yaşam süresi ve kapanışları ülke ekonomisi adına son derece önemli aşamalarıdır. Devlet otoriteleri açısından istenilen durum, olabildiğince çok şirketin açılması ve şirketlerin yaşam sürelerinin olabildiğince uzun olmasıdır. Açılan her şirket piyasada rekabeti artıracak, üretimi arttıracak, mal ve hizmetlerin piyasada daha etkin bir şekilde sunulmasına ve en önemlisi istihdam yaratarak toplum refahının artmasına katkıda bulunacaktır. Yeni şirketlerin üretecekleri farklılaşmış ve yeni mal/hizmetlerle de hem ürün çeşitliliğini artırması, hem de yenilikçiliği ilerletmeleri bir diğer beklentidir. Ancak, şirketler de ekonomideki tüm birimler gibi ekonomik konjonktürde meydana gelen resesyon (kriz dönemi) ve refah dönemlerinden etkilenmektedirler. Yaşanan krizler ve refah dönemlerinin şirketler üzerinde yaratacağı etkilerin şirketlerin yaşam süreleri üzerine olumlu veya olumsuz yansımaları olacaktır. Örneğin, Ekşi (2010), KOBİ ve büyük ölçekli şirketlerin mali tablolarının kriz dönemindeki seyirlerini incelemiş ve kriz dönemlerinde her iki tip şirket türünün de olumsuz etkilendiği, kriz sonrası iktisadi ortamın iyileşme sürecinde de her iki tip şirket türünün iyileşme eğiliminde olduğunu tespit etmiştir. Türkiye ölçeğinde benzer çalışmalar da mevcuttur; Çoban v.d. (2010) Sivas ölçeğinde yaptıkları çalışmada, şirketlerin finansal tablolarından hareketle, 2008 krizinin etkilerini araştırmış ve kriz öncesi ile sonrası arasında ciddi farklılıklar

tespit etmişlerdir. Coşkun (2011), çalışmasında da destekleyici sonuçlara Türkiye ölçeğinde ulaşmıştır. Sonuçlara göre, Türkiye’de açılan şirket sayısı, 2008 yılında bir önceki yıla göre %11.3 azalmış ve 2009’da da bir önceki yıla göre %9.9 azalmıştır. Coşkun (2011) ayrıca benzer azalış eğilimini ABD ve Avrupa’da da tespit etmiştir. Klapper ve Love (2011) da 93 ülkeden oluşan bir panelde mali krizin şirket açılışları üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ve bu etkinin finans sektörü gelişmiş ülkelerde daha sert bir biçimde ortaya çıktığı bildirmektedirler. Bu olumsuz etki özellikle kriz zamanlarında risk sermayesinin azalmasıyla ortaya çıkabildiği gibi (Block, De Vries ve Sandner, 2010), aynı zamanda yurtiçi ve yurtdışı talebin azalmasından da (Chowdhury, 2011) kaynaklanabilmektedir. Şirket kapanışlarının yanı sıra, işsizlik artışı, tüketici ve üretici güveninde düşüş, kapasite kullanım oranlarının azalması gibi birçok etkinin de Türkiye’de KOBİ’lerin kriz döneminde yaşadığı olumsuz etkiler arasında olduğu bildirilmektedir (Aktürk, 2014). Diğer yandan, Simón-Moya v.d. (2016) kriz dönemlerinde girişimcilerin başka bir yerde iş bulamayacağından dolayı KOBİ’lerini kapatmalarının fırsat maliyetinin yüksek olduğunu, dolayısıyla kriz dönemlerinde KOBİ’lerin hayatta kalma oranının yükseldiğini ileri sürmektedirler.

Hiç kuşkusuz şirketlerin açılışı ve yaşam sürelerini etkileyen birçok iç ve dış etken bulunmaktadır. Bu etkenlerden politika yapımcıların şirket açılışları ve şirketin devamını sağlama yönünde verdikleri destekler (girişimcilik destekleri, Ar-Ge destekleri, proje hibeleri, vergi afları vb.) çalışmanın ana konularındandır. Söz konusu devlet kaynaklı bu etkenler sürpriz olmayan ve yasalarla oluşturulan politikalar olduğundan, ekonomik aktörler tarafından daha izlenebilir/kontrol edilebilir (şoklardan yani sürprizlerden uzak) etkenler olarak değerlendirilebilir.

Alınan politika kararları reel sektörü çeşitli kanallar vasıtasıyla etkiler. Örneğin girişimcilik desteği sonucu belli bir dönemde kaç şirket kurulduğu ya da resesyon dönemlerinde sağlanan vergi affından kaç şirketin yararlandığı, bu politikalar sonucunda ekonomik canlılığın durumu örnek verilebilir. Söz konusu bu politika süreci araştırmacılar açısından izlenebilir bir alan oluşturmaktadır. Söz gelimi, bir girişimcilik desteği sonucu kurulan şirketlerin sağladığı istihdam oranı politikanın başarı ölçütü olarak değerlendirilebilir. Şüphesiz, hükümetler aldıkları politika kararları ile şirket açılışlarını desteklemeyi ve yaşam sürelerini sürekli kılmayı hedeflerler. Fakat politikaların etkin olup olmadığı her zaman tartışma konusudur. Başarılı politikanın kıstası nedir? İstihdam mıdır, üretim midir veya başka özel kıstaslar mıdır? Bu araştırmada özellikle Türkiye’de özel sektör destek ve teşviklerinin arttığı 2010 Ocak sonrası dönem ile 2018 Aralık arasındaki dönemde, aylık olarak elde edilen verilerle hükümet politikalarının açılan ve kapanan şirketler üzerinde, iktisadi konjonktür içerisinde meydana gelen değişimler çerçevesinde, olumlu yönden etki edip etmediği (şirket açılışlarının artması ve kapanışlarının azalması) araştırılmıştır. Böylelikle söz konusu politikaların istenilen etkiye sahip olup olmadıkları, şirket açılış ve kapanış sayısı üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda şirket açılışlarının artması ve kapanışlarının azalması devlet politikalarının başarılı olduğu yönünde tek başına değerlendirilmemiştir. Çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en önemli özellikte bu noktadır. Çalışmada Türkiye’de 9 sektör özelinde (imalat”, “tarım,

ormancılık ve balıkçılık”, “inşaat”, “toptan ve perakende ticaret”, “ulaştırma ve depolama”, “konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri”, “bilgi ve iletişim”, “insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri” ve “eğitim”) açılan ve kapanan şirket sayıları aylık olarak alınmış ve açılan şirketler ile kapanan şirketler panel serilerinde meydana gelen şokların kalıcılığı dönemler temelinde analiz edilmiştir. Genel bir ifadeyle şokların kalıcı olduğu (ekonometrik olarak birim köklü panellerde) durumda devlet politikaları etkisiz, tam tersi durumda etkili kabul edilmiştir.

Çalışma, giriş dâhil beş bölümden oluşmaktadır. 2. bölümde Türkiye’de özel sektör dahilindeki politikalara kısaca değinilmiş, 3. bölümde kullanılan veri seti ve metodoloji açıklanmış, 4. bölümde analiz sonucunda elde edilen ampirik sonuçlar gösterilmiş ve nihayet 5. bölümde değerlendirme ve politika önerileri yapılmıştır.

2. Türkiye’de Özel Sektör Destekleri

Türkiye’de özel sektörün istenilen olgunluğa ulaşması için Cumhuriyet tarihi boyunca çeşitli araçlarla politikalar geliştirilmiştir. Kimi zaman devletin özel sektörle yatırım yapması, kimi zaman kredi ve teşviklerin sağlanması modern iktisadi hayata geçme çabaları içerisinde değerlendirilebilir. Özellikle 1960 sonrası planlı ekonomi dönemi ve 1980 sonrası yaşanan liberal dönüşüm iktisadi açıdan önemli gelişmelerdir. Ancak, Türkiye ekonomisinin en önemli özelliklerinden biri kriz durumlarındaki kırılganlığıdır. Sadece 1980 ve sonrası dönemde birçok krizin Türk ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri görülebilmektedir. Özellikle 1990 sonrası yaşanan yapısal ve finansal sorunlar enflasyon, kamu açığı ve cari açık ile birlikte cari açığın finansmanı için borçlanmaya başvurulması krizlerin kronikleşmesine neden olan faktörlerdir. Daha sonrasında uygulanan istikrar politikalarında da birincil kaynak olarak borçlanmaya başvurulması krizlerin etkilerini uzatmaktan öteye geçememiştir. Krizler ise toplumsal anlamda büyük maliyetler yaratmıştır. Özellikle yakın tarihteki 1994, 2000 ve 2001 krizlerinde devlet politikalarının ne kadar önemli olduğu da bir kez daha anlaşılmıştır (Fırat ve Soylu, 2014:5).

Gerçekten de Türkiye’de Cumhuriyet kurulduğundan beri devlet öncülüğünde özel ve liberal sektörün gelişimi için birçok politika geliştirilmiştir. Özel sektöre hammadde sağlama ve yeni yatırımlar yapmasına destek olmak adına kurulan fabrikalardan, geliştirilen çeşitli dış ticaret politikalarından (özellikle korumacı), günümüzde uygulanan bölgesel kalkınma politikaları, girişimci destek programları, proje hibe destek programları, yatırım teşvikleri vb. gibi birçok politika sayılabilir. Aynı zamanda yine özel sektörü desteklemek ve onların yeteneklerini arttırmak amaçlarıyla; KOSGEB(Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı), kalkınma ajansları, teknokentler, organize sanayi bölgeleri gibi birçok kurumsal ve organizasyonel altyapı da devlet tarafından oluşturulmaktadır.

Söz konusu durumlardan da anlaşılacağı gibi Türkiye gibi ülkelerde liberal piyasa istenilen olgunlukta olmadığından devlet politikaları bir kat daha önem kazanmaktadır. Bu durumda özel sektörü ilgilendirecek her politikanın sonucu daha keskin bir şekilde hissedilebilmektedir. Dünyada uygulanan çok çeşitli teşvik ve/veya destek politika örnekleri mevcuttur. Politikalar ülke ekonomilerine özgü özellikler taşısa da biraz farklılaştırılarak başka ülkelerde de

uygulanabilir. Türkiye’de de uygulanan özellikle girişimciliği teşvik eden politikaların, diğer ülkelerdeki benzer politikalar ile karşılaştırıldığında değiştirilmesi gereken özellikleri bulunabilir. Diğer yandan, uygulanan politikalar değişik sektörlerde farklı sonuçlar doğurabilmektedir (Olçay ve Bulu, 2015). Yine de bu tip politikaların ülkede hâkim olan siyasi ideoloji ve makro göstergelerin yanı sıra risklerin etkileri ile oluşturulduğu bilinmelidir (Orki, 2015:69-70). Kriz zamanında KOBİ’lerin hayatta kalması için uygulanan devlet politikaları genellikle KOBİ’lerin mevcut (ve düşük düzeydeki) işletme sermayelerini korumaya ve akışkan finansmana erişimlerini artırmaya yönelik olmaktadır (OECD, 2009). Bu gibi politikalar genellikle vergi araçlarını (vergi indirimini veya muafiyeti) ve çeşitli geri ödemeleri içermekle birlikte, çeşitli sektörlerde yapılacak yatırımlar için devlet hibeleri ve hatta KOBİ’lere doğrudan nakit desteğini de içerebilmektedir (Visinescu ve Micuda, 2011). Literatürde genel olarak KOBİ’ler için uygulanan finansa erişim, vergi uygulamaları ve yenilikçilik destekleri gibi politikaların KOBİ yaşam sürelerine etkilerini araştıran çalışmalar çoğunluktadır. Bununla birlikte, krizler ve şirket açılış-kapanışları ilişkisi birçok çalışmada veri olarak (genellikle krizin getirdiği şirket kapanışları olarak) alınmakta, ekonomideki şokların etkileri göz ardı edilmektedir. Bu nedenle KOBİ politikalarının etkilerinin, ekonomideki değişimler de göz önüne alınarak sektörel olarak incelenmesi gelecekte yapılacak politikalara ışık tutacaktır.

3. Metodoloji ve Veri Seti

Çalışmada araştırma hipotezleri, TAR Panel ya da threshold birim kök testi olarak bilinen, panel eşikli birim kök testi ile sınanmıştır. Panel eşikli birim kök testi, paneli oluşturan kesitler arasındaki bağımlılığı dikkate alan ikinci kuşak bir panel birim kök testidir. Beyaert ve Camacho (2008) tarafından geliştirilen test, üç ana yaklaşımı dikkate almaktadır: panel için eşik bir değer belirlenmesi, eşik değerini ayırdığı her iki bölüm (rejimler) ve tamamı için ayrı ayrı birim kök testleri ve tüm sonuçların önyüklemeli (bootstrap) yöntem ile yapılması.

Beyaert ve Camacho (2008), çalışmalarında Evans ve Karras’ın panel veri ile yakınsamayı test etmek amacıyla geliştirdiği denklem (1)’i yakınsamanın tek tip olmadığını varsayarak denklem (2) olarak yeniden düzenlemişlerdir.

$$\Delta g_{n,t} = \delta_n + \rho_n g_{n,t-1} + \sum_{i=1}^p \varphi_{n,i} \Delta g_{n,t-i} + \varepsilon_{n,t}$$

Denklem (1)

$$\Delta g_{n,t} = [\delta_n^1 + \rho_n^1 g_{n,t-1} + \sum_{i=1}^p \varphi_{n,i}^1 \Delta g_{n,t-i}] I_{\{z_{t-1} < \lambda\}} + [\delta_n^2 + \rho_n^2 g_{n,t-1} + \sum_{i=1}^p \varphi_{n,i}^2 \Delta g_{n,t-i}] I_{\{z_{t-1} \geq \lambda\}} + \varepsilon_{n,t}$$

Denklem (2)

Denklem (2)’de $I\{x\}$, x doğru olduğunda 1 değerini, aksi takdirde 0 değerini alan bir göstergedir. Bu nedenle, eğer $z_{t-1} < \lambda$ koşulu yerine getirilirse birim değer alan değişken, kukla değişken olarak hareket eder. Yani, her halükarda, açılan/kapanan şirket sayısı dinamiği, iki olası rejimden birini izler. $z_{t-1} < \lambda$ ve “rejim II” ise, $z_{t-1} \geq \lambda$ olan durum “rejim I” olarak adlandırılır. Bu nedenle λ , bir “eşik” parametresidir ve denklem (2), öncelikle Chen (1978)

tarafından geliştirilen eşik otoregresif (TAR) modellerin sınıfına aittir. Denklem (2) 'de, p'nin yeterince yüksek olduğu varsayılrsa da, t, her n için beyaz bir gürültü sürecidir ve sektörler arası korelasyon göz ardı edilemez. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde bu durum, şoklar serisel olarak ilişkisiz olsa da, yakınsak ülkelerin aynı türden şoklardan etkilenmesinin muhtemel olduğu şeklinde yorumlanır.

Denklem (2) tahmin edildiğinde, üstünlüğünün doğrusal Evans-Karras modeline (denklem (1)) göre kontrol edilmesi gerekir. Doğrulırsa, bir sonraki aşama, denklem (2) 'nin ρ katsayılarına bir tür birim kök testi uygulayarak, yakınsaklık olup olmadığının test edilmesinden ibarettir. Son olarak, yakınsama kanıtı varsa, son adım denklem (2) 'nin δ katsayılarının koşullu yakınsamaya karşı mutlak bir test ile sınanmasıdır.

Tek denklemlerli bir TAR çerçevesinde, Hansen (1996) ve Caner ve Hansen (2001), önyüklem simülasyonları ile kritik değerler elde edilir. Sonraki aşamada da aşağıdaki hipotez test edilir;

$$H_{0,1}: \delta_n^1 = \delta_n^2, \quad \rho_n^1 = \rho_n^2, \quad \varphi_{i,n}^1 = \varphi_{i,n}^2$$

Hipotezlerde, $\forall n=1, \dots, N$ ve $\forall i=1, \dots, p$ iken tüm katsayıların her iki rejimde de eşit olmadığı için, denklem (1) FGLS ile denklem (2) ise grid-FGSL yöntemiyle tahmin edilir. Her bir model için, tahmin noktasında olabilirlik fonksiyonunun değeri hesaplanır ve $\ln L_2 = -2 \ln(L_1/L_2)$ değeri elde edilir. L_1 denklem (1) için tek rejimli doğrusal model denklemdir ve L_2 iki rejimli TAR modelinin gerçekleşme değeridir. Eğer $\ln L_2$ çok büyük ise; doğrusallığı gösteren H_0 hipotezi reddedilir. Bu büyüklüğün ne kadar olması gerektiği konusundaki kritik değerler de Caner ve Hansen'in (2001) çalışmalarından elde edilir. Tam bu noktada önyüklem yöntemi sonucunda, birim kök tespiti daha yapılmadığından, "kısıtlı" ve "kısıtsız" olmak üzere iki model elde edilir. İki modelinde doğrusallığı test edilir. Eğer iki modelde aynı anda doğrusal çıkmaz ise, panel TAR yöntemi uygulanabilir (denklem (2)'den devam edilir). Eğer modellerden biri ya da ikisi doğrusal çıkarsa, panel TAR yöntemi uygulanamaz (denklem (1)'den devam edilir). Denklem (2)'den devam edilmesi durumunda $H_{0,2}$ hipotezi aşağıdaki şekildedir;

$$H_{0,2}: \rho_n^1 = \rho_n^2 = 0 \forall n \quad \text{Hipotez (2)}$$

Denklem (2)'nin geçerli olması ülke açısından, 2 farklı rejimin geçerli olduğunu gösterecektir. Bu rejimler eşik değeri ortaya çıkarken, rejim 1 söz konusu verinin eşik değerinin üstünde olduğu zamanları, rejim 2 ise tam tersi durumu gösterecektir. Yukarıda belirtildiği gibi test, üç ana yaklaşımı dikkate almaktadır: panel için eşik bir değer belirlenmesi, eşik değerin ayırdığı her iki bölüm (rejimler) ve tamamı için ayrı ayrı birim kök testleri. Bu üç durum aşağıdaki gibi test edilir:

$$H_{A,2a}: \rho_n^1 < 0, \quad \rho_n^2 < 0 \forall n \quad \text{Hipotez (2a)}$$

$$H_{A,2b}: \rho_n^1 < 0, \quad \rho_n^2 < 0 \forall n \quad \text{Hipotez (2b)}$$

$$H_{A,2c}: \rho_n^1 < 0, \quad \rho_n^2 < 0 \forall n \quad \text{Hipotez (2c)}$$

Hipotez (2a), hem rejim 1 hem de 2 altındaki kesitlerin yakınsamasını yansıtmaktadır. Bu durum "tam yakınsama" olarak adlandırılır. Diğer hipotezler (2b) ve (2c) yakınsamaların sadece rejim 1 veya sadece rejim 2 altında gerçekleştiği anlamına gelir. Böyle bir durum "kısmi yakınsama" olarak adlandırılır. Boş değer ve alternatif

hipotezin, r katsayılarının tüm kesitler için aynı özelliği belirli bir zamanda sağladığını varsayımı unutulmamalıdır.

Üç ana yaklaşımı birbirinden ayırmak için, Caner ve Hansen (2001)'nin çalışmalarından birkaç test istatistiği kullanılır. Caner ve Hansen (2001) önerdiği test istatistiği denklem (3)'te verilmiştir;

$$R_2 = t_1^2 + t_2^2 \quad \text{Denklem (3)}$$

Buradaki X, $i = 1$ ve Y için, model 1'deki Y'nin grid-FGLS tahminidir. Büyük R_2 değerleri yakınsama için elverişlidir. Öte yandan, t_1 'in çok küçük ve t_2 'nin olmadığı durumda, 1. rejim (denklem (2)) altında yakınsama ve 2. rejim (denklem (1)) altında farklılaşma hipotezi reddedilemez ise, uygun olasılık değerlerini bulmak için, önyüklem kritik değerleri hesaplanır.

Yakınsama analizinin son adımı mutlak ve koşullu yakınsama arasında ayırım yapmaktan ibarettir. Ferreira ve Vieira (2009) tarafından önerilen hipotezler aşağıdaki gibidir;

$$H_{0,3}: \delta_n^i = 0, \quad \forall n \text{ ve } \forall i \quad \text{Hipotez (3)}$$

$$H_{A,3a}: \delta_n^i \neq 0 \quad \text{Hipotez (3a)}$$

$$H_{A,3b}: \delta_n^1 = 0, \quad \delta_n^2 \neq 0 \quad \text{Hipotez (3b)}$$

$$H_{A,3c}: \delta_n^1 \neq 0, \quad \delta_n^2 = 0 \quad \text{Hipotez (3c)}$$

Ana hipotez altında $\rho_n^i < 0, \forall n, H_{0,3}$, her iki rejim altında mutlak yakınsamayı gösterir ve $H_{A,3a}$ 'daki alternatif ise şartlı yakınsamayı etkiler. Alternatif hipotezler $H_{A,3b}$ ve $H_{A,3c}$, birinci ve ikinci rejimlerde koşullu yakınsama ve sırasıyla ikinci ve birinci rejimlerde mutlak yakınsama anlamına gelir. Beyaert ve Camacho (2008)'nin $\phi_j, j = a, b, c$ testleri kullanılarak boş hipotez test edilir. Kritik değerler önyüklem simülasyonları ile elde edilir (Yavuz ve Yılancı, 2013: 288).

Çalışmada Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) veri tabanından elde edilen açılan ve kapanan şirket sayıları verileri kullanılmıştır. Fakat söz konusu şirket sayıları çalışmanın hassasiyetini arttırmak amacıyla farklı bir veri seti şeklinde tasnif edilmiştir. Çalışma kapsamında 9 sektör belirlenmiştir; "imalat", "tarım, ormancılık ve balıkçılık", "inşaat", "toptan ve perakende ticaret", "ulaştırma ve depolama", "konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri", "bilgi ve iletişim", "insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri" ve "eğitim" sektörleri. Söz konusu sektörler en çok hareketliliğin ve istihdam alanlarının bulunduğu sektörlerdir. Her bir sektör için 2010 Ocak - 2018 Aralık arası döneme ait aylık açılan ve kapanan şirket sayıları TOBB veri tabanından alınmıştır. Daha sonra açılan ve kapanan şirketler ayrı ayrı iki panel halinde düzenlenmiştir. Buna göre bir panelde (açılan veya kapanan şirket olarak) 9 sektör dikey kesitlerde (sütunda), 108 aylık veri yatay kesitlerde (satır) bulunmaktadır. Genelleştirilmiş bir benzetim ile standart bir panelde yer alan ülkeler yerine veri setinde sektörler yer almaktadır.

Şirket sayılarında sadece TOBB'a kayıt olan şirketlerin alınmasının sebebi, ülke ekonomisinin neredeyse tamamını temsil edebilecek nitelikte olan KOBİ, büyük şirket vb. şirketlerin TOBB şemsiyesi altındaki odalara kayıt zorunluluğudur. Kanunen de bu zorunluk belirlenmiştir. 5174 sayılı Kanunun 9 uncu Maddesine göre: "Ticaret

siciline kayıtlı tacirler ve 5 inci Maddeye göre sanayici ve deniz taciri sıfatını haiz tüm gerçek ve tüzel kişiler ile bunların şubeleri ve fabrikaları, buldukları yerdeki odaya kaydolmak zorundadır. Meslek gruplarına göre yapılacak üye kayıtları, elektronik ortamda Bakanlık ve Birlik bünyesinde düzenlenen ortak veri tabanında güncel olarak tutulmaktadır” (Resmi Gazete, 2004:8774). Daha teknik bir ifade ile, ticaret sicil kayıt zorunluluğu bulunan şirketler TOBB kuruluşlarına kayıt olmalıdır.

4. Ampirik Analiz

Çalışmada 9 sektör üzerindeki analiz, tüm sektörleri temsil edecek iki panele ayrılarak yapılmıştır. Bunlardan ilki 9 sektör için açılan şirket sayıları (2010 Ocak – 2018 Aralık arası) ve 9 sektör için kapanan şirket sayıları (2010 Ocak – 2018 Aralık arası). Her bir panel ayrı ayrı, panel TAR ya da threshold birim kök testi olarak bilinen, panel eşikli birim kök testi ile sınanmıştır. Panel eşikli birim kök testi, paneli oluşturan kesitler arasındaki durağanlığı dikkate alan ikinci kuşak birim kök testidir.

Araştırılan hipotez; “devlet politikaları, şirket açılış ve kapanış üzerinde olumlu etkiye sahiptir” yani devlet politikaları şirket açılışlarını destekler ve kapanışlarının önüne geçmeye çalışır hipotezidir. Bu hipotezi test etmek amacı ile kullanılan panel eşikli birim kök testi de paneli “durgunluk” ve “refah” dönemi olarak dikkate almakta ve rejim olarak nitelendirdiği bu dönemleri birleştiren bir fonksiyon kullanmaktadır. Böylece bir panelin durağan çıkması ya da çıkmaması; devlet politikalarının o panel seti üzerinde, hangi dönemlerde (durgunluk ya da refah) etkili olduğu veya olmadığı hakkında bilgi verecektir.

Öncelikle 9 sektör için (“imalat”, “tarım, ormancılık ve balıkçılık”, “inşaat”, “toptan ve perakende ticaret”, “ulaştırma ve depolama”, “konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri”, “bilgi ve iletişim”, “insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri” ve “eğitim”) oluşturulan panelin durağanlığı, panel eşikli birim kök testi ile test edilmiştir.

Açılan şirket sayıları analizinde, Panel TAR yöntemiyle belirlenen eşik değerinin üstünde kalan değerlerin bulunduğu birinci rejim genel olarak değerleri yüksek verilerin bulunduğu rejimdir. Bu bakımdan analizde birinci rejim genellikle (seriye göre değişebilmektedir) refah dönemini temsil ederken, belirlenen eşik değerinin altında kalan değerlerin bulunduğu ikinci rejim çoğunlukla değerleri düşük verilerin bulunduğu rejim olduğundan genellikle durgunluk dönemini temsil etmektedir. Analizde 10.000 önyükleme (bootstrap) kullanılmıştır.

Açılan şirket için hesaplanan eşik değeri tablo 1’deki gibidir;

Tablo 1. Eşik Değer Sonuçları

Hesaplanan	Değer
Eşik Değeri	323,000
1. Rejimde gözlem yüzdesi	86,585

Eşik değeri 323 olarak hesaplanmıştır. Test bu eşik değerinin üstündeki değerleri birinci rejime (refah dönemi) altındaki değerleri ise, ikinci rejime (durgunluk) atamıştır. Sonuçlara göre değerlerin %86.54’ü eşik değerinin üstünde, %13.46’sı ise altındadır.

TAR Panel yöntemine devam edebilmek için, sistemin doğrusal olmaması gerekmektedir. Açılan şirket için hesaplanan doğrusallık test sonuçları Tablo 2’deki gibidir;

Tablo 2. Doğrusallık Sonuçları

Hesaplanan	P-Değeri
Kısıtsız Önyüklemeli	0.0040
Kısıtlı Önyüklemeli	0.0040

Sonuçlara göre panelin doğrusal olduğunu savunan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Panel doğrusal çıkmadığından TAR Panel yöntemi ile uygulamaya devam edilebilir. Sırada rejimlerin birim kök testleri var. Rejimlerin birim kök testi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Birim Kök Testi Sonuçları

Hesaplanan	P-Değeri
Rejim 1	0.0019
Rejim 2	0.0156
Rejim 1 ve 2 beraber	0.0016

Birim kök testlerinde H_0 panelin eşikli birim köklü olduğunu, alternatif hipotez ise, panelin durağan olduğunu savunmaktadır. Tablo 3’e göre birinci rejim (refahı temsilen) durağan, ikinci rejim(durgunluğu temsilen) ise, %1 anlamlılık düzeyinde durağan değildir. Rejimler beraber değerlendirildiğinde ise, panel durağan çıkmaktadır.

Kapanan şirket sayıları analizinde, Panel TAR yöntemiyle belirlenen eşik değerinin üstünde kalan değerlerin bulunduğu birinci rejim genel olarak değerleri yüksek verilerin bulunduğu rejimdir. Bu bakımdan analizde birinci rejim, açılan şirket sayılarının aksine, durgunluk dönemini temsil ederken, belirlenen eşik değerinin altında kalan değerlerin bulunduğu ikinci rejim genel olarak değerleri düşük verilerin bulunduğu rejim olduğundan, açılan şirket sayılarının aksine, refah dönemini temsil etmektedir. Analizde 10.000 önyükleme (bootstrap) kullanılmıştır.

Kapanan şirket için hesaplanan eşik değeri Tablo 4’deki gibidir;

Tablo 4. Eşik Değer Sonuçları

Hesaplanan	Değer
Eşik Değeri	-11,000
1. Rejimde gözlem yüzdesi	22,115

Eşik değeri -11,000 olarak hesaplanmıştır. Test bu eşik değerinin üstündeki değerleri birinci rejime (durgunluk dönemi) altındaki değerleri ise, ikinci rejime (refah) atamıştır. Sonuçlara göre değerlerin %22.12’si eşik değerinin üstünde, %77.88’i ise altındadır.

TAR Panel yöntemine devam edebilmek için, sistemin doğrusal olmaması gerekmektedir. Kapanan şirket için hesaplanan doğrusallık test sonuçları Tablo 5’deki gibidir;

Tablo 5. Doğrusallık Sonuçları

Hesaplanan	P-Değeri
Kısıtsız Önyüklemeli	0.0000
Kısıtlı Önyüklemeli	0.0000

Sonuçlara göre panelin doğrusal olduğunu savunan H_0 hipotezi reddedilmiştir. Panel doğrusal çıkmadığından TAR Panel yöntemi ile uygulamaya devam edilebilir. Sırada rejimlerin birim kök testleri var. Rejimlerin birim kök testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Birim Kök Testi Sonuçları

Hesaplanan	P-Değeri
Rejim 1	0.0238
Rejim 2	0.0000
Rejim 1 ve 2 beraber	0.0000

Birim kök testlerinde H_0 panelin eşikli birim köklü olduğunu, alternatif hipotez ise, panelin durağan olduğunu savunmaktadır. Tablo 6'ya göre birinci rejim (durgunluğu temsilen) %1 anlamlılık düzeyinde durağan değildir. İkinci rejim (refahı temsilen) ise, durağan çıkmıştır. Rejimler beraber değerlendirildiğinde ise, panel durağan olmaktadır.

5. Sonuçlar ve Değerlendirme

Modern ekonomi anlayışı içerisinde ülke ekonomilerinin gün geçtikçe liberalleşiyor olmasına rağmen devletlerin aldıkları kararlar reel sektör üzerinde etkiler yaratmaya devam etmektedir. Hiç kuşkusuz her devlet ülkesindeki şirket sayısının ve kapasitesinin artmasını, mevcut şirketlerinde yaşam sürelerinin olabildiğince uzun olmasını arzu eder. Geliştirilen politikalar da yeni şirketlerin açılması ve mevcutlarında hayatta kalmasını desteklemek yönündedir.

Bu çalışmada Türkiye'de uygulanan devlet politikalarının şirketlerin açılması ve kapanması üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla araştırma hipotezi olarak; "devlet politikaları, şirket açılışları ve kapanışları üzerinde olumlu etkiye sahiptir" yani devlet politikaları şirket açılışlarını destekler ve kapanışlarının önüne geçmeye çalışır hipotezi test edilmiştir. Test için, çalışmada Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) veri tabanından elde edilen açılan ve kapanan şirket sayıları verileri kullanılmıştır.

Çalışmada araştırma hipotezleri, TAR Panel ya da threshold birim kök testi olarak bilinen, panel eşikli birim kök testi ile sınanmıştır. Panel eşikli birim kök testi, paneli oluşturan kesitler arasındaki bağımlılığı dikkate alan ikinci kuşak bir panel birim kök testidir. Beyaert ve Camacho (2008) tarafından geliştirilen test, üç ana yaklaşımı dikkate almaktadır: panel için eşik bir değer belirlenmesi, eşik değerini ayırdığı her iki bölüm (rejimler) ve tamamı için ayrı ayrı birim kök testleri ve tüm sonuçların önyüklemeli (bootstrap) yöntem ile yapılması.

Ampirik analiz sonuçları değerlendirildiğinde Türkiye önemli sonuçlar elde edilmiştir. Çıkan sonuçlar; Tablo 7'de özetlenmiştir;

Tablo 7. Ampirik Sonuçlar

Açılan Şirket		
Dönem	Sonuç	Anlamlılık Düzeyi
Refah Dönemi	Durağan	0.01
Durgunluk Dönemi	Birim Köklü	0.01
Tüm Panel	Durağan	0.01
Kapanan Şirket		
Dönem	Sonuç	Anlamlılık Düzeyi
Refah Dönemi	Durağan	0.01
Durgunluk Dönemi	Birim Köklü	0.01
Tüm Panel	Durağan	0.01

Sonuçlar açılan ve kapanan şirketler açısından değerlendirildiğinde, açılan şirketler açısından;

- Panel bütünüyle incelendiğinde durağan olduğu için, devlet politikaları şirket açılışlarını olumlu yönde desteklemektedir. Yani Türkiye'de şirket açılışında meydana gelen şoklar kalıcı değildir.
- Rejimler (dönemler) ayrı ayrı incelendiğinde;
 - Refah dönemlerinde, şirket açılışlarında meydana gelen şoklar kalıcı değildir ve devlet politikaları bu dönemde istenilen etkiyi gösterebilmektedir.
 - Durgunluk dönemlerinde ise; %1 anlamlılık düzeyinde şoklar kalıcı özellikler göstermektedir. Yani devlet politikaları şirket açılış trendinin düşüşüne engel olamamaktadır. Fakat aynı sonuç, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde durağan çıkmaktadır. Bu bakımdan, durgunluk dönemi için çok hassas dönemlerde (krizlerin büyük olduğu) devlet politikaları açılan şirket sayısı üzerinde olumlu etkiye sahip değildir yada politikalar yeterli düzeyde değildir yorumu yapılabilir.

Kapanan şirket açısından bakıldığında ise;

- Panel bütünüyle incelendiğinde durağan olduğundan, devlet politikaları şirket kapanışlarını olumlu yönde desteklemektedir. Yani, Türkiye'de şirket kapanışında meydana gelen şoklar kalıcı değildir. Devlet politikaları şirketlerin sürekliliğini destekler niteliktedir.
- Rejimler (dönemler) ayrı ayrı incelendiğinde;
 - Refah dönemlerinde, şirket kapanışlarında meydana gelen şoklar kalıcı değildir ve devlet politikaları bu dönemde istenilen etkiyi gösterebilmektedir.
 - Durgunluk dönemlerinde ise; %1 anlamlılık düzeyinde şoklar kalıcı özellikler göstermektedir. Yani devlet politikaları şirket kapanışı trendinin yükselişine engel olamamaktadır. Fakat aynı sonuç, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde durağan çıkmaktadır. Bu bakımdan, durgunluk dönemi için çok hassas dönemlerde (krizlerin büyük olduğu) devlet

politikaları kapanan şirket sayısı üzerinde olumlu etkiye sahip değildir yorumu yapılabilir.

Türkiye için yapılan bu analiz göstermektedir ki, 2010 yılından 2018 yılı sonuna kadar, Türkiye’de açılan ve kapanan şirket sayıları genel anlamda durağandır. Yani devlet tarafından her ne politika yapılıyorsa şirket açılış ve kapanışları düzenli bir seyir seyretmektedir. Arada bir şoklar meydana gelse de bu şoklar kalıcı değildir. Fakat analizin biraz daha detaylı boyutu durgunluk dönemlerinde meydana gelen şokların kalıcı olduğunu göstermektedir. Bu durumda özellikle krizlerin yoğun hissedildiği dönemlerde Türkiye’de şirket açılışlarının azalmaması ve kapanışlarının da artmaması için daha fazla önlem alınması gerekebilecektir. Gelecek araştırmalar için söz konusu kriz dönemlerinde uygulanan politikaların ne olduğu ve ne olması gerektiği araştırılabilir. Böylece çalışma daha özel bir alana yayılmış olacaktır.

Kaynakça

- Aktürk, O. (2014). Impact of the Economic Crisis on SMEs (Small and Medium-Sized Enterprises): A General Evaluation on SMEs in Turkey. *European Journal of Social Science Education and Research*, 1(1), 169-173.
- Beyaert, A., & Camacho, M. (2008). TAR panel unit root tests and real convergence. *Review of Development Economics*, 12(3), 668-681.
- Block, J.H., De Vries, G.& Sandner, P.G. (2010). Venture capital and the financial crisis: an empirical study across industries and countries, in D. Cummings. *The Oxford Handbook of Venture Capital*, 37-61.
- Caner, M., & Hansen, B. E. (2001). Threshold autoregression with a unit root. *Econometrica*, 69(6), 1555-1596.
- Chen, C. H. (1978). Pattern recognition and signal processing. *Problemy Sluchainogo Poiska*, 1-24.
- Chowdhury, S.R. (2011). Impact of Global Crisis on Small and Medium Enterprises. *Global Business Review*, 12(3), 377-399.
- Coşkun, A. (2011). Küresel Krizin Girişimcilik Üzerine Etkisi: Piyasaya Yeni Giren Firmalar Açısından Ülke Karşılaştırması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 128-134.
- Çoban, O., Akar, Ö. G. G., Akar, A. G. T., & Karagöz, H. (2010). 2008 Küresel Finansal Krizin Türkiye Ve Konya Ekonomileri Üzerine Etkileri, 1-26. <http://teacongress.org/papers2012/COBAN-AKAR-AKAR-KARAGOZ.pdf>.
- Ekşi, İ. H. (2010). Firmaların Ölçekleriyle Krizden Etkilenme Düzeylerinin Karşılaştırılması: Tekstil Sektörü Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), 65-78.
- Emir, M., & Eyüboğlu, K. (2010). Global Finansal Krizin Türkiye'deki Kobiler Üzerindeki Etkileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (46), 31-43.
- Evans, P., & Karras, G. (1996). Convergence revisited. *Journal of monetary economics*, 37(2), 249-265.
- Ferreira, R. T., & Vieira, G. C. (2009). Clubes de Convergência de Renda na América: uma Abordagem através de Paineis Dinâmicos Não-lineares. XXXVII Encontro Nacional de Economia da ANPEC, Foz do Iguaçu. 0-17 <http://www.anpec.org.br/encontro2009/inscricao.on/arquivos/000-e287725689cd2c9d74658422ab604271.pdf>
- Fırat, F. K., & Soyu, E. (2014). Küresel krizin Türkiye’deki inşaat sektörü üzerindeki etkileri. *In International Conference On Eurasian Economies*, 525-532.
- Hansen, B. E. (1996). Inference when a nuisance parameter is not identified under the null hypothesis. *Econometrica: Journal of the econometric society*, 2(64), 413-430.
- Klapper, L. & Love, I. (2011). The impact of the financial crisis on new firm registration. *Economics Letters*, 113(1), 1-4.
- OECD (2009). The Impact of the Global Crisis on SME and Entrepreneurship Financing and Policy Responses, Contribution to the OECD Strategic Response to the Financial and Economic Crisis, OECD Centre for Entrepreneurship, SMEs and Local Development, 2009.
- Olcaç, G.A. & Bulu, M. (2015). Who should really get government support: an analysis of Turkish SME cases. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 6(1), 34-49.
- Örki, A. (2015) 2015 Yılı Türkiye Girişimcilik Teşvik Ve Politikaları Karşılaştırmalı İncelemesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 67-92.
- Özdemir, S., Ersöz, H., & Sarıoğlu, H. (2007). Küçük Girişimciliğin Artan Önemi ve KOBİ’lerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 1(53), 173-230.
- Simón-Moya, V., Revuelto-Taboada, L. & Ribeiro-Soriano, D. (2016) Influence of economic crisis on new SME survival: reality or fiction? *Entrepreneurship & Regional Development*, 28(1/2), 157-176.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği İle Oda ve Borsa Kanunu (01.Haziran.2004). Resmi Gazete, 5174/25479.
- Visinescu, S. & Micuda, D. (2011). Romanian SME’s sector trough crisis: the effectiveness of government policies and the present situation, MPRA Paper 30618, University Library of Munich, Germany. <https://ideas.repec.org/p/pramprapa/30618.html>.
- Yavuz, N. C., & Yilanci, V. (2013). Convergence in per capita carbon dioxide emissions among G7 countries: a TAR panel unit root approach. *Environmental and Resource Economics*, 54(2), 283-29

Araştırma Makalesi • Research Article

OECD Ülkelerinde Uzun Dönemli Bakım Hizmetlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi

Assessing the Efficiency of Long-Term Care Services in OECD Countries

Şenol Demirci,^{a,*} Birol Yetim,^b Murat Konca^c

^a Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, 06800, Çankaya/Ankara.
ORCID: 0000-0001-8552-8151

^b Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, 06800, Çankaya/Ankara.
ORCID: 0000-0002-1294-1874

^c Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, 06800, Çankaya/Ankara.
ORCID: 0000-0002-6830-8090

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Eylül 2019

Düzeltilme tarihi: 18 Kasım 2019

Kabul tarihi: 06 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Yaşlı Bireyler

Uzun Dönemli Bakım

Performans Değerlendirme

ÖZ

Doğumda beklenen yaşam süresinin artması ve doğurganlık hızının azalması sonucu ülkelerin yaşlı nüfus oranları artmaktadır. Kronik ve mental rahatsızlıklardan kaynaklı olarak yaşlılar uzun dönemli bakım hizmetlerinden daha fazla faydalanmaktadır. Yaşlı bireylerin uzun dönemli bakım hizmetleri kullanımının artması uzun dönemli bakımda etkinlik konusunda çalışmalar yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, seçilmiş OECD ülkelerinin uzun dönemli bakım hizmetleri etkinlik düzeyleri 2015, 2016 ve 2017 yılları bazında Veri Zarflama Analizi (VZA), Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi (MTFV) ve Tobit regresyon analizleri ile incelenmiş, etkinliğe etki eden değişkenler ortaya konmuş ve etkinlik ile ilgili sorun yaşayan ülkeler için önerilerde bulunulmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 02 September 2019

Received in revised form: 18 November 2019

Accepted 06 December 2019

Keywords:

Elderly Individuals

Long-Term Care

Performance Assessment

ABSTRACT

As the life expectancy at birth increases and the fertility rate decreases, the elderly population rates of countries increase. Elderly people more benefit from long-term care services due to chronic and mental disorders. Increasing use of long-term care services by elderly individuals necessitates studies on efficiency in long-term care. In this study, the efficiency levels of long-term care services of selected OECD countries were analyzed by Data Envelopment Analysis (DEA), Malmquist Total Factor Productivity Index (MTFP) and Tobit regression analyzes on the basis of 2015, 2016 and 2017. Variables affecting efficiency have been put forward and recommendations have been made for the countries that have problems with efficiency.

1. Giriş

Yaşanan sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak doğumda beklenen yaşam süresinin artması ve doğurganlık hızının azalması sonucu ülkelerin yaşlı nüfus oranlarında ciddi artışlar meydana gelmektedir ve bu artışlar her geçen gün katlanarak devam etmektedir (Anderson ve Hussey, 2000; Abdel-Rahman vd., 2019; Mardini vd., 2019; Sivakumar vd., 2019). Yaşlı bireyler gençlere kıyasla daha fazla ve daha pahalı sağlık hizmetleri

kullanmak durumundadır (Ingle ve Nath, 2008). Bu durumun bir sonucu olarak, yakın gelecekte yaşlı nüfusun sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliği konusunda sorunlar yaşaması beklenmektedir (Spillman ve Lubitz, 2000). Yaşlılığın getirmiş olduğu fiziksel ve ruhsal sıkıntıların yanı sıra yaşlılarda kronik rahatsızlıkların daha sık görülmesi yaşlıların uzun dönemli bakım hizmetlerini daha fazla kullanmasına neden olmaktadır. Yaşlı bireylerin uzun dönemli bakım hizmetleri kullanımının artması uzun dönemli bakımda etkinlik konusunda çalışmalar yapılmasını

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: senoldemrci@gmail.com

zorunlu kılmaktadır (Björkgren vd., 2001; Wichmann vd., 2018).

Literatür incelendiğinde, uzun dönemli bakım hizmetlerinde etkinlik konusunu ele alan bazı çalışmalara rastlamak mümkündür (Ozbugday vd., 2019; Shimizutani ve Suzuki, 2001; Laine vd., 2005; Alamgir vd., 2008; Berta vd., 2010). Ancak bu çalışmaların büyük çoğunluğu ya uzun dönemli bakım merkezlerinde ya da sağlık tesislerinde yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmaların önemli bir kısmında etkinliğin, operasyonel, klinik ya da teknik boyutlarından bir ya da birkaçına odaklanılmıştır. Bu nedenle, ülkeler genelinde uzun dönemli bakım hizmetlerinde etkinlik ile ilgili çalışmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu kapsamda, bu çalışmanın temel amacı, seçilmiş OECD ülkelerinin uzun dönemli bakım hizmetleri etkinlik düzeylerini incelemek ve etkinlik ile ilgili sorun yaşayan ülkeler için etkinliği artırma noktasında çözüm önerilerinde bulunmaktır.

2. Yöntem

Bu çalışmada Veri Zarflama Analizi (VZA), Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi (MTFV) ve Tobit regresyon analizlerinden faydalanılmıştır. VZA ve MTFV analizlerinde kullanılan girdi değişkenlerini, 65 yaş üstü nüfusta kişi başına düşen uzun dönemli bakım hizmetleri harcamaları ve uzun dönemli bakım hizmetlerinde yararlanılan yatak sayısı; çıktı değişkenlerini ise, 65 yaş üstü bireylerde algılanan sağlık statüsü iyi ve çok iyi olanların oranı ve 65 yaş üstü bireylerde beklenen yaşam süresi oluşturmaktadır. Tobit regresyon analizinde bağımlı değişken olarak dönüştürülmüş VZA skorlarından, bağımsız değişkenler olarak ise, VZA'da kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinden faydalanılmış, böylelikle OECD ülkelerinin VZA skorlarına hangi değişkenlerin etki ettiği ortaya konulmuştur. Tablo 1'de, çalışmada kullanılan değişkenlerin; kısaltmaları, veri kaynakları ve kullanım yerleri sunulmaktadır. VZA, MTFV ve Tobit regresyon analizlerine ilişkin açıklayıcı bilgiler ilerleyen başlıklarda sunulmaktadır.

2.1. Veri Zarflama Analizi (VZA)

VZA, karmaşık ve tanımlanması zor girdilere ve çıktılara sahip sistemlerde görece etkinlik değerlendirmelerinde sıkça kullanılan; görece etkinliği, kabul edilen etkinlik sınırı üzerinde bulunan karar verme birimlerine 1, diğer karar verme birimlerine 1'den düşük skorlar atayan, doğrusal programlama temeline dayalı parametrik olmayan bir analizdir (Boles vd., 1995; Laplante ve Paradi, 2015). Günümüzdeki kullanım şekli ile ilk olarak Charnes ve arkadaşları (1978) tarafından ölçeğe göre sabit getiri (CRS) modeli olarak uygulanan VZA'nın, sonrasında Banker vd. (1984) tarafından ölçeğe göre değişken getiri (VRS) modeli geliştirilmiştir. CRS modelinde, çıktılardaki artışın oransal olarak girdilerdeki artış ile aynı olacağı varsayılırken, VRS modelinde, çıktılardaki değişim oransal olarak girdilerdeki değişimden farklı olabilmektedir. VRS modelinde, karar verme birimlerinin büyüklükleri analiz sonuçlarına etki etmemekte, yani VRS modelinde sadece saf teknik, diğer bir deyişle yönetsel, etkinlik elde edilmektedir. Buna bağlı olarak, VRS modelinin kullanıldığı bir çalışmada etkin çıkan karar verme birimi sayısı (bu çalışmada ülkeler), CRS

modeline göre daha fazladır (Banker vd., 1984). Sağlık sektörü için VRS modelinin tercih sebebi olduğu söylenebilir zira en etkin büyüklükteki ortalama etkinlik her karar verme birimi için ulaşılabilir olmayabilir (Şahin, 2008). VZA, çalışmalarında çalışmanın sonuçlarına etki eden diğer önemli bir konu ise, çalışmanın girdi odaklı mı yoksa çıktı odaklı mı olacaktır. Sağlık sistemleri gibi, karar verme mekanizmalarında yer alanların kontrol güçlerinin çıktılardan ziyade girdiler üzerinde olduğu çalışmalarda girdi odaklı modeller benimsenmektedir (Chern ve Wan, 2000; Harris vd., 2000; Özgen ve Özcan, 2004; Şahin, 2008; Ayanoğlu vd., 2010; Özcan, 2014). Bu sebeplerden, bu çalışmada girdi odaklı VRS modeli benimsenmiştir. Bu modele ilişkin matematiksel formülasyon (1,2 ve 3) nolu formüllerde sunulmaktadır (Banker vd., 1984):

$$\text{Amaç Fonksiyonu; } Max = \sum_{r=1}^s (u_r y_{rjo}) \quad (1)$$

$$\text{Kısıtlar; } \sum_{r=1}^s (u_r y_{rj}) - \sum_{j=1}^m (v_i x_{ij}) \leq 0; \sum_{i=1}^m (v_i x_{ijo}) = 1 \quad (2)$$

$$u_r, v_i \geq 0$$

$$r = 1, \dots, s$$

$$i = 1, \dots, m \quad (3)$$

Yukarıdaki formülasyonda; j: çalışmada kullanılan karar verme birimlerinin sayısına, i: girdi sayısına, r: çıktı sayısına, v_i : girdi ağırlığına ($j = 1, \dots, m$), u_r : çıktı ağırlığına ($i = 1, \dots, s$), x_{ij} : j. karar verme biriminin i. girdisinin ağırlığına ve son olarak y_{rj} : j. karar verme biriminin r. çıktısının ağırlığına karşılık gelmektedir.

VZA çalışmalarında girdiler ile çıktılar arasında belirli düzeyde korelasyon olması beklenirken girdilerin ve çıktılardan kendi içlerinde yüksek korelasyona sahip olması istenmeyen bir durumdur ancak bu konuda referans bir aralık söz konusu değildir (Deviren ve Duran, 2018). Bu sebeple bu çalışmada, VZA öncesinde değişkenler arasındaki korelasyona da bakılmıştır.

2.2. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi (MTFV)

MTFV, Sten Malmquist (1953) tarafından önerilen modelin Caves vd. (1982a; 1982b) tarafından VZA temelli bir analize dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkan parametrik olmayan bir analizdir. MTFV'de karar verme birimlerinin etkinlikler hem birbirlerine hem de zamana göre değerlendirilmektedir. Bu bakımdan MTFV'nin dinamik bir analiz olduğu söylenebilir. MTFV skoru, teknik etkinlik değişimi (TED) ile teknolojik etkinlik değişimi (TD) skorlarının çarpımı sonucu elde edilir. TED ve TD değerlerinin yüksek olması karar birimi açısından yüksek ekonomik etkinliği ifade etmektedir. Üretim ne derece etkin yapıldığı, etkinliğin zaman içinde ne şekilde değiştiği, etkinlikteki değişimlerin ne kadarının teknik gelişimden ne kadarının teknolojik gelişimden kaynaklandığı konularında bilgi sahibi olmak sağlık planlaması konusunda önemlidir. Bu sebeple her iki bileşen ile ilgili ayrı ayrı bilgi sahibi olmak önemlidir (Özcan, 2014). MTFV analizlerinde, kullanılan değişkenlere de bağlı olarak TD skoru; yatırımların ve yeni teknolojilerin, yeni sağlık hizmetlerinin ve yeni yönetim sistemlerinin sağlık sistemlerinin etkinliği üzerindeki etkisini ortaya koyarken TED skoru; bilginin, piyasadaki rekabetin, maliyet yapısının

ve sağlık sisteminin işlevinin sağlık sistemlerinin etkinliği üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Roh vd., 2011; Chowdhury vd, 2011). MTFV, TED ve TD skorları açısından iki dönem arasındaki etkinlik değişimini belirleyen sınır 1'dir. Bu skorların 1'den büyük olması etkinlikte ilerlemeyi, 1'den küçük olması gerilemeyi ve 1'e eşit olması ise durağanlığı ifade etmektedir.

Sağlık sistemlerinde etkinliğin kıyaslandığı MTFV analizlerinde, VZA'da olduğu gibi girdi odaklı modeller benimsenmektedir. Ayrıca, MTFV analizlerinde, çoğunlukla CRS modeli önerilmektedir (Grifell-tatje ve Lovell, 1996; Hoff, 2006). Bu sebeplerden, MTFV analizinde girdi odaklı CRS modeli tercih edilmiştir. Bu modele ilişkin matematiksel formülasyon aşağıda sunulmaktadır. (4), (5) ve (6) nolu formüllerde; t+1 döneminde t dönemine kıyasla gerçekleşen TED, TD ve MFTV değişimi formüle edilmektedir (Caves vd., 1982a; 1982b):

$$TED = \frac{D^{t+1}(x_0^{t+1}, y_0^{t+1})}{D^t(x_0^t, y_0^t)} \quad (4)$$

$$TD = \sqrt{\left(\frac{D^t(x_0^{t+1}, y_0^{t+1})}{D^t(x_0^t, y_0^t)}\right) \times \left(\frac{D^{t+1}(x_0^{t+1}, y_0^{t+1})}{D^{t+1}(x_0^t, y_0^t)}\right)} \quad (5)$$

$$MTFV = TED \times TD \quad (6)$$

2.3. Tobit Regresyon Analizi

Literatürde VZA'dan sonra, VZA skoruna etki eden faktörlerin neler olduğunu ortaya koymak üzere, en küçük kareler regresyonu ve lojistik regresyonla birlikte en sık kullanılan regresyon modeli Tobit regresyondur (Özcan, 2014). Tobit regresyon modeli, temeli Tobin tarafından geliştirilen bir regresyon modeli olup, Probit modelinin bir uzantısıdır. Bu model, bağımlı değişkenin belirli bir aralıkta değer aldığı durumlarda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ortaya koymak için güçlü bir modeldir (Abbasi ve Hajihoseini, 2004). Tobit regresyon modelinin VZA'dan sonra ikinci aşama analiz olarak kullanıldığı durumlarda VZA skorlarına [(1/VZA Skoru)-1] dönüşümünün uygulanması önerilmektedir zira bu şekilde normallik varsayımına yaklaşılmaktadır. Daha sonra ise analiz, soldan sıfır (0) noktasında sansürlenmektedir. Bu durumda, oluşan Tobit regresyon modelinde bağımsız değişkenlerin etkinliğe değil, etkin olmamaya etkileri ortaya konmaktadır (Özcan, 2014). Buna bağlı olarak, Tobit regresyon analizi sonucunda istatistiki açıdan anlamlı bulunan bağımsız değişkenlerin etkinliğe etkisi ilgili bağımsız değişkenin işaretinin tersi olarak yorumlanmaktadır. Standart bir Tobit regresyon modeline ait formülasyon (7, 8 ve 9) nolu formüllerde sunulmuştur (Tobin, 1958):

$$y_i^* = x_i' \beta + u_i \quad (i = 1, \dots, n) \quad (7)$$

$$y_i = \begin{cases} y_i^*, & \text{if } y_i^* > 0 \\ 0, & \text{if } y_i^* \leq 0 \end{cases} \quad (8)$$

$$u_i \sim \text{IIN}(0, \sigma^{-2}) \quad (9)$$

Formülasyonda y^* , pozitif ise y olarak, aksi takdirde sıfıra eşit olarak gözlenen bir değişkendir. Modelin parametre vektörü $\beta \in R_k$. Hata dağılımı u_i ortalama sıfır (0) ile bağımsız normaldir ve $\sigma^2 > 0$ 'dır. Model gizli bir y^* değişkenin varlığını kabul etmektedir. Bu değişken x_i açıklayıcı değişkenine β parametreler vektörü ile bağlıdır. Bu değişkenin dağılımı normal, ortalaması μ , varyansı σ^2 dir. y gözlenen değişken c keyfi sansür noktası olmak üzere model, $u \sim N(0, \sigma^2)$ ve $y^* \sim N(\mu, \sigma^2)$ varsayımlarına bağlıdır (Koç ve Şahin, 2018).

Çalışma kapsamında, korelasyon, VZA ve MTFV analizleri DEA-SOLVER 13, Tobit regresyon analizi ise Eviews 9 paket programları ile yapılmıştır. Tobit regresyon modelinde güven düzeyi %95 kabul edilmiştir.

2.4. Kısıtlılıklar ve Varsayımlar

Çalışma kapsamında VZA ve MTFV analizlerinde, uzun dönemli bakım hizmetlerinde çalışan sağlık çalışanlarının 65 yaş ve üstü birey sayısına oranı girdi değişkeni olarak kullanılmak istenmiş, fakat bu değişken, çalışmada kapsamındaki birçok ülke için bulunamadığından çalışma kapsamından çıkarılmıştır. Bu kısıtlılık, çalışmanın önemli bir kısıtıdır. Çalışmanın diğer önemli bir kısıtlılığı ise, Türkiye de dahil olmak üzere bazı OECD ülkelerinin verilerine ulaşamadığından bu ülkelerin çalışma kapsamından çıkarılmak zorunda kalınmasıdır. Çalışma 28 OECD ülkesi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın diğer kısıtlılıklarını ve varsayımlarını, VZA'nın ve MTFV'nin kendi kısıtlılıkları ve varsayımları oluşturmaktadır. Bu analizlerin kısıtlılıkları ve varsayımları şunlardır (Narci, 2012; Sarı, 2015):

- VZA ve MTFV, parametrik olmayan analizlerdir ki bu sebeple parametrik analizlerden daha az güçlüdür.
- VZA'da ve MTFV'de, aykırı değerlere sahip karar verme birimleri etkinlik sınırının bozulmasına yol açabilir; bu sebeple bu analizlerde örgütsel ve çevresel özellikleri benzer olan homojen karar verme birimleri birbirleri ile kıyaslanmalıdır.
- Elde edilen etkinlik skorları yalnızca incelenen gözlem kümesi için geçerlidir, yani farklı karar verme birimlerinin ya da değişkenlerin yer alacağı farklı çalışmalardan elde edilen etkinlik skorları ile karşılaştırma yapmak mümkün değildir.
- VZA ve MTFV sonuçlarının güvenilir olabilmesi için bu teknikleri kullanan çalışmalarda karar verme birimlerinin toplam sayısının belirli bir sayının üstünde olması beklenmektedir. Bu sayı, ya çalışmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin sayısının 2 katından fazla olmalı (Vassiloglou ve Giokas, 1990) ya da çalışmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin sayılarının toplamından fazla olmalıdır (Sherman, 1984).

Tablo 1. Çalışmanın Değişkenleri

Değişken	Kısaltma	Kullanım	Veri Kaynağı
65 yaş üstü nüfusta kişi başına düşen uzun dönemli bakım hizmetleri harcaması	SH	VZA'da ve MTFV'de girdi değişkeni; Tobit regresyonda bağımsız değişken	OECD Health Data
65 yaş üstü nüfusta kişi başına düşen ve uzun dönemli bakım hizmetlerinde kullanılan hastane yatak sayısı	YS	VZA'da ve MTFV'de girdi değişkeni; Tobit regresyonda bağımsız değişken	OECD Health Data
65 yaş üstü bireylerde algılanan sağlık statüsü iyi ve çok iyi olanların oranı	SS	VZA'da ve MTFV'de çıktı değişkeni; Tobit regresyonda bağımsız değişken	OECD Health Data
65 yaş üstü bireylerde beklenen yaşam süresi	BYS	VZA'da ve MTFV'de çıktı değişkeni; Tobit regresyonda bağımsız değişken	OECD Health Data

3. Bulgular

Çalışma kapsamında, ilk olarak, VZA ve MTFV'de kullanılan değişkenlere ilişkin korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde, araştırma kapsamında kullanılan değişkenlerin birbirileri ile olan ilişki katsayılarının; 2015 yılı için -0,33-0,74, 2016 yılı için -0,33-0,72 ve 2017 yılı için -0,37-0,74 aralığında olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, girdi ve çıktı değişkenlerinin kendi içlerindeki korelasyon katsayılarının yüksek olmadığı ve buna bağlı olarak araştırmada kullanılan değişkenlerin analize uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. Değişkenler Arası Korelasyon Analizi Sonuçları

2015				
	SH	YS	SS	BYS
SH	1			
YS	-0,30	1		
SS	0,74	-0,33	1	
BYS	0,54	-0,05	0,68	1
2016				
	SH	YS	SS	BYS
SH	1			
YS	-0,28	1		
SS	0,72	-0,33	1	
BYS	0,50	-0,05	0,64	1
2017				
	SH	YS	SS	BYS
SH	1			
YS	-0,28	1		
SS	0,74	-0,37	1	
BYS	0,53	-0,02	0,67	1

Tablo 3'te, VZA'nın girdi odaklı VRS Modeline göre sonuçlar yer almaktadır. Buna göre, çalışma kapsamındaki ülkelerin; 2015 yılında %46'sı, 2016 ve 2017 yıllarında %43'ü etkin bulunmuştur. Çalışmanın kapsadığı tüm yıllarda etkin bulunan ülkeler; Kanada, Fransa, Yunanistan, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Polonya, Slovakya, İspanya, İsviçre ve ABD olup bu ülkelerin çalışma kapsamındaki tüm ülkeler içerisindeki oranı %39'dur. Tüm yıllarda etkin bulunan ülkelerin çıktı değişkenleri incelendiğinde, bu ülkelerde yaşayan 65 yaş üstü bireyler için beklenen yaşam süresinin ve bu bireyler arasında sağlık statüsü iyi ve çok iyi olanların oranının görece yüksek olduğu görülmektedir. Bu sebeple bu ülkelerin tüm yıllarda etkin bulunduğu söylenebilir. Çekya, çalışmanın kapsadığı tüm yıllarda en düşük etkinlik skoruna sahip ülke konumundadır. Çekya'nın, özellikle YS değişkeni bakımından nispeten yüksek girdi kullanması fakat çıktı değişkenlerinde görece çok düşük istatistiklere sahip olması, çalışma kapsamındaki tüm yıllarda en düşük etkinlik skoruna sahip ülke olmasını açıklamaktadır. Çalışma kapsamındaki ülkelerin etkinlik

skorları ortalamalarının; 2015 yılında 0,784±0,260, 2016 yılında 0,744±0,291 ve 2017 yılında 0,764±0,265 olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Girdi Odaklı VRS Modeli Sonuçları

Ülkeler	2015	2016	2017
Avusturya	0,369	0,351	0,344
Belçika	0,714	0,737	0,724
Kanada	1	1	1
Çek Cumhuriyeti	0,206	0,171	0,172
Danimarka	1	0,981	0,916
Estonya	0,548	0,432	0,449
Finlandiya	0,349	0,324	0,454
Fransa	1	1	1
Almanya	0,964	0,924	1
Yunanistan	1	1	1
Macaristan	0,511	0,415	0,438
İzlanda	0,695	0,475	0,560
İrlanda	0,713	0,686	0,780
İsrail	1	1	0,922
İtalya	1	1	1
Güney Kore	0,494	0,234	0,458
Letonya	0,780	0,667	0,682
Litvanya	0,484	0,449	0,471
Lüksemburg	1	1	1
Hollanda	0,412	0,435	0,454
Norveç	1	1	1
Polonya	1	1	1
Slovakya	1	1	1
Slovenya	0,964	0,895	0,902
İspanya	1	1	1
İsveç	0,748	0,667	0,654
İsviçre	1	1	1
ABD	1	1	1
Ortalama	0,784	0,744	0,764
Standart Sapma	0,260	0,291	0,265

Tablo 4'te, etkin bulunan ülkelerin etkin bulunmayan ülkelere referans gösterilme sayıları sunulmaktadır. Buna göre, etkin bulunmayan ülkelere en fazla referans gösterilen ülkeler; 2015 ve 2016 yıllarında Polonya, 2017 yılında ise Yunanistan ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. Fransa, çalışma kapsamındaki üç yılda da etkin bulunmasına rağmen, etkin bulunmayan herhangi bir ülkeye referans gösterilmemiştir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, VZA'da fazlaca referans gösterilen etkin ülkelerin, etkin bulunmayan ülkelere benzer girdi ve çıktı bileşimlerine sahip oldukları için fazlaca referans gösterilmeleridir. Buradan hareketle, Polonya, Yunanistan ve ABD'nin bu çalışmada kullanılan girdiler ve çıktılar bakımından etkin bulunmayan ülkelere yakın göstergelere sahip oldukları için en fazla referans gösterilen ülkeler olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 4. Etkin Bulunan Ülkelerin Yıllara Göre Referans Gösterilme Sayıları

Ülkeler/Yıllar	2015	2016	2017
Kanada	1	0	1
Danimarka	1	-	-
Fransa	0	0	0
Almanya	-	-	0
Yunanistan	6	10	10
İsrail	0	0	-
İtalya	5	5	8
Lüksemburg	5	6	3
Norveç	3	4	5
Polanya	10	12	7
Slovakya	5	0	1
İspanya	2	1	3
İsviçre	2	1	2
ABD	8	9	10

Çalışma kapsamında, VZA'da kullanılan değişkenlerin bağımsız değişkenler, 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait dönüşümlü VZA skorlarının ise bağımlı değişken olduğu, soldan sıfır noktasında sansürlü bir Panel Tobit regresyon modeli kurulmuş ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur. Buna göre SH ve YS değişkenlerindeki artışlar, etkin olmamayı artırırken, BYS değişkenindeki artış, etkinliği artırmaktadır ($p < 0,05$). Elde edilen sonuçların makul olduğu görülmektedir zira girdileri kısarak çıktılarını artırmak etkinliğe olumlu etki edecektir.

Tablo 5. Panel Tobit Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	p
DBYB	-0,518822	0,162867	0,0014
SS	-0,014703	0,015130	0,3312
YS	0,106424	0,023251	0,0000
SH	0,001660	0,000535	0,0019
C	9,424125	2,745098	0,0006
Avg, log likelihood	-1,155505	Log likelihood	-94,4625
Soldan Sansürlü		Sağdan Sansürlü	
Gözlem	37	Gözlem	0
Sansürlü Gözlem	47	Toplam Gözlem	84

Tablo 6'da MTFV analizi sonuçlarına göre ülke skorları gösterilmektedir. MTFV skorlarına göre; Finlandiya, İtalya, Hollanda ve Slovenya tüm dönemlerde bir önceki döneme kıyasla etkinlik ilerlemesi sağlamıştır.

2016 yılında 2015 yılına kıyasla çalışma kapsamındaki ülkelerin uzun dönemli bakım hizmetleri performansı etkinlik bakımından ortalama olarak %0,4'lük küçük bir ilerleme sağlamıştır. Söz konusu ilerlemeyi sağlayan etmen TD değerinde yaşanan artıştır zira ilgili dönemde TED değeri düşüş göstermiştir. Bu dönemde etkinlik açısından en fazla ilerlemeyi %60'luk etkinlik artışı ile Yunanistan gerçekleştirmiştir. Yunanistan'ın hem TED hem de TD değerleri, bu dönemde yaklaşık %26'luk artış göstermiştir. MTFV analizlerinde, kullanılan değişkenlere de bağlı olarak, TD değeri; alt ve üst yapı yatırımlarının, teknolojik gelişmelerin, yönetim anlayışındaki reformların etkinlik üzerindeki etkisini ortaya koyarken TED değeri; rekabetin, maliyet yapısının ve sağlık sisteminin işlevinin sağlık sistemlerinin etkinliği üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, 2015-2016 döneminde Yunanistan'ın, uzun dönemli bakım hizmetlerini sunarken maliyetlerini kısarak bu alanda daha az harcama yaptığı, buna rağmen bu ülkede yaşayan 65 yaş üstü bireylerde

algılanan sağlık statüsünün ve 65 yaş üstü beklenen yaşam süresinin bu azalışlardan ciddi şekilde etkilenmediği söylenebilir. Yunanistan'ın 2008 küresel krizi ile birlikte ekonomik olarak gerilemesi, yaptığı harcamalar konusunda dikkatli davranmasına sebep olmuştur ki bu nedene bağlı olarak Yunanistan'ın bu çalışmada, 2015-2016 döneminde uzun dönemli bakım hizmetlerinde en fazla etkinlik ilerlemesi sağlayan ülke olduğu düşünülmektedir.

2015-2016 döneminde en fazla gerileme gösteren ülke, yaklaşık %30'luk etkinlik gerilemesi ile Slovakya olmuştur. Slovakya, her ne kadar VZA'da tüm yıllarda etkin bulunmuş olsa da; VZA statik, MTFV dinamik birer analiz olduğundan Slovakya'nın yıllar arası geçişlerde etkinliği sağlamada beklenenin gerisinde kaldığı yorumu yapılabilir. Slovakya'nın 2015-2016 dönemine ilişkin uzun dönemli bakım hizmetleri etkinliği incelendiğinde, bu ülkenin TD değerinde yaklaşık %36'luk etkinlik ilerlemesi sağlarken TED değerinde yaklaşık %48'lik etkinlik gerilemesi yaşandığı görülmektedir. Bu bulgudan Slovakya'nın, uzun dönemli bakımın etkin bir şekilde sunulmasına ilişkin atması gereken adımların, 65 yaş üstü bireylerde algılanan sağlık statüsü oranlarını artırması ve gereksiz harcamalardan kaçınarak maliyetlerini azaltması olduğu söylenebilir.

2016-2017 dönemi incelendiğinde, 2017 yılında 2016 yılına kıyasla çalışma kapsamındaki ülkelerin uzun dönemli bakım hizmetleri performansı etkinlik bakımından ortalama olarak %0,4'lük küçük bir gerileme göstermiştir. Bahse konu gerilemenin sebebi, TD değerinde yaşanan düşüştür; bu dönemde her ne kadar TED değeri artış gösterse de bu artış MTFV değerini 1'in üzerine çıkarmaya yetmemiştir. 2016-2017 döneminde MTFV değeri bakımından en fazla etkinlik ilerlemesini İsviçre göstermiştir. İsviçre'nin uzun dönemli bakım hizmetlerinde, 2017 yılında 2016 yılına kıyasla yaklaşık %29'luk etkinlik ilerlemesi sağladığı görülmektedir. Bu çalışmada çıktı olarak kullanılan değişkenler açısından bakıldığında, İsviçre'nin 2016-2017 döneminde 65 yaş üstü bireylerde algılanan sağlık statüsü seviyesini artırdığı görülmektedir ki bunun MTFV değerinde artış sağladığı düşünülmektedir. Bu bulgu, İsviçre'nin TED ve TD değerlerindeki değişimle uyumludur. 2016-2017 döneminde İsviçre, TED değerinde ilerleme, TD değerinde ise gerileme göstermiştir. Yani İsviçre'nin, 65 yaş üstü bireylerde algılanan sağlık statüsü seviyesi ve 65 yaş üstü yaşam beklentisi konularında görece yüksek değerlere sahip olmasına rağmen, bu konularda bazı atıl harcamaları olduğu yorumu yapılabilir.

2016-2017 döneminde MTFV değeri bakımından en fazla etkinlik gerilemesini İsrail göstermiştir. İsrail'in VZA skorları incelendiğinde, bu ülkenin 2016 yılında etkin 2017 yılında ise etkin olmadığı görülmektedir. 2016-2017 döneminde İsrail hem TED hem de TD değerinde gerileme göstermiştir ki bu durumun bir sonucu olarak MTFV değeri 1'in altında kalmıştır. İsrail'in bu çalışmada kullanılan değişkenlerine ait istatistikleri incelendiğinde, SH ve YS değişkenlerinde artış ve 65 yaş üstü bireylerin algılanan sağlık statüsü seviyelerinde azalış yaşandığı görülmektedir. İsrail'in girdilerini artırırken çıktılarının birinde, ciddi sayılabilecek bir düşüş yaşaması, hem TED hem de TD değerlerinde gerileme yaşamasına sebep olmuş ve buna bağlı olarak MTFV değeri gerileme göstermiştir.

Çalışma kapsamında, son olarak, 2017 yılında 2015 yılına göre ülkelerin uzun dönemli bakım hizmetlerinin etkinliği, 2

yıllık dönem bazında incelenmiştir. Bulgulara göre, bu dönemde ülkelerin uzun dönemli bakım hizmetleri performansı etkinlik bakımından ortalama olarak %0,5'lik küçük bir gerileme göstermiştir. Bu dönemde TD değerinde ortalama olarak bir ilerleme yaşansa da bu ilerleme, TED değerinde yaşanan ortalama gerilemeyi telafi etmeye yetmemiştir. 2015-2017 döneminde MTFV değeri bakımından en fazla ilerleme gösteren ülke, %42'lik etkinlik ilerlemesi ile İtalya olmuştur. İlgili dönemde İtalya hem TED hem de TD değerlerinde ilerleme göstermiştir. 2015-2017 döneminde İtalya YS değişkeninde azaltmaya gitmesine rağmen, 65 yaş üstü bireylerde algılanan sağlık statüsü seviyesinde ciddi artışlar sağlamıştır. Bu durumun bir sonucu olarak İtalya, uzun dönemli bakım hizmetlerinin etkinliğinde 2015-2017 döneminde en fazla ilerleme kaydeden ülke olmuştur.

2015-2017 döneminde etkinlik bakımından en fazla gerilemeyi, 2016-2017 döneminde olduğu gibi İsrail yaşamıştır. 2016-2017 dönemi için İsrail özelinde yapılan yorumlar 2015-2017 dönemi için de yapılabilir ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, 2016-2017 döneminde hem TED hem de TD değerlerinde gerileme yaşayan İsrail'in 2015-2017 döneminde TD değerinde ilerleme göstermesidir. İsrail'in TD değerinde 2015-2017 dönemi için gösterdiği etkinlik ilerlemesi, bu çalışmada girdi olarak kullanılan SH ve YS değişkenlerinin 2017 yılında 2015 yılına kıyasla sadece küçük çaplı bir artış göstermesi ile açıklanabilir. 2015-2017 döneminde SH ve YS değişkenlerinde görülen bu artışlar, aynı değişkenler için diğer ülkelerde çoğunlukla daha yüksek olduğundan, MTFV analizi İsrail'i, görece olumlu değerlendirmiştir.

Tablo 6. MTFV Endeks Sonuçları

Ülkeler/Dönemler	2015=>2016			2016=>2017			2015=>2017		
	TED	TD	MTFV	TED	TD	MTFV	TED	TD	MTFV
Avusturya	0,918	1,094	1,005	0,986	0,978	0,965	0,906	1,071	0,970
Belçika	0,849	1,181	1,003	1,058	0,924	0,977	0,898	1,093	0,982
Kanada	0,902	1,100	0,993	1,022	0,974	0,995	0,922	1,073	0,989
Çek Cumhuriyeti	0,863	1,161	1,002	1,022	0,943	0,963	0,882	1,090	0,961
Danimarka	0,937	0,996	0,933	0,980	1,004	0,984	0,918	0,988	0,907
Estonya	0,730	1,285	0,938	1,059	0,941	0,997	0,773	1,176	0,909
Finlandiya	0,929	1,088	1,011	1,236	0,974	1,203	1,148	1,072	1,231
Fransa	0,833	1,103	0,918	1,051	0,972	1,022	0,875	1,073	0,939
Almanya	0,997	0,967	0,964	0,942	1,011	0,953	0,939	0,987	0,927
Yunanistan	1,264	1,268	1,602	0,915	0,922	0,843	1,156	1,152	1,332
Macaristan	0,829	1,259	1,044	1,069	0,893	0,955	0,886	1,145	1,015
İzlanda	0,882	1,107	0,977	0,983	0,971	0,955	0,867	1,074	0,931
İrlanda	0,841	1,145	0,964	1,067	0,947	1,010	0,897	1,084	0,973
İsrail	0,824	1,218	1,003	0,745	0,911	0,679	0,614	1,111	0,682
İtalya	1,120	1,120	1,254	1,179	0,959	1,131	1,320	1,078	1,423
Güney Kore	0,852	1,117	0,952	1,068	0,887	0,948	0,911	1,028	0,936
Letonya	0,750	1,330	0,997	1,054	0,939	0,990	0,791	1,207	0,954
Litvanya	1,005	0,974	0,979	1,060	0,893	0,946	1,065	0,870	0,927
Lüksemburg	0,936	1,008	0,944	1,078	0,979	1,055	1,009	0,985	0,994
Hollanda	0,952	1,134	1,080	1,055	0,949	1,001	1,005	1,082	1,087
Norveç	1,026	0,970	0,996	0,978	1,025	1,002	1,004	0,990	0,993
Polonya	0,974	1,087	1,059	0,932	0,919	0,857	0,908	1,032	0,936
Slovakya	0,516	1,364	0,703	1,188	0,929	1,104	0,613	1,261	0,773
Slovenya	0,939	1,106	1,038	1,074	0,970	1,041	1,008	1,074	1,083
İspanya	0,919	1,082	0,994	1,065	0,986	1,050	0,979	1,068	1,045
İsveç	0,799	1,172	0,936	1,047	0,930	0,974	0,836	1,091	0,912
İsviçre	0,724	1,168	0,846	1,392	0,930	1,294	1,008	1,092	1,101
ABD	0,738	1,315	0,971	1,021	0,965	0,985	0,754	1,240	0,935
Ortalama	0,881	1,140	1,004	1,047	0,951	0,996	0,925	1,080	0,995
Maksimum	1,264	1,364	1,602	1,392	1,025	1,294	1,320	1,261	1,423
Minimum	0,516	0,967	0,703	0,745	0,887	0,679	0,613	0,870	0,682
Standart Sapma	0,139	0,109	0,147	0,113	0,035	0,110	0,149	0,081	0,147

4. Tartışma ve Sonuç

Daha uzun yaşam beklentisi ve doğurganlık oranlarındaki azalış sebebiyle OECD ülkelerindeki yaşlı nüfus oranı giderek artmaktadır. OECD ülkelerinde, 65 yaşın üzerindeki nüfusun payı 1960'ta ortalama olarak %9'dan az iken 2015'te bu oran %17'ye yükselmiştir ve 2050'de %28'e ulaşması beklenmektedir. OECD ülkelerinin üçte ikisinden fazlasında, 2050 yılına kadar nüfusun en az dörtte birinin 65 yaşın üzerinde olacağı tahmin edilmektedir (OECD, 2017). Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte kronik ve mental rahatsızlıklar gibi uzun dönemli bakım gerektiren bazı rahatsızlıklara sahip bireylerin sayısında ciddi artışlar meydana gelmektedir. Bu durumun sonucu olarak da uzun dönemli bakıma ihtiyaç duyulmaktadır. Uzun dönemli bakıma olan talep, genellikle yaşla ilişkili olup daha çok 65 yaş ve üstündeki bireyler uzun dönemli bakım talep etmektedir (Colombo vd., 2011).

OECD ülkelerinin 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait 65 yaş ve üzeri uzun dönemli bakım hizmetlerinin etkinliğinin değerlendirildiği bu çalışmada, VZA, MTFV ve Tobit Regresyon analizlerinden faydalanılmıştır. Literatür incelendiğinde, bu analizleri kullanarak ülke sağlık sistemlerinin etkinliklerini değerlendiren çeşitli çalışmalar mevcuttur (Spinks ve Hollingsworth, 2009; Moreno-Serra ve Smith, 2012; Samut ve Cafri, 2016; Özcan ve Khushalani, 2017).

Ozbugday ve diğerleri (2019) tarafından uzun dönemli bakım tesislerinde hizmet alan bireylerin çıktı ve uzun dönemli bakım harcaması ve yatak sayısının girdi değişkeni olarak alındığı 17 OECD ülkesinin 2009-2014 yılları arası uzun dönemli bakımının VZA ile değerlendirildiği çalışmada; Estonya, Macaristan, Japonya, Polonya, Slovakya ve ABD ülkeleri tüm yıllarda etkin bulunmuştur. Bu çalışmada, VZA sonuçlarına göre, Kanada, Fransa, Yunanistan, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Polonya, Slovakya, İspanya, İsviçre ve ABD tüm yıllarda etkin bulunmuştur. Bu ülkeler arasında Yunanistan, Polonya ve ABD en fazla referans gösterilen ülkelerdir. Etkin bulunmayan ülkeler açısından bu ülkeler örnek alınabilir.

VZA'dan sonra ikinci aşama analiz olarak, VZA'da kullanılan değişkenlerin bağımsız değişkenler, 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ait dönüşümlü VZA skorlarının ise bağımlı değişken olarak alındığı bir Tobit regresyon modeli kurulmuştur. Analiz neticesinde BYS, YS ve SH değişkenleri sonuçları istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur. Etkinlik ile BYS arasında doğru, YS ve SH arasında ise ters orantı mevcuttur. Tobit regresyon analizinde yer alan ve istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde VZA skoruna etki eden değişkenler arasında en büyük katsayının BYS değişkenine ait olduğu görülmektedir. BYS, sadece uzun dönemli bakım hizmetlerinin bir sonucu değildir; gelir, eğitim durumu, fiziki ve sosyokültürel çevre vb. faktörler de BYS üzerinde etki sahibidir (OECD, 2015). Bu sebeple uzun dönemli bakım hizmetlerinin etkinliğini artırmak isteyen ülkeler, sayılan faktörlerde de iyileştirmeler veya dönüşümler yapmalıdır. Tobit regresyon analizine göre, YS azaldıkça etkinlik artmaktadır. Uzun dönemli bakımda YS'nin azaltılabilmesini sağlamak için özellikle yaşlı bireyler evlerinde aile bireyleri ve sağlık profesyonelleri tarafından bakım sunulabilir. Yaşlı bireyin aile desteğini alması ve hizmet sunum şekli gibi nedenler dolayısıyla uzun dönemli

bakımın evde sunulması bireyin sağlık sonuçlarını daha olumlu etkileyebilmektedir (OECD/European Commission, 2013). Bu çalışmada elde edilen diğer önemli bir bulgu, sağlık harcaması azaldıkça etkinliğin artmasıdır. Bu noktada RAI (Resident Assessment Instrument) uzun dönemli bakım harcamalarının daha uygun seviyelere çekilmesine yarar sağlayabilecek önemli bir araç olabilir. RAI, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak için interRAI tarafından geliştirilen, sürekli ve kapsamlı bir klinik değerlendirme araçları paketidir. Bu paket içerisinde yer alan uzun dönemli bakımın değerlendirilmesini sağlayan interRAI LTCF (Long-Term Care Facility), uzun dönemli bakım alan bireyleri bakım noktasında değerlendirmek, risk durumlarını ortaya çıkarmak, bakım planları hazırlamak, ödeme seviyelerini belirlemek, süreçleri değerlendirmek ve gerçek zamanlı elektronik raporlar üretmek için kullanılmaktadır (Smith vd., 2009). Özellikle uzun dönemli bakım harcamalarına etkisi açısından interRAI LTCF aracından elde edilen bilgiler sayesinde uzun dönemli bakım alan bireylerin bakım maliyetlerini belirleyecek vaka-karmaları oluşturulmaktadır. Vaka-karmaları sayesinde farklı ihtiyaçları olan bireylere yönelik bakım maliyetleri belirlenmekte ve kişiye özel olarak kaynak tahsisleri gerçekleştirilmektedir (interRAI, 2019).

Bu çalışmada karar verme birimlerinin etkinliklerinin yıllara göre nasıl değiştiğini belirlemek için VZA temelli bir analiz olan MTFV'den faydalanılmıştır. VZA, statik bir analizdir, yani VZA'da karar verme birimlerinin etkinlikleri hakkında sadece karar verme birimlerinin birbirleri ile kıyaslanması sonucu elde edilen etkinlik skorları aracılığıyla bilgi edinilebilir. VZA'da, karar verme birimlerinin etkinlik düzeylerinin zaman içerisindeki değişimleri ortaya konamaz; VZA dinamik bir analiz değildir. Karar verme birimlerinin etkinlik düzeylerini belirlemek için bu birimlerin hem birbirleri ile karşılaştırılmaları, hem de zamana göre etkinlik değişimlerinin ortaya konulması amacıyla bu çalışmada MTFV'den de yararlanılmıştır. MTFV analizi sonuçlarına göre OECD ülkeleri arasında, 2015 yılıyla kıyaslandığında 2017 yılında Finlandiya, İtalya, Yunanistan, Macaristan, Hollanda, Slovenya, İspanya ve İsviçre etkinlik ilerlemesi göstermiştir. OECD ülkelerinin 2015 yılına kıyasla 2016 yılı MTFV değerlerine bakıldığında Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, İsrail, İtalya, Hollanda, Polonya ve Slovenya'nın etkinlik ilerlemesi gösteren ülkeler olduğu belirlenmiştir. 2016 yılına kıyasla 2017 yılı MTFV değerleri incelendiğinde ise Finlandiya, İtalya, Fransa, İrlanda, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Slovenya, Slovakya, İspanya ve İsviçre'nin etkinlik ilerlemesi gösterdiği tespit edilmiştir. Üç dönemde de etkin bulunan ülkeler Finlandiya, İtalya, Hollanda ve Slovenya'dır.

Bu çalışma uzun dönemli bakım hizmetlerinde etkinliğinin artırılmasında hangi değişkenlere nasıl odaklanılacağı konusunda önemli öneriler içermektedir. Çalışmada etkin bulunan ülkeler, etkin bulunmayan ve uzun dönemli bakım hizmetlerinde çalışmalar yapacak ülkeler için örnek olabilir. Son olarak yaşlılara veya uzun dönemli bakıma ihtiyaç duyan bireylere yönelik uzun dönemli bakım kalitesinde meydana gelen ilerlemeyi veya performansı, ölçmeden ve karşılaştırmadan bakım kalitesini izlemek veya iyileştirmek mümkün değildir. RAI gibi araçlar, bakımın kalitesi ve hizmet ihtiyaçlarına yönelik bilimsel açıdan önemli bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca bu araçlar, bakım kalitesini ve bakım

hizmetlerinin etkinliğini kıyaslamak için bakım planlaması ve bakım sağlama amacıyla kaydedilen bireysel düzeyde standartlaştırılmış veriler sunmaktadır. Standartlaştırılmış veriler sayesinde yapılacak karşılaştırmalar, kurumlar, bölgeler veya uluslararası politika ve uygulamaları inceleyerek sonuçlarda nasıl iyileştirmeler yapılacağını gösterebilecektir. Ayrıca bu tür araçların ülkeler tarafından kullanılması yüksek kalitede hizmet sunumunu ve performans verilerinin düzenli şekilde toplanmasını sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Abbasi, F., & Hajihoseini H. (2004). Technological efficiency of R&D units. In A. Emrouznejad & V. Podinovski (Ed.), *Data envelopment analysis and performance management*. UK: Warwick Print.
- Abdel-Rahman, N., Yoffe, N., Siman-Tov, M., Radovmislensky, I., & Peleg, K. (2019). Achieving ethnic equality in the Israel trauma healthcare system: the case of the elderly population. *Israel Journal of Health Policy Research*, 8(1), 25.
- Alamgir, H., Yu, S., Fast, C., Hennessy, S., Kidd, C., & Yassi, A. (2008). Efficiency of overhead ceiling lifts in reducing musculoskeletal injury among carers working in long-term care institutions. *Injury*, 39(5), 570-577.
- Anderson, G. F., & Hussey, P. S. (2000). Population Aging: A Comparison Among Industrialized Countries: Populations around the world are growing older, but the trends are not cause for despair. *Health Affairs*, 19(3), 191-203.
- Ayanoğlu, Y., Atan, M. & Beylik, U. (2010). Hastanelerde veri zarflama analizi (VZA) yöntemiyle finansal performans ölçümü ve değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 2(2), 40-62.
- Banker, R. D., Charnes, A., & Cooper, W. W. (1984). Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, 30(9), 1078-1092.
- Berta, W., Laporte, A., & Kachan, N. (2010). Unpacking the relationship between operational efficiency and quality of care in Ontario long-term care homes. *Canadian Journal on Aging/La Revue canadienne du vieillissement*, 29(4), 543-556.
- Björkgren, M. A., Häkkinen, U., & Linna, M. (2001). Measuring efficiency of long-term care units in Finland. *Health Care Management Science*, 4(3), 193-200.
- Boles, J.S., Donthu N., & Lohtia R. (1995). Salesperson Evaluation Using Relative Performance Efficiency: The Application of Data Envelopment Analysis. *Journal of Personal Selling and Sales Management*, 15(3), 31-49.
- Caves, D. W., Christensen, L. R., & Diewert, W. E. (1982a). The Economic Theory of Index Numbers and the Measurement of Input, Output, and Productivity. *Econometrica*, 50, 1393-1414.
- Caves, D. W., Christensen, L. R., & Diewert, W. E. (1982b). Multilateral Comparisons of Output, Input, and Productivity Using Superlative Index Numbers. *The Economic Journal*, 92, 73-86.
- Charnes, A., Cooper, W., & Rhodes, E. (1978). Measuring the Efficiency of Decision Making. *European Journal of Operational Research*, 2(6), 429-444.
- Chern, J.Y., & Wan T.T. (2000). The Impact of the Prospective Payment System on the Technical Efficiency of Hospitals. *Journal of Medical Systems*, 24, 159-172.
- Chowdhury, H., Wodchis, W., & Laporte, A. (2011). Efficiency and Technological Change in Health Care Services in Ontario: An Application of Malmquist Productivity Index with Bootstrapping. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 60(7), 721-745.
- Colombo, F., Llena-Nozal A., Mercier J., & Tjadens F. (2011). *Help Wanted?: Providing and Paying for Long-Term Care*. Paris: OECD Publishing.
- Deviren N.V., & Duran T. (2018). Türkiye’de düzey 3 bölgesi kamu yatırımları etkinliğinin veri zarflama analizi (VZA) yöntemiyle ölçülmesi: Aydın, Denizli VE Muğla illeri örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 262-277.
- Griffell-Tatje, E., & Lovell, C. A. K. (1996). Deregulation and Productivity Decline: The Case of Spanish Savings Banks. *European Economic Review*, 40(6), 1281-1303.
- Harris, J.M., Ozgen H., & Ozcan Y.A. (2000). Do Mergers Enhance the Performance of Hospital Efficiency?. *Journal of Operations Research Society*, 51, 801-811.
- Hoff, A. (2006). Bootstrapping Malmquist Indices for Danish Seiners in the North Sea and Skagerrak. *Journal of Applied Statistics*, 33(9), 891-907.
- Ingle, G. K., & Nath, A. (2008). Geriatric health in India: Concerns and solutions. *Indian Journal of Community Medicine: Official Publication of Indian Association of Preventive & Social Medicine*, 33(4), 214.
- İnterRAI. (2019). *Case-Mix Classification*. (Erişim: 06/08/2019), <https://www.interrai.org/classification.html>
- Koç Ş., & Şahin M. (2018). Tobit model ve bir uygulama. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 21(1), 73-80.
- Laine, J., Linna, M., Häkkinen, U., & Noro, A. (2005). Measuring the productive efficiency and clinical quality of institutional long-term care for the elderly. *Health Economics*, 14(3), 245-256.
- LaPlante, A.E. & Paradi J.C. (2015). Evaluation of Bank Branch Growth Potential Using Data Envelopment Analysis. *Omega*, 52, 33-41.
- Malmquist, S. (1953). Index numbers and indifference surfaces. *Trabajos de Estadística y de Investigación Operativa*, 4(2), 209-242.
- Mardini, M. T., Iraqi, Y., & Agoulmine, N. (2019). A Survey of Healthcare Monitoring Systems for Chronically Ill

- Patients and Elderly. *Journal of Medical Systems*, 43(3), 50.
- Moreno-Serra, R., & Smith, P. (2012). *An Exploratory Application of Data Envelopment Analysis to the Efficiency of Health Service Coverage And Access*. (Erişim: 05/08/2019), <https://www.r4d.org/wp-content/uploads/THF-Efficiency-of-health-service-coverage-and-access.pdf>
- Narcı, H. Ö. (2012). Sağlık Kurumlarında Verimlilik Ölçümü ve Yöntemleri. In İ. Şahin & H.Ö. Narcı (Ed.), *Sağlık Kurumlarında Operasyon Yönetimi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- OECD. (2015). *Health at a Glance 2015: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2017). *Health at a Glance 2017: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2019). *Health Data*. (Erişim: 07/08/2019), <http://www.oecd.org/els/health-systems/health-data.htm>
- OECD/European Commission. (2013). *A Good Life in Old Age? Monitoring and Improving Quality in Long-term Care*. OECD Publishing.
- Ozbugday, F. C., Tirgil, A., & Kose, E. G. (2019). Efficiency changes in long-term care in OECD countries: A non-parametric Malmquist Index approach. *Socio-Economic Planning Sciences*.
- Özcan, Y. A., & Khushalani, J. (2017). Assessing efficiency of public health and medical care provision in OECD countries after a decade of reform. *Central European Journal of Operations Research*, 25(2), 325-343.
- Özcan, Y.A. (2014). *Health Care Benchmarking and Performance Evaluation*. USA: Springer.
- Özgen, H., & Özcan Y.A. (2004). Longitudinal Analysis of Efficiency in Multiple Output Dialysis Markets. *Health Care Management Science*, 7, 253-261.
- Roh, C. Y., Park, C., & Moon, M. J. (2011). Economic Performances of U.S. Non-profit Hospitals Using the Malmquist Productivity Change Index. *Journal of Management and Marketing Research*, 8(1), 1-16.
- Samut, P.K., & Cafri, R. (2016). Analysis of the Efficiency Determinants of Health Systems in OECD Countries by DEA and Panel Tobit. *Social Indicators Research*, 129, 113-132.
- Sarı, Z. (2015). *Veri Zarflama Analizi ve Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sherman, H. D. (1984). Data Envelopment Analysis as a New Managerial Audit Methodology- Test and Evaluation. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 4, 35-53.
- Shimizutani, S., & Suzuki, W. (2002). *The quality and efficiency of at-home long-term care in Japan: Evidence from micro-level data*. Economic and Social Research Institute (ESRI).
- Sivakumar, P. T., Mukku, S. S. R., Antony, S., Harbissettar, V., Kumar, C. N., & Math, S. B. (2019). Implications of Mental Healthcare Act 2017 for geriatric mental health care delivery: A critical appraisal. *Indian Journal of Psychiatry*, 61(4), 763.
- Smith, P. C., Mossialos, E., Leatherman, S., & Papanicolas, I. (2009). *Performance measurement for health system improvement: experiences, challenges and prospects*. Cambridge University Press.
- Spillman, B. C., & Lubitz, J. (2000). The effect of longevity on spending for acute and long-term care. *New England Journal of Medicine*, 342(19), 1409-1415.
- Spinks, J. & Hollingsworth, B. (2009). Cross-Country Comparisons of Technical Efficiency of Health Production: A Demonstration of Pitfalls. *Applied Economics*, 41(4), 417-427.
- Şahin, İ. (2008). Sağlık Bakanlığı Genel Hastaneleri ve Sağlık Bakanlığına Devredilen SSK Genel Hastanelerinin Teknik Verimliliklerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(1), 1-48.
- Tobin J. (1958). Estimation of relationships for limited dependent variables. *Econometrica, Journal of Econometric Society*, 26(1), 24-36.
- Vassiloglou, M., & Giokas, D. (1990). A study of the relative efficiency of bank branches: an application of data envelopment analysis. *Journal of the Operational Research Society*, 41(7), 591-597.
- Wichmann, A. B., Adang, E. M., Vissers, K. C., Szczerbińska, K., Kylänen, M., Payne, S., vd. (2018). Technical-efficiency analysis of end-of-life care in long-term care facilities within Europe: A cross-sectional study of deceased residents in 6 EU countries (PACE). *PloS One*, 13(11), 1-12.

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek olarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimeden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeden hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaşma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşılamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayın aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of **anemon** from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- **anemon** is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition,

tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
 - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
 - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published bimonthly in February, April, June, August, October and December by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr